PROBLEMATICA FEMINISTĂ
ÎN LUMEA CONTEMPORANĂ

Coordonator:
Marinela Rusu

Presa Universitară Clujeană

PROBLEMATICA FEMINISTĂ ÎN LUMEA CONTEMPORANĂ

Coordonator

Marinela Rusu

PROBLEMATICA FEMINISTĂ ÎN LUMEA CONTEMPORANĂ

Coordonator

Marinela Rusu

Presa Universitară Clujeană

2024

Referenți științifici:

Cătălina-Daniela Răducu

Senior Principal Researcher, PhD, Gheorghe Zane Institute for Economic and Social Research, Romanian Academy, Iași Branch

Eugenia Maria Pașca

Professor PhD, „George Enescu” National University of Arts, Iași, Romania

ISBN 978-606-37-2370-4

Universitatea Babeş-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruţa Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel.: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@ubbcluj.ro
http://www.editura.ubbcluj.ro/
https://libraria.ubbcluj.ro/

Cuprins

CAPITOLUL II
Feminismul și arta

CAPITOLUL III
Aspecte cultural-educative privind egalitatea de gen

Introducere

Problematica feministă este una complexă, cu profunde implicații istorice, culturale și sociale. Volumul de față reunește studiile unor specialiști – psihologi, profesori și cercetători din domenii social-educative, centrate pe ideile feminismului contemporan.

Se disting trei capitole în cuprinsul acestui volum:
Capitolul I *Egalitatea de gen – drepturi și libertăți pentru femei*
Capitolul II *Feminismul și arta*
Capitolul III *Aspecte cultural-educative privind egalitatea de gen*

Primul capitol abordează problematica egalității de gen așa cum se reflectă ea în societate, prin fenomene diverse, îngrijorătoare, precum traficul de tinere, violența domestică, hărțuirea sexuală sau inegalitățile privind drepturile femeilor la locul de muncă. Sunt analizate trăsăturile esențiale ale mentalității patriarhale, înscrisă adânc în conștiința oamenilor de-a lungul timpului, prin practicile religioase dar și prin cutumele sociale moștenite în etapele istorice sau privind percepția egalității de gen și a valorii acesteia în cadrul familiei și societății. Mentalitatea patriarhală este interpretată astăzi ca fiind un obstacol cultural major în realizarea egalității de gen.

De asemenea, sunt prezentate aspecte ale identității feminine, feminismul fiind perceput ca o ideologie a eliberării individuale. Familia și societatea reprezintă medii favorizante pentru inegalitatea de gen, întrucât cultivă tradiții și obiceiuri care actualizează o gândire patriarhală în care femeia este identificată cu un rol secundar, corelat cu cel de îngrijire, reproducere și susținere.

Pe de altă parte, toate acestea sunt puse în contrast cu gândirea progresistă a unei gânditoare de geniu, cum a fost Simone de Beavoir, autoare a multor scrieri cu temă feministă, ele constituind baza teoretică, filosofică de pornire pentru curentul feminist. „Femeie nu te naști, ci devii", spunea autoarea, făcând aluzie la forța societății de a ne modela gândirea prin cutumele religioase, prin tradiționalism și mentalitățile familiale învechite.

Pe lângă toate acestea, problematica diferenței de gen în societatea contemporană este completată cu ipostazele de gen ale femeii în mass-media românească, dar și cu diferențele de gen în domeniul managementului.

Prin lucrările propuse sunt lansate dezbateri feministe despre pornografie, despre vulnerabilitatea fetelor, victime ale bullyingului sau victime ale traficului de ființe umane.

Aspecte legislative privind negocierea în cazurile de violență domestică sau a intervențiilor terapeutice în cazul psihotraumelor la femei dar și rolul mass-media în abordarea problematicii de gen, reprezintă tot atâtea aspecte social-culturale de interes, încadrate în tema generală a primului capitol al volumului.

Al doilea capitol abordează teme privind contribuția femeilor în dezvoltarea domeniului artei și rolul lor în creația artistică de-a lungul timpului. Fie că sunt prezentate imaginile feminine din pictura paleolitică, fie modelele materne în opera veristă, fie că sunt prezentate personalități feminine marcante ale creației muzicale, precum Ana Mendieta sau Martha Graham, arta rămâne un domeniu de afirmare pentru femei. De interes este și abordarea imaginii femeii în proverbele românești, ce ne dezvăluie sensuri devalorizante (chiar dacă ele sunt afirmate cu umor) ale statutului femeii în raport cu munca, viața de familie sau comportamentul ei în general.

Preocuparea pentru combaterea efectelor negative ale stereotipurilor de gen se reflectă și în procesul educativ, prin aplicarea unor strategii de dezvoltare a competențelor de alfabetizare și de educare a tinerilor.

Diversitatea de gen face parte acum dintr-o nouă latură a tehnologiei informaționale și anume, securitatea cibernetică.

Al treilea capitol este dedicat aspectelor cultural-educative privind egalitatea de gen. În lucrările propuse au fost abordate teme esențiale ce țin de o educație a viitorului în sensul respectării egalității de gen, precum combaterea efectelor negative ale stereotipurilor de gen în educație și valoarea empatiei pentru edificarea confortului emoțional la școală și în familie.

Dacă ne referim la influența modelului patriarhal, prin apariția și dezvoltarea sa social-istorică, ne vom confrunta inevitabil cu dihotomia identității feminine în viziunea religioasă dar și cu percepția deficitară, devalorizatoare a femeii în religia creștină ca și în toate celelalte religii ale lumii.

Toate aceste analize pertinente, științifice, aduc o îmbogățire substanțială în gândirea modernă, care încearcă să depășească tiparele unei mentalități patriarhale, prin care femeile sunt denigrate, fiind, de multe ori frustrate de egalitatea în drepturi, de libertatea de manifestare și de gândire, față de bărbați. Reintroducerea unor noi abordări a stereotipurilor de gen, acceptarea specificului psihologiei feminine dar și a potențialului intelectual și creativ al femeii, se va putea realiza doar printr-un complex proces de reconstrucție socio-culturală, ce va începe prin educație, legislație și mass-media.

Conștientizarea elementelor specifice unei culturi a violului, în care hărțuirea sexuală, violul sunt considerate fapte „mai puțin importante", poate fi una dintre soluțiile de evoluție și de schimbare în sensul cerut de feminism. Nu este un „război al sexelor" ci este o tendință de evoluție individuală, atât pentru femei, cât și pentru bărbați. În cele din urmă, putem afirma că „Emanciparea femeilor nu poate avea loc fără o emancipare a bărbaților!"

Prin acest volum propunem o serie întreagă de metode și modalități prin care femeile pot recupera din drepturile ce le-au fost neglijate sau încălcate de-a lungul istoriei. O astfel de problemă, recunoscută la nivel social și legislativ, poate contribui la soluționarea ei mult mai rapidă, conducând la o societate mai tolerantă și mai democratică.

Coord. dr. Marinela Rusu

CAPITOLUL I

Egalitatea de gen – drepturi și libertăți pentru femei

Mentalitatea patriarhală – un obstacol cultural în egalitatea de gen

The Patriarchal Mentality – A Cultural Obstacle in Gender Equality

MARINELA RUSU[1]

Abstract

Patriarchal mentality is that way of thinking and interpreting characteristic of a social system in which men control a disproportionate share of social, economic, political and religious power, and inheritance is usually passed down through the male line. It does not define the thinking of a man or a group of men, but a certain type of society, as a whole, in which men and women participate. A society is patriarchal to the extent that it promotes male privilege, is male-dominated, male-identified, and male-centered.

The present work comes to describe the specifics of the patriarchal mentality, listing and analyzing its constitutive elements, how such thinking influences gender equality in society.

It is also analyzed, one of the most serious consequences of the patriarchal mentality, namely, the maintenance and promotion of a *culture of rape*, a new concept within feminist analyses, starting with the third wave of the feminist current. A culture of rape emphasizes only the importance of male desire, its justification, its primacy and substantiality, while the woman remains only a passive, accepting element. In a rape culture, women perceive a continuum of threat of violence, ranging from sexual observations to sexual touching to rape. A rape culture condones physical and emotional abuse against women as the norm, and both men and women assume that sexual violence is a fact of life, inevitable in the world we live in.

[1] Cercet. șt., grd. II, Dr. Academia Română, Filiala Iași, ICES „Gh. Zane”.
e-mail: marinela1808@yahoo.com

Keywords: *patriarchal mentality, feminism, rape culture, gender equality*

Introducere

Derivat din cuvântul grecesc πατριαρχείο, patriarhatul înseamnă literalmente „regula tatălui" și a fost folosit inițial pentru a descrie un tip specific de „familie dominată de bărbați" (Sultana, 2010). Cuvântul este folosit pentru a se referi la un sistem social în care bărbații controlează o parte disproporționat de mare din puterea socială, economică, politică și religioasă, iar moștenirea se transmite de obicei pe linie masculină.

Definind patriarhia, renumitul sociolog american Allan Johnson a scris: „Patriarhatul nu se referă la un bărbat sau un grup de bărbați, ci la un fel de societate în care participă bărbați și femei... O societate este patriarhală în măsura în care promovează privilegiul masculin, fiind dominată de bărbați, identificată de bărbați și centrată pe bărbați. De asemenea, este organizată în jurul unei obsesii a controlului și implică – ca unul dintre aspectele sale cheie – oprimarea femeilor. (2004)"[2]

Acest sistem de relații sociale inechitabile este încorporat în instituțiile politice, sociale, culturale și economice ale unei societăți, precum și în (și prin) relațiile interne private. În aceste sisteme de inegalitate de gen, femeile sunt dezavantajate în diferite moduri în ansamblul relațiilor și al organizării sociale. În societățile patriarhale, femeile sunt excluse din pozițiile politice, sociale și economice de putere; femeile sunt plătite mai puțin bine pentru muncă de valoare egală iar femeile sunt mai predispuse să se confrunte cu sărăcia și accesul inegal la resurse, bunuri și servicii. În timp ce femeile individuale pot avea succes în diverse sfere, femeile ca grup social distinctiv, sunt în general dezavantajate în aceste moduri.

Definițiile sociologice și politice anterioare ale patriarhatului s-au concentrat pe relațiile sociale domestice organizate în jurul legii tatălui și asupra controlului social pe care bărbații, ca șefi de gospodărie, îl au asupra

[2] Johnson, A. G. (2004). Patriarchy, the system. Women's lives: *Multicultural perspectives, 3*, 25-32.

soțiilor și fiicelor lor. În studiile feministe, patriarhatul a fost înțeles mai larg, ca sistemul în care bărbații ca grup sunt considerați ca fiind superiori femeilor ca grup și ca atare au autoritate asupra lor. Într-un sens modern și feminist, *patriarhatul* este un sistem de relații și instituții politice, sociale și economice structurate în jurul inegalității de gen a bărbaților și femeilor definite social (Nash, 2009).

În unele cazuri, oamenii de știință au făcut distincție între patriarhatul „patern" pentru a se referi la forme de organizare privată, gospodărească condusă de tată și patriarhatul „fratern", pentru a se referi la dominația femeilor în societatea civilă publică. În general, patriarhatul este conceput ca un sistem larg de structuri și practici sociale, juridice, economice, politice și culturale, care poziționează bărbații ca grup social dominant, fiind capabili să marginalizeze și să exploateze femeile.

Cercetările academice sugerează că formele occidentale actuale de relații patriarhale se regăsesc în noțiunile occidentale ale științei moderne care au apărut în timpul Iluminismului. Ideea că ***știința*** este un sistem universal, fără valori, pentru producerea cunoștințelor și acționând ca o forță eliberatoare pentru umanitate este criticată ca un sistem care *exclude femeile* din acel proiect emancipator. Noțiunile moderniste despre gândirea rațională și obiectivitate presupune *o dihotomie între bărbați și femei*, între natură și educație, între rațional și emoțional, în moduri care susțin sau operează în acord cu dominația masculină și științifică asupra naturii și femeilor. Știința modernă este descrisă ca o activitate și un proiect patriarhal conștient de gen, bazat pe supunerea femeilor și a naturii. Savanții leagă aceste reprezentări patriarhale ale cunoașterii, raționalității și subiectului obiectiv de nevoile sociale și politice ale noului sistem industrial capitalist emergent în societățile occidentale. Ceea ce evidențiază o astfel de gândire este modul în care relațiile patriarhale pot fi conceptualizate ca fiind corelate diferit în sisteme și structuri sociale, în funcție de epocile istorice și culturale specifice.

Termenul „patriarhat" a câștigat pentru prima dată importanță în studiile feministe în anii 1960 și 1970, când adeptele acestui curent au dezvoltat noțiunea de ***roluri de gen*** și ***relații de gen***, considerate elemente de analiză. ***Genul*** este conceput ca fiind distinct și separat de ***sexul biologic*** și

ar putea submina pretențiile privind diferențele sexuale dintre bărbați și femei în societatea occidentală. Comportamentele, așteptările, practicile și rolurile de gen sunt văzute ca reflectând procesele sociale și culturale și nu sunt „date” biologic. Categoriile binare bărbat/femeie, masculinitate/ feminitate sunt privite ca factori-cheie în organizarea vieții sociale. Aceste categorii sunt ordonate ierarhic cu femeile ca fiind inferioare bărbaților iar atributele „feminine” fiind subevaluate. Aceste diferențe binare sunt încorporate în sistemele occidentale de gândire și practică, precum și structurile și instituțiile noastre sociale și relațiile sociale, oferă instrumente explicative puternice pentru analiza inegalității femeilor în diferitele epoci istorice și culturale.

Diversitatea foarte mare a societăților umane va face ca două societăți patriarhale să nu fie niciodată la fel. Aceasta, întrucât culturile și normele sunt modelate de factori diferiți, cum ar fi *geografia, limba și religia* – și, de asemenea, pentru că cerințele și progresele făcute de mișcările feministe din întreaga lume nu sunt identice. Cu toate acestea, principala caracteristică a unei societăți patriarhale este aceea în care bărbații dețin mai multă putere și autoritate, ceea ce duce ulterior la privilegii masculine. Prejudecățile profund înrădăcinate văd bărbații deținând cele mai multe poziții de conducere și resurse de control atât în sfera publică, cât și în cea privată, în timp ce femeile joacă un rol secundar și sunt considerate mai slabe și mai potrivite pentru munca casnică. Ca atare, menirea unei femei într-o societate patriarhală este în primul rând să fie gospodină, procreatoare sau îngrijitoare.

Această dominație masculină perpetuează credințe și practici (*norme* și *cutume culturale*) care – conștient sau inconștient – favorizează bărbații în detrimentul femeilor, iar aceste credințe nu aparțin doar bărbaților, ci majorității oamenilor din acea societate, indiferent de sexul lor. Diferențele biologice dintre bărbați și femei sunt exagerate pentru a exista siguranța că bărbații au întotdeauna rolurile dominante sau masculine, iar femeile le au întotdeauna pe cele subordonate, feminine. Ideologia patriarhală promovează ideea că bărbații au mai multă putere, dominație și privilegii decât femeile, dețin ***puterea primară*** și predomină în roluri de ***autoritate politică***. Mentalitatea aceasta poate fi regăsită atât în cultură și societate dar și în viața personală sau la locul de muncă.

Un termen similar este cel de ***sexism***, constituind acea prejudecată sau discriminare bazata pe sex, de obicei îndreptată împotriva femeilor și fetelor. Se poate manifesta în moduri subtile, cum ar fi glumele sau comentariile, precum și prin forme mai vizibile de discriminare, cum ar fi refuzul dreptului femeilor la șanse egale în educație sau angajare la locul de muncă. Combinate, *patriarhatul* și *sexismul* creează un sistem în care femeile sunt defavorizate atât social, cât și economic. Acest lucru face ca femeile să se confrunte cu violență și abuz. Sexismul, în sine, poate duce la discriminare și oprimare. De exemplu, femeile pot fi plătite mai puțin decât bărbații pentru aceeași slujbă sau pot fi ignorate pentru promovarea în profesie din cauza genului lor (Lerner, 1986).

Feministele folosesc în principal termenul *patriarhat* pentru a descrie relația de putere dintre bărbați și femei. Cele mai multe forme de feminism caracterizează patriarhatul ca un sistem social nedrept actual care subordonează, discriminează sau este opresiv față de femei. Într-o societate patriarhală, femeile sunt de obicei excluse de la participarea pe deplin la viața politică și economică, fiind, în schimb, limitate la casa în care își cresc copiii. Relațiile patriarhale structurează atât sfera privată, cât și cea publică, bărbații dominând atât viața publică, cât și propria familie (Nash, 2009).

Consecințele pe plan social ale mentalității patriarhale constau în faptul că femeile sunt adesea subreprezentate în instituții cheie, în posturi de decizie și în locuri de muncă. Sunt, de multe ori, ignorate sau criticate dacă încearcă să-și recapete o oarecare putere. De asemenea, atributele care sunt văzute ca „feminine" sau legate de femei sunt subevaluate în comparație cu atributele „masculine". Violența împotriva femeilor este, de asemenea, un factor important în patriarhat. Dacă femeile sunt subevaluate și oprimate, este foarte posibil ca ele să se confrunte cu mai multă exploatare și abuz din partea bărbaților. Femeile se pot confrunta, de asemenea, cu mai multe tipuri de opresiune în funcție de rasă, clasa socială și sexualitate, care se intersectează cu sexismul. Trebuie să remarcăm și faptul că în societățile occidentale, bărbații albi sunt predominant cei care beneficiază de patriarhat, deoarece bărbații din medii etnice minoritare se confruntă cu propria lor opresiune.

Începutul gândirii patriarhale

Există câteva idei care definesc conținutul mentalității patriarhale. Tradiționaliștii care susțin patriarhatul cred că bărbații *sunt născuți pentru a domina*, iar femeile *sunt născute pentru a fi subordonate*. Ei cred că o ierarhie a puterii a existat dintotdeauna și va continua să existe, deoarece ea reflectă în fapt, natura umană. Acest punct de vedere a căpătat credibilitate și ca urmare a susținerii sale de către figuri istorice. De exemplu, filosoful, Aristotel, a etichetat bărbații drept „activi" și femeile drept „pasive". Pentru el, femela era un „mascul mutilat", cineva care nu are suflet. În opinia sa, inferioritatea biologică a femeilor le face inferioare și în ceea ce privește capacitățile proprii, capacitatea de a raționa și de a lua decizii (Lerner, 1986).

În psihologia modernă, Sigmund Freud a sugerat că biologia determină psihologia cuiva și, prin urmare, capacitatea și rolul său în societate. El a afirmat că femeile și fetele invidiază bărbații pentru anatomia lor, menționând simptomul „penis envy"[3], prezent la fete. În opinia sa, *omul normal* era bărbat (Freud, 1977). Deși părerile ar putea să nu fie la fel de extreme acum, există încă opinia că bărbații, în special bărbații albi, sunt cei mai dominanți și importanți în societate. Ca urmare a acestor considerații, societatea este organizată în jurul nevoilor lor, perspectiva lor este singura opțiune, atributele lor sunt cele mai valoroase și, astfel, bărbații domină politica și cultura.

În cartea intitulată *Crearea Patriarhiei*, Gerda Lerner a investigat rădăcinile social-istorice ale patriarhatului. Potrivit ei, patriarhatul nu a fost un eveniment definitoriu, ci un proces care s-a dezvoltat pe o perioadă de aproape 2500 de ani, de la aproximativ 3100 î.Hr. până la 600 î.Hr. Lerner susține că înainte de această perioadă în istorie, dominația masculină a societății umane era inexistentă (Lerner, 1986). Lerner a subliniat importanța istoriei femeilor și a luptei lor împotriva patriarhatului și pentru egalitate. Potrivit cercetătoarei, patriarhatul a deschis calea pentru formarea

[3] Karen Horney, psihanalist germano-american, vorbește în compensare, de „invidia uterului" (*womb envy*) care este echivalentul feminist neo-freudian al *invidiei penisului*. Acest concept se referă la pretinsa frică și gelozia bărbaților față de puterea femeilor de a da naștere și de a hrăni viața, determinând bărbații să caute alte forme de dobândire a puterii, cum ar fi puterea fizică sau politică.

proprietății private și a societății de clasă (Lerner, 1986). Găsirea rădăcinii patriarhatului și stabilirea faptului că nu este în natura umană ca bărbații să fie dominanti și femeile să fie supuse deschide perspectiva unor schimbări radicale în cultură și societate. Dacă patriarhia a fost creată în cadrul și cu ajutorul culturii, acest fapt poate fi modificat și re-interpretat sau, cum propun unii autori, este nevoie de o ***reconstrucție culturală radicală***.

Care sunt caracteristicile unei societăți patriarhale?

Patriarhatul este un sistem complex format din multe elemente. Este un set de simboluri și idei care alcătuiesc o cultură, luând forme infinite de manifestare, de la conversațiile care se poartă, până la literatură și film. O societate patriarhală este preocupată de:

- viața socială și cum ar trebui să fie;
- expectanța privind standardele de frumusețe feminină;
- expectanța privind duritatea masculină;
- imagini ale vulnerabilității feminine și ale protecției masculine;
- definirea bărbaților și femeilor ca fiind categorii opuse;
- valorificarea masculinității și devalorizarea feminității.

Elementele definitorii ale patriarhatului presupun dominația bărbaților, identificarea și centrarea pe bărbați.

Centrarea pe masculinitate

Centrarea pe bărbați în organizarea socială patriarhală se referă la faptul că, până la urmă, ***totul este concentrat și acordă atenție deplină bărbaților***. În mare parte, istoria omenirii vorbește despre succesele bărbaților (mai ales albi). Ei sunt cunoscuți ca eroi, dezvoltatori, inventatori și lideri, în timp ce istoria femeilor este în mare parte ignorată sau considerată a fi inexistentă.

Majoritatea emisiunilor TV și a filmelor se concentrează aproape în întregime pe protagoniștii masculini, femeile având roluri minore, fiind adesea legate de un interes amoros sau acționând pentru a servi personajele masculine. Educația timpurie accentuează diferențele de gen, nu doar prin

specificul jucăriilor oferite fetițelor și băieților dar și prin mentalitățile diferite induse fiecăruia. Fetele sunt educate de la o vârstă fragedă în spiritul submisivității, de a fi drăguțe, amabile și rezonabile, pentru a avea cât mai multe șanse de a atrage un soț. Mesajul transmis astfel este că misiunea lor în viață este direct legată de realizarea unei căsătorii și de faptul de a avea copii. Pe de altă parte, băieților le este stimulat curajul de a atinge scopuri înalte în viață, în funcție de idealurile personale, de a îndrăzni în situații dificile, de a înfrunta obstacole și de a obține performanță.

Cultura patriarhală propune constant un proces de ***identificare masculină:*** ceea ce este considerat *bun*, *dezirabil* și *normal* este identificat cu masculinul. Aceasta înseamnă că trăsăturile asociate în mod obișnuit cu a fi „masculin" sau „aferente bărbaților" sunt mereu preferabile, în timp ce trăsăturile „feminine" sau „aferente femeilor" devin ceva *de evitat*, pe cât posibil. Calitățile asociate în mod obișnuit cu masculinitatea sunt: agresivitate, forță, puterea (mai ales fizică dar și socială), autocontrolul și competiția. Prin urmare, bărbații își vor modela comportamentul în funcție de obținerea succesului pentru astfel de trăsături, în fața celorlalți. Nu toți bărbații se nasc însă, cu aceste trăsături – mulți sunt în mod natural grijulii, amabili și sensibili, trăsături care nu sunt *de dorit*, deoarece sunt asociate cu feminitatea. Dacă băieților și bărbaților le este permis să-și arate adevăratele lor personalități, ei pot fi ridiculizați și îndemnați să revină la trăsăturile masculine dezirabile. De exemplu, tatăl unui băiat care manifestă emoții sensibile deosebite, îi poate atrage atenția că trebuie să evolueze în alt mod, încurajându-l să-și reprime sentimentele, astfel încât să aibă un comportament considerat *potrivit pentru un băiat*.

Controlul sistemelor familiale. În cadrul societății patriarhale, bărbații consideră adesea, că trebuie să dețină controlul asupra tuturor situațiilor familiale și sociale; ei iau toate deciziile privind educația și finanțele familiei. În multe cazuri, femeia trebuie să ceară permisiunea soțului ei înainte de a lua o decizie. În mod tradițional, femeile trebuie să aibă permisiunea tatălui lor pentru a se căsători și el este cel care trebuie să aprobe viitorul ginere ca fiind potrivit. Astfel, femeile sunt întotdeauna sub controlul bărbaților din viața lor și sunt tratate ca și cum ele nu ar putea lua propriile decizii în cunoștință de cauză. Unii bărbați pot chiar să facă un pas

mai departe, abuzând de valoarea supraestimată a rolului lor, oprimând femeile din propria familie. O femeie care încearcă să-și recapete puterea sau controlul pentru ea însăși poate fi expusă riscului de a fi oprimată, exploatată sau chiar abuzată de bărbații din familie, ca o modalitate de a o aduce înapoi la un nivel de supunere. Ca urmare a acestui fapt, feminicidul este mult mai răspândit, în cazul certurilor sau divorțurilor (separărilor).

„Instituțiile patriarhale" sunt definite ca „un set de mecanisme, practici, credințe, mituri și relații care organizează modele relativ stabile ale activității umane privind distribuția resurselor, reproducerea indivizilor și tipul de structuri societale dintr-un anumit domeniu." (Facio, 2013). Cercetătorii sunt de părere că instituțiile patriarhale sunt strâns legate între ele, menținând astfel, inegalitatea dintre bărbați și femei din generație în generație. Bărbații au posibilitatea de a menține opresiunea asupra femeilor prin mijloace instituționale cum sunt: ***educația, religia și familia***. Fiecare dintre aceste instituții justifică și întărește subordonarea femeilor față de bărbați (Millet, 1977) și, de cele mai multe ori, au bărbați în poziții conducere. Mulți autori (Facio, 2013 Millet, 1977, Sultana, 2010) sunt de acord că instituțiile patriarhale și relațiile sociale sunt responsabile pentru statutul inferior sau secundar al femeilor, creând obstacole pentru ca femeile să progreseze în societate. Societatea acordă prioritate absolută bărbaților și, într-o oarecare măsură, limitează drepturile femeilor (Sultana, 2010).

Rolul femeii într-o societate patriarhală

Pentru ca o societate patriarhală să funcționeze, femeile trebuie să capete un anumit rol, specific. Ca urmare, rolul femeii este de a fi supusă bărbaților, satisfăcând toate speranțele și dorințele lor fără comentarii. Într-o societate patriarhală, se așteaptă ca femeile să rămână în gospodărie ca mamă și casnică, de obicei adunând ore de muncă neremunerată. Feministele marxiste sugerează că, de ***munca neremunerată*** a unei femei beneficiază atât societatea de capital, cât și soțul ei (Hartmann, 1981). Este mai greu să fii tu însuți ca femeie. „Femeile adevărate" sunt văzute ca dependente, vulnerabile, slabe, susținătoare, îngrijitoare, emoționale și empatice. Femeile vor fi adesea criticate atunci când contravin normelor

considerate „aferente femeii”. Femeile pot fi văzute ***ca un trofeu***, simbolizând succesul unui bărbat în raport cu alți bărbați. Se așteaptă ca femeile să fie ***atractive*** din punct de vedere fizic, dar ***nu prea atractive***, pentru că altfel, vor fi judecate și învinuite pentru orice hărțuire și abuz sexual cu care se vor confrunta. A trăi într-un patriarhat nu înseamnă că femeile nu pot reuși în societate, deoarece sunt multe personalități feminine care s-au remarcat în istorie. Cu toate acestea, se avansează ideea că multe dintre femeile care reușesc au mai multe șanse să fie cele care sunt ***centrate pe bărbați*** și sunt ***identificate cu trăsăturile masculine.*** Ele pot avea trăsături de masculinitate tipică, cum ar fi asertivitatea și competitivitatea, autodeterminarea și autocontrolul emoțional (Becker, 1999).

O problemă serioasă a patriarhatului este că, dacă se crede că jumătate din populație are dominație asupra celeilalte, acest fapt, va conduce inevitabil la inegalități și mai mult de atât, patriarhia justifică aceste inegalități și nedreptăți între genuri. Într-o societate patriarhală, bărbații pot beneficia de mai multe oportunități, cum ar fi probabilitatea de a fi promovați în poziții de vârf în cariera lor. Femeile, pe de altă parte, au mai puține oportunități și ar putea avea nevoie să studieze și să muncească mai mult decât bărbații pentru a avea șanse egale, așa cum este cazul femeilor de culoare în raport cu bărbații de culoare și cazul bărbaților de culoare pentru a fi la egalitate cu bărbații albi.

Mai puțină individualitate. Dacă toată lumea dintr-o societate este educată pentru a subscrie la normele de gen impuse de patriarhat, există puțin loc pentru a exprima individualitatea. Femeile s-ar putea simți mai presate să arate într-un anumit fel, să se căsătorească și să aibă copii, deoarece, dacă nu o fac, sunt susceptibile de a fi criticate pentru că nu respectă „regulile” societății. De asemenea, bărbații care aderă la idealurile patriarhale ale masculinității nu doar că rănesc oamenii din viața lor, ci se rănesc pe ei înșiși. Dacă li se spune să fie mereu puternici, agresivi și să nu arate emoții „feminine”, ei își limitează gama emoțională, conducând la confuzii interioare sau conflicte intrapsihice. De asemenea, pot simți că nu pot să se exploreze cu adevărat și să nu înțeleagă că există mai mult în viață decât să țină pasul cu *status quo-ul* de gen.

Masculinitatea Toxică. Bărbații dintr-o societate patriarhală care sunt educați să reflecte trăsăturile tradiționale masculine pot deveni, de fapt, destul de toxici. Masculinitatea toxică este un set de atitudini și moduri de a se comporta care este asociată cu bărbații sau cu ce se așteaptă de la aceștia. De exemplu, dacă este de așteptat ca bărbații să fie agresivi, masculinitatea toxică poate determina bărbații să se simtă îndreptățiți să se angajeze în violență împotriva altora, ca o modalitate de a demonstra că sunt agresivi. Astfel, bărbații sunt răniți de propria lor asertivitate față de masculinitatea toxică, patriarhală, permițându-și să-i rănească pe alții.

Bărbații – afectați negativ de mentalitatea patriarhală. Bărbații, ca și femeile, sunt afectați negativ de o societate patriarhală. Se așteaptă adesea ca bărbații să fie puternici, duri, agresivi și asertivi. Acest lucru însă, poate lăsa insuficient loc pentru vulnerabilitate, respingând nevoia de conexiune și intimitate. Poate că nu este firesc ca unii bărbați să acționeze într-un mod tradițional masculin, dar dacă aceștia contravin a ceea ce se așteaptă, cum ar fi exprimarea unei emoții brute (de exemplu, plânsul), aceștia pot fi ridiculizați, hărțuiți sau batjocoriți. Astfel, mulți bărbați își pot reprima emoțiile, ceea ce le poate afecta sănătatea mintală. De asemenea, din moment ce se așteaptă ca femeile să petreacă mai mult timp crescând copiii, în cazurile de divorț, un judecător poate decide ca mamele să obțină custodia completă a copiilor lor, tații având mai puțin acces la copiii lor decât și-ar dori.

Violența împotriva femeilor

Întrucât femeile dintr-o societate patriarhală sunt văzute ca fiind supuse bărbaților, dacă ele manifestă vreo „neascultare”, bărbații pot fi iertați pentru că au acționat violent față de ele. Deoarece femeile sunt obiecte desemnate și dezirabile ale controlului masculin într-o societate organizată în jurul puterii, forței și violenței, adesea lucrează pentru a menține femeile sub comanda bărbaților (Johnson, 2004). Există un număr disproporționat de femei care sunt victime ale violenței masculine și constituie chiar o expectanță oarecum firească. Într-un patriarhat, femeile sunt condiționate de societate să ignore, să explice și să-și diminueze propriile experiențe de

sexism, discriminare și abuz (Bates, 2022). Ele sunt învățate că devin vinovate pentru orice violență pe care o experimentează și astfel, este posibil ca bărbații să scape, de multe ori, cu această violență.

Expectații în privința femeilor:

- se așteaptă ca femeile să îndeplinească majoritatea sarcinilor casnice și să petreacă mai mult timp crescându-și copiii.
- se crede că femeile fac mult mai multă muncă neremunerată în comparație cu bărbații. Chiar și astăzi, acolo unde majoritatea femeilor pot lucra, de multe ori se așteaptă ca ele să jongleze cu munca lor plătită, precum și cu toată munca neremunerată pe care o fac în gospodărie, în timp ce se așteaptă mult mai puțin acest lucru din partea bărbaților.
- copiii vor primi numele de familie al tatălui lor în loc de al mamei lor.
- când o femeie se căsătorește, se așteaptă ca ea să preia numele de familie al soțului ei, renunțând la propriul nume de familie.
- în ziua nunții femeile sunt, de asemenea, „dăruite” de către tatăl lor soțului lor ca și cum acesta ar fi un schimb de proprietate.
- în mod tradițional, se așteaptă ca viitorii soți să-i ceară tatălui femeii permisiunea de a se căsători cu ea, ca și cum ea ar fi proprietatea altui bărbat și, de asemenea, nu poate lua o decizie pentru ea însăși dacă să se căsătorească sau nu.

Este important de reținut că aceste situații pot să nu mai fie la fel de frecvente astăzi în multe dintre țările civilizate, dar în multe societăți ele sunt încă predominante.

O cultură a violului

Una dintre consecințele cele mai dureroase ale mentalității patriarhale este așa numita „cultură a violului”, mai exact, o societate permisivă față de viol și hărțuire sexuală. Putem spune că femeile trăiesc într-o cultură a violului întreținută și perpetuată de: bancuri și anecdote despre viol, tabloide și emisiuni tv în care violul este tratat ca subiect de divertisment și batjocură la adresa femeilor, folosirea unui limbaj pseudo-pornografic în relatările despre viol, insinuând că victima minte sau inventează.

„Cultura violului” e un termen vehiculat în ultima vreme, pentru unii dur și inacceptabil, pentru alții, o oportunitate de a aduce în prim plan unele probleme grave în relaționarea dintre genuri. Dacă feminismul modern discută mult despre Cartea de muncă, salarizarea, indepedența, puterea economică și reprezentativitatea femeilor, toate acestea însă, nu au neapărat legătură cu nevoile și aspirațiile femeilor, ci sunt general umane și țin de respectarea drepturilor omului. ***Cultura violului*** este definită ca „un complex de credințe ce încurajează agresiunea sexuală a bărbaților și susține violența împotriva femeilor” (Emilie Buchwald ș.a., 1993). O astfel de cultură apare într-o societate în care violența este privită ca fiind sexy și sexualitatea ca fiind violentă. Într-o cultură a violului, femeile percep un continuum de amenințare cu violență, care variază de la observații sexuale până la atingere sexuală și până la viol. O cultură a violului tolerează terorismul fizic și emoțional împotriva femeilor ca normă. Într-o cultură a violului, atât bărbații, cât și femeile presupun că violența sexuală este un fapt al vieții, inevitabil „precum moartea sau impozitele”.

Este ușor de observat că în cultura actuală (inclusiv cea infuzată de ideile feministe), ***dorința femeilor*** este ignorată, iar discuția despre ***dragostea și pasiunea femeilor pentru bărbați*** este eludată în derizoriu, ca și cum dreptul de a dori, pentru femei este inexistent sau oarecum, interzis. O cultură a violului subliniază doar importanța dorinței masculine, îndreptățirea ei, primordialitatea și substanțialitatea ei, în timp ce femeia rămâne doar un element pasiv, de acceptare.

Georges Vigarello[4] este un pionier în studiul psihologiei violului și el descrie și condamnă în lucrările sale nu doar violența implicată în viol dar subliniază întrepătrunderea complexă dintre corp, percepție și morală, menționând „rușinea” la care este supusă irepresibil victima unui viol. În concluzie, autorul menționează că o cultură a violului promovează doar importanța dorinței masculine, îndreptățirea și primordialitatea ei, în timp ce femeia rămâne doar un element pasiv, de acceptare. Dorințele femeii, când

---

[4] Georges Vigarello (n. 16 iunie 1941) este un istoric si sociolog francez. El a fost director de cercetare la *École des hautes études en sciences sociales* din Paris. Principalele interese ale sale în cercetare includeau *sociologia corpului, istoria igienei, reprezentarea corpului de-a lungul secolelor si dimensiunile sociale ale sportului.* Georges Vigarello este primul care a scris o istorie a violului, în 1998.

se manifestă, o „dezonorează”, o transformă într-o femeie ușoară, lipsită de morală. De aceea, multe femei, pentru a se conforma stricteții morale, își inhibă dorințele, devin timide și uneori, chiar frigide.

Există, într-adevăr, o serie de mituri despre viol, mai exact, anumite credințe, în general false dar răspândite și persistente, care permit negarea și justificarea atacurilor sexuale masculine împotriva femeilor; ele sunt extrem de răspândite, deoarece studiile au arătat că între 25% și 66% dintre oameni sunt de acord cu majoritatea acestor mituri. Dintre „justificările” iraționale ale violului, potrivit unei culturi a violului, ar fi: *poate a fost fusta prea scurtă; poate a zâmbit fata prea mult; e nevastă-mea, daca am chef, trebuie să presteze*. Uneori, chiar la secția de poliție unde tânăra victimă a unui viol, merge să reclame, polițistul îi adresează de multe ori, aceleași întrebări: se afla într-un bar, neînsoțită, purta decolteu, avea fusta scurtă sau era machiată prea tare sau băuse alcool.

Uneori, chiar femeile sunt cele care spun că dacă fusta a fost prea scurtă sau berile prea multe, un viol poate fi justificat. Mai mult de atât, trebuie menționat și un fapt mai puțin luat în seamă, dar care devine condamnabil: înlăturarea prezervativului fără acordul partenerei este considerată tot o formă de abuz sexual sau viol. De asemenea, și alte modalități (poate considerate de unii fără efecte penale) sunt și masturbarea sub presiune psihică, folosirea obiectelor pentru penetrare, cunilingus sau felația. Pentru feministe, violul ar servi ca o pedeapsă pentru femeile care au sfidat interdicția de a folosi liber spațiul public. Violul figurează în mod proeminent printre feminiciduri. În România, statisticile în acest sens sunt dramatice.[5] Menționăm și faptul că unul din cinci români ar vrea ca violul

[5] Un număr de 89 de persoane, dintre care 45 minori, au fost victime ale violurilor în prima jumătate a anului 2019, arată datele Inspectoratului General al Poliției Române. Totodată, 11.627 au fost victime ale violenței domestice, indicând că 64 de persoane au fost zilnic agresate. Asta se întâmplă într-o țară în care 55% dintre români cred că violul poate fi justificat. În prima jumătate a anului 2019, în întreaga țară au fost înregistrate 89 de cazuri de viol, dintre care 44 de victime au fost adulți, iar 45 minori. În cazul adulților, 32 dintre victimele violului au fost femei și 12 bărbați. În categoria victimelor minore ale violului, 38 au fost fete, iar 7 băieți. Din totalul de 89 de persoane violate în România, în primele șase luni ale anului 2019, 38 au fost fiul/fiica agresorului. De asemenea, datele IGPR arată și că, în prima jumătate a anului, la nivel național au fost înregistrate 43 cazuri de agresiuni sexuale cu 44 victime rezultate din actele de sesizare. Din totalul acestor victime, 33 au fost fete minore, cinci băieți minori, cinci femei și un bărbat. În privința violenței domestice, în

nici măcar să nu fie pedepsit. În medie, în întreaga lume, dacă nimic nu se schimbă, aproape ***una din cinci femei*** va fi victima unui viol sau a unei tentative de viol în viața ei.

Un exemplu dramatic este cel al fetițelor din India: minorele sunt obligate să se căsătorească de la vârste fragede, cu bărbați care le pot fi tați ori chiar bunici, iar pentru a scăpa din acest chin – multe dintre ele aleg să își pună capăt vieții. Însă, există cazuri când, pentru a scăpa de aranjamentele părinților, fetele fug de acasă și apelează la prostituție. Pe lângă motivul financiar, astfel de căsătorii au ca substrat și **motive religioase**. De exemplu, în unele familii hinduse, se crede că familia va fi binecuvântată dacă fiica reușește să se căsătorească până la prima ei perioadă menstruală.

„Inamicul feminismului nu sunt bărbații. Este patriarhatul. Și patriarhia nu sunt bărbații. Este un sistem. Și femeile pot sprijini sistemul patriarhatului, la fel cum bărbații pot sprijini lupta pentru egalitatea de gen”, notează pe bună dreptate, autoarea Justine Musk. Sau, cum preciza autoarea Maria Mies (1998): „*Pacea în patriarhat este război împotriva femeilor*.”

În România, ca în multe alte locuri, la nivel cultural, **violul nu este de fapt considerat o infracțiune** și femeile sunt sistematic blamate, stigmatizate și decredibilizate. Sunt considerate provocatoare și instigatoare, li se spune că „au făcut ele ceva”, că s-au îmbrăcat și comportat provocator, că au mers pe stradă la ore nepotrivite. Iar experții psihologi și criminaliști ai țării le sfătuiesc să aibă grijă cum se îmbracă și cum se „urcă în lift” pentru a preveni agresiunile contra lor; adeseori, **femeile sunt descurajate să depună**

primele șase luni ale anului 2019 au fost raportate 11.627 de victime (11.072 adulți și 555 minori), potrivit datelor Centrului FILIA, un ONG care luptă pentru drepturile femeilor. Dintre cele 11.072 de persoane adulte victime ale violenței domestice (lovire sau alte violențe), 81% au fost femei și numai 19% bărbați. În privința victimelor minore, din cele 555 un procent de 52% sunt fete, iar 48% sunt băieți.

plângere în cazuri de viol de către toți cei cu care interacționează, de la agresorul bărbat și persoanele apropiate lor, până la personalul medical și poliție, iar procedura prin care trebuie să treacă pentru a raporta agresiunea (inainte de înfățișarea în instanță) – de la obținerea certificatului medico-legal la întâlnirea cu poliția și depunerea plângerii oficiale, la discuții cu avocați și alte persoane oficiale – este deja aproape imposibil de parcurs fără un sprijin informat, simpatetic; nu există un sistem bine pus la punct care să desemneze niste persoane capabile să acționeze în interesul femeilor victimizate în cazuri de viol; de asemenea, în România **nu există centre de urgență**, resurse specializate și training-uri pentru psihologi sau alte persoane care să acționeze în interesul persoanelor, cel mai adesea femei, care au suferit agresiuni sexuale.

În Franța, potrivit statisticilor CFCV, între 2003 și 2005, peste 90% dintre victimele violurilor erau femei și aproximativ 96% dintre atacatori erau bărbați.

În cartea *Against Our Will: Men, Women, and Rape* (1975), autoarea Susan Brownmiller definește cultura actuală ca fiind o „cultură a solidarității cu violul". Emilie Buchwald ș.a. în lucrarea lor intitulată „Transforming a Rape Culture", publicată în 1993, definesc cultura violului ca fiind „un complex de credințe care încurajează agresiunea sexuală a bărbaților și susține violența împotriva femeilor." Ea va apare într-o societate în care violența este privită ca fiind sexy și sexualitatea ca violentă. Într-o cultură a violului, femeile percep un continuum de violență amenințată, care variază de la observații sexuale până la atingere sexuală până la viol în sine. O cultură a violului tolerează terorismul fizic și emoțional împotriva femeilor ca normă. Într-o cultură a violului, atât bărbații, cât și femeile presupun că violența sexuală este un fapt al vieții, inevitabil ca moartea sau impozitele. „Violența sexuală în Canada este prea comună. De exemplu, 1 din 3 femei va suferi agresiuni sexuale de-a lungul vieții. O parte a prevenirii violenței sexuale implică înțelegerea și încetarea culturii violului. Dar ce este cultura violului?

Cultura violului este...

- când studenții de la universitățile canadiene scandează mesaje de viol în timpul săptămânii de orientare. Majoritatea instituțiilor postsecundare

canadiene NU au o politică de sine stătătoare privind violența sexuală când supraviețuitorii violenței sexuale sunt învinovățiți, tratați cu suspiciune sau acuzați de minciună.

- doar 2-8% dintre rapoartele de agresiune sexuală sunt false, ceea ce este la egalitate cu alte infracțiuni (de exemplu, furt de mașină).
- când oamenii fac glume despre violența sexuală. Glumele despre violența sexuală validează acțiunile făptuitorilor și rușinea și aduc la tăcere supraviețuitorii.
- când hărțuirea sexuală și bazată pe gen sunt experimentate de mulți oameni în fiecare zi ...iar femeile sunt acuzate că „au reacționat exagerat" atunci când o afirmă.
- când aproximativ 460.000 de agresiuni sexuale au loc în Canada în fiecare an și mai puțin de 10% sunt raportate poliției.
- miturile și concepțiile greșite în jurul agresiunii sexuale pot descuraja și crea provocări pentru supraviețuitorii care vin în față.
- când autorii violenței sexuale sunt apărați pe Twitter pentru că sunt sportivi, artiști sau muzicieni. Faima sau averea unei persoane nu scuză sau justifică actele de violență sexuală.
- când fetele și femeile sunt învățate cum să „nu fie violate în loc să se concentreze pe problema reală: normele și atitudinile predominante care justifică, tolerează, normalizează și minimizează violența sexuală – sau, cultura violului.

Nu există nici o modalitate logică sau rezonabilă de a nega că trăim într-o societate care perpetuează violul și cultura violului. Societatea noastră a fost înființată din punct de vedere istoric într-un mod care face ca violul, violența sexuală sau manipularea romantică nu doar posibile, ci mai degrabă un eveniment normal, așteptat pentru mulți oameni. Pentru bărbați, este văzută ca o necesitate să seducă femeile (sau alți potențiali parteneri sexuali) până la punctul în care acestea sunt încurajate să forțeze alte persoane să facă sex, fără a ține cont de consimțământ.

O mare parte din focalizarea recentă a feminismului elimină complet societatea noastră de viol și cultura violului. Feminismul se concentrează pe schimbarea conversației „nu înseamnă nu" în „da înseamnă da", oferind servicii femeilor și altor persoane care au fost afectate de viol sau violență sexuală și analizând sistemele care există pentru a perpetua ideea că violul

este un eveniment așteptat și aproape acceptabil. Feminismul urmărește să protejeze pe toată lumea de rezultatele terifiante ale violului și culturii violului, asigurându-se nu numai că se poate vorbi despre el mai deschis, dar poate fi răufăcător și demontat. În cele din urmă, asta înseamnă să desființăm tiparele care îi fac pe bărbați să creadă că manipularea, rănirea sau violarea femeilor și a altor oameni sunt fapte acceptabile.

Concurența în societatea patriarhală

O altă consecință negativă a mentalității patriarhale – de data aceasta, chiar pentru bărbați – este prezența concurenței. Educația cât și expectanțele sociale se referă la tendința bărbaților de a fi constant în competiție între ei astfel că, aproape fiecare aspect al vieții multor bărbați este marcat de nevoia constantă de a demonstra că sunt mai buni decât alți bărbați sau alți oameni, în general.

Există și motive pentru care patriarhia este rea (și feminismul este bun) pentru bărbați, întrucât dominația masculină poate fi, ei bine, destul de dominantă și dominatoare. Patriarhia – care este conceptualizarea modului în care bărbații, în special bărbații și masculinitatea sunt văzuți ca fiind mai buni decât, sunt mai respectați decât și dețin mai multe privilegii decât femeile și persoanele nebinare sau feminitatea – pătrunde aproape în fiecare aspect al vieții noastre. Deși patriarhia este înființată într-un mod care să beneficieze bărbații, de asemenea, ***îi poate răni pe bărbați în multe feluri***, deoarece bărbații sunt sub controlul constant al normelor fabricate pe care patriarhia le-a pus în aplicare (Facio, A., 2013).

Ceea ce multor bărbați nu le place să admită sau poate chiar nu știu, este că multe din ceea ce reprezintă feminismul poate diminua în mod direct răul pe care normele patriarhale îl provoacă bărbaților. Mai jos sunt șapte moduri în care patriarhatul pe care îl experimentăm zilnic în Statele Unite îi rănește în mod activ (sau pasiv) bărbaților și cum feminismul îi poate ajuta efectiv să treacă de structurile anacronice ale patriarhatului pentru a atinge un nivel de iubire de sine și de autoactualizare care nu este împiedicat de așteptări masculine nerealiste.

Reflexivitate și introspecție

Există anumite aspecte ale normelor de masculinitate care îi fac pe bărbați să se simtă inconfortabil explorând anumite părți ale propriilor vieți, minți și personalități. Un aspect important al susținerii normelor de masculinitate este că bărbații deseori nu depun prea mult efort în a pune sub semnul întrebării sau a reflecta asupra unor astfel de norme, cu atât mai puțin cu privire la modul în care propriile lor acțiuni îi afectează pe ceilalți. În loc să recunoască greșelile sau să îmbrățișeze vulnerabilitatea, bărbaților li se spune „să se îmbărbăteze" pentru a-și proteja prețioasa masculinitate, chiar dacă aceasta înseamnă să susțină norme dăunătoare, distructive și pline de ură care îi afectează negativ pe cei din jurul lor și, inevitabil, pe ei înșiși.

Feminismul readuce în prim plan ideea de a evita reflexivitatea. Ceea ce pledează mulți lideri feminiști este ca toți oamenii, în special bărbații, să fie mai reflexivi și mai introspectivi și să se simtă mai confortabil pentru lucruri pentru care alții ar putea avea probleme. O mare parte a feminismului constă în înțelegerea modului în care acțiunile și convingerile cuiva îi afectează pe ceilalți, ceea ce masculinitatea patriarhală evită în mod sistematic prin susținerea unei mentalități individualiste/om-*vrsus*-lumea. Acest aspect al feminismului, mult evoluat în ultimii ani, îi poate ajuta pe bărbați să înțeleagă că pledoaria pentru ultra-masculinitate sau *machism*, nu numai că îi face pe ceilalți să se simtă inconfortabil, ci poate răni în mod direct pe cei pe care îi iubesc sau la care țin cel mai mult.

Tarquin și Lucretia, de Titian: violul Lucretiaei de către Sextus Tarquin, ceea ce o conduce la sinucidere.

Patriarhia rămâne nu numai un factor determinant negativ al sănătății femeilor care trebuie să fie distrus, ci este și o amenințare pentru toți oamenii și pentru sănătatea planetei. Cercetătorii feminiști au produs numeroase scrieri despre violența împotriva femeilor, dar dezvoltarea teoriei a stagnat. Efortul de a construi o teorie a patriarhatului pentru a explica violența împotriva femeilor a fost deraiat uneori de critici.

Necesitatea unei re-construcții culturale

Ieșirea din mentalitatea patriarhală presupune eforturi susținute atât din partea femeilor, cât și din partea bărbaților. Dacă feminismul preia această sarcină din punctul de vedere al femeilor, bărbații ar trebui, pe de altă parte, să modifice unele elemente din gândirea și comportamentul propriu. Astfel, vă propunem mai jos, câteva astfel de modificări:

- bărbații trebuie să devină mai conștienți de câte ore de muncă casnică și de îngrijire a copiilor sunt împărțite între ei și partenerul lor, asigurându-se că participă și ei suficient de mult.
- bărbații pot refuza să participe la discuții cu alți bărbați care sunt degradante pentru femei. De exemplu, dacă îl aud pe prietenul lor de sex masculin folosind un limbaj misogin, îi pot explica că acest limbaj nu este acceptabil și dăunează femeilor.
- încurajarea bărbaților să nu se teamă de trăsăturile și emoțiile lor, care sunt considerate în mod tradițional „feminine”.
- a nu critica pe cineva pentru că este împotriva normelor sale de gen și, în schimb, a gratula diferențele.
- „fă-ți timp pentru a asculta femeile!” De exemplu, dacă într-o întâlnire de lucru punctul de vedere al unei femei a fost ignorat sau întrerupt, insistați ca ele să fie ascultate și precizați că ceea ce ele propun poate fi valoros pentru echipă (Saul Mcleod et al., 2021).

Bibliografie

Freud, S. (1905). „Three Essays on the Theory of Sexuality”. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume VII (1901-1905): A Case of Hysteria, Three Essays on Sexuality and Other Works,* 123-246.

Bates, L. (2022). *Fix The System Not The Women* (1st ed.). Simon & Schuster.

Becker, M. (1999). „Patriarchy and inequality: Towards a substantive feminism". *U. Chi. Legal F.*, 21.

Brownmiller S. (1975) *Împotriva voinței noastre: bărbați, femei și viol*. Fawcett Books, NY.

Emilie Buchwald (editor), Pamela R. Fletcher (Editor), Martha Roth (Editor) (1993). *Transforming a Rape Culture*, Milkweed Edition.

Facio, A. (2013). *What is patriarchy*. Women's Human Rights Education Institute.

Hartmann, H. I. (1981). *Women and revolution: A discussion of the unhappy marriage of Marxism and feminism* (No. 2). South End Press.

Horney, Karen and Association for the Advancement of Psychoanalysis (1967). *Feminine Psychology : [Papers]*. 1st ed. New York: W.W. Norton.

Johnson, A. G. (2004). „Patriarchy, the system. Women's lives", *Multicultural perspectives, 3*, 25-32.

Lerner, G. (1989). *The Creation of Patriarchy*. Oxford University Press: New York.

Maria Mies (1998). *Patriarchy and Accumulation On A World Scale: Women in the International Division of Labour*, Palgrave Macmillan.

Millett, K. (1977). *Sexual Politics*. London: Virago.

Mcleod, S., Berry, K., Taylor, P., & Wearden, A. (2021). „Romantic attachment and support adequacy in new mothers", *The Journal of Social Psychology*, 1-24.

Nash, C. J. (2009). *Patriarchy,* în Rob Kitchin, Nigel Thrift (editori), *International Encyclopedia of Human Geography*, Elsevier, 2009, p. 102-107.

Rusu, Marinela (2018). „Comunicarea de gen – în disputa dintre traditionalism și feminism", în *Comunicarea interpersonală*, Vol. I, *Dialogul social*, coord. M. Rusu, Ed. Ars Longa, Col. Academica, Iași, 2018, p. 12-26 .

Rusu, Marinela (2023). „Women and the world of art – prejudice, obstacles and Injustices", în vol. *Contemporary artistic education: achievements, challenges, perspectives, International Scientific-Practical Conference, 2nd Edition*, coord.: Tatiana Bularga, Marina Cosumov-Țurcanu, Bălți, p. 69-80.

Marinela Rusu (2024). „Feminismul în arta contemporană – prejudecăți și discriminare", publicat în revista *Studiul artelor și culturologie: istorie, teorie, practică* – nr. 1 (44), Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice, Chișinău, Rep. Moldova, 202, p. 122-129 (apărut 20 febr. 2024). https://revista.amtap.md/2024/02/23/feminismul-in-arta-contemporana-prejudecati-si-discriminare/

Marinela Rusu (2024). „Women and their role in history – the impact of women in the progress of society”, in *Review of Artistic Education*, Artes Publishing House, Iași, May, Nr. 27-28, 2024, p. 263 – 273. DOI: 10.35218/rae–2024-0032. https://doi.org/10.35218/rae–2024-0032

Marinela Rusu (2024). „Mișcarea feministă – abordare evolutivă / The feminist movement – evolutionary approach, în vol. *Artele și educația. Abordări interdisciplinare/Arts and Education. Interdisciplinary approaches*, coord.: Eugenia-Maria Pașca și Carmen Elena Antochi – trad. în lb. engleză: Ștefania Moga. – Ed. bilingvă română-engleză. – Iași: Ars Longa, 2024, p. 118-143.

Sultana, A. M. (2010). „Patriarchy and women's subordination: a theoretical analysis”. *Arts Faculty Journal*, 1-18.

Vigarello, Georges (2007). *Storia della violenza sessuale. 16.-20. secolo*, Venezia, Marsilio.

https://www.news.ro/externe/politia-britanica-ancheteaza-dupa-mii-persoane-au-reclamat-site-ul-everyone-s-invited-agresiuni-sexuale-denunta-cultura-violului-institutiile-scolare-britanice-inclusiv-unele-prestigioase-scoli-1922401027002021031920083132

Ce înseamnă să fii femeie în zilele noastre: contribuții contemporane la o metafizică a genului

What Does It Mean to Be a Woman Today: Contemporary Contributions to Gender Metaphysics

CĂTĂLINA-DANIELA RĂDUCU[1]

Abstract

Feminist contemporary debates focus on either supporting or rejecting gender realism, which maintains that women share features, experiences, and commonalities that define them as women (as opposed to other gendered individuals). The first argument against gender realism was put forward by Elizabeth Spelman (1988). Her particularity argument holds that realists wrongly assume that gender is constructed independently of other aspects as race, class, ethnicity or nationality. She argues that, if gender were a separate element, then all women would experience femininity in the same way. But this is not the case, since women are conditioned differently in different societies. Spelman's view was embraced by authors like Judith Butler (1990) or Iris Marion Young (1997) and rejected by authors like Sally Haslanger (2000) or Mari Mikkola (2006). The latter argue that, although women experience different conditions in different societies, this does not rule out the possibility that women, as women, share commonalities that define their gender.

This paper provides an analysis of the various feminist attempts to provide an answer to the question: „What does it mean to be a woman?", with a view to argue for the existence of a distinct category called 'women' that is not defined in virtue of a biological essence, but emerges from their structural position in society.

[1] CS I dr. Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gheorghe Zane", Academia Română, Filiala Iași.

Keywords: *feminism, gender realism, social construction of gender*

Introducere

Lucrarea de față își propune să analizeze dacă mai există o categorie distinctă căreia femeile îi aparțin, în virtutea căreia ele să se poată identifica și acționa conjugat pentru a depăși obstacolele cu care se confruntă la nivelul societății. Dezbaterile feministe, încă de la începutul lor, s-au concentrat pe combaterea esențialismului de gen, care susținea că femeile aparțin unei categorii comune definite de sexul lor și care justifica poziția lor subordonată în societate; eforturile feminismului s-au concentrat pe combaterea ideii că biologia ar fi destin și pe sublinierea faptului că apartenența la genul feminin nu se asociază și cu o inferioritate de natură, ce ar permite tratamentul injust la care au fost supuse femeile timp de o istorie întreagă. Feminismul de val doi a introdus distincția foarte importantă dintre sex și gen, demonstrând că nu caracteristicile și funcțiile biologice definesc exclusiv femeile, ci că modalitățile în care acestea sunt percepute la nivel social, practicile și normele sociale impuse din exterior, consolidate în forma unor teorii științifice și filosofice pot explica poziția de inferioritate care le este dictată femeilor în societate[2].

Până în anii 80-90 ai secolului trecut conceptul de 'femeie' a constituit conceptul definitoriu al feminismului, atât din punct de vedere teoretic, cât și politic. Însă în ultimii 40 de ani, el a fost îndelung dezbătut, pus sub semnul întrebării, până la a fi considerat inutil și chiar periculos. Temeiul acestor contestări l-a constitut pericolul unui alt tip de esențializare, pe care feminismul valului al treilea l-a denunțat. Ideea că există caracteristici comune, împărtășite de toate femeile, care le-ar unifica pe acestea într-un singur grup a generat critici vehemente:

Anti-esențialiștii valului al treilea au argumentat în mod repetat că astfel de concepții universalizante despre femei sunt întotdeauna false și

---

[2] O expunere pe larg a argumentelor derivate din determinismul biologic, precum și a consecințelor acestora, este oferită în Răducu (2016).

funcționează opresiv, normalizând experiențele unui grup privilegiat de femei (Stone 2004, 85).

Primul argument de acest gen a fost avansat de Elizabeth Spelman în cartea sa, *Inessential Woman* (1988). Aceasta combate ideea că toate femeile ar experimenta feminitatea în același mod. În opinia sa, acest lucru este imposibil, din cauza faptului că femeile sunt condiționate social diferit în societăți diferite. Lucrarea de față își propune să analizeze argumentele lui Spelman și cele derivate din acestea, cu intenția de a arăta că, deși validă, până la un punct, critica esențialismului, în această formă, generează probleme posibil insurmontabile:

- Din punct de vedere ontologic, critica esențialismului conduce la ideea că femeile nu mai există deloc în calitate de grup social distinct; și, din punct de vedere politic, această critică subminează posibilitatea activismului feminist, refuzându-le femeilor o identitate sau caracteristici comune care le-ar putea motiva să se angajeze în acțiuni colective (Stone 2004, 85).

Cu alte cuvinte, problema centrală a feminismului de val trei este aceea că riscă să submineze feminismul însuși: nemaiavând un argument comun din punct de vedere ontologic (de tipul „femeile constituie un grup social dezavantajat"), nu mai există nici posibilitatea criticii și nici posibilitatea acțiunii politice coordonate.

S-a spus despre feminism că este mișcarea ce intenționează să pună capăt opresiunii femeilor (hooks 2000, 26), o mișcare ce își propune să contracareze dificultățile pe care femeile le întâmpină și să le ajute să depășească obstacolele structurale nedrepte cu care acestea sunt nevoite să se confrunte din cauza genului lor. Lucrarea de față argumentează că recunoașterea categoriei 'femeie' este indispensabilă feminismului și că tentativele de a o anula subminează feminismul însuși. Așa cum voi argumenta în cele ce urmează, conceptul de femeie se referă la o categorie de persoane reale ce împărtășesc un element comun în virtutea poziției subordonate pe care o au în societate, în raport cu bărbații. A desemna aceste persoane drept femei nu înseamnă nici a le omogeniza, nici a le esențializa. Înseamnă a recunoaște că ele ocupă o anumită poziție în societate și că, dacă aceasta este nedreaptă, există posibilitatea de critică și de acțiune politică.

Această posibilitate este anihilată, însă, în momentul în care declarăm conceptul de femeie gol de sens și categoria femeilor inexistentă.

Elizabeth Spelman și moștenirea ei

Un eveniment în istoria feminismului, cartea *Inessential Woman* se deschide cu descrierea unui pasaj din romanul lui Iris Murdoch, *The Nice and the Good*, în care un personaj, unchiul Theo, experimentează, în timpul unei ieșiri cu nepoții săi la plajă, disconfortul ontologic cauzat de multiplicitatea lucrurilor din jurul său: „pe plajă există atât de multe pietricele, fiecare strigându-și particularitatea, în timp ce totalitatea lor amenință inteligibilitatea, manevrabilitatea, controlul asupra lumii" (Spelman 1988, 1). Theo, ca majoritatea oamenilor de tipul său, este o persoană care poate negocia posibilitatea existenței pluralității doar dacă poate reduce multiplul la cât mai puțin, dezirabil la unu: „Oroarea multiplicității pietricelelor ar putea fi atenuată doar de conștientizarea că ele sunt, toate, instanțieri ale unui singur lucru, ideea de piatră" (Spelman 1988, 1). Pasajul este relevant deoarece ilustrează o problemă metafizică milenară, referitoare la structura și componența lumii în care trăim. Filosofia occidentală a rezolvat inteligent angoasa unchiului Theo: Platon ne spune, de exemplu, că pietricelele pe care le vedem și le atingem nu sunt, de fapt, reale; ele sunt lucruri materiale pe care trebuie să le înțelegem doar ca simple aparențe ale unei Forme ideale numită 'piatră', singura care este 'reală' și care garantează existența și inteligibilitatea multiplelor pietricele pe care le întâlnim în lumea materială.

Elizabeth Spelman susține că „mare parte din filosofia feministă occidentală a fost scrisă dintr-un punct de vedere similar cu cel al unchiului Theo: anume, ca și cum nu doar multiplicitatea femeilor, ci și diferențele dintre noi sunt deranjante, amenințând inteligibilitatea faptului bine stabilit și incontestabil că toate femeile sunt femei" (Spelman 1988, 2). Ea consideră că feminismul s-a concentrat pe 'feminitatea' pe care o au în comun toate femeile, neglijând diferențele dintre acestea; această logică feministă ne împinge, în opinia ei, să ignorăm voit ce anume diferențiază o femeie de alta, și să căutăm doar acele elemente comune care justifică includerea lor în

categoria ‘femei’. Cu toate acestea, cum putem vorbi despre femei în general fără să facem apel la particularitățile materiale ale acestora?

Acesta este, în termenii lui Spelman, ‘paradoxul feminismului’: orice încercare de a vorbi despre toate femeile ca având ceva în comun subminează tentativele de a vorbi despre diferențele dintre ele, și viceversa. În opinia ei, acest paradox a fost rezolvat de filosofia feministă occidentală de până la ea printr-un alt paradox: singura modalitate de a da sens diferențelor dintre femei a fost să se spună despre acestea că sunt, pur și simplu, mai puțin importante decât ceea ce ele au în comun. În cuvintele lui Spelman: „Această soluție este foarte simplă, pentru că recunoaște diferențele dintre femei doar pentru a le îngropa” (Spelman 1988, 3). Pentru că, din păcate, această strategie a permis filosofiei feministe occidentale ca, în timp ce vorbea despre femei ca grup omogen, de fapt, să vorbească doar despre un grup privilegiat, femeile albe de clasă mijlocie din țările industrializate, îmbrățișând o perspectivă și o atitudine pe care Spelman le desemnează drept «solipsism alb». Deci strategia nu a fost, de fapt, să se vorbească despre ceea ce au în comun femeile ca femei; a fost să se confunde situația unui grup de femei cu situația tuturor femeilor și să se considere că diferențele dintre femeile din grupul privilegiat și restul femeilor sunt irelevante.

Aceasta a avut două consecințe importante: prima a fost că descrierea a ceea ce toate femeile au în comun a fost, de fapt, o descriere a femeilor albe de clasă mijocie; a doua a fost că diferența dintre acestea și restul femeilor nu a fost adusă niciodată în discuție, ca parte a teoriei feministe. Pentru că a lua în calcul diferența ar fi însemnat să fie aduse în discuție și celelalte femei, care nu aparțineau grupului privilegiat. Reproșul lui Spelman este că filosofia feministă nu a făcut niciodată acest lucru. Ea își asumă misiunea de demasca acest privilegiu, cu scopul de a-l submina, așa cum feministele dinaintea ei au făcut când contestat dreptul filosofilor occidentali de a vorbi despre ‘umanitate’ în general, și de a ne explica, printr-o teorie metafizică apolitică a naturii umane că este perfect rațional ca femeile să fie dominate de bărbați (Spelman 1988 5, 9). Din punctul ei de vedere, conceptul de ‘femeie’ este ‘calul troian’ al etnocentrismului feminist, pentru că nu putem vorbi cu sens despre o femeie ca aparținând categoriei generale a ‘femeilor’,

făcând abstracție de faptul că ea este o femeie particulară, aparținând unei rase, unei clase sociale și având o orientare sexuală specifică. În cuvintele sale:

- „Pe de o parte, ceea ce unește femeile și ne îndreptățește să vorbim despre opresiunea femeilor sunt dovezile copleșitoare ale subordonării istorice și globale a femeilor față de bărbați. Pe de altă parte, deși ar părea posibil să vorbim depre femei la modul general, este inevitabil că orice afirmație pe care o facem despre anumite femei aparținând unui anumit loc sau timp particular va suferi de etnocentrism dacă vrem să-i dăm mai multă generalitate decât are.” (Spelman 1988, 131)

Pe scurt, afirmația că toate femeile sunt oprimate necesită să fie explicată în termenii multiplelor varietăți de opresiune la care sunt supuse diferitele grupuri de femei (Spelman 1988, 132). Aceasta înseamnă că raționamentul trebuie inversat: nu trebuie să investigăm mai întâi ce este adevărat despre unele femei în calitate de femei, pentru a concluziona că este adevărat despre toate femeile; trebuie să investigăm situațiile diferite ale femeilor pentru a vedea dacă au în comun altceva decât faptul că sunt femei. Doar atunci am putea afla dacă ceva este adevărat despre fiecare dintre ele și despre toate ca femei (Spelman 1988, 137).

Rezultă o teorie metafizică originală a genului, în care ce este adevărat despre mine ca femeie nu mai ține de ceea ce am în comun cu toate celelalte femei (în contrast cu toți ceilalți bărbați), ci ține de ce am în comun cu femeile din categoria rasială, socială și sexuală cărora le aparțin (în contrast cu bărbații care aparțin acelorași categorii). Astfel, distincțiile dintre grupurile sociale, etnice și orientările sexuale devin mai importante decât distincția simplă dintre femei și bărbați. Iar pentru a răspunde la întrebarea: ce înseamnă pentru mine a fi femeie?, nu mai am nevoie de a postula o esență a feminității, ca și cum „ar exista o zeiță undeva, care a creat o mulțime de bucăți ‘feminine’ identice și, pentru a condimenta lumea cu ceva din ea însăși, s-a decis să împrăștie o parte din aceste bucăți într-un corp de culoare, într-un corp alb, în corpul unei menajere franceze din secolul al XVII-lea, în corpul prim-miniștrilor englezi, israelieni sau indieni” (Spelman 1988, 158). Povestea acestei zeițe care împrăștie o ‘esență a feminității’ asupra tuturor femeilor arată, de fapt, cum postularea unei esențe, a unei identități comune

anulează poveștile individuale ale femeilor reale: „pentru că esențialismul mă invită să consider că ceea ce cred adevărat despre mine 'ca femeie' este un fel de miez de aur al feminității pe care îl au în comun toate femeile; și face participarea altor femei neesențială în producerea poveștii" (Spelman 1988, 159).

Dar dacă acceptăm că fiecare femeie trăiește și spune o poveste diferită, apar probleme epistemologice: fiecare având perspectiva ei, este posibil să cunoaștem și să înțelegem poveștile celorlalte femei? Mai mult: întrucât nu ne este accesibilă cunoașterea directă a felului în care alte femei își trăiesc povestea, mai putem vorbi în numele altor femei? Această fragmentare a perspectivelor, ca într-un caleidoscop în mișcare perpetuă subminează posibilitatea unei viziuni comune și a unei acțiuni colective. Ar rămâne ca fiecare să-și trăiască povestea și să acționeze dacă aceasta este nedreaptă. Dar este suficient pentru înlătura nedreptățile și opresiunea?

Întrebările acestea nu primesc un răspuns în cartea lui Elizabeth Spelman. Se pare că, din dorința de a elimina etnocentrismul, aceasta a spulberat fundația feminismului. Autoarea consideră, totuși, că feminismul poate continua să existe, dacă își modifică fundamentele în sensul indicat de ea în carte, pornind de la premisa esențială că genul este o construcție socială. Având permanent în minte această idee, acceptând că societăți diferite creează femei diferite în funcție de particularitățile lor și acceptând pluralitatea perspectivelor derivată din acest proces, nu vom mai putea vorbi despre o categorie unică și omogenă aparținând genului feminin, ci despre o „pluralitate de genuri" (Spelman 1988, 175). Ea nu este îngrijorată de faptul că, nemaivând o voce comună, femeile nu se vor putea organiza pentru a înlătura nedreptățile pe care le experimentează în mod diferit.

Într-o mișcare surprinzătoare, după ce argumentează în aproape 200 de pagini ideea conform căreia sintagma 'ca femeie' este calul troian al feminismului și că ar trebui să se renunțe la ea, întrucât nu are un corespondent în realitate, Spelman afirmă:

- „Nu spun că nu ar trebui niciodată să să ne gândim la sau să vorbim despre femei 'ca femei' sau despre bărbați ca 'bărbați'. Insist doar asupra faptului că, atunci când facem aceasta, trebuie să ne amintim la ce femei anume și la ce bărbați anume ne gândim." (Spelman 1988, 186)

Dacă am înțeles corect punctul ei de vedere, rezultă că Spelman susține că feminismul poate analiza și ameliora relațiile de gen în continuare, doar că trebuie să contestăm pretenția unui grup privilegiat de a vorbi în numele tuturor femeilor. Dacă doar atât și-a propus Spelman, consider că ea și-a atins scopul, iar acesta nu este un scop modest. Acesta este și motivul pentru care consider cartea ei un eveniment major în evoluția feminismului. Cu toate acestea, cred că ar fi fost util ca acest efort al ei să fie completat și de un proiect de teorie care să ne indice cum anume ar trebui să procedăm în continuare, și care să ne ajute să depășim dificultățile epistemologice pe care le generează teoria ei și de care ea pare să fie conștientă. Acestora li se adaugă alte două tipuri de dificultăți pe care le voi discuta în cele ce urmează: dificultăți de ordin ontologic și dificultăți de ordin politic (Stone 2004, 88).

Înainte de a discuta aceste dificultăți, trebuie subliniat un alt merit al întreprinderii lui Spelman, acela de a fi introdus clasica dispută metafizică dintre realism și anti-realism (mai specific dintre realism și nominalism), pe terenul feminismului. Aceasta a generat o serie întreagă de reacții ce s-au materializat într-un corp de scrieri și cercetări ce pot fi subsumate domeniului numit metafizica genului, un domeniu ce s-a dovedit deosebit de productiv în ultimele decenii.

Realism de gen *vs* nominalism de gen

Tentativele de a depăși dificultățile de ordin ontologic și politic pe care ni le-a lăsat moștenire Elizabeth Spelman se împart în două mari categorii: *nominalismul de gen* – acele poziții filosofice feministe care neagă faptul că există ceva pe care femeile, în calitate de femei, l-ar avea în comun, și care încearcă să unifice, totuși, femeile, în calitate de categorie socială, făcând apel la ceva exterior acestora; și *neo-realismul de gen* – acele poziții care consideră că există ceva pe care femeile le au în comun și care justifică plasarea lor în categoria socială distinctă a femeilor. În cele ce urmează voi menționa doar câte o contribuție din fiecare categorie, fără a avea pretenția unei prezentări exhaustive care ar fi epuizantă și, de altfel, neproductivă, deoarece disputa dintre realismul și nominalismul de gen pare să fi generat un impas analitic aproape de nerezolvat (Mikkola 2023), discuțiile devenind foarte tehnice, iar

rezultatele lor nefiind pe deplin satisfăcătoare în încercarea de a răspunde la întrebarea: ce mai înseamnă să fii femeie în zilele noastre?

Realismul de gen a fost contestat de multe autoare, încurajate de argumentele lui Spelman. Iris Marion Young, de exemplu, susține entuziast că, prin intermediul argumentelor sale, „Spelman demonstrează definitiv eroarea oricărei încercări de a izola genul de identitățile de rasă, clasă, sexualitate, etnicitate etc., pentru a dezvălui atributele, experiența sau opresiunea pe care femeile le au în comun.” (Young 1997) În încercarea de a oferi alternativa la realismul de gen, Young recunoaște că, dacă nu mai există niciun mod în care termenul ‘femeie’ să fie numele unui grup social, pe care feminismul îl reprezintă, „nu mai rămâne nimic specific politicii feministe” (Young 1997, 13). Pentru a da un sens categoriei femeilor, ea propune o înțelegere serială a acesteia; în accepțiunea ei, membrii unei serii sunt deosebiți de membrii unui grup prin faptul că fiecare își urmărește interesul individual fără a avea, în mod necesar, ceva în comun cu ceilalți. Young susține, în manieră nominalistă, că femeile nu sunt unite de o trăsătură sau experiență comună, ci de anumite realități practice sau de modul în care viața și acțiunile lor sunt orientate în jurul anumitor obiecte sau realități ale vieții de zi cu zi (Young 1997, 23-24).

Young identifică două astfel de categorii care ar unifica femeile (conform Mikkola 2023): 1. fenomenele asociate cu biologia femeilor (acele procese biologice care au loc în corpurile femeilor, ca menstruația, sarcina, capacitatea de a da naștere) și normele sociale asociate cu aceste procese biologice; și 2. obiectele și practicile codificate în termeni de gen: pronumele pe care le utilizăm, reprezentările vizuale și verbale ale genului, artefactele și spațiile sociale codificate în termeni de gen, hainele, cosmeticele etc. Seria femeilor este, în această perspectivă, unificată pasiv, iar această unitate nu derivă din indivizii numiți femei (Young 1997, 32). Deși evoluează în contextul unor proiecte și experiențe radical diferite, prin faptul că femeile sunt supuse unor constrângeri operate de aceste structuri ce le reglementează apartenența la un anumit gen, ele pot fi considerate o categorie socială distinctă.

Se impune observația că teoria lui Young pare, totuși, să cadă în esențialism, pentru că susține că, în ciuda diversității lor, femeile împărtășesc

anumite caracteristici care le unifică – toate prezintă un set de caracteristici derivat din constrângerile sociale de gen care le sunt aplicate: „astfel, ea concepe un gen feminin coerent invocând o formă de esențialism în privința constrângerilor structurale ale mediului social" (Stone 2004, 90). În fond, explicația pe care o oferă Young ar putea duce cu gândul o definiție universală a femeilor în termenii construcției lor sociale, ceea ce conduce, inevitabil, la îmbrățișarea unei perspective esențialiste.

Valorificând idei enunțate de Butler (1990) și Gatens (1996), Alison Stone oferă o altă opțiune, despre care crede că evită esențialismul și păstrează categoria femeilor ca grup social unificat. Ea propune să reconceptualizăm feminitatea nu în termeni de serie, ci de genealogie:

- „Această regândire genealogică a feminității implică o regândire concomitentă a politicii feministe mai degrabă în termeni de *coaliție* decât de unitate. Ar trebui să regândim activitățile colective feministe ca fiind desfășurate nu în virtutea unui set de interese feminine comune ci, mai degrabă, în virtutea unor suprapuneri și conexiuni indirecte existente în experiența istorică și culturală a femeilor." (Stone 2004, 90)

În acest mod, în calitate de grup social distinct, femeile păstrează capacitatea de a se mobiliza împreună pentru realizarea unor interese distincte (Stone 2004, 93).

De pe cealaltă baricadă, argumente în sprijinul neo-realismului de gen, pe care și eu le consider pertinente, sunt oferite de Sally Haslanger (2000, 2012, 2017). Aceasta argumentează pentru o modalitate de a defini conceptul de femeie care să fie utilă din punct de vedere politic și să constituie un instrument în contracararea sexismului. Aducând argumente din domeniul constructivismului social, ea consideră noțiunea de femeie ca fiind socială și nu biologică, și susține că genul ține de ocuparea unei poziții sociale subordonate sau privilegiate:

- „Categoriile de gen sunt definite în termeni de cum anume indivizii sunt poziționați social ... aceștia sunt definiți ierarhic într-un complex mai larg de relații opresive; un grup (femeile) este subordonat social celuilalt (bărbații); diferența sexuală funcționează ca indicator fizic pentru a distinge cele două grupuri și este folosită pentru a justifica o

percepție și un tratament diferite pentru membrii fiecărui grup" (Haslanger 2000, 36).

În această perspectivă, femeile își pot experimenta poziția socială într-o multitudine de feluri diferite, și poziția socială pe care o ocupă le poate afecta și modela identitățile în numeroase modalități diferite. Cu toate acestea, ele păstrează o trăsătură comună care le face să fie femei: toate sunt într-o poziție socială subordonată sau oprimată, în raport cu bărbații. Trăsătura aceasta comună nu ține de biologia lor, dar pornește de la aceasta. Astfel, când spun că aparțin genului feminin, înțeleg că am fost construită social în mod discursiv, într-un cadru conceptual preexistent care și-a propus să mă categorizeze, pornind de la anumite caracteristici naturale.

În cazul neo-realismului de gen, criteriul clasificării femeilor este dat de identitățile indivizilor și de localizarea acestora într-un sistem de relații sociale. „Nu ne naștem, ci devenim femei", susținea Simone de Beauvoir (1989, 267). În context social, clasificările pe care le facem pot să meargă dincolo de simpla poziționare a unui grup de indivizi într-o categorie sau alta, ele ajung să le influențeze identitatea. Prin atribuirea unor calități anumitor indivizi, putem forța indivizii respectivi să se conformeze clasificărilor respective. Astfel, dacă un individ este plasat într-o anumită categorie, el ajunge să dețină, în virtutea categorizării sale, un set de trăsături care îl fac să se califice drept membru al acelei categorii:

- „Categorizarea mea, încă de la naștere (și în mod sistematic începând de atunci), drept femeie, a jucat un rol în felul în care am fost percepută și tratată; aceste percepții și tratamente au jucat, la rândul lor, un rol cauzal important în devenirea mea ca femeie" (Haslanger 2017, 163).

Perspectiva aceasta încurajează și acțiunea pentru remedierea nedreptăților, pentru că susține că înțelegerea noastră a lumii nu este inevitabilă, ea depinde, într-o măsură destul de mare, de noi. Acest lucru contează, pentru că avem posibilitatea de a face realitatea socială să se conformeze ideii pe care o avem noi despre ea, și dacă suntem nemulțumiti cu felul în care se prezintă ea, este util să știm dacă ea este așa cum este *pentru că așa am făcut-o noi să fie* sau pentru că nu există alternativă rezonabilă sau realistă (Haslanger 2017, 164).

Haslanger ne spune că orice clasificare pe care o facem nu este pentru totdeauna; clasificările noastre sunt construcții sociale, sunt rezultatul unui

cadru conceptual construit social, care operează cu instrumente cognitive activate și încorporate în practici care nu sunt neapărat necesitate de lume, ci sunt produse ale istoriei și societății. Apare astfel posibilitatea de a crea moduri diferite și, poate, mai bune, de înțelegere a lumii în care trăim:

- „În calitate de indivizi umani, suntem ființe sociale în sensul că reacționăm în mod profund la contextul nostru social și că devenim indivizi fizici și psihologici prin interacțiunile cu ceilalți. Una dintre speranțele feminismului este că putem deveni diferiți ... prin construcția unor practici noi și diferite; că putem deveni un nou tip de ființe, radical diferit (Haslanger 2017, 166)".

Concluzii

Realismul metafizic susține (asemeni unchiului Theo) că entitățile individuale de un anumit tip împărtășesc o trăsătură universală care le face să aparțină acelui tip (Russell 1967). Realismul feminist susține, în același ton, că femeile, în calitate de femei, au în comun aceeași trăsătură a feminității ce poate fi identificată în toate femeile și numai în ele. Dacă am înțeles corect punctul de vedere al lui Spelman, aceasta susține că, deoarece femeile sunt construite social diferit de la o societate la alta, feminitatea va diferi de la o societate la alta și, prin urmare, nu există nicio trăsătură a feminității pe care femeile să o împărtășească. Raționamentul ei ne obligă să înțelegem că femeile au experiențe diferite și și că trebuie să luăm mult mai în serios conexiunile dintre identitățile culturale, rasiale și de gen. Dar acesta nu este, din punctul meu de vedere, un argument destul de solid pentru a respinge realismul de gen.

Ce reținem din argumentația lui Spelman este că noțiunea de feminitate (identificată de ea ca fiind definitorie pentru femeile albe și bogate, dar nu și pentru restul femeilor), pe care se baza realismul de gen până la ea, este greșită. De aici, însă, nu decurge logic concluzia că nu există nicio trăsătură pe care femeile ar avea-o în comun și care le face să fie femei. Ceea ce decurge logic corect din argumentul lui Spelman este doar că trebuie să includem și celelalte femei în discursul feminist și să fim atenți la particularitățile lor. Putem să reconsiderăm noțiunea de feminitate și să

găsim un nou criteriu, mai incluziv, în baza căruia să putem vorbi despre toate femeile ca aparținând genului feminin. În ciuda multiplelor critici[3] care i-au fost aduse (Mikkola 2009, Stone 2007, Bach 2012, Jenkins 2016, Saul 2006) și pentru analiza cărora este necesar un spațiu mai mare decât cel permis de prezenta lucrare, consider că Sally Haslanger a găsit acest criteriu și că el este destul de convingător.

O analogie ne va ajuta să înțelegem mai bine eroarea logică din argumentul lui Spelman împotriva realismului de gen:

- „Înainte de Copernic, toți oamenii credeau că Pământul e plat – concepția lor despre forma Pământului era greșită. Dar această perspectivă larg răspândită (la vremea aceea) nu dădea niciun motiv să se creadă că Pământul nu are nicio formă sau că nu exista deloc. O astfel de concluzie ar fi fost nefondată (chiar falsă). Constatarea că forma Pământului era înțeleasă greșit ilustrează doar nevoia de a modifica această concepție despre forma Pământului. Într-o manieră similară, deși concepția generală feministă despre ce anume împărtășesc femeile (în calitate de femei) este falsă, nu avem niciun motiv să credem că femeile nu au nimic comun în virtutea genului lor. Această constatare ilustrează doar necesitatea modificării concepțiilor feministe despre feminitate și regândirea acestei noțiuni astfel încât această trăsătură să fie cu adevărat împărtășită de toate femeile (în calitate de femei)" (Mikkola 2006, 83-84).

Ce ar rămâne feminismului de făcut este să modifice concepția eronată, ceea ce ar conduce și la ameliorarea consecințelor politice negative rezultate din aceasta, cum ar fi excluderea și marginalizarea altor categorii de femei decât cele albe și bogate. Pare, totuși, că Spelman nu permite această soluție, crezând că nu este de ajuns corectarea concepției greșite pentru a garanta evitarea acestor consecințe negative. Argumentele ei sunt repetate și întărite și de alte feministe de val trei. De exemplu, Judith Butler susține că este

[3] Nu doresc să fac o nedreptate autorilor care au adus diverse obiecții argumentelor expuse de Sally Haslanger, însă consider important de subliniat că, din dorința de a depăși această 'controversă a genului', disputele despre 'ce înseamnă să fii femeie' au devenit „falimentare teoretic și imposibil de urmărit" (Mikkola 2023).

imposibil să identificăm o concepție realistă de gen adecvată, întrucât orice concepție de acest tip va conduce întotdeauna la consecințe negative:

- „Orice efort de a da conținut universal sau specific categoriei femeilor, prezumând că garanția solidarității este o condiție preliminară, va produce în mod necesar fragmentare ... 'identitatea' ca punct de plecare nu va fi niciodată suficientă ca teren solid pentru mișcarea politică feministă. Categoriile identitare nu sunt niciodată doar descriptive, ci întotdeauna normative și, ca atare, vor avea efect de excludere" (Butler 1991, 160).

Butler susține că orice încercare de a găsi o trăsătură universală pe care femeile, în calitate de femei, ar împărtăși-o, este periculoasă pentru femei. Remarcăm aici o respingere a oricărei trăsături de acest fel, fie ea naturală sau construită social: „criticii esențialismului din anii 80 și 90 au atacat orice perspectivă care atribuia trăsături necesare și comune tuturor femeilor, chiar dacă aceste trăsături erau înțelese ca fiind construite social" (Stone 2004, 87).

Dacă este să-i ascultăm, pare că nu există un mod adecvat de a reconceptualiza feminitatea în granițele realismului de gen astfel încât aceste consecințe dăunătoare femeilor să fie evitate. Cu alte cuvinte, nu ne mai este permis să vorbim despre femei în calitate de categorie distinctă. Cu toate acestea, feminismul este despre femei. Mai este posibil să vorbim despre femei în general dacă postulăm că ele nu împărtășesc o trăsătură comună? Mai este posibil să ne coordonăm eforturile și să acționăm împotriva nedreptăților reale cu care ne confruntăm? Opinia mea este că, dacă acceptăm că nu existăm în calitate de categorie socială distinctă, înseamnă să acceptăm că suntem la discreția factorilor sociali. Această fragmentare pe care o presupune neacceptarea realismului de gen nu este doar discursivă, ea are efecte ontologice și politice: ne lasă, practic, singure, alienate într-un deșert teoretic și într-o realitate tulbure pe care nu avem forța să o ameliorăm.

O atitudine diferită, întemeiată pe argumentele neorealismului de gen, este, din punctul meu de vedere preferabilă. Acceptând că suntem construite social astfel încât să ocupăm o poziție inferioară comună nu echivalează cu a spune că toate femeile sunt la fel: „acceptarea faptului că femeile fac parte din aceeași categorie în virtutea poziționării lor sociale nu reifică, nu

omogenizează și nu esențializează femeile" (Gunnarsson 2011, 33). Dimpotrivă, această perspectivă permite o recalibrare a statutului și a relațiilor sociale și recunoaște că femeile au libertatea de a altera percepțiile, discursul dominant și condițiile materiale care le sunt impuse, de a reacționa și de a schimba constelația de relații și de percepții care ne ajunge să le definească la un moment dat. Ca indivizi concreți, nu suntem definiți exclusiv de genul nostru, avem o mulțime de relații, aparținem de multiple structuri sociale ce se intersectează sau se suprapun și în baza acestor multiple determinări devenim indivizi unici. Cu toate acestea, „deși femeile și bărbații sunt mai mult decât femei și bărbați, ei rămân, totuși, femei și bărbați." (Gunnarsson 2011, 33)

Bibliografie

Bach, T. (2012). „Gender Is a Natural Kind with a Historical Essence". *Ethics* 122: 231-272.

de Beauvoir, S. (1972). *The Second Sex*. Harmondsworth: Penguin.

Butler, J. (1990). *Gender Trouble*. New York: Routledge.

Butler, J. (1991). „Contingent Foundations: Feminism and the Question of 'Postmodernism'" *Praxis International* 11: 150-165.

Gatens, M. (1996). *Imaginary Bodies*. London: Routledge.

Gunnasson, L. (2011). „A Defence of the Category 'Women'". *Feminist Theory* 12(1): 23-37.

Haslanger, S. (2000). „Gender and Race: (What) Are They? (What) Do We Want Them to Be?" *Noûs* 34 (1): 31–55.

Haslanger, S. (2012). *Resisting Reality: Social Construction and Social Critique*. New York: Oxford University Press.

Haslanger, S. (2017). „The Sex/Gender Distinction and the Social Construction of Reality." În Garry A., Khader J. & Stone A. (eds.). *The Routledge Companion to Feminist Philosophy*, 157-167. Basingstoke: Taylor & Francis Ltd.

Hooks, B. (2000). *Feminism Theory: From Margins to Center*. London: Pluto Press.

Jenkins, K. (2016). „Amelioration and Inclusion: Gender Identity and the Concept of Woman". *Ethics* 126: 394–421.

Mikkola, M. (2006). „Elizabeth Spelman, Gender Realism and Women”. *Hypatia* 21: 77-96.

Mikkola, M. (2009). „Gender Concepts and Intuitions”. *Canadian Journal of Philosophy* 9: 559–583.

Mikkola, M. (2009). „Gender Concepts and Intuitions”. *Canadian Journal of Philosophy* 9: 559–583.

Mikkola, M. (2023). „Feminist Perspectives on Sex and Gender”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2023 Edition), Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.), URL = <https://plato.stanford.edu/archives/fall2023/entries/feminism-gender/>.

Răducu, C. (2016). *Construcția socială a genului. Pledoarii filosofice feministe*. Pro Universitaria, București.

Russell, B. (1967). *The Problems of Philosophy*. Oxford: Oxford University Press.

Saul, J. (2006). „Gender and Race”. *Proceedings of the Aristotelian Society* (Supplementary Volume) 80: 119–143.

Spelman, E. (1988). *Inessential Woman: Problems of Exclusion in Feminist Thought*, Beacon Press Boston.

Stone, A. (2004). „On the Genealogy of Women: A Defence of Anti-Essentialism”. In Gillis, S., Howie, G., Munford, R. (eds). *Third Wave Feminism*, 85-96. Palgrave Macmillan, London.

Stone, A. (2007). *An Introduction to Feminist Philosophy*. Cambridge: Polity.

Young, I.M. (1997). „Gender as Seriality: Thinking about Women as a Social Collective”. In Young I.M. (ed). *Intersecting Voices*: *Dilemmas of Gender, Political Philosophy, and Policy*, 12-37. Princeton: Princeton University Press.

Simone de Beauvoir:
„Femeie nu te naști, ci devii”

Simone de Beauvoir:
„One Is not Born a Woman, but Becomes One”

ALINA ILINCA[1], LIVIU MARIUS BEJENARU[2]

Abstract

The paper aims to portray the life and work of the writer and philosopher Simone de Beauvoir, who, through her desire for emancipation from the traditional cultural roles assigned to the female gender, became a symbol in which women all over the world would recognise themselves.

In the first part of the paper we will refer to de Beauvoir's becoming a woman: her years of study, first at the Cours Désir Institute, where she met a fellow student, Elizabeth Mabille (Zaza), and then at the Sorbonne, where she met Sartre, two of the events that were to mark her destiny. As de Beauvoir was to say, her dream was to become a famous writer and, through the novels she wrote and especially through her autobiographical work, she succeeded in presenting herself to the world, in explaining who she was.

In the second part of the paper we will present the book The Second Sex, with which she was to establish herself as a philosopher, given the impact and scandal it generated. When de Beauvoir wrote the famous phrase „One is not born a woman, but becomes one”, she had no idea how much this book would influence her life or the destinies of her readers.

The conclusions will focus on the legacy that de Beauvoir left to posterity, as French philosopher and writer Elisabeth Badinter exclaimed to those present at her death: „Women, you owe her everything”!

[1] Consilier superior – Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității.

[2] Consilier superior – Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității.

Keywords: *Simone de Beauvoir, feminism, gender relations, existentialism*

Devenirea ca femeie

Simone Lucie Ernestine Marie Bertrand de Beauvoir, mai cunoscută ca Simone de Beauvoir, s-a născut pe 9 ianuarie 1908, la Paris, într-o familie burgheză[3]. Unul dintre strămoșii familiei a primit un titlu aristocratic în anul 1786, dar a fost decapitat la scurt timp după revoluție, în anul 1790. Acest fapt avea să suscite comentarii din partea biografilor și exegeților operei lui Beauvoir, care s-au contrazis în privința statutului social al familiei, unii dintre aceștia, așa cum a fost Deirdre Bair, acordând o importanță deosebită moștenirii genealogice, în timp ce Hélène, sora lui Simone, nu a considerat niciodată acest aspect drept un factor semnificativ, deoarece, după sfârșitul tragic al strămoșului lor, familia Bertrand de Beauvoir n-a mai acordat la fel de multă atenție sângelui lor aristocratic[4].

„Așadar, imaginea pe care o am despre mine la vârsta când începi să gândești este imaginea unei fetițe cuminți, fericite și de o aroganță acceptabilă", mărturisea Beauvoir în primul volum al *Memoriilor* sale[5]. Cu toate acestea, „nu eram dispusă să cedez decât în fața necesității; deciziile oamenilor erau, mai mult sau mai puțin, influențate de toane și nu aveau destulă greutate necesară ca să mă determine să le accept"[6], această contradicție influențând foarte mult viitoarea sa formație: „faptul că am devenit o intelectuală se explică, în mare parte, prin acest dezechilibru care mă împingea pe drumul contestației"[7].

În copilărie, Beauvoir își considera tatăl un om plin de însușiri: „Dintre toți cei aflați în jurul meu, nimeni nu era atât de amuzant, de interesant, de strălucitor ca tata; nimeni nu citise atâtea cărți și nu știa atâtea versuri pe dinafară; nimeni nu vorbea atât de înflăcărat"[8]. Cea care a format-o ca femeia

---

3 *Ibidem*, p. 13.
4 Kate Kirkpatrick, *op.cit*, p. 39.
5 Simone de Beauvoir, *Memoriile unei fete cuminți*, Humanitas, București, 2011, p. 69.
6 *Ibidem*, p. 24.
7 *Ibidem*, p. 48.
8 *Ibidem*, p. 29.

ce avea să devină a fost însă mama sa: „Mi-a insuflat simțul datoriei, dar și importanța sacrificiului de sine și a sobrietății. Tatălui meu îi plăcea să se facă remarcat, însă de la mama am învățat să fiu discretă, să-mi controlez vocabularul, să-mi înfrânez dorințele, să spun și să fac ceea ce trebuia spus și făcut. Nu pretindeam nimic și aveam puține inițiative”[9].

În devenirea sa ca femeie, trei evenimente au fost hotărâtoare. Primul dintre acestea a fost înscrierea, în 1913, la Institutul Cours Désir, o școală privată catolică, unde a cunoscut o colegă de curs, Elizabeth Mabille (Zaza), față de care a nutrit o adâncă dragoste și admirație: „nu aveam pretenția ca Zaza să aibă pentru mine un sentiment la fel de absolut: mă mulțumeam să fiu colega ei preferată. Admirația pe care i-o purtam nu mă făcea să scad în proprii mei ochi. Iubirea nu e totuna cu dorința. Consideram că nimic nu este mai bun pe lume decât să fiu eu însămi și să o iubesc pe Zaza”[10].

Al doilea eveniment major a fost falimentul familiei, mai întâi cel al bunicului din partea mamei. În iulie 1909, banca lui Gustave Brasseur a dat faliment și toate bunurile au fost confiscate, inclusiv posesiunile private ale familiei, fapt care însemna că zestrea mamei sale nu avea să fie niciodată plătită[11]. Zece ani mai târziu, avea să vină și lovitura de grație pentru tatăl ei, cauzată de pierderea banilor investiți în acțiuni: „În acel moment, cu cariera zdrobită, cu acțiunile la societățile rusești (care formaseră cea mai mare parte a capitalului său) prăbușite, se considera, oftând, printre «nou-sărăciți»„[12].

Cele două fete, Simone și sora ei Hélène, cu doi ani mai mică, au fost educate astfel încât să-și poată înfrunta destinul: lipsite de susținere economică, după cum ar fi fost de așteptat pentru două tinere din clasa lor socială, nu puteau visa la o căsătorie avantajoasă și, cu educația primită, trebuiau să-și câștige singure traiul[13]. „Dacă mâine aveam să-mi trădez clasa socială, încă de pe acum îmi tăgăduiam sexul”, își amintea Beauvoir[14], iar dacă trebuia să-și aleagă o profesie din care avea să trăiască, visul ei era să devină scriitoare: „De ce am ales să devin scriitoare? Copil fiind, n-am luat

---

[9] *Ibidem*, p. 47.
[10] *Ibidem*, p. 108.
[11] Kate Kirkpatrick, *op.cit*, p. 41.
[12] Simone de Beauvoir, *Memoriile...*, p. 81.
[13] Cristina Sànchez Muñoz, *op.cit*, p. 17.
[14] Simone de Beauvoir, *Memoriile...*, p. 203.

niciodată în serios mâzgălelile mele; principala mea preocupare era de a ști; îmi plăcea să redactez compuneri la franceză, dar domnișoarele profesoare îmi reproșau stilul prețios; nu mă simțeam «înzestrată». Totuși, la 15 ani, în «oracolul» unei prietene, în capitolul privitor la preferințe, la proiecte de viitor care îmi defineau personalitatea, la întrebarea: «Ce vrei să faci în viață?» am răspuns ferm: «Să fiu o scriitoare celebră»„[15].

În anul 1926, Simone de Beauvoir a început să studieze filosofia la Sorbona, justificându-și alegerea astfel: „M-a atras la filosofie, înainte de toate, faptul că ea merge direct la esențial. Nu fusesem niciodată interesată de amănunte; percepeam mai degrabă sensul global al lucrurilor decât singularitățile lor și doream mai mult să înțeleg decât să văd; am vrut, mereu, să știu *totul*; filosofia avea să-mi împlinească această dorință, căci viza realitatea în ansamblu; se instala repede în miezul ei, dezvăluindu-mi o ordine, o motivație, o necesitate în locul unui vârtej decepționant de fapte sau de legi empirice. Știința, literatura și toate celelalte discipline mi-au părut a fi rudele sărace ale filosofiei”[16].

Al treilea eveniment major în destinul ei a fost întâlnirea, în 1929, cu Jean-Paul Sartre, când el avea 24 de ani, iar Simone 21. Cei doi au încheiat un pact care prevedea că fiecare reprezenta pentru celălalt „iubirea esențială”, dar permitea existența altor „iubiri contingente” în viața celuilalt[17]. Uniunea dintre ei și gândirea lor îi face unul dintre cele mai renumite cupluri ale secolului XX. Au respins valorile burgheze (nu au avut copii, nu au fost căsătoriți și nu au trăit sub același acoperiș, deși locuiau foarte aproape unul de celălalt), înlocuindu-le cu discuțiile creative, astfel că, așa cum au recunoscut amândoi, era greu de descifrat cui îi aparțin ideile originale pe care le-au scris. „Reflecțiile lor cu privire la ființă, iubire și relații umane rămân unele dintre cele mai copleșitoare care s-au scris vreodată”[18].

Emoția întâlnirii cu Sartre a fost umbrită de moartea prietenei sale dragi, la 25 noiembrie 1929, Zaza încetând din viață. Beauvoir a scris doar data în jurnalul ei; o lacrimă estompase cerneala[19].

---

[15] *Ibidem*, pp. 161-162.

[16] *Ibidem*, p. 181.

[17] Kate Kirkpatrick, *op.cit*, p. 19.

[18] Tom Butler- Bowdon, *50 de clasici – Filosofie. Sinteza celor mai importante 50 de cărți despre ființă, adevăr și înțeles,* Editura Litera, București, 2019, p. 419.

[19] Kate Kirkpatrick, *op.cit*, p. 118.

După studiile de la Sorbona, Beauvoir a început să se pregătească pentru *agrégation*, examenul oficial care avea să îi confere abilitatea pentru profesorat[20]. „Pe atunci, puteau fi numărate pe degete femeile care aveau agregarea sau un doctorat în filosofie: doream să fiu una dintre aceste pioniere”, mărturisea ea[21]. Colegii ei de studiu erau Maurice Merleau-Ponty (Pradelle în *Memoriile unei fete cuminți* și Pascal Blondel în *Inseparabilele*, iubirea Zazei)[22] care, împreună cu Sartre și Beauvoir, avea să înființeze publicația *Les Temps Modernes*[23] și Claude Lévi-Strauss, viitorul părinte al antropologiei structuraliste. În afară de Sartre, i-a mai cunoscut și pe Paul Nizan și René Maheu („Herbaud” în memoriile ei sau „Lama”, așa cum l-a numit afectuos în jurnalele sale)[24]. Acesta din urmă avea să o poreclească pe Beauvoir „Castorul”, făcând un joc de cuvinte între numele ei și cuvântul *beaver* (în engleză „castor”)[25]. „La început, îmi spunea afectat «domnișoară». Într-o zi mi-a scris pe caiet cu majuscule: BEAUVOIR= BEAVER. Ești un castor, mi-a spus. Castorii trăiesc în grup și au spirit constructiv”[26].

Acel mic grup, la care avea să se adauge ulterior Raymond Aron, i-a arătat lui Beauvoir carențele educației sale într-un institut catolic. „Mie îmi lipseau mai ales metoda și simțul perspectivei: universul intelectual era pentru mine un talmeș-balmeș, în care mă mișcam pe dibuite; la ei cercetarea, cel puțin în linii mari, avea o anumită orientare”, a scris ea[27]. Începea astfel o prodigioasă activitate literară, filosofică și memorialistică, prin care Simone de Beauvoir s-a arătat lumii, urmând ca, în anul 1954, să primească prestigiosul premiu literar *Goncourt* pentru romanul *Les Mandarins*[28].

O altă față sub care Beauvoir s-a înfățișat a fost cea de intelectual angajat în politică. Astfel, a fost cofondatoare a unor publicații politice, a

---

20 Cristina Sànchez Muñoz, *op.cit*, p. 20.
21 Simone de Beauvoir, *Memoriile...*, p. 183.
22 Sylvie Le Bon de Beauvoir, *Cuvânt înainte*, în Simone de Beavoir, *Inseparabilele*, Editura Litera, București, 2020, p. 9.
23 Salvatore Prinzi, *Maurice Merleau-Ponty. O filosofie a percepției, a corpului, a sensului*, Editura Litera, București, 2021, p. 11.
24 Kate Kirkpatrick, *op.cit*, p. 91.
25 Cristina Sànchez Muñoz, *op.cit*, p. 21.
26 Simone de Beauvoir, *Memoriile...*, p. 366.
27 *Apud* Cristina Sànchez Muñoz, *op.cit*, p. 21.
28 Kate Kirkpatrick, *op.cit*, p. 284.

susținut o campanie de succes pentru o nouă legislație în privința avortului, s-a implicat în activismul împotriva politicii franceze în Algeria, a ținut prelegeri în toată lumea și a condus delegații guvernamentale[29]. Mult mai târziu, aflată la anii maturității, Beauvoir avea să se considere, la fel ca și pe Sartre, „aroganți sufletește" și „ignoranți politic"[30].

Scriitoarea Collete Audry, într-un articol dedicat lui Simone de Beauvoir, rememorează anii în care a cunoscut-o pe aceasta, când încă nu dobândise notorietatea pe care i-a adus-o *Al doilea sex*[31]. Ceea ce nu a menționat Audry a fost că, în tinerețe, era adepta lui Troțky[32] și a convertit-o la ideile sale. Însă, deși Beauvoir și Sartre au vizitat de nouă ori Uniunea Sovietică, experiența acesteia nu i-a impresionat[33], neidentificând lupta proletariatului drept cauza lor[34].

Altfel au stat lucrurile în privința regimului comunist din China lui Mao. În tinerețe, când studia la Sorbona, Beauvoir a avut o discuție cu o colegă, filosoafa Simone Weil. „China era devastată de o foamete cumplită și mi se spusese că, aflând acest lucru, izbucnise în hohote de plâns; aceste lacrimi mi-au stârnit mai mult respect decât vocația ei filosofică. Mi-aș fi dorit și eu să am o inimă care să bată pentru întregul univers. Într-o zi am reușit să mă apropii de ea. Nu mai știu cum am început să discutăm. Pe un ton ferm, mi-a spus că astăzi, în lume, este important un singur lucru: Revoluția, care va da de mâncare lumii. Am replicat, la fel de categoric, că problema nu era să-i faci pe oameni fericiți, ci să dai un sens existenței lor. M-a măsurat din cap până în picioare: «Se vede că nu ți-a fost niciodată foame», mi-a spus. Relațiile noastre s-au oprit aici. Am înțeles că mă catalogase drept «o mic burgheză spiritualistă», ceea ce m-a enervat la fel cum mă enervam odinioară când domnișoara Litt îmi explica gusturile prin prisma infantilismului; consideram că scăpasem de clasa mea socială: doream să fiu doar eu însămi, nimic altceva"[35].

---

[29] *Ibidem*, p. 15.
[30] *Ibidem*, p. 134.
[31] Colette Audry, *Simone de Beauvoir*, în *Les Cafiers du GRIF*, nr. 34/1986, p. 9.
[32] Kate Kirkpatrick, *op.cit*, p. 133.
[33] Cristina Sànchez Muñoz, *op.cit*, p. 29.
[34] Kate Kirkpatrick, *op.cit*, p. 134.
[35] Simone de Beauvoir, *Memoriile...*, pp. 269-270.

În anul 1955, la invitația guvernului maoist, Beauvoir a vizitat China împreună cu Sartre. Impresiile pe care le-a adunat în cele două luni petrecute în această țară au fost înfățișate în eseul *La longue marche* (*Marșul cel lung*), publicat în anul 1957[36]. Ulterior, Beauvoir va prelua propaganda regimului pentru a lăuda binefacerile Revoluției Culturale, din care nu lipsea însă o anumită prudență, în perioada în care maoismul era triumfător: „Un program care împiedică formarea unei noi clase privilegiate, le dă maselor o putere autentică, transformă orice individ într-un om complet: nu pot să nu susțin un asemenea program. Nu pot totuși să-i acord Chinei această încredere oarbă pe care URSS a inspirat-o odinioară în atâtea inimi"[37]. Încredere pe care a manifestat-o și în cazul Revoluției Islamice a lui Khomeini, intervenind însă, alături de activista americană Kate Millet, autoarea cărții *Sexual Politics* (*Politicile sexuale*), în favoarea femeilor iraniene oprimate[38].

O altă speranță pentru înfăptuirea Revoluției a fost Cuba. În anul 1960, Sartre și Beauvoir au fost invitați de Fidel Castro la Havana, unde l-au întâlnit pe Ernesto „Che" Guevara, fiind primiți cu entuziasm, ca reprezentanți ai intelectualității franceze, care oferea sprijin și propagandă noului regim. „Am retrăit o plăcere pe care o credeam pierdută", își amintea Beauvoir privitor la șederea ei în Cuba. Opt ani mai târziu, atât ea, cât și Sartre, aveau să fie dezamăgiți când Castro a sprijinit fără rezerve invazia URSS în Cehoslovacia pentru a înăbuși Primăvara de la Praga[39].

Acest sprijin acordat regimurilor comuniste provenea din faptul că Sartre descoperise ceea ce s-a numit marxismul existențialist. „V-am spus", afirma el într-o discuție cu Simone de Beauvoir în anul 1974, „credeam că înțeleg, dar în realitate nu înțelegeam nimic: nu-i surprindeam sensul actual. Înțelegeam cuvintele, înțelegeam ideile; dar faptul că lucrul acesta ar fi

---

36 Cristina Sànchez Muñoz, *op.cit*, p. 134.

37 Thierry Wolton, *O istorie mondială a comunismului. Încercare de investigație istorică, vol. III – Un adevăr mai rău decât orice minciună, Complicii*, Humanitas, București, 2020, p. 624.

38 Kim Ghattas, *Valul negru: Arabia Saudită, Iran și rivalitatea de patruzeci de ani care a destrămat cultura, religia și memoria colectivă în Orientul Mijlociu*, Humanitas, București, 2022, pp. 105-106.

39 Cristina Sànchez Muñoz, *op.cit*, p. 56.

aplicabil lumii actuale, că noțiunea de plusvaloare ar fi avut un sens actual, asta nu înțelegeam”[40].

Contrar remarcii sarcastice a lui Simone Weil, Beauvoir s-a culcat de multe ori cu stomacul gol, dar pentru o persoană care îi citise pe Marx și Engels și care începuse să vadă o conexiune importantă între muncă și valoare, realitatea dură cu care se confruntau muncitorii unei fabrici din sudul Franței, pe care a vizitat-o în anul 1931, la invitația unui văr de-al ei, pălea în raport cu ce citise la Paris. „A întrebat cât timp munceau acei oameni zilnic și ochii ei au devenit umezi la auzul răspunsului: în ture de opt ore de fierbinte monotonie”[41].

În mai 1968, împreună cu Sartre a aderat la cauza studenților, afirmând că, „de fapt, era vorba despre o criză a societății, nu a unei generații”[42]. Totuși, cauza pe care Beauvoir a îmbrățișat-o cu mai multă fervoare a fost cea feministă: urmând exemplul Statelor Unite, în Franța a apărut Mișcarea de Eliberare a Femeii (MLF), în care se contopeau tendințe marxiste, psihanalitice și ecologiste[43]. În anul 1972, într-un interviu pe care l-a acordat jurnalistei germane Alice Schwarzer, Beauvoir a adoptat în mod public noțiunea de „feministă”. Deși în anul 1949, Beauvoir a declarat că ea, ca toate sufragetele, era o feministă, iar în anul 1965, într-un interviu cu Francis Jeanson, colegul ei de la *Les Temps Modernes*, s-a declarat chiar „feministă radicală”, un an mai târziu avea să afirme că a evitat „să cadă în capcana «feminismului» în *Al doilea sex*”[44].

Alice Schwarzer a prezentat acest interviu drept unul „istoric”, deoarece Beauvoir susținea răspicat că era o feministă și că a făcut această alegere de-abia după 23 de ani de la scrierea cărții *Al doilea sex*, deoarece situația din Franța nu se schimbase în acei ani[45]. A reacționat însă în anul 1980, atunci când MLF a pretins să vorbească în numele femeilor, în loc să le

---

[40] José Luis Rodriguez Garcia, *Sartre: Minunatul orgoliu de a fi liber*, Editura Litera, București, 2020, p. 82. Pentru raportul dintre marxism și existențialism a se vedea Raymond Aron, *Marxisme imaginare: de la o sfântă familie la alta*, Polirom, Iași, 2002, pp. 21-41.

[41] Kate Kirkpatrick, *op.cit*, p. 129.

[42] Cristina Sànchez Muñoz, *op.cit*, p. 57.

[43] *Ibidem*, p. 58.

[44] Kate Kirkpatrick, *op.cit*, p. 357.

[45] *Ibidem*, p. 358.

lase să vorbească pentru sine, Beauvoir catalogând această pretenție drept „o tiranie”[46].

Impactul și scandalul celui de *Al doilea sex*

În anul 1949, atunci când apărea cartea *Al doilea sex*, Simone de Beauvoir avea 40 de ani și era autoarea mai multor romane foarte bine primite de criticii literari dar era și mai bine cunoscută ca fiind partenera de viață a lui Sartre[47], opinia publică perpetuând ideea conform căreia acesta ar fi reprezentat puterea intelectuală, ei revenindu-i doar componenta relațională[48]. Cartea face trecerea de la valul I al feminismului, cel al egalității, simbolizat de cartea lui Mary Wollstonecraft, publicată în 1792, *Vindication of the rights of women* (*În apărarea drepturilor femeilor*) la feminismul valului II, cel al diferenței. Ideile centrale argumentate în această lucrare, „Nu ne naștem, ci mai degrabă devenim femei”[49] și „Dacă femeia vrea să devină egala bărbatului, ea trebuie să devină bărbat”, „să aibă acces la lumea masculină, așa cum masculul are la lumea feminină, să aibă acces la *celălalt*”[50], au accentuat și mai pregnant, în dezbaterea feministă, dinstincțiile dintre sex și gen, între natură și cultură, dar au născut și o nouă problematică, aceea că, dacă bărbatul este model normativ (reperul, sinele), trebuie să surclasăm inferioritatea în raport cu acest model imitând norma sau revalorizând femininul și femeiescul[51]. Deși nu folosește termenul de „gen”, acesta fiind introdus la sfârșitul anilor 50 de psihologul american John Money care, referindu-se la problema hermafroditismului, afirma că ceea ce suntem, bărbați sau femei, este marcat de educația pe care o primim și de biologia noastră[52], Beauvoir introduce termenul de „alteritate”, preluat din filosofia hegeliană, care înseamnă un „noi” și un „ei”[53], atrăgând atenția că

[46] *Ibidem*, p. 381.
[47] Tom Butler- Bowdon, *op.cit*, p. 73.
[48] Kate Kirkpatrick, *op.cit*, p. 16.
[49] Simone de Beauvoir, *Al doilea sex*, vol. II, *Experiența trăită*, Humanitas, București, 2022, p. 13.
[50] *Ibidem*, p. 589.
[51] Mihaela Miroiu, Otilia Dragomir, *Lexicon feminist*, Polirom, Iași, 2002, p. 44.
[52] Cristina Sánchez Muñoz, *op.cit*, p. 112.
[53] *Ibidem*, p. 71.

nu factorii biologici sau economici sunt cei care modelează această creatură intermediară între bărbat și eunuc, care este proscris feminină", ci de fapt categoria de „femeie" este construită social ca „Celălalt". Inferioritatea femeilor, susținea Beauvoir, nu este una naturală, ci provine din autoritatea masculină, deoarece bărbatul nu definește femeia prin ea însăși, ci prin relația cu el, care este Subiectul, Absolutul, ea fiind Celălalt. Prin urmare, rareori femeile își doresc să devină Subiect, pentru că ele sunt legate economic și psihologic de opresorii lor"[54]. „Toți cei care suferă de complexe de inferioritate își găsesc astfel un leac miraculos: nimeni nu-l depășește în aroganță, agresivitate și sfidare la adresa femeilor pe un bărbat neîncrezător în propria-i virilitate", mai adaugă Beauvoir[55]. De asemenea, alături de *The Dialectic of Sex* (*Dialectica sexului*) al lui Shulamith Firestone, *Al doilea sex* reprezintă un text semnificativ pentru dezvoltarea gândirii feministe[56].

Prima parte din această carte, apărută în iunie 1949[57], tratează istoria poziției pe care o ocupă femeia în societate, începând cu Epoca Bronzului, trecând prin Evul Mediu și ajungând în modernitate[58]. Referindu-se la destinul femeii, Beauvoir aduce în discuție datele biologiei[59], perspectiva psihanalitică[60] și perspectiva materialismului istoric[61], pe care autoarea cărții îl critică, deoarece „nu vede în bărbat și în femeie decât niște entități economice"[62]. Cartea conține și o analiză a „mitului femeii", așa cum apare el la cinci scriitori[63]: Henri de Montherlant[64], D.H. Lawrence[65], Paul Claudel[66], André Breton[67] și Stendhal[68].

---

[54] Mihaela Miroiu, Otilia Dragomir, *op.cit*, pp. 156-157.
[55] Simone de Beauvoir, *Al doilea sex*, vol. I, *Faptele și miturile*, Humanitas, București, 2022, p. 25.
[56] Moira Gatens, *Feminism și filosofie: perspective asupra diferenței și egalități*i, Polirom, Iași, 2001, p. 18.
[57] Cristina Sánchez Muñoz, *op.cit*, p. 50.
[58] Tom Butler- Bowdon, *op.cit*, p. 73; Simone de Beauvoir, *Al doilea sex*, vol. I…, pp. 103-221.
[59] *Ibidem*, pp. 33-72.
[60] *Ibidem*, pp. 73-90.
[61] *Ibidem*, pp. 91-100.
[62] *Ibidem*, p. 99.
[63] Tom Butler- Bowdon, *op.cit*, p. 73.
[64] Simone de Beauvoir, *Al doilea sex*, vol. I…, pp. 304-324.
[65] *Ibidem*, pp. 324-336.
[66] *Ibidem*, pp. 336-348.
[67] *Ibidem*, pp. 349-358.
[68] *Ibidem*, pp. 358-377.

Al doilea sex a fost definit ca o expunere a unui „feminism existențialist"[69]. Termenul „existențialist" a fost lansat de filosoful și dramaturgul catolic Gabriel Marcel, pentru a se referi la filosofia lui Sartre, dar Beauvoir s-a împotrivit modului în care s-a încercat să fie încadrată în aceeași categorie, deoarece nu auzise de această noțiune când și-a scris eseul, susținând că inspirația i-a venit din proprie experiență și nu dintr-un anumit sistem[70]. De altfel, Simone de Beauvoir nu se considera filosoafă – și o declara în mod expres, considerând că filosofia consta în mod fundamental în construirea de sisteme mari, de edificii conceptuale mari[71]. Cu toate acestea, există un fragment din introducerea la volumul I, când se referă la problema libertății din perspectiva moralei existențialiste, concept pus în evidență de Sartre în ultima parte a cărții *Ființa și neantul*[72]: „Nu prea știm ce înseamnă cuvântul fericire și cu atât mai puțin ce valori autentice înglobează; n-ai cum să măsori fericirea altuia și e întotdeauna mai ușor să numești fericită situația pe care vrei tu să i-o impui: în particular, cei condamnați la stagnare sunt declarați fericiți sub pretext că fericirea înseamnă imobilitate. De aceea, nu ne vom referi la această noțiune. Vom adopta perspectiva moralei existențialiste. Prin proiectele sale, orice subiect se afirmă concret ca transcendență; nu-și dobândește libertatea decât dacă se autodepășește mereu tinzând spre noi libertăți; nu există altă justificare pentru existența prezentă decât expansiunea sa spre un viitor deschis în mod nedefinit. Ori de câte ori transcendența recade în imanență are loc o degradare a existenței către «în sine», a libertății către facticitate; dacă e acceptată de subiect, această cădere devine o greșeală morală; dacă-i este impusă, se transformă într-o frustrare și în sentimentul de oprimare; în ambele cazuri, e un rău absolut. Orice individ preocupat să-și justifice existența o trăiește ca pe o nevoie nedefinită de a se depăși. Or, ceea ce definește singular situația femeii este faptul că, din postura de libertate autonomă, ca orice ființă umană, ea se descoperă și se alege într-o lume în care bărbații îi impun să-și asume rolul de Celălalt: se dorește cantonarea ei în statutul de obiect, pentru a o hărăzi

---

[69] Cristina Sánchez Muñoz, *op.cit,* p. 40.
[70] Kate Kirkpatrick, *op.cit*, p. 209.
[71] Cristina Sánchez Muñoz, *op.cit,* p. 8.
[72] José Luis Rodriguez Garcia, *op.cit,* p. 72.

imanenței, având în vedere că transcendența ei va fi mereu depășită de o altă conștiință esențială și suverană. Drama femeii stă tocmai în acest conflict între revendicarea fundamentală a oricărui subiect, care se afirmă întotdeauna ca element esențial, și exigențele unei situații, care o fac să fie un element neesențial. Cum se poate ca o ființă umană să se împlinească în condiția feminină? De ce căi dispune? Care dintre ele sunt fundături? Cum să-ți recapeți independența în cadrul dependenței? Care circumstanțe limitează libertatea femeii? Și este ea în stare să le depășească? Acestea sunt problemele fundamentale pe care am vrea să le lămurim. Mai precis, aplecându-ne asupra posibilităților individuale, nu le vom defini în termeni de fericire, ci în termeni de libertate"[73].

A doua parte a cărții, apărută în noiembrie 1949, intitulată *Experiența trăită*, se concentrează pe examinarea lumii în care femeile experimentează ceea ce, din punct de vedere cultural, înseamnă să fii femeie în diverse etape de viață: copilărie[74], tinerețe[75], bătrânețe[76], ca și experiențele feminine în diferite situații în lume: femeia căsătorită[77], lesbiana[78], prostituata[79], Beauvoir comparând femeia căsătorită cu prostituata ca situație de subordonare față de bărbat/bărbați[80].

În capitolul *Femeia îndrăgostită*, Beauvoir o caracterizează ca pe o femeie care își pune bărbatul pe un piedestal atât de înalt, încât se pierde în umbra lui[81]: „Fericirea supremă a femeii îndrăgostite este să fie recunoscută de bărbatul iubit ca parte din el însuși; când el spune «noi», ea se asociază și se identifică cu el, participă la prestigiul lui și stăpânește împreună cu el peste restul lumii; ea nu obosește niciodată să repete – chiar într-un mod exagerat – acest delicios «noi»„[82]. Unii scriitori, așa cum a fost Hazel Rowley, au considerat astfel de fragmente drept autocaracterizări ale tinerei

---

73 Simone de Beauvoir, *Al doilea sex*, vol. I…, pp. 29-30.
74 *Idem*, *Al doilea sex*, vol. II…, pp. 13-85.
75 *Ibidem*, pp. 86-139.
76 *Ibidem*, pp. 442-467.
77 *Ibidem*, pp. 211-317.
78 *Ibidem*, pp. 184-208.
79 *Ibidem*, pp. 416-441.
80 Cristina Sánchez Muñoz, *op.cit*, p. 87.
81 Kate Kirkpatrick, *op.cit*, p. 123.
82 Simone de Beauvoir, *Al doilea sex*, vol. II…, p. 547.

Beauvoir, însă ea, deși a omis defectele lui Sartre în *Memorii*, a ținut o cronică a lor în jurnale. De asemenea, chiar dacă a folosit cuvântul „noi", nu s-a referit doar la Sartre. Dacă ea și-a zugrăvit imaginea de femeie îndrăgostită de partenerul ei, așa cum se prezintă în *Memorii*, nu este cert dacă era de fapt acea femeie și în realitate[83].

Capitolul final prezenta *Femeia independentă*[84], a cărei libertate venea cu un preț, dar nu cu cel al iubirii[85].

Al doilea sex se reeditează continuu cu succes și astăzi[86], devenind astfel un *long-seller*, cartea fiind tradusă în aproape toate limbile lumii și fiind citită în țări în care nici nu se auzise vreodată vorbindu-se de existențialism, dar în care femeile găseau un sens lucrurilor pe care le spunea Beauvoir despre ele și despre viața lor[87]. După cum îi scria una dintre cititoarele sale, cu care a și corespondat, „există două tipuri de femei care citesc *Al doilea sex* și mi-a fost întotdeauna teamă să-l pun la dispoziția celorlalți; cele care se trezesc, se simt temătoare și... se întorc la somn și cele care se trezesc, se simt temătoare și nu se pot întoarce la somn! Cele din urmă îți citesc toate cărțile și încearcă să le înțeleagă"[88].

Cartea nu a scăpat însă de critici: faptul că Beauvoir nu a fost luată în seamă prea des ca filosof demonstrează că bărbații sunt cei care scriu istoria disciplinelor – prin urmare, nu este deloc surprinzător că prima lor preocupare este aceea de a observa doar contribuțiile celor care au același sex ca ei[89].

„Am atins limitele abjecției", a scris scandalizat François Mauriac, scriitor catolic și viitor laureat Nobel, în timp ce Albert Camus a acuzat-o că „ridiculizează bărbatul francez". De asemenea, marxiștii au criticat faptul că Beauvoir dădea importanță luptei femeii mai presus de lupta de clasă,

---

83 Kate Kirkpatrick, *op.cit*, p. 124.
84 Simone de Beauvoir, *Al doilea sex*, vol. II…, pp. 583-626.
85 Kate Kirkpatrick, *op.cit*, p. 260.
86 Editura Humanitas, 2022, pentru versiunea în limba română.
87 Cristina Sánchez Muñoz, *op.cit,* p. 51.
88 Kate Kirkpatrick, *op.cit*, p. 301.
89 Tom Butler- Bowdon, *op.cit*, p. 79.

susținând că eliberarea acesteia avea să fie obținută prin intermediul revoluției[90], iar Vaticanul a inclus lucrarea pe lista cărților interzise[91].

Din punct de vedere profesional, Beauvoir nu scrisese însă romanul ei premiat, nici una dintre cărțile despre viața ei, eseul despre bătrânețe sau alte materiale care militau pentru schimbările importante în legislația franceză. Nici *Al doilea sex* nu-și jucase rolul în geneza valului doi al feminismului, iar cariera lui Beauvoir ca activistă feministă nici nu începuse încă. Astfel, ea avea să devină mult mai mult[92].

Moștenirea lăsată posterității

„Pentru mine, cel mai important lucru a fost cugetul meu”, afirma Beauvoir în 1986, anul morții sale[93]. Ea a fost una dintre cele mai cunoscute femei ale secolului XX, feministele din întrega lume admirând-o ca pe „emblematica intelectuală a secolului XX”, singura femeie filosof care și-a trăit viața după cum i-a dictat conștiința, așa cum și ele și-ar fi dorit să o facă[94]. Totuși, nici o femeie nu și-a trăit vreodată viața lipsită de convenții și de prejudecăți și nici Beauvoir nu le-a putut ignora. Aceste obstacole au afectat-o, dar ea a știut să le înfrunte[95].

După apariția cărții, chiar dacă era citită de femei din toată lumea, aceasta nu a produs schimbări imediate în gândire dar, în anii 1960, o generație nouă de gânditoare feministe a început să lucreze și să exploreze în alte direcții ceea ce se spunea în paginile ei. Astfel, au apărut teme cum ar fi sexualitatea, violența în familie, stereotipurile de gen sau maternitatea, chestiuni situate în mod tradițional în sfera privată și, prin urmare, lipsite de semnificație politică sau de interes public. De aceea, sloganul prin care se definea feminismul celui de al doilea val a fost „Personalul este politic” și care punea accent pe semnificația politică a temelor private[96].

---

[90] Cristina Sánchez Muñoz, *op.cit,* p. 52.
[91] Kate Kirkpatrick, *op.cit*, p. 262.
[92] *Ibidem*, p. 267.
[93] *Ibidem*, p. 36.
[94] *Ibidem*, p. 29.
[95] *Ibidem*, p. 20.
[96] Cristina Sánchez Muñoz, *op.cit,* p. 104.

Militanta feministă și-a dorit ca insultarea femeilor să fie condamnată penal, deși își dădea seama că legislația nu putea ajuta femeile în principala lor luptă împotriva sexismului dar, prin scrisori și diverse lucrări editoriale, a făcut cunoscut faptul că femeile sufereau din cauza violenței din partea bărbaților. Era convinsă însă că nu exista nici un impuls înnăscut care îi determina pe bărbați să fie violenți, violența avându-și rădăcinile în fiecare bărbat dintr-o societate care tolera sexismul și discriminarea[97]. Astăzi, tot mai puține aspecte pot fi considerate universal valabile pentru aceste două vaste categorii, „bărbat" și „femeie", deoarece stabilirea acestor încadrări este discutabilă, într-o anumită măsură, acest lucru fiind posibil și datorită teoriilor lui Beauvoir, chiar dacă, mai târziu, ea a fost pedepsită pentru cutezanța de a-și permite să le gândească[98].

Codul napoleonian, adoptat în 1804, acorda autoritate bărbaților – ca soți și tați – asupra femeilor, fiind în vigoare până în anul 1960, când Beauvoir avea să fie una dintre femeile care îl va desființa[99], ea fiind „vocea feministă a secolului XX", o femeie filosof a cărei gândire a schimbat în mod evident cursul legislației și al multor vieți[100].

Beauvoir a militat și pentru drepturile femeilor de a face avort, în condițiile în care căsătoria și maternitatea subjugau femeile, înfruntând curajos convențiile sociale rigide, vorbind deschis despre avort, precum și despre modelele pe care le oferă societatea[101]: „Maternitatea forțată contribuie la aducerea pe lume a unor copii sărmani, pe care părinții vor fi incapabili să-i hrănească și care vor deveni victimele Asistenței sociale sau «copii sacrificați». Trebuie să remarcăm, de altminteri, că societatea atât de înverșunată să apere drepturile embrionului, se dezinteresează de copii de îndată ce s-au născut; în loc să-și dea silința să reformeze această instituție scandaloasă numită Asistență socială, pune sub urmărire femeile care ajută la declanșarea avortului; sunt lăsați în libertate cei care îi dau pe copiii orfani din tutela statului în plasament unor torționari; se închid ochii în fața oribilei tiranii pe care o exercită, în «școlile de corecție» sau în locuințele private,

---

97 Kate Kirkpatrick, *op.cit*, p. 382.
98 *Ibidem*, p. 31.
99 *Ibidem*, p. 163.
100 *Ibidem*, p. 397.
101 Cristina Sánchez Muñoz, *op.cit,* p. 50.

călăii de copii; și, în timp ce se refuză acceptarea ideii că fătul aparține femeiii care îl poartă, se consimte, în schimb, că un copil nu este decât un obiect care aparține părinților (...)[102]. Și totuși, când aceiași medici «conservatori» ridică în slăvi maternitatea, ei afirmă că fătul este parte a corpului femeii, nu un parazit care se hrănește pe socoteala acestuia. Se vede cât de plin de vitalitate este încă antifeminismul, observând această înverșunare care îi face pe unii bărbați să refuze orice ar putea elibera femeia"[103].

Cu o populație decimată de război, Franța avea nevoie de cetățeni, astfel că Beauvoir a fost acuzată de trădare față de genul ei și față de patrie[104]: cum îndrăznește tocmai ea să abordeze acest subiect sacru, când nici măcar nu este mamă?[105]. Timpul i-a dat însă dreptate, dacă avem în vedere numai derapajele deosebit de periculoase pe care le-a luat, în România, politica pronatalistă a regimului lui Nicolae Ceaușescu.

Recent, strădaniile ei au fost încununate de succes deoarece, la 4 martie, 2024, președintele francez, Emmanuel Macron, a convocat Parlamentul la Versailles, pentru a include dreptul la avort în Constituție, Franța devenind astfel, prima țară care autorizează în mod explicit întreruperea voluntară a sarcinii în actul său fundamental[106].

Bibliografie

Aron, Raymond (2002). *Marxisme imaginare: de la o sfântă familie la alta*. Polirom: Iași.

Audry, Colette (1986). *Simone de Beauvoir*, în *Les Cafiers du GRIF*, nr. 34.

Butler- Bowdon, Tom (2019). *50 de clasici – Filosofie. Sinteza celor mai importante 50 de cărți despre ființă, adevăr și înțeles*. Editura Litera: București.

de Beauvoir, Simone (2011). *Memoriile unei fete cuminți*. Humanitas: București.

Eadem (2020). *Inseparabilele*, *Cuvânt înainte* de Sylvie Le Bon de Beauvoir. Editura Litera: București.

102 Simone de Beauvoir, *Al doilea sex*, vol. II…, pp. 319-320.
103 *Ibidem*, p. 321.
104 Kate Kirkpatrick, *op.cit*, p. 257.
105 *Ibidem*, p. 258.
106 Dora Vulcan, *Vot istoric la Versailles. Franța face din avort un drept constituțional* (https://romania.europalibera.org/a/franta-constituie-dreptul-la-avort/32847644.html – accesat la 4 aprilie 2024).

Eadem (2022). *Al doilea sex*, vol. I, *Faptele și miturile*. Humanitas: București.

Eadem (2022). *Al doilea sex*, vol. II, *Experiența trăită*. Humanitas: București.

Garcia, José Luis Rodriguez (2020). *Sartre: Minunatul orgoliu de a fi liber*. Editura Litera: București.

Gatens, Moira (2001). *Feminism și filosofie: perspective asupra diferenței și egalităț*ii. Polirom: Iași.

Ghattas, Kim (2022). *Valul negru: Arabia Saudită, Iran și rivalitatea de patruzeci de ani care a destrămat cultura, religia și memoria colectivă în Orientul Mijlociu*. Humanitas: București.

Kirkpatrick, Kate (2021). *Beauvoir. O viață.* Grup Media Litera: București.

Miroiu, Mihaela; Dragomir, Otilia (2002). *Lexicon feminist*. Polirom: Iași.

Prinzi, Salvatore (2021). *Maurice Merleau-Ponty. O filosofie a percepției, a corpului, a sensului*. Editura Litera: București.

Sánchez Muñoz, Cristina (2021). *Simone de Beauvoir: de la sex la gen.* Editura Litera: București.

Vulcan, Dora (2024). *Vot istoric la Versailles. Franța face din avort un drept constituțional* (https://romania.europalibera.org/a/franta-constituie-dreptul-la-avort/32847644.html – accesat la 4 aprilie 2024).

Wolton, Thierry (2020). *O istorie mondială a comunismului. Încercare de investigație istorică, vol. III – Un adevăr mai rău decât orice minciună, Complicii*. Humanitas: București.

Aspecte ale identității feminine. Feminismul ca ideologie a eliberării

Female Identity. Feminism as an Ideology of Liberation

IONUȚ BÂRLIBA[1]

Abstract

Through this work we will review some essential aspects of feminism, defined as a modern ideology of liberation. Liberation ideologies identify and address certain groups and communities oppressed by a dominant group. Feminism appears as a reaction to the (historical) gender injustices carried by the patriarchal power regime. Patriarchy is a regime of power through which the social and political emancipation of women is obstructed because of the biological differences between the sexes that are used as a source for sexist prejudices and stereotypes.

Furthermore, we will discuss certain features that may or may not define female identity, starting from Chimamanda Ngozi Adichie's book, We Should All Be Feminists (2015). The Nigerian feminist activist points to her own experience when she writes about: the negative semantic load of feminism, the power of social habit, prejudices and patriarchal stereotypes regarding the „threatening" anger of women, the inner pressure on women to be liked by the others and the validation of women through men. Therefrom, we will suggest and develop a definition of feminism.

Keywords: *identity, ideology, feminist, liberation*

[1] CS III dr., Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gheorghe Zane", Academia Română, Filiala Iași.

Introducere

Definirea identității feminine prezintă inevitabil o dificultate. Cel puțin din punct de vedere social, identitatea feminină nu se stabilește printr-o caracteristică specifică, intrinsecă, ci prin raportarea obligatorie la identitatea/ suveranitatea masculină. Istoric, femeia este Celălalt, în condițiile în care bărbatul este Subiectul, Absolutul, așa cum bine observă Simone de Beauvoir. Aceeași de Beauvoir subliniază acest statul istoric de Celălalt al femeii, care nu implică un raport de reciprocitate (de altminteri, normal) cu un subiect de referință. „Nu e vorba de Celălalt care, definindu-se ca Celălalt, îl definește pe Unul: el este statuat ca fiind Celălalt de către un Unul autostatuându-se ca Unu.” (Beauvoir 2004, 30) Există, așadar, o inegalitate inclusă de la sine în cadrul acestui raport. Identitatea feminină se definește prin cea masculină, în vreme ce identitatea masculină nu are nevoie de o contrapoziție prin care să își relativizeze statutul și dominația.

În acest context, includerea feminismului în rândul ideologiilor eliberării este mai mult decât firească. În sens general, ideologiile eliberării pleacă de la premisa existenței unor anumite grupuri care sunt opresate (în diferite forme și sensuri) de către alte grupuri dominante. Intră în această categorie, de exemplu, persoanele de culoare (opresate de către albi), minoritățile sexuale (opresate de către heterosexuali) și, desigur, femeile (opresate de către bărbați). Miza acestor ideologii este de a elibera grupurile opresate, pe de o parte, de constrângerile și de limitările externe, care pot fi de natură legală, instituțională, intelectuală, culturală sau lingvistică, pe de altă parte, de constrângerile interne. Acestea din urmă includ toate stereotipurile, prejudecățile și atitudinile pe care grupurile oprimate ajung să și le însușească drept adevăruri, limitându-și prin aceasta posibilitatea de a căuta să se elibereze. Astfel, de-a lungul timpului și în diferite contexte istorice, cei de culoare au ajuns să accepte ca fiind normal clivajul rasial impus de majoritatea celor albi, homosexualii să-și accepte cu „vinovăție” condiția, iar femeile să accepte explicațiile bărbaților în privința limitărilor lor naturale, biologice (Ball și Dagger 2000, 203-204).

Plecând de aici, lucrarea de față nu își propune să ofere o analiză detaliată a ideologiei feministe, în complexitatea dimensiunilor ei. Ne propunem doar să oferim câteva direcții și nuanțe asupra a ceea ce înseamnă

identitate feminină, ca rezultat al acestei lupte constante pentru eliberare, pe care o propune și o realizează feminismul, în diferitele sale etape. Totodată, analiza cărții semnate de Chimamanda Ngozi Adichie ne va prilejui nuanțarea conceptelor feminism și feminist.

Feminismul ca ideologie a eliberării

De ce este feminismul o ideologie? Reprezintă acest curent de gândire, această mișcare de emancipare a femeilor, un fenomen care depășește limitele unei simple teorii științifice (în sens larg)? Criteriile după care definim o ideologie pot fi un subiect de dezbatere, însă există câteva puncte fixe care o delimitează. În primul rând, ideologiile au un caracter concentrat, practic, și se diferențiază de o filosofie politică, de exemplu, prin faptul că accentul este pus pe importanța acțiunii. În cazul feminismului, deși baza teoretică și filosofică a mișcării o reprezintă scrierile unor autori și autoare relevante de-a lungul timpului (Mary Wollstonecraft, John-Stuard Mill, Simone de Beauvoir, printre alții), acțiunile unor grupări activiste, precum Mișcarea sufragetelor, au fost cele care au avut un impact determinant din punct de vedere social și politic. Conform unei definiții operaționale, ideologiile politice trebuie să îndeplinească patru funcții: explicativă, evaluativă, orientativă și programatică (Ball și Dagger 2000, 22-23).

Fără a intra în detalii, putem observa că feminismul îndeplinește fără dificultate aceste funcții. Astfel, feminismul oferă o explicație pentru situația istorică a femeilor, prin sublinierea paradigmei patriarhale în care au funcționat și încă funcționează multe societăți. Aceste condiții sociale sunt prezentate în funcție de standardele și de criteriile pe care le propune feminismul, astfel încât lumea poate să evalueze un anumit context social și cultural, o politică a unui stat, etc. Feminismul oferă totodată și posibilitatea trezirii unei conștiințe, sentimentul apartenenței la un grup. Grup de pe pozițiile căruia poți înțelege o realitate culturală, socială și politică, o perspectivă fără de care poate că nu ai reuși să percepi neajunsurile generate de nedreptatea de gen și de presiunea regimului patriarhal. Într-un cuvânt, ideologia feministă oferă o identitate, atât colectivă, cât și personală. În fine, feminismul este o ideologie și pentru că oferă soluții, un program general de

acțiune socială, o platformă, în termeni politici. Cu această ultimă funcție programatică/ prescriptivă, atingem punctul decisiv al feminismului ca ideologie (politică). De-a lungul timpului, feminiștii/ feministele au militat, în virtutea anumitor valori, și au reușit modificarea unor stări de fapt prin acțiuni sociale și politice concrete, care au dus, de exemplu, la lărgirea dreptului de vot, la înlăturarea diferitelor bariere instituționale și culturale, la egalizarea șanselor sau la remunerarea egală, în condiții identice de muncă.

O valoare pe care se construiește în mod structural feminismul este libertatea, la fel cum, de altfel, ea reprezintă o valoare pe care majoritatea ideologiilor pretind că o promovează. Feminismul însă, nu numai că o promovează, dar, practic, luptă pentru eliberarea femeilor (în sensul acesta cultural, instituțional). Conform lui Gerard MacCallum, orice concepție ideologică asupra libertății implică existența unui agent și a unei bariere care îl împiedică pe acesta să atingă un scop aspirațional (Ball și Dagger 2000, 28). În cazul feminismului, agentul este reprezentat de femei, iar obstacolul de convingerile, atitudinile și stereotipurile sexiste care creează discriminare pe fondul misoginismului, în cadrul unor regimuri patriarhale (Vlad 2012, 105). Scopul acestei lupte este unul complex și are în vedere, în principal, egalizarea de șanse pentru drepturi civile și politice. Feminismul contestă poziția încetățenită de inferioritate funciară a femeii, transpusă la nivel cultural, economic, social și legal. Totodată, scopul luptei pe care o duce ideologia feministă vizează respectarea diferențelor dintre bărbați și femei (Ball și Dagger 2000, 211). Cu alte cuvinte, scopul feminismului este acela de a schimba percepția asupra acestor diferențe (biologice, psihologice etc.) înțelese drept slăbiciuni, semne ale inferiorității, devenind astfel motive de discriminare sexistă. Diferențele sunt doar diferențe, ce trebuie înțelese și respectate ca atare. Este demn de menționat faptul că aceste diferențe, integrate într-o viziune patriarhală, care a impus inegalitatea și subordonarea „sexului slab" în fața „sexului puternic", nu s-au încetățenit pe fondul experienței, sau ca rezultat al unei deliberări, așa cum observă John Stuart Mill (2016, 441).

În eseul său, *Despre supunerea femeii/ Aservirea femeilor* (*The Subjection of women*), Mill atrage atenția asupra faptului că raportul inegal dintre bărbat

și femeie, un raport de autoritate, a fost stabilit (oricând s-ar fi decis această ierarhie) după criterii și motivații îndoielnice. Astfel, autoritatea bărbaților asupra femeilor nu s-a încetățenit ca urmare a unor comparații obiective între diferite tipuri de guvernare și de organizare socială (autoritatea femeilor asupra bărbaților, egalitatea dintre ei, etc) și nici ca urmare a unei dezbateri de idei și noțiuni sociale, care să ducă într-un final la o bună orânduire a societății. Inegalitatea și autoritatea bărbaților asupra femeilor este o realitate construită nu atât pe o experiență anume, cât pe viziuni teoretice care, cu timpul, s-au stabilizat ca stereotipuri și prejudecăți, precum și pe faptul istoric care prezintă femeia, încă din timpul primelor forme de organizare socială, drept o ființă atașată, din oficiu, de un bărbat. La această percepție se adaugă și faptul că diferența de putere fizică dintre bărbat și femeie a fost transferată la nivelul relaționării sociale și legale dintre cele două sexe (Mill 2016, 440-441). Așa cum bine subliniază Mill: „Laws and systems of polity always begin by recognising the relations they find already existing between individuals. They convert what was a mere physical fact into a legal right." (2016, 441)[2] Altfel spus, sursa inegalității în drepturi dintre bărbați și femei, în epoca modernă, dar și în cea actuală, o reprezintă legea transistorică a celui mai puternic, care situează bărbatul, „în mod natural", mai presus de femeie.

Fără a intra în detalii, sunt de menționat în acest punct câteva momente determinante în istoria gândirii și a mișcărilor feministe, în vederea obținerii anumitor drepturi fundamentale. Cartea lui Mary Wollstonecraft, *A vindication of the Rights of Women* (*O revendicare a drepturilor femeii*) dezvoltă ideea necesității educației femeilor, prin care să se cultive rațiunea acestora și astfel conștientizarea rolurilor și așteptărilor sociale ale femeilor. Această carte (desigur, pe lângă alte scrieri, precum cele ale soților Mill) a stat la baza mișcării sufragetelor, ce militau pentru dreptul de vot al femeilor. Un drept fundamental, care a fost obținut de-a lungul a mai multor decenii de militantism și luptă, drept justificat de către

[2] „Legile și sistemele politice încep întotdeauna prin a recunoaște tipurile de relații deja existente între indivizi. Ele transformă ceea ce este o realitate/ un raport de ordin fizic într-un drept legal." (t.a.)

feministele americane prin elaborarea *Declarației Sentimentelor* (1869) de către Elisabeth Cady Stanton și Lucretia Mott.[3]

Apelul la diferențele biologice pentru justificarea inegalităților structurale și a patriarhatului, identificat de către Simone de Beauvoir drept o „ideologie transversală oricărei forme de organizare economică, socială sau politică" (Vlad 2012, 110) este contestat de către feminista franceză prin activismul său intelectual și social, inițiat în anii de după cel de-al doilea război mondial. În fine, odată cu anii 1970 și 1980, lupta s-a transferat cu predilecție în zona controlul femeii asupra propriului corp. Vorbim astfel despre campanii și despre acțiuni care au în vedere dreptul la avort sau incriminarea violenței asupra femeilor (Vlad 2012, 110). În acest sens, în anii din urmă, campania #Meetoo, de exemplu, a avut un impact important la nivelul conștientizării unor realități sociale care au la bază tocmai raportul inegal dintre bărbat și femeie, transpus într-un raport de putere, cu valențe sexuale. Tocmai în cadrul acestui fenomen de lărgire a posibilităților de exprimare în privința experiențelor discriminatorii pe care le trăiesc femeile în mod cotidian intră și cartea lui Chimamanda Ngozi Adichie.

Aspecte ale identității feminine

În 2015, Chimamanda Ngozi Adichie publică *We Should All Be Feminists* (*Feminist(ă), feminiști*) o carte în paginile căreia activista nigeriană scrie despre feminism, abordând experiențe personale care i-au marcat existența și care au făcut-o să-și contureze niște opinii clare despre ce ar trebui să însemne o societate echilibrată, bazată pe egalitatea de șanse și pe egalitatea dintre sexe. De așteptat, experiențele sale nu sunt dintre cele mai plăcute, dar sunt edificatoare. Într-o societate nigeriană profund patriarhală,

[3] O trecere în revistă a acțiunilor politice feministe și a rezultatelor lor o face Ioana Vlad (2012, 107-110). Aici putem citi și un fragment din Declarația Sentimentelor: „Fiind înzestrată de Creator cu aceleași capacități și aceeași conștiință a responsabilității exercitării lor, este fără îndoială dreptul și datoria femeii, la fel ca și a bărbatului, să promoveze orice cauză dreaptă prin orice mijloc drept. […] și prin faptul că acesta este un adevăr evident ce decurge din principiile sădite de către divinitate în natura oricărui om, orice obicei sau autoritate potrivnică acestuia, fie ea modernă, fie purtând cărunta sancțiune a Antichității, trebuie considerat o falsitate evidentă, aflată în conflict cu umanitatea." (Vlad 2012, 107)

sistemul de prejudecăți legat de inferioritatea rațională a femeilor (și de aici, de orice fel) oferă o încărcătură semantică intrinsec negativă feminismului și face dificilă definirea identității feminine fără raportarea la Subiect, la Absolut, în temenii de conceptualizare a identității masculine pe care, după cum am văzut, îi folosește Simone de Beauvoir.

Puterea obișnuinței

Puterea obișnuinței este în multe cazuri un argument puternic pentru acceptarea inegalității dintre femei și bărbați, deși acest argument nu spune nimic și despre justețea sa. Adichie aduce în discuție un exemplu grăitor în acest sens. Pe vremea când era în școala generală, în Nsukka, oraș universitar nigerian, învățătoarea le-a adus la cunoștință elevilor că li se va da un test, în urma căruia, cel care va obține cel mai mare punctaj va fi ales șef al clasei. Autoarea își amintește că, deși a obținut cel mai bun punctaj, nu a fost desemnată șefă de clasă, în virtutea unei meta-reguli, neanunțate inițial, care spunea că doar un băiat poate totuși deține acea funcție. Drept care, cel de pe locul doi, un băiat, a devenit șeful clasei. Așa cum bine subliniază Adichie: „Dacă facem un lucru iar și iar, devine ceva normal. Dacă vedem un lucru iar și iar, devine ceva normal. Dacă doar băieții sunt numiți șefi de clasă, la un moment dat cu toții vom considera, chiar și inconștient, că șeful clasei trebuie să fie băiat." (Adichie 2016, 11-12)

Desigur, ideea poate fi extrapolată și în lumea adulților, la nivelul conducerii corporațiilor sau al posturilor sus-puse din lumea politică. Observăm în acest caz un aspect definitoriu pentru ideologiile eliberării, remarcat anterior. Acest tip de ideologii, precum feminismul, luptă nu doar împotriva constrângerilor externe, ci și împotriva constrângerilor interne și internalizate, chiar inconștient, după cum subliniază Adichie. Puterea obișnuinței, transpusă în norme sociale, transformă stereotipuri și prejudecăți în adevăruri și evidențe, chiar și pentru cei afectați în mod direct, limitându-li-se astfel posibilitatea de eliberare.

Diferențele biologice și „furia amenințătoare" a femeii

Prejudecățile și stereotipurile în cauză sunt însă de cele mai multe ori generate de diferențele biologice evidente dintre bărbați și femei, diferențe care sunt, de fapt, doar un dat natural. Însă, aceste aspecte de ordin fizic au fost trasferate și la nivelul diferențierii sociale și politice, așa cum am subliniat deja, și așa cum observă și Adichie: „Așa că bărbații literalmente conduc lumea. Ceea ce avea sens acum o mie de ani. Pentru că atunci oamenii trăiau într-o lume în care puterea fizică era cel mai important atribut pentru supraviețuire; persoana cea mai puternică fizic era cel mai probabil să conducă. Și bărbații, în general, sunt mai puternici fizic. […] Astăzi trăim într-o lume extrem de diferită. Persoana cea mai înzestrată să conducă nu este persoana cea mai puternică din punct de vedere fizic. Este cea mai inteligentă, cu cele mai multe cunoștințe, cea mai creativă, cea mai inovatoare. Și nu există hormoni pentru aceste atribute." (Adichie 2016, 15)

Istoria stereotipală ne spune că natura femeii pare a fi una neadaptată vieții sociale și politice, spațiului public. Istoric, spațiul natural al femeii a fost considerat a fi spațiul privat, spațiul căminului. Într-un articol recent, Alina Gîrbea atinge acest subiect și îi amintește pe John Stuart Mill și pe Susan Sontag care, la un interval de un secol, fac niște observații similare. Astfel, Mill atrage atenția că nu putem ști dacă există diferențe inerente între sexe și nu putem ști abilitățile naturale ale femeilor atâta vreme cât societatea pleacă de la premisa că acestea sunt emoționale, pasive și astfel apolitice. În lucrarea deja citată, Mill notează următoarele: „Standing on the ground of common sense and the constitution of the human kind, I deny that any one knows, or can know, the nature of the two sexes, as long as they have only been seen in their present relation to one another. […] What is now called the nature of women is an eminently artificial thing – the result of forced repression in some directions, unnatural stimulation in others."[4] (Mill 2016, 457)

4 „Având în vedere simțul comun și constituția firii umane, contest faptul că cineva cunoaște sau ar putea să cunoască natura celor două sexe, atâta vreme cât ele au putut fi văzute doar în relația lor actuală unul cu altul. […] Ceea ce astăzi este numit natura femeii este un lucru eminamente artificial – rezultatul reprimării forțate, în anumite direcții, și al stimulării nefirești, în altele." (t.a.)

De asemenea, conform lui Susan Sontag, feminitatea ar fi asociată în mod natural cu neajutorarea, incompetența și cu non-conflictualitatea (Gîrbea 2023). Această ultimă idee ne aduce aminte de un caz relativ recent din lumea politică autohtonă. În 2018, Liviu Dragnea, fostul lider al unui important partid politic, o numea pe Viorica Dăncilă, „o femeie civilizată, non-conflictuală,”[5] acestea fiind prezentate ca argumente decisive pentru ocuparea funcției de premier al României de către o femeie.

Adichie contribuie și ea cu unele exemple sugestive pentru răspândirea acestei viziuni despre „felul natural de a fi al femeii”. Se presupune că femeia nu ar trebui să își exprime furia, pentru că aceasta ar fi, în mod natural, amenințătoare. De altfel, una dintre cele mai răspândite prejudecăți care are la bază diferențele biologice este tocmai cea legată de „furia amenințătoare” a femeii. Iată un caz care surprinde cât se poate de bine diferența de percepție asupra naturii celor două sexe, în contexte similare:

> „Am o prietenă, americană, care a preluat o funcție managerială de la un bărbat. Predecesorul său fusese considerat un tip dur: foarte tăios, agresiv și foarte strict mai ales în privința pontajului. În noua funcție, prietena mea s-a comportat de la început aproape la fel de dur, poate doar cu puțin mai multă înțelegere decât el care, spunea ea, nu-și dădea seama deseori că oamenii au și familii. […] Abia la câteva săptămâni după preluarea funcției, a mustrat un angajat în legătură cu o semnătură falsă pe fișa de pontaj, exact cum ar fi făcut și predecesorul ei. Dar respectivul angajat s-a plâns imediat conducerii despre purtarea ei, descriind-o ca agresivă și dificilă. Descriere cu care ceilalți au fost de acord. Unul dintre ei a afirmat chiar că se așteptau ca ea să dea o ‘tușă feminină’ funcției, ceea ce nu făcuse. Niciunul dintre ei nu s-a gândit că, de fapt, ea făcea exact același lucru pentru care predecesorul ei, un bărbat, fusese apreciat.” (Adichie 2016, 18-19)

Putem așadar observa din exemplul oferit de Adichie cum ceea ce la un bărbat este o trăsătură de caracter puternică devine, în cazul femeii, o slăbiciune inerentă, naturală, care știrbește din autoritatea unei funcții sau a unui statut social.

---

[5] https://www.news.ro/politic-intern/dragnea-viorica-dancila-este-o-femeie-civilizata-neconflictuala-deosebit-de-comunicativa-si-are-o-relatie-buna-cu-oficiali-din-comisia-europeana-1922402016002018011617603887

Importanța de a fi plăcută și aspirația la căsătorie a femeii

„Furia amenințătoare” a femeii și, în genere, înclinația femeilor de a-și exprima deschis afectele a constituit mult timp un argument pentru limitarea accesului femeilor la activitățile sociale și politice. Totodată, exprimarea unor afecte precum furia sau indignarea nu poate fi decât un impediment pentru femei, în demersul lor „natural” de a se face plăcute. În general, observă Adichie, fetele, mai mult decât băieții, sunt educate să depindă de ceea ce cred ceilalți despre ele:

> „Investim prea mult timp în a educa fetele să le pese de ceea ce cred băieții despre ele. Iar reciproca nu este valabilă. Nu ne educăm băieții să le pese dacă sunt plăcuți sau nu de către ceilalți. Investim prea mult timp spunându-le fetelor că nu pot fi furioase sau agresive sau dure, ceea ce este suficient de rău, și în plus îi scuzăm sau îi lăudăm pe bărbați pentru exact aceste trăsături. Peste tot în lume, există atât de multe reviste și cărți care le spun femeilor ce să facă, cum să fie și cum să nu fie pentru a atrage și a satisface bărbații.” (Adichie 2016, 20)

Efectul acestei practici nu este dăunător, din punct de vedere social și psihologic doar femeilor, ci și bărbaților. Aceștia vor crește cu o idee foarte îngustă despre ce înseamnă masculinitate, fiind învățati să își ascundă temerile, slăbiciunile și vulnerabilitățile. Inducându-li-se că trebuie să fie duri, vor dezvolta un ego fragil, de care tot femeile vor trebui să aibă grijă, învățate fiind că aceasta intră în sarcinile lor naturale. Atingem astfel unul dintre punctele esențiale ale definirii identității feminine, din perspectiva patriarhală: aspirația naturală a femeii către căsătorie, de al cărei succes tot femeia este principala responsabilă (Adichie 2016, 21). În societatea în care a crescut, observă Adichie, se presupune că orice decizie de viață a unei femei este, sau ar trebui să fie subordonată scopului suprem al căsniciei. Imaginea unei femei necăsătorite la o anumită vârstă este, în multe societăți și culturi (nu doar în cea nigeriană) imaginea unui profund eșec personal. Ceea ce nu este neapărat cazul bărbatului aflat în aceeași situație, despre care „se spune că nu s-a hotărât deocamdată pe cine să aleagă.” (Adichie 2016, 25)

Această paradigmă de înțelegere a căsniciei oferă o nouă imagine a inegalității dintre sexe. În cele mai multe cazuri, succesul unei căsnicii este lăsat pe seama deciziilor femeii, ceea ce înseamnă, de fapt, că femeia va trebui să facă niște compromisuri mult mai mari decât cele ale bărbaților. Sintagma, „am făcut-o pentru liniștea căsniciei mele” poate însemna, în cazul bărbaților, un sacrificiu pe care oricum ar trebui să-l facă (cum ar fi, să nu meargă în club în fiecare seară, ci doar în weekend, conform exemplului dat de Adichie). În cazul femeilor, pentru liniștea căsniciei sunt sacrificate de obicei lucruri mult mai importante, ce țin de renunțarea la un job, de avansarea în carieră sau de abandonarea unui vis personal, care iese din sfera comună a intereselor căsniciei (Adichie 2016, 26).

Centrarea existenței femeii în jurul căsătoriei nu este însă doar o perspectivă tradițională a societăți nigeriene contemporane. Această paradigmă are un istoric bogat în spate. Nu vom insista asupra acestui subiect, dar îl vom menționa din nou pe John Stuart Mill. Gânditorul liberal britanic subliniază că opinia generală a societății timpurilor sale este aceea că vocația naturală a femeii este de a deveni soție și mamă. Însă, observă Mill, atâta vreme cât căsnicia nu face decât să le ofere femeilor un stăpân, asupra ființei lor și totodată asupra tuturor posesiunilor lor lumești, femeile ar trebui să aleagă să facă aproape orice altceva decât să se căsătorească (Mill 2016, 463-464).

Așteptările legate de căsătorie și așteptările legate de rolurile fiecăruia într-o căsnicie țin, de fapt, nu atât de niște înclinații naturale ale bărbatului, respectiv, ale femeii, cât de greutatea așteptărilor impuse de rolurile de gen. Așa cum bine subliniază Adichie: „Problema cu genurile este că mai degrabă ne prescriu cum ar trebui să fim decât să ne recunoască așa cum suntem.” (Adichie 2016, 28) De pildă, femeile nu s-au născut cu gena gătitului și a curățeniei. Acestea sunt doar niște abilități pe care oricine ar trebui să și le însușească, cel puțin dintr-un motiv cât se poate de practic, așa cum bine punctează Adichie, anume, de ce să lăsăm în mâinile altcuiva o abilitate esențială precum cea de a te hrăni? (Adichie 2016, 30) Revenim astfel la o observație anterioară, anume că ideologiile eliberării, în speță, feminismul, au de combătut nu doar constrângerile externe, cât și pe cele interne. Lecțiile despre rolurile de gen, cu care mulți dintre noi creștem, intră în această

categorie, pentru că ele ne învață ceea ce ar trebui să fim, chiar înainte de a ne întreba noi înșine cine suntem.

Dreptul femeii de a fi individ

Dezbaterile despre gen sunt complexe și necesare din multe puncte de vedere. Datorită acestor dezbateri se pot identifica și stabili drepturi specifice. Aceasta pentru că oprimarea sau inegalitatea de șanse față de femei sunt fenomene care se produc tocmai pentru că acestea sunt femei. Adichie surprinde foarte bine acest aspect determinant pentru gândirea feministă, anume importanța identificării corecte a problemelor cu care se confruntă femeile, în calitatea lor de femei:

> „Sunt oameni care întreabă: 'Dar de ce să folosești cuvântul feminist? De ce să nu spui că ești un susținător al drepturilor omului, în general?' Pentru că nu ar fi onest. Feminismul face parte, desigur, din drepturile omului, în general, dar să alegi să folosești expresia vagă 'drepturile omului' înseamnă să negi specificitatea și particularitatea problemei genului. Ar fi o modalitate de a pretinde că nu femeile au fost cele excluse secole de-a rândul. Ar fi o modalitate de a nega că problema genurilor se referă în primul rând la femei. Că problema nu este despre a fi o ființă umană, ci în mod specific despre a fi o ființă umană de gen feminin. Timp de secole, omenirea a împărțit oamenii în două grupuri și apoi a trecut la excluderea și oprimarea unui grup. Este absolut firesc ca soluția la această problemă să țină cont de asta." (Adichie 2016, 33)

Practic, ceea ce susține Adichie face trimitere la o temă ceva mai largă, o paradigmă a gândirii moderne, anume importanța conceptului de individ (cu drepturi și statut garantate) ca element constitutiv al modernității. Epoca modernă, pe filiera gândirii iluministe, creează premisele emancipării individului. Speranța pentru constituirea unei societăți perfecte, complet noi, se pune acum în mintea creatoare a omului, în originalitatea (științifică, rațională) umană. Fundamentul organizării politice nu se mai regăsește în dreptul divin, ci în voința și în capacitățile individului. „Simplul" om se transformă în cetățean cu drepturi universale, necondiționate de un statut social aparte, pentru că idealul politic al vremurilor este realizarea societății perfecte, pe baze raționale. Vorbim în acest caz despre o idee esențială a

liberalismului clasic, libertatea individuală și centrarea atenției pe propriul eu și pe certitudinile pe care ți le poate oferi rațiunea.

În acest context, ceea ce înseamnă individ nu implică sau, mai degrabă, exclude o separație de gen. Femeia este un individ (cu toată încărcătura modernă a termenului) în aceeași măsură în care și bărbatul este un individ. John Stuart Mill, unul dintre fondatorii liberalismului (nu doar ca ideologie politică), dezvoltă această concepție despre individ și în cheie feministă. Astfel, el scrie că o caracteristică a modernității și a gândirii moderne este că oamenii nu mai sunt legați de un anumit loc și statut în societate și că nici nu mai sunt înlănțuiți inexorabil de locul în care s-au născut, ci au libertatea de a-și alege drumul, în funcție de dorințele și de aptitudinile lor.

În vechea societate, în Vechiul regim, oamenii aveau poziții sociale fixe (impuse chiar prin naștere) stabilite prin lege, astfel încât nimeni nu își putea depăși condiția. Așa cum unii oameni se nășteau albi și alții negri, la fel, unii se nășteau sclavi, iar alții liberi și cu statul de cetățean, unii, nobili feudali, alții, oameni de rând. Totuși, deși în epoca modernă se presupune că exista un pricipiu activ al egalizării de șanse, în cazul femeilor, încă se putea observa menținerea unei subordonări sociale. O relicvă a mentalităților și a practicilor lumii vechi, care, așa cum subliniază Mill, deși a suferit transformări la nivelul oricărei alte realități sociale moderne, era încă ținută în viață în privința raportului social dintre bărbați și femei și al drepturilor celor din urmă. Problema egalității dintre sexe nu trebuie să fie abordată din perspectiva obișnuinței, a experienței și a cutumelor, ci din cea a rațiunii umane, care hotărăște din punct de vedere utilitarist, în avantajul umanității în general, rolul fiecărui individ, indiferent de sexul său (Mill 2016, 456-457).

Concluzii

Adichie observă că este dificil să înțelegi ce înseamnă cu adevărat feminismul și consecutiv ce înseamnă să fii femeie, atunci când, mai întâi, trebuie să combați prejudecățile și stereotipurile legate de feminism, respectiv pe cele care indică ceea ce trebuie să fie și să nu fie o femeie. Astfel, într-o cheie patriarhală, a fi feministă înseamnă că ești o femeie nefericită pentru că nu-ți poți găsi un soț, că urăști bărbații, că ești influențată de

cultura occidentală și că nu respecți cutumele propriei culturi. În aceeași cheie, se crede că femeile sunt mereu furioase, că nu au simțul umorului, că nu se epilează, nu se machiază, nu folosesc deodorant (exemplele îi apartin autoarei). Totodată, despre feministe se spune că vor să impună o supremație totală a femeilor (Adichie 2016, 9-10).

Acestea sunt parte din prejudecățile și stereotipurile de care autoarea afirmă că se izbește în mod constant în cultura din care face parte, și nu numai. Spre finalul cărții, odată cu exemplele și cu argumentele pe care le aduce în discuție, Adichie va sublinia că a fi feminist înseamnă a fi o persoană, bărbat sau femeie, care conștientizează că există o problemă în ceea ce privește genul și că ea trebuie rezolvată într-un fel sau altul, plecând însă de la credința solidă în egalitatea socială, politică și economică dintre sexe (Adichie 2016, 38). O definiție cu care credem că orice om rațional și cultivat ar putea, cel puțin, să rezoneze.

În sfârșit, legat de acest ultim aspect, Adichie consideră că „nu cultura îi definește pe oameni, ci oamenii definesc cultura" (Adichie 2016, 37) în sensul în care este necesar să înțelegem că nu suntem legați ombilical de paradigma și de cutumele lumii în care ne-am născut și am crescut și că, de fapt, prejudecățile și stereotipurile sexiste pot fi depășite. Dacă gândirea feministă, care, în esență, înseamnă doar a accepta „deplinătatea umană a femeilor" (Adichie 2016, 37) nu este parte integrantă dintr-o tradiție culturală, aceasta nu trebuie să rămână o realitate și o paradigmă indiscutabile, care nu ar putea fi modificate. În definitiv, miza feminismului și a oricărei alte ideologii a eliberării este aceea de a propune o lume mai bună, mai echilibrată, cu acces nediscriminatoriu la educație și la cultură, în care raporturile interumane și statutul fiecărui individ să nu fie decise, *ab initio*, prin criterii ce țin de rasă, de gen sau de sex.

Bibliografie

Adichie, Chimamanda Ngozi (2016). *Feminist(ă), feminiști.* București: Black Button Books.

Ball, Terence, Dagger, Richard (2000). *Ideologii Politice și Idealul Democratic.* Iași: Polirom.

de Beauvoir, Simone (2004). *Al Doilea Sex* (I). București: Editura Univers.

Gîrbea, Alina (2023, 6 septembrie). „Locul unei femei este unde vrea ea. De ce nu se poate liberalism fără feminism”. *Comunitatea Liberală*. https://comunitatea liberala.ro/locul-unei-femei-este-unde-vrea-ea/

Mill, John Stuart (2016). *On Liberty & Utilitarianism and Other Works.* Hertfordshire: Wordsworth Editions Limited.

Vlad, Ioana (2012). „Feminismul”, în Mihaela Miroiu (coord.), *Ideologii Politice Actuale* (pp. 105-137). Iași: Polirom.

Femeia și problema diferenței de gen în societatea contemporană

Woman and the Problem of Gender Difference in Contemporary Society

ENACHE TUȘA[1]**, IULIANA DOGARU**[2]

Abstract

The concept of „genre" etymologically derives from the Latin genus or from the French gendre which means way, kind. Analyzing the feminine problematic in a theoretical way, his approaches reveal an almost unknown side regarding his problematic sources. Being theorized, the concept of gender is defined from a social, psychological and cultural perspective, and for 99% of the female population in the past, these notions could not be applied, because their attributions were strict and often imposed by rigorous norms that limited existence. Thus, it cannot be disputed that in the past there were gender roles, when the freedom of an individual who must ensure the male/female dichotomy is compromised and obstructed by a series of stereotypes, prejudices and discriminations.

Keywords: *feminist movement, gender, discrimination, stereotype, women's rights*

Introducere

Conceptul de gen reprezintă un nod gordian în tratarea problematicii feminine până la Revoluția Franceză în cel mai bun caz, deoarece: „studierea

[1] Lector, PhD Univ. „Ovidius" din Constanța, cercetător, Institutul „Ion C. Brătianu" – Academia Română.

[2] Asistent univ. dr., Universitatea „Ovidius", Constanța.

genului nu se referă doar la încercarea de a remedia relativa absență a femeilor în cercetările sociologice, în istorie, antropologie, psihologie, filozofie etc., ci își propune să adauge la realitățile teoretizate și formulate până nu demult exclusiv de bărbați, informații, înțelesuri și practici provenite din alt tip de experiență… sociologia genului insistând pe nevoia de a reconsidera stereotipurile, normele și ideologiile de gen, modurile în care sistemele sociale funcționează, modurile în care gândim gen(o)centric și genizat despre ordinea și ierarhiile sociale."[3] Genul de altfel, nu este un termen atribuit strict feminității/ feminismului. Acesta are un parcurs pe mai multe niveluri precum psihologie, lingvistică, biologie și nu poate fi utilizat numai din perspectivă sociologică, deoarece s-a format pentru a contesta o serie de procese ce tindeau să „oficializeze" diferențe sexuale în diverse domenii de viață și activitate umană. Pentru Simone de Beauvoir, distincția se cerea precizată. De altfel, figură importantă a feminismului, aceasta încearcă să aducă o serie de dovezi care să ateste ceea ce scrie, prin numeroase exemple extrase din studii antropologice, studii ce confirmă existența unor aranjamente de gen dintre cele mai diverse.

Privind în trecut la istoria socială cunoscută sau la cea politică putem descoperi cu ușurință faptul că femeia este deseori lăsată în uitare, atenția fiind îndreptată la acțiunile publice ale bărbaților. Este o temă care generează mult disconfort, poate că acesta este generat și din cauza sensibilității cu care este abordat. Prin fundamentalul tradiției iudeo-creștine este reprezentată drama ce a urmat creației universului și scoate la suprafață natura imperfectă a ființei umane. Au existat comentarii asupra „păcatului originar" și a poveștii „paradisului pierdut" astfel încât să explice existența umană. Prin urmare viața în exil generaliza păcatul Evei cu efecte asupra caracterului femeii „justificand inegalitatea dintre femei și bărbați, prin relația ierarhică dintre Adam și Eva."[4] Foarte diferită de bărbat, atât din punct de vedere fizic, cât și psihologic și emoțional, femeia a fost defavorizată încă din cele mai vechi timpuri, tocmai datorită constituției sale mai slabe și a sensibilității. O altă diferențiere s-a conturat în fața condițiilor naturale și din cauza abilității

---

[3] Laura Grünberg, *Evoluție în sociologia feministă. Repere teoretice, context românești,* Ed. Polirom, Iași, 2002, p. 25.

[4] Mihaela Miroiu, *Gândul umbrei,* Editura Alternative, București, 1995, p. 20.

specifice care i-a permis să abordeze dintr-o perspectivă diferită viața și puterea indiferent de mediul social sau timpul istoric trăit. Astfel, egalitatea cu bărbatul i-a fost refuzată din cauza „fragilității sexului”[5] sau a „multor vulnerabilități”, femeia fiind considerată de cele mai multe ori aducătoare de pagube și necaz[6].

Totuși, datorită structurii sale firave și a gândirii total opuse radicalismului masculin, femeii i-a fost menit ca într-o eră a patriarhatului, destinul său să fie marcat de o serie de prejudecăți, impuse și consemnate în istorie de multiple concepte politice, economice, etice și nu în ultimul rând religioase. Toate acestea au conturat statutul și condiția acesteia în societate din Antichitate până în epoca modernă, perioadă în care aceasta a evoluat de la *obiect* la *femeie* în plenitudinea sensurilor și drepturilor sale.

Societatea umană s-a caracterizat dintotdeauna prin diferite tipuri de diversitate: culturală, fizică, socială, etc., dar asemănările și deosebirile dintre oameni au dus la o diferențiere, la stratificare și la inegalitate socială. Încă de la început conștientizarea faptului că omul este ființă diferită, superioară din punct de vedere rațional și că poate domina celelalte specii a dus și la deosebirea oamenilor între ei și la stabilirea unor relații de putere. Prin urmare diferențele create au condus și către diferențele de gen, deoarece s-a conturat un tip de *dominație a bărbaților*[7] iar concepția lor despre lume și realitatea socială fost incompatibilă cu nevoile și experiența femeilor ca reprezentante ale genului[8]. Secole la rândul, femeile și-au însușit rolul

---

5 În istoria societății romane antice și nu în ultimul rând a dreptului roman, a existat o perioadă în care femeile ajunseseră să dețină drepturi care le confereau independență, chiar și putere. Printr-o serie de legi acestea deveneau moștenitoare egale în drepturi asupra copiilor lor la fel ca și tatăl, puteau divorța, se puteau recăsători, iar o serie de alte drepturi și libertăți le puteau face în același timp și bogate și independente. De aici au rezultat privilegii care le ofereau o prea mare influență.

6 Elocventă pentru această afirmație poate fi legenda grecească a Pandorei, bazată pe mitul creației. Spre deosebire de mitul religios, în legendele eline, omul a fost creat de titanul Prometeu, din țărână (simbol al Gheei, zeița mamă ce simboliza pământul) și apă rece de izvor, iar la rugămințile titanului, Atena îl înzestrează pe om cu cuget și înțelepciune. Simone de Beauvoir, *Al doilea sex,* volumul I, traducere: Diana Bolcu și Delia Verdeș, Ed. Univers, Buc., 1998, p. 121.

7 Pierre Bourdieu, *Dominația masculină*, Editura Art, București, 2013, p. 84.

8 Laura Grünberg, *Evoluții în sociologie feministă. Repere teoretice, context românești*, Polirom, 2002, p. 14.

inferior, deoarece era foarte puternic accentuată inegalitatea sexelor, în timp ce asemănările lor, despre care cercetările moderne au afirmat că sunt mult mai pregnante decât deosebirile[9] au fost ignorate[10]. De altfel, termenii de *gen* și de *sex* produc oarecum ambiguitate, deoarece noțiunea de *gen* face referire la aspectele culturale, sociale, psihologice chiar, iar cea de *sex* face referire strict la componentele biologice ce diferențiază din punct de vedere fizic bărbatul de femeie. Conform Laurei Grünberg, opoziția masculin/feminin este un constituent al genului, genul fiind un fapt dobândit, iar sexul este un dat natural. Totuși pentru definirea și studierea noțiunii de gen din perspectiva modernă, acesta se dovedește a fi problematic pentru că nu este universal.

Un exemplu elocvent pentru această din urmă ideea ar fi cel al genului gramatical care este central și persistent într-o limbă precum japoneza, absent într-o limbă precum finlandeza sau maghiara ori de tipul masculin/feminin/neutru cum este cazul limbii române. Lingvistul Greville Corbett care a publicat un studiu complex asupra a două sute de limbi, a arătat că pot exista de până la douăzeci **de tipuri de gen**, demonstrând astfel că genul nu are legătură cu sexul. Pe de altă parte sunt limbi în care se preferă distincția gramaticală de gen între lucruri și animale, între ființele umane și între cele raționale și cele non-raționale, categoria genului este versatilă și depășește de cele mai multe ori granițele lingvistice. Pe de altă parte, făcând apel la diversitatea umană pentru zilele secolului XXI este improprie atribuirea strictă masculinității bărbatului și feminității femeilor, deoarece sunt și indivizi cu identități sexual incerte. De foarte multe ori sunt amintite argumentele de tip biologic și psiholog care să justifice raportul dintre femei și bărbați. În ceea ce privește capacitatea intelectuală, diferențele constau în faptul că bărbații au dezvoltată mult mai accentuat emisfera dreaptă a creierului ce reprezintă centrul imaginației și al logicii simbolice, pe când femeile au dezvoltată emisfera stângă mai mult decât bărbații, ceea ce atestă abilitățile de memorare și pe cele lingvistice ale acestora. Totuși, aceste scurte

[9] Amy S. Wharton, *The sociology of gender. An introduction to theory and research*, Blackwell Pub., UK, 2005, p. 8.

[10] Conform studiilor științifice moderne s-a constatat că diferențele de ordin biologic și psihologic sunt mult mai evidente între reprezentanții aceluiași sex, decât între reprezentanții de sex diferit.

expuneri nu sunt diferențieri clare, deoarece există studii care susțin că deși s-a constatat o dezvoltarea mai accentuată a lateralității cerebrale la bărbați, nu există o generalitate în activitatea sferelor cerebrale. Acest factor infirmă încă de la început inferioritatea intelectuală feminină și nu ar trebui să reprezinte un temei în vederea stabilirii diferențelor.

Dificultățile de gen în dinamica socială

Există o serie de studii publicate care pot identifica asemănările și deosebirile dintre cele două sexe, dar rezultatele sunt conforme noilor norme sociale și conceptuale. Ceea ce a contat mai bine de o mie de ani a fost faptul că, bărbatul era ființa istorică cea mai importantă, lucru impus cel mai probabil de perspectiva religioasă/mitologică în alternanță cu trăsăturile fizico-naturale. Până aproape de contemporaneitate, conceptul de femeie era majoritar atribuit subordonării masculine, sferei domestice și maternității, iar conceptul de gen nici nu putea fi definit, deoarece din punct de vedere ierarhic bărbatul reprezenta idealul uman. Vorbind de raportul puterii, putem afirma că noțiunea de gen poate fi un element constitutiv al democrației și al modernității[11] deoarece, încă din vechime, puterea se rezuma la propria forță, urmată apoi de forța colectivă, de puterea de a cuceri, de a oferi protecție.

În timp, odată cu apariția burgheziei, a capitalismului, odată ce se stabilesc raporturile de muncă și de clase sociale, odată ce încep să se contureze drepturile omului și ale cetățeanului, femeii, începe să i se atribuie noțiunea de gen[12].

Odată cu adoptarea primei constituții democratice din lume, cea din Statele Unite din 1787, cu Revoluția Franceză care adopta prima cartă a drepturilor omului, urmată de o serie de evenimente care au dus treptat la emanciparea persoanei și la abolirea diferențelor de sex, acest fapt a fost resimțit și în cadrul masoneriei. Deși nici în zilele noastre nu există o

---

[11] Robert Dahl, profesor în științe politice la Yale University, descrie acest raport de reprezentare a cetățenilor în *Politics, Gender and concepts. Theory of methodology* (editori) Gary Goertz și Amy G. Mazur, Cambridge University Press, 2008, în special subcapitolul intitulat „*Gendering democracy*" pp. 44-52.

[12] Oana Băluță, *Gen și interese politice. Teorii și practici*, Editura Polirom, Iași, 2007, p. 23.

acceptare totală a femeilor în anumite loje ale masoneriei, acestora li s-a acordat dreptul de a participa la cea mai importantă grupare spirituală din lume, formându-se loje speciale pentru acestea din care prezidează unele dintre cele mai importante și puternice femei ale lumii. Sfâșitul secolului al XIX-lea evidenția nevoia oamenilor de a se aduna într-o organizație care să le confere suportul spiritual și social. Participarea la lojele masonice a dezvoltat conștiința feministă și drumul spre democrație prin formarea lojei *Les Libres-Penseurs*, la inițiativa Mariei Deraismes[13], ajutată de Georges Martin[14], francmason luptător pentru drepturile femeilor din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În 1952 este formată în Franța, Grande Loge Féminine de France, iar din 1973 acasta este un instrument de creare al lojelor din lume, și anume în Italia, Elveția, Turcia, Danemarca, Germania, Canada, Luxemburg, în Africa și pe continentele americane. Confrom modelului francez este instituită în Belgia la 1911 Loja Belgiană a Drepturilor Umane la Bruxelles.

Cu toate acestea, prima lojă a femeilor, Irini, este formată abia în anul 1974, urmată apoi de Marea Lojă a Femeilor Belgiene în 1981.[15]

În Marea Britanie, prima femeie pe care a cunoscut-o masoneria a fost Elisabeth St-Leger[16] în 1740. În ciuda acestui fapt, ascensiunea femeilor a fost anevoioasă, deoarece în Marea Britanie încă existau conflicte referitoare la diferența de gen, astfel încât abia în anul 1902, Annie Besant, care fusese inițiată în loja Drepturilor Umane din Paris, a creat Human Duty în Londra. Acesta a fost începutul inițial al co-masoneriei din Anglia, iar în 1908 a fost creat dintr-un grup de dizidente Ordinul Femeilor Francmasone, în 1913 o a doua lojă a femeilor, iar în 1925 a fost decretat un ordin prin care femeile erau la fel ca și bărbații acceptate în masonerie. Astăzi sunt aproximativ

---

[13] Maria Deraismes (1828-1824), autoare franceză și luptătoare pentru drepturile femeii, a luptat alături de sufragete pentru a emanciparea politică și socială a femeii.

[14] Georges Martin (1844- 1916), doctor, politician și francmason francez, a fost inițiatorul Marii Loje Franceze, iar alături de Maria Deraismes a format prima lojă francmasonică din care făceau parte persoane de sex diferit.. Pornind de la aceasta s-a format ulterior loja Dreptului Uman.

[15] Radu Comănescu, Emilian M. Dobrescu, *Istoria Franc-Masoneriei*, Ed. Tempus, București, 1993-1995, vol. II, p. 54.

[16] Elisabeth St-Leger (1718-1750) fiica unui francmason, Arthur Doneraile, a fost prima femeie din Marea Britanie care a fost inițiată în organizația francmasonică.

60 000 de femei membre ale masoneriei și în martie 1999 le-a fost recunoscut dreptul exclusiv de inițiere în organizație la fel ca cel al bărbaților.

În Statele Unite lojele femine există încă de la 1790, iar cea mai dominantă figură feminină a epocii era Hannah Mather Crocker (1763-1829), care a redactat o serie de scrisori despre francmasonerie, fiind publicate în 1815 la Boston. În secolul al XIX-lea, Albert Picke, comandant suprem al Francmasoneriei de Rit Scoțian, a creat o lojă a adopțiilor, iar una dintre primele femei inițiate a fost Vinnie Ream Hoxie, cea care a sculptat statuia lui Abraham Lincoln amplasată în piața capitoliului American din Washington. Prima lojă co-masonică a fost creată în Statele Unite în 1903, iar în 1907 Federația Americană a Drepturilor Omului, a fost încorporată legislativului de la Washington.

Reprezentante feminine în medicina mondială

Medicina reprezintă un alt domeniu unde femeile au pătruns destul de greu. Prima femeie – medic din lume se numește *Trotula di Ruggiero* (casatorita Platearius)[17]. Ea a studiat la Școala Medicală din Salerno, prima instituție din lume care a acceptat femei începând cu anul 900. Se pare ca nu a fost doar medic, ci și profesor la această școală, absolvită în anul 1059. S-au păstrat mai multe tratate scrise de aceasta, despre bolile femeiești, neonatologie și boli ale pielii: „De passionibus Mulierum Curandarum („Despre bolile femeilor"), De Ornatu Mulierum („Despre cosmetice") și „Encyclopaedia regimen sanitatis", scrisă în colaborare cu soțul ei, John Platearius, și el de profesie medic, la fel ca și cei doi fii ai lor[18].

Prima femeie care a studiat o școală medicală a fost *Dorothea Erxleben* (1715-1762) în Germania[19]. Fiică de doctor, și-a dorit foarte mult să își urmeze tatăl și fratele în cariera medicală, primind acordul lui Frederic cel Mare pentru a se înscrie la Universitatea din Halle. A primit titlul de doctor la 12

---

17 https://www.storicang.it/a/trotula-deruggiero-e-medicina-scandalosa_15179

18 *Ibidem*.

19 https://www.nationalgeographic.de/geschichte-und-kultur/2022/03/deutschlands-erste-aerztin-wer-war-dorothea-christiana-erxleben

iunie 1754, a profesat în orașul său natal Quedlingurg și a murit în 1762 suferind de un cancer mamar[20].

Prima femeie medic din Statele Unite a fost *Elizabeth Blackwell* (1821-1910), obținând diploma de medic în 1849. Deși a fost refuzată de numeroase școli de medicină tocmai pentru că era femeie, destinul a ajutat-o să fie acceptată la Geneva Medical College din New York. A publicat o teza despre febra tifoidă în Buffalo Medical Journal[21]. O altă deschizătoare de drumuri a fost *Mari Putnam Jacobi* (1842-1906) care a urmat cursurile Medical College din Pennsylvania și L'École de Médecine în Paris, fiind prima femeie care a absolvit această școală. Ea s-a remarcat prin studiile privind ciclul menstrual, demontând numeroase mituri pe acest subiect[22].

Merită amintite două femei medic care s-au impus în medicină, ele facând parte din categorii sociale stigmatizate: ***Susan La Flesche Picotte*** (1865-1915) este prima femeie-medic nativ-americană, absolvind Colegiului Medical pentru Femei din Pennsylvania în 1889. A lucrat ca medic în cadrul tribului său din rezervația Omaha.[23] ***Rebecca Davis Lee Crumpler*** (1831-1895) a fost prima femeie medic de origine afro-americană din SUA. A terminat New England Medical College în 1864. A practicat medicina în Boston și s-a aplecat asupra îngrijirii femeilor, copiilor și persoanelor sărace[24].

Trebuie amintite nume celebre care au marcat pentru totdeauna prin descoperirile lor medicina universală**:** ***Gerty Theresa Cori*** (1896-1957) a fost prima femeie din SUA care a câștigat un premiu Nobel împreună cu soțul său, pentru cercetarea metabolismului glucozei, punând bazele tratamentului pentru diabetul zaharat. ***Virginia Apgar*** (1909-1974) a elaborat în 1953 scorul de evaluare a nou-născuților, extrem de util pentru identificarea anumitor riscuri neo-natale[25]. Câștigătoare de două ori a premiului Nobel (1903, 1911**)** ***Marie Skłodowska Curie*** (1867-1934), fizician de origine franco-poloneză, descoperă împreună cu soțul său radiul și

[20] http://emancipareafemeii.blogspot.com/2009/06/prima-femeie-medic.html
[21] https://www.viata-medicala.ro/femei-care-au-scris-istorie-in-medicina-20730, p. 78.
[22] *Ibidem.*
[23] *Ibidem*, p. 80.
[24] *Ibidem.*
[25] *Ibidem*, p. 81.

poloniul, dar și radioactivitatea. A fost prima femeie care a predat la Sorbona, iar în 1910 a publicat tratatul său fundamental privind radioactivitatea. În timpul Primului Război Mondial, a implementat, alături de fiica sa, utilizarea radiografiilor pe front[26]. În spațiul românesc femeile s-au îndeletnicit din cele mai vechi timpuri cu practicarea medicinei empirice sau culegerea ierburilor de leac.

Astfel, în Evul Mediu, apar diferite nume ale unor femei ce practicau medicina. În secolul al XI-lea *Ecaterina Margareta*, din familia Movileștilor, a scăpat din captivitatea tătarilor folosindu-se de cunoștințele sale de medicină populară. Sora domnitorului Nicolae Mavrocordat, *Ruxandra*, născută în 1673, a practicat medicina în mod curent, existând documente care să ateste acest lucru. În Transilvania, *Ecaterina Bethlen* (1700-1759) a studiat cu medici renumiți ai acelor vremuri, practicând medicina pentru toți bolnavii din zona Ardealului. Se pare că la moartea sa i-a fost compusă o „orație funebră" de elogiere a cunoștințelor sale medicale.[27]

În România prima femeie medic a fost *Maria Cuțarida-Cătănescu*; născută în 10 februarie 1857 în Călărași, a terminat Școala Centrală din București și apoi se înscrie la Facultatea de Medicină din Zurich; din cauza dificultăților lingvistice se transferă la Montpellier unde va și absolvi facultatea. Își susține doctoratul în 1884 la Facultatea de Medicină din Paris, teza fiind intitulată „L'hydrorrhee et sa valeur semiologique dans le cancer du corps de l'uterus" – „Despre hidroree și valoarea ei semiologică în cancerul corpului uterin."[28]

Și-a dedicat întreaga carieră studiului bolilor femeilor și copiilor; a întâmpinat numeroase piedici profesionale tocmai din cauza prejudecăților de gen. În ciuda acestora, și-a continuat activitatea de protecție a mamei și copilului, punând bazele organizației „Leagănul" și „Societății Materna" în anii 1897 – 1898. Acestea se dedică ocrotirii copiilor nevoiași, fără deosebire de religie, naționalitate sau legitimitate; ulterior, în anul 1899, înființează prima creșă internă din România, sprijin pentru mamele muncitoare cu copii. În anul 1900 a prezentat, la Paris, în cadrul Congresului acțiunilor feministe,

---

[26] *Ibidem*.

[27] http://emanciparea femeii.blogspot.com/2009/06/prima-femeie-medic.html

[28] *Ibidem*.

lucrarea „Le Travail de la femme en Roumanie" – „Munca femeii în România". În prezentarea sa spunea: „Numărul ce rezultă din titlurile academice acordate celor 825 de fete în decurs de 26 de ani vorbește îndeajuns în favoarea activității noastre intelectuale.

Într-adevăr, din 1875, de la promovarea primei fete cu bacalaureat în România, numărul lor s-a ridicat până la 432 bacalaureate, 40 licențiate în Litere și 21 licențiate în Științe, 12 doctorese în Medicină, o doctoreasă în Drept de la Facultatea din Paris, și o licențiată în Drept, 319 profesoare de școală secundară de fete și 2 licențiate în Farmacie. Dacă la acest număr se adaugă cel al artistelor noastre și al femeilor de litere fără titlu, acesta va fi destul de elocvent pentru a arăta cât de mare este la romînce elanul entuziasmului pentru munca intelectuală."[29] Membru de frunte al mișcării de emancipare a femeilor din România, Maria Cuțarida-Cătănescu a participat la numeroase congrese (*Congresul Protecției copilului de la Bruxelles*, 12 – 16 septembrie 1907 și la Copenhaga – în anul 1910), unde a prezentat detalii despre lupta împotriva mortalității infantile și despre apariția și dezvoltarea creșelor din România.

Un nume de mare importanță în dezvoltarea medicinei românești este Marta Traicu-Rainer. Născută într-o familie de armeni din Târgu Frumos în 1875, orfană de tata de la 11ani, Marta a avut o copilărie și o adolescență dificilă din cauza unor lipsuri materiale, dedicându-se învățăturii și muncii. Intră la Facultatea de Medicină din Iași, unde este supusă prejudecăților de gen de către colegii săi. În 1899, obținuse titlul de doctor în medicină și chirurgie cu teza „*Hematomul sub-peritoneo-pelvian*". În 1898 îl cunoaște pe Francisc Rainer, care îi va deveni ulterior soț în 1903; despre întâlnirea lor Marta Trancu scrie în jurnalul ei: *În această zi mohorâtă de octombrie a anului 1898, în micul laborator de la Spitalul Colțea, s-a pecetluit soarta vieții noastre"*[30] Marta s-a mutat definitiv la București, iar aici a început o nouă etapă a vieții ei profesionale. Ea a reușit să câștige postul de medic secundar chirurg la spitalul Colentina din București, devenind astfel prima femeie chirurg din România. În jurnalul său, Marta Trancu-Rainer a povestit cu câtă neîncredere și răceală a fost primită de către colegii săi, într-o ramură a medicinei

[29] http://emancipareafemeii.blogspot.com/2009/06/prima-femeie-medic.html
[30] Martha Trancu-Rainer, *File de jurnal. Memorii*, Editura Paul Editions, București, 2021, p. 65.

eminamente masculină. Pe de o parte această atitudine a întristat-o, însă, pe de altă parte, a motivat-o pentru a studia neîncetat, a se autodepăși.

La 17 august 1916, a fost însărcinată cu conducerea serviciului de chirurgie a Spitalului Colțea din București. În perioada primului război mondial, Marta Trancu-Rainer a fost activată ca ofițer și a primit gradul de maior, activând ca medic militar chirurg de campanie. A avut în grijă și spitalul organizat în Palatul Regal de pe Calea Victoriei, pentru ca, din data de 16 noiembrie 1916, să conducă și un pavilion de chirurgie organizat la Spitalul Regina Elisabeta. În jurnalul său povestește cum lucra fără încetare, cot la cot cu colegii săi bărbați, operând și îngrijind toți bolnavii care erau aduși în spital, uneori până la extenuare. Deși spitalele se confruntau cu o criză acută de materiale sanitare, Marta Trancu-Rainer se lupta pentru a face rost de instrumentar, materiale sanitare de primă necesitate și alimente pentru cei internați. Despre această perioadă a scris în jurnalul său: *„Am îngenuncheat și am jurat că atâta timp cât va ține războiul am să-mi pun toate puterile în slujba țării și în tot acest timp să nu am nici un folos material”.*[31] Prin munca sa epuizantă la spitalele Colțea și Regina Elisabeta, prin sutele de vieți salvate, Marta Trancu-Rainer a ramas in memoria ofițerilor și soldaților armatei române,

În 1916, Marta Trancu-Rainer a devenit medicul curant al reginei Maria ulterior și al fiicelor acesteia, mai ales a principeselor Mărioara și Ileana. La data de 18 februarie 1919, prin decret regal, a primit Ordinul „Regina Maria”, clasa I, semnat de regele Ferdinand: *„Dorind a răsplăti meritele D-nei Dr.Trancu Rainer Marta pentru devotamentul deosebit cu care a îngrijit răniții la palatul regal și la spitalul Colțea, a operat și a pansat mulți răniți, dovedind o pricepere și o putere de muncă neîntrecută”.*[32] După terminarea războiului, Marta Trancu-Rainer și-a deschis un cabinet de obstetrică în Bucuresti, având drept paciente doamne din înalta societate, dar și de femei sărmane, fără educație.

În anul 1936, este numită membru corespondent al Academiei de Medicină precum și membru onorific al Societății Române de Biologie. Prof. dr. C. I. Parhon spunea despre Marta Trancu-Rainer că *„e nu numai o*

---

[31] *Ibidem*, p. 70.
[32] *Ibidem*, p. 72.

profesionistă de o rară valoare și conștiinciozitate, dar și o lucrătoare de elită pe terenul publicisticii medicale și în special pe acela al biologiei.(…) Lucrările ca și întreaga activitate a D-nei dr. Marta Trancu-Rainer sunt caracterizate prin spiritul de preciziune, prin munca intensivă, pe o scară foarte întinsă și printr-o înaltă conștiinciozitate."[33] Activitatea medicală și științifică a Martei Trancu-Rainer a fost recunoscută atât în țară, cât și în străinătate. Datorită expunerii prelungite la formol, medicul Francisc Rainer dezvoltă un cancer pulmonar care se complică cu metastaze cerebrale, decedând la 5 august 1944. La terminarea războiului, Marta Trancu-Rainer și-a deschis un cabinet particular de obstetrică-ginecologie însă după instaurarea regimului comunist a fost nevoită să se mute în mansarda locuinței, casa fiindu-i confiscată. Marta Trancu-Rainer a încetat din viață pe 9 ianuarie 1950, fiind înmormântată la Cimitirul Bellu, alături de soțul ei.

Concluzii

Ajunși la finalul analizei noastre putem afirma că în secolulu XX mișcarea de emancipare a femeilor pare că și-a atins scopul și ar putea foarte simplu să își înceteze militantismul. Totuși, se dorește trasarea unei linii de diferențiere dintre primul val, care avea un caracter reformist, dar cu un puternic impact în lumea juridico-politică, a femeilor, și al doilea marcat de două cărți de referință: Betty Friedon – „The Feminine Mystique" în 1963 și Simone de Beauvoir – „Al doilea sex" în 1949.

Ambele cărți încearcă să răspundă la o întrebare ce nu își are rezolvare în societate. „Dacă există egalitatea formală, de ce femeile se găsesc pe locul doi? Consecința primului val este că acestea au devenit egale în drepturi și legi, însă concepția societății, chiar și în prezent, este greu de schimbat; astfel femeile rămân în continuare marginalizate din mai multe puncte de vedere, ca „sub un clopot de sticlă prin care totul pare accesibil, dar de fapt rămâne intangibil."[34]

Privind dintr-un alt unghi, bărbații și femeile sunt egali în fața legii, însă nu le sunt egale și șansele, bineînțeles că în viață nimic nu se întâmplă

---

[33] *Ibidem*, p. 84.

[34] Mihaela Miroiu, *Drumul către autonomie*, Editura Polirom, Iași, 2004, p. 60.

la fel între doi oameni, însă menționez șansa la un loc de muncă în general, indiferent de sex, sau chiar șansa de supraviețuire într-o societate care continuă să te priveze de anumite privilegii datorită sexului care l-ai dobândit prin naștere. Parteneriatul ce ar fi trebuit dezvoltat între ființele de sexe diferite nu este dezvoltat în viața publică, cu atât mai puțin în cea privată. În lucrarea „Al doilea sex” a autoarei Simone de Beauvoir, este descris modul prin care bărbatul este idolul istoriei, fiind de sine stătător, ocupând rolul de subiect, în timp ce femeia își stăpânește doar rolul obiectului, existând doar în funcție de altcineva, adică de bărbat, astfel încât el este mereu superior.

Femeia este adusă mai aproape de rolul reproductiv, de natură, fiind capabilă să înfăptuiască procreația, decât cel de producție și de „crearea de sensuri și valori.”[35] Ele rămân sub forma unor prizoniere, în care doar imaginația se manifestă liberă, mintea, acțiunile și trupul fiind dependente de deciziile bărbatului, respectiv tatăl sau soțul.

În una din viziunile celebrului autor Honore de Balzac, femeia este cea care alină și înflorește viața bărbatului, ființa care există pentru a avea companie pe parcursul vieții jumătatea de sex opus, „în ordinea elevata, viața bărbatului este glorie, viața femeii este iubire. Femeia nu devine egală bărbatului decât făcând din viața ei o ofrandă veșnică, așa cum aceea a bărbatului este veșnică acțiune.”[36] Valul al doilea al feminismului a atins gradul înalt al rafinamentului cultural prin introducerea și răspândirea în universități a studiilor despre femei, studiilor de gen și celor feministe, după 1970. Teoretizarea, ca și stadiul de cercetare, a devenit mai amplă, mai răspândită și accesibilă tuturor, făcând posibilă îmbunătățirea culturii sociale.

Această etapă se bazează, în special, pe perspectiva autoarei Simone de Beauvoir cu lucrarea impresionantă din anul 1949 – „Al doilea sex” unde, principala idee este „Nu există «bărbat» în sine, «om» în sine. Nu există o esența care precedă existența, ci doar sensurile pe care le acordăm noi acestor concepte, într-un anumit context cultural, profund influențați de

---

[35] *Ibidem*, p. 65.

[36] Simone de Beauvoir, *Al doilea sex*, vol. II, Editura Univers, București, 2004, p. 449.

prejudecățile vremurilor în care trăim."[37] Acest val a purtat numele de „feminismul diferențelor", potrivit căruia este adusă în discuție distincția clară între public și privat. Granița invizibilă, formată între cei doi termeni, reprezintă femeia care își ocupă locul fără drept la replică, urmând regulile impuse precum cele ale unui regim autoritar.

Al doilea val aduce la vedere puterea femeilor și lasă în urmă abordările conservatoare și victimizatoare ale etapelor anterioare. El debutează în toate formele, chiar și în muzică, așa cum au apărut Spice Girls, dar și în cyberspațiu prin formele de comunicare. Cu ajutorul internetului, mișcarea feministă conturează nașterea unei generații politice, unde nici vârsta, nici granițele teritoriale sau experiențele de viață nu mai contează, ci doar semnificația acțiunilor multiculturaliste. El reprezintă, în întregime, o uniune a diferențelor, a legăturilor formate între femei și natură, dar și în cadrul privat, cu scopul de a schimba modul de gândire într-unul politic și cu relevanță publică. Această etapă marchează „câștigurile ideilor autoarelor anilor '80, începând cu Carole Gillingan, Nancy Chadorow, Helene Cixous, Luce Irigaray, Julia Kristeva"[38].

Ca particularități, feminismul actual, este mult mai global, adică își poate permite împărtășirea de experiențe practice și teoretice. S-au format structuri pentru promovarea femeilor și politicilor de egalizare a șanselor la nivel de stat. Chiar dacă sunt țări și regiuni în care religia îngenunchează femeia în fața bărbatului și în zilele noastre, feminismul lucrează la rezistența și protejarea femeii în cadrul societății musulmane

Ca și ideologie, acesta a progresat destul de mult, a reușit să își depășească limitele, permițând femeii să se emancipeze, să devină o ființă cultă, cu acces spre orice domeniu pe care aceasta dorește să îl învețe, să îl atingă, să își sprijine viața. De la femeia din spațiul privat, care se ocupă de gospodărie și de îngrijirea copiilor și până la femeia cu statut public, s-a realizat un demers tumultos, cu o multitudine de sacrificii și obstacole, pe care majoritatea le-au plătit cu demnitate și îndrăzneală.

---

[37] Mihaela Miroiu, *Drumul către autonomie*, Editura Polirom, Iași, 2004, p. 68.

[38] *Ibidem*, p. 70.

Bibliografie

Băluță, Oana (2007). *Gen și interese politice. Teorii și practici*, Polirom, Iași.

Băluță, Oana (2006). *Gen și putere. Partea leului în politica românească*, Polirom, Iași.

Bourdieu, Pierre (2013). *Dominația masculină*, Art, București.

Bock, Gisela (2008). *Femeia în Istoria Europei*, Polirom, Iași.

Comănescu, Radu, Dobrescu, Emilian M. (1995). *Istoria Franc-Masoneriei*, Tempus, București.

Ciupercă, Ella (2005). *Manager la genul feminin: femeia contemporană în luptă cu ea însăși,* Aura, Timișoara.

De Beauvoir, Simone (1998). *Al doilea sex,* volumul I, Univers, București.

Delumeau, Jean (1968). *Frica în Occident (secolele XIV-XVIII)*, vol. 2, Meridiane, București.

Eliade, Mircea (1992). *Tratat de istorie a religiilor*, Humanitas, București.

Gatens, Moira,(2005) *Feminism și Filosofie: Perspective asupra diferenței și egalității*, Polirom, Iași.

Goubin, Eliane,(2007). *Choisir l'histoire des femmes*, Université de Bruxelles, Bruxelles.

Grünberg, Laura (2002). *Evoluții în sociologie feministă. Repere teoretice, context românești,* Polirom, Iași.

Miroiu Mihaela (1995). *Jumătatea anonimă: Antologie de filosofie feministă*, Șansa S.R.L., București.

Miroiu, Mihaela (2004). *Drumul către autonomie*, Polirom, Iași.

Miroiu, Mihaela (1995). *Gândul umbrei,* Alternative, București.

Miroiu, Mihaela (2002). *Convenio. Despre natură, femei și morală*, Editura Polirom, Iași.

Miroiu, Mihaela, Dragomir, Otilia (2002) *Lexicon feminist*, Polirom, Iași.

Nietzsche, Friederich (1991). *Dincolo de bine și de rău*, Editura Humanitas, București.

Vâlcu-Mehedinți, Mircea (2005). *Câteva cuvinte despre masonerie*, Ed. Mircea Vâlcu-Mehedinti, București.

Wharton, Amy S. (2005) *The sociology of gender. An introduction to theory and research*, Blackwell Publishing, UK.

Wollstonecraft, Mary (1972). *A Vindication of the Rights of Woman*, Editura Penguin, Haemondsworth.

Articole

Dahl, Robert (2008). *Gendering democracy*, în, Gary Goertz și Amy G. Mazur (editori) *Politics, Gender and concepts. Theory of methodology,* Cambridge University Press.

Della Mirandola, Pico (1973). *Despre demnitatea umană*, în, Venera Antonescu, *Esențe antice în configurații modern*, Univers, București.

Surse web

https://www.storicang.it/a/trotula-deruggiero-e-medicina-scandalosa_15179, site accesat la data de 22.04.2024, ora 15.40.

https://www.nationalgeographic.de/geschichte-und-kultur/2022/03/deutschlands-erste-aerztin-wer-war-dorothea-christiana-erxleben, site accesat la data de 24.04.2024, ora 10.00.

http://emancipareafemeii.blogspot.com/2009/06/prima-femeie-medic.html, site accesat la data de 22.04.2024, ora 17.00.

https://www.viata-medicala.ro/femei-care-au-scris-istorie-in-medicina-20730, site accesat la data de 23.04.2024, ora 14.00.

http://emancipareafemeii.blogspot.com/2009/06/prima-femeie-medic.html, site accesat la data de 23.04.2024, ora 18.00.

http://emancipareafemeii.blogspot.com/2009/06/prima-femeie-medic.html, site accesat la data de 24.04.2024, ora 18.00.

Percepția egalității de gen și a valorii acesteia pentru familie și societate

The Perception of Gender Equality and its Value for the Family and Society

DIANA CHEIANU-ANDREI[1]

Abstract

The Republic of Moldova has assumed to ensure gender equality. Respectively, the national authorities undertake various actions for the transposition of the European Union Directives in the field of gender equality, the adoption of strategies and plans in the given field – the Program for promoting and ensuring equality between women and men in the Republic of Moldova for the years 2023-2027. Despite legislative regulations and implemented policies, patriarchal perceptions and attitudes continue to persist, deep-rooted stereotypes regarding the responsibilities of women and men in society. This article presents the perception of gender equality and the understanding of its value for the family and society based on a study carried out in 10 out of 35 administrative-territorial units. The study data were collected by applying quantitative and qualitative sociological research methods.

The data attest that the perception of gender equality depends on several factors, including (i) different social roles of women and men in society, (ii) the education received in the family, (iii) cultural traditions and norms regarding the role of men and women in the family and society, (iv) stereotypes existing in society. Some men perceive gender equality as *"a threat," "demeaning, embarrassing*

[1] Dr., Republica Moldova, Sociopolis Consultancy.

situation," and women as *"a victory."* Gender equality contributes to the development of *„harmony"*, *"mutual respect"*, *"opportunities"*, and to the strengthening of husband-wife relationships, and through harmonious and happy families, an inclusive and prosperous society is built. The author concludes that the resources and forms of support needed at the community level to promote gender equality refer to communication platforms, training, guidance and mentoring, and support networks, but awareness and promotion actions must be focused on concrete things.

Keywords: *gender equality, perceptions, value*

Introducere

Indicele Global al Diferenței de Gen atestă progresul Republicii Moldova în domeniul egalității de gen. În perioada anilor 2015-2023, Republica Moldova și-a îmbunătățit poziția la nivel global, trecând de pe locul 26 pe 19 (Tabelul 1), din 146 de țări, fiind prima țară în regiune Eurasiei și Asiei Centrale cu un indice de 0,788 din 1. Cu toate acestea, comparativ cu anul 2022, Moldova a căzut cu 3 poziții. Experții explică reducerea indicelui prin percepțiile populației și așteptările pe care aceasta le-a avut față de femeile care au ocupat poziții-cheie în conducerea RM, în ultimii 3 ani.

Indicele Global al Diferenței de Gen face diferențierea pe 4 dimensiuni-cheie: participare economică și oportunități, educație, sănătate și împuternicire politică. Republica Moldova stă cel mai bine la capitolul participare economică și oportunități, urmând domeniul de sănătate și împuternicire economică, iar cel mai prost la dimensiunea de educație.

Tabelul 1. Indicele Global al Diferenței de Gen în Republica Moldova, 2015-2023

	2015	**2023**
Participare economică și oportunități	18	3
Educație	50	53
Sănătate	42	40
Împuternicirea politică	58	44
Indicele General	**26**	**19**

Printre cele mai importante realizări în domeniul asigurării și promovării egalității de gen în Republica Moldova este de menționat inițierea procesului de transpunere a Directivelor Uniunii Europene în domeniul egalității de gen. În acest sens, doar în anul 2023, au fost elaborate note analitice în vederea identificării necesităților de transpunere a următoarelor Directive:

- Directiva 2004/113/CE din 13 decembrie 2004 de aplicare a principiului egalității de tratament între femei și bărbați privind accesul la bunuri și servicii și furnizarea de bunuri și servicii. Pentru această directivă a fost elaborat un proiect de act normativ, care la moment a parcurs procesul de consultare publică;
- Directiva 2010/41/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 7 iulie 2010 privind aplicarea principiului egalității de tratament între bărbați și femeile care desfășoară o activitate independentă. Pentru această directivă a fost elaborat un proiect de act normativ;
- Directiva 79/7/CEE a Consiliului din 19 decembrie 1978 privind aplicarea treptată a principiului egalității de tratament între bărbați și femei în domeniul securității sociale;
- Directiva 2022/2381/UE a Parlamentului European și a Consiliului din 23 noiembrie 2022 privind consolidarea echilibrului de gen în rândul administratorilor societăților cotate la bursă și măsuri conexe.

Schimbări importante au fost realizate la nivel de cadru normativ-legislativ, elaborare de politici și implementarea de reforme sociale în domeniul egalității de gen. Astfel, la 28.04.2017 a fost aprobată *Strategia pentru asigurarea egalității între femei și bărbați pentru anii 2017-2021,* iar la 12.04.2023 *Programul de promovare și asigurare a egalității între femei și bărbați în Republica Moldova pe anii 2023-2027*. Documentele strategice menționate cuprind o abordare holistică în promovarea dimensiunii egalității de gen, în scopul asigurării incluziunii și echității sociale. Programul recent adoptat își propune reducerea diferențelor de gen salariale pentru munca egală prestată; sporirea protecției sociale pentru mai multe persoane care sunt implicate în activități de îngrijire pe termen lung a membrilor de familie; eradicarea stereotipurile privind implicarea bărbaților la prestarea muncii în domeniile feminizate, etc.

Alte realizări importante țin de elaborarea și aprobarea Clasificatorul Ocupațiilor din RM, sensibil la dimensiunea de gen, dar și a politicilor familiale axate pe concilierea vieții de familie cu cea profesională, remodelarea comportamentelor părinților și schimbarea stereotipurilor. Reformele inițiate urmăresc creșterea calității vieții femeilor și a modalităților în care acestea sunt percepute în societate.

Cu toate acestea, la nivel de norme sociale, dar și aplicare în practică, schimbările sunt *„mai puțin spectaculoase"*, fiind prezente mai mult în mediul urban, decât cel rural.

Scopul și metodologia cercetării

Studiul *Percepția egalității de gen și a valorii acesteia pentru familie și societate* a avut drept scop evaluarea cunoștințelor în acest domeniu și identificarea unor prejudecăți, stereotipuri, provocări legate de egalitatea de gen în 10 unități administrativ-teritoriale. Pentru atingerea scopului de cercetare, s-a aplicat o abordare comprehensiv-explicativă axată pe evaluarea cunoștințelor, atitudinilor și acțiunilor populației din 10 unități administrativ-teritoriale privind egalitatea de gen și provocările determinate de aceasta care să permită triangularea datelor[2]. Cercetarea s-a bazat în totalitate pe surse de date primare. Au fost aplicate metode de cercetare cantitative și calitative (Figura 1. Metodele de cercetare). Datele colectate prin ancheta sociologică pe bază de chestionar, au fost suplimentate de date calitative, colectate prin intermediul a două discuții focus grup. Partea calitativă a cercetării s-a bazat pe 2 discuții focus grup cu 24 lideri comunitari. O discuție focus grup a fost realizată cu bărbații și alta cu femeile, în scopul înțelegerii mai profunde a opiniilor privind egalitatea de gen Colectarea datelor cantitative și calitative s-a efectuat în perioada 7 noiembrie – 15 decembrie 2023.

[2] Tehnică de validare prin care se combină mai multe tehnici de culegere a datelor pentru a diminua distorsiunile inerente fiecăreia din ele. Triangularea permite verificarea justeței și stabilității rezultatelor.

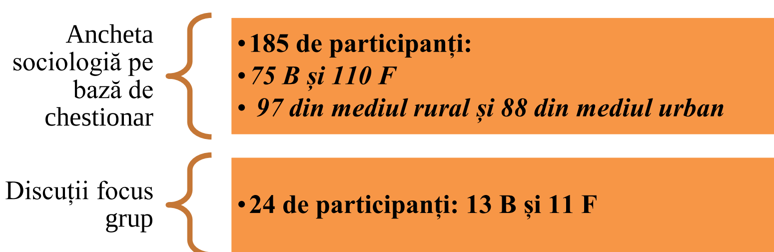

Figura 1. Metodele de cercetare

Percepția egalității de gen

83,2% dintre respondenți au o viziune corectă și consideră că egalitatea de gen înseamnă că bărbații și femeile trebuie să dețină aceleași drepturi și oportunități (Tabelul 2). Percepția dată este mai răspândită în rândul femeilor (89,1%), în comparație cu cel al bărbaților (74,7%), precum și în rândul celor care locuiesc în mediul rural (86,6%), comparativ cu urban (79,5%). În dependență de vârstă, datele atestă că afirmația dată este mai caracteristică persoanelor cu vârsta de 50 de ani și peste (87,7%), decât celor de 40-49 ani (78,0%).

Tabelul 2. Percepția egalității de gen, %

Afirmații	De acord	Parțial de acord	Nu sunt de acord	Nu știu
Egalitatea de gen înseamnă că bărbații și femeile ar trebui să aibă aceleași drepturi și oportunități	83,2	9,7	2,7	4,3
Egalitatea de gen este importantă pentru o societate echitabilă	77,3	15,1	1,6	5,9
O societate mai echitabilă permite fiecărei persoane să-și urmeze interesele și pasiunile, indiferent de sex	76,8	14,6	1,6	7,0
Discriminarea de gen este încă o problemă semnificativă în societatea noastră	68,1	20,0	6,5	5,4
Stereotipurile de gen pot influența negativ șansele și aspirațiile femeilor și bărbaților	64,9	19,5	7,6	8,1

77,3% dintre participanți consideră că egalitatea de gen este importantă pentru o societate echitabilă. Și în acest caz, femeile sunt *de acord* într-o măsură mai mare decât bărbații, 85,5% și 65,3%, respectiv, fără alte diferențe semnificative pe mediu de reședință și vârstă.

În opinia a 76,8% dintre respondenți o societate echitabilă permite fiecărei persoane să-și urmeze interesele și pasiunile, indiferent de gen. Și în acest caz, diferențele în *acordul* femeilor și bărbaților sunt esențiale, 83,6% și 66,7%, respectiv. Evidențiem, de asemenea că 17,3% dintre bărbați sunt *parțial de acord* cu afirmația de mai sus, 4,0% *nu sunt de acord,* iar 12,0% au ales opțiunea *nu știu.*

Doar 68,1% dintre participanți consideră că discriminarea de gen este o problemă importantă pentru societatea noastră. Opinia dată este mai caracteristică femeilor (80,0%) care sunt *de acord,* în comparație cu bărbații (50,7%).

Doar 64,9% dintre respondenți sunt *de acord* cu faptul că stereotipurile de gen pot influența negativ șansele și aspirațiile femeilor și bărbaților. Opinia este caracteristică mai mult femeilor (73,6%), decât bărbaților (52,0%). Din perspectiva de vârstă evidențiem că doar 56,1% dintre cei cu vârsta de 50 de ani și peste exprimă această opinie. Totodată, fiecare al 10-lea locuitor din mediul rural *nu știe* dacă afirmația dată este corectă.

În cadrul discuțiilor de grup, participanții au relatat că egalitatea de gen este *„o chestie de bun simț”,* care trebuie înțeleasă de toți la fel pentru că presupune reguli care se atribuie tuturor. Totuși, înțelegerea egalității de gen depinde de mai mulți factori, inclusiv cel de gen. S-a evidențiat astfel că, egalitatea de gen este percepută diferit din cauza:

a) aspectelor biologice și fiziologice diferite ale bărbaților și femeilor *„suntem diferiți fiziologic, dar și ca nevoi, interese”, „natura a creat femeia și bărbatul, să fie diferiți. Femeile dau naștere la copii, răspund de copii și au o legătură care nu poate fi la fel între tați și copii”, „unii sunt mai buni pe unele domenii, alții, pe altele”* (DFG_1_B);
b) rolurilor sociale diferite ale femeilor și bărbaților în societate *„mama răspunde de familie, de protecția acesteia, tata de asigurarea financiară”* (DFG_1_B);

c) educației primite în familie *„tatăl meu a fost educat că sunt lucruri bărbătești și lucruri femeiești”* (DFG_1_B);
d) lipsei unor modele și exemple pozitive *„2/3 dintre tineri nu au un model familial pozitiv din cauza migrației”* (DFG_2_F);
e) tradițiilor și normelor culturale referitoare la rolul bărbatului și femeii în familie și societate;
f) stereotipurilor existente în societate *„Raportul de Audit pe egalitatea de gen din raionul Ialoveni atestă că, în opinia bărbaților, femeile trebuie să fie gingașe”, „femeile nu trebuie să-și facă griji pentru întreținerea economică a familie”, „munca femeii în gospodărie nu este considerată muncă de către bărbați”* (DFG_2_F).

În ambele discuții de grup s-a menționat că unii bărbați percep egalitatea de gen *„ca pe o amenințare, situație înjositoare, stânjenitoare”, „stângace”,* iar femeile ca pe *„o victorie”, „un vis.”* Femeile au evidențiat că bărbații se simt frustrați atunci când se discută despre egalitatea de gen pentru că *„pierd din identitatea lor de a fi puternici și stăpâni pe situație”* (DFG_2_F). Situația dată este determinată frecvent de educația din familie *„aceasta este o moștenire”, „așa am fost educați și crescuți (bărbații)… că a face un lucru femeiesc este o rușine”* (DFG_1_B); *„bărbații au fost educați în spiritul de superioritate, iar femeile să fie gingașe, frumoase”* (DFG_2_F). Astfel, bărbații au evidențiat că deși există situații când ei ajută femeile în realizarea unor responsabilități familiale precum prepararea mâncării, spălarea vaselor, schimbarea scutecelor la copii, în cercul de bărbați, mulți nu recunosc acest fapt și *„mint că nu o fac, ca să fie mândri în fața semenilor”* (DFG_1_B).

Bărbații au evidențiat că adesea, noțiunea de egalitate de gen și divizarea unor atribuții în familie este confundată cu discriminarea *„dacă soția sau soțul face ceva, aceasta nu este discriminare, dar divizare a unor atribuții ca viața comună să fie mai ușoară”* (DFG_1_B). Discuțiile focus grup relevă că în familiile cu un nivel de educație mai înalt al soților, în familiile în care soțiile dețin anumite funcții de răspundere, egalitatea de gen este înțeleasă și se realizează mai frecvent. Mediul extern, inclusiv gradul de solicitare al soților/partenerilor la locul de muncă sunt factorii care contribuie treptat la creșterea gradului de implicare al bărbaților în activitățile casnice.

Valoarea egalității de gen

Participanții la discuții au evidențiat că egalitatea de gen aduce lucruri noi și importante, atât în cadrul familiei, cât și în societate. În cadrul familiei, egalitatea de gen contribuie la dezvoltarea *„armoniei", „dragostei", „respectului reciproc", „înțelegerii", „fericirii", „libertății", „oportunităților",* la consolidarea relațiilor soț-soție. Prin familii armonioase și fericite, se construiește și o societate *„sănătoasă"*, incluzivă, cu mai puține divorțuri și copii abandonați. Egalitatea de gen în familie are impact și asupra copiilor, încurajându-i să fie deschiși, să-și spună punctul de vedere și să fie creativi. Femeile au relatat că copiii educați în spiritul egalității de gen de mici, au relații mai constructive, dar și o încredere mai mare în forțele proprii.

Egalitatea de gen contribuie și la schimbarea percepției față de anumite profesii feminizate sau masculinizate, la posibilitatea femeilor și bărbaților de a se afirma în domenii care tradițional nu erau accesibile pentru ei, precum și la schimbarea unor stereotipuri privind activitățile de muncă tipice de gen. Femeile au subliniat că egalitatea de gen aduce și oportunități de a accede în funcții în diverse sfere ale vieții social-politice, dar și de a integra armonios viața personală cu cea profesională, inclusiv de a se implica în soluționarea unor probleme existe la nivel de comunitate.

Per total, egalitatea de gen aduce flexibilitate și prosperitate *„o lume mai bună, cu relații constructive",* în care sunt înțelese mai bine nevoile femeilor și bărbaților. În baza experiențelor personale, unele femei participante la discuțiile de grup au subliniat că femeile în funcție de primar sunt preocupate nu doar de problemele de dezvoltare a comunităților – drum, canalizare, reparație de grădiniță, care sunt pe lista bărbaților, dar și probleme le ecologice, cele de prevenire și combatere a violenței în familie și violenței în bază de gen, spălătorii sociale etc., aspecte ce sunt neglijate de bărbați. Nu în ultimul rând, a fost evidențiat că egalitatea de gen contribuie la reducerea violenței față de femei și fete, inclusiv a violenței în familie.

Actorii responsabili de promovarea egalității de gen

Opiniile participanților la cercetare referitor la actorii care trebuie să se implice în acțiuni de sensibilizare, explicare și conștientizare a egalității de

gen în societate, nu se deosebesc esențial. 2/3 dintre respondenți consideră că familia trebuie să dețină acest rol, ½ consideră că și sectorul educațional are un cuvânt important de spus în cadrul acestui proces și doar ¼ văd implicarea bisericii în acest proces (Tab. 3).

Analiza mai profundă a opiniilor în dependență de sex, vârstă și mediu de reședință, indică unele mici particularități. Persoanele cu vârsta de până la 29 de ani, precum și cele cu vârsta de 50 de ani și mai mult, într-o măsură mai mare consideră că familia deține rolul principal în cadrul acestui proces *„totul începe în familie"*. În discuțiile de grup, s-a subliniat că familia este pilonul pentru că *„cei 7 ani din familie, nu pot fi schimbați foarte mult. Școala poate informa, dar oamenii pot să știe, dar să nu practice egalitatea de gen"* (DFG_1_B).

Bărbații (46,7%) și persoanele de 50 de ani și mai mult (48,8%) într-o măsură mai mare *nu sunt de acord* că problema egalității de gen ar trebuie să fie sarcina școlii, față de femei (60,0%). În cadrul discuțiilor de grup, însă au fost prezentate exemple frumoase a impactului instituțiilor de învățământ în promovarea egalității de gen *„sunt lucruri pe care le-am văzut la tata, dar am zis că niciodată nu le voi face în familia mea…și am făcut în familia mea, aproape cum am învățat la școală"* (DFG_1_B).

Tabelul 3. Opinii privind actorii responsabili de egalitatea de gen, %

Afirmații	De acord	Parțial de acord	Nu sunt de acord	Nu știu
Acțiunile privind cunoașterea și conștientizarea privind egalitatea de gen ar trebui să fie în sarcina familiei	68,6	22,7	5,4	3,2
Acțiunile privind cunoașterea și conștientizarea privind egalitatea de gen ar trebui să fie în sarcina școlilor	54,6	33,0	9,2	3,2
Acțiunile privind cunoașterea și conștientizarea privind egalitatea de gen ar trebui să fie în sarcina bisericii	25,9	31,4	30,8	11,9

În ceea ce privește implicarea bisericii în cunoașterea și conștientizarea egalității de gen nu există diferențe de opinii în dependență de sex, vârstă și mediu de reședință. Evidențiem că ponderea celor care *nu sunt de acord* (1/3)

cu implicarea bisericii în acest proces este mai mare decât a celor care sunt *de acord* (1/4). În cadrul discuțiilor de grup, s-a evidențiat că preoții trebuie instruiți ca să pună corect accentele pe egalitatea de gen și educația în familie, în unison cu ceea ce cere societatea.

De menționat că în cadrul discuțiilor de grup, participanții au relatat că toate instituțiile din comunitate trebuie să promoveze egalitatea de gen: primăria, grădinița școala, familia, poliția, biserica, casa de cultură, biblioteca și organizațiile societății civile. Pentru a ajunge la egalitatea de gen este necesară colaborarea și conlucrarea tuturor instituțiilor și actorilor comunitari *„dacă școala promovează egalitatea de gen, dar familia – nu, nu vom avea succese”* (DFG_1_B). Pentru a obține schimbări în acțiunile de sensibilizare și promovare trebuie implicate persoane cu inițiativă de la nivel local, reprezentanți ai diverselor instituții, inclusiv liderii informali.

S-a subliniat că cadrul normativ-legislativ în domeniul egalității de gen, este bine elaborat, doar trebuie de crescut gradul de responsabilizare și implicare a reprezentanților autorităților publice locale în acțiuni de sensibilizare și promovare. În acest scop, primarul trebuie să colaboreze cu reprezentanții tuturor instituțiilor locale (instituții de învățământ, bibliotecă, casă de cultură, asistența socială, poliție, biserica etc.), dar și cu lideri informali, formatori de opinie în promovarea egalității de gen. Un suport esențial în promovarea egalității de gen constituie Strategiile de Dezvoltare Locală și Planurile de Acțiuni sensibile la dimensiunea de gen. Acestea trebuie să dețină și bugete sensibile la dimensiunea de gen.

Un rol mai activ în promovarea egalității de gen trebuie să dețină și mass-media, inclusiv social media, mai ales să pună accentul pe promovarea exemplelor pozitive de realizare a egalității de gen care trebuie să devină modele pentru alți membri ai societății *„nu avem o emisiune cu tentă socială, o emisiune cu exemple demne de urmat”* (DFG_2_F). Actualmente, există puțină publicitate socială la tema egalității de gen. Respectiv, s-a subliniat necesitatea realizării unor spoturi publicitare cu umor care să pună în evidență necesitatea schimbării *„a identifica influenceri, vloggeri, parodiști care să promoveze egalitatea de gen”* (DFG_1_B). Sunt necesare și acțiuni de promovare a exemplelor pozitive de realizare a egalității de gen, la nivel de comunitate.

Resursele și formele de suport necesare la nivel comunitar pentru promovarea egalității de gen, în primul rând, se referă la platforme de comunicare, formare, resurse financiare, ghidare și mentorat și rețele de sprijin (Tabelul 4). Nu există diferențe semnificative privind resursele și suportul necesar din perspectiva de gen, vârstă și mediu de reședință. Semnificativ este și faptul că acțiunile de sensibilizare și promovare a egalității de gen nu trebuie să fie axate pe lucruri abstracte. Acestea trebuie ancorate pe lucruri concrete *„aspecte ce țin de fiicele noastre, surorile noastre, mamele noastre, bunicile noastre, dar și feciorii noștri"* (DFG_1_B), care aduc schimbări importante în familie, dar și societate.

Tabelul 4. Resursele și formele de suport necesare la nivel comunitar pentru promovarea egalității de gen, %

Afirmații	Da	Nu	Nu știu
Platforme de comunicare: Acces la platforme de comunicare și medii prin care să poată fi auzite mesajele promovată egalitatea de gen	95,0	0,7	4,3
Formare și educație: Acces la cursuri sau materiale de formare care să dezvolte conștientizarea și cunoștințele despre egalitatea de gen	90,8	4,3	5,0
Resurse financiare: Acces la finanțare sau granturi pentru a susține proiecte și acțiuni legate de egalitatea de gen	90,8	2,8	6,4
Ghidare și mentorat: Oportunitatea de a fi ghidați de către cei cu experiență în promovarea egalității de gen	87,9	4,3	7,8
Rețele de sprijin: Oportunități de a conecta cu alți activiști și agenți ai schimbării pentru a împărtăși experiențe și sprijin reciproc	83,7	3,5	12,8

Concluzii

Datele cercetării atestă următoarele provocări care trebuie să influențeze acțiunile instituțiilor de stat și ale societății civile, la compartimentul egalității de gen, pentru următoarea perioadă:

– accentul pe aplicarea în practică a dimensiunilor egalității de gen pentru că, deși mai multe persoane înțeleg egalitatea de gen, puțini o aplică în viață – *„în practică nu se realizează aceste lucruri"*;

- implicarea redusă a sectorului educațional în domeniul promovării egalității de gen. Sistemul de învățământ se implică *„câte oleacă, treptat”* prin introducerea a diferite discipline – Educație personală, Educație civică, Relații Armonioase în Familie, Educație pentru socializare juridică etc. Sunt necesare însă, mai multe schimbări, printre care – revizuirea manualelor școlare din perspectiva egalității de gen, instruirea cadrelor didactice pentru a fi sensibile la dimensiunile de gen în procesul educațional;
- implicarea redusă a bărbaților în domenii „feminizate”: educație, protecție socială, medicină etc. „Societatea învață din ceea ce vede. Noi nu avem ambele genuri în toate profesiile. Avem puțini medici, profesori, educatori bărbați și trebuie să schimbăm lucrurile. Implicarea în sectorul de educație al bărbaților ar spori implementarea politicilor pe care le avem scrise, dar care trebuie puțin ajustate” (DFG_1_B).

Bibliografie

Gender Global Gap Report (2015) World Economic Forum. Disponibil la: https://www3.weforum.org/docs/GGGR2015/cover.pdf (accesat 12.04.2024).

Gender Global Gap Report (2023). World Economic Forum. Disponibil la: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2023.pdf (accesat 12.04.2024).

Indexul Egalității de Gen (2023). Chișinău, Centrul Parteneriat pentru Dezvoltare.

Guvernul Republicii Moldova, Hotărâre Nr. 259 din 28-04-2017 cu privire la aprobarea Strategiei pentru asigurarea egalității între femei și bărbați în Rep. Moldova pe anii 2017-2021 și a Planului de acțiuni privind implementarea acesteia, publicat: 02-06-2017 în Monitorul Oficial Nr. 171-180.

Guvernul Republicii Moldova, Hotărâre Nr. 203 din 12-04-2023 cu privire la aprobarea Programului de promovare și asigurare a egalității între femei și bărbați în Republica Moldova pentru anii 2023-2027, publicat: 16-06-2023 în Monitorul Oficial Nr. 197-199 art. 491.

Ministerul Muncii și Protecției Sociale, Ordin Nr. 11 din 12-11-2021 cu privire la aprobarea Clasificatorului Ocupațiilor din Republica Moldova, Publicat: 14-01-2022 în Monitorul Oficial Nr. 6-16 art. 23.

De la obiectificare la autonomie: Dezbateri feministe despre pornografie

From Objectification to Agency: Feminist Debates on Pornography

ARTHUR MIHĂILĂ[1]

Abstract

This paper explores the transformation of feminist thought regarding pornography from perspectives of objectification to those advocating for sexual agency. Initially, feminist debates predominantly framed pornography as a practice that objectifies and subjugates women, reinforcing patriarchal structures. Seminal works, such as those by Andrea Dworkin and Catherine MacKinnon, argue that pornography degrades and dehumanizes women, contributing to societal violence and inequality. However, a paradigm shift in the feminist discourse emerged with the introduction of sex-positive feminism, which champions sexual autonomy as integral to women's empowerment. This perspective recognizes pornography as a potential site of female empowerment and sexual expression, challenging traditional narratives of victimhood. By reviewing key feminist texts and incorporating contemporary studies, this paper aims to critically assess the impact of these opposing views on the legal, social, and personal realms concerning pornography.

Keywords: *Feminism, Objectification, Pornography, Agency*

[1] Lect. dr. Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Facultatea de Drept.

Introducere

În ultimele decenii ale secolului XX se părea că feminismul a devenit desuet odată cu eliminarea discriminării femeilor și cu obținerea egalității juridice pe toate planurile. Ce-i drept, ponderea femeilor pe plan politic sau prezența lor în organele de conducere a organizațiilor economice era încă disproporționat de mică. Acesta părea însă un neajuns care va fi eliminat odată cu trecerea timpului, pentru că barierele legale care stăteau în calea egalității fuseseră înlăturate. Cu toate acestea nu s-a intrat într-o eră „postfeministă" ci a fost declanșată o altă etapă a revoluției feministe, care a fost numită „al treilea val al feminismului"[2]. Feministele au găsit alte teme de dezbatere și alți dușmani simbolici pe care să-i înfrunte. Aceste teme erau *hărțuirea sexuală, violul conjugal, limbajul sexist și prostituția*. În urma campaniilor susținute în majoritatea țărilor democratice violul conjugal și hărțuirea sexuală au devenit infracțiuni. Campaniile împotriva pornografiei și prostituției au avut însă mai puțin succes pentru că opiniile autoarelor sau activistelor feministe nu erau unanime. Cruciada simbolică împotriva acestor fenomene a fost declanșată de Andrea Dworkin și de Catherine MacKinnon. În cealaltă tabără, cea care accepta pornografia, atribuindu-i chiar un rol pozitiv în societate, și care considera prostituția ca fiind o activitate legitimă de oferire de servicii sexuale, s-au plasat Germaine Greer, Martha Nussbaum, Tristan Taormino, Carol Queen și unele autoare care erau active în industria pornografică sau practicau prostituția.

În ultimele decenii, dezbaterile feministe despre pornografie au evoluat semnificativ, reflectând schimbările în concepțiile despre sexualitate, putere și autonomie. Pornografia, odată văzută exclusiv ca un instrument al obiectificării și subjugării femeilor, este acum reconsiderată în unele cercuri

---

[2] Primul val al feminismului a fost caracterizat de mișcarea pentru sufragiu universal iar al doilea de lupta pentru egalitate juridică și socială și pentru obținerea dreptului de avort. Unii comentatori au susținut că mișcarea „Me Too" este al patrulea val al feminismului. Considerăm că această afirmație este o exagerare."Me Too" a reluat campania împotriva hărțuirii sexuale, care a fost centrală în cadrul celui de-al treilea val al feminismului, și nu propus alte teme specifice care să o diferențieze manifestările din acea perioadă. Mișcarea s-a concentrat în primul rând asupra cazurilor de hărțuire sexuală din industria cinematografică și s-a stins în scurt timp, atât din cauza dispariției caracterului de noutate cât și a exagerărilor care făceau ca unele mărturii să fie discutabile.

feministe ca un posibil spațiu de exprimare și putere personală. Această lucrare explorează această transformare dinamică a gândirii feministe, de la viziunile inițiale, care subliniau modurile în care pornografia consolidează structurile patriarhale și perpetuează violența împotriva femeilor, până la perspectivele mai recente ale feminismului pozitiv față de sex, care susțin că pornografia poate fi un vehicul al autonomiei și emancipării sexuale.

Feminismul radical și lupta împotriva pornografiei

Cea mai vehementă adversară a pornografiei a fost Andrea Dworkin, care a dedicat mai multe cărți și articole luptei împotriva pornografiei. Dworkin (1989) considera că: „Pornografia încarnează supremația masculină. Este ADN-ul dominației masculine. Fiecare regulă a abuzului sexual, fiecare nuanță a sadismului sexual, fiecare expresie a exploatării sexuale, este codată în ea. Ea este ceea ce bărbații vor ca noi să fim, ce gândesc că suntem, ce ne fac să fim, cum ne folosesc bărbații, nu pentru că biologic sunt bărbați ci pentru că așa este organizată puterea lor socială" (p. XXXIX). Pornografia este văzută din această perspectivă ca un instrument al dominației patriarhale. Esența pornografiei nu o constituie componenta erotică ci relațiile de putere. Pornografia impune un model social și este purtătoare a unui mesaj. Ea există pentru a postula și celebra puterea masculină (Dworkin, 1989, p. 25) și o prezintă întotdeauna pe femeie în ipostaze degradante. Puterea masculină este autistă. Pentru bărbați femeile sunt doar niște obiecte care trebuiesc să fie posedate sau niște trofee[3]. Pentru a deveni un bărbat, adolescentul trebuie să învețe să le considere pe femei drept obiecte (Dworkin, 1989, p. 49), maturizarea constând în obiectificarea femeii.

Dworkin susține că violența este componenta cea mai importantă a identității masculine și din această cauză ea se manifestă și în relația dintre sexe. Violența și mai ales violența sexuală, care ia uneori forma violului iar alteori cea bătăii, este folosită pentru dominarea femeii. Dworkin consideră că pornografia, care este caracterizată de o imagistică violentă și prezină

[3] Tema obiectificării femeii apare pentru prima dată la Simone de Beauvoir, în cartea sa „Al doilea sex", considerată de mulți Biblia mișcării feministe.

violul ca pe un fapt normal, are un rol esențial în impunerea acestui model. Lucările sale dedicate pornografiei descriu în mod amănunțit producții în care degradarea sexuală și violența joacă un rol important. În analizele sale Dworkin nu acceptă nuanțări ci introduce pe toți reprezentanții genului masculin în aceeași categorie. „Bărbații doresc ca femeile să fie obiecte, controlabile așa cum obiectele sunt controlabile. Femeile care deviază de la definiția masculină sunt monstruoase, stricate, depravate. Și pentru că toate femeile deviază în oarecare grad, toate femeile sunt văzute în oarecare grad ca monstruoase, stricate, depravate, cu apetituri care, dacă sunt dezlănțuite, îl înghit pe bărbat, îl distrug", spune ea (Dworkin, 1989, p. 65).

Pentru Dworkin pornografia este o formă de încălcare a drepturilor civile a femeii și de discriminare pe bază de sex pentru că, prin prezentarea femeii ca obiect subordonat bărbatului, contribuie la subordonarea femeii și în lumea reală. Plecând de la această teză, Andrea Dworkin a redactat împreună cu Catharine A. MacKinnon un „Amendament la Ordonanța Drepturilor Omului din orașul Minneapolis". Proiectul de ordonanță a fost publicat împreună cu o expunere de motive în care cele două autoare justificau necesitatea interzicerii pornografiei. În expunerea de motive se susținea că dreptul femeilor la siguranță, demnitate și egalitate civilă era încălcat sistematic prin viol, bătaie, incest, prostituție, tortură sexuală și omor sexualizat, fenomene endemice în acel moment în societatea americană. Aceste manifestări aveau rolul de a le ține pe femei subjugate, ca un grup cu statut civil inferior și cu o calitate a vieții degradată. (Dworkin & MacKinnon, 1989, p. 15). Cauza principală a acestei stări de fapt era considerată a fi consumul de pornografie care perpetua o cultură a inegalității și discriminării având un rol major în crearea și menținerea inegalității dintre sexe. Situația femeii, susțineau autoarele, este similară cu cea a populației de culoare în perioada segregării rasiale. În materialele pornografice femeile sunt prezentate ca obiecte sexuale care acceptă cu plăcere umilirea și experimentează plăcere sexuală atunci când sunt violate. Ele apar într-o postură de supunere iar părțile lor corporale cu conotație sexuală sunt expuse în prim plan astfel încât ele ajung să fie reduse la aceste părți. Femeile sunt prezentate ca promiscue prin natura lor și apar în scenarii degradante în care au relații sexuale cu animale sau obiecte și sunt victime ale torturii sexuale.

Amendamentul[4] care definea pornografia ca o violare a drepturilor civile ale femeii a fost propus de două ori Consiliului orășenesc din Minneapolis dar a fost respins prin veto de către primar. O versiune a ordonanței a fost aprobată în Indianapolis dar a fost abrogată de către Curtea de Apel pentru al Șaptelea Circuit fiind considerată neconstituțională.

Argumentele Andreei Dworkin au fost continuate și dezvoltate de către Catharine MacKinnon, care a devenit cea mai importantă reprezentantă a feminismului radical și a ocupat și o catedră la Facultatea de Drept a Universității din Michigan. În cursurile și cărțile sale MacKinnon a abordat în special probleme legate de drepturile femeii, viol, prostituție, trafic de carne vie și pornografie.

Opiniile lui MacKinnon sunt chiar mai radicale decât ale Andreei Dworkin. Ea consideră că prostituția este o formă de sclavie pentru că prostituatele sunt împinse de anumite circumstanțe sociale să adopte această practică și sunt exploatate de proxeneți. Totodată relațiile sexuale pe care le întrețin prostituatele cu clienții lor sunt de fapt violuri. MacKinnon argumentează că violul este definit ca o relația sexuală realizată împotriva voinței victimei, prin constrângere, or prostituata nu dorește de fapt să aibă relații sexuale cu clientul ci doar să câștige o sumă de bani. Ea este constrânsă de situația ei financiară precară. Pornografia este considerată tot o formă de prostituție pentru că materialele pornografice sunt folosite de bărbați, care au plătit pentru ele pentru gratificație sexuală (MacKinnon, 2007, pp.151-161).

MacKinnon analizează în aceeași lucrare efectele (pretinse sau reale) ale pornografiei. Prin expunere repetată la materiale violente pornografia contribuie la insensibilizarea populației masculine față de violența sexuală și îi stimulează pe unii bărbați să își însușească acest comportament. MacKinnon consideră că femeile care apar în aceste producții sunt victime ale pornografilor pentru că aceștia profită de naivitatea, sărăcia sau disperarea lor pentru a le exploata. Autoarea e convinsă că și atunci când actrițele par că resimt plăcere sexuală în realitate suferă. Din cauza acestor considerente actrițele porno sunt victime invizibile ale pornografiei. Pornografia sexualizează inegalitatea socială a femeii și o face sexy. Ea

[4] Pentru o analiză detaliată a amendamentului vezi Downs, 1989, pp. 34-50.

sexualizează dominarea, supunerea și exploatarea femeii. Aceste practici fac din industria pornografică o industrie a crimei organizate. MacKinnon susține că femeile sunt obligate de partenerii sau soții lor să consume pornografie și să se comporte ca și actrițele porno. Expunerea repetată la pornografie conduce la trivializarea și obiectificarea femeii, la desensibilizarea față de violența sexuală și la fantezii masculine privind violul. (MacKinnon, 2007, pp. 299-308).

În „Spre o teorie feministă a statului", Catharine MacKinnon susține că statul liberal este vinovat de efectele pornografiei, nu pentru că ar urmări obiectivarea și subordonarea femeii, ci pentru că nu înțelege că pornografia poate produce aceste efecte. (MacKinnon, Catharine, 1989, pp. 195-214). Producțiile pornografice sunt ocrotite sub pretextul că ar ține de dreptul de liberă exprimare. Totodată consumul de pornografie la domiciliu este considerat ca ținând de viața privată a individului, deci este protejat de dreptul la viața privată. MacKinnon susține că aceste argumente sunt greșite. Pornografia este asimilată de autoare unei forme de ideologie extremistă pentru că are drept intenție și rezultat subordonarea femeii. Alte ideologii, ca rasismul, nazismul sau antisemitismul nu sunt apărate de primul amendament al Constituției S.U.A., nefiind considerate forme de exprimare legitime, pentru că au drept scop discriminarea unor membri ai societății. Scopul nedeclarat al pornografiei este transformarea femeii intr-un membru inferior al societății, deci și pornografia ar trebui să fie interzisă. În ideologia liberală dreptul la libera exprimare este apărat doar dacă forma de exprimare nu produce o vătămare unui membru al societății. MacKinnon consideră că liberalii socotesc în mod greșit că pornografia nu produce vătămări corporale sau prejudicii. În realitate actrițele porno sunt obligate să suporte forme violente sau degradante de comportament sexual iar partenerele consumatorilor de pornografie sunt obligate și ele să se comporte la fel ca și actrițele, deci vor fi agresate sexual. Argumentul potrivit căruia consumul de pornografie ține de viața privată este respins pentru că femeile sunt obligate de partenerii lor să urmărească producțiile pornografice deși ele nu doresc acest lucru, deci dreptul lor la viață privată este încălcat. Pentru ocrotirea dreptului la viața privată a femeii statul ar trebui să interzică

pornografia. MacKinnon apelează și la doctrina kantiană potrivit căreia omul nu trebuie folosit ca mijloc pentru obținerea unui scop ci el trebuie privit ca un scop în sine. Pornografia, consideră MacKinnon, o folosește pe femeie ca mijloc pentru obținerea de către bărbat a satisfacției sexuale și nu ca scop în sine. Femeia este prezentată doar ca obiect sexual și nu ca ființă umană.

Tema obiectificării a fost preluată de toate feministele care doreau scoaterea pornografiei în afara legii. Un efect important al obiectificării a fost considerat auto-obiectificarea. Autorii care au tratat tema susțineau că femeile care vizionează producții pornografice, în care actrițele sunt de obicei frumoase și au corp subțire și sâni mari, cu implanturi siliconice, fac o comparație între corpul protagonistelor și propriul corp. De cele mai multe ori această comparație o dezavantajează pe privitoare care se consideră inferioară. Marika Tiggerman constată că auto-obiectificarea are drept rezultat anorexia, anxietatea, rușinea cu privire la propriul corp, perceput ca fiind neconform cu modelele sociale, depresia și disfuncții sexuale (Tiggerman, 2011). Trebuie remarcat faptul că nu toate studiile cu privire la auto-obiectificare au descoperit prezența efectelor pomenite. Tiggerman enumeră și câteva studii care au ajuns la concluzia că auto-obiectificarea are efecte psihologice neglijabile.

Obiectificarea se manifestă și în relațiile dintre femei. Într-un studiu empiric asupra fenomenului obiectificării între femei, Strelan și Hargreaves (2005) au descoperit că femeile se auto-obiectifică într-o măsură mai mare decât bărbații. Un înalt grad de auto-obiectificare este corelat la femei cu insatisfacția cu privire la modul în care arată propriul corp pe când la bărbați nu se constată acest fenomen. Studiul a relevat că bărbații le obiectifică pe femei mai mult decât îi obiectifică pe alți bărbați. Bărbații le obiectifică pe femei mai mult decât femeile le obiectifică pe alte femei dar ei sunt obiectificați mai puțin atât de către bărbați cât și de către femei. Preocupare femeilor pentru modul în care arată propriul corp le face să le obiectifice și pe alte femei și să dea aspectului și aparențelor fizice o pondere mai mare decât altor factori.

Argumentele feministe în favoarea pornografiei

Argumentele feministelor radicale au fost combătute chiar din tabăra feministă de către autoarele care argumentau în favoarea eliberării sexuale a femeii și a sexualității pozitive. În fruntea acestui curent s-a plasat Germaine Greer, o feministă care a șocat prin atitudinea ei deschisă și libertină față de sexualitate. Greer accepta teza potrivit căreia femeia a fost considerată în trecut un obiect sexual, pentru folosința altor ființe sexuale, bărbații. Ea observa că sexualitatea femeii a fost negată iar comportamentul ei sexual a fost identificat drept pasivitate. Femeia tipică era cea timidă, delicată, fără dorințe sexuale, în afară de cea de reproducere. Pe scurt, femeia era echivalată cu un eunuc din punct de vedere sexual. Negarea sexualității femeii echivala cu o castrare. Eliberarea femeii consta în recuperarea sexualității, în conștientizarea faptului că și femeile pot avea dorințe sexuale și în satisfacerea acestor dorințe. Greer sugera chiar că în cadrul revoluției sexuale femeile ar trebui să recurgă în mod deliberat la promiscuitate (Greer, 1970, pp. 13-26). Revoluția sugerată de Germaine Greer presupunea schimbarea perspectivelor false cu privire la feminitate, sex, dragoste și societate. Obiectivarea femeii era considerată un lucru normal căruia trebuia să-i fie opusă obiectivarea bărbatului de către femeie. Scopul femeii nu mai trebuie să fie căsătoria, care în societatea de atunci devenise aproape o slujbă, ci obținerea fericirii care nu are nimic de-a face cu căsătoria. Iar odată căsătorite femeile trebuie să fie gata să divorțeze dacă descoperă că nu sunt satisfăcute de relație.

Greer considera că pornografia nu constituie un rău în sine. Obiectivarea femeii are loc doar dacă femeile nu controlează modul în care sunt percepute. Preluarea controlului asupra propriului corp constă și în valorificarea acestuia prin pornografie care să reflecteze pozitiv sexualitatea femeii. Pentru a ilustra această poziție Germaine Greer a înființat revista pornografică SUCK, condusă de femei și care producea materiale pornografice în care femeia nu era obiectificată sau degradată. Într-un articol din această revistă Greer argumenta că rebeliunea față de patriarhie trebuie să constea și în acceptarea corpurilor lor de către femei, care nu trebuie să se rușineze atunci când corpurile sau părți din corp sunt expuse privirilor. Aceste teze au fost urmate de o demonstrație practică. Într-un număr din

1971 al revistei, Greer a publicat un set de poze cu corpul ei nud. Într-una dintre ele Greer stătea pe spate, cu picioarele ridicate până în spatele urechilor, iar vaginul și anusul se aflau în centrul cadrului. Ea privea spre cameră zâmbind (Thompson, 2016). În articolul care însoțea pozele Greer spunea că privirea îndreptată sfidător spre privitor era un exemplu al refuzului de a se lăsa obiectificată. Ea susținea că corpurile feminine sunt exploatate de reviste ca Screw și Hustler și ca a venit vremea ca sexul să fie recuperat de femei care să dezvolte un nou tip de artă erotică. Conform acestei perspective pornografia nu este rea sau bună ci modul în care ea e prezentată și valorificată îi conferă aceste caracteristici.

O atitudine pozitivă față de pornografie o au și feministele liberale. O exponentă importantă a acestui curent este Marta Nusbaum. Nusbaum critică opiniile feministelor radicale despre obiectificare. (Nusbaum, 1999, pp. 213-239). Ea consideră că obiectificarea, care constă îndeosebi în admirația sau atracția pentru un corp feminin sau pentru anumite părți ale sale, nu este întotdeauna un lucru rău, ci caracterul ei depinde de contextul în care survine. Unele trăsături ale obiectificării sunt necesare sau chiar benefice pentru viața sexuală. Atracția pe care o resimte un soț pentru corpul soției e un lucru de dorit în relația de cuplu. Obiectificarea nu este doar o caracteristică masculină. Și femeile se simt atrase de trupul unor bărbați și de unele părți ale lui. De fapt, o relație de dragoste este însoțită de cele mai multe ori și de obiectificarea partenerului, adică de o atracție fizică. Auto-obiectificarea nu contribuie doar la o percepție negativă a propriului corp sau la depresie. Femeia care se admiră în oglindă și este satisfăcută de modul în care arată are o stimă de sine ridicată chiar dacă se auto-obiectifică.

Nusbaum acceptă faptul că unele publicații pornografice au o oarecare influență negativă asupra bărbaților dar se pronunță împotriva interzicerii pornografiei, considerând că măsurile care s-ar lua în acest sens ar fi ineficiente. La fel ca și alți liberali ea se pronunță în favoarea pornografiei pentru că se împotrivește de fapt cenzurii de orice fel.

O poziție asemănătoare o întâlnim la Josua Cohen (Cohen, 2006). El argumentează că distincția dintre pornografie și erotism este destul de vagă în unele cazuri iar cea între pornografia „bună" și cea „rea" este și mai greu de făcut. De pe poziții liberale, Cohen consideră că pornografia este o formă

de exprimare care trebuie să fie protejată. El subliniază faptul că studiile statistice sau experimentale nu au reușit să găsească o conexiune între consumul de pornografie și viol sau violență sexuală. Cohen susține că aceleași principii care stau la baza protejării exprimării politice și artistice sunt valabile și în cazul pornografiei. În lipsa unor criterii obiective, evaluarea discursului politic sau a producțiilor pornografice ca fiind dăunătoare sau benefice este foarte subiectivă. De obicei adversarii pornografiei au subliniat efectele ei negative, cum ar fi amplificarea misoginiei sau a fanteziilor privind puterea masculină. Pornografia a avut însă și efecte pozitive pentru societate. Ea a contribuit la îndepărtarea moravurilor tradiționale, a ridiculizat ipocrizia sexuală și a scos în evidență nevoile sexuale ale femeilor. Pornografia a dus la acceptarea relațiilor sexuale în afara căsătoriei, a sexului doar pentru plăcere și a diversității comportamentelor sexuale. Ea a contribuit și la abandonarea inhibițiilor sexuale. Pornografia, consideră Cohen, este atât un ingredient al fanteziilor sexuale cât și un ghid al practicilor sexuale. Ea îi ajută pe consumatori să exploreze în planul fanteziei diverse aspecte ale dorinței și identității pe care nu doresc să le urmeze în practică. Pornografia nu pledează pentru alternativele la practicile sexuale convenționale ci prezintă doar niște posibilități care apar prin transgresarea convențiilor, iar transgresarea în sine este mai importantă decât puterea erotică.

Un alt grup de feministe cu atitudine pozitivă față de pornografie sunt cele care susțin că pornografia este o formă de divertisment care are puține efecte negative și totodată și o formă de educație sexuală, utilă tinerilor consumatori. O parte dintre autoarele din această tabără sunt foste sau actuale actrițe sau producătoare de pornografie.

Wendy McElroy (McElroy, 1997), consideră că pornografia este benefică pentru femei atât în plan personal cât și politic. Pe plan personal femeile beneficiază de pornografie în mai multe feluri. Prin intermediul pornografiei obțin informații despre sexualitate, pe care nu le găsesc în manuale, într-un mod lipsit de pericole. Pornografia risipește confuzia în legătură cu unele comportamente sexuale și înlătură stereotipurile culturale și politice, astfel încât femeile pot să aleagă singure, fără rușine, ce le place să facă. Pornografia poate servi și ca terapie sexuală oferind soluții celor care

au probleme în viața sexuală. Pe plan politic pornografia contribuie la eliberarea femeii prin faptul că duce la eliminarea moravurilor tradiționale. Ea poate avea un efect cathartic asupra bărbaților care au tendințe violente față de femei. Nu în ultimul rând, legitimizarea pornografiei protejează femeile care lucrează în industria sexuală și care sunt stigmatizate de societate.

McElroy combate afirmațiile adversarilor pornografiei, plecând de la interviuri cu femeile care lucrează în această industrie. Nici una dintre actrițele porno intervievate nu a declarat că a fost constrânsă să joace în filme sau ca a fost supusă unor violențe. Datorită acestui fapt autoarea ajunge la concluzia că violența sau constrângerea în industria pornografică sunt excepții. Pe actrițele porno, care sunt femei lipsite de inhibiții, le atrag de fapt câștigurile bănești mai mari decât în alte domenii. McElroy susține că pornografia este o parte a informației benefice despre sex de care are nevoie societatea și o cale prin care femeile își obțin libertatea și autonomia. Cenzura îi întărește doar pe cei de la putere care controlează informația și este dezavantajoasă pentru femei, care sunt din punct de vedere economic, politic și social cei mai puțin influenți membri ai societății. Autoarea combate și teza care susține că pornografia îi face violenți pe consumatori. Ea citează o statistică din Germania care arată că după 1973, când pornografia a devenit disponibilă, numărul de violuri a scăzut iar în Japonia, unde pornografia violentă nu a fost interzisă, rata violurilor e mai mică decât în S.U.A. unde astfel de materiale sunt interzise. În sprijinul afirmațiilor sale, McElroy invocă teoria care susține că consumul de materiale pornografice favorizează un proces de catharsis, combătând teoria imitației susținută de feministele radicale. Autoarea subliniază faptul că argumentele anti-pornografie fac apel la niște materiale pornografice care constituie o excepție și nu regula. În realitate produsele pornografice mainstream nu prezintă violuri sau femei bătute.

La fel de dornice să pledeze în favoare pornografiei sunt și două personalități din industria pornografică, devenite producătoare de materiale educative în materie de sexualitate – Nina Hartley și Tristan Taormino. Nina Hartley declară că s-a decis să se implice în activități legate de „industria de divertisment pentru adulți” după ce a intrat în contact cu cercurile feministe

din San Francisco[5]. Cursurile feministe pe care le-a urmat au convins-o că e dreptul și datoria ei să își dezvolte sexualitatea pentru a deveni o femeie liberă. De atunci scopul ei a devenit cel „de a vorbi despre sex, sexualitate și exprimarea sexualității prin metode practice și nu doar teoretice, pentru a-i ajuta pe alții" (Hartley, 2013, p. 228). Hartley mărturisește că în același timp aceste activități i-au asigurat și securitatea financiară. A devenit actriță porno pentru că dorea să aibă relații sexuale cu bărbați și femei fără să-și creeze obligații sau să transforme aceste relații în ceva stabil. Activitatea pornografică a ajutat-o să obțină sex fără ca partenerul să își proiecteze asupra sa sentimentele de vină sau rușine pentru dorințele sale. Platoul de filmare a devenit un spațiu în care își satisfăcea dorințele hedoniste și în care putea experimenta o diversitate de activități sexuale, considerate depravate sau maladive în cultura tradiționalistă. Hartley recunoaște că activitatea în acest domeniu nu vine fără dezavantaje, cel mai important fiind stigmatul social. Ulterior Nina Hartley a produs o serie de cursuri video explicite în care explora diverse aspecte ale sexualității și a organizat ateliere în care perechile cu probleme sexuale învățau să le depășească. Ea e autoarea unui „Ghid pentru sex total" (Hartley, 2006) în introducerea căruia pledează pentru eliberarea sexuală a femeii și obținerea autonomiei prin abandonarea stereotipurilor și prejudecăților cu privire la sexualitate.

Tristan Taormino este actriță, producătoare și regizoare de filme pentru adulți și una dintre promotoarele pornografiei feministe. La fel ca și Nina Hartley, a publicat cărți și articole de educație sexuală sau de teorie feministă pro-pornografie. Taormino susține că pasiunea ei pentru educația sexuală a determinat-o să devină pornograf. Ea și-a început activitatea publicând un „Ghid de sex anal pentru femei" pe care l-a promovat într-un turneu prin toată țara. Au urmat câteva casete video de educație sexuală și în cele din urmă Taormino s-a decis să producă pornografie pentru femei. Filmele pornografice pentru femei aveau mai multe elemente romantice decât pornografia tradițională și nu prezentau imagini apropiate cu organe

[5] E vorba de o comunitate de feministe cu atitudine pozitivă față de pornografie printre care se numărau Betty Dodson, Carol Queen, Xaviera Hollander, Gayle Rubin, etc. Unele dintre ele au scris cărți de sexiologie iar altele au devenit actrițe porno sau producătoare de materiale pornografice.

sexuale, sex anal sau ejaculări externe. În urma succesului avut de aceste producții, în magazinele pentru adulți au apărut secțiuni dedicate femeilor iar ulterior pe platformele de pornografie de pe internet a fost introdusă și secțiunea pornografiei pentru femei. Într-un articol dedicat definirii pornografiei feministe, Tristan Taormino încearcă să traseze niște standarde care să diferențieze producțiile feministe, adresate femeilor, de cele din pornografia mainstream (Taormino, 2013). Activitatea de producere a materialului pornografic trebuie să fie un proces etic și echitabil pentru artiști. Ea e potențată de crearea unui mediu de lucru pozitiv pentru toți participanții. Actorii pot să își aleagă singuri partenerii iar locul de muncă trebuie să fie curat și sigur. Participanții trebuie să se testeze pentru depistarea bolilor transmisibile sexual la fiecare 30 de zile sau mai des. Ei trebuie să poată alege dacă doresc să folosească prezervative sau alte mijloace de protecție. Regizorul trebuie să dea actorilor un rol activ cu privire la modul în care vor fi reprezentați și să colaboreze cu ei. Actorii trebuie să aibă posibilitatea să respingă anumite activități sexuale care le sunt dezagreabile sau folosirea unor jucării sexuale. Pornografia feministă evită să prezinte scene violente sau degradante pentru femei. În acest domeniu dorința, plăcerea și orgasmul femeilor sunt prioritizate. Taormino consideră că principala trăsătură a pornografiei feministe este autenticitatea, pentru că actorii fac doar ceea ce le place și cu cine le place.

Conceptul de „pornografie feministă" prezentat de Nina Hartley și Tristan Taormino ne oferă o imagine oarecum idilică despre producția de materiale pornografice realizate de femei. Totuși, faptul că acestea sunt implicate în această activitate ca producătoare și actrițe, face ca pledoaria lor să pară pro domo. Analizând filmele realizate de Taormino, Rebecca Wishnant manifestă o doză de neîncredere. Ea constată că de la realizarea primelor materiale Taormino a fost nevoită să facă concesii datorită cerințelor pieței. Producțiile ei și ale celorlalte feministe nu sunt la fel de dure și vulgare ca și pornografia mainstream însă și în acestea se poate vedea că uneori actorii nu sunt în întregime mulțumiți de ceea ce trebuie să facă. În articolele sale Taormino a revenit asupra unor afirmații pe care le considera importante, nuanțându-le. Wishnant menționează că inițial Taormino susținea că în pornografia feministă nu sunt prezentate imagini în care un

bărbat ejaculează pe fața unei femei, pentru că acestea sunt degradante și sunt detestate de actrițe. Ulterior, când s-a văzut că lipsa unor astfel de imagini face ca cererea de piață din partea bărbaților să scadă, regizoarea a revenit asupra deciziei motivând că atunci când o protagonistă nu e deranjată de astfel de scene sau când îi plac aceste practici ele sunt acceptabile și în pornografia feministă. Wisnant se îndoiește de sinceritatea acestei afirmații și deși subliniază faptul că de cele mai multe ori pornografia feministă este mai soft și mai puțin degradantă decât cea mainstream, totuși și ea e supusă cerințelor de piață și atâta timp cât bărbații sunt principalii consumatori de pornografie se va ține seama, în oarecare măsură și de preferințele lor.

Concluzii

Perspectivele feministe cu privire la pornografie nu s-au schimbat în comparație cu cele invocate în articol. Chiar dacă activismul anti-pornografie și-a epuizat resursele, pe plan teoretic argumentele Andreei Dworkin și ale Catharinei MacKinnon sunt repetate cu aceeași tărie în spațiul discuțiilor feministe. Tema obiectificării femeii este susținută cu vehemență, chiar dacă în prezent este evident că atitudinea față de femeie s-a schimbat mult față de cea din deceniile anterioare. Deși în prezent a rămas marginal, feminismul radical, continuă să îl considere pe bărbat drept o sursă a exploatării și discriminării femeii, și uneori chiar drept o cauză a tuturor relelor sociale. Adeptele taberei pro-pornografie sunt tot mai puține. Asta pentru că în momentul de față, nici nu e nevoie de o afirmare a atitudinii pozitive față de pornografie, pentru că odată cu dezvoltarea Internetului, pornografia a invadat spațiul public fiind disponibilă pentru oricine are un telefon mobil sau un calculator. Industria pornografică a devenit un monstru cu câștiguri enorme și nu mai are nevoie să fie apărată. Cele două poziții sunt mai degrabă niște ideologii decât teorii științifice iar ideologiile nu au întotdeauna nevoie de argumente științifice care să le susțină fiind mai degrabă manifestări ale unor interese și ale unor emoții sau a unor poziții etice. Din acest motiv, este probabil ca aceste două poziții să continue să existe pentru o perioadă îndelungată, reapărând sporadic in discuții atunci când tensiunile sociale cresc.

Bibliografie

Brown, Beverly (1990). Debating Pornography: The Symbolic Dimensions, *Journal Law and Critique*, Vol. I, no 2.

Cahill, Ann J. (2011). *Organizing Objectification: A Carnal Ethics*, New York: Routledge.

Cohen, Josua (2006). Freedom, Equality, Pornography. În Jessica Spector (ed), *Prostitution and Pornography: Philosophical Debate About te Sex Industry* (pp. 258-295), Stanford, California: Stanford University Press.

Cothran, Helen (ed.) (2002). *Oposing Viewpoints: Pornography*, San Diego: Greenhaven Press.

Downs, Donald Alexander (1989). *The New Politics of Pornography*, Chicago: The University of Chicago Press.

Dworkin, Andrea,(1989). *Pornography: Men Possesing Women*, New York: Plume.

Dworkin, Andrea; MacKinnon, Catharine A. (1989). *Pornography and Civil Rights: A New Day for Women's Equality*, Minneapolis, Minnesota: Organizing Against Pornography.

Fredrickson, Barbara L.; Roberts, Tomi-Ann (1997). Objectification Theory: Toward Understanding Women's Lived Experiences and Mental Health Risks, *Psychology of Women Quarterly*, 21, 173-206.

Greer, Germaine (1970). *The Female Eunuch*, London: Mac Gibbon & Kee.

Hartley, Nina; Levine, I.S. (2006). *Nina Hartley's Guide to Total Sex*, New York: Avery.

Hartley, Nina (2013). Porn: An Effective Vehicle for Sexual Role Modeling and Education. În Tristan Taormino et all. (eds), *The Feminist Porn Book: The Politics of Producing Pleasure* (pp. 228-236), New York: The Feminist Press at the City University of New York.

Hawkins, Gordon; Zimring, Franklin E. (1991). *Pornography in a Free Society*, Cambridge: Cambridge University Press.

Holland, Janet; Ramazonoglu, Caroline; Sharpe, Sue; Thomson, Rachel (1992). Pleasure, Pressure and Power: Some Contradictions of Gendered Sexuality, *The Sociological Review*, vol. 40, 4, 645-674.

Jackson, Emily (1995). The Problem with Pornography: A Critical Survey of the Current Debate, *Feminist Legal Studies*, Vol III, no.1, 49-70.

Langton, Rae (2009). *Sexual Solipsism: Philosophical Essays on Pornography and Objectification*, Oxford: Oxford University Press.

Levin, Abigail (2010). *The Cost of Free Speech: Pornography, Hate Speech, and their Challenge to Liberalism*, London: Palgrave Macmillan.

Luff, Donna (2001). The Downright Torture of Women: Moral Lobby Women, Feminists, and Pornography, *The Sociological Review*, vol.49, 1, 79-99.

McElroy, Wendy (1995). *XXX: A Woman's Right to Pornography*, New York: St Martin's Press.

MacKinnon, Catharine (2017). *Butterfly Politics*, Cambridge, Massachusetts: The Belknap Press of Harvard University Press.

MacKinnon, Catharine (1987). *Feminism Unmodified: Discourse on Life and Law*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

MacKinnon, Catharine (1996). *Only Words*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

MacKinnon, Catharine (1989). *Toward a Feminist Theory of the State*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

MacKinnon, Catharine (2007). *Women's Lives, Men's Laws*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Nusbaum, Martha C. (1999). *Sex and Social Justice*, New York: Oxford University Press.

Rea, Michael C. (2001). What is Pornography?, *NOÛS*, vol. 35, 1, 118-145.

Strelan, Peter; Hargreaves, Duane (2005). Women Who Objectify Other Women: The Vicious Circle of Objectification?, *Sex Roles*, vol. 52, 9/10, 707-712.

Tamkrong, Aree (2017). Pornography as a Representation of Sexual Objectification: The Analysis from Radical Feminist Perspective, *Academic Services Journal*. Prince of Songkla University, 28(1), 199-206.

Tanesini, Alessandra (2011). *Feminist Philosophy*, Oxford: Oxford University Press.

Taormino, Tristan (2013). Calling the Shots: Feminist Porn in Theory and Practice. În În Tristan Taormino et all. (eds), *The Feminist Porn Book: The Politics of Producing Pleasure* (pp. 255-264), New York: The Feminist Press at the City University of New York.

Thompson, Jay Daniel (2016). Porn Sucks: The Transformation of Germaine Greer?, *M/C Journal*, vol. 19, 4. (varianta online consultat la https://journal.media-culture.org.au/index.php/mcjournal/article/view/1107 în 03.05.2024.)

Tiggerman, Marika (2011). Mental Health Risks of Self-Objectification: A Review of the Empirical Evidence for Disordered Eating, Depresed Mood, and Sexual Disfunction. În Calogero, Rachel M.; Tantleff-Dun, Stacey; Thompson, J. Kevin

(eds) (139-159), *Self-Objectification in Women: Causes, Consequences, and Counteractions*, Washington DC: American Psychological Association.

Vance, Carole S. (ed.) (1985). *Pleasure and Danger: Exploring Female Sexuality*, Boston: Routledge & Kegan Paul.

Wishnant, Rebecca (2016). „But What About Feminist Porn?": Examining the Work of Tristan Taormino, *Sexualization, Media & Society*, April-June, 1-12.

Vulnerabilitatea fetelor victime ale bullyingului în fața traficului de persoane

Vulnerability of Girl Victims of Bullying to Human Trafficking

CARMEN PALAGHIA[1]

Abstract

Attracting children into traffic and exploiting them in various ways still represents a „profitable” criminal activity, which can be easily carried out through manipulation. The vulnerability of girls to the phenomenon of human trafficking differs from that of adults through a set of special characteristics: especially girls are sought after by criminals, as they are dependent on an adult to whom they are emotionally attached. Bullying, whether physical, verbal or online, creates an environment where emotionally fragile minors feel unsafe, vulnerable and isolated. This vulnerability is exploited by traffickers who specifically target emotionally fragile children. The purpose of this article is to reveal the fact that female students who are victims of bullying are vulnerable and represent a particularly attractive group for human trafficking recruiters, as they obey adults more easily and cannot assess the risks, being very easily deceived. Traffickers can take advantage of bullied girls' need for protection and support, driving them into dangerous situations, and modern technology amplifies this vulnerability, giving traffickers new ways to approach them through social media and other platforms online.

Keywords: *feminism, human trafficking, vulnerability, minors*

[1] Lecturer, PhD, „Alexandru Ioan Cuza” Univ. of Iași, Faculty of Philosophy and Social-Political Sciences, Department of Sociology and Social Work.

Introducere

Traficul de ființe umane rămâne cea mai cunoscută formă de sclavie modernă (Palaghia, 2015). Din perspectiva implicațiilor sociale, traficul de persoane devine un fenomen național și transnațional, fiind favorizat de procesul general al globalizării, și de utilizarea tehnologiilor moderne (Palaghia, 2013a). Traficul de persoane implică multe forme de exploatare, incluzând violarea drepturilor omului prin muncă forțată (Palaghia, 2013b). Se referă la recrutare, transport, transfer, „deținere" de persoane prin amenințare, folosirea forței sau a altor forme coercitive, de fraudă sau înșelare, abuz de putere, prin care o persoană obține controlul asupra altei/altor persoane, cu scopul exploatării [2]. Din perspectiva valorilor sociale, fetele traficate sunt reduse la condiția de marfă, sunt dezumanizate treptat, fiindu-le lezate sentimentele cele mai profunde, trauma suferită marcându-le întreaga evoluție viitoare (Palaghia, 2017).

V*ulnerabilitatea* în sine „caracterizează nu doar anumite populații ci și fiecare persoană în parte aflată în anumite raporturi cu realitatea exterioară, cu unele contexte sociale ale acțiunii individuale și poate fi un rezultat al *interpretărilor individuale date acestor contexte*" (Cojocaru, 2005). Vulnerabilitatea reprezintă „inapetența indivizilor de a acționa" sau „incapacitatea de adaptare a acțiunilor în cerințele structurale ale sistemului social cauzată de interpretările individuale neadecvate în raport cu unele interpretări comune și acceptate social" (Cojocaru, 2002, 131). „Vulnerabilitatea prezintă o stare de potențialitate, de nemanifestare în prezent a unor factori care pot însă conduce în viitor la marginalizare, defavorizare sau alte fenomene conexe, o hartă mentală a unor interpretări neadecvate în raport cu realitatea sau cu potențialul persoanei" (Cojocaru, 2005, 30).

Caracteristici ale elevelor predispuse spre victimizare în cazurile de bullying

Victimele apar în literatura de specialitate ca fiind persoanele care sunt expuse în mod repetat agresiunii din partea colegilor, sub forma atacurilor

---

[2] Legea 678 din 2001, privind prevenirea și combaterea traficului de persoane.

fizice sau/și verbale sau abuzului psihologic *(Palaghia, 2019a)*. Fiecare persoană prezintă, în fața victimizării, un anumit tip de toleranță și rezistență la faptele de violență a căror victimă este, reacția persoanei victimizate depinzând de *trei categorii de factori (Palaghia, 2019c):*

1. Factorii *previctimizare*;
2. Factorii *contextuali*;
3. Factorii *post-victimizare*.

Minorele fac parte din categoria persoanelor cu *vulnerabilitate* crescută din cauza particularităților psihocomportamentale și de vârstă specifice, caracterizate prin faptul că nu dispun aproape deloc de posibilități fizice și psihice de apărare; nu prea au capacitatea de a anticipa, atât propriile comportamente, cât și pe cele ale adulților, dispun de o capacitate redusă de înțelegere a consecințelor acțiunilor proprii sau ale altora, prezintă un nivel redus de empatie, discern cu dificultate intențiile bune de cele rele, prezintă un grad înalt de credibilitate.

Elevele victime au în general părinți sau profesori fie excesiv de grijulii, fie prea severi și, ca urmare a acestui fapt, ei eșuează în a-și dezvolta strategii de a face față situațiilor conflictuale *(Palaghia, 2019b)*. *Majoritatea victimelor își doresc aprobarea agresorului, chiar și după ce acesta i-a respins, unele dintre ele continuând să încerce să interacționeze cu cel care le-a agresat*.

De cele mai multe ori, elevele victime ale bullyingului *sunt solitare, nu au prieteni și sunt atrase ca un magnet de colegii lor agresori, care își satisfac, prin agresarea lor, nevoia de putere*. Desigur, există cazuri în care elevele pot fi victime ale colegilor lor pentru că sunt pur și simplu „altfel", fie prezintă un handicap fizic sau mental, fie aparțin altei etnii sau religii, semnalându-se și cazuri în care elevii agresori se concentrează pe un coleg anume fără nici un motiv special, dar victima rămâne cu impresia că ceva nu este în regulă în ceea ce o privește are tendința de a se culpabiliza (Palaghia, 2021a). „Victimele bullyingului simt furie, frustrare, umilire, izolare, disperare, fiindu-le afectată starea psihică; prezintă tulburări psihologice și somatice, nu mai sunt interesate de școală și se confruntă deseori cu *situații de eșec*" (Irimescu, 2016, 11). Riscul de inadaptare și abandon școlar le poate facilita apropierea de traficanți și implicarea în activități infracționale. Cercetările relevă și faptul că aglomerările urbane pot influența comportamentul deviant (Rădoi, 2015).

Tipologia victimelor bullyingului

Există două *tipuri de victime școlare* (Olweus 1978):

1. *Victima pasivă sau supusă*, care transmite celorlalți prin atitudini și comportament că este o persoană nesigură, care nu va reacționa la o agresiune asupra sa (indivizii încadrați în acest tip sunt mai slabi decât cei de vârsta lor din punct de vedere fizic, prezintă un nivel scăzut de coordonare fizică și sunt slabi la activitățile sportive, nu au abilități sociale, au dificultăți în a-și face prieteni, sunt anxioși, nesiguri, au un nivel scăzut al stimei de sine, se supără și plâng ușor, întâmpină dificultăți în a se apăra în fața altora atunci când sunt atacați și relaționează mai bine cu adulții decât cu cei de vârsta lor;

2. Elevii considerați ca făcând parte din categoria *victimelor provocatoare* sunt mult mai puțini și se caracterizează prin faptul că prezintă *pattern-uri* de tip anxios, cât și de tip agresiv, majoritatea dintre ei fiind băieți care de cele mai multe ori sunt tentați să riposteze violent în situațiile în care sunt sau se simt victimizați, cele mai multe victime din această categorie au un temperament coleric, sunt hiperactivi și au dificultăți de concentrare, sunt greoi, lipsiți de tact și au obiceiuri care îi irită pe cei din jurul lor, neavând capacitatea de a dezvolta relații cu copiii și cu adulții, inclusiv cu profesorii și își aleg copii mai mici decât ei pentru a-și rezolva frustrarea născută din victimizare.

Victimele violenței sunt mai dependente de protecția adulților și mai nesigure în comparație cu colegii lor, iar dacă sunt supuse unor victimizări repetate, ajung să privească școala ca pe un mediu neprietenos, înfricoșător chiar.

Efectele victimizării pot fi conturate în termeni de *costuri*:

1. *Materiale și financiare*, prin pierderi, distrugeri, deposedări de obiecte în caz de furt, sau costuri pentru spitalizare, medicamente sau/și psihoterapie;

2. *Fizice,* în cazul vătămărilor corporale în care apar traumatisme, intervenții chirurgicale sau psihosomatice, ca urmare a stresului provocat de victimizare;

3. *Psihologice*, caracterizate prin apariția amintirilor neplăcute, a stresului post-traumatic, a unor vise destabilizatoare ale echilibrului interior,

emotivitate ridicată, scăderea interesului pentru anumite activități și evitarea lor, alterarea memoriei, atenției, dificultăți de concentrare, sentimentul de înstrăinare, de solitudine, neputință, nedreptate, furie, cumulate cu demotivarea accentuată, cu dificultăți ale proceselor mentale și perturbări la nivelul relațional, refuzul de a comunica.

Elevele *victime ale bullyingului* au adesea probleme de concentrare și prezintă dificultăți de scriere și citire, de multe ori comportându-se în moduri care pot provoca tensiuni în jurul lor, unele dintre ele pot fi caracterizate ca fiind *hiperactivi*, comportamentul lor având capacitatea de a provoca pe mulți dintre colegii de clasă, cărora le determină reacții negative. Fetele cu dizabilități, tulburări de sănătate mentală, supraponderale, provenind din grupuri etnice minoritare sau care sunt percepute ca fiind astfel, prezintă un risc mare de a fi agresate de către colegi. *Cu cât sunt victimizate mai des*, chiar și în cazul faptelor de violență minoră, cu atât lumea le pare mai opacă, mai dezorganizată și mai violentă, performanțele școlare fiind afectate, apare *absenteismul, riscul de abandon școlar, fuga de la școală sau și de acasă, sau chiar aderarea la grupuri delincvente, infracționale (Palaghia, 2021b).*

Caracteristici ale fetelor traficate

Se întâmplă si ca o parte din fetele traficate să provină din familii în care au fost abuzate sau din familii care le-au abandonat; ele devin implicate în prostituție din nevoia de a se întreține financiar, sau pentru a-și procura lucruri de care cred ca au nevoie sau pe care le vor.

Tinerele fete sunt vândute traficanților, încuiate în camere sau bordeluri, pentru un timp îndelungat, săptămâni sau luni întregi, sunt drogate, terorizate, și violate în mod repetat, bătute, amenințate cu arma, au semnele unor forme de tortură, precum arsul cu țigara, semne de malnutriție, uneori sunt însemnate, indicându-li-se, în felul acesta, apartenența. Acest abuz continu îi face pe traficanți să își controleze mai ușor victimele. Fetele captive sunt intimidate și le este atât de mare frică, încât foarte rar spun ceva care i-ar putea acuza pe traficanți, chiar și atunci când sunt în fața posibilității de a scăpa, cunoscând faptul că aceștia sunt deosebit

de organizați și au un sistem ierarhic similar cu cel al altor organizații criminale. Traficanții care au mai multe victime au adesea un „top", care a fost la rândul ei victimă, dar a fost cu traficantul suficient de mult timp, încât să îi câștige încrederea, care colectează banii de la alte fete, le disciplinează și se ocupă de afacerile de zi cu zi ale traficanților. Este utilizată forța, drogurile, tactici emoționale și metode financiare pentru a controla victimele (http://www.anitp.mai.gov.ro).

Traficanților le vine ușor să stabilească o legătură puternică cu fetele tinere, cărora le promit căsătorii, și un stil de viață pe care nu l-au avut până atunci în familie, pretinzând că sunt îndrăgostiți și nevoia ca fata să ducă acest stil de viață este pentru viitorul pe care și-l vor construi împreună. „Victima se diferențiază de agresor prin capacitatea de a simți vinovăția, uneori de a se simți vinovată pentru acțiuni realizate de agresor, independent de ea sau de a se simți vinovată că nu a întreprins suficient pentru a remedia situația (Rădoi, Irimescu, 2021, p. 91)".

În cazurile în care copila a avut puține roluri masculine în viață sau acestea au fost negative, traficanții profită de acest lucru și, în multe cazuri, cer victimelor să îi trateze ca pe un tată. Sunt cazuri în care utilizează violența, aplicând violul în grup, și alte forme de abuz, prin care forțează tinerele să muncească pentru ei și mai ales, să rămână sub controlul lor. În multe cazuri victimele sunt pur și simplu bătute până când se supun cerințelor traficanților, devin adesea dependente de droguri, iar traficanții se pot folosi doar de posibilitatea de a le furniza doza, controlându-le în felul acesta. De asemenea, le rețin actele, precum certificatul de naștere, pașaportul sau permisul de conducere, situație în care, chiar dacă pleacă, nu se pot întreține și adesea, se întorc la traficanți. Aceste metode abuzive de control au impact psihic și mental asupra victimelor, care sunt afectate de traume grave, precum Sindromul Stockholm, în care victimele abuzurilor, peste o perioadă așteptată de timp, încep să se simtă atașate de abuzatori este un fenomen psihologic paradoxal, care îngreunează scăparea lor de sub controlul agresorilor.

Ponderea minorilor victime ale traficului de ființe umane continuă să fie ridicată, fapt care trebuie să orienteze implicarea instituțiilor și organizațiilor responsabile, atât în direcția reducerii acestor dimensiuni și

pedepsirea vinovaților, cât și pentru sprijinirea și oferirea suportului necesar acordat victimelor. Îngrijorător este faptul că, conform specialiștilor Agenției Naționale Împotriva Traficului de Persoane (http://www.anitp.mai.gov.ro), în cazul copiilor apare aspectul relaționat retraficării și a faptului că sunt identificați minori care trec prin experiențe repetate de exploatare, situație care scoate în evidență slăbiciunile sistemului de prevenire și protecție a persoanelor vulnerabile.

În traficul de persoane, practicile și strategiile de dominare sunt diverse și au ca scop distrugerea identității victimei și recunoașterea autorității traficantului, acest mecanism de dominare și aservire făcând posibilă dezvoltarea unei veritabile rețele sociale (Gavriluță C., Gavriluță N, 2013, p. 17). Metoda loverboy și abordarea victimelor prin intermediul internetului, a rețelelor de socializare sunt utilizate din ce în ce mai frecvent ca tehnici și instrumente pentru contactul inițial și ulterior manipularea viitoarelor victime și, ca și în anii anteriori cele mai multe victime primesc oferte de muncă sau de colaborare mincinoase de la persoane cunoscute (73 % din victime au fost recrutate de către persoane aflate în cercul de cunoștințe, colegi de muncă sau de școală, prieteni apropiați, vecini sau chiar rude) în timp ce numai 27 % dintre victime au fost recrutate de către persoane necunoscute. În anul 2022, numai 6 victime au fost recrutate prin intermediul unei agenții de plasare a forței de muncă ori prin intermediul unor anunțuri publicitare cu locuri de muncă (Tamaș at all., 2022, pp.12-15).

În anul 2020, 255 de minori au fost victime ale traficului de persoane, 81% dintre aceștia fiind de gen feminin, iar media vârstei în rândul minorilor exploatați a fost de 14 ani. Copiii victime ale traficului de ființe umane sunt prezenți în cea mai mare parte la grupa de vârstă 12-17 ani, cei de 17 ani având cea mai ridicată frecvență, iar majoritatea minorilor identificați, indiferent de gen, au fost exploatați sexual, fetele fiind exploatate prin obligarea la practicarea prostituției în locuințe private sau hoteluri, ori pe stradă, în timp ce băieții au fost exploatați pentru pornografie infantilă și/sau pe internet. În 2021, un număr total de 282 de copii sub 18 ani au fost identificați în sistemul românesc anti-trafic ca victime ale traficului de minori. Cele mai multe victime minore au fost exploatate pe teritoriul României, prin diferite forme de exploatare sexuală, inclusiv obligarea la

producerea de imagini și conținut cu caracter sexual explicit (Tamaș at all., 2022). Dintre aceștia, 230 de minori au fost exploatați sexual în 2021, iar cel puțin 105 au fost obligați la reprezentări pornografice (www.anitp.gov.ro[3]). „Dimensiunea crescută a minorilor din totalul populației de victime poate fi explicată și prin creșterea interesului infracțional al exploatării în mediul online și prin obligarea acestora la producerea de conținut (foto-video) și diseminarea conținutului în mediul online" (Tamaș at all., 2022, p. 13).

Cei mai mulți minori identificați au vârstele cuprinse între 12 și 17 ani (89%) iar cele mai multe victime minore sunt fete, ponderea acestora ajungând la 90 % dintre minorii înregistrați ca victime ale traficului de persoane, iar 63% dintre minorii exploatați în anul 2021 au provenit din mediul rural în special din județe precum Bacău (24 de victime), Mureș (22 de victime), Dolj (18 victime), Brașov (18 victime), București (17 victime), Constanța (15 victime), Caraș-Severin (14 victime), Sibiu (13 victime), Galați (11 victime) și Alba (10 victime). Traficul intern a fost principala destinație a traficului de minori în anul 2021, copiii fiind transferați dintr-un oraș în altul de către traficanți în special în situațiile de exploatare prin obligarea la cerșetorie sau la muncă ori exploatarea având loc în interiorul aceluiași oraș de proveniență. În unele situații minorii au fost manipulați, șantajați și exploatați prin intermediul mijloacelor tehnologice fără a fi nevoie de deplasarea acestora din locuința de rezidență, iar ponderea victimelor de sex feminin din totalul populației victimelor înregistrate în anul 2021 a ajuns la 88% (444 victime). Ponderea este cu atât mai îngrijorătoare cu cât mai mult de jumătate sunt sub 18 ani, iar în rândul victimelor de sex feminin predomină obligarea la practicarea prostituției (82%) sau la producerea și/sau distribuirea de materiale/conținut cu caracter sexual explicit (Tamaș at all., 2022).

Este de remarcat faptul că, deși mecanismele de funcționare par a fi aceleași, indiferent de raporturile de putere în care este angrenat corpul, se constată trecerea către o formă personalizată a autorității și puterii, atunci când aducem în discuție figura traficantului care își exercită autoritatea și puterea asupra victimei (Gavriluță C., 2017). „Analizând fenomenul traficului de persoane se poate constata o anume continuitate între practicile

[3] http://www.anitp.mai.gov.ro/

ritualice de îmblânzire a corpului de odinioară și cele de control, exercitate de capii rețelelor de trafic (Gavriluță C., 2017, p. 216). Traficanții dispun de strategii subtile și eficiente prin care victimele aservesc unui „regim instituit de rețeaua de trafic", dezvoltând propriile formule de stăpânire și control a acestora. Traficantul își urmărește propriile interese și își stabilește puterea prin stabilirea de norme și pedepse. „Victima devine obligată să asculte de stăpânul traficant, care se transformă în unica autoritate care pedepsește aspru o eventuală nesupunere" (Gavriluță C., 2017, p.221).

Concluzii

Victimele traficului de ființe umane sunt persoane traumatizate, care rămân extrem de vulnerabile în fața traficanților. Intervenția asistentului social profesionist trebuie să fie promptă, cu caracter educativ și preventiv. Ca principal agent al prevenției și intervenției sociale, el trebuie să coordoneze cu celeritate și eficiență echipa multidisciplinară, urmărind acordarea inițială de minimă securitate, confort și stare de bine în rândul persoanelor afectate, să cunoască nevoia specială de protecție a victimelor și să intervină, atât în situații de criză, ori de câte ori este necesar, dar și pe termen lung, venind în sprijinul beneficiarilor pentru depășirea traumelor și reintegrarea lor psihosocială. Este prezent sindromul de stres post traumatic în rândul fetelor cu traumelor majore de acest tip (Muntean, Munteanu, 2011). Sprijinul trebuie să fie în plan psihologic, social și economic, într-o etapă inițială, dar pe termen lung se urmărește procesul de vindecare prin consilierea victimelor supraviețuitoare ale evenimentelor traumatice (Weaver, Flannelly, Preston, 2003). Eficientă rămâne consilierea individuală, de grup și suportul familial (Șoitu, 2002, 2011, 2012).

Bibliografie

Cojocaru, Ș. (2002). *Vulnerabilitate socială și intervenție socială*. În Miftode V. (Ed.), „Populații vulnerabile și fenomene de auto-marginalizare." Editura Lumen.

Cojocaru, Ș. (2005). *Metode apreciative în asistența socială*. Editura Polirom.

Gavriluță C. (2017). *Negativul cotidianului*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza" Iași.

Gavriluță C., Gavriluță N. (2013). *Human Trafficking, Secularization and Public Policy Intervention*, Editura Institutul European, Iași.

Irimescu, G. (2016). *A new image of violence against children – bullying type behavior*. Scientific Annals of the „Alexandru Ioan Cuza" University, Iași. New Series Sociology and Social Work Section, IX(1), 5-20.

Muntean, A. Munteanu, A. (2011). *Violență, traumă, reziliență*, Polirom, Iași.

Olweus D. (1993). *Bullying in schools*, Malden, MA, Blackwell.

Palaghia, C. (2013a). *Human trafficking, a nowadays issue, în volumul*: Perspective psiho-sociale în tratamentul quasi-coercitiv al infractorilor. Controlul social și grupurile vulnerabile.

Palaghia, C. (2013b). *Human Trafficking, a Form of Modern Slavery*, în volumul Human Trafficking, Secularization and Public Policy Intervention (Editors: Prof. Univ. Dr. Cristina Gavriluță, Prof. Univ. Dr. Nicu Gavriluță), Editura Institutul European, Iași.

Palaghia, C. (2015). *Modern Slavery, Human Trafficking*, în volumul Rolul euroregiunilor în dezvoltarea durabilă în contextul crizei mondiale. Exemplu: Euroregiunea Siret-Prut Nistru, Volumul XXIV (coord.: Teodor Păduraru, Dumitru Tudor Jijie, Marinela Doncean, Georgiana Tacu), Editura Tehnopress, Iași.

Palaghia, C. (2017). *Human trafficking in Romania,* Analele Științifice de Sociologie și Asistență Socială ale Universității „Al. I. Cuza" din Iași Sociologie și Asistență Socială – Tom X / Nr. 2, 2017, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza" Iași.

Palaghia, C. (2019a). *The dynamic of the aggressor-victim relationship specific to the school bullying and cyberbullying phenomenon*. In Social Research Reports, 11(2), 37-48.

Palaghia, C. (2019b). *Le phénomène de l'intimidation à l'école. Perspectives victimologiques et criminologiques*. Revista Universitară de Sociologie, Volumul15, Numărul1, 121-134.

Palaghia, C. (2019c). *Violența elevilor în contextul educațional actual: bullying și cyberbullying*, volum Conferința internațională: Rusu. M., Diaconu C.M., Doncean M., Alecu C. I, *Dezvoltarea economico-socială durabilă a euroregiunilor și a zonelor transfrontaliere*, Vol. XXXIV, Editura Performantica, Iași.

Palaghia, C. (2021a). *Consecințele dramatice ale bullyingului. Posibile soluții aplicabile la nivel național, pe termen scurt, mediu și lung*. Dezvoltarea economico-socială durabilă a euroregiunilor și a zonelor transfrontaliere, Volumul 39,146-156.

Palaghia, C. (2021b). *Fenomenul bullying și cyberbullying în contextul actual*, in Social Work Review, Issues 2 (Revista de Asistență Socială, Numărul 2), pp. 57-72.

Rădoi, M. (2015). *Devianța socială la tineri. Dependența de substanțe*, Institutul europen, Iași.

Rădoi, Irimescu (2021). *Fețele nevăzute ale violenței*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iași.

Șoitu D. (2002). *Consilierea în Asistența Socială*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza" Iași.

Șoitu D. (2011). *Consilierea între profesie și serviciu social*, în Tratat de Asistență Socială (coordonator Neamțu G.), Polirom, Iași.

Șoitu D. (2012). *Formarea viitorilor asistenți sociali pentru activitatea de consiliere,* în Dumitrașcu H. (coordonator). Consilierea în Asistența Socială, Iași: Polirom, 43-64.

Tamaș, A.M. et all (2022). *Raport Anual privind fenomenul traficului de persoane în anul 2021*, București, regăsit online: https://anitp.mai.gov.ro.

UNICEF, *UK Child Trafficking Information Sheet.*

Weaver, A., Flannelly, L., Preston, J. (2003). *Counseling Survivors of Traumatic Events*, Abingdon Press.

*** Legea 678 din 2001 privind prevenirea și combaterea traficului de persoane;

*** http://www.anitp.mai.gov.ro/

Factorul cheie care crește inteligența colectivă

The Key Factor that Increases Collective Intelligence

LIVIU-ADRIAN MĂGURIANU[1]

Abstract

When it comes to intelligence, the whole may indeed be greater than the sum of its parts. A new study by MIT researchers documents the existence of collective intelligence in groups of people who work well together, showing that this intelligence transcends the cognitive abilities of individual group members and that the tendency to work together effectively is linked to an enigmatic „factor”. What is essential for group intelligence, productivity and ultimately success?

This article delves deeper into the answer and explores how to harness a team's collective intelligence. We use a „wormhole” shortcut and go back a few thousand years to see what the Vedic texts say about the „key factor” that increases the intelligence of a group. The comparison shows us that current studies confirm the recommendations found in various ancient shastras (scriptures).

Keywords: *collective intelligence, effective collaboration, Vedic texts, shastra*

[1] CS III, dr. Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gheorghe Zane”, Academia Română, Filiala Iași.

Factorul cheie care crește inteligența colectivă

Sensibilitatea socială și inteligența colectivă

Obținerea succesului și depășirea obstacolelor constituie provocări semnificative în mediul organizațional, însă există echipe care reușesc să le gestioneze eficient, sporind impresia de fluiditate în realizarea acestor sarcini complexe. În această privință, se impune o întrebare fundamentală: care sunt elementele esențiale care contribuie la dezvoltarea inteligenței colective, productivitate și, în cele din urmă, la succes în cadrul unei echipe? În cadrul acestui articol, se va investiga această problemă crucială, ancorându-ne în cercetările efectuate la MIT Sloan School of Management, pentru a oferi un cadru de înțelegere și orientare în valorificarea inteligenței colective a echipelor. De la apariția teoriei minții, s-a încercat evaluarea nivelului de inteligență manifestat de diferite grupuri în diferite contexte și sarcini. Într-un mod surprinzător, constatările inițiale au indicat că abilitățile intelectuale individuale, fie ele medii sau maxime, nu sunt determinante în ceea ce privește performanța colectivă a grupului (Woolley et al., 2010). În schimb, s-a subliniat importanța abilităților sociale și a capacităților de interpretare a semnalelor nonverbale, precum „citirea minții în ochi”, între membrii echipei (Woolley et al., 2010). Această constatare este valabilă atât în contextul comunicării față în față, cât și în cel online, subliniind importanța unei comunicări eficiente pentru performanța colectivă a grupului (Engel et al., 2014). Astfel, factorii care influențează succesul echipei nu sunt restricționați exclusiv la abilitățile individuale, ci includ și dinamica interacțiunilor sociale și a comunicării eficiente în cadrul grupului (Woolley et al., 2010).

Inteligența colectivă

Studii recente au evidențiat că prezența unui număr mare de persoane inteligente într-un grup nu garantează automat crearea unui grup cu un nivel ridicat de inteligență colectivă (Woolley et al., 2010). Într-adevăr, grupurile în care discuțiile sunt dominate de doar câțiva membri se dovedesc a fi mai puțin inteligente colectiv decât cele în care participarea la conversație

este distribuită uniform (Engel et al., 2014). De asemenea, s-a observat o corelație semnificativă între proporția de femei dintr-un grup și inteligența colectivă a acestuia. Grupurile care includ un număr mai mare de femei sunt considerate mai inteligente colectiv decât cele cu o prezență predominant masculină (Woolley et al., 2010). Conform cercetărilor lui Thomas Malone de la MIT Sloan School of Management, echipele cu mai multe femei au demonstrat o performanță superioară grupurilor cu o prezență predominant masculină (New York Times, 2010). Două studii efectuate pe 699 persoane de către *Carnegie Mellon University Pittsburgh* și *Massachusetts Institute of Technology* au demonstrat existența unei astfel de inteligențe colective ce poate apărea într-un grup de persoane. „Factorii care determină apariția unei astfel de inteligențe și deci creșterea performanței grupului, nu au fost cei prevăzuți cum ar fi coeziunea grupului, nivelul motivațional și satisfacția. Nivelul mediu sau maxim a inteligenței individuale a membrilor joacă un anumit rol dar nu este puternic corelat cu inteligența colectivă" (Woolley et al., 2010). Factorii determinanți au fost în schimb de trei tipuri:

- nivelul mediu de sensibilitate socială a membrilor grupului măsurat prin teste;
- numărul cât mai mare de membri implicați în discuțiile în ceea ce privește rezolvarea de probleme (inteligența colectivă scade în momentul în care câțiva membri monopolizează discuția și nu permit și celorlalți să-și exprime ideile);
- proporția femeilor în cadrul grupului. Se pare că femeile obțin scoruri mai bune la testele de sensibilitate socială și de aceea prezența lor este corelată cu creșterea inteligenței grupului (Woolley et al., 2010).

Acest studiu evidențiază importanța sensibilității sociale a femeilor care se reflectă chiar în creșterea eficienței unui grup. Studiile actuale ne arată că e bine să respectăm sensibilitatea socială a femeii ca să generăm inteligență și prosperitate în grupurile noastre de lucru. Factorul cheie care crește inteligența colectivă este ***prezența feminină în grupurile de lucru***. Este un „factor enigmatic" demonstrat de studii actuale și evidențiat de texte vechi de peste 2000 de ani. Este această sensibilitate socială atât de relevantă încât poate determina creșterea inteligenței unui grup?

Inteligența socială

Perceptivitatea socială este o abilitate esențială la locul de muncă, care poate îmbunătăți semnificativ productivitatea și eficiența grupului (Goleman, 2006). Aceasta implică capacitatea de a interpreta și de a răspunde la indicii sociale subtile, cum ar fi expresiile faciale, limbajul corpului și tonul vocii, facilitând interacțiunile sociale și colaborarea eficientă în cadrul echipei. Cercetările au arătat că femeile prezintă adesea abilități superioare în ceea ce privește inteligența socială, ceea ce le permite să creeze medii de lucru incluzive și să faciliteze comunicarea eficientă în cadrul echipei (Goleman, 2006). În plus, promovarea diversității de gen în cadrul echipelor poate contribui la o mai bună înțelegere a perspectivelor diferite și la luarea deciziilor mai informate.

Inteligența emoțională

Importanța inteligenței emoționale în contextul performanței echipei este bine recunoscută (Goleman, 2006). Capacitatea de a gestiona propriile emoții și de a înțelege emoțiile altora poate îmbunătăți comunicarea și colaborarea în cadrul echipei, conducând la o mai mare eficiență și rezultate mai bune. Promovarea abilităților interpersonale și a diversității de gen în cadrul echipei poate contribui semnificativ la dezvoltarea inteligenței colective și la îmbunătățirea performanței organizaționale (Deloitte, 2019). Prin urmare, adoptarea unei abordări inclusive și respectuoase în gestionarea echipei poate contribui la creșterea succesului și a productivității organizației.

Convergența dintre cercetările actuale și textele Vedice

Textele Vedice reprezintă o sursă bogată de cunoștințe și înțelepciune în cultura indiană, oferind perspective unice asupra lumii, vieții și spiritualității. În ultimele decenii, interesul pentru corelarea între învățăturile vedice și cercetarea academică a crescut, ducând la o serie de studii care explorează convergența dintre aceste două domenii aparent

distincte. Următoarele paragrafe propun o analiză a modului în care cercetările actuale confirmă și susțin unele dintre învățăturile și conceptele prezentate în textele vedice, evidențiind astfel relevanța continuă a acestor texte în contextul contemporan:

- **Rezonanța conceptului de echilibrare între masculin și feminin**

Textele vedice subliniază importanța echilibrului între aspectele masculine și feminine ale divinității și ale vieții în general. Această perspectivă este confirmată de cercetările din domeniul psihologiei și sociologiei, care evidențiază importanța echilibrului și complementarității dintre trăsăturile masculine și feminine în relațiile interpersonale și în dezvoltarea individuală (Gilligan, 1982; Bem, 1993).

- **Înțelegerea prosperității și abundenței**

Conceptul de prosperitate și abundență este central în textele vedice, iar cercetările din domeniul economiei și al psihologiei economice oferă susținere pentru această perspectivă. Studiile arată că atitudinea pozitivă și recunoștința sunt asociate cu o mai mare satisfacție și succes în viață, susținând astfel ideea că abundența vine dintr-o atitudine internă de recunoștință și mulțumire (Emmons & McCullough, 2003; Diener & Seligman, 2004).

- **Respectul față de femei și bunăstarea socială**

Textele vedice acordă o atenție deosebită respectului și onoarei față de femei, iar cercetările din domeniul sociologiei și antropologiei confirmă importanța acestui aspect pentru bunăstarea și coeziunea socială. Studiile arată că societățile în care femeile sunt tratate cu respect și egalitate prezintă o mai mare stabilitate și prosperitate socială (Inglehart & Norris, 2003; Sen, 2001). Cercetarea actuală oferă susținere pentru numeroase concepte și învățături prezentate în textele vedice, confirmând astfel relevanța și aplicabilitatea acestor texte în contextul contemporan. Prin explorarea convergenței dintre învățăturile vedice și cercetarea academică se deschid

noi perspective și oportunități pentru înțelegerea și aplicarea acestor concepte în diverse domenii ale vieții moderne.

Chanakya-Niti și prezența feminină

Utilizăm o scurtătură de tip „gaură de vierme" și ne întoarcem câteva mii de ani în urmă să vedem ce spun textele vedice despre „factorul cheie" care crește inteligența unui grup. Comparația ne arată că studiile actuale validează recomandările inserate în diferite shastras (scripturi) străvechi.

Chanakya a trăit în India în secolul al IV-lea î.Hr. A fost profesor, economist, filosof și consilier regal. Lucrările sale literare sunt considerate a fi la originea științei politice și a economiei în India. De asemenea, i se atribuie meritul de a fi contribuit la teoria economiei clasice, care constă în ideea că guvernele nu ar trebui să controleze piața. Relatările istorice sugerează că Chanakya a jucat un rol important în fondarea Imperiului Maurya, ajutându-l pe împăratul Chandragupta să câștige puterea. A devenit consilierul politic al împăratului Chandragupta și, mai târziu, a îndeplinit același rol pentru fiul lui Chandragupta, Bindusara. Lucrările lui Chanakya cuprind două tratate: „Arthashastra" (cunoscută sub numele de cartea lui Kautilya Arthashastra) și o culegere a observațiilor sale asupra diferitelor aspecte practice ale vieții, intitulată „Chanakya-Niti". Aceasta din urmă la care facem referire reprezintă un tratat din care se poate învăța supraviețuirea într-o lume în care se manifestă diferite pericole și ajută cititorul să fie foarte practic în viața de zi cu zi, dar în acelați timp să rămână profund spiritual.

Nu vom realiza o analiză exhaustivă a acestui tratat. Vom aduce în atenție un pasaj relevant pentru articolul nostru. Prima sutră (aforism) pe care o aducem în atenție este din capitolul 14: „Evită compania celor răi și asociază-te cu persoane sfinte. Dobândește virtutea zi și noapte și meditează mereu la ceea ce este etern, uitând de ceea ce este temporar" (aforismul 19, capitolul 14).

Prima parte a sutrei vorbește despre efectul conceptelor de Sat-Sangha[2] și Asat-Sangha[3] asupra conștiinței finite umane. Renunțarea la asocierea cu persoanele materialiste este conduita unui practicant spiritual. Pentru a înțelege impactul asocierii cu persoanele materialiste, Vedele folosesc nenumărate exemple.

Primul pas în avansul spiritual este a înțelege primejdia asocierii cu energia *Maya*[4] care derutează, care acoperă conștiința cu un văl de iluzie, de energie *tamasică*. Frica față de Maya ne protejează în avansul spiritual, ne arată aceste texte vechi. Înțelegând cât de importantă este asocierea cu diferite persoane, Chanakya ne aduce mai aproape de idea centrală a prosperității arătând cât de importantă este energia feminină. Lakshmi pare să fie „factorul cheie enigmatic" despre care vorbește Chanakya: „Lakshmi, zeița abundenței, vine de bunăvoie acolo unde proștii nu sunt respectați, unde grânele sunt bine depozitate și unde nu există ceartă între soț și soție" (aforismul 21, capitolul III). Lakshmi este aspectul feminin al divinității.

---

2 Sat-Sangha (Satsang) este un termen sanscrit derivat din două rădăcini: sat, care înseamnă „adevărat", și sangha, care înseamnă comunitate, companie sau asociație. Poate fi tradus prin „asociere cu oameni buni" sau pur și simplu „a fi în compania adevărului" și se referă la actul de a te aduna cu oameni cu aceleași idei, care te înalță, în special cu cei care se află pe o cale spirituală. Satsang se poate referi, de asemenea, la un grup de persoane angajate într-un dialog spiritual. Deși termenul este utilizat în general pentru a sublinia importanța comunității asupra creșterii spirituale, prin definiție, satsang poate fi considerat în plus ca o relație solitară cu adevărul. Satsang este asociat cu calitatea interioară sattva (bunătate sau puritate), care este una dintre cele trei gunas (atribute naturale) alături de rajas (pasiune) și tamas (inactivitate). Sattva se manifestă prin gândire, înțelepciune, contemplare și un comportament pașnic.

3 Asociere materialistă opusă asocierii spirituale.

4 Maya este iluzia că lumea este așa cum este percepută prin simțuri: vedere, sunet, atingere, gust și miros. Este realitatea aparentă a lumii materiale. Termenul este strâns legat de avidya, diferența fiind că avidya este individuală, iar maya este universală. În yoga, maya se referă la lume și la toate distracțiile sale. Prin meditația yoghină, individul trece dincolo de maya și ajunge la iluminare și adevăr. Maya poate însemna, de asemenea, aparența a ceva, cum ar fi un obiect sau o situație, care pare a fi într-un fel, dar este de fapt altul. De exemplu, în întuneric, un obiect poate părea a fi un șarpe încolăcit, dar la lumina zilei este evident că este de fapt doar un furtun de grădină. La un nivel mai profund, maya reprezintă percepțiile create de credințele, simțurile și educația cuiva – lucruri pe care el/ea sau societatea în general le consideră adevărate. Acestea pot fi rezultatul unor forțe politice, spirituale, sociale, religioase sau economice. Această prejudecată – impresiile pe care cineva le are despre experiențele sale – creează o realitate falsă.

În tradiția vedică Dumnezeu este și femeie și bărbat simultan. Dumnezeu are aspectul feminin Lakshmi, Radarani, Durga, Parvati, Sita etc. Aspectul masculin este reprezentat prin manifestarea unor personalități precum: Krsna, Rama, Vishnu etc. Lakshmi este o jumătate complementră a adevărului întreg. Lakshmi este o *Shakti* care înseamnă una dintre energiile divinității supreme. Lakshmi este o divinitate puternică în hinduism – este zeița norocului, a fertilității, a bogăției și a frumuseții. În Vede[5], zeița Lakshmi este descrisă ca fiind „bhukti-mukti pradayini", ceea ce în sanscrită înseamnă „cea care acordă atât succese lumești, cât și eliberare spirituală". Lakshmi este una dintre cele mai importante zeități din hinduism. Ea este considerată zeița gospodăriei, ceea ce înseamnă că este cea mai importantă zeitate pentru familii. Este mereu prezentă în casă și este venerată zilnic. Lakshmi este zeița norocului, a bogăției și a prosperității – atât în sens material, cât și spiritual. Lakshmi este sărbătorită în cadrul Diwali[6] și reprezintă bucuriile unei recolte generoase. Lakshmi întruchipează abundența naturii, iar oamenii o sărbătoresc pentru a invita bogăția terenurilor fertile. La nivel spiritual, Lakshmi reprezintă bogăția spirituală, înțelepciunea, energia și sănătatea mentală. Unii o văd ca fiind zeița frumuseții, a dulceței, a purității și a frumuseții – toate calitățile care provin atât din bogăția spirituală, cât și din cea materială. Lakshmi s-a născut din agitația oceanului primordial. Ea s-a ridicat din tumultul apelor pe un lotus, înconjurată de albine și flori înmugurite. Grația și frumusețea ei au

[5] Vedele sunt considerate cea mai veche atestare literară a civilizației indo-ariene și cele mai sacre cărți ale Indiei. Ele sunt scrierile originale ale învățăturilor hinduse, conținând cunoștințe spirituale care cuprind toate aspectele vieții. Maximele filosofice din literatura vedică au rezistat timpului și sunt o sursă respectată de înțelepciune pentru omenire în general. Cuvântul Veda înseamnă înțelepciune, cunoaștere sau viziune și are rolul de a manifesta limbajul zeilor în limbajul uman.

[6] Numită și Festivalul Luminilor, Diwali este cea mai importantă și frumoasă sărbătoare din India, marcând începutul noului an hindus. Diwali înseamnă „șir de lămpi" în limba sanscrită și simbolizează victoria binelui asupra răului. În timpul festivalului se aprind candele iar participanții sunt îmbrăcați în haine noi și oferă dulciuri. Data este stabilită în funcție de fazele Lunii dar are loc de obicei în lunile octombrie sau noiembrie. Este cea mai importantă sărbătoare religioasă pentru milioane de hinduși, sikhi și jainiști din întreaga lume. Se celebrează mai ales în India, Nepal, Sri Lanka, Malaezia, Fiki, Guyana și Trinidad-Tobago. Hindușii sărbătoresc întoarcerea zeităților Rama și Sita la Ayodhya, după un exil de 14 ani. De asemenea, ei sărbătoresc ziua în care Zeița Mamă Durga a distrus un demon numit Mahisha.

transformat-o într-un far de lumină, atrăgând zei și demoni deopotrivă. Creaturi de toate rasele erau îndrăgostite de Lakshmi. Ea le-a dat o șansă multora dintre ele, dar fără succes. Printre numeroșii admiratori ai lui Lakshmi se aflau trei zei – Shiva, Brahma și Vishnu. Cei trei zei s-au luptat între ei pentru privilegiul de a fi tovarășul lui Lakshmi, iar Vishnu a fost victorios. În urma victoriei sale, Lakshmi l-a ales ca etern soț și împreună, cele două zeități puternice au restabilit echilibrul în lume. Lakshmi este întotdeauna alături de Vishnu și apare în toate miturile despre Vishnu. Ori de câte ori Vishnu are o încarnare umană, Lakshmi se întruchipează alături de el ca soție. Lakshmi este reprezentată ca o femeie frumoasă, cu pielea aurie și patru brațe. Ea este înfățișată stând pe un lotus în plină înflorire, ținând în mână un boboc de lotus. Lotusul simbolizează fertilitatea, frumusețea și puritatea. Lotusul este un simbol puternic în hinduism: lotusul își are rădăcinile în noroi și crește în ape tulburi, dar tulpina crește înaltă și se înalță deasupra, cu minunata floare care înflorește neatinsă de murdărie. Aceasta este o metaforă puternică pentru ridicarea deasupra întunericului vieții, ridicarea deasupra energiei materiale prin muncă spirituală.

Lakshmi are patru brațe, fiecare dintre ele semnificând o calitate transformatoare în viața umană: primul braț simbolizează *dharma* – trăirea unei vieți morale și etice în conformitate cu legile cosmice; al doilea braț simbolizează *kama* – dorința de împlinire atât fizică, cât și spiritual; al treilea reprezintă *artha* – abundența materială, naturală; al patrulea braț reprezintă *moksha* – realizarea de sine. Toate aceste calități fac din Lakshmi o „prezență feminină” cu o sensibilitate socială importantă. Acea sensibilitate la dinamica socială despre care vorbesc studiile actuale.

Noi confirmări ale importanței sensibilității sociale în inteligența colectivă

Cercetările contemporane ne arată că o anume calitate a femeilor este relevantă pentru inteligența colectivă: ***sensibilitatea socială***. Aceasta este capacitatea unei persoane de a înțelege și de a răspunde în mod adecvat la sentimentele, comportamentele și situațiile altor persoane. Aceasta implică empatie, percepția corectă a indicilor sociali și abilitatea de a naviga eficient

în interacțiunile sociale. Sensibilitatea socială este esențială pentru relațiile interpersonale sănătoase și pentru funcționarea eficientă în grupuri sociale sau profesionale. Această sensibilitate și capacitate empatică a fost elogiată în textele străvechi despre care am amintit. Sensibilitatea socială din perspectiva Vedelor înseamnă și o capacitate spirituală bine dezvoltată și clar definită. Prin natura lor femeile se pare că au „acces" mai direct la viața spirituală.

Inteligența colectivă este esențială pentru rezolvarea multor probleme științifice, de afaceri și alte probleme, dar grupurile deseori nu reușesc să o obțină. Un articol (Riedl et al., 2021) realizat cu sprijinul Agenției de proiecte de cercetare avansată a apărării din SUA, de grantul W911NF-20-1-0006 al Biroului de cercetare al armatei SUA (A.W.W.) și de grantul W911NF-15-1-0577 al Biroului de cercetare al armatei SUA (T.W.M.) completează și validează importanței prezenței feminine în grupurile de lucru. În acest articol se analizează datele privind performanța grupului din 22 de studii, incluzând 5.279 de persoane din 1.356 de grupuri. Rezultatele susțin concluzia că un factor de inteligență robust caracterizează capacitatea unui grup de a lucra împreună într-un set divers de sarcini. De asemenea, se arată că inteligența colectivă este prezisă de proporția de femei din grup, mediat de perceptivitatea socială medie a membrilor grupului. În plus, autorii au mai constatat că, în general, procesul de colaborare în grup este mai important în prezicerea inteligenței colective decât abilitățile membrilor individuali.

O altă echipă de cercetare de la Harvard (Harvard Business Review 2021) a intrat mai în profunzimile subiectului și a analizat cum firmele și-au schimbat abordarea strategică a inovării după numirea unor femei în funcții de conducere. Au urmărit numirile de directori de sex masculin și feminin și au analizat cheltuielile de cercetare și dezvoltare, ratele de fuziuni și achiziții și conținutul scrisorilor adresate acționarilor pentru 163 de companii multinaționale pe parcursul a 13 ani pentru a determina modul în care strategiile pe termen lung ale acestor firme s-au schimbat după ce femeile s-au alăturat conducerii firmelor. Sintetic, ideile principale ar fi:

1. Firmele au devenit mai deschise la schimbare și mai puțin deschise la risc. Organizațiile au îmbrățișat din ce în ce mai mult transformarea, căutând în același timp să reducă riscurile asociate cu aceasta.

2. Firmele și-au mutat accentul de la fuziuni și achiziții la cercetare și dezvoltare. Atunci când firmele au adăugat femei în funcții de conducere, acestea au trecut treptat de la o strategie de achiziție de cunoștințe axată pe fuziuni și achiziții – care ar putea fi descrisă ca o abordare mai tradițional masculină, proactivă – la o strategie de construire a cunoștințelor axată pe cercetare și dezvoltare internă, care ar putea fi descrisă ca o abordare mai tradițional feminină, de colaborare.
3. Impactul numirilor de femei a fost mai mare atunci când femeile erau bine integrate în colectivul de conducere.

Concluzii

Inteligența colectivă este un concept complex care implică capacitatea grupului de a rezolva probleme, de a lua decizii și de a atinge obiectivele comune într-un mod eficient. Prezența femeilor în cadrul grupurilor poate avea un impact semnificativ asupra inteligenței colective din diverse motive, susținute de cercetări și analize în domeniul psihologiei și al științelor sociale.

Diversitatea de perspective. Studiile citate în lucrarea noastră au arătat că grupurile diverse, care includ atât femei, cât și bărbați, au mai multe perspective și abordări în rezolvarea problemelor. Femeile aduc adesea o perspectivă unică asupra problemelor, având o abordare diferită față de bărbați în anumite situații. Această diversitate de gândire poate duce la generarea de soluții inovatoare și la luarea deciziilor mai bune în grup.

Abilități de comunicare și empatie. Femeile sunt adesea percepute ca având abilități de comunicare și empatie mai dezvoltate decât bărbații. Aceste calități pot facilita comunicarea eficientă în cadrul grupului, îmbunătățind colaborarea și rezolvarea conflictelor. O comunicare mai bună poate conduce la schimbul liber de idei și la o mai bună înțelegere reciprocă, contribuind astfel la inteligența colectivă.

Leadership colaborativ. Studiile arată că stilurile de leadership asociate femeilor, cum ar fi leadershipul colaborativ și orientat spre echipă, pot încuraja participarea echilibrată și implicarea membrilor grupului. Prin

promovarea unei atmosfere de încredere și deschidere, femeile pot stimula contribuțiile tuturor membrilor și pot spori eficiența grupului în atingerea obiectivelor sale. Sensibilitate la dinamica socială. Femeile au adesea o sensibilitate mai mare la dinamica socială și la nevoile emoționale ale celor din jur.

Această abilitate poate fi valoroasă în contextul lucrului în echipă, deoarece poate contribui la construirea unei atmosfere de suport și înțelegere reciprocă. O echipă în care se acordă atenție nevoilor sociale și emoționale ale membrilor săi are șanse mai mari de a avea o inteligență colectivă crescută. Aceste argumente sunt susținute de cercetările din domeniul psihologiei sociale și al științelor organizaționale, precum și de studii care au analizat impactul diversității de gen în cadrul grupurilor.

Implementarea unor politici și practici care să promoveze participarea echilibrată a femeilor în procesele decizionale și de colaborare poate contribui la creșterea inteligenței colective a grupurilor și la îmbunătățirea performanței acestora. Dacă adăugăm și argumentele unor texte vechi de peste 2000 de ani care indică direct importanța prezenței feminine atât în grupurile mici, cât și în societate, atunci acest factor cheie în creșterea inteligenței colective este amprentat de o înțelepciune străveche, adesea enigmatică sau greu de înțeles fără o ghidare autorizată.

Bibliografie

Bem, S. L. (1993). *The lenses of gender: Transforming the debate on sexual inequality*. Yale University Press.

Davis, M., & Murthy, B. (2012). *Chanakya's Niti-Sastra*. CreateSpace Independent Publishing Platform.

Diener, E., & Seligman, M. E. P. (2004). Beyond money: Toward an economy of well-being. Psychological Science in the Public Interest, 5(1), 1-31.

Deloitte. (2019). *Women in the Boardroom: A Global Perspective*. Retrieved from https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/Risk/gx-women-in-the-boardroom-fifth-edition.pdf

Emmons, R. A., & McCullough, M. E. (2003). Counting blessings versus burdens: An experimental investigation of gratitude and subjective well-being in daily life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(2), 377-389.

Engel, D., Woolley, A. W., Jing, L. X., Chabris, C. F., & Malone, T. W. (2014). *Reading the Mind in the Eyes or Reading between the Lines?* Theory of Mind Predicts Collective Intelligence Equally Well Online and Face-to-Face. PLoS ONE, 9(12), e115212.

Gilligan, C. (1982). *In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development*. Harvard University Press.

Goleman, D. (2006). *Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ*. Bantam.

Govinda, R. (2022). Introducere. Cine a fost înțeleptul Chanakhya și care a fost scopul învățăturilor sale. Material online accesat la data 1.12.2022 la: https://www.facebook.com/profile/100067028204132/ search?q=chanakya

Harvard Business Review Author: Corinne Post, Boris Lokshin, and Christophe Boone Date Published: April 06 2021. https://hbr.org/2021/04/research-adding-women-to-the-c-suite-changes-how-companies-think?trk=article-ssr-frontend-pulse_little-text-block

Inglehart, R., & Norris, P. (2003). *Rising Tide: Gender Equality and Cultural Change around the World*. Cambridge University Press.

New York Times. (2010). The Secrets of the Superbosses. Retrieved from https://www.nytimes.com/2010/01/10/magazine/10sandbox-t.html

Riedl, C., Kim, Y. J., Gupta, P., Malone, T. W., & Woolley, A. W. (2021). Quantifying collective intelligence in human groups. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 118(21), e2005737118. https://doi.org/10.1073/pnas.2005737118

Sen, A. (2001). *Development as Freedom*. Knopf.

Woolley, A., Chabris, C., Pentland, A. Hashmi, N., & Malone, T. (2010). Evidence for a Collective Intelligence Factor in the *Performance of Human Groups*. Science, 29 Oct: Vol. 330, Issue 6004, pp. 686-688, doi: 10.1126/science.1193147.

Justiția negociată
în cazuri de violență domestică

Negotiated Justice
in Cases of Domestic Violence

ALEXANDRU SAVA[1]

Abstract

Domestic violence may involve acts of criminal nature, generally punished by the legislator within limits that allow for plea negotiations. Sometimes such dealings are beneficial for the parties, in view of maintaining normal family bonds.

Still there are situations when negotiating a lesser punishment only encourage the defendant to resume the reprehensible conduct. The prosecutor must always carefully assess all specific aspects of each case, in order to be convinced about the opportunity of proposing the deal.

Keywords: *domestic violence, negotiation, prosecutor, guilt*

Din analiza cazurilor de violență domestică reiese, de cele mai multe ori, o evidență a persistenței, în secolul al XXI-lea, a unor credințe și mentalități care permit ca abuzul, fie el fizic sau verbal, să fie considerat și tratat ca acceptabil. Aceasta derivă din specificul statutului istoric al femeii în societate, una din principalele cauze care determină apariția violenței conjugale regăsindu-se în stereotipurile sociale care legitimează atât rolul

---

[1] Senior researcher, 3rd Degree, PhD, Romanian Academy, Iasi Branch, Institute „Gh. Zane”.

dominant al bărbaților, cât și pe cel subordonat, al femeii.[2] Pe de altă parte, exigența menținerii familiei, a păstrării unor relații familiale cât mai normale pentru soți și copiii acestora, îi determină pe cei implicați, într-o formă sau alta, în gestionarea unor astfel de împrejurări nefericite (avocați, judecători, consilieri), să încurajeze victimele abuzului în alegerea unei căi de negociere cu abuzatorul. De multe ori însă, faptul că victima unui abuz urmează să locuiască împreună cu cel care a abuzat-o, reprezintă un factor de stres care o împiedică să își susțină corespunzător propriile interese, datorită fricii față de acesta și de posibila sa răzbunare[3]. Iar dacă, din aceste motive, victima ezită să accepte astfel de discuții și negocieri, în special în cazurile de cupluri cu copii minori, ea riscă să fie privită ca părintele care împiedică revenirea la o normalitate familială și să fie chiar pedepsită ca atare. Dacă totuși acceptă, probabil că va negocia „pentru ceea ce se mai poate", decât pentru ceea ce ea crede că este într-adevăr în interesul său, sau al copiilor. Iar partenerul abuziv folosește adesea astfel de situații pentru a pune presiune asupra victimei, în vederea unei reconcilieri.[4]

Or, există o problemă – remarcată de către specialiști – în abordarea corespunzătoare și în susținerea soluției împăcării în cazurile de violență domestică: dacă abuzatorul își cere iertare și promite să nu mai recurgă la violență, negocierea se încheie, pentru cei din afara cuplului care sunt implicați în respectiva procedură, cu sentimentul reușitei. Iar victima crede (sau cel puțin speră) că această promisiune e reală, pentru că dorește ca violența să ia sfârșit. Dar realitatea din spatele promisiunii nu poate fi verificată decât după trecerea unei perioade suficient de îndelungate, timp în care victima va locui în continuare cu abuzatorul, vulnerabilă la eventuale viitoare violențe.[5] Cum altfel poate fi evitat riscul de a se găsi din nou în postura de victimă a violenței domestice, decât prin tratarea (de către avocați, consilieri și cei care participă, în orice fel, într-un proces de

---

[2] Causes of domestic abuse – from „Study on domestic abuse", Crime Research and Prevention Institute, 2016 –, Violența domestică/Prevenire, Poliția Română, link: https://www.politiaromana.ro/ro/prevenire/violenta-domestica/causes-of-domestic-abuse

[3] „Why Negotiating is Unsafe", Shine – making homes violence safe, link: https://www.2shine.org.nz/resources/why-negotiating-is-unsafe/

[4] *Op. cit*, p. 1.

[5] *Op. cit.*, p. 2.

negociere) de o manieră mult mai atentă și înțelegerea tuturor împrejurărilor care s-ar putea constitui în motive pentru a prefera, dimpotrivă, să se abțină de la a mai recomanda victimelor să recurgă la procedura unei împăcări cu abuzatorul.

În ceea ce privește efectul justiției negociate în cazuri de violență domestică, pot apărea perspective diferite în ceea ce privește recunoașterea vinovăției de către cel acuzat. Deoarece prin acceptarea încheierii unui acord de recunoaștere a vinovăției, chiar dacă este urmată de o reducere a pedepsei, sau o schimbare a încadrării juridice care atrage condamnarea pentru o infracțiune mai puțin gravă, celui care acceptă înțelegerea cu procurorul i se va înscrie totuși fapta în cazier – ceea ce atrage o serie de consecințe pentru acesta-, avocatul său va trebui să discearnă dacă într-adevăr este în interesul clientului să se declare ca vinovat. Aceasta deoarece, deși mai rar, există totuși situații când vinovăția suspectului este una mai redusă decât așa cum reiese din descrierea victimei. Chiar dacă procurorul insistă pentru încheierea acordului – de regulă atunci când acesta știe că probele în acuzare nu sunt suficient de solide pentru a asigura o condamnare în instanță –, avocatul trebuie să afle de la clientul său dacă, de exemplu, faptele de care este acuzat au avut loc în forma și de gravitatea în care sunt prezentate de către victimă, sau nu, deoarece sunt motivate de dorința unei răzbunări din partea acesteia.[6]

În astfel de situații, desigur că ar fi de dorit ca avocatul să afle poziția reală a ambelor părți, oferindu-i-se posibilitatea unei discuții detaliate în acest sens. Dar el, reprezentând doar interesele suspectului – prezumtiv inculpat –, nu se poate angaja (din motive de ordin moral și profesional) în niciun fel de dialog cu partea adversă (victima violenței domestice), astfel că singurul care are posibilitatea să discute direct atât cu victima cât și cu cel acuzat de faptele de abuz, este procurorul. Astfel, procurorul se poate regăsi în situația, ingrată uneori, de a încerca să afle care este realitatea unor circumstanțe care sunt, de cele mai multe ori, dificil de abordat din cauza naturii personale și a intimității diferitelor aspecte ale cazului. A te strădui

[6] John Devendorf, Esq, „Plea Deal for Domestic Violence”, *Law Inform*, Criminal Law, 2023, link: https://www.lawinfo.com/resources/criminal-defense/criminal-procedure/plea-deal-for-domestic-violence.html

să afli adevărul cu privire la situații prin excelență delicate sau strict personale, încercând să păstrezi o anumită balanță a încrederii și susținerii față de ambele părți – deși procurorul este reprezentantul acuzării, care teoretic urmărește în primul rând strângerea de probe care să conducă la condamnarea celui acuzat – presupune să știi și să încerci să aperi atât interesele victimei, cât și pe ale acuzatului.

Procurorii (ca și avocații, de altfel) specializați în cazuri de violență domestică, ajung să cunoască faptul că, deși în majoritatea situațiilor acuzațiile victimei se confirmă iar realitatea unei condamnări, chiar dacă minoră, nu poate fi evitată, totuși în cauză pot exista interese superioare, de exemplu, cel al minorului sau minorilor, pentru care imperativul menținerii legăturilor de familie se poate dovedi mai important decât cel de a obține o condamnare pentru suspect, respectiv o reducere a acestei condamnări. Din acest motiv, atât procurorul cât și avocatul celui acuzat de comiterea unor fapte de violență conjugală, trebuie să afle care sunt motivele reale pentru care suspectului ar trebui sau nu să i se propună încheierea unui acord de recunoaștere a vinovăției și mai ales care sunt consecințele familiale ale încheierii acordului. Minorul va avea mai mult de suferit ca urmare a revenirii acuzatului la domiciliul conjugal, sau ca urmare a condamnării acestuia la o pedeapsă cu executarea în detenție?

Firește că, dacă faptele de violență domestică apar ca fiind pe deplin dovedite prin probele aflate la dispoziția procurorului, acesta din urmă poate să nu mai propună suspectului încheierea unui acord de recunoaștere a vinovăției. Dacă însă anumite circumstanțe indică, dimpotrivă, o lipsă de temeinicie a acuzațiilor aduse, procurorul va fi interesat să insiste pentru acceptarea de către acuzat a încheierii acordului, pentru a evita ca acuzarea pe care ar susține-o în instanță să-i fie dovedită ca insuficient probată și astfel respinsă de către completul de judecată. Cu alte cuvinte, procurorul se poate regăsi în situația de a apăra și interesele inculpatului, alături de cele ale victimei, dar pe baza unor motivații diferite. De fapt, tocmai atunci când procurorul nu are la dispoziție probe suficiente pentru susținerea acuzării și ar prefera (și, în consecință, insistă) pentru ca acuzatul să accepte încheierea unui acord de recunoaștere a vinovăției, cel acuzat are motive să refuze acordul și să prefere ca dosarul să fie trimis în instanță, unde își va putea

dovedi un grad mai atenuat al vinovăției decât cel pe care procurorul intenționa să i-l propună pentru acceptare în cadrul acordului, sau chiar o lipsă a vinovăției. În astfel de împrejurări, rolul determinant îi revine avocatului celui acuzat de fapte de violență domestică, în primul rând pentru a-i explica și convinge pe suspect că este preferabil și în interesul său să respingă procedura specială a acordului și să opteze pentru desfășurarea obișnuită a procesului penal, cu administrarea de probe de pe poziții de contradictorialitate.

În plus, dacă din probele administrate reiese, de pildă, faptul că vinovăția este în realitate împărțită, deoarece suspectul a acționat în legitimă apărare (a sa, ori a altora) pentru că victima a fost agresorul, sau cel puțin că unele acțiuni ale acesteia au fost determinante pentru atitudinea violentă a celui acuzat, procurorul va trebui să înțeleagă dacă și în ce măsură acceptarea vinovăției de către acuzat și condamnarea acestuia ca urmare a acordului încheiat, vor avea ca urmare, de exemplu, o îmbunătățire a situației minorului. În afara sarcinii pregătirii și susținerii acuzării, procurorul trebuie întotdeauna să ia în considerare apărarea intereselor minorilor, chiar în situația când victima nu i-a avut în mod direct în vedere atunci când și-a formulat plângerea cu privire la faptele de violență domestică.

Probleme suplimentare apar atunci când, de fapt, chiar după o analiză amănunțită a probelor din dosar și a tuturor circumstanțelor cauzei, nu este clar dacă acceptarea încheierii unui acord de recunoaștere a vinovăției va avea ca posibil efect o reducere sau o escaladare a violenței conjugale. De altfel, în unele țări există o tendință a procurorilor de a evita propunerea de acorduri de recunoaștere a vinovăției (*plea agreement*) în cazuri de violență domestică, iar justificarea constă în teama ca efectul real al unor astfel de acorduri poate conduce la o escaladare a violenței familiale. Există o anumită dinamică a relațiilor familiale de natură violentă, iar aceasta nu este întotdeauna ușor de a fi cunoscută ori prevăzută, uneori nici chiar pentru victimă și cel acuzat. De asemenea, s-a susținut că nu este în interesul societății – indiferent dacă este vorba sau nu și de interesul copiilor din astfel de familii – ca dosarele de violență domestică să fie practic închise, prin intermediul acordului asupra vinovăției, fără ca realitatea faptelor să fie cunoscută și dezbătută, deoarece publicul nu mai are acces la modul în care

este realizată justiția tocmai în cazuri față de care, datorită specificului lor, există o preocupare general legitimă de a afla dacă principiile justiției penale au fost în mod corect aplicate.[7]

Considerăm că o astfel de viziune este justificată, deoarece inculpații vinovați pentru comiterea de infracțiuni de violență domestică, în situația că li se propune un acord de recunoaștere a vinovăției în schimbul unei reduceri a pedepsei sau a altor avantaje procesual penale, pot fi încurajați în menținerea atitudinii lor violente și după închiderea dosarului prin recunoașterea vinovăției. Atât timp cât probele disponibile nu sunt prea evidente și numeroase, există oricând posibilitatea pentru aceștia de a profita de această procedură specială, care le este favorabilă chiar și în împrejurări în care n-ar merita o astfel de favoare. Interesul publicului este cu atât mai vizat, cu cât și alte persoane predispuse la comiterea de fapte de violență domestică, pot fi încurajate în atitudinea lor, constatând existența acestei posibilități de atenuare a răspunderii penale pentru propriul comportament delincvent, pe care chiar statul, prin organele sale specializate, le-o pune la dispoziție.

Deși în trecut exista, dimpotrivă, tendința de a rezolva cazurile de violență domestică mai ales prin recurgerea la negocieri de orice natură între victimă și cel acuzat, avocatul celui din urmă subliniind importanța faptului că nu este în interesul suspectului ca acesta să aibă în cazier inclusă o infracțiune de violență domestică – atunci când este posibilă evitarea fazei procedural penale –, în ultimii ani se preferă evitarea încheierii acordului de recunoaștere a vinovăției, datorită riscurilor pe care acesta le presupune, atât pentru victime, pentru societate în general, dar și pentru polițiști sau alte organisme cu atribuții în prevenirea și abordarea infracționalității. Această schimbare – cel puțin în peisajul procedural penal australian – a fost determinată, în cazul anterior citat, de impactul social al dosarului Batty, „când ofițeri de poliție au fost chemați în instanță și invitați să explice de ce au făcut X sau nu au făcut Y, una dintre consecințe fiind că cei potențial vizați

[7] Asher Flynn, Arie Freiberg, „Plea Negotiations”, *Report the the Criminology Research Advisory Council*, Criminology Research Grants, Grant CRG 51/13-14, april 2018, pp. 74-76, link: https://www.aic.gov.au/sites/default/files/2020-05/CRG_51_13-14-FinalReport.pdf (se referă la aspecte ale politicii penale din sistemul judiciar australian – n. a., A. S.).

au devenit ultra prevenitori și preocupați de evitarea oricăror urmări neprevăzute, astfel că [au preferat să] nu negocieze în situații când ar fi trebuit s-o facă, din teama de a nu se regăsi pe prima pagină din Herald Sun".[8] Discuțiile ulterioare și mesele rotunde pe marginea efectelor acestui caz asupra politicii penale, au evidențiat însă și unele exagerări, precum decizii ale procurorilor de a trimite cazul de violență domestică pentru a fi judecat în instanță chiar și atunci când victima ar fi preferat să fie rezolvat printr-un acord de recunoaștere a vinovăției, în încercarea de a evita consecințele unei expuneri în public sau pentru alte motive personale. S-a avansat totuși și opinia că nu întotdeauna poziția astfel exprimată a victimei unei fapte de violență domestică, corespunde cu starea sa psihică și cu voința sa reală, deoarece poate fi urmarea unei presiuni din partea celui care a recurs la violență.[9]

Tendința care se constată este deci ca cei în cauză (și în special cel care a comis actele de violență) să fie sfătuiți, dacă este posibil, să aleagă împăcarea, atât timp cât nu s-au comis acte prea grave; dacă însă a fost depășită o anumită limită – a cărei gravitate va trebui evaluată de către victimă împreună cu avocatul său și se ajunge la depunerea unei plângeri penale, atunci procurorul rareori mai insistă pentru încheierea unui acord de recunoaștere a vinovăției. Aceasta deoarece, de regulă, pe de o parte, dacă s-a hotărât să depună plângere penală, victima avut motive suficient de serioase, care rezultă din dovezi pe care aceasta le pune la dispoziția polițistului/procurorului, astfel că sunt șanse mari ca susținerile victimei să aibă câștig de cauză în instanță. Pe de altă parte, gravitatea urmărilor actelor de violență conjugală îl pune pe suspect într-o poziție defavorabilă cu privire la sinceritatea unei eventuale recunoașteri a vinovăției și a declarației că pe viitor se va abține de la comiterea de acte de violență asupra membrilor familiei.

Aici este întotdeauna o linie subțire care desparte posibilul de probabil, în ceea ce privește atitudinea viitoare a suspectului. În funcție, desigur, de personalitatea și manifestările sale din trecut, există tendința de a i se mai acorda o șansă, pentru a i se verifica sinceritatea cu privire la intențiile sale

---

8 *Op. cit.,* p. 74 (trad. A.S.).

9 *Op. cit.,* p. 76.

reale. Dar victima, și cu atât mai mult procurorul, nu pot ști cu siguranță dacă astfel de violențe nu vor continua să se producă chiar și în situația când regretul este sincer, ca și dorința pentru recuperarea unei atmosfere familiale normale, neconflictuale. Este adevărat că, în ultima perioadă, au fost dezvoltate mai multe pârghii sociale tocmai pentru a-i ajuta, atît pe victimă cât și pe abuzator și care pot interveni atât în mod independent, cât și ca parte componentă a înțelegerii dintre procuror și cel acuzat, cum ar fi înscrierea acestuia din urmă într-un program de consiliere sau terapie cu un psiholog sau alt tip de personal medical specializat, participarea într-un program de gestionare a impulsivității (*anger management*) etc.[10]

În sistemul judiciar din S.U.A., unde aproximativ 90-95% din cazurile penale la nivel federal sau ale diverselor state sunt încheiate printr-un acord asupra vinovăției[11] (*plea agreement),* avocații celor acuzați de violență domestică insistă, atunci când faptele comise permit, ca făptuitorii să evite prin orice modalitate atât procesul penal, cât și consemnarea unei infracțiuni în cazierul clientului lor. Diversitatea cazurilor de violență conjugală este desigur foarte mare, dar de regulă avocatul suspectului, dacă are posibilitatea, în desfășurarea discuțiilor cu procurorul asupra unui eventual acord asupra vinovăției, va accentua interesul clientului său asupra priorității acordate intrării acestuia într-un program specializat, de orice natură, care să-l ajute să depășească împrejurările de natură personală care au condus la comiterea de violențe asupra unuia sau mai multor membri ai familiei: consiliere psihologică, gestionarea dependenței de droguri sau de alcool, managementul agresivității, urmate (cumulativ sau în mod independent) de înscrierea într-un program de muncă în folosul comunității. Posibilitatea evitării consecințelor penale depinde în mare măsură și dacă cel acuzat este sau nu la prima condamnare de acest gen. Avocatul suspectului va trebui să aibă în vedere și faptul că șansele de a încheia un contract de muncă sunt mai mici pentru cei pedepsiți pentru acte de violență conjugală,

10 The Law Office of Lisa Pelosi, „Potential Plea Bargains That May Be Offered in a Domestic Violence Case”, *Hudson Valley Office*, 2021, link: https://mycriminalattorneynyc.com/potential-plea-bargains-that-may-be-offered-in-a-domestic-violence-case/

11 Andrew Moses, „Common Plea Bargains For Domestic Violence”, *Moses & Rooth Criminal Defense Lawyers*, Olrlando, Florida, 12 de. 2023, link: https://www.mosesandrooth.com/common-plea-bargains-for-domestic-violence/

indiferent dacă procesul a fost terminat sau nu printr-un acord asupra vinovăției. Dar prioritate va avea înțelegerea situației familiale, ceea ce poate fi o situație delicată pentru avocat și procuror, datorită naturii personale a legăturilor și a dificultății de apreciere atât a intențiilor reale, cât și a posibilității părților conflictuale de a-și relua viața în comun.[12]

Există și situații de violență conjugală când, datorită naturii emoționale a legăturilor dintre cei direct implicați, suspectul dar și victima sunt greu de abordat asupra cauzelor reale ale conflictului, fiecare având propriile motive pentru ca făptuitorul să nu fie trimis în judecată dar nici să rămână cu o infracțiune înscrisă în cazier, ajungându-se chiar la refuzul de a coopera cu polițistul sau cu procurorul. Este posibil astfel ca probele aflate la îndemâna procurorului pentru a dovedi o infracțiune mai gravă (strangulare sau alt tip de acțiune care a pus în primejdie viața victimei) să fie insuficiente, iar acesta să nu poată proba decât una sau mai multe fapte de o gravitate mai redusă. Pentru a se asigura că acuzatul răspunde totuși într-o anumită măsură pentru faptele sale, propune un acord de recunoaștere a vinovăției pentru comiterea unei astfel de fapte, pe care cel acuzat îl acceptă. În statul american Wyoming, în 2018 a fost modificată o lege (Wyoming Statute 6-1-104) asupra infracțiunilor comise „din obișnuință", prin care, dacă o persoană care are deja în cazier cel puțin două infracțiuni mai grave (inclusiv una mai puțin gravă, dar cu specific de violență domestică), după comiterea a încă două fapte de gravitate redusă, dar de violență conjugală, orice act minim de violență domestică – inclusiv o palmă, sau o împingere/bruscare – poate avea ca efect condamnarea la pedeapsă pe viață dacă sunt îndeplinite celelalte condiții prevăzute în statut.[13] Astfel, o decizie a procurorului de a propune și a acuzatului de a accepta încheierea unui acord de recunoaștere a vinovăției cu privire la o infracțiune cu specific de violență domestică dar de

[12] Paul J. Tafelski, „Plea Agreements Offered By Prosecution In A Domestic Violence Case", *Michigan Defense Law*, 2 nov. 2021, link: https://www.michigandefenselaw.com/blog/plea-agreements-offered-by-prosecution-in-a-domestic-violence-case/

[13] Shaw G. Wilde, „Misdemeanor Domestic Violence With a mandatory Life Sentence: The Power and Pitfalls of Plea Bargaining in Domestic Violence Cases", *Wyoming Lawyer*, Wyoming State Bar, link: http://digitaleditions.walsworthprintgroup.com/publication/?i=662381&article_id=3689470&view=articleBrowser. De menționat că pronunțarea unor astfel de pedepse înscrise în *statutes* este de multe ori o cerință obligatorie pentru judecători, dacă sunt întrunite toate condițiile prevăzute în actul legal.

gravitate redusă, poate avea ca efect neașteptat calificarea celui în cauză pentru o condamnare la închisoare pe viață.

Concluzii

În încheiere, se poate spune că, în general, răspunsul organismelor sociale specializate – cu preponderență polițistul și procurorul, dar și prin diversele forme de organizare a consilierii – devine unul din ce în ce mai adecvat modalităților multiple în care suferința și abuzul se pot prezenta în cadrul violenței domestice. Datorită specificului relațiilor conjugale, este dificil totuși de trasat o linie generală a unui tip de adecvare a răspunsului social specializat. Uneori, victima își retrage plângerea sau îl iartă pe abuzator, oferind motivații care ori nu par a fi plauzibile (în lumina acuzațiilor inițiale), ori sunt contradictorii. De aici, atitudinea unor ofițeri de poliție care au tendința de a categorisi cazurile de violență conjugală ca neprezentând o importanță deosebită, în special atunci când victima dorește să rămână împreună cu cel care a abuzat-o.

Pe de altă parte, tot datorită tipului de legătură emoțională dintre victimă și abuzator, ofițerii de poliție și procurorii trebuie să încerce (și, cel mai adesea, reușesc) să înțeleagă că „deciziile victimelor abuzurilor depind de nevoia lor de siguranță imediată care, în funcție de împrejurări și de personalitatea abuzatorilor, poate fi schimbătoare, cu atât mai mult când este și vorba de siguranța copiilor sau a altor membri ai familiei."[14]

Acestea pot fi determinate de persistența legăturilor emoționale, de prioritizarea unei relații care să ofere anumite pârghii de stabilitate în vederea creșterii unui copil sau, dimpotrivă, de frica unor urmări mai nefericite pentru victimă sau pentru copil atunci când victima (și ca urmare a unei consilieri insuficiente sau superficiale) preferă să îl ferească pe abuzator de consecințe legale prea dure pentru acesta.

---

[14] Caroline Hoyle, „Negotiating Domestic Violence: Police, Criminal Justice and Victims", *Oxford University Press*, 1998, citată de Sarah Wydall, Rebecca Zerk, „Listen to me, his behaviour is erratic and I'm really worried for our safety…": Help-seeking in the context of coercive control", *Criminology and Criminal Justice*, 21 (1), Jan. 2020 (trad. A.S.) link: https://www.researchgate.net/publication/375209297_Negotiating_Domestic_Violence_Police_Criminal_Justice_and_Victims

Având în vedere diversitatea împrejurărilor incidente în cazurile de violență domestică, a căror motivație nu este întotdeauna ușor de aflat în profunzime și/sau pe deplin, sarcina polițiștilor și procurorilor confruntați cu opțiunea de a propune sau nu suspecților încheierea unui acord de recunoaștere a vinovăției, este una dificilă. În mod excepțional și pentru beneficiul tuturor membrilor între care există legături familiale, avocatul suspectului trebuie să fie dispus să colaboreze cu procurorul, deoarece numai așa cresc șansele de a se lua o decizie cu adevărat în cunoștință de cauză, care nici nu va leza drepturile procesuale ale celui acuzat, dar nici nu va crește riscul ca suferința reclamată de victimă să persiste sau să reapară într-o formă sau alta.

Bibliografie

Devendorf, John, Esq, „Plea Deal for Domestic Violence", *Law Inform*, Criminal Law, (2023), link: https://www.lawinfo.com/resources/criminal-defense/criminal-procedure/plea-deal-for-domestic-violence.html

Flynn, Asher, Arie Freiberg, „Plea Negotiations", *Report the the Criminology Research Advisory Council*, Criminology Research Grants, Grant CRG 51/13-14, april 2018, pp. 74-76, link: https://www.aic.gov.au/sites/default/files/2020-05/CRG_51_13-14-FinalReport.pdf

Hoyle, Caroline, „Negotiating Domestic Violence: Police, Criminal Justice and Victims", *Oxford University Press*, 1998, *apud* Sarah Wydall, Rebecca Zerk, „Listen to me, his behaviour is erratic and I'm really worried for our safety…": Help-seeking in the context of coercive control", *Criminology and Criminal Justice*, 21(1), Jan. 2020, link: https://www.researchgate.net/publication/375209297_Negotiating_Domestic_Violence_Police_Criminal_Justice_and_Victims

Moses, Andrew, „Common Plea Bargains For Domestic Violence", *Moses & Rooth Criminal Defense Lawyers*, Olrlando, Florida, 12 de. 2023, link: https://www.mosesandrooth.com/common-plea-bargains-for-domestic-violence/

Tafelski, Paul J., „Plea Agreements Offered By Prosecution In A Domestic Violence Case", *Michigan Defense Law*, 2 nov. 2021, link: https://www.michigandefenselaw.com/blog/plea-agreements-offered-by-prosecution-in-a-domestic-violence-case/

Wilde, Show G., „Misdemeanor Domestic Violence With a mandatory Life Sentence: The Power and Pitfalls of Plea Bargaining in Domestic Violence Cases",

Wyoming Lawyer, Wyoming State Bar, link: http://digitaleditions.walsworth printgroup.com/publication/?i=662381&article_id=3689470&view=articleBrowser

Alte resurse online:

Causes of domestic abuse – from „Study on domestic abuse”, *Crime Research and Prevention Institute*, 2016 –, Violența domestică/Prevenire, Poliția Română, link: https://www.politiaromana.ro/ro/prevenire/violenta-domestica/causes-of-domestic-abuse

The Law Office of Lisa Pelosi, „Potential Plea Bargains That May Be Offered in a Domestic Violence Case”, *Hudson Valley Office*, 2021, link: https://mycriminal attorneynyc.com/potential-plea-bargains-that-may-be-offered-in-a-domestic-violence-case/

„Why Negotiating is Unsafe”, *Shine – making homes violence safe*, link: https://www.2shine.org.nz/resources/why-negotiating-is-unsafe/

Mass-media și problematica de gen

Mass Media and Gender Issues

FELICIA CEAUȘU[1]

Abstract

Sexuality cannot be separated from cultural changes, i.e. from the change in morality, which took place at the beginning of the century as a result of the liberation of female fashion and by breaking certain taboos – of going out without a companion or going to bars –, and mass-meda – the cinema – popularized a new image of women. Fashion research clarifies many aspects about women, especially about the social position of the woman, if the image of the woman is defined by the clothes she wears. Between 1910 and 1925, there is a change in morals, fashion is a means of liberation like politics. Prostitution has been studied for a long time by doctors and moralists but not by historians, the problem of prostitution can be studied from several points of view.

Women fought not only for their rights but also for the rights of others in society, these were humanitarian battles for the abolition of slavery, for the equality of blacks, against alcoholism, especially in the USA. Then, as a result of industrialization, they fought against the harmful consequences of industrialism on women and children, but also against the exploitation of children and women. This paper aims to analyze the media image of women, illustrated by entertainment shows, talk shows, news and advertising and Romanian sit-coms. I will appeal to the feminist theories supported by the 3rd wave feminism, wanting to show that they are not only applicable to the American and Western European space, but also to the current Romanian media space.

The power ratio between women and men proposed by the Romanian mass media places women in a lower position through the constant promotion and support of prejudices, gender stereotypes and traditional

[1] Cercet. Științ. III dr. Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gheorghe Zane”, Iași.

images of women. The immediate effect is the construction of a false female identity accepted at the level of the collective mind. Television, through its media productions, only transmits, perpetuates and sometimes even strengthens and amplifies prejudices and gender stereotypes, presenting women in traditional or degrading roles and building a female identity that tends to become a model for little girls.

Keywords: *feminism, media, prejudice, stereotypes, role*

Feminismul

În România, utilizarea termenului întâmpină numeroase dificultăți: este tratat ca având o conotație negativă (militantism strident și agresiv) sau ca nepotrivit pentru o experiență postcomunistă. Din acest motiv, multe femei și bărbați care activează pentru drepturile femeilor și pentru egalitatea de gen sau care au o atitudine coerentă cu mișcarea feministă, refuză să își asume deschis apartenența la feminism. Un alt motiv de respingere este lipsa conștiinței că există o istorie veritabilă a feminismului românesc. Indiferent de rezerve și inamicalități terminologice, feminismul a avut și are o contribuție substanțială în schimbarea situației femeilor și a relațiilor de gen. În cadrul feminismului s-a creat teorie critică, au apărut domenii noi de cercetare, s-au produs mișcări politice cu impact major în viața politică, în cea socială, în media și în viața privată. Șansele femeilor au crescut enorm în accesul la orice domenii, în independență și autoafirmare.

Ideea cadru a feminismului ultimelor decenii ale secolului XX, „Ceea ce este personal, este politic" a condus la extinderea analizei politice în zona relațiilor private (tratate și ca relații de putere). Violența domestică, precum și obligațiile parentale legate de creșterea copiilor au fost tratate ca probleme politice. Forma de putere vizată de către analizele feministe este cea patriarhală. În cadrul acestei mari orientări, există o largă diversitate: feminism liberal, socialist, radical, postmodern, ecofeminism. Ele s-au influențat reciproc, luminând câte un aspect central al direcțiilor de emancipare și afirmare a femeilor.

Atacurile conservatoare contra feminismului îi pun acestuia din urmă în evidență contribuțiile majore la schimbările sociale. Pe scurt, „Feminism

înseamnă recunoașterea faptului că, indiferent de timp și spațiu, femeile și bărbații sunt inegali în privința puterii pe care o au, atât în societate, cât și în viața personală, precum și corolarul acestei recunoașteri: faptul că femeile și bărbații ar trebui să fie egali. Feminism înseamnă credința că ceea ce numim cunoaștere a fost scrisă despre, de către și pentru bărbați, precum și corolarul: toate școlile de cunoaștere trebuie să fie reexaminate și înțelese astfel încât să poată fi dezvăluită măsura în care ele ignoră sau distorsionează genul”[2].

În spațiul românesc feminismul și-a făcut apariția încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea, dezvoltându-se coerent cu cel din alte țări europene, dar și cu realitățile culturale, sociale și politice locale. În perioada comunistă, pe de-o parte din cauza egalitarismului oficial, pe de altă parte, din cauza intoleranței față de alte ideologii și politici, nu s-a putut dezvolta nici cercetarea, nici mișcarea feministă. Mai mult, perioada represiv-totalitară a afectat femeile într-o măsură mai mare decât bărbații (politica pronatalistă, controlul forțat al reproducerii, dubla zi de muncă și strategiile de supraviețuire, menținerea patriarhatului tradițional la nivelul familiei). Vocile publice feministe au fost rare (vezi de ex. Ecaterina Oproiu, critic de film), iar organizațiile de femei erau controlate și manipulate de către partidul comunist.

La sfârșitul anilor ’80, începutul anilor ’90, mai ales odată cu proliferarea abordărilor postmoderne, își face apariția feminismul valului al III-lea. Conștientizarea intrării într-o nouă etapă este determinată de faptul că vechile cadre conceptuale, bazate pe universalism, asemănare, dualisme (natură-cultură, public-privat) și-au pierdut relevanța în favoarea contextualizării și întrupării. Modul standard de analiză condusese la întărirea separațiilor caracteristice gândirii dihotomice, cel puțin din punct de vedere epistemic. Vechile cadre conceptuale devin nesatisfăcătoare. Elizabeth Grosz consideră că această etapă este un „feminism al autonomiei”, care se distanțează de feminismele clasice cantonate în problema dominației paradigmelor masculine[3] (Grosz, 1988). Acest feminism pleacă mai degrabă

---

[2] Barbara Arneil, *Politics and feminism*, Edition, illustrated ; Publisher, Wiley, *1999*

[3] *Grosz* and N. de Lepervanche (eds), *Crossing Boundaries: Feminism and the Critique of Knowledges* Sydney, Allen and Unwin, 1988.

de la relevanța pluralității de experiențe pe care o au femeile. Accentul nu mai cade asupra diferențelor între bărbați și femei, ci asupra diferențelor între femei situate în contexte sociale și politice particulare.

Apropiindu-se mai mult de radicale, feminismul valului al treilea reprezintă o celebrare a diferențelor, alterității, a legăturii femeilor cu natura și sfera privată. Scopul unui asemenea demers nu este îndepărtarea femeilor de sfera publică, ci subminarea tradiției europene în chiar modul de gândire a ceea ce este politic sau public relevant (în fapt, reprezintă o generație care și-a asumat politic câștigurile ideilor autoarelor anilor 80, începând cu Gilligan, Chodorow, Cixous, Irigaray, Kristeva).

Îndepărtându-se de tradiție, feministele valului III își încep demersurile de analiză chiar de la trup și întrupare. Nu se poate asuma o perspectivă „de niciunde", fiindcă, orice persoană fiind și trup, există doar într-un context. Trupul este „situat" în timp și spațiu. Separarea „gen" – „sex" este abolită ca manieră de abordare. Ambele sunt tratate drept concepte care evoluează istoric. Nu există un „trup precultural". „Corpul politic" include și corpul femeii. Maternitatea devine la rândul ei o categorie de analiză și un mod de construcție a identității.

Feminismul valului III este un termen socotit mai potrivit pentru starea actuală postmodernă. O astfel de asumare este o părăsire a criticilor întreprinse de postfeminism și o reformulare a agendei feministe într-o manieră mai potrivită cu starea actuală a lucrurilor în societatea apuseană.

Feminismul este o pledoarie, o acțiune pentru femei care trebuie să se orienteze preponderent pe capacitare („empowerment") decât pe victimism. El trebuie să rămână prin excelență un angajament politic nu doar un simplu stil de viață. Tot astfel de poziții pledează pentru o relație productivă între teorie și practică, însă fără conotații esențialiste și cu accent mai pregnant pe micropolitici și politici locale.

Luând în considerare caracteristicile celui de-al treilea val, feminismul est-european se poate circumscrie acestui mod de abordare (integrarea prin diferențe și multiplicitate).

Contextul feminismului românesc determină o abordare „hibridă", la rândul său, respectiv, o combinație între agenda caracteristică valului al II-lea, ratat ca integrare istorică din cauza comunismului, noile oferte localiste și

integrarea în generația politică a unei rețele situate în cyber-spațiu. Feminismul „universalist", cel al diferențelor și cel al identităților multiple au fiecare rost și relevanță într-un context care nu a epuizat „discursul victimist", având însă deopotrivă o nevoie acută de politici ale „capacitării".

Gen și mass-media

Mijloacele mass-media (lat. medium – mijloace) sunt în general, definite ca: *„…suporturi tehnice care servesc la transmiterea mesajelor către un ansamblu de indivizi separați."*[4]

Într-o anumită măsură, este vorba de mașini introduse în procesul de comunicare pentru a reproduce scrisul (tipografia) sau pentru a prelungi simțul văzului și auzului (televiziunea, radioul, filmul etc.). *Grosso modo,* mijloacele mass-media pot fi încadrate în trei categorii de bază:

- mijloace tipărite (ziare, reviste, afișe, etc.);
- mijloace bazate pe film (fotografia și cinematografia);
- mijloace electronice (radio, TV, Internet, etc.).

Este clar că, de câțiva ani, mass-media se adresează unui public-țintă. Anumite ziare din țările înalt dezvoltate, de exemplu, pe lângă ediția tradițională pe hârtie, propun cititorilor și o ediție prin Internet. Ele ating, prin urmare, când o audiență vastă, când un public destul de restrâns.

Noțiunea de *mass-media* sau de *mijloace de comunicare de masă* pare tot mai puțin potrivită pentru a înțelege diversitatea suporturilor. De obicei, prin această expresie se înțeleg *instrumentele tehnice care servesc la transmiterea mesajelor între o serie de profesioniști ai comunicării și o audiență largă.* În această optică, telefonul, calculatorul personal sau faxul, de exemplu, nu pot fi incluse *a priori* în categoria mass-media pentru că, pe de o parte, schimbul nu se bazează decât pe două sau pe un număr mic de persoane iar, pe de altă parte, emițătorul nu este neapărat un profesionist al comunicării. Este însă posibil, ce-i drept, să te conectezi printr-un calculator la o rețea de comunicare cu o audiență mai largă.

Efectele mass-media se pot resimți în diferite zone ale societății. Denis McQuail afirma că mass-media pot acționa asupra indivizilor, a grupurilor,

[4] Claude-Jean Bertrand: *O introducere în presa scrisă și vorbită*, Ed. Polirom, Iași, 2001, p. 12.

a instituțiilor, a întregii societăți; și că ele pot afecta personalitatea umană în dimensiunea cognitivă (schimbarea imaginii despre lume), dimensiunea afectivă (modificarea sau crearea unor sentimente sau atitudini) sau dimensiunea comportamentală (modificările felurilor în care acționează indivizii și fenomene de mobilizare socială).[5]

Atunci când vorbim de gen și mass-media trebuie în mod categoric să facem referire la existența dimensiunii de gen în toate cele trei niveluri ale construirii mesajului mediatic, și anume, în producerea mesajului mediatic, în conținutul acestuia dar și în receptarea mesajului.

Apariția și dezvoltarea mediei audio-vizuale a însemnat pentru femei pe de o parte posibilitatea emancipării, dar pe de altă parte, a însemnat și o revenire și propagare a eternelor roluri „feminine" din viața de zi cu zi: mamă grijulie, soție iubitoare, gospodină perfectă. Atunci când se iese din spațiul privat în cel public, reprezentările femeilor sunt de doamne și domnișoare gata scoase din cutie, machiate și coafate, dependente de industria de modelling sau de cea cosmetică.

Una dintre primele lucrări feministe care a încercat să prezinte imaginea femeii reflectate de televiziune a fost cea a Arlenei Kaplan Daniels, James Benet Și Gaye Tuchman din anul 1978, intitulată Hearth and Home: Images of Women in the Mass Media, lucrare precedată de celebrul studiu a lui Gaye Tuchman: „Anihilarea simbolică a femeilor prin mass-media". În acest studiu, autoarea prezintă influența negativă pe care o are televiziunea în conturarea imaginii femeilor, fiind considerată a fi spațiul care prezintă și perpetuează cele mai multe imagini defavorizante despre, cu și pentru femei.

Prin televiziune, subliniază Tuchman, sunt perpetuate cele mai multe stereotipii și atitudini misogine, oferind o serie de modele negative pentru tinerele adolescente care nu au o altă alternativă. Un alt aspect important regăsit în acest studiu este și cel al anihilării simbolice a genului feminin prin stigmatizarea sau trivializarea femeilor.

Alături de televiziune, un alt segment media se transformă în ținta atacurilor autoarei: publicitatea. Astfel, per ansamblu, aceasta încurajează în mod constant sexismul prezentând în mare parte femei dependente de

[5] McQuail Denis, Sven Windhal: *Modele ale comunicării – Pentru studiul comunicării de masă*, Ed. Comunicare.ro, București, 2004, pp. 21-45.

bărbați, supuse lor, transformate în obiecte sexuale sau pur decorative, preocupate excesiv de curățenie și totuși, cel puțin naive, neînțelegând mecanisme simple de funcționare a obiectelor electrocasnice, căutând constant sfatul, aprobarea sau laudele bărbaților din jurul lor.

Un deceniu mai târziu, Colette Beauchamp va publica „Le silence des medias"[6] lucrare a căror concluzii vor avea un impact răsunător nu numai în Canada și America ci și în Europa. Metafora pe care o socotesc cel puțin genială propusă de această lucrare este legată de apariția unei extraterestre pe Pământ, care la sfârșitul vizitei ar trage niște concluzii cel puțin tragice, dar adevărate, în urma vizionării programelor tv pământene (Collette Beauchamp, 1987, pp.179-180). Astfel, extraterestra ar observa că pământencele sunt infantile, trăind adevărate traume psihice atunci când vine vorba de curățenie (curățenia trebuie să fie perfectă, fără nici o pată). De asemenea, se pare că inteligența femeilor pământene este cu mult sub nivelul mediu, având în vedere că numai bărbații și copiii pot explica cum funcționează anumite aparate casnice. Nu în ultimul rând, extraterestra ar ajunge la concluzia că femeile sunt capabile de a se dezbrăca din orice și pentru orice, fie că este vorba de o ciocolată, fie de un calculator sau un automobil.

Ținând cont de influența covârșitoare pe care au avut-o și teoriile liberale feministe care au pledat pentru reformarea sex-rolurilor, pentru eliminarea sexismului din educație și din practicile instituționale, accentuând asupra integrității, reciprocității și parteneriatului de gen în viața publică și în cea privată, putem afirma că în mass-media actuală nu se prea ține cont de dezideratele feminismului liberal, construind practic o nouă realitate socială în care predomină stereotipiile, sexismul, în care femeia practic își redobândește mai vechiul și cunoscutul statut de dependentă față de tot ce semnifică spațiul privat (bărbat, familie, gospodărie). În alte cazuri, femeile sunt prezentate exclusiv în calitate de mame denaturate, de soții infidele și de prostituate. Între mamă – gospodină și manechin decorativ – obiect sexual, nu există prea multe alte exemple. Rareori sunt prezentate

[6] Beauchamp, Colette (1987), *Les silence des medias: les femmes, les hommes et l'information*, Montreal: Ed. Du Remue-Menage.

femei cu succes în carieră sau femei care fac și altceva în afară de curățenie, gătit, sex sau bârfe.

Televiziunile, fără excepție, au nevoie de vedete pentru a face rating. Acestea, de cele mai multe ori, sunt produse din oameni obișnuiți. Operațiunea este deosebit de riscantă și costisitoare: pentru a produce un nou star, patronii de televiziune trebuie să investească zeci de mii de dolari pe an chiar dacă asta pare pentru un om obișnuit o exagerare. Florin Călinescu, de exemplu, a produs în anii de după căderea regimului comunist din România multe vedete de televiziune, deși nu crede că: *„….în România există cu adevărat vedete*.”[7] *„În principiu*, spune el, *pentru a produce o vedetă e nevoie de intuiție, răbdare și timp*. *Iar toate acestea înseamnă, până la urmă, bani.”*[8]

Pornografia

Pornografia este o industrie extrem de profitabilă și în același timp extrem de periculoasă pentru că, până la urmă, pornografia este făcută și de violatori și asasini sexuali care-și filmează propriile victime după care, vând casetele; pornografia este făcută și de fotografi amatori, voyeuriști care-și filmează victimele în mediul lor privat, fără ca acestea să știe că sunt filmate. De asemenea, internetul constituie o altă modalitate de propagare a pornografiei, pentru câțiva dolari, amatorii putând să urmărească „live" relații sexuale care implică atât femei și bărbați, cât și copii sau animale, oferind o gamă largă din care „spectatorii" pot alege: femei sau bărbați albi, afro, asiatici, hispanici sau arabi, blonde sau brunete, tinere, minore sau peste 50 de ani, slabe, grase, etc. (Popescu, L., 2004).[9]

Andrea Dworkin[10] atrăgea atenția asupra stereotipiilor care stau la baza pornografiei: femeile care se opun pornografiei sunt considerate „mironosițe cu copilării nefericite", victime ale violului sau violenței domestice, cele care fac pornografie sunt femeile albe sigure pe ele, dar care se lasă dominate spre plăcerea bărbatului/bărbaților sau femeile afro-

[7] Jurnal VIP: „Între Teatrul Mic și PRO TV", 26 Ianuarie, 2008, www.rocasting.ro.
[8] *Idem*, p. 34.
[9] Popescu, Liliana (2004), *Politica sexelor*, București: Maiko.
[10] Dworkin, Andreea (1981), *Pornography, Men Possesing Women*, London: Women's Press.

americane regăsite mereu în postura de sclave (atât ale bărbaților cât și ale femeilor albe). De asemenea, la nivel masculin, bărbații afro-americani sunt transformați în producțiile pornografice din sclavi în violatori feroce.

În ciuda acestor aspecte, pornografia se vinde și se cumpără la o scară foarte largă, în special de către bărbați, fiind extrem de profitabilă atunci când vine vorba de lanțuri hoteliere (de ex. lanțurile hoteliere și corporațiile de pe Wall Street) și de filme transmise pe canale private, plătite, prin satelit (Egan, T., 2000).

Analizând atent la cazul României, observăm că după revoluție, dar mai ales în ultimii cinci ani, industria pornografică a luat amploare. Există staruri porno care apar în talk-show-uri cunoscute, la ore de vârf, explicând de ce le place să aibă această meserie și de ce e mai bine așa. De asemenea, există mii și mii de site-uri pornografice pe internet, în limba română, în care anunțul „Interzis minorilor" este mai mult unul formal, căci prea puține sunt site-uri cu plată.

Pe de altă parte, mass-media românească deseori promovează pornografia în societate, fără a ține cont de vârsta cititorilor sau telespectatorilor, de dorința lor sau din contră, respingerea lor față de un astfel de subiect. Ziarul Libertatea cu „Fata de la pagina 5"a făcut „carieră" în Romania, iar show-uri televizate precum *Ciao Darwin!, Big Brother, Un bărbat adevărat, Miss PlayBoy Romania* sau emisiunile Mihaelei Tatu, toate acestea transmise de cele mai multe ori în prime-time, nu au făcut altceva decât să adâncească stereotipiile și diferențele de gen în Romania.

Problema cea mai mare constă în faptul că victime acestui tip de comportament, erotic/pornografic și pe alocuri obscen cad fetele și băieții care și-au pierdut inocența prin vizionarea pornografiei la o vârstă fragedă, femeile care sunt tratate cu dispreț și cele hărțuite și abuzate sexual, tinerele femei care, în speranța unui viitor strălucit în televiziune sau în speranța unui trai mai bun urmează modelele impuse de media și sunt atrase în acest tip de industrie care le exploatează și le folosește ca simple obiecte sexuale și, poate cel mai grav, o societate care a devenit insensibilă și dependentă de imaginile încărcate sexual. Totodată, pasul dinspre pornografie spre prostituție este unul foarte mic și din ce în ce mai des urmat de tinerele fete care caută o viața mai bună, dar cad în capcanele unei societăți care acordă o prea mică importanță acestor aspecte.

Concluzii

Miza secolului XXI este provocarea libertății de a alege între valoare și non-valoare ca delimitări ale culturii informaționale actuale. Ea însăși într-un echilibru fragil grație tendințelor comerciale, nu rămâne decât consumatorului media să încline balanța spre exigență și calitate.

În absența unei educații pentru receptarea critică a mesajului mediatic, de respingere a kitsch-ului, a mediocrității sau a superficialului, societatea va purta marca particularizată a unor grupuri de putere absolut nerelevante pentru valoarea spiritului național.

Este dreptul fundamental și totodată, datoria publicului mass-media de a invoca dreptul la o informație de calitate care să reflecte nivelul de cultură și educație al unei națiuni.

Bibliografie

Arneil, B. (1999). *Politics and feminism*, Edition, illustrated ; Publisher, Wiley.

Beauchamp, Colette (1987). *Les silence des medias: les femmes, les hommes et l'information*, Montreal: Ed. Du Remue-Menage.

Bertrand, Claude-Jean (2001). *O introducere în presa scrisă și vorbită*, Ed. Polirom, Iași.

Dworkin, Andreea (1981). *Pornography, Men Possesing Women*, London: Women's Press.

Grosz and N. de Lepervanche (eds) (1988). *Crossing Boundaries: Feminism and the Critique of Knowledges* Sydney, Allen and Unwin.

Jurnal VIP: „Între Teatrul Mic și PRO TV", 26.ianuarie.2008, www.rocasting.ro.

McQuail Denis, Sven Windhal (2004). *Modele ale comunicării – Pentru studiul comunicării de masă*, Ed. Comunicare.ro, București.

Popescu, Liliana (2004). *Politica sexelor*, București: Maiko.

Tendințe de manipulare emoțională în viața privată și profesională

Emotionally Manipulative Tendencies in Private and Professional Life

MAIA BOROZAN[1], LILIA ȚURCAN-BALȚAT[2]

Abstract

Emotional attunement is essential for a healthy and fulfilling relationship, as it involves active listening, empathy and support during difficult times. This connection extends beyond the couple and can affect the overall functioning of the family unit. Active engagement, empathy and understanding are crucial to maintaining a healthy relationship. To assess the strength of the emotional connection between private and professional life, partners need to be present and attentive to each other's needs, both in the family context and during interactions. Emotional manipulation usually does not involve the use of force, but has a lot to do with playing with one's emotions and (psychological) mind to exploit them.

Keywords: *emotional manipulation, emotions, private life, professional life*

In the recent past, emotional manipulation has been recognized as one of the possible dark sides of IE [9]. Emotional manipulation is considered to be the ability to influence the feelings and behaviors of another individual

[1] Doctor habilitat, profesor universitar, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, Republica Moldova.

[2] Doctor, conferențiar universitar, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, Republica Moldova.

for one's own interest or benefit (Austin, Farrelly, Black, & Moore, 2007) [5, p. 131-134]. The manipulator psychologically or socially influences their victims to respond or behave to situations or problems in a way that is not original to their victims, but that suits their purpose [2.

To fully understand emotional manipulation, we discuss two constructs: prosociality and non-prosociality. Prosocial behaviors are described as those that are voluntary, intentional, and supportive of other individuals or the organization and society as a whole (Austin et al., 2018; Eisenberg & Miller, 1987). Prosociality is defined as high social value, non-individualistic, and not for pro-self-purposes (Jensen, 2016). Whereas, non-prosociality is aimed at fulfilling personal gain and self-serving interests at the expense of others (Austin & O'Donnell, 2013; Davis & Nichols, 2016; J. Hyde & Grieve, 2014, 2018). Based on the above discussion, **the emotional manipulation** in this study has three aspects. First, it refers to the ability to influence the feelings and emotions of others. Second, it fulfills the conscious intention of the manipulator to serve their goals. Third, the goals of emotional manipulation activities are either prosocial or non-prosocial [8].

Signs of emotional manipulation are often subtle but easily recognizable. The manipulator constantly tries to change the subject, never takes responsibility for their actions, always plays the victim, tries to control every conversation, uses guilt to get what they want; they always have to be right, to use other people to get their way. Manipulators are skilled at manipulating emotions and exploiting vulnerabilities, often using gaslighting techniques to create a harmful environment for victims. They often distract, evade responsibility and assume victim roles, resorting to guilt triggering and emotional blackmail to maintain control. Manipulators also dominate conversations, use guilt-inducing tactics, assert their superiority and manipulate others to get what they want. By continually eroding the self-confidence of their victims, they gain power and control over them.

Manipulators are people who use deceptive tactics to achieve what they want. S. Nielsen S. (2015) discusses several kinds of manipulators:

(1) the indifferent (act like they don't care);

(2) the „poor me” (uses sympathy and guilt, appealing to their victims, they have to try to help another human being in trouble);

(3) the critic (focuses on the victim's habits and emotional cues); (4) the bully (uses fear and violence to get their victim to calm down) [9].

Manipulation often leads to three common emotions: feeling guilty, loss of identity and feeling responsible. This can make individuals feel crazy, lose their sense of self and feel guilty as a normal part of their identity [12]. Manipulator can cause constant anxiety and fear, leading to low self-esteem as it constantly undermines confidence and undermines achievement, causing a constant state of doubt and uncertainty in thoughts and actions.

Although every type of relationship experiences some kind of manipulation from relationships with parents or friends, it is believed that most manipulation occurs within romantic partners. Manipulation in relationships, especially romantic relationships, is a serious problem because it is cunning. Expert manipulators can twist words and actions so much that it seems like every mistake made in that relationship was your fault (Bennis, 2019).

Emotional attunement is essential for a healthy and fulfilling relationship, as it involves active listening, empathy and support during difficult times. This connection extends beyond the couple and can affect the overall functioning of the family unit. Active engagement, empathy and understanding are crucial to maintaining a healthy relationship. To assess the strength of a couple's emotional connection, partners need to be present and attentive to each other's needs, both in the family context and during interactions. Maintaining good eye contact, active listening and turning to each other are signs of a healthy emotional connection. A positive problem-solving stance and a willingness to mend fences after hurting each other's feelings demonstrates a commitment to repairing and strengthening the relationship.

Romantic relationships provide joy, companionship and emotional support, offering a sense of security and fulfillment. They can also serve as a source of motivation and encouragement for personal growth. Genuine intentions can lead to fulfilling relationships, but manipulative tactics exploit vulnerabilities, causing victims to unknowingly adopt behaviors aligned with the manipulator's agenda, ultimately losing their sense of autonomy and identity.

Emotional manipulation usually doesn't involve the use of force, but has a lot to do with playing with one's emotions and mind to exploit them. It's very hard to attribute advantages, if any, to this concept because of the hidden nature of the work that is involved and also the end results. Emotional manipulation is comparable to when someone uses what is yours to feed their own desires, but in a covert manner and without your permission. While the manipulator acting in secret is certainly a problem, the bigger problem is when the manipulator makes you do things you wouldn't normally do or things you don't think are good or that you seriously object to (Bennis, D., 2019) [2].

Emotional manipulation in a marital relationship can be harmful and toxic, causing confusion, self-doubt, and isolation. This toxic environment can erode trust and intimacy, leading to isolation and resentment, making it difficult for both partners to maintain a healthy connection. The reasons behind emotional manipulation can vary, but often stem from deep-seated insecurities, a desire for control or maintaining power dynamics. It is essential that both partners recognize and address these fundamental reasons to work towards a healthier and more equitable relationship. Manipulators often have a high level of emotional intelligence, allowing them to understand and effectively exploit their partner's vulnerabilities.

Manipulation is all about control. Taking a person out of their element is one of the tactics manipulators use to gain control (Bennis, 2019), and thus develop controlling behaviors. According to Willow R. Stone, in a relationship, controlling behaviors can be direct and overt, subtle and insidious. Often, they are a combination of both. They can be physical, verbal, emotional or psychological. Emotional control behaviors are those that try to control the emotions of another person. This can include emotional blackmail, guilt trips and manipulation [10] to make their victims doubt their own perceptions and experiences. These behaviors can also manifest themselves in isolation and possessiveness, where the controlling individual limits their partner's social interactions, creating a sense of dependency and thus making it difficult for the victim to imagine a life outside the manipulative relationship. Manipulation can significantly erode the victim's

self-confidence, affect their mental well-being, and cause them to question their self-worth.

Emotional attunement is crucial to a healthy family relationship, promoting effective communication and trust. It involves active listening, maintaining good eye contact and paying attention, allowing family members to validate each other's feelings, thus creating a safe space for open expression. By setting a strong example, emotional attunement can have a positive impact on children and other family members.

In a family, manipulation can take place in different ways and can be mutual. It is not limited to one person exercising control over others; rather, it can involve a complex dynamic in which different family members manipulate each other to satisfy their own needs or desires. There are children manipulating their parents and parents manipulating their children. Emotional manipulation – refers to 'how' parents control their child. A common form of manipulation in families is psychological control.

Emotional manipulation can be seen as effective in some cultures to teach lessons or instill obedience, but it is crucial to consider the potential negative impact on a child's emotional well-being and long-term development. Cultural norms about open discussion of emotions can influence parents' decisions about emotional manipulation. Research shows that people from interdependent cultures express emotions more implicitly and indirectly than those from independent cultures, influencing their approach to emotional manipulation. Emotional manipulation tactics, such as withdrawing love, shaming, invalidating feelings, and personal attacks, can constitute emotional abuse across cultures. Promoting healthy communication and respecting boundaries is crucial to preventing emotional abuse, regardless of cultural differences. By exploring these tactics in different cultural contexts, we can gain insights into the specific ways in which emotional manipulation can manifest and be perceived. Additionally, understanding the impact of cultural norms and values on emotional abuse can inform interventions and support systems that are sensitive to the unique needs of different communities. Encouraging open communication and setting clear boundaries will help children develop respect for the needs and limitations of others. It is a learning process for both parents and

children, but with guidance and consistency, they can learn to harness their energy in a positive way, as emotional manipulation can have long-lasting effects on a child's self-esteem and overall emotional well-being. It is essential that parents recognize manipulative tactics and learn healthier ways to communicate and guide their children, fostering a caring and supportive environment. In addition, seeking professional help or counseling can be beneficial in breaking the cycle of emotional manipulation and promoting healthy parent-child relationships.

Psychological manipulation often refers to words, omissions and actions that attempt to control the way another person feels, thinks and behaves. This can affect their perspective of themselves, the relationship and the world in general. Persistent manipulation in relationships can affect your self-esteem and cause you to experience symptoms of anxiety or depression. Manipulation is not exclusive to family and romantic relationships. It can also occur in friendships and even work relationships [12].

According to Hyde et al. (2020), in the workplace, emotional manipulation is relatively common [7, pp.308.]. Although the positive effects of emotional manipulation are still questioned in the literature, its negative consequences have received increasing attention. For example, Kessler et al. (2010) found that manipulative behaviors are positively related to counterproductive work behaviors. In addition, manipulation can cause conflict between co-workers (Kim, 2016) and negatively affect the interests of manipulated individuals. Specifically, if manipulative managers use their skills to get what they want at the expense of others and the organization, it can have devastating consequences (Grant, 2014; Kilduff et al., 2010) [8].

Emotional manipulation, the ability to influence the feelings and behaviors of others for one's own interest or benefit (Austin, EJ, Farrelly, D., Black, C., & Moore, H., 2007), can be beneficial to others in certain circumstances, such as when someone is trying to turn negative emotions and behaviors into positive ones physically, mentally, and spiritually. Another example of adaptive emotional manipulation refers to a leader's ability to inspire his followers by passing on their emotions [8].

There are two types of emotional manipulation: malicious (e.g., making another person feel guilty) and insincere (e.g., reassuring someone

so they are more likely to accept what you say) (Hyde & Grieve, 2018) [3]. Research shows that employees report using both malicious and/or dishonest forms of emotional manipulation.

Bennis (2019) identifies several tactics used by emotional manipulators, including projection, bullying, magnifying one's own problems, intellectual harassment, insults, conditioning, gossip and stalking, bad surprises, personality marketing, demeaning sarcasm, triangulation, testing boundaries, and judging others. Using projection, they shift blame onto others, while bullying and stalking create fear and anxiety. Intellectual bullying and demeaning sarcasm are used to undermine and undermine the self-esteem of their targets. In addition, personality marketing allows them to manipulate others' perceptions of them, while gossiping and judging others helps them maintain a sense of superiority. By magnifying their own problems to garner sympathy, emotional manipulators create a toxic dynamic in relationships. In addition, they may resort to insults to degrade and demean their victims and use conditioning techniques to manipulate behavior. Bad surprises involve intentionally causing distress or discomfort through unexpected negative actions or revelations. Triangulation refers to the manipulator involving a third party to create conflict or competition, further destabilizing the victim's emotions. Finally, boundary testing is a tactic in which emotional manipulators push the boundaries of personal boundaries to assess their control and exploit vulnerabilities. These tactics are often used by emotional manipulators to gain control and power over their victims. Bad surprises involve intentionally causing distress or discomfort through unexpected negative actions or revelations. Triangulation refers to the manipulator involving a third party to create conflict or competition, further destabilizing the victim's emotions. Finally, boundary testing is a tactic in which emotional manipulators push the limits of personal boundaries to assess their control and exploit vulnerabilities. These tactics are often used by emotional manipulators to gain control and power over their victims. Bad surprises involve intentionally causing distress or discomfort through unexpected negative actions or revelations. Triangulation refers to the manipulator involving a third party to create conflict or competition, further destabilizing the victim's emotions. Finally,

boundary testing is a tactic in which emotional manipulators push the limits of personal boundaries to assess their control and exploit vulnerabilities. These tactics are often used by emotional manipulators to gain control and power over their victims [2].

It is imperative that organizations recognize and address manipulative tactics in the workplace to maintain a healthy work culture. Implementing policies and training on emotional manipulation can empower employees to protect themselves and maintain professional boundaries, thereby reducing productivity and employee morale.

Conclusion

In conclusion, manipulative tactics can create a toxic environment in which employees feel undermined and undervalued. By addressing these tactics, organizations can foster trust, collaboration and increased productivity. In addition, regularly assessing and addressing any issues or concerns raised by employees can demonstrate a commitment to their well-being and further discourage toxic behavior in the workplace. Encouraging open communication and reporting instances of manipulation without fear of retaliation promotes a supportive environment, empowering employees to speak up and address manipulative behavior, ultimately creating a safer and more positive work culture. By actively promoting and rewarding ethical behavior, organizations can send a clear message that manipulation will not be tolerated.

The researchers point out that emotional attunement involves not only being aware of one's own emotions, but also being sensitive to the emotions of others. This includes actively turning towards the other person's emotions, showing tolerance for their emotional experience, and seeking to understand their emotions without becoming defensive. In addition, author Gottman highlights the importance of non-defensive listening, which truly involves listening to and validating the other person's emotions without judgment or defensiveness

Bibliografie

Austin, E.J, Farrelly, D., Black, C., Moore, H. (2007). Emotional intelligence, Machiavelianism and emotional manipulation: Does EI have a dark side? Personality and individual differents, 43(1), pp. 179-189.

Bennis, D. (2019). Psihologia întunecată. Manipularea emoțională: cum manipulatorii preiau puterea în relații și influențează oamenii folosind psihologia. Război, înșelăciune, spălare a creierului, jocuri mintale ascunse, abuz narcisist. https://doi.org/10.1016/j.paid.2018.03.025

Hyde, J. și Grieve, R. (2018). Partea întunecată a emoției la locul de muncă: manipularea emoțională în contexte cotidiene și la locul de muncă. Personalitate și diferențe individuale, 129, 108–113.https://doi.org/10.1016/j.paid.2018.03.025

Hakim-Larson, J. (2017). Dezvoltare emoțională și familii: socializare de-a lungul vieții. https://doi.org/10.1057/978-1-137-35014-5

Hyde, J., Grieve R. (2014). Capac și dornic: rafinarea măsurării manipulării emoționale. Personalitate și diferențe individuale, vol. 64, p. 131–134. https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.02.036

Hyde, J., Grieve, R. (2018). Partea întunecată a emoției la locul de muncă: manipularea emoțională în contexte cotidiene și la locul de muncă. Personalitate și diferențe individuale, pp. 108–113. https://doi.org/10.1016/j.paid.2018.03.025

Hyde, J., Grieve, R., Norris, K. și Kemp, N. (2020). Latura întunecată a inteligenței emoționale: rolul genului și Triada întunecată în manipularea emoțională la locul de muncă. Jurnal australian de psihologie, Nr. 72(4), pp. 307-317

Ngoc, N.N, Tuan, N.P., Takahashi, Y. (2020). O investigație meta-analitică a relației dintre inteligența emoțională și manipularea emoțională. SAGE Open, 10(4). https://doi.org/10.1177/2158244020971615

Nielsen, S. (2015) Manipulare: Cum să recunoști și să depășești manipularea emoțională și controlul minții în relațiile tale. a 3-a ed., p. 18.

Stone, Willow R. (2023). Gaslighting: Overcoming the Emotional Manipulation and Psychological Abuse. Născut Incredibil. p. 268.

ttps://psychcentral.com/blog/signs-manipulation-in-relationships#whats-manipulation

https://thehealthymarriage.org/emotional-manipulation-in-marriage/

Diferențele de gen în management

Gender Differences in Management

GEORGIANA CORCACI[1]

Abstract

This paper explores gender differences in the field of management, analyzing how gender influences leadership styles, decision-making processes, and organizational performance. By examining relevant literature and empirical studies, the paper highlights the particularities and challenges faced by women and men in leadership positions. The paper addresses the differences in leadership styles adopted by female and male managers, emphasizing the strengths and weaknesses of each. It also analyzes gender barriers and stereotypes encountered in the organizational environment, which can affect women's access to top management positions and their career development. Another important aspect covered in the paper is the impact of gender diversity in management teams on organizational performance and innovation. Arguments and empirical evidence supporting the benefits of a balanced presence of women and men in leadership positions are presented. Finally, the paper provides recommendations for promoting gender equality in management, eliminating barriers, and creating an inclusive environment that harnesses the potential and skills of both genders. The conclusions underscore the importance of acknowledging and addressing gender differences in management to build more performant and equitable organizations.

Keywords: *gender differences, management, leadership, stereotypes, diversity*

---

[1] Conf. univ. dr. Universitatea „Petre Andrei”, Iași.

Introducere

Diferențele de gen în management reprezintă un subiect de interes în societatea actuală, având în vedere persistența inegalităților de gen în pozițiile de conducere din diverse organizații. De asemenea, putem afirma că tema aleasă reprezintă un subiect de interes major în contextul actual al afacerilor, caracterizat de globalizare, diversitate și transformări rapide. Înțelegerea modului în care genul influențează stilurile de leadership și performanța organizațională este esențială pentru dezvoltarea unor strategii eficiente de management al diversității și pentru promovarea egalității de șanse în mediul profesional. Această lucrare își propune să analizeze diferențele de gen în managementul organizațional, explorând factorii care contribuie la aceste diferențe și impactul lor asupra performanței și culturii organizaționale. Studiile anterioare au evidențiat existența unor diferențe semnificative între modul în care femeile și bărbații abordează leadership-ul, precum și impactul acestor diferențe asupra dinamicii echipelor și a rezultatelor organizaționale. Cu toate acestea, stereotipurile și prejudecățile legate de gen continuă să reprezinte bariere în calea accesului femeilor la poziții de conducere și a valorificării depline a potențialului lor în roluri de leadership.

Cercetările au evidențiat diferențe în stilurile de leadership adoptate de bărbați și femei în poziții de management. Femeile tind să adopte un stil de leadership mai transformațional, orientat spre relații și dezvoltarea angajaților, în timp ce bărbații tind să adopte un stil mai tranzacțional, bazat pe recompense și pedepse (Eagly & Johannesen-Schmidt, 2001). Aceste diferențe pot fi explicate parțial de stereotipurile și așteptările sociale asociate rolurilor de gen. Prin urmare, o analiză aprofundată a diferențelor de gen în management este necesară pentru a identifica atât provocările, cât și oportunitățile asociate cu diversitatea de gen în leadership. Această lucrare își propune să contribuie la o mai bună înțelegere a fenomenului și să ofere recomandări practice pentru organizațiile care doresc să promoveze egalitatea de gen și să beneficieze de avantajele diversității în management.

Cadrul teoretic. Definirea conceptelor de *gen* și *leadership*

Genul se referă la construcția socială și culturală a diferențelor între femei și bărbați, bazată pe roluri, comportamente și așteptări asociate cu fiecare sex biologic. Genul influențează modul în care indivizii se percep pe sine și sunt percepuți de ceilalți în diverse contexte sociale, inclusiv în mediul organizațional.

Leadership-ul reprezintă procesul de influențare și ghidare a unui grup către atingerea unor obiective comune. Acesta implică abilități precum comunicarea, luarea deciziilor, motivarea și coordonarea echipelor. Stilurile de leadership variază în funcție de trăsăturile și comportamentele liderilor, precum și de contextul organizațional.

În acest sens, prezentăm câteva teorii și modele relevante:

- ***Teoria rolurilor sociale*** (Eagly, 1987) sugerează că diferențele de gen în leadership sunt influențate de așteptările societale legate de rolurile tradiționale ale femeilor și bărbaților. Conform acestei teorii, femeile sunt adesea asociate cu roluri comunal-expresive (grijă, empatie), în timp ce bărbații sunt asociați cu roluri instrumental-agentice (asertivitate, dominanță).
- ***Teoria congruenței rolurilor*** (Eagly & Karau, 2002) extinde teoria rolurilor sociale, explicând prejudecățile și evaluările negative la care se expun femeile în roluri de leadership. Conform acestei teorii, percepția incongruenței între rolul de gen feminin și rolul de lider (asociat stereotipic cu trăsături masculine) poate duce la evaluări mai puțin favorabile ale femeilor lideri. Teoria explică evaluările negative ale femeilor în roluri de leadership ca rezultat al incongruenței percepute între rolurile de gen și cerințele de leadership. De asemenea, este evidențiat „double bind”-ul cu care se confruntă femeile lider: evaluări negative atât pentru conformarea la stereotipurile de gen, cât și pentru abaterea de la acestea.
- ***Teoria identității sociale*** (Tajfel & Turner, 1979). Explică modul în care identitatea de grup (inclusiv identitatea de gen) influențează percepțiile, atitudinile și comportamentele indivizilor. Sugerează că oamenii tind să favorizeze membrii propriului grup și să discrimineze membrii grupurilor externe.

- ***Modelul „Think Manager-Think Male"*** (Schein, 1973). Evidențiază asocierea stereotipică a trăsăturilor masculine cu rolurile de leadership. Explică prejudecățile și barierele cu care se confruntă femeile în accesul la poziții de conducere.
- ***Teoria „Glass Ceiling"*** (Morrison et al., 1987). Descrie barierele invizibile care împiedică avansarea femeilor și a minorităților în ierarhia organizatională. Evidențiază rolul stereotipurilor, discriminării și a structurilor organizaționale în limitarea oportunităților de promovare.
- ***Modelul „Transformational Leadership"*** (Bass, 1985). Descrie un stil de leadership asociat cu trăsături stereotipic feminine, cum ar fi *empatia, comunicarea și dezvoltarea relațiilor*. Sugerează că liderii transformaționali pot fi eficienți în motivarea și inspirarea angajaților, indiferent de gen.

Stereotipuri și prejudecăți legate de gen în leadership

Stereotipurile de gen în leadership se referă la credințele generalizate despre trăsăturile și abilitățile distinctive ale femeilor și bărbaților în roluri de conducere. Aceste stereotipuri pot influența percepțiile și evaluările liderilor, precum și accesul la oportunități de avansare în carieră. Prejudecățile de gen în leadership reprezintă atitudini negative sau discriminatorii bazate pe stereotipuri. Exemple includ percepția că femeile sunt mai puțin competente sau potrivite pentru roluri de conducere sau că liderii bărbați sunt mai eficienți. Aceste prejudecăți pot avea un impact negativ asupra selectării, promovării și sprijinirii liderilor femei.

Cadrul teoretic prezentat evidențiază complexitatea relației dintre gen și leadership, subliniind rolul factorilor sociali, culturali și psihologici în modelarea diferențelor și dinamicilor de gen în contexte organizaționale. Înțelegerea acestor concepte și teorii este esențială pentru a examina în profunzime diferențele de gen în stilurile de leadership și impactul acestora asupra performanței organizaționale.

Stereotipurile și prejudecățile pot influența percepțiile asupra competențelor și abilităților de leadership ale femeilor și bărbaților, precum

și accesul lor la pozițiile de conducere (Herminia Ibarra, Robin J. Ely, Deborah M. Kolb, 2013). Pentru susținerea celor afirmate mai sus, în continuare, vom prezenta succint natura acestor stereotipuri, impactul lor asupra dinamicii de gen în leadership, luând în considerare și strategiile pentru depășirea barierelor create de aceste stereotipuri și preconcepții.

Stereotipuri comune legate de gen în leadership.

1. ***Stereotipuri asociate cu liderii de sex masculin***:
   - Trăsături: asertivitate, competitivitate, orientare spre sarcini, independență.
   - Stil de leadership: autocratic, tranzacțional, orientat spre rezultate.
2. ***Stereotipuri asociate cu liderii de sex feminin:***
   - Trăsături: empatie, cooperare, orientare spre relații, grijă pentru ceilalți.
   - Stil de leadership: democratic, transformațional, orientat spre oameni.

Impactul stereotipurilor și prejudecăților asupra femeilor în leadership

În ciuda progreselor înregistrate, femeile se confruntă în continuare cu bariere în avansarea în poziții de conducere. Aceste bariere pot include stereotipuri de gen, discriminare, lipsa mentorilor și a rețelelor de sprijin, precum și dificultăți în echilibrarea vieții profesionale cu cea personală.

Una dintre cele mai cunoscute și dicutate bariere este fenomenul „plafonului de sticlă" – se referă la barierele invizibile care împiedică femeile să acceadă la nivelurile superioare de management, în ciuda calificărilor și realizărilor lor (Cotter, D. A. et all. 2001). Termenul „plafonul de sticlă" („glass ceiling") a fost introdus pentru prima dată în 1978 de Marilyn Loden, o consultantă americană în management și diversitate, în timpul unei prezentări la o conferință despre femei în leadership. Loden a folosit această metaforă pentru a descrie barierele invizibile cu care se confruntă femeile în avansarea carierei, în ciuda calificărilor și realizărilor lor (Rhode, 2017). Ea a observat că, deși nu existau obstacole legale sau politici explicite care să împiedice femeile să ocupe poziții de top, existau totuși bariere subtile,

bazate pe stereotipuri de gen și prejudecăți, care limitau oportunitățile de avansare ale femeilor. De atunci, „plafonul de sticlă" a devenit un concept larg utilizat în discuțiile despre inegalitatea de gen în leadership și în lumea afacerilor.

Plafonul de sticlă este o metaforă care sugerează existența unui obstacol transparent, dar aparent de netrecut, care limitează ascensiunea profesională a femeilor (Eagly, Carli, 2007). Deși nu există bariere formale sau legale care să împiedice femeile să ocupe poziții de conducere, stereotipurile de gen, prejudecățile inconștiente și structurile organizaționale patriarhale creează un mediu în care femeile se confruntă cu dificultăți suplimentare în avansarea carierei. Câteva caracteristici ale fenomenului „plafonului de sticlă" (Morrison, A. M., White, R. P., & Van Velsor, E. 1987), includ:

- ***Discriminarea de gen.*** Femeile se pot confrunta cu discriminare directă sau indirectă în procesele de recrutare, promovare și remunerare, ceea ce le limitează oportunitățile de avansare.
- ***Stereotipuri de gen.*** Stereotipurile legate de rolurile tradiționale de gen, cum ar fi percepția că femeile sunt mai puțin competente sau dedicate muncii din cauza responsabilităților familiale, pot influența deciziile de angajare și promovare.
- ***Rețele informale și mentorat.*** Femeile pot avea acces limitat la rețelele informale de sprijin și la oportunitățile de mentorat, care sunt esențiale pentru dezvoltarea carierei și avansarea în poziții de conducere.
- ***Cultură organizațională.*** O cultură organizațională dominată de bărbați, cu norme și valori masculine, poate crea un mediu ostil sau neprietenos pentru femei, descurajându-le să aspire la poziții de top.
- ***Echilibrul între viața profesională și cea personală.*** Femeile se pot confrunta cu provocări în echilibrarea responsabilităților profesionale cu cele familiale, ceea ce poate limita disponibilitatea lor pentru a-și asuma roluri de conducere solicitante.

Pentru a depăși plafonul de sticlă, organizațiile trebuie să ia măsuri active pentru a promova egalitatea de gen, a combate stereotipurile și a crea un mediu de lucru incluziv. Aceasta poate include politici de diversitate și incluziune, programe de mentorat și dezvoltare a leadership-ului pentru

femei, precum și schimbări în cultura organizațională pentru a valoriza și a recompensa în mod egal contribuțiile angajaților, indiferent de gen. În ciuda progreselor înregistrate în ultimele decenii, „plafonul de sticlă” rămâne o realitate pentru multe femei în mediul de afaceri și în alte domenii profesionale. Recunoașterea și abordarea acestui fenomen sunt esențiale pentru a promova egalitatea de gen și pentru a valorifica pe deplin talentul și potențialul tuturor angajaților în organizații.

O altă barieră se referă la evaluările diferențiate ale competențelor și performanței în funcție de gen (Ridgeway, C. 2011). Cu alte cuvinte, stereotipurile și prejudecățile legate de gen pot influența percepția și evaluarea competențelor și performanței angajaților în funcție de genul acestora. Această idee presupune că, în ciuda calificărilor și realizărilor similare, femeile și bărbații pot fi evaluați diferit în mediul profesional (Valian, V. 1998.) Prezentăm succint câteva aspecte cheie ale acestei idei:

– *Standarde duble.* Femeile pot fi evaluate mai strict sau pot fi nevoite să îndeplinească standarde mai ridicate pentru a fi percepute ca fiind la fel de competente ca omologii lor bărbați.
– *Atribuirea succesului.* Succesul femeilor poate fi atribuit mai degrabă norocului sau factorilor externi, în timp ce succesul bărbaților este atribuit mai degrabă abilităților și competențelor lor.
– *Stereotipuri legate de trăsăturile de leadership*. Trăsăturile stereotipic masculine, cum ar fi asertivitatea și competitivitatea, pot fi percepute ca fiind mai valoroase pentru rolurile de conducere, în timp ce trăsăturile stereotipic feminine, cum ar fi empatia și colaborarea, pot fi percepute ca fiind mai puțin importante.
– *Prejudecăți inconștiente.* Evaluatorii pot avea prejudecăți inconștiente care îi fac să perceapă și să evalueze diferit competențele și performanța angajaților în funcție de gen, chiar dacă nu sunt conștienți de aceste prejudecăți.
– *Impactul asupra deciziilor de promovare și remunerare.* Evaluările diferențiate pot duce la decizii inechitabile în ceea ce privește promovarea, atribuirea proiectelor importante și remunerarea, limitând oportunitățile de avansare pentru femei.

Dubla constrângere (*double bind*) – așteptările contradictorii față de femeile lider – este o barieră care se referă la situația în care femeile în poziții de conducere se confruntă cu așteptări conflictuale legate de comportamentul și stilul lor de leadership (Jamieson, K. 1995). Această dilemă apare din cauza stereotipurilor de gen și a așteptărilor societale contradictorii față de femei. Dupa Herminia Ibarra (2015), iată cum se manifestă dubla constrângere:

- *Așteptări legate de trăsăturile de gen.* Se așteaptă ca femeile să manifeste trăsături stereotipic feminine, cum ar fi empatia, colaborarea și grija față de ceilalți. În același timp, se așteaptă ca liderii să fie asertivi, decisivi și competitivi – trăsături stereotipic masculine.
- *Penalizarea pentru comportamente „masculine".* Când femeile adoptă comportamente stereotipic masculine, cum ar fi asertivitatea și competitivitatea, pot fi percepute negativ, ca fiind agresive, dure sau necooperante.
- *Penalizarea pentru comportamente „feminine".* Pe de altă parte, când femeile manifestă trăsături stereotipic feminine, cum ar fi empatia și colaborarea, pot fi percepute ca fiind prea blânde, indecise sau ineficiente în rolurile de conducere.
- *Standarde duble.* Femeile lider pot fi evaluate mai strict decât omologii lor bărbați pentru același comportament. De exemplu, un bărbat asertiv poate fi perceput ca un lider puternic, în timp ce o femeie asertivă poate fi percepută ca agresivă.

Această dublă constrângere creează o situație în care femeile se confruntă cu așteptări contradictorii și pot fi penalizate indiferent de comportamentul pe care îl adoptă. Această dilemă poate duce la: stres și anxietate pentru femeile aflate în poziții de conducere, limitarea potențialului și a eficacității femeilor lider, descurajarea femeilor să aspire la roluri de conducere, perpetuarea stereotipurilor și a inegalităților de gen în leadership. Pentru a depăși dubla constrângere este nevoie de o schimbare a mentalităților și a așteptărilor societale față de lideri, indiferent de gen.

Efectul „reginei albine" se referă la tendința unor femei aflate în poziții de conducere de a perpetua stereotipurile de gen și de a trata alte femei într-un mod mai puțin favorabil (Ellemers, N., Van den Heuvel, et al. 2004). Acest

fenomen a fost observat în unele organizații și poate contribui la menținerea barierelor în calea avansării femeilor în carieră. Câteva caracteristici ale efectului „reginei albine”:

- ***Distanțarea de alte femei.*** Femeile care au reușit să ajungă în poziții de conducere se pot distanța de alte femei și pot evita să le sprijine sau să le promoveze, în încercarea de a-și proteja propria poziție și de a se conforma normelor masculine dominante.
- ***Adoptarea comportamentelor și atitudinilor stereotipic masculine***. Pentru a fi percepute ca potrivite pentru rolurile de conducere, unele femei pot adopta trăsături și comportamente stereotipic masculine, cum ar fi asertivitatea și competitivitatea, și pot respinge trăsăturile stereotipic feminine.
- ***Criticarea și subminarea altor femei.*** Femeile „regine albine” pot fi mai critice și mai dure cu alte femei, subminându-le performanța și potențialul de avansare în carieră (Derks, Van Laar, Ellemers 2016).
- ***Perpetuarea stereotipurilor de gen.*** Prin comportamentul și atitudinile lor, femeile „regine albine” pot întări stereotipurile de gen existente și pot contribui la menținerea barierelor în calea egalității de gen în organizații.

Este important de menționat că nu toate femeile în poziții de conducere manifestă efectul „reginei albine” și că acest fenomen nu este o caracteristică inerentă a leadership-ului feminin. Multe femei lideri recunosc importanța sprijinirii și promovării altor femei și se angajează activ în eforturile de a promova egalitatea de gen în organizațiile lor. Prin recunoașterea și abordarea efectului „reginei albine”, organizațiile pot crea un mediu de lucru mai echitabil și mai favorabil pentru avansarea femeilor în carieră.

Strategii pentru promovarea egalității de gen în management

Pentru a aborda diferențele de gen în management și a promova egalitatea de șanse, organizațiile pot implementa diverse strategii. Acestea includ programe de mentorat și dezvoltare a leadership-ului pentru femei, politici de conciliere a vieții profesionale cu cea personală, stabilirea unor obiective de diversitate și incluziune, precum și training-uri pentru

conștientizarea și combaterea stereotipurilor de gen (Kalev et al., 2006). Egalitatea de gen în management reprezintă un obiectiv important pentru companiile moderne, care doresc să creeze un mediu de lucru incluziv și să valorifice potențialul tuturor angajaților, indiferent de gen. Pentru a atinge acest obiectiv, este nevoie de implementarea unor strategii eficiente, care să abordeze barierele și stereotipurile existente.

Primul pas în promovarea egalității de gen în management este stabilirea unor obiective clare și măsurabile (Ibarra, H., Ely, R. J., & Kolb, D. M. 2013). Acestea pot include creșterea procentului de femei în poziții de conducere, reducerea diferenței salariale între femei și bărbați sau implementarea unor programe de mentorat pentru angajatele cu potențial de leadership.

Un mediu de lucru incluziv este esențial pentru promovarea egalității de gen. Acest lucru presupune eliminarea stereotipurilor și a prejudecăților, precum și încurajarea diversității și a respectului reciproc. Companiile pot organiza training-uri de conștientizare a diversității și pot implementa politici anti-discriminare și anti-hărțuire. Pentru a promova egalitatea de gen în management, este important ca femeile să aibă acces la aceleași oportunități de dezvoltare profesională ca și bărbații. Acest lucru poate include programe de training și dezvoltare a abilităților de leadership, precum și oportunități de networking și mentorat.

Multe femei se confruntă cu dificultăți în a avansa în carieră din cauza responsabilităților familiale. Pentru a aborda această problemă, companiile pot implementa politici de echilibru între viața profesională și cea personală, cum ar fi programul flexibil de lucru, concediul parental plătit sau serviciile de îngrijire a copiilor. Pentru a crește numărul de femei în poziții de management, companiile pot implementa programe de promovare a femeilor talentate și cu potențial de leadership. Acestea pot include programe de mentorat, networking și dezvoltare a abilităților de conducere.

Pentru a asigura eficacitatea strategiilor de promovare a egalității de gen în management, este important să se monitorizeze și să se evalueze constant progresul. Acest lucru poate include colectarea de date privind reprezentarea femeilor în diferite niveluri de management, precum și feedback-ul angajaților cu privire la mediul de lucru și oportunitățile de

dezvoltare profesională. Unul dintre obiectivele acestei lucrări a fost și identificarea măsurilor pentru contracararea discriminărilor de gen. Prin intermediul acestei lucrări ne-am propus să contribuim la o mai bună înțelegere a fenomenului și să oferim recomandări practice pentru organizațiile care doresc să promoveze egalitatea de gen și să beneficieze de avantajele diversității în management. În acest sens, propunem câteva măsuri care pot contracara discriminarea de gen:

1. Conștientizarea și educarea cu privire la stereotipurile de gen.
2. Promovarea modelelor feminine de succes în leadership.
3. Implementarea politicilor și practicilor de diversitate și incluziune.
4. Dezvoltarea programelor de mentorat și sprijin pentru femeile în poziții de conducere.
5. Încurajarea leadership-ului androgyn, care îmbină trăsături masculine și feminine.
6. Conștientizarea și educarea cu privire la stereotipurile de gen.
7. Promovarea modelelor feminine de succes în leadership.
8. Implementarea politicilor și practicilor de diversitate și incluziune.
9. Dezvoltarea programelor de mentorat și sprijin pentru femeile în poziții de conducere.
10. Încurajarea leadership-ului androgyn, care îmbină trăsături masculine și feminine.

Concluzii

Stereotipurile și prejudecățile legate de gen în leadership reprezintă obstacole semnificative în calea egalității de gen în mediul de afaceri. Prin conștientizarea acestor preconcepții, promovarea diversității și implementarea unor strategii de incluziune, organizațiile pot crea un mediu în care atât femeile, cât și bărbații au oportunități egale de a-și dezvolta potențialul de leadership. Depășirea stereotipurilor de gen în leadership este esențială pentru valorificarea talentelor și perspectivelor diverse, conducând la o performanță organizațională îmbunătățită și la o societate mai echitabilă.

Organizațiile pot sprijini femeile lider prin conștientizarea și abordarea stereotipurilor de gen în evaluarea și promovarea liderilor, prin oferirea de

modele de rol și programe de mentorat pentru femeile în poziții de conducere. De asemenea, promovarea unui leadership autentic și a unui stil de conducere inclusiv, care valorifică atât trăsăturile „masculine", cât și cele „feminine", duce la crearea unei culturi organizaționale care apreciază diversitatea și tratează angajații în mod egal, indiferent de gen.

Recunoașterea și abordarea dublei constrângeri sunt esențiale pentru a permite femeilor să își atingă potențialul maxim în rolurile de conducere și pentru a promova egalitatea de gen în leadership. Pentru a contracara efectul „reginei albine", organizațiile pot lua măsuri precum: conștientizarea și abordarea stereotipurilor de gen și a prejudecăților inconștiente la toate nivelurile organizației, încurajarea și sprijinirea femeilor în poziții de conducere să fie mentori și modele pentru alte femei, dar și crearea unor rețele și grupuri de sprijin pentru femeile din organizație și implicit, promovarea unei culturi organizaționale inclusive, care valorifică diversitatea și promovează colaborarea și sprijinul reciproc între angajați, indiferent de gen.

Studiile au arătat că o mai mare diversitate de gen în echipele de management poate avea un impact pozitiv asupra performanței organizaționale. Companiile cu o reprezentare echilibrată a femeilor și bărbaților în poziții de conducere tind să aibă rezultate financiare superioare și o cultură organizațională mai incluzivă (Rhode, D. L. 2017). Diversitatea de gen aduce perspective și abordări diferite, stimulând inovația și luarea deciziilor mai eficiente. Diferențele de gen în management reprezintă o provocare persistentă în organizațiile contemporane. Înțelegerea factorilor care contribuie la aceste diferențe și implementarea unor strategii eficiente de promovare a egalității de gen sunt esențiale pentru crearea unor medii de lucru incluzive și performante. Cercetările viitoare ar trebui să exploreze în continuare mecanismele prin care diversitatea de gen influențează dinamica organizațională și să identifice cele mai bune practici pentru susținerea avansării femeilor în poziții de conducere.

În concluzie, promovarea egalității de gen în management necesită un efort susținut și o abordare strategică din partea companiilor. Prin stabilirea unor obiective clare, crearea unui mediu de lucru incluziv, oferirea de oportunități egale de dezvoltare profesională și promovarea femeilor în

poziții de conducere, companiile pot valorifica întregul potențial al forței de muncă și pot beneficia de avantajele diversității în leadership.

Bibliografie

Bass, B. M. (1985). *Leadership and performance beyond expectations*. New York: Free Press.

Cook, A., & Glass, C. (2014). *Women and Top Leadership Positions: Towards an Institutional Analysis*. Gender, Work & Organization, 21(1), 91-103.

Cotter, D. A., Hermsen, J. M., Ovadia, S., & Vanneman, R. (2001). *The glass ceiling effect*. Social Forces, 80(2), 655-681.

Derks, B., Van Laar, C., & Ellemers, N. (2016). *The queen bee phenomenon: Why women leaders distance themselves from junior women.* The Leadership Quarterly, 27(3), 456-469.

Eagly, A. H., & Carli, L. L. (2007). *Through the Labyrinth: The Truth About How Women Become Leaders.* Harvard Business Press.

Eagly, A. H., & Johannesen-Schmidt, M. C. (2001). *The leadership styles of women and men*. Journal of Social Issues, 57(4), 781-797.

Eagly, A. H. (1987). *Sex differences in social behavior: A social-role interpretation*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Eagly, A. H., & Karau, S. J. (2002). *Role congruity theory of prejudice toward female leaders*. Psychological Review, 109(3), 573-598.

Ellemers, N., van den Heuvel, H., de Gilder, D., Maass, A., & Bonvini, A. (2004). *The underrepresentation of women in science: Differential commitment or the queen bee syndrome?* British Journal of Social Psychology, 43(3), 315-338.

Ibarra, H. (2015). *Act Like a Leader, Think Like a Leader*. Harvard Business Review Press.

Ibarra, H., Ely, R. J., & Kolb, D. M. (2013). *Women Rising: The Unseen Barriers.* Harvard Business Review, 91(9), 60-66.

Jamieson, K. H. (1995). *Beyond the Double Bind: Women and Leadership*. Oxford University Press.

Kalev, A., Dobbin, F., & Kelly, E. (2006). *Best practices or best guesses? Assessing the efficacy of corporate affirmative action and diversity policies*. American Sociological Review, 71(4), 589-617.

Morrison, A. M., White, R. P., & Van Velsor, E. (1987). *Breaking the Glass Ceiling: Can Women Reach the Top of America's Largest Corporations?* Addison-Wesley.

Rhode, D. L. (2017). *Women and Leadership*. Oxford University Press.

Ridgeway, C. L. (2011). *Framed by Gender: How Gender Inequality Persists in the Modern World.* Oxford University Press.

Schein, V. E. (1973). *The relationship between sex role stereotypes and requisite management characteristics.* Journal of Applied Psychology, 57(2), 95-100.

Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S.

Tajfel, H. (1973). Experiments in a vacuum. In J. Israel & H. Tajfel (Eds.), The context of social psychology: A critical assessment (pp. 69-119). London: Academic Press.

Valian, V. (1998). Why So Slow? *The Advancement of Women.* MIT Press.

CAPITOLUL II

Feminismul și arta

Feminitate și expresivitate în creația artistei Ana Mendieta

Femininity and Expressiveness in Ana Mendieta's Artistic Work

MIRELA ȘTEFĂNESCU[1]

Abstract
In this article I will analyze, on the one hand, the feminist dimension explored by the artist Ana Mendieta in her works from the mid-1970s, following her encounters with feminist groups in New York. On the other hand, the artist's growing ecological sensitivity is evident in works that explore issues related to awareness, concern, and respect for the environment.
I will also analyze some of the artist's works in which she addresses issues related to social problems or cultural identity, highlighting the expressive relationship between humans and nature. Combining expressive formulas specific to performance art with the creative possibilities of land art, Ana Mendieta metaphorically expressed in her works the suffering caused by the condition of being exiled from Cuba to the United States.

Keywords: *feminist groups, ecological sensibilities, cultural identity, performance art, land art*

Introducere

Secolul al XX-lea a fost marcat de mari schimbări și inovații în artă, cu o serie de mișcări și tendințe artistice care s-au rupt de formele și exprimările

[1] Cercetător Științific III, doctor în Arte vizuale la Institutul de Cercetare Multidisciplinară în Artă din cadrul Universității Naționale de Arte „George Enescu" din Iași.

tradiționale, dar a continuat să aibă un impact profund asupra artei contemporane.

Arta secolului XX a trecut prin transformări revoluționare, în urma cărora s-au născut stiluri noi, s-au explorat teme și materiale noi, în care corpul uman ocupa un loc important, astfel încât putem spune că toată această perioadă caracterizată de noi descoperiri și experimentări au creat condițiile apariției de noi mijloace de exprimare artistică. „Tendința artistului contemporan este de a se elibera de modele și de tradițiile figurative ale trecutului, pentru a se consacra lumii contemporane, dinamice și în continuă evoluție”[2].

Anii 1970 au fost marcați de transformări semnificative pentru mișcarea feministă, la nivel global, evidențiindu-se printr-o serie de victorii legislative importante, activism social vibrant și o reevaluare profundă a rolurilor de gen și a inegalității de gen.

În acest context, vom analiza dimensiunea artistică a Anei Mendieta în care explorează teme profunde precum identitatea, feminitatea, relația dintre corp și natură, violența și vindecarea.

Explorarea feminității în contextual cultural al anilor ‘70

Anii '70 au reprezentant un deceniu de mari transformări pentru mișcarea feministă, marcat de o diversitate de perspective, activism vibrant și progrese semnificative în domenii precum drepturile reproductive, egalitatea economică și reprezentarea politică. De altfel, acest deceniu a fost apogeul celui de-al doilea val a feminismului, care a pornit la sfârșitul anilor '60. Această fază a fost caracterizată de o abordare mai radicală și intersecțională a feminismului, care a concentrat o gamă largă de probleme sociale, inclusiv discriminarea sexuală, violența împotriva femeilor, stereotipurile de gen și rolurile de gen tradiționale.

Spre deosebire de primul val al feminismului, care s-a concentrat în principal pe dreptul de vot al femeilor, feminismul din anii '70 a fost mult

[2] Mircea Ștefănescu, Mirela Ștefănescu, *Land Art – The Harmony Between Art, Nature, Landscape,* publicat în Revista Lucrări Științifice a Facultății de Horticultură din cadrul USAMV Iași, vol. 57, nr.1, Editura „Ion Ionescu de la Brad”, Iași, 2014, p. 241.

mai divers și incluziv. Femeile de culoare, lesbiene, transgen și din alte grupuri marginalizate au contribuit semnificativ la mișcare, aducând în prim plan experiențe și perspective unice.

Contextul cultural al anilor '70 a influențat, de asemenea, modul în care femeile artiste își foloseau corpul. „În timp ce artiste nord-americane operau, în general, în cadrul feminismului incipient, cu o viziune autobiografică și celebratoare asupra corpului feminin, artistele din Europa, unde nu exista o tradiție feministă coerentă, lucrau adesea într-un mod mai confruntativ, sociologic și psihanalitic"[3]. Evitând să își alinieze practicile la o agendă feministă specifică, artiste precum franceza Gina Pane, austriaca Valie Export și iugoslava Marina Abramović au folosit adesea corpul ca mediu artistic, deoarece acesta permitea depășirea convențiilor atât ale artei, cât și ale limbajului.

Până la sfârșitul anilor 1970, reacția împotriva pluralismului, a femeilor și a minorităților a devenit evidentă în cadrul instituțiilor dominante și al discursului din lumea artistică din Statele Unite, Marea Britanie și multe părți ale Europei.

Însă, spre sfârșitul deceniului al șaptelea, teoria și practica feministă au cunoscut schimbări importante, iar, accentul s-a mutat, din ce în ce mai mult, de la activism, colaborare de grup și noțiunea de artă feministă, ca o articulare a experienței feminine spre explorarea feminității ca reprezentări ale propriului corp.

Odată ce femeile și-au revendicat dreptul la propria voce, au identificat noi domenii tematice ce puteau fi explorate. Artistele precum Gina Pane, Valie Export, Marina Abramović, Ana Mendieta, Miriam Schapiro, Judy Baca s-au concentrat în lucrările lor pe aspecte ale reprezentării corpului sau mediului. Din anii 1960, în special în Statele Unite, o avalanșă de lucrări excelente au investigat noi teritorii ale semnificației, ce au concentrat intensitatea și diversitatea creațiilor realizate de femei din întreaga lume în ultimii cincizeci de ani.[4]

---

[3] Whitney Chadwick, *Women, art, and society*, Thames and Hudson, New York, SUA, 1997, p. 366.

[4] Sheila Pinkel, *Women, Body, Earth,* publicat în Women, Art, and Technology editat de Judy Malloy, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 2003, p. 35.

„Ca și în multe alte domenii, secolul al XX-lea a avut un aport esențial în ceea ce privește descoperirile, evoluția și schimbările de paradigmă."[5]

Provocarea continuă pentru femei este să mențină această intensitate a activității, să rămână fidele vocii interioare care dă veridicitate și energie creației artistice, să continue să promoveze egalitatea și să genereze soluții inovatoare pentru expunere și schimbare.

Deși au fost obținute progrese semnificative în anii '70, mișcarea feministă continuă să lupte pentru egalitate de gen și justiție socială și în prezent. Provocările persistă în domenii precum violența domestică, discriminarea la locul de muncă, sărăcia, accesul la educație și asistență medicală. Feminismul rămâne o forță vitală care luptă pentru o lume mai bună pentru toți.

Modalități de exprimare în creația artistică a Anei Mendieta

Ana Mendieta (1948-1985) a fost o artistă cubanezo-americană cunoscută ca o prezență centrală în domeniul performance art, land art, fotografie, sculptură, video și instalații axându-se pe idea folosirii corpului uman ca suport și mijloc de exprimare artistică. Astfel, explorând tehnici și materiale neconvenționale artista a reușit să-și exprime experiențele și emoțiile legate de condiția de femeie nu doar în lumea artei ci mai cu seamă ca o exilată cubaneză în Statele Unite ale Americii.

Ana Mendieta s-a născut în Cuba, dar după Revoluția Cubaneză a fost trimisă de părinți în Iowa la vârsta de 12 ani împreună cu sora ei, ca parte a unui program de azil al guvernului SUA pentru adolescenți. Încă din gimnaziu Mendieta a fost atrasă de artă, ca mai apoi să se înscrie la Universitatea din Iowa, iar după finalizarea studiilor universitare a început cursurile postuniversitare de artă. Ea a simțit că arta ar facilita tranziția de la patria ei natală și noua casă. După o formare ca pictoriță, Mendieta a urmat studiile noului program MFA în Intermedia, fondat și condus de artistul german Hans Breder, elaborându-și, ulterior opera interdisciplinară. A descoperit o afinitate cu lucrările lui Vito Acconci, Lynda Benglis, Chris

[5] Ligia Fărcășel, *Women composers from Romania*, publicat în Problematica Feministă reflectată în societatea contemporană, coordontor CS II dr. Marinela Rusu, Ed. Performantica Iași, 2023, p. 223.

Burden, Bruce Nauman, Robert Smithson și Carolee Schneeman, precum și cu lucrările acționiștilor vienezi și ale grupului Fluxus.

Experiența traumatizantă a dezrădăcinării a avut un impact enorm asupra temelor abordate în lucrările sale. Mendieta avut curajul să exploreze subiecte tabu, dar să și provoace spectatorii în a-și exprima propriile gânduri și sentimente și a abordat astfel, formele de manifestare ale performance-ului. Performace art „aspiră la estetizarea oricărei acțiuni umane și, în acest sens, implică o cooperare efectivă cu spectatorul, dar nu atât fizică, precum în cazul happening-ului, cât emotive și reflexive, ceea ce devine posibil prin transferul nemijlocit și fără rest al conținutului emoțional și intelectiv de la artistul-actant șau spectatorul-participant”[6], desființând, astfel, granițele dintre artist și public.

Mișcare artistică derivată din Happening, Performance Art a fost abordat de artiștii plastici ca opțiune la formele de artă tradiționale considerate „secătuite chiar și în condițiile tuturor libertăților”[7], urmărind, în fapt, translarea valorilor estetice de la obiectul de artă la procesul actului artistic solicitând participare din partea publicului. Această formă de exprimare artistică pune accentul pe folosirea corpului ca mediu în timpul actului artistic. „Mizând pe forța de șoc a acțiunii devenită imagine pentru spectator și luând forma unui ritual desfășurat în public *performanța* repune în discuție aspecte ale condiției umane percepute de artist ca umilitoare, dezonorante sau chiar cutremurătoare.”[8]

Primele performance-uri ale Anei Mendieta abordează tema violenței împotriva femeilor, evocând prin moduri de reprezentare specific, suferința corpului feminin. Astfel, în lucrarea *Fără titlu (Amprente de sticlă pe corp – față)* din anul 1972, Ana Mendieta își presează fața cu forță pe un geam în diferite unghiuri. Dincolo de expunerea suferinței corporale, funcția lucrării ca portret este tulburată de deformarea feței, astfel încât este distorsionată percepția privitorului asupra ei ca femeie, dar mai cu seamă asupra identității ei. Tot în această direcție, este concepută și lucrarea *Fără titlu (Variații cosmetice faciale)* în care Mendieta ridică problema rasismului din Statele Unite ale Americii prin schimbarea aspectului, folosind machiaj și peruci, iar, în unele cazuri deschizându-și la culoare pielea și părul.

---

[6] D.N. Zaharia, Iasul Vernisajelor, vol II, Ed. Dosoftei, Iași, 2000, p. 96.
[7] *Idem*, p. 95.
[8] D.N. Zaharia, Iasul Vernisajelor, vol II, Ed. Dosoftei, Iași, 2000, p. 96.

În urma întâlnirilor avute la mijlocul anilor 1970 la New York cu grupuri feministe, Ana Mendieta a abordat în lucrările *Opus Earth* din 1977 și *Rape Scene* din 1973 într-un mod direct și uneori controversat, subiecte precum vulnerabilitatea, sexualitatea și puterea feminină.

Având o perspectivă culturală diferită, aceea a unei cubaneze dezrădăcinate care trăia în Statele Unite ale Americii, Ana Mendieta a folosit pentru prima dată sângele în performance-ul *Rape Scene* ca protest împotriva violului. Explorări ale relației dintre corpul feminin și natură le regăsim în performance-urile realizate în seria *Silueta* în diferite zone din Iowa City, Iowa, Oaxaca, Mexic și alte locații. Astfel, imprima urmele corpului său pe pământ, conturându-l cu praf de pușcă aprins, pietre, flori și focuri de artificii sau îngropându-se legată în materiale organice, fâșii de pânză în noroi și pietre, documentând ulterior amprentele sau siluetele rezultate. „Lucrările sale stabileau identificări puternice între corpul feminin și pământ, într-un mod care anula convențiile suprafeței pe care se sprijină tradițiile artei occidentale. Rămâneau doar urme ale interacțiunii mediate dintre corp și pământ”[9].

Fig. 1. Ana Mendieta, *Untitled (Silueta Series)* 1977[10]

Mendieta a realizat o tipologie a *Siluetelor*, incluzând figuri cu brațele ridicate deasupra capului pentru a reprezenta fuziunea pământului cu cerul

[9] Whitney Chadwick, *op.cit*, p. 374.
[10] *Idem*, p. 373.

sau plutind în apă pentru a simboliza spațiul minim dintre pământ și mare, dar apare și cu brațele ridicate și picioarele lipite pentru a semnifica un suflet rătăcitor. Până în 1978, *Siluetele* au lăsat loc formelor antice de zeițe sculptate în stâncă, modelate din nisip sau gravate în paturi de argilă.[11] „Cu piese precum *Insula*, din 1981, a reconsacrat un arhetip de fecunditate materială argiloasă întrupată odată de neolitica Doamnă din Pazardzik și scoasă de atunci din ierarhia culturală... Așa cum sugerează alegerea titlului pe care o face Mendieta, o imagine umil stilizată ar putea crea legătura cu alte zone de luptă. Numind substitutul ei de corp *insula,* ea arată spre Cuba, țara natală."[12]

Multe dintre lucrările Anei Mendieta explorează teme recurente fiind legate de problematici privind discriminarea, identitatea, clasa socială, suferințe ale existenței pe care le-a transpus cu mult patos într-un limbaj vizual expresiv.

„A pune sub semnul întrebării propria cultură înseamnă a ne pune sub semnul întrebării propria existență, realitatea noastră umană," spunea odată artista Ana Mendieta. „Acest lucru devine la rândul său o căutare, o chestionare a ceea ce suntem și a modului în care ne vom realiza."[13]

Fig. 2. Ana Mendieta, *Insula*, 1981[14]

[11] https://www.guggenheim.org/teaching-materials/moving-pictures/ana-mendieta, accesat 10.05.2024.

[12] Julian Bell, *Oglinda Lumii – o noua istorie a artei*, Ed. Vellant, București, 2007, p. 439.

[13] Ana Mendieta, *Dialectics of Isolation* (New York: A.I.R. Gallery, 1980) as quoted in Leticia Alvarado, „Chapter 1: Other Desires: Ana Mendieta's Abject Imaginings," in Abject Performances: Aesthetic Strategies in Latino Cultural Production, Durham, NC: Duke University Press, 2018, https://www.moma.org/artists/3924, accesat 10.05.2024.

[14] Julian Bell, *op.cit*, p. 439.

Mendieta a văzut corpul ei ca pe o extensie a pământului și s-a folosit de limbajul artistic pentru a celebra frumusețea și fragilitatea vieții. „Artista dezvăluie multe despre ea însăși în lucrările sale, diferite tipuri de durere fizice, psihologice și emoționale, opera sa putând fi interpretată pe deplin biografic și psihologic."[15]

Expresivitatea este o altă caracteristică importantă a operei artistei Ana Mendieta. Ea a utilizat o varietate de medii și tehnici pentru a-și exprima emoțiile și ideile, inclusiv fotografia, sculptura, pictura și performance-ul. Lucrările sunt adesea intense și emoționante, abordând teme dificile precum moartea, violența și opresiunea.

Ana Mendieta și-a folosit corpul nud pentru a crea sculpturi și picturi efemere, adesea în medii naturale. Artista considera că publicul receptează mai puternic mesajul pe care dorește să-l transmită, dacă lucrează în spații publice și poate influența percepția publicului dincolo de limitele impuse de galeriile de artă și muzee, extinzând posibilitățile de conținut ale procesului artistic.

De la mijlocul anilor 1960, odată cu creșterea gradului de conștientizare a fragilității sistemelor biologice, mulți artiști și-au exprimat dragostea pentru natură și îngrijorarea față de distrugerea ei.

Astfel, în America în anul 1968 a apărut mișcarea artistică Land Art, după ce artistul/ critic newyorkez Robert Smithson a publicat eseul „The Sedimentation of the mind: Earth Project", în care punea în discuție sporirea gradului de conștientizare a oamenilor privind relația omului cu natura și intervențiile din mediul înconjurător. „Ideea lui Robert Smithson era aceea de a evada din sistemul introspectiv al galeriilor de artă din Manhatan și să dea interacțiunii dintre artă și natură o dimensiune geografică"[16].

Printre cei mai importanți artiști Land Art îi amintim pe Robert Smithson, Andy Goldsworthy, Christopher Jobson, Jim Denevan, Christo and Jeanne-Claude, Richiard Long etc.

---

[15] Mirela Ștefănescu, *The semantics of femininity of the artist Louise Bourgeois's creation*, publicat în Problematica Feministă reflectată în societatea contemporană, coordontor CS II dr. Marinela Rusu, Ed. Performantica Iași, 2023, p. 15.

[16] Mircea Ștefănescu, Mirela Ștefănescu, *Land Art – The Harmony Between Art, Nature, Landscape,* publicat în Revista Lucrări Științifice a Facultății de Horticultură din cadrul USAMV Iași, vol. 57, nr.1, Editura „Ion Ionescu de la Brad", Iași, 2014, p. 241.

Astfel, în practicile artistice Ana Mendieta a combinat formule de expresie specifice performance-ul cu posibilitățile creative ale land-art-ului rezultând o serie de lucrări, ce se concentrau pe formarea sensibilităților ecologiste, printre care *Pomul Vieții*. Explorând relația dintre trupul femeii și natură, artista și-a acoperit corpul cu noroi și iarbă și s-a rezemat de un copac, într-o postură de zeiță, exprimând astfel, suferința provocată de condiția de exilată din Cuba în SUA, menținând puternica legătură cu moștenirea ei cubaneză.

„Explorarea mea artistică a relației dintre mine și natură a fost un rezultat clar al faptului că am fost smulsă din patria mea în adolescență. Realizarea siluetei mele în natură menține tranziția dintre patria mea și noua mea casă. Este o modalitate de a-mi revendica rădăcinile și de a deveni una cu natura. Deși cultura în care trăiesc acum face parte din mine, rădăcinile și identitatea mea culturală sunt rezultatul moștenirii mele cubaneze”[17].

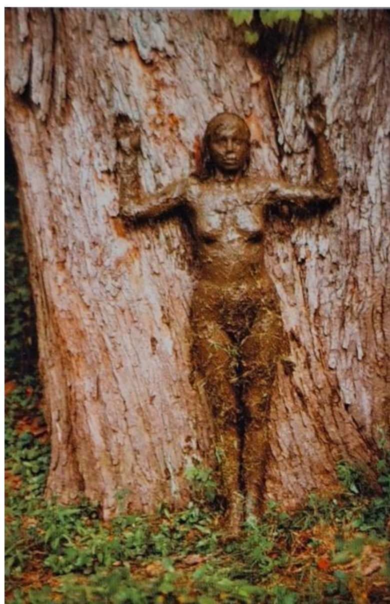

Fig. 3. Ana Mendieta, Stop-cadru din performance-ul *Pomul Vieții*, care a avut loc lângă Old Man's Creek, Iowa, SUA, 1976[18].

[17] https://www.guggenheim.org/teaching-materials/moving-pictures/ana-mendieta, accesat 10.05.2024.

[18] Farthing, Stephen (2011), *Istoria artei de la pictura rupestră la arta urbană*, Ed. RAO, București, p. 513.

Dincolo de impactul vizual al lucrării, Ana Mendieta subliniază expresiv conexiunea cu pământul, pe care l-a folosit ca suport pentru a-și exprima intensele căutări și emoții. Subliniază, de altfel, o profundă legătură *vindecătoare* dintre mesaj, materiale folosite (plante, copaci, pietre, frunze) și locurile alese special pentru realizarea lucrării (păduri, ape etc.) „Scopul land-artei – spune land-pictorul, sculptorul și fotograful englez Richard Schilling – este mai degrabă un proces de creație, decât un rezultat final. Folosind doar ceea ce am putea găsi într-un anumit loc, am învățat foarte multe despre acest loc."[19]

De-a lungul carierei sale, explorările lui Mendieta privind reprezentarea s-au bazat pe o concepție intersecțională a identității, unde rasa, genul, vârsta și clasa socială operau simultan. „Ca femei non-albe, luptele noastre sunt duble", scria Mendieta într-o declarație curatorială pentru o expoziție a femeilor artiste de culoare. „Această expoziție nu subliniază neapărat nedreptatea sau incapacitatea unei societăți care nu a fost dispusă să ne includă, ci mai degrabă o voință personală de a continua să fim „celelalte"[20].

Concluzii

Mișcarea feministă din anii 1970 a fost o perioadă de mari schimbări și activism, punând bazele pentru progresul continuu în direcția egalității de gen și a justiției sociale. Lucrările artistelor inspirate de feminism, au jucat un rol semnificativ în deciziile multor femei de a aborda această problematică sau chiar să se implice colaborativ și/sau activist social în deceniul următor.

Moștenirea mișcării feministe din anii 1970 continuă să influențeze societatea și astăzi. Deși s-au făcut progrese semnificative, încă există multe provocări legate de egalitatea de gen și de combaterea discriminării.

[19] http://ecology.md /md/section.php, accesat 10.05.2024.

[20] Ana Mendieta, *Dialectics of Isolation* (New York: A.I.R. Gallery, 1980) as quoted in Leticia Alvarado, „Chapter 1: Other Desires: Ana Mendieta's Abject Imaginings," in Abject Performances: Aesthetic Strategies in Latino Cultural Production, Durham, NC: Duke University Press, 2018.
https://www.moma.org/artists/3924, accesat 10.05.2024.

Feminismul rămâne o mișcare vibrantă și diversă, care luptă pentru o lume mai dreaptă și echitabilă pentru toți.

Tragic decedată la vârsta de 36 de ani, Ana Mendieta a lăsat o moștenire artistică importantă. Lucrările sale continuă să fie expuse în muzee de renume mondial și să inspire artiștii și publicul din întreaga lume. Ea este considerată o pionieră a performance art feminist și o voce importantă în explorarea relației dintre corp și natură.

Ana Mendieta a fost o artistă inovatoare care a experimentat o varietate de medii, inclusiv performance, fotografie, sculptură, video și instalații, arta ei depășind granițele tradiționale influențând definirea noilor direcții ale artei contemporane. Ana Mendieta a folosit arta pentru a explora teme importante precum *feminitatea, identitatea, natura și moartea*, iar lucrările sale sunt încă relevante și astăzi, continuând să provoace și să inspire publicul.

Bibliografie

Arnheim, Rudolf (1979). *Arta și percepția vizuală (O psihologie a văzului creator*), Editura Meridiane, București. (tr. Florin Ionescu).

Bell, Julian (2007). *Oglinda Lumii – o noua istorie a artei*, Ed. Vellant, București.

Chadwick, Whitney (1997)*Women, art, and society*, Thames and Hudson, New York, SUA,

Gombrih, E.H. (1973). *Artă și Iluzie*, Editura Meridiane, București.

Malloy Judy (2003). editor *Women, Art, and Technology*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England.

Fărcășel, Ligia (2023). *Women composers from Romania*, publicat în Problematica Feministă reflectată în societatea contemporană, coordonator CS II dr. Marinela Rusu, Ed. Performantica Iași.

Farthing, Stephen (2011). *Istoria artei de la pictura rupestră la arta urbană*, Editura RAO, București.

Ștefănescu Mircea, Ștefănescu, Mirela (2014). *Land Art – The Armony Between Art, Nature, Landscape,* publicat în Revista Lucrări Științifice a Facultății de Horticultură din cadrul USAMV Iași, vol. 57, nr.1, Editura „Ion Ionescu de la Brad", Iași.

Mirela Ștefănescu (2023). T*he semantics of femininity of the artist Louise Bourgeois's creation*, publicat în Problematica Feministă reflectată în societatea contemporană, coordonator CS II dr. Marinela Rusu, Ed. Performantica Iași.

D.N. Zaharia (2000). *Iașul Vernisajelor*, vol II, Ed. Dosoftei, Iași.

Surse web (accesate 10.05.2024)

https://www.guggenheim.org/teaching-materials/moving-pictures/ana-mendieta

http://ecology.md /md/section.php

https://www.moma.org/artists/3924

https://www.nytimes.com/2024/03/02/style/ana-mendieta-family-estate.html

Teatrul românesc recent și problematica feministă. Trei studii de caz

---

Recent Romanian Theatre and Feminism. Three Case Studies

OLTIȚA CÎNTEC[1]

Abstract

My paper will highlight how the recent Romanian theatre develops social topics relating to feminine perspective. Arts, theatre art more specifically, as a vivid medium, has the power to bring into focus delicate issues, to draw attention to topics that otherwise might pass unobserved, to nurture modern mentalities. The performances I have chosen speak about domestic violence, about economic inequalities between men and women, and about what it means to be an actress, a mother, and a wife at the same time. My country is still in an ongoing transition process despite 35 years passing since the fall of communism. Changing people, and perspectives is a complicated path, and it's success will require all of our involvement.

Keywords: *theatre, feminism, violence, inequalities*

Introducere

Anveloparea artistică a unor subiecte delicate, despre care comunitatea evită să vorbească este o cale eficace de aducere a acestora în văzul public. Arta implicată social nu judecă, nu dă verdicte, ea are în obiectiv

---

[1] Univ. Assoc. habilitated PhD, Facultatea de Teatru, Universitatea Națională de Arte „George Enescu" Iași.

sensibilizarea. Desigur, efectele nu sunt imediate, ele constituie o contribuție alături de multe altele pe care le completează. Însă arta are atuul de-a vorbi într-o modalitate personalizată despre asemenea teme. Într-o țară dominată încă de viziuni patriarhale, de misoginie, în care femeile au multe de recuperate pe traseul egalității de gen, creația în toate formele ei, cu atât mai mult cea vie care este teatrul, are un rost esențial și în această direcție. Un teatru activ politic contribuie la schimbare.

Iată trei studii de caz revelatoare.

Violența domestică – *Unele rufe se spală în public*

Formula de teatru intimist se dovedește foarte potrivită pentru o temă dureroasă, cu victime temătoare, care nu au curajul să vorbească despre traumele lor, iar când o fac, recurg la varianta șoptită. O fac de spaimă, din discreție, din motive care țin de gestionarea traumei. Anda Drăgan a avut inspirația de-a gândi în acest format spectacolul său documentar *Unele rufe se spală în public*, propunând o incursiune foarte personalizată într-un univers terifiant de-a dreptul după ce îi afli detaliile. Despre care știm mult prea puține. Intimitatea teatrală face bine publicului și tratează cu respect un subiect despre care statisticile spun că în realitate atinge cote îngrijorătoare. Conform Inspectoratului General al Poliției Române, doar în prima jumătate a anului 2022 au avut loc peste 26.000 de fapte de violență domestică; o treime din cele 5.163 de ordine de restricție emise în asemenea spețe au fost încălcate; 445 de femei și fete au fost ucise de un membru de familie în ultimii nouă ani; în primele șase luni ale aceluiași an de referință, 19 femei și fete au fost ucise de un membru al familiei.[2]

Ca strategie de calibrare a mesajului, Anda Drăgan a optat pentru confesiune, adresare mai tușantă decât orice alt mijloc de expresivitate scenică. Față în față, pe două scaune, o actriță și o spectatoare/un spectator devin părțile implicate ale unor povești reale, selectate din portofoliul FILIA. Protecția anonimatului e asigurată pentru cazurile de abuz domestic, dar

---

[2] Datele provin din motivarea proiectului depus de regizoarea Anda Drăgan la AFCN pentru obținerea finanțării necesare proiectului *Unele rufe se spală în public*, pe care mi l-a pus la dispoziție.

transferă întreaga încărcătură emoțională a unor *story*-uri care, atunci când le asculți, ți se par ireale. Ușor adaptabil, *Unele rufe...* se joacă în orice spațiu, nu există „al patrulea perete", e refuzat din start, ar frânge conexiunea atât de subtilă dintre actant și adresant. Comunicarea ar eșua, ar deveni convențională, verosimilitatea dată de verbatimul situațiilor colectate de specialiștii FILIA și alese de echipa Amalgam pe criterii artistice ar fi virusată. Scenografia înseamnă frânghii de rufe pe care sunt agățate tricouri, rochii, maieuri la o înălțime ce te obligă să treci printre ele. Toate sunt albe, o puritate maculată de amenințări directe la adresa femeii ori, pe linia animării instinctului matern, la adresa copiilor, cu înscrisuri explicite, de culoare roșie, și ele preluate din vorbele grele aruncate de abuzatori partenerelor de viață. Sunt pumnalele simbolice înmuiate în otrava verbalității care ucid speranțe, fericire și anatemizează orice relație interumană: „Fără mine ești un nimeni!" „Mă obliga să mă îmbrac doar cu ce haine voia el. Nu mă lăsa să mă machiez, nici să-mi fac unghiile"; „Copiii sunt ai mei și ai familiei mele. Tu poți să pleci, așa că ai grijă cum te comporți." „O să merg la tine la job și o să le spun ce fel de femeie ești și o să fii concediată."

În conceptul regizoral, conexiunea cu spectatorii e capitală. În forma aceasta, teatrul este o spovedanie laică, de descărcare a poverilor sufletești. E impresionant, te transferă într-un univers care pare de domeniul ficțiunii întunecate, dar, de fapt, sunt fapte culese din real. Trei actrițe (Ioana Cojocărescu, Sorana Eșanu, Cătălina Nichitin) rostesc, la o distanță confortabilă pentru a garanta discreția, fragmentele din scenariu simultan, te poți așeza pe oricare dintre scaune, poți face tura completă, dacă afectiv mai ești în stare. Empatia atinge cote maxime. În vreme ce o ascultam pe Sorana Eșanu așezată în fața mea la doar doi-trei pași, îmi spuneam în minte „nu se poate ca asta să fie adevărat. Au scris artistele scenariul. E prea de tot." Pe parcurs, îmi venea să o iau în brațe, să o liniștesc, să o ajut. Eram surprinsă, îngrijorată, scandalizată, revoltată de ceea ce soțul din relatare i-a făcut, de atitudinea mamei lui, a mamei ei, a cercului de prieteni, a ei, care, captivă în complexul Stockholm, a suportat atâtea. A făcut-o gândindu-se la copil, pe care el i l-ar fi luat, la gura lumii care încă e mai activă pe direcția pe care n-ar trebui, a oprobiului general. Mentalitățile patriarhale se modifică greu,

e nevoie de timp și de intervenție civică. Capitol la care România nu excelează, din păcate. De aceea, teatrul are atâtea de făcut ca artă implicată social.

Regizoarea precizează în aceeași sursă că instalația perfomativă s-a născut din „nevoia de a construi o punte între societate și artă prin testarea unor noi mecanisme teatrale. Misiunea noastră este de a aduce în vizorul spectatorilor lipsurile cu care se confruntă comunitatea în care trăim și de a crește gradul de conștientizare asupra problemelor sociale, educaționale și politice."[3]

Structuri teatrale precum aceasta reconfigurează noțiunea de tragic la nivelul ei atomizat. Într-un sistem de referințe documentare, de raporturi de gen bazate pe abuz fizic și emoțional, tragicul a coborât în gospodărie, în imediat, în ceea ce ar trebui să constituie mediul de siguranță al fiecăruia dintre noi, acasă/casa/căminul. Neotragicul s-a mutat în cotidian. Teatralizarea vulnerabilității, recuperarea verbatim a unor situații personale complexe efasează frontiera dintre real și scenic prin performativizare.

Monologul, un ton al împăcării cu sine ca etapă a vindecării afective, „un univers sonor care potențează acest aspect de confesiune și meditație"[4] sunt alte opțiuni estetice inspirate. Partea documentară provine de la Centrul FILIA, unde „30 de supraviețuitoare ale violenței domestice și-au spus poveștile. Considerăm că astfel de acțiuni sunt esențiale în demersul conștientizării gravității situației de violență domestică din țara noastră. Astfel, prin implementarea unui proiect artistic care să atingă această problemă, ne dorim ca victimele să simtă o siguranță în a vorbi și a acționa împotriva agresorilor lor, de a conștientiza că pot primi sprijin și ajutor în orice circumstanță. Mizând pe partea documentară a spectacolului, putem prezenta adevărul brut în ceea ce privește această problemă, pentru a putea ajuta real în viitor. Tăcerea nu ajută."[5] Rufele expuse sunt un metatext prețios care extinde tema pe componenta vizuală, îi dă concretețe prin frânturi de realitate. Duška Radosavljevic menționează un aspect important al valurilor actuale de teatru documentar: „dezvoltarea teatrului documentar în zorii

[3] *Ibidem.*
[4] *Ibidem.*
[5] *Ibidem.*

secolului 21 și conexiunea de tip special cu publicul”[6]. Dimensiunea documentară s-a combinat aici cu ideea de instalație performativă, narațiunile sunt perspectiva victimelor, abundă de sensibilitate. Actorul e mediator, devine vocea acestor femei abuzate grav, cărora le e extrem de greu, din motive economice și a constrângerilor sociale, să se rupă de abuzator. „Astfel, se va crea spațiu intim de confesiune între participant și performer care devin, prin confesiunile spuse și prin forma performance-ului, victimele din poveste. La final, participantul are posibilitatea să se confeseze, adresându-i-se întrebări standard legate de experiența personală în ceea ce privește abuzul. Li se va da posibilitatea să se exprime și prin scris, anonim, la ieșirea din expoziție.”[7] Întrebările privitorului sunt acceptate doar în încheiere, aveam atât de multe încât nici nu mai știam cu ce să încep.

Nedreptățile economice – *Hedda Gabler*

În 2002, regizorul german Thomas Ostermeier începea seria lui Ibsen: *Nora – O casă de păpuși* (Berlin), *Constructorul Solness* (Viena, 2004), *Hedda Gabler* (Berlin, 2005), *John Gabriel Borkman* (Berlin, 2008), *Strigoii* (Amsterdam, 2010). Era, în spatele acestor montări, o reinterpretare scenică în care personajele călătoreau în actualitatea timpului nostru. „Misterele sufletului” pentru care era apreciată odată dramaturgia norvegianului au fost acum surclasate de „grijile financiare”, de o concentrare asupra „personajelor supuse unei enorme presiuni economice” și de „aspectul familial” care le conectează de azi, cum zicea regizorul[8]. Ostermeier continua motivarea propriilor viziuni prin argumentul „convingerile neoliberale din societatea noastră sunt pândite de spaime economice tot mai mari: oamenii sunt obsedați de teama de a se prăbuși în ierarhiile sociale și de a-și pierde statutul

[6] Duška Radosavljevic, *Theatre-Making. Interplay between Text and Performance in the 21st Century*, Palgrave Mc Millan, 2013, p. 130. „The rise of documentary theatre in the early twenty first century and its specific type of engagement with the audience”, în original.

[7] Motivarea proiectului depus de regizoarea Anda Drăgan la AFCN.

[8] *Reading and Staging Ibsen* în revista *Ibsen studies*, vol. X, nr 2/2010, tradus din limba franceză de Vlad Russo, în Thomas Ostermeier, *Teatrul și frica*, București, Editura Nemira, 2016, pp. 90-96.

social."[9] Perspectiva sociologică e prioritară, *Hedda Gabler* o montase la Schaubühne, o reluare identică a făcut în 2024, la Teatrul Național „I.L. Caragiale" București, în aceeași tonalitate de contextualizare comunitară.[10] E interesant cum un text dramaturgic scris la finele secolului al XIX-lea inspiră, prin rezonanțele sale sociale, artiști de debut al veacului XXI, care găsesc corespondențe hermeneutice actualizante.

Hedda e prototipul soției-trofeu, femeia frumoasă care trebuie să răzbată într-o lume a bărbaților, care-și licitează feminitatea în interiorul corului de masculi care o râvnesc. Opțiunea e nu pentru acela pe care-l iubește, ci pentru acela care-i poate asigura confortul material și statutul social cu care e deprinsă. Alegerea e rațională, exclude emoționalul. Aparențele impuse de comunitate primează, dorințele sufletului sunt eclipsate de normele sociale. Comodificarea femeii, transformarea ei într-un obiect de schimb – înfățișarea soției cumpără un nivel de trai de la soțul *provider* – e caracteristică unei îndelungate perioade din istorie și continuă să fie în anumite medii ale societății consumeriste în care trăim. Trocul se extinde și asupra vieții personale, o invadează de multe ori. E un model adoptat de multe tinere și în prezent: detectarea unui bărbat cu bani, putere sau influent pentru care ele să arate bine, căruia îi fac rapid un copil, nu ca fruct al iubirii, ci ca modalitate de înlănțuire perenă a sursei de bani. Tiparul de „reușită" în viață e promovat insistent de presa *glossy*, de televiziunile cu grile de programe discutabile, de apariția unor așa-zise profesiuni care se numesc vedetă, animatoare, influencer etc. Și care, în contextul unei pauperizări evidente în România, a unei educații inadecvate, a lipsei de șanse reale a multor femei le inflamează mintea și le determină să adopte șablonul.

O formă de inegalitate pierdută oarecum din vedere de societate este în interiorul genului feminin, „inegalitate între femeile care-și monetizează creierul și cele care-și monetizează corpul. E o inegalitate care a rămas neanalizată, care nu e nici măcar măsurată. Și, în timp ce ne concentrăm mai ales asupra inegalităților dintre bărbați și femei, această inegalitate, pe care am putea-o sintetiza ca fiind între trup și creier, conduce la inegalități între

[9] *Ibidem*, p. 92.

[10] O analiză completă a spectacolului o puteți citi în *Observator cultural*, nr.1205/26.04. 2024.

femei."[11] În *Hedda Gabler* o avem pe Doamna Elvsted în oglindă cu personajul titular. Ea a experimentat mariajul și viața casnică într-o familie cu copii ai soțului, care nu i se potrivea deloc. A găsit în sine resursele interioare să se desprindă și să își facă loc într-un mediu mai potrivit, doar că de data aceasta ca intelectuală. E într-o altă umbră a masculinității, a lui Løvborg, cu care a lucrat îndeaproape la scrierea celei de-a doua cărți a acestuia. Cea pe care Hedda o distruge concret, din mai multe rațiuni, toate egoiste. Ca să se răzbune pe fostul iubit și să-și dovedească, în ciuda realității, că a ales bine; ca să-i netezească drumul spre poziția academică propriului soț; nu dragostea a împins-o, ci nevoia de siguranță materială; un alt motiv, tipic epocii lui Ibsen, este ceea ce sublinia Victoria Bateman, un refuz de mentalitate al poziționării egale la nivel intelectual al unei femei. Între creier și corp, încă primează corpul.

La Ostermeier, Hedda nu mai e chiar atât de supusă ca-n textul ibsenian. În ciuda tăieturilor operate de regizor, care nu afectează spiritul general al piesei, ea rămâne femeia dependentă economic de căsătoria care îi conservă poziția socială. Din contemporaneitate, artistul îi atașează prin scriitura regizorală caracteristici ale erei *new technology*, care ne-a obișnuit cu recompensele imediate, cu „acum" și cu „tot" deodată. Și, mai ales, cu lipsa de scrupule în atingerea țelurilor.

Pantalonul în care protagonista intră în scenă la Teatrul Național București, o ținută de interior lejeră, desculță, merită puțină atenție. Obiectul acesta vestimentar, acum banal, a avut o însemnătate istorică în emanciparea femeilor, a fost un instrument, dar și un barometru al acestui proces. În Franța, spre exemplu, a devenit interesant pentru *haute couture* și *prêt-à-porter* în anii '60 ai secolului trecut. „Succesul pantalonilor este răsunător, în 1965, numărul de pantaloni produși îl depășește pe al fustelor. Pentru istoria modei, este evident că asta corespunde «dorinței mai mult sau mai puțin conștiente a majorității femeilor de a-și afirma egalitatea» cu bărbații,

[11] Victoria Bateman, *The Sex Factor. How Women Made the West Rich*, Polity Press, Cambridge, 2019, p. 86; „inequality between women who monetize their brains and those who monetize their bodies. It is an inequality that has so far gone under the radar, one that isn't even measured. And, whilst we've more used to focusing on inequalities between men and women, this inequality, in what we might call the body versus the brain, drives inequalities between women themselves", în original.

purtându-le hainele."[12] Recursul la pantaloni nu e doar o rezolvare pragmatică a costumului de scenă al Heddei. E un semn al aducerii personajului în contemporaneitate, în perioada recentă.

Între profesiune și maternitate – *Zeițe de categoria B*

Trei actrițe ajunse la maturitate (Elena Ivanca, Ioana Dragoș Gajdo și Silvia Luca) din trei teatre – Teatrul Național „Lucian Blaga" Cluj Napoca, Teatrul „Regina Maria" Oradea și Teatrul „Mihai Eminescu" Botoșani – s-au prins în propunerea de spectacol lansată de regizorul Andrei Măjeri la Teatrelli București (2023; sunet: Adrian Piciorea; costume: Lucian Broscățean). Ingeniozitatea regizorală vine din mai multe surse. Prima e ineditul temei în teatrul autohton. Scenariul scris de Alexandra Felseghi colectează poveștile celor trei artiste, rânduite dramaturgic pe tematici din care se decupează cele legate de stereotipii în privința femeilor din lumea teatrului. Premergător etapei repetițiilor, dramaturga a realizat interviuri cu ele, iar din materialul amplu rezultat a ales ceea ce se aude în scenă. Elena Ivanca, Ioana Dragoș Gajdo și Silvia Luca sunt implicit co-autoare ale textului și interprete, într-un parcurs de tip *devised,* teatralizând propria expertiză profesională. A doua calitate care atrage atenția asupra *Zeițe de categoria B* e ingeniozitatea coproducerii spectacolului într-un sistem de producție ce leagă instituții care altfel n-ar fi colaborat niciodată. Creația a avut premiera la București, dar a ajuns, pe rând, pe fiecare din scenele unde protagonistele activează. Din perspectiva spectatorialității, sporul de vizibilitate e evident, itinerarea înregistrând beneficii pentru artiști și public deopotrivă. A treia componentă a ineditului menționat e experiența estetică: actrițe de tipologii diferite, din așezăminte stabile cu culturi organizaționale diferite s-au reunit și și-au acordat stilurile.

Ca tematică feministă, producția pune în atenție publică aspecte privind specificitatea activității actrițelor. A celor care trebuie să găsească un

[12] Christine Bard, *Une histoire politique du pantalon*, Éditions du Seuil, 2010, pp. 345-346. „Son succès est retentissant puisque la production de pantalons dépasse vers 1965 celle des jupes. Pour l'histoire de la mode, il est évident que cela correspond « au désir plus ou moins conscient de la majorité des femmes d'affirmer leur égalité avec l'homme en portant leur costume »" în original.

echilibru între viața personală, mă refer în special la maternitate, și cea profesională. Care trebuie să gestioneze în carieră o sumedenie de prejudecăți, să contrazică clișee adânc înrădăcinate. Iată, de pildă, cum arată din interior chestiunea perioadei de sarcină, care, într-o meserie cu maximă expunere, te scoate din lumina reflectoarelor câteva luni bune. Se adaugă altele câteva, uneori ani de pauză pentru ca primii ani de viață ai copilului să nu fie afectați. „Hai mă Silvia, dă-o dracului, acuma ți-ai găsit și tu să faci copii!" a fost replica regizorului cu care se afla în repetiții Silvia Luca atunci când i-a dat vestea că e în cinci luni și în scurt timp rotunjimile abdominale nu-i vor mai permite să urce la rampă. „O actriță care alege să dea naștere unui copil nu e împotriva firii" (Elena Ivanca), numai că ea trebuie înlocuită temporar sau definitiv, ceea ce din punct de vedere organizațional e un inconvenient.

E o regulă nescrisă ca toți copiii actrițelor să crească în teatrul unde mama e angajată. De multe ori însoțesc trupa inclusiv în turnee și la festivaluri, asistă zilnic la repetiții, seri la rând la reprezentații și știu pe dinafară toate replicile. Dacă ar avea înălțimea corespunzătoare, i-ar putea înlocui, în situații de forță majoră, pe actori. „Și copilul meu a crescut în teatru. În timpul repetițiilor (că repetam non stop) când ridicam mâna însemna că trebuia să merg să-l alăptez. Când n-am mai avut lapte, că nu mai ai când joci TOT, îi țineam sticluța la subraț, să fie caldă, și-n pauze îi dădeam să mănânce", își amintește Elena Ivanca. „La trei ani, într-o seară, și-a îndesat în rucsac pistoalele de jucărie și s-a dus la ușă. «Vlad, unde te duci la ora asta?». «Mă duc să împușc teatrul!»". Copiii spun lucruri trăsnite! Sincere și comice. Silvia Luca relatează că în „seara premierei: comedie, fac un gag pe scenă, sala râde și el «Nu râdeți de mama mea!»." Unii se fac și ei actori. Alții nici nu vor să audă.

Un alt subiect tabuizat în discuțiile publice abordat în *Zeițe de categoria B* este al vârstei 45+, cu artiste „lăsate pe banca de rezervă a teatrului, în toată istoria lui, când trec de la iubitele, surorile, fiicele Cuiva, la mamele, mătușile și bunicile Altcuiva. Și acel cineva e Bărbatul. Fie el chiar și cel mai «imparțial» tânăr din Grecia."[13] Rama în care este așezată desfășurarea de confesiuni din spectacol este cea a motivului unuia dintre cele mai celebre

[13] Citat din textul de spectacol pus la dispoziție de Alexandra Felseghi.

teatral războaie antice, cel din Troia. Un chenar anunțat din capitolul I, evocarea concursului de frumusețe regizat de Zeița discordiei, printr-o serie de întrebări retorice din gama „De ce trebuie să fie discordia un sentiment *exclusiv* feminin?", „E vanitatea ceva exclusiv feminin?" etc. Într-un mediu artistic în care cele mai multe și mai generoase roluri sunt masculine (din 981 de personaje shakespeariene, 826 sunt bărbați și numai 155 femei; dintre partiturile cu mai mult de 500 de replici, doar 13% sunt femei), a fi actriță star e un traseu complex. „Poate e ca la domnul Shakespeare: rolurile de femei sunt la capătul listei. (…) Și te duci cu privirea tot mai jos și mai jos, după care observi că nu ești deloc.", dezvăluie Elena Ivanca stresul de la momentul afișării distribuției la avizier. Așezându-și propriile vieți sub lupă, Elena Ivanca, Ioana Dragoș Gajdo și Silvia Luca aduc în discuție subiectiv, dar profund, bine documentat, subiecte ținute în culisele teatrului. Tematici care ar trebuie puse pe tapetul analitic și la care ar trebui oferite și soluții. Experiențele și trăirile personale devin relevante pentru întreaga breaslă. Scenele din provincie pe care evoluează două dintre distribuite (Botoșani și Oradea) garantează o vizibilitate foarte controlată sub aspect geografic. Iar când artistele ating pragul „între două vârste", lista posibilităților se diminuează încă și mai mult. Mai ales „atunci când în mileniul trei continuă să lupte cu prejudecăți legate de sexul lor, de talentul lor, de stima lor de sine", cum sună o altă replică a Silviei Luca. Structural, textul e repartizat între interprete, replici ștafetă care conectează momente monologate. Alternanța imprimă un tempo echilibrat, construiește un trio solidar, consonant, care dă forță de echipă fără să diminueze posibilitatea fiecăreia de a străluci.

Cum e cu frumusețea, o caracteristică atribuită la „obligatorii" în mentalul colectiv, când e vorba despre actorie. „Frumusețea e în capul listei pe avizierul vieții, ea îți plătește facturile, ea îți aduce un nou rol principal în CV. Frumusețea asta e aplaudată la scenă deschisă, de regizori și de directori.", adaugă Ioana Dragoș Gajdo în completarea problematizărilor enunțate estetic.

Concluzii

Cele trei exemple la care am recurs sunt ilustrative în privința modalităților prin care teatrul chestionează artistic tematici de interes în vremurile acestea. A le așeza în prim-plan și încă în forme atât de atrăgătoare pentru public devine un pas esențial în înțelegerea unor contexte sociale care reclamă intervenție. Și, să sperăm, fermentul unor viitoare și nu foarte întârziate soluții de echilibrare.

Bibliografie

Duška Radosavljevic (2013). *Theatre-Making. Interplay between Text and Performance in the 21st Century*, Palgrave Mc Millan, p. 130.

Thomas Ostermeier (2010). *Reading and Staging Ibsen* în revista *Ibsen studies*, vol. X, nr 2/2010, tradus din limba franceză de Vlad Russo, în Thomas Ostermeier, *Teatrul și frica*, București, Editura Nemira, 2016, pp. 90-96.

Cîntec, Oltița (2024). *Observator cultural*, nr.1205/26.04.

Victoria Bateman (2019). *The Sex Factor. How Women Made the West Rich*, Polity Press, Cambridge, p. 86;

Christine Bard (2010). *Une historire politique du pantalon*, Éditions du Seuil, pp. 345-346.

Problematica feministă în creația artistică

The Feminist Problem in Artistic Creation

MARILENA DONCEAN[1]

Abstract

The origin of artistic creation is represented by the artist himself, respectively his personality, constituted as a universe of his personal experiences, emotions, aspirations and ideals. Creation presupposes an author (the artist) and a way of making it (the process). Therefore, the artist can be viewed from two perspectives:

1) structural-static, and then he is interested in the model of a human construction, made up of generally valid elements, specific to the species and 2) dynamically, in the manifestation of „demiurgic” activities, a perspective from which he is interested in the process of expression or self-projection of the artist in his work, together with the specific skills and mechanisms that distinguish him from the common man and define him among creators. The starting point in dealing with a specificity of the artistic personality lies in the answer to the question of whether there is a difference between the artist and the common man and, above all, what that difference can be.

„What fundamentally distinguishes the artist from the common man is his expressive power” [Ralea, 1972]. In the spirit of a profoundly democratic conception, as is stated even today regarding creativity (creativity is a general human trait or any man is creative to one degree or another), M. Ralea and T. Vianu support the idea that the distinction between the common man and the artist is one of degree or, in other words, it is predominantly, if not exclusively, quantitative.

The work presents us with a brief characterization of those qualities specific to the female artistic personality which, on a general human background, are its defining features. Following the premises proposed by the

[1] Cercet. șt. gr. III dr., Academia Româna, Filiala Iași, Institutul de Cercetări Economice și Sociale „Gh.Zane”, România, doncean.marilena@acadiasi.ro

Romanian philosopher and esthetician, T. Vianu in his work Aesthetics [Vianu, 1968] I will successively examine the fundamental skills of the feminist issue in artistic creation.

Keywords: *artistic, affectivity, emotion, creation, expressiveness*

1. Intuitivitatea artistei

„Puterea reprezentativă”, cum a denumit-o Tudor Vianu (capacitatea de reprezentare, gândirea intuitiv-simbolică sau intuiția), este printre primele abilități intelective atribuite unei artiste. La începutul secolului, diverse orientări psihologice atribuiau psihismului artistic doar o capacitate simbolic-reprezentativă, făcând diferența radicală între gândirea artistică (bazată pe imagini) și cea științifică (ce operează cu concepte abstracte). Intuitivitatea însă, nu se reduce la gândirea prin sau cu reprezentări.

Psihologic vorbind, intuiția, ca dimensiune tipologică și cognitiv-rezolutivă, are drept nucleu operarea cu imagini (reprezentări și/sau percepții). În manifestarea ei ca trăsătură definitorie a unei artiste, intuiția implică un ansamblu de modificări specifice în structura psihică a creatoarei privind:

a) memoria imaginilor (ușurința interpretării, prelucrării și conservării imaginilor, flexibilitatea evocării);

b) imaginația reproductivă (ca redare prin restructurare a experiențelor anterioare);

c) imaginația creatoare (ca invenție de „forme” pentru ceea ce nu este practic cunoscut ca existând sau ca anticipare intuitivă a ceea ce este presupus, la care se adaugă inevitabil, imaginile pur ficționale, specifice picturii abstracte, contemporane);

d) afectivitatea (implicată, mai mult sau mai puțin spontan, în trăirea participativă artistică sau de conduită) etc.

Intuiția presupune totodată, și alte elemente specifice proceselor creative:

- vivacitate a imaginilor perceptive și a reprezentărilor, a capacității de întipărire și evocare, a flexibilității conexiunilor logice și „concrete” și,

în fine, a tensiunii emoționale asociate. *„Bogăția percepției artistice, acuitatea ei, capabilă* să *surprindă nuanța cea mai fină nu sunt egalate decât de caracterul sensibil al amintirilor artistului"*[2] [Vianu, 1968].

- eficiența în structurarea/restructurarea imaginilor în soluții la problemele creației. Spre deosebire de activitatea constructivă conștientă și discursivă a fanteziei, intuiția prezintă o relativă claritate în faza inițială, a orientării spre un țel creator și în faza „finală" a soluției „corporalizate". Veriga intermediară, cea de elaborare, rămâne în spațiul incert al subconștientului. Artista și, cu atât mai puțin un observator din afară, nu are controlul procesului care pare deseori a fi de durata clipei; ea se bucură de răspunsul la efortul creator fără a putea descrie traiectoria activității sale. Nu întâmplător, intuiția a fost socotită ca dispoziție aptitudinală specifică inspirației artistice.

2. Trăirea afectivă a artistei

In psihologia și estetica tradițională s-a vehiculat cu insistență conceptul de *tonalitate afectivă* a senzației. Emoția apărea ca un corelat (afectiv) al proceselor senzoriale (cognitive) și era înțeleasă ca un *„reflex în conștiință ai unor modificări care ating regiuni întinse ale complexiunii fizice..."*[3], adică o trăire pe care conștiința o recuperează ca fapt afectiv. Caracteristicile trăirii afective ca proprietate *sine qua non* a conduitei creatoare ale unei artiste sunt: profunzimea (psihică) și intensitatea (unică). Noțiunea de profunzime face trimitere la sursa emoției care este inconștientul iar intensitatea trebuie înțeleasă, nu atât ca nivel (înalt) de activare internă, cât ca sensibilitate revelatoare, capabilă să pună în lumină valori ale vieții pe lângă care omul de rând trece fără a le înregistra. Emoției, alături de intensitate, îi este rezervat un rol preponderent, dar nu exclusiv, în primele două etape ale creației – pregătirea operei și viziunea inspirată a întregului (iluminarea), astfel încât, proceselor intelective superioare să le revină același rol în celelalte două etape – invenția și execuția. Vom realiza, în cele ce urmează, o caracterizare a acestei trăiri emoționale a artistei, căutând să surprindem

---

[2] Vianu, T., *Estetica*, București, EPL, 1968, p. 227.
[3] *Idem*, p. 232.

aspectele sale specifice, manifestate în ansamblul personalității creatoare. Astfel, vom regăsi următoarele dimensiuni caracteristice:

a. Factura imaginară.

Trăirea afectiva* a *artistei este de sorginte imaginară, fictivă. Artista procedează *„ca și cum"* (printr-o identificare emoțională parțială cu sarcina sa în condițiile invenției).

b. Optimul afectiv.

Trăirea afectivă a artistei are o intensitate optimă. Apare, desigur, automat, întrebarea: cine cunoaște exact măsură acelei intensități și cum (cu ce) se operează în acest caz? Ca aptitudine de valorizare a unui conținut psihic într-o expresie superior comunicativă, trăirea afectivă, în contextul activității imaginative, dispune de indicatori de evaluare a intensității emoției, în dublu sens:

1) prin regresie, cum spune D. Anzieu [Anizeu, 1981] – traiectoria trăirii artistice apare pe fondul regresiei în inconștient și

2) revenirea în subconștient sau în conștiință, ca un parcurs sinuos funcționând descifrabil numai în partea secundă a elaborării, când emoția inițială dobândește caracterul unei atitudini cu funcție activatoare explicită și direcțională (către expresia artistică cea mai probabilă).[4]

c. Atitudinea afectivă.

Trăirea afectivă a artistei este, în cele din urmă, o atitudine afectivă. In expresia artistică nu se obiectivează nemijlocit doar starea spontană de emoție, ci un *sens emoțional imaginar,* implicat de finalitatea comunicativă a creației. P. Janet a propus termenul de ***atitudine afectivă,*** prin care se înțelege acea trăire emoțională de care artista este mai mult sau mai puțin conștientă. Intensitatea optimă (niciodată extremă) și sensul atitudinal (direcțional-valorizator) fac, de pildă, improprie, dacă nu imposibilă, transformarea în emoție simplă a unui sentiment complex trăit la cea mai înaltă tensiune. *„Sentimentul este simțire a ceva"*[5] care, în situații imaginare, creative, devine trăire specifică, estetică [Rusu L, 1976]. Acel *ceva* este

[4] Anzieu, D., *Le corps de l'oeuvre. Essai psychanalitique sur le travail createur*, Paris, Editions Gallimard, 1981, 253.

[5] Rusu, L., *Unele considerațiuni asupra problemei: artist-critic-public*, în: „Actele celui de al Șaptelea Congres Internațional de Estetică" (București, 28 august – 2 septembrie, 1972), vol. I., București, Editura Academiei, 1976., p. 123.

reprezentat de nivelurile profunde ale ființei artistei, ce provoacă sentimente – o potențialitate referitoare la tipul de adeziune a artistei față de actul creației. In dezvoltarea sa ulterioară, prin care are loc constituirea operei, procesul se saturează cognitiv, iar emoția devine o condiție internă a energizării conștiente și direcționării către împlinirea operei. Doar așa, emoția devine atitudine estetică, o „simțire a simțirii" [Diderot, 1830, p. 93].

3. Dedublarea (identificare și control)

Trăirea *afectivă* a *artistei constă în dedublare emoțională.* Analog mecanismului propus de D. Anzieu [Anizeu, 1981], privind interacțiunea dintre conștient și inconștient în creație, trebuie înțeles aspectul paradoxal al trăirii afective: artista se abandonează în lumea subiectivă prin trăire, încărcând-se de energie direcțională și se comentează pe sine, se controlează dirijând sentimentul în planul imaginației ca atitudine evaluativă. Dedublarea apare ca o condiție unică și definitorie pentru artistă în procesul transpunerii. Uneori, proporția raționalității poate fi :redusă dar niciodată absentă și atunci avem de a face, printr-un fel de compensare, cu o activitate intensă a intuiției, alteori proporția este crescută (niciodată extremă) și atunci avem de a face cu o „identificare" simpatetică, ceea ce echivalează cu o exacerbare a funcției imaginative. O cale pur intuitiv-afectivă sau una pur imaginativ-expresivă în creația artistică sunt improbabile, nespecifice. Trăirea afectivă, ne apare ca o balansare flexibilă între reacția de tip spontan – organic și identificarea paroxistică, deci ca o funcționare în spațiul optim în care cele două tendințe coexistă ca acte complementare, în una și aceeași dispoziție operatorie.

4. Comutativitatea

Trăirea afectivă a artistei dispune de o *înaltă flexibilitate*. In conduita creativă a artistei, un astfel de sens al trăirii afective ar fi „dezastruos". Artista trebuie să facă perfect inteligibil, sugestiv și superior comunicativ, gestul său creator în fiecare verigă a imaginii artistice. Aceasta presupune că trăirea afectivă, mai ales la intensități ridicate (printr-o deosebită flexibilitate

și spontaneitate), să se desfășoare atât în veriga de generare cât și în cea de trecere la o altă trăire. Remanența unei trăiri, ca tensiune internă, împiedică intrarea într-o nouă stare sau nuanță ale aceleiași categorii de sens emoțional, iar pentru a izbuti, artista trebuie să se suprasolicite pentru a depăși sau anula încărcătura tensională precedentă, pentru a putea experimenta noua stare (sau nuanță) afectivă. Efectul de cumulare a elementelor de tensiune reziduală în trăirea „actuală" ar însemna, în mod obișnuit, atingerea relativ rapidă a unor tensiuni paroxistice, stresante, ceea ce ar conduce la blocarea conduitei creative [Rusu, M., 2014].

Trăsătura specifică, de speță aptitudinală, a trăirii afective în creația artistică, pe care o denumim *comutativitate* vizează sinergic o notă preponderent cantitativă și una preponderent calitativă. Prima se referă la rapiditatea, flexibilitatea trecerii de la o „tensiune" la alta (considerate ca investiție de energie psiho-nervoasă), fie că este vorba de o sarcină artistică hipercomplexă (scrierea unui roman cu o multitudine de situații, unele de limită, sau de personaje aflate în varii conflicte, fie că este vorba de a intra în sarcini creatoare pregnant distincte pe o durată scurtă de timp, cum ar fi interpretarea a 2-3 roluri într-o zi sau într-un spectacol de către actor). Dacă, totuși, creația artistei este productivă în astfel de condiții, atunci trebuie să admitem că acesta dispune de ***o capacitate de comutare eficientă*** care îl distinge netăgăduit de omul de rând: trecerile sunt posibile după modelul reacțiilor spontane, iar urmele tensiunilor emoționale succesive se anulează aproape spontan și deci nu se cumulează. Și totuși, cel puțin în cazul emoțiilor succesive care constituie nuanțe ale unor categorii de sens afectiv, dacă nu și în celelalte cazuri, va trebui să admitem că limita superioară a încărcării cu tensiune emoțională, a artistei față de omul comun, este cu certitudine mai ridicată (se spune că actorul, ca și artistul în general, poate juca, respectiv, crea, în stare de stres).

Cea de a doua notă definitorie a comutativității se referă la ***flexibilitatea*** trecerii eficiente cu aparența spontaneității de la un sens emoțional la altul, de la o categorie afectivă la alta, aflată într-o relație posibilă de succesiune „normală" prin proximitate de sens (categoria) sau într-o relație puțin obișnuită, de conflict (de „excludere"). Starea artistei, în acest caz, poate apărea ca mai lipsită de solicitare și deci de dificultate, în

realitate, exceptând cazuri puțin frecvente, în care angajarea afectivă de acest gen, apare ca suprasolicitatoare sau superior stresantă, deoarece reactivității (tensiunii) nervoase i se suprapune cea psihică (voluntară, atitudinală, motivațională) ajungând în prim plan. Efortul psihic angajează, nu doar implicarea afectivă, ci toate resorturile personalității. Din acest punct de vedere nu ne mai reține atenția posibilitatea artistei de a face față suprasolicitării (deși aceasta nu este de ignorat) ci capacitatea de a face față complexității, situațiilor-limită, ambiguității, modurilor de reacție unice și încărcate de semnificații generale etc. În acest sens – calitativ – comutativitatea trăirii afective nu mai poate fi înțeleasă exclusiv în perimetrul faptelor emoționale; abia în această perspectivă înțelegem că ea este o virtute particulară într-un complex de potențialități cum sunt caracterul imaginar al trăirii, identificarea prin detașare/control, intensitate optimă etc. La interacțiunea acestor atribute de definiție a trăirii afective a artistei, mai înainte tratate, dar și în corelație cu acela care va fi expus, în încheiere, vom înțelege comutativitatea și ca abilitate specială de a ieși „din rol” (din motive accidentale sau deliberate) și de a reintra în rol, în stare de emergență, cu veritabilă precizie, la același nivel de intensitate și în același sens al evoluției spiritului creator.

5. Virtualitatea expresivă

Trăirea afectivă a artistei este *virtual expresivă*. Modelul acționist al generării și funcționării emotivității a fost socotit analog cu cel al cogniției: un raport (de cunoaștere) subiect-obiect, unde obiectul exercită anumite influențe, subiectul le recepteză/prelucrează, iar rezultatul este o imagine subiectivă a obiectului-stimul. Să ne reamintim că, după D. Anzieu [Anizeu, 1986, p. 96], eu-l artistic se regenerează, concomitent cu disocierea, în straturile profunde ale spiritului, la întâlnirea cu elemente psihice inconștiente, cum ar fi emoțiile refulate sau reprezentările decantate; această intersectare produce conexiuni elective, astfel încât, noile entități destinate a trece cenzurile subconștientului și ale conștiinței, prin simbolizările realizate, apar la „suprafață” în calitate de reprezentați ai transformării și nu ca simpli „cărăuși” veniți din abisuri spre înălțimi. Prin trăire și conectare electivă

emoția artistică își probează o vocație particulară – aceea de a fi, de la debut, o primă punere în formă. Artista va investi trăirea în materia expresiei (artistice), dar tot atât de bine se poate spune că însăși materia artei conține o tendință de animare și direcționare, ***o vocație formativă***, captată de artista și devenită sens, o vocație a alterității (sensul emoțional este fondat în materialitatea aparentă, o concretizare în obiect). Invocarea materiei, pe care o face artista ca normă a creației sale și dispoziția formativă a acesteia vorbesc de o metamorfozare substanțială a cogniției și afectivității din planul profund, subiectiv, în cel aparent, obiectiv, aceasta constituind, după L. Rusu, *„argumentul unei profunde înrădăcinări a obiectivității în lumea subiectivă”*[6].

6. Saturația

Emoția are o *saturație expresivă funciară*, are o tendință intrinsecă de a trece în expresia artistică cea mai probabilă (fapt care, prin prelucrările imaginației, devine expresiv superior-comunicativă), singura expresie avută de opera de artă. În acest mod se înscrie emoția artistei în opoziția complexă și „totală” a manifestării artistice, anume implicându-se în transformări și restructurări, în asocieri și disocieri care, în absența verigii afective, n-ar putea conduce la împlinirea operei (din inconștient în conștient, din subiectiv, inobservabil, în obiectiv, comportamental, din potențial, inform, în actual, expresiv).

7. Imaginația creatoare

Particularitățile cele mai „vizibile” pentru o privire comună, ale fanteziei creatoare par a fi: ***asociativitatea*** sau ***combinatorica*** (imaginilor și/sau ideilor), ca și noutatea rezultatului-creație, la a căror întâlnire se profilează funcția ei fundamentală în activitățile umane, cea de anticipare/configurare a unui produs original. Înțelegerea comună a imaginației îi surprinde coordonatele esențiale, definitorii. Problema este,

[6] Rusu, L. (1976), *Unele considerațiuni asupra problemei: artist-critic-public*, în: „Actele celui de al Șaptelea Congres Internațional de Estetică” (București,1972), vol. I., București, Editura Academiei, p. 121.

însă, aceea de a-i găsi specificitatea pentru domeniul creației artistice. Perspectivele științifice asupra imaginației artistice (estetica, în special) au încercat să transpună în propriul limbaj o problematică ale cărei baze au fost elaborate în cercetarea psihologică. O referință fundamentală este „Estetica" lui T. Vianu, căreia i se recunoaște meritul de a fi plecat de la premise psihologice și de a fi formulat o perspectivă utilă domeniului esteticii. Premisa majoră este redată în formula adesea invocată: „imaginația este condiția *sine qua non* a creativității"[7].

În încercarea de a marca particularitatea cea mai distinctivă a imaginației creatoare în artă, T. Vianu a preluat o idee mai veche a ***asociaționismului*** (imaginația are la bază un mecanism asociativ de imagini, eventual neuzuale, „îndepărtate") implicând procesele afective: *„Afectele puternice [...] se constituie în centre de regrupare a imaginilor sufletului, într-o altă ordine decât cea pe care o imprimă lumea exterioară și afinitățile raționale dintre ele, sprijinind în felul acesta, munca fanteziei sale creatoare"*[8]*. Subtilitatea esteticianului cu largă deschidere psihologică mai notează că dintre imaginile evocate, restructurate sau inventate de imaginație, numai cele care au fost anterior însoțite de stări emoționale, au marea șansă de a se integra în configurații inedite („configurații pe care experiența comună nu le cunoaște și inteligența logică nu le bănuiește"; „...totaluri concrescente de imagini, călite în focul unei emoții centrale"*[9]. Imaginând, artista proiectează în forme expresive stări de spirit (emoționale, motivaționale, atitudinale) cu finalitate comunicativă și formativă. Reproducerea *tale quale* a unor imagini nu este un exercițiu cu finalitate artistică; importantă este imaginația creatoare, care se impune axiologic, prin restructurare, instituire de nouă ordine, „fidelitate" sau sens (inclusiv, sensul afectiv) etc.

Dacă, potrivit perspectivei estetice, este cât se poate de potrivit acest mod de a marca – prin uniunea dintre imaginar și afect – specificul abilității imaginative în artă, nu la fel apar și alte argumentări în aceeași ordine de idei, deoarece toate se vor ilustrări ale unei viziuni democratice, „constrângătoare", în sensul că, în artă, numai o diferență de grad

---

7 Marcus, S., Imaginația, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980, p. 44.
8 Vianu, T., *op.cit*, p. 235.
9 *Idem*, pp. 235-236.

(cantitativă) marchează specificitatea. Spre exemplu, în cazul folosirii de către artiști a unor motive comune, să zicem biblice, accentul de speță cantitativă anulează practic unicitatea, viziunii personale; în cazul capacităților de a vedea în piatră sau pe suprafețele norilor lumi fabuloase (Da Vinci, Eugene Delacroix), reducerea la cantitatea de imagini perceptive sau de reprezentări, ignoră calitatea și natura deosebirilor etc. Conceperea imaginației creatoare ca „intensificare a unei aptitudini comune tuturor oamenilor” introduce o contradicție în premisa privitoare la natura afectogenă sau imaginativă a emoției.

Artista dispune de o intensitate mai mare a imaginilor. Astfel imaginile artistei au caracter simbolic sunt saturate emoțional și sunt elemente ale unei experiențe sau biografii necomune – biografia artistică, adică ele sunt evocate spre a „ilustra”, sau inventate spre a configura. Imaginația creatoare apare în structura aptitudinală artistică, în calitate de abilitate fundamentală având funcție „compozițională” sau structurantă, cu dublă deschidere spre operaționalitatea concret sensibilă (în conexiune cu intuitivitatea, de ale cărei soluții „spontane” beneficiază (integrându-le) și spre valorizarea afectivă (simultan cu sensibilitatea emoțională căreia îi întemeiază sensurile atitudinale). În măsura în care implică interiorizarea anumitor „stimulări”, spunem că imaginația creatoare este introspecție restructurantă, iar în măsura în care implică exteriorizarea unor idei și stări, spunem că imaginația creatoare este o proiecție structurantă (mai concis: proiectivitate). Cu alte cuvinte, imaginația creatoare este implicată în toate etapele procesului de creație, cu precădere în cel de prefigurare și de proiecție. „Produsul” ei este un proiect generat prin inspirație și prefigurat prin elaborare inventivă; el constituie modelul cel mai probabil al înaltei comunicativități, model care concură la propria sa „corporalizare”.

8. Expresivitatea

„Intuitivă lucidă, răscolită de afecte puternice și înzestrată cu o fantezie mai vie și mai originală, artista este în același timp stăpâna peste o facultate expresivă superioară semenilor săi”[10]. Evocata superioritate a artistei – cea privitoare la

[10] Vianu, T., *op.cit.*, pp. 240-241.

expresivitate – este, după M. Ralea [Ralea, 1972], aptitudinea fundamentală care distinge pe artistă de omul obișnuit *(„Ceea ce îl deosebește pe artist de omul de rând este puterea expresivă"[11]).* O tentație facilă proprie neofitului, alături de o înclinație simplificatoare, din „rațiuni" didactice, având un oarecare temei empiric în asocierea expresivității cu „produsul" sau rezultatul-creație, avansează un mod de privire asupra „puterii expresive" în mare măsură „comportamentalist" (behaviorist): expresivitatea s-ar explica printr-o anumită subtilitate (considerată gradual mai ridicată) a mijloacelor de expresie, reducându-se practic la o simplă instrumentare prin acestea; ea ar fi în consecință, o calitate operațională a exteriorității, o abilitate particulară de mânuire a tehnicilor de lucru în artă. Aptitudinea expresivă a artistei, superioară omului de rând, împreună cu intuitivitatea, trăirea afectivă și imaginația, ne apar ca atribute definitorii al personalității artistice.

Problema psihologului și, în alt mod, a esteticianului, este aceea de a determina în ce măsură expresivitatea este o calitate a intensității, solidară cu cele examinate mai sus, în ce *design* de interacțiuni intra-psihice se înscrie și în ce spațiu generativ se fructifică în mod specific. Pe această direcție, socotim că problematica pe care trebuie s-o explorăm evitând descriptivismul gratuit, reclamă în mod necesar situarea pe criteriul conduitei creative a artistei: dacă opera este procesul însuși ajuns la încheiere, procesul creator (generarea ei) este tocmai personalitatea artistică în acțiune emergentă, *in statu operandi*. **Expresiile emoționale** nu redau exclusiv emoția, ci dezvăluie, în realitate, sensuri emoționale (fiind destinată comunicării), dar și posibilitatea de a obiectiva stări complexe ale spiritului, emoțional-atitudinale și/sau raționale. „Expresia realizează o structură dată a relațiilor cu lumea exterioară, reală sau imaginară"[12]. Expresivitatea este un termen cu cel puțin trei implicații de sens:

1. sensul elementar sau bazal – capacitatea de a avea expresie;

2. sensul de proprietate sau valență (abilitate obiectivă) a unui „obiect" de a suscita, și de a determina o reacție afectiv-intelectivă unică, incomparabilă

---

[11] Ralea, M. (1972), *Prelegeri de estetică*, București, Editura Științifică, p. 176.

[12] Frijda, N. (1969), *Recognition of emotion*. În: L. Berkowitz (Red.) Advances in experimental social psychology, vol. IV, New York, Academic Press, 1969, pp. 167-223.

3. sensul de calitate vocaționala creativă, proprie unei ființe superior înzestrate. M. Ralea notează *că „expresivitate înseamnă comunicativitate specială”*[13] ceea ce presupune faptul că anumite calități afectiv-intelective sunt transmise prin mijlocirea activității perceptive a observatorului. Capacitatea de expresie **(talentul expresiv)** reprezintă, în mare, tocmai expresivitatea în cel de al treilea sens consemnat mai înainte. Termenul este specific psihologic și face trimitere la vocația care îl diferențiază în mod esențial pe artist de omul comun (*puterea expresivă*, T. Vianu) [Vianu, 1968].

Bibliografie

Adler, A. (1991). *Cunoașterea omului*, Ed. științifică, București.

Amabile, T. (1983). *The social psychology of creativity. A componental con-ceptualization*, in *Journal of Personality and Social Psychology*, nr. 2, p. 45.

Anzieu, D. (1981). *Le corps de l'oeuvre. Essai psychanalitique sur le travail createur*, Paris, Editions Gallimard, p. 253.

Freud, S. (1972). *The psychopathology of everyday life of Sigmund Freud* (A. Tyson, Trans), New York: W.W. Norton.

Freud, S. (1980). *Scrieri despre literatură și artă*, Ed. Univers, București.

Freud, Sigmund (1996). *Psihanaliză și artă*, Editura Trei, București.

Frijda, N. (1969). *Recognition of emotion*. În: L. Berkowitz (Red.) Advances in experimental social psychology, vol. IV, New York, Academic Press, 1969, p. 167-223.

Marcus, S. (1980). *Imaginația*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, p. 44.

Ralea, M. (1957). Expresie individuală și expresie socială în artă, în: *Scrieri din trecut în filosofie*, București, ESPLA, p. 218-226.

Ralea, M. (1972). *Prelegeri de estetică*, București, Editura Științifică, p. 176.

Rusu Marinela (2013). *Art therapy – a way of intervention and optimization of personality*, în vol. Artistic Education”, Artes Publishing House, Iași, Romania, nr. 9-10/2015, p. 255-264.

[13] Ralea, M. (1957), *Expresie individuală și expresie socială în artă, în: Scrieri din trecut în filosofie*, București, ESPLA, pp. 218-226.

Rusu Marinela (2023). *Women and the world of art – prejudice, obstacles and Injustices*, p. 69-80, în vol. Contemporary artistic education: achievements, challenges, perspectives, International Scientific-Practical Conference, 2nd Edition, coord.: Tatiana Bularga, Marina Cosumov-Țurcanu, Bălți, 2023.

Rusu, Marinela (2021). Opera de artă și valorile morale, în vol. „*Educația artistic-spirituală în contextul învățământului contemporan: realizări, provocări, perspective*"**,** coord. Marina Cosumov, Bălți, 2021, Tipogr. „Indigou Color"), Universitatea de Stat „Alecu Russo, din Bălți, p. 53

Rusu, L. (1976). *Unele considerațiuni asupra problemei: artist-critic-public*, în: „Actele celui de al Șaptelea Congres Internațional de Estetică", vol. I., București, Editura Academiei, p. 121

Rusu, L. (1989). *Eseu despre cunoașterea artistică. Contribuții la o estetică dinamică*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

Șchiopu, Ursula (1999). *Psihologia artelor*, Editura Didactică și Pedagogică, Buc.

Stănciulescu, T., D., Belous, V., Moraru, I. (1998). *Tratat de creatologie*, Editura Performantica, Iași**.**

Vianu, T. (1968). *Estetica*, București, EPL.

Imaginea femeii în proverbele românești

Women in Romanian Proverbs

Daniela Doboș[1]

Abstract

Proverbs, also known in Romanian as *parimii* (cf. Greek *paroimia*), are defined as a species of anonymous popular literature with an educational function „synthesizing in concise, figurative and suggestive expression, the life experience of the people who created them" (Ghiță and Fierăscu, 1975: 116), and which „entered spontaneously and often massively into the first writings of mankind" (Muntean 1984: 379). In the Romanian culture, specialists have identified proverbs in the oldest writings, those of the first religious chroniclers (Ureche, Neculce), Cantemir, Hasdeu, Filimon, then in the works of Creangă, Eminescu, Caragiale, Slavici and Eliade, to quote only a few examples. Although it can be argued that „Romanian culture continues to be mainly an oral one" (Gheo 2005: 103), the millennial history of this species seems to have come to an end, being completely forgotten today.

In the present study, I have consulted the thematic index of the volume *Proverbe românești* (anthology, afterword and bibliography G. Muntean, București: Ed. Minerva, 1984) to identify the main theme, from which I have selected a series of proverbs that seem representative to me. The analysis is extended with equivalences in English proverbs, with a view to a comparative analysis.

Keywords: *Romanian women, figures of speech, proverbs*

[1] Conferențiar univ. dr., Facultatea de Litere, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iași.

„Parcă e o femeie".
(Zicătoare în Proverbe românești 1984: 226)

Proverbele, cunoscute și ca parimii (gr. *paroimia*), sînt definite drept o specie a literaturii populare anonime „exprimînd, adeseori metaforic și uneori rimat, într-o propoziție sau o frază, un adevăr cu valabilitate generală, impus prin tradiție" (Berdan 1979: 712) și care „au pătruns spontan și adesea masiv în primele scrieri ale omenirii" (Muntean 1984: 379). În cultura română, primele culegeri cunoscute de parimii sînt cea din 1831 a cărturarului ardelean Timotei Cipariu, apoi *Culegere de proverburi sau Povestea vorbii* a lui Anton Pann (1847) și manuscrisul cărturarului filolog Iordache Golescu, *Pilde, povățuiri i cuvinte adăvărate șî povești*... (1845) (a se vedea în *Amintirile de la Junimea* ale lui George Panu povestea acestui manuscris, adus în 1874 de Vasile Pogor fiul la una din serile literare ale Junimii). „Toată lucrarea lui Iordache Golescu – și aici este meritul cel mai însemnat al colecțiunii lui – este scrisă într-o limbă frumoasă și curat românească", nota I. A. Zanne în 1895 (Golescu 1990: 367). Stilul muntenesc al *Pildelor* este într-adevăr nu numai popular, dar și savuros.

Primele culegeri au fost urmate la sfîrșitul secolului de cele zece volume ale lui Iuliu A. Zanne (1895-1903), care a preluat mare parte din opera lui Golescu, și de *Dicționarul de proverbe și zicători* al lui I. A. Candrea (1909). Putem remarca faptul că perioada publicării acestor opere importante a coincis cu începuturile mișcării feministe ieșene, perioada în care femeile au început să se afirme în mediul social, mai ales prin educație (Doboș, 2023). Nu este surprinzător faptul că în cultura română, specialiștii au identificat proverbe în cele mai vechi scrieri, la cronicari (Ureche, Neculce, Costin), la Dimitrie Cantemir, Hasdeu, Filimon, apoi la Creangă, Eminescu, Caragiale, Slavici sau Eliade, pentru a menționa doar autorii cei mai importanți. „Proverbul românesc are fără îndoială o fizionomie a sa, un stil dintr-o bucată, o înfățișare de-o remarcabilă consecvență lăuntrică", nota Lucian Blaga în 1968, reluând idei eminesciene. În capitolul VII din *Influența orientală asupra limbei și culturei române* (I), distinsul filolog Lazăr Șăineanu argumentează cu un număr impresionant de exemple faptul că „influența orientală nu s-a mărginit numai în sfera vocabularului, ci s-a întins și în unele

domenii ale literaturei populare, ca proverbe și snóve. Acțiunea spiritului oriental asupra paremiologiei române […] e destul de importantă" (1900: xcii). Pentru informații privind primele culegeri de proverbe, a se vedea Șăineanu, 1895: 288).

Deși cultura română este în continuare o cultură orală (Șerbănescu 2007: 357; a se vedea și Gheo 2005: 103-104, care adaugă că „din acest punct de vedere, ne încadrăm foarte bine în paradigma postmodernă, în care scripturalul e înlocuit cu audiovizualul"), istoria milenară a acestei specii pare a fi încheiată, proverbele fiind astăzi practic uitate. Nimeni nu mai citează proverbe sau idiomuri; vocabularul noilor generații este din ce în ce mai sărac. Cuvintele cărturarului Golescu: „Pilda cu cuvinte scurte șî la vreme potrivite multă plăcere la vorbă ne aduce" (Golescu, 1990: 165) nu mai sînt astăzi decît un citat dintr-o veche carte. Prezentul studiu propune o perspectivă asupra imaginii femeii în proverbele incluse în volumul *Proverbe românești* (antologie, glosar, indice tematic de George Muntean, 1984), bazat în mare măsură pe volumele lui Zanne. Indicele tematic al volumului este precedat de o introducere la tematica de ansamblu a proverbelor, care prezintă totodată universul de teme al acestora, între *Abuzuri* și *Zgîrcenie* (337-377). Tema *Femei (vezi și Desfrîu, Familia)* ocupă mai bine de jumătate de pagină (349), dintre care am selectat parimiile care mi s-au părut reprezentative în sensul reliefării unor caracteristici definitorii. Pentru fiecare dintre acestea am căutat corelații în *Pildele* lui Golescu, dar și în dicționarele de proverbe engleze, în vederea unei comparații cu o cultură diferită de la capătul celălalt al continentului, unde proverbele au o istorie mai îndelungată.

1. „**A ajuns bărbatul sluga muierii"** (Muntean 1984: 9) este de fapt o zicătoare, având „o formulare mai redusă" comparativ cu proverbele, alcătuite din propoziții sau fraze complete (Ghiță și Fierăscu 1975: 134-135). Se poate remarca de la început lexemul *slugă*, slavismul avînd în prezent sens exclusiv depreciativ. Antropologii au constatat de mult că „din perspectiva valorii, sarcinile și rolurile „masculine" sunt mai valorizate", iar în cadrul ansamblului de obligații și de drepturi derivate din căsătorie, „sexul/genul „bărbat" are drepturi asupra sexului/genului *femeie*" (Mathieu, 1999: 622).

Lexemul *muiere* este folosit cu cel de-al doilea sens din dicționar, „femeie căsătorită, soție. – Lat. *mulier, -eris*" (DEX 1998: 659).

Cu toate acestea, lexemul *muiere* poate fi perceput ca fiind degradant. Atitudinea dipreţuitoare la adresa femeii s-a perpetuat pînă în secolul 20, inclusiv în straturile superioare ale societății. În 1899, filologul Alexandru Philippide perora la Tuffli: „nu e vorba, trebuie să fie unul care să poruncească și altul care să asculte; dar cel ce să asculte, trebuie să fie femeia, și bărbatul să poruncească. Femeia poate fi șireată, poate fi deșteaptă, dar de când e pământul, ea a fost inferioară bărbatului și fără poruncă ea înainte nu știe să meargă" (Nastasă, 2010: 46).

În aceeași perioadă a apărut prima ediție a *Dicționarului Universal al Limbei Române* al filologului Lazăr Șăineanu, în care substantivul *femeie* este definit cu două sensuri:

„1. soața omului; 2. cea care e sau a fost măritată" (1896/ 1929: 247); femeia era deci percepută drept „soața omului", definită prin rolul ei social. Substantivul *muiere* are un singur sens: „femeie măritată (cu o nuanță optimistă în Muntenia, cu una peiorativă în Moldova)" (1896/ 1929: 412). Precizările din paranteză sînt foarte interesante. Definiția *femeii* drept „persoană adultă de sex feminin" apare abia în *Dicționarul Limbii Romîne Moderne* (1958: 297), fiind preluată apoi în toate dicționarele ulterioare, pînă azi.

Cercetând temele *Woman* și *Wife* în *The Wordsworth Dictionary of Proverbs* (Apperson, 1993) și în cele două dicționare de proverbe englez-român și român-englez ale lui Virgil Lefter (ambele având o scădere majoră prin aceea că proverbele nu sunt însoțite de surse), se poate constata fără multă dificultate faptul că femeia nu este disprețuită în termeni similari. În cultura engleză, în care proverbele au o istorie mult mai veche – citez două exemple: „A man's best fortune or his worst is a wife", iar „An obedient wife commands her husband" (Apperson: 624).

2. **„Ascultă din zece vorbe și una a muierii"** (Muntean: 39), imperativul citat de V. Lefter cu echivalentul „A woman's advice is no great thing, but he who won't take it is a fool" (1978: 15), deși cele două nu sunt de fapt echivalente. Peste câteva pagini, aflăm că „**Bine este să asculți și sfatul unei neveste**" (Muntean: 53), care este și un echivalent mai bun al celui englez. Ideea apare însă tot depreciativă, ca și în **„Femeia să tacă în biserică"**

(Muntean: 138). În engleză putem cita imperativul 'Take your wife's first advice"(Apperson: 625), care subliniază de fapt valoarea sfatului soției, și „Woman's instinct is often truer than man's reasoning" (Apperson: 643), o comparație grăitoare.

3. **„Cea mai bună muiere, ca cel mai rău bărbat" (**Muntean: 63), o comparație grăitoare, care apare în Lefter (1974: 19) ca echivalent la „A bad woman is worse than a bad man", pe care nu l-am putut identifica în nici o altă sursă. Putem cita în schimb „Women are necessary evils" (Apperson: 643), care nu este însă echivalent: *evil* este moderat prin *necessary*, pe când proverbul românesc folosește două superlative care plasează muierea și bărbatul la cele două extreme ale scalei. A se vedea și **„Ce e mai rău decât o femeie? – Două"** (Muntean : 64), al cărui sens este aproape identic cu cel al primului.

„**Chiar și cea mai bună între femei tot are o coastă de drac într-însa"** (Muntean: 71) include un nou superlativ negativ prin asocierea cu dracul, definit în DEX drept „ființă imaginară, de sex masculin, întruchipare a spiritului rău, diavol, demon, satana, necuratul, aghiuță" (1998: 317). „A woman can do more than the devil" (Apperson: 641) poate fi citat pentru comparație, deși nu există echivalență, proverbul englez putând avea o nuanță admirativă. Mai putem cita și expresia „Devil's daughter" = *a shrew* (Evans 1993: 317), *scorpie*, *femeie certăreață*.

În proverbele românești femeia este cel mai adesea comparată cu dracul: **„Femeii când i-e bine caută pe dracu**" (Muntean: 138), **„De muiere nu scapă nici dracul"** (Muntean: 118), **„Femeii nici dracu nu-i vine de hac"** (Muntean: 138), **„Gândurile muierii sunt răshirate ca coada dracului**" (Muntean: 145), **„Femeia are gândul dracului, ca și el să te azvârle unde nu trebuie**" (Muntean: 137), **„Muierea e dracu, numai coarnele îi lipsesc**" (Muntean: 192), **„Femeia e calul (scula, sora) dracului"** (Muntean: 137), **„Femeia e mai dihai decât dracul"** (Muntean: 137), **„Femeia hotărăște și Satana împlinește", „Femeia judecă pe dracu și-l scoate dator"** (Muntean: 137), **„Unde e femeia e și dracul**" (Muntean: 283), **„Unde e muierea nu mai are dracul nimic de făcut"** (Muntean: 284). În fine, **„șarpe cu cap de muiere"** (Muntean: 260) este o zicătoare. După Șăineanu, șarpele este „specia cea mai vicleană dintre animale" (1896/ 1929: 219). Se pot identifica aici definiții și

alte câteva caracterizări care reprezintă de fapt comparații implicite. Să mai adăugăm și **„Bărbatul să fie ca dracul, numai bărbat să fie”** (Muntean: 51).

Am identificat două proverbe engleze care asociază femeia cu diavolul: „A woman can do more than the devil” o afirmație care pare a fi de fapt admirativă, și „A wicked woman and an evil/Is some nine parts worse than the devil” (Apperson: 641), care compară femeia vicioasă și un necaz cu diavolul. Am constatat dealtfel tendința proverbelor engleze referitoare la femei fie de a le prezenta pe acestea în coordonări de elemente, două sau chiar trei, fie de a determina prin propoziții relative caracteristicile unui anumit fel de femeie, care au efectul atenuării elementului critic, generalizările fiind astfel în general excluse.

4. **„Cînd trei femei se întâlnesc, mai mult decît o sută de gîște gîrîlesc”** (Muntean: 92), cu varianta **„Femeile, cînd se adună, parcă-s gîștele la pîrîu”** (Muntean: 138). Să precizăm mai întîi faptul că verbul *a gîrîli*, folosit și de Golescu, nu se găsește în dicționare; este onomatopeic, creat probabil cîndva de autorul anonim al acestei parimii. Aceasta include și o aliterație principală ce susține sunetele gîștelor, pe lîngă repetiția vocalei *î* și rimă. În DEX (1998: 416) putem identifica și sensul lexemului *gâscă* (fam.), „epitet depreciativ dat unei femei”, care are de asemenea relevanță în acest context. Între *Pildele* lui Golescu se află varianta: **„Două muieri și o gîscă face Tîrgul Cucului (arată gălăgia și zgomotul ce fac muierile cînd vorbesc, fie cît dă puține)”** (1990: 255). Ne putem întreba cum s-a ajuns de la două muieri și o găscă la trei femei și o sută de gîște.

În limba engleză, *goose* (Informal) *a silly person* (*Collins* 1985: 628; „A goose is a silly bird” (Apperson: 248)). „Where there are women and geese, there wants no noise” (Apperson: 643) se apropie de sensul celor două proverbe românești prin asocierea între femei și gîște, nefiind însă echivalente. Proverbul românesc compară depreciativ femeile cu gîștele în sensul zgomotului produs de trei femei ca fiind echivalent cu acela produs de o sută de gîște, pe cînd cel englez indică doar faptul că femeile sînt guralive, defectul cel mai adesea criticat în proverbe. Totuși, „Geese with geese and women with women” (Apperson: 248). În cultura engleză, în care animalele ocupă un rol privilegiat, gîștele au dat naștere unui grup

consistent de proverbe și expresii, iar femeile mai apar ocazional în asociere cu pisici, găini sau chiar cîini (Apperson: 643).

În limba română, **„Femeia are nouă suflete, ca pisicile"** (la Golescu, **„Muierea, pisica casei (adică, păzește casa de risipitori)"** (1990: 209)) și **„Femeia e cîine, latră, dar nu mușcă"** (Muntean: 137), care face apel tot la registrul animalier, ideea fiind aceea că deși se poate supăra, femeia nu va recurge la violență. Tot în registrul animalier, **„Femeia numai după urs nu se duce**" (Muntean: 138). Se cuvine menționat faptul că *Pildele* lui Iordache Golescu conțin foarte puține proverbe degradante la adresa *muierii*; fie că este vorba de *muiere*, *soție* sau *nevastă*, domină de fapt *povățuirile* și aprecierile pozitive privitoare la cele bune, cinstite sau înțelepte, de pildă **„Muierea casa ți-o luminează, casa ți-o înfrumusețează, casa ți-o împodobește, casa ți-o încălzește, cînd pe casă se așază"** (1975: 131). Iordache Golescu a fost mai ales un moralist și un analist al limbajului.

5. **„Vorbele sînt femei, faptele sînt bărbați"** (Muntean: 302) este o altă definiție și totodată o comparație a femeii cu bărbatul, cu același sens depreciativ. În același sens, „**Ce-i căciulă nu-i tulpan"** (Muntean: 65) și **„Decît muiere de aur, mai bine bărbat de paie**" (Muntean: 114): această din urmă comparație vorbește de la sine. Putem adăuga aici **„Bărbatul este cheia (stîlpu) casei**" și **„Bărbatul ține cheia ușii, dar fereastra e deschisă"** (Muntean: 51), cel de-al doilea aluziv depreciativ. În cultura engleză, dimpotrivă, „The wife is the key of the house" (indiferent dacă fereastra este deschisă sau nu) (Apperson: 626).

6. **„Femeia-i poale lungi și minte scurtă"** (Muntean: 137) o altă definiție depreciativă, care din punct de vedere stilistic implică o comparație și o antiteză. *Scrisoarea V* eminesciană include versul „Nu uita că doamna are minte scurtă, haine lungi", cu referire la Dalila, simbol al femeii trădătoare. În *Pildele* lui Iordache Golescu găsim varianta **„Păr lung și minte scurtă"** (1990: 221) și în același sens **„Muierea dă la cap răcește (arată slăbiciunea muierii la minte"** (1990: 209). Aceeași idee apare în „**Să te ferească Dumnezeu de judecata femeiască și de bătaia prostului"** (Muntean: 252), unde lexemul *judecată* este folosit cu primul sens din dicționar: „facultatea de a gîndi logic; rațiune; inteligență; gîndire" (DEX 1998: 549). Acest avertisment este echivalent cu un superlativ de inferioritate, iar cel de-al

doilea termen coordonat echivalează epitetul din primul cu posesivul din cel de-al doilea.

Mai putem adăuga aici **„Femeile le cunoști după rochi și hoții după ochi**” (Muntean: 138), în care femeile sînt asociate prin comparație cu hoții, folosind o rimă masculină forțată.

Cultura engleză prezintă o perspectivă diferită: „Men have many faults, poor women have only two, / There's nothing right they say, and nothing right they do!” (Apperson: 644). Bărbații au multe defecte, iar femeile doar două, deși importante. „Woman's instinct is often truer than man's reasoning” (Apperson: 643).

7. „**Dacă limba femeii ar fi mai scurtă, zilele bărbatului ar fi mai lungi** (Muntean: 106) reprezintă un condițional și o comparație antitetică între aceleași epitete de mai sus (5), cu același sens depreciativ la adresa femeii, care vorbește prea mult și este cicălitoare. În *Pildele* lui Golescu, **„Găina înaintea cocoșului nu cîntă (adică, muierea, înaintea bărbatului, trebuie să tacă)”** (1990: 186), o personificare alegorică cu sens categoric. În plus, oricine știe că găina nu cîntă. Virgil Lefter (1978: 45) indică drept echivalent al primei parimii „Silence is the best ornament of a woman” (sec.17) (Apperson: 524). Lipsa echivalenței dintre cele două nu este însă dificil de observat. Proverbul englez nu implică sexul opus, ci afirmă că femeilor le stă bine să tacă.

8. **„Muierea e ca coasa, dacă n-o bați, nu ascultă”** (Muntean: 192) compară femeia cu un instrument agricol, substituind două sensuri diferite ale verbului *a bate.* Sensul depreciativ este subliniat prin sugestia folosirii violenței. O altă variantă este **„Femeia nebătută e ca moara neferecată”** (Muntean: 138), unde folosirea violenței este prezentată ca o necesitate absolută. În universul paremiologic românesc, bărbații sînt definiți fără a face apel la femei, dar nu și invers: **„Muierea fără bărbat, ca carul fără proțap/ ca furca fără fus/ ca un cui fără ciocan”** (Muntean: 192) – trei comparații ale femeii cu obiectele cele mai banale din universul domestic rural. Evitarea cacofoniilor (gr. *kakos/ κάκως* = urît) nu s-a aflat desigur, printre preocupările autorilor anonimi din acele vremuri.

„Nici toporul fără coadă, nici muierea fără bărbat, este bună de vreo treabă” (Muntean: 200) reprezintă o variantă categorică: muierea nu este

bună de nimic fără bărbat. Mai putem adăuga aici **„Celui mai blînd dobitoc îi trebuie bici/ Celei mai oneste femei îi trebuie bărbat”** (Muntean: 69), care combină superlativele cu comparațiile. Femeia este comparată cu „cel mai blînd dobitoc”, iar bărbatul cu biciul, absolut necesar femeii. Ne putem întreba însă de ce trebuie folosită violența împotriva dobitoacelor blînde și a femeilor oneste. Un studiu IRSOP din 2005, privind profilul de personalitate al europeanului și al românului citat în Șerbănescu (2007: 308) indică faptul că românul are, între altele, înclinație spre agresivitate și autoritarism. S-ar părea că aceste înclinații s-au perpetuat din vechime pînă astăzi.

Pentru cultura engleză, putem cita „A woman, a dog and a walnut-tree/ The more you beat them the better they be” (nursery rhyme, sec.19); în secolul 16: „A woman, an asse, and a walnut-tree” (Apperson: 641), care folosesc verbul englez echivalent, *to beat*. Sugestia folosirii violenței este însă diminuată prin asocierea celorlalte două entități. Acest proverb apare ca o excepție, fiind singurul care sugerează folosirea violenței la adresa femeii.

Din aceeași perspectivă a relației dintre cele două sexe, **„Nevasta cu mintea bună/ E bărbatului cunună”** deși **„Nevasta frumoasă e belea la casă”** (Muntean: 193), două definiții rimate. După *muiere,* aici apare slavismul *nevastă*, iar aceasta este în primul caz accesoriu al bărbatului, iar în a doilea o calitate a acesteia este interpretată ca un defect. În cultura engleză, perspectiva apare complet diferită, soția fiind considerată o necesitate, indiferent de calități sau defecte: „Wives must be had, be they good or bad” (sec.17) (Apperson: 626), deși „A fair wife without a fortune is a fine house without furniture” (sec.18) (Apperson: 624), deci dacă beneficiază de avere este și mai bine.

9. **„Nimic mai schimbăcios ca vremea și ca muierile”** (Muntean: 201) reprezintă un superlativ negativ în care muierea este totuși, adăugată la sfîrșit, după vreme. În cultura engleză „Women, wind and fortune are given to change” (sec.17) (Apperson: 645). Cele două nu sînt însă echivalente. *Vîntul* din proverbul englez poate fi echivalat cu *vremea*, dar pe lîngă *femei* apare și *averea*; în plus verbul nu este un declarativ absolut, ca în cel românesc, ci este modalizat, în sensul imprevizibilității. Să mai adăugăm aici **„Se poate păzi un sac de purici, o turmă de iepuri, dar o femeie nu”**

(Muntean: 255), alcătuit din comparații implicite și cu același sens depreciativ, deși rămîne să ne imaginăm de ce trebuie păzită femeia.

Cîteva concluzii

Marele lingvist englez David Crystal, care a fost oaspetele Catedrei noastre de la Universitate, sugerează faptul că eficiența proverbelor este conferită de concizie și de stilul direct; „sintaxa este simplă, imaginile vii iar aluziile familiare"; aliterația ritmul și rima le fac ușor de memorat (1994: 184). Aproape toate aceste caracteristici stilistice pot fi observate și la paremiile românești analizate aici.

Din punct de vedere lexicologic, în proverbele românești femeia este *femeie, muiere* sau *nevastă*. Figura de stil dominantă în proverbele analizate aici este *comparația*; cel mai adesea femeia este comparată cu *dracul*, o constatare surprinzătoare. La începutul secolului 20, englezul E. O. Hoppé nota, după o călătorie prin țară, că „Diavolul are în România o viață întortocheată și neobosită" (1924, citat în Kaplan 2002: 90). Cu siguranță, însă, Hoppé nu a cunoscut paremiile autohtone. Femeia mai este apoi comparată cu gîștele, pisicile, cîinii, coasa, moara neferecată, carul fără proțap, furca fără fus, cuiul fără ciocan, un sac de purici sau o turmă de iepuri.

Toate aceste vietăți și obiecte se aflau în gospodăriile tradiționale de odinioară, ceea ce, înainte de alte considerente, atestă vechimea proverbelor, însă comparațiile în sine sînt nu doar peiorative, ci degradante. „În terminologia referitoare la viața animalelor sau, mai bine spus, atunci cînd termenii din acest domeniu trec în viața oamenilor, cuvintele care exprimă femininul sînt mai «tari» decît corespunzătoarele lor masculine: vaca e mai murdară și mai proastă decît boul" nota lingvistul Gavril Istrate în articolul „Noțiunea de femeie stricată și terminologia animală" (1945-46: 475). Multe dintre proverbele analizate au forma definițiilor, ceea ce favorizează asocierea femeii cu toate vietățile și obiectele menționate mai sus.

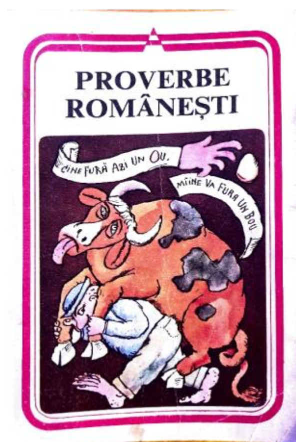
Printre formele verbale care apar aici, se numără: *să tacă, caută pe dracu, are gîndul dracului, are o coastă de drac, gîrîlesc, nu ascultă*.

Epitetele sînt figuri de stil care reliefează caracteristici esențiale ale substantivului determinat. În proverbele analizate aici sînt foarte puține epitete. Mai întîi antiteticele *poale lungi* și *minte scurtă* vorbesc de la sine; apoi *muierea* ***de aur*** este comparată nefavorabil cu *bărbatul de paie,* cea ***cu mintea bună*** este *bărbatului cunună* (cum altfel?), **cea mai bună** este echivalată cu *cel mai rău bărbat;* cea ***frumoasă*** este ***belea la casă,*** dacă nu este **schimbăcioasă.** Prin urmare, epitetele pozitive devin negative prin comparație în context. Marea majoritate a substantivelor *femeie, muiere* sau *nevastă* sînt lipsite de determinare, cu scop generalizator. În sociolingvistica anglofonă contemporană, limbajul utilizat de un grup dominant pentru a-și menține poziția de superioritate în detrimentul celorlalți este numit *biased language*.

Pentru a reveni la lingvistica românească, îl putem cita pe același erudit filolog Lazăr Șăineanu, format la școala lui B. P. Hasdeu, pentru care cuvintele reprezentau 'oglinzi ale spiritului', sugerînd totodată că legătura dintre limba și psihologia unui popor este relevată în primul rînd prin intermediul folclorului/ literaturii populare (1895: 263). „Limba e prima producțiune intelectuală a spiritului unui popor și în același timp, expresiunea sa cea mai perfectă. Totul poate ea înlocui: istoria, credințele, tradițiunile sale, căci toate acestea se fosilifică și se oglindesc în limba sa. În cuvintele unei limbi se manifestă într-adevăr toate particularitățile etnice ale unui popor și de aceea mijlocul cel mai eficace de a pătrunde în viața-i sufletească e de a se adânci în limba sa" (Șăineanu 1887/1996: 66).

În studiile europene recente, proverbele au fost analizate din mai multe perspective, printre care se numără aceea a proverbelor percepute drept constructe ideologice: „What defines the proverb, though, is not its internal layout but its external function, and that, ordinarily, is moral and didactic: people use proverbs to tell others what to do in a given situation or what attitude to take towards it. Proverbs, then, are 'strategies for situations'; but they are strategies with authority, formulating some part of a society's common sense, its values and ways of doing things... That air of authority is heightened by another feature, their impersonality" (Obelkevich 1987: 44). În fine, să îl amintim pe jurnalistul american Robert D. Kaplan, care a cunoscut în profunzime zona balcanică, și care remarca faptul că românii au moștenit „cea mai bogată cultură populară din Europa" (2002: 104); o

apreciere măgulitoare. Ne putem însă întreba dacă și cît din acest tezaur a supraviețuit pînă astăzi, precum și care sînt șansele supraviețuirii sale în viitor.

Bibliografie

Apperson, G. L. (1993). *Dictionary of Proverbs.* Wordsworth Editions Ltd., Ware, Hertfordshire.

Berdan, Lucia (1979). Proverb. În Drăgoi G. et al (coord.) *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900.* Editura Academiei R.S.R., București, pp. 712-713.

Blaga, Lucian (1968). *Zări și etape*. Editura pentru Literatură, București.

Crystal, David (1994). Proverbs. In *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge University Press, Cambridge, p. 184.

DEX. Dicționarul Explicativ al Limbii Române. Ed. a II-a. (1998). Editura Univers Enciclopedic, București.

Doboș, Daniela (2023). *Gen, gender, genre* – lexicologie feministă în trei limbi. În Rusu M. (coord.) *Problematica feministă reflectată în societatea contemporană*. Editura Performantica, Iași, pp.152- 166.

Gheo, Radu Pavel (2005). DEX-ul și sexul. În *DEX-ul și sexul* : *Carte de joc.* Polirom, Iași, pp. 89-105.

Ghiță, Gh. și C. Fierăscu (1975). *Dicționar de terminologie literară.* Editura Ion Creangă, București.

Golescu, Iordache (1975). *Povățuiri pentru buna-cuviință.* Editura Eminescu, București.

*** (1990). *Scrieri alese.* Editura Cartea Românească, București.

Istrate, Gavril (1945-1946). Noțiunea de femeie stricată și terminologia animală. În *Buletinul Institutului de Filologie Romînă*, vol. XI-XII, Iași, pp. 471-497.

Kaplan, Robert D. (2002). *Fantomele Balcanilor. O călătorie în istorie*. Antet, București.

Lefter, Virgil (1974). *Dicționar de proverbe englez-român*. Editura Științifică, București.

*** (1978). *Dicționar de proverbe român – englez.* Editura Științifică și Enciclopedică, București.

Mathieu, Nicole–Claude (1999). Sexe (Diferențierea lor). În Bonte P. și M. Izard (coord.) *Dicționar de etnologie și antropologie* Polirom, Iași, pp. 619-623.

Nastasă, Lucian (2010). *Intimitatea amfiteatrelor. Ipostaze din viața privată a universitarilor „literari" (1864-1948)*. Editura Limes, Cluj-Napoca.

Obelkevich, J. (1987). Proverbs in social history. In Burke P. & R. Potter (eds.) *The Social History of Language.* Cambridge University Press, Cambridge.

Proverbe românești (Antologie, text stabilit, glosar, indice tematic, postfață și bibliografie de George Muntean). (1984). Editura Minerva, București.

Șăineanu, Lazăr (1887/1996). Încercare asupra semasiologiei limbii române. Studii istorice despre tranzițiunea sensurilor. În *Lingviști și filologi evrei din România* (Prezentare și antologie de Lucia Wald). Ed. Hasefer, Buc.

*** (1895). *Istoria filologiei române. Studii critice.* Editura Librăriei Socecu & Comp., Bucuresti.

*** (1896/1929). *Dicționar universal al limbei române. A opta edițiune*. Ed. Scrisul Rom. Buc.

*** (1900). *Influența orientală asupra limbei și culturei române. I. Introducerea*. Editura Librăriei Socecu & Comp., Bucuresci.

Șerbănescu, Andra (2007). *Cum gândesc și cum vorbesc ceilalți. Prin labirintul culturilor.* Polirom, Iași.

Zanne, Iuliu A. (1895/1903). *Proverbele românilor*, București.

Unitatea stilistică a picturii paleolitice

The Stylistic Unity of Paleolithic Painting

IOANA-IULIA OLARU[1]

Abstract

From the superior phase of the Paleolithic dates the first artistic manifestations, having a large coverage of the entire Afro-Eurasian area and, moreover, illustrated in all the fields of figurative art: Painting, ronde-bosse Sculpture, Basrelief, Incision, Drawing, with a multitude of topics and also a large variety of techniques and materials, but also of styles. We will focus our attention only on rupestral Painting which was a collective phenomenon, spiritual unity being reflected in the uniformization of expression. As we will see in the series of common features – that will be the focus of the present material –, the stylistic unity of the Paleolithic Painting was flaggergasting.

Keywords: *pointilism, ronde-bosse, forteshortening, techne*

Dacă acceptăm ipoteza uniformității Artei paleolitice, precum și pe cea a ritmului liniar de dezvoltare a acesteia, trebuie acceptată și clasificarea cronologică a ei în cele patru stiluri care corespund unor epoci diferite: Perioada pre-figurativă (chatelperroniană), Stilurile I și II (sau „perioada primitivă", echivalente cu Aurignacianul, Gravettianul și începutul Solutreanului), Stilul III (sau „perioada arhaică", analogă cu sfârșitul Solutreanului și cu Magdalenianul timpuriu), Stilul IV (corespunzător

[1] Prof. univ. dr. habil., Facultatea de Arte Vizuale și Design, Universitatea Națională de Arte „George Enescu", Iași.

Magdalenianului târziu) și Stilul IV recent (echivalent cu sfârșitul Magdalenianului).

Stilul I, figurativ-geometric (ce acoperă perioada Aurignacianului și pe cea a Gravetianului timpuriu: 30 000 – 25 000 î.Hr.) este definit de fapt, de primele încercări artistice caracterizate, pe de o parte, de un non-figurativ al figurilor geometrice (linii paralele, cercuri, triunghiuri) sau al „macaroanelor", iar pe de altă parte, de un schematism al formelor figurative, greu recognoscibile, rigide – reduse la indicații de elemente izolate: vulvă, falus, capete de animale – și gravate mai fin sau mai puternic pe plăci de calcar. Cele câteva exemple provin din Dordogne: adăpostul de sub stâncă Abri Pataud; ibexul de pe un bloc de calcar din adăpostul de la Belcayre; un ierbivor neidentificabil (de la care s-au păstrat doar copitele și burta) pictat cu negru pe fondul roșu pe o rocă din tavanul adăpostului de sub stâncă de la Abri Balanchard.

Specifice **Stilului II, figurativ-sintetic** (ce caracterizează restul Gravetianului – începutul Solutreanului: 20000–18000 î.Hr.), sunt mai ales celebrele statuete din seria *Venerelor* preistorice. În pictura rupestră se înregistrează o evoluție calitativă din punctul de vedere al stilului care sintetizează formele, dar oferă și notații specifice pentru recunoașterea cu ușurință a speciei animalelor. Stereotipia convențională definește contururile care schematizează corpul mamiferelor printr-o linie fluentă, iar picioarele și capul, prin linii ce abia le indică, micșorându-le disproporționat. Exemplele sporesc ca număr și ca dispunere, extinzându-se și în afara peșterilor din Dordogne (Peștera Gargas): bizonul din La Grèze, de 6 m, cu un contur puternic gravat; în Peștera Pair-non-Pair, o figură a unui cerb cu gâtul întins și o figură supranumită *Agnus Dei*, cu un corp cu două capete, interpretată ca un ibex sau ca un cal cu gâtul lung și capul întors; un exemplu de reprezentare umană este cel în relief al celebrei *Venus din Laussel*; nu la fel de ușor identificabilă este, tot la Laussel, reprezentarea ca o carte de joc, cu două jumătăți de figuri unite în talie.

În **Stilul III, figurativ-sintetic evoluat** (în restul Solutreanului – Magdalenianul timpuriu: 20000–16000 î.Hr.), din punctul de vedere stilistic, realismul crește înspre definirea formelor voluminoase, ce respectă însă aceleași principii în diferențierea speciilor, dar proporțiile sunt discutabile în

ceea ce privește picioarele prea mici, la care se adaugă masivitatea trupurilor, care face ca „toate animalele să pară gestante". Realism există în construcție, în ceea ce privește detaliile anatomice (urechi, ochi, nări). Realismul suprem este însă cel al sugerării mișcărilor diverse (cabrare, alergare). Exemplele acestui stil sunt adevăratele capodopere ale Artei paleolitice. Picturilor din Altamira și din Lascaux li se adaugă reliefurile din Bourdeilles (Dordogne) sau cele de la Roc-de-Sers (Charente) – aici, acestea fiind și vopsite inițial. Printre reprezentări sunt de menționat doi ibecși afrontați, un cal, o bovină, un bizon sau un bou moscat, cu capul aplecat, urmărind un om ce aleargă; iar la Pech-Merle: „macaroanele", dintre care unele figurative, *Caii pestriți* cu capete mici, *Friza neagră*, cu mamuți, bizoni, cai și vite sălbatice.

Prima parte a **Stilului IV, figurativ-analitic** (din perioada Magdalenianului mijlociu și recent: 16000–11000 î.Hr.), duce mai departe realismul înspre naturalism al detaliilor, dar și al proporțiilor; vigorii corpurilor masive i se adaugă acum o aparentă flotare a animalului într-un spațiu nedefinit, în care pare suspendat, lipsit de greutate și fără orientare spre un reper („toate animalele par că plutesc" este sintagma găsită de specialiști).

Această din urmă caracteristică dispare în partea a doua a Stilului IV (Magdalenianul recent), când animalul are picioarele sprijinite pe o linie ce sugerează solul; se accentuează detaliile corpurilor și apare modeleul. Acest apogeu artistic este caracterizat și prin unitate stilistică, în ciuda răspândirii foarte mari (din punctul de vedere geografic) a picturilor: seria desenelor negre de bizoni, cai și ibecși de la Niaux, în special *Salonul Negru*; figurile animaliere de la Trois-Frères sau vitele din Peștera Teyjat, Dordogne. În sculptură, exemple tipice sunt basoreliefurile din Angles-sur-l'Anglin, în special capetele de cal și de bizon și *Capul Alb* din Dordogne, ori piesele din peșterile Font-de-Gaume, Altamira, Tito Bustillo.

Stilul IV este cel care a pus capăt evoluției picturii rupestre, oprită de glaciațiunea care a întrerupt și evoluția lui homo sapiens sapiens. Ce va apărea apoi în ceea ce privește Arta va fi un stil total schimbat.

Pictura rupestră s-a constituit într-un fenomen colectiv, unitatea spirituală reflectându-se în uniformizarea expresiei artistice. După cum vom vedea în următoarele trăsături comune, unitatea stilistică a picturii

paleolitice a fost remarcabilă, stând la baza universalității picturii europene ulterioare, coerența cronologică și geografică fiind o trăsătură foarte importantă a acesteia.

Dimensiunile reprezentărilor sunt în general cele naturale, dar există de multe ori și animale redate supradimensionat (boul sălbatic din Lascaux are 5,5m!), precum există în pictura paleolitică și animale reprezentate mult mai mici decât dimensiunea animalului real; în plus, figurile mari sunt dispuse amestecate cu cele mici.

Lipsa detaliilor și a elementelor ornamentale este o regulă de bază, dar în ciuda acestui fapt, impresionantă este de multe ori precizia execuției și justețea proporțiilor anatomice ale figurilor animaliere, precum și diferențierea blănurilor speciilor (pe care se observă contrastele de lumină și umbră pentru sugerarea volumelor). Nu se știe dacă artistul preistoric s-a folosit de animalul mort ca model, dar cu siguranță el avea în minte foarte clar imaginea animalului, reprezentările fiind pline de forță și de viață, chiar în pozițiile statice.

De altfel, reprezentările statice predomină, cele redate în mișcare apărând sporadic (cele mai multe exemple la care se constată dinamism apar în Peștera Lascaux[2], dar și în Altamira).

Culoarea era așternută uniform, dar se cunoștea și procedeul degradeului, cel al hașurării, al „pointilismului", al alternării zonelor vopsite cu zone neacoperite cu vopsea (toate acestea fiind combinate între ele).

Deși se observă un oarecare simț al încadrării adecvate a unei figuri în câmpul de pictat, uneori chiar o încercare de organizare a suprafeței respective în funcție de dimensiunile elementelor reprezentate, de cele mai multe ori nu se ținea cont de disponibilitatea spațiului, precum nu este vorba nici despre compoziții și nici despre raporturi formale între reprezentări – primitivul fiind interesat doar de sensul figurilor.

Acestea (reprezentările) sunt suprapuse sau sunt începute și neterminate; lipsește, în aproape toată Arta paleolitică, raportarea la o linie care să marcheze solul, animalele părând a pluti într-un mediu ambiant

[2] Jane Turner, *The Dictionary of Art,* vol. 25, New York, Grove's Dictionaries, 1996, p. 480, s.v. *Prehistoric art.*

nedefinit[3], chiar cu capul în jos, fără să se raporteze unele la altele sau la restul spațiului (lipsește de asemenea și orice element al fondului, elemente concrete de reper în spațiu, peisaj). Inexistența sugerării mediului de viață al animalelor are probabil legătură cu credințele animiste: toate animalele sunt considerate viețăți interconectate în același spirit universal[4].

Deși Arta paleolitică este anterioară construcțiilor regulate și ritmate simetric, totuși amplasarea animalelor se pare că implică un plan în utilizarea suprafeței-suport. Există o oarecare schemă repetitivă a lor în spațiul pictat: în centru erau grupate reprezentări de bizoni, boi și cai, pe când în zonele periferice (fiind considerate probabil mai puțin importante) apăreau: ibexul și mamutul[5], iar în zonele cele mai îndepărtate: leul, rinocerul și ursul[6].

Pe obiectele mobile, din punctul de vedere al asociațiilor de animale, se grupează unele dintre acestea: cal-cerb, pește-cerb, pește-cal; pe plachete sau pe pereți: cal-bizon, femeie-bizon[7], femeie-mamut, bărbatul anturat de bizon și de cal; în arta parietală, asociația felină-cal apare la extremitatea cea mai îndepărtată a marilor ansambluri; muflonul, cerbul, mamutul și ursul se întâlnesc frecvent în grupări în care ocupă o poziție bine determinată[8].

Ca și în sculptură, în pictură există o repartizare a subiectelor pe anumite tipuri de obiecte: pe cele cu caracter religios, apar reprezentați în special cai, bizoni, mufloni, mamuți, boi, cerbi, reni, feline, oameni, mai rar pești – aceștia din urmă apărând în schimb pe obiecte cu caracter utilitar (harpoane, săgeți).

Ca frecvență a speciilor, predomină calul și bizonul, următoarele specii fiind grupate: cerb, ibex, bou și mamut, după care urmează grupul cu specii mai rare: carnivore (feline, în special), urs, rinocer, antilopă, capră neagră, lup, vulpe.

---

[3] Albert E. Elsen, *Temele artei; O introducere în istoria și aprecierea artei,* vol. I, București, Ed. Meridiane, 1983, p. 47.

[4] Reza Aslan, *Dumnezeu. O istorie umană,* București, Editura Meridiane, 2017, p. 30.

[5] Ann Sieveking, in Lawrence Gowing (ed.), *A History of Art,* Oxfordshire, Grange Books, 1995, p. 10.

[6] Gheorghe Curcinschi Vorona, *Istoria universală a arhitecturii ilustrată,* vol. I, București, Editura Tehnică, 1982, p. 15.

[7] Dumitru Matei, *Originile artei,* București, Editura Meridiane, 1981, p. 124.

[8] *Ibidem*, p. 125.

Ca frecvență a subiectelor, în primul rând apar animale reprezentate răsturnat sau în cădere (cai, boi, reni), apoi animale redate vertical; urmează cele cu limba scoasă (cu o plantă în față), cupluri de animale care se înfruntă, animale rănite, animale marcate de semne care sugerau obiecte (capcane, arme, colibe), dar, surprinzător, dacă ținem cont de o eventuală relație cu magia vânătorii, sunt rare reprezentările în care animalele sunt vânate, rănite sau capturate. Oricum, predomină animalele cu rol important în alimentație, mai rar pești sau păsări și aproape niciodată plante.

În pictură, ca și în sculptura plană, strămoșul nostru artist știa să exploateze formele naturale ale suprafețelor-suport, asperitățile și jocurile reliefului peretelui peșterii, folosit ca atare pentru a închega formele, obținându-se un efect volumetric tridimensional, precum valorifica și obiecte cu forme provocatoare (pentru sculptura ronde-bosse): oase, dinți, coarne (după cum s-a văzut în obiectele păstrate), dar probabil și crengi.

Convenționalismul unor reprezentări ale anumitor animale, în ciuda diversității figurilor, este o altă trăsătură comună: evidentul realism al imaginilor nu este legat – în mod surprinzător, dat fiind exactitatea reprezentărilor – de supunerea față de vizual. Simț al observației exista, era chiar foarte fin și ascuțit, mărturie stând studiile preliminare, „schițele”[9] de pe bucățile de pietre de râu găsite în Dordogne, la Limeul, corecturile ulterioare ale desenelor ducând gândul spre existența unor „artiști” specializați (scutiți probabil de altă participare la vânătoare prin această contribuție importantă în ceea ce privește magia), ale căror „opere” erau corectate prin intervenția unui *profesor*[10]. Dar acest simț al observației nu slujea lucrului după un model aflat în fața ochilor. Artistul depășea lucrul după natură, după un animal anume, desenând din memorie. Din punctul de vedere al eficienței magiei, reprezentarea sa nu trebuia să se oprească la un animal, ci la întreaga specie, astfel încât soluția era generalizarea și sinteza. Din acest motiv, de cele mai multe ori nu există diferențieri sexuale.

[9] Considerate „caiete de schițe”, de fapt, plăcile din os sau din piatră gravate sau pictate cu reprezentări figurative probabil aveau tot rol în practicile cu caracter magic, ca și statuetele sau frescele și reliefurile parietale. Desigur, neputând fi demonstrată în mod clar și sigur natura exactă a tuturor, aceasta rămâne necunoscută pentru noi. Cf. André Leroi-Gourham, *Préhistoire de l’art occidental,* Paris, Éditions Citadelles & Mazenod, 1995, p. 111.

[10] V. Gordon Childe, *Făurirea civilizației,* București, Editura Științifică, 1966, pp. 78-79.

Acționa selectivitatea, înregistrându-se esența speciei: viclenia, grația, forța. Ceea ce se obține este o execuție de un realism foarte modern, în care o viguroasă și sigură linie de contur (neagră sau mai închisă decât restul culorilor, chiar incizată uneori – în acest din urmă caz: pentru o mai bună rezistență a imaginii) –, concentrează, cu forță, caracteristicile animalului, un tip transmis din generație în generație de artiști[11].

Așadar, **schematizarea** și **abstracționismul** coexistă încă de la început cu **realismul**. De fapt, există un traseu evolutiv care pornește de la realismul reprezentărilor pe pereți sau pe obiecte de largă utilizare, la care se adaugă Arta decorativă de pe obiectele de utilizare ocazională și de pe podoabe, pe care reprezentările sunt schematizate sau reduse la non-figurativ, iar, în al treilea rând, există semnele, care se amestecă la început cu figuri realiste, devenind apoi simple figuri abstracte[12].

Nu se cunoștea folosirea perspectivei în redarea spațiului și, din cauza lipsei stăpânirii redării în racursi a unui lucru, predomină vederea din profil, dar și din cauza dorinței de a înfățișa cât mai cuprinzător anatomia (trăsăturile distinctive n-ar fi putut fi înfățișate prin perspectiva frontală) – și aceasta în vederea obținerii rezultatului scontat (al magiei „vânării" anterioare vânătorii ulterioare).

Tot din același motiv, al dorinței atotcuprinderii reprezentării, animalele sunt întotdeauna înfățișate adulte (această vârstă fiind reprezentativă pentru că acum sunt prezente toate trăsăturile caracteristice ale unui animal); sexul este uneori redat direct, dar, de cele mai multe ori, importante pentru stabilirea sexului sunt trăsături secundare (coarnele, mărimea animalului).

Indiferent de specie, spatele animalului este figurat printr-o energică și amplă linie curbă – trasată cu siguranță de mâna artistului –, o adevărată linie de forță a întregii siluete reprezentate. Corpul este voluminos (toate animalele par gravide, cum spuneam mai sus), dar picioarele sunt întotdeauna neglijate (omise, micșorate, abia schițate, începute și neterminate sau incorect amplasate), fapt valabil și în sculptură, unde și mai

[11] René Huyghe, *Dialog cu vizibilul. Cunoașterea picturii,* București, Editura Meridiane, 1981, p. 132.

[12] Dumitru Matei, *op.cit*, p. 120.

evidentă este stilizarea – în special în reprezentările antropomorfe – la care picioarele, mâinile dar și trăsăturile feței, în acest caz, al modelării în volum, sunt abia indicate. Sigur, nu toate exemplele de Artă paleolitică au un sens simbolic complex sau pot fi considerate capodopere: uneori, stilizarea poate fi de fapt doar lipsă de pricepere sau o simplă încercare: există figuri prost desenate, ambigue, unora nu li se recunoaște specia, altele sunt imaginare (unicorn având, în mod ciudat cornul drept dublat), altele sunt compozite: antilope cu corpuri umflate, gâturi lungi și capete minuscule, de capră (Pech Merle), cerb cu cap de bizon, urs cu cap de lup, urs cu coadă de bizon (Trois-Freres), o făptură cu corp de rinocer, cap de antilopă saïga, gât cocoșat –, probabil o figură mascată, reprezentată pentru un act ceremonial[13]. Asemenea himere fantastice aveau poate rol în ritualul de vânătoare, de a nu trezi ostilitatea în aceste animale, dacă ar fi existat o perfecțiune a asemănării[14].

Tocmai această reunire – chiar pe unul și același perete de peșteră, a unor figuri de un înalt nivel artistic cu cele lipsite de valoare –, denotă faptul că nu se punea problema calității estetice a imaginilor (de altfel, nici scopul acestor reprezentări nu era cel de a oferi plăcere estetică, ci era unul magic).

Arta a luat naștere astfel înainte de apariția conștiinței artistice, înainte de artistul însuși, fără a fi conștient de propria valoare. Arta fără artiști a debutat acum, în Paleoliticul Superior, acest fenomen continuând de altfel și în Antichitate (doar că atunci motivația artei fără artiști va fi alta: autorul va fi considerat un simplu meșteșugar, Arta fiind o *techne*, un meșteșug).

Bibliografie

Aslan, Reza (2017). *Dumnezeu. O istorie umană,* București, Editura Meridiane, trad., pref. și compl. Leonard Gavriliu.

Childe, V. Gordon (1966). *Făurirea civilizației,* București, Editura Științifică, trad. Florica-Eugenia Condurachi.

Curcinschi Vorona (1982). Gheorghe, *Istoria universală a arhitecturii ilustrată,* vol. I, București, Editura Tehnică.

13 *Les grands maîtres de la peinture,* Paris, Hachette, 1989, p. 12.
14 *The Larousse Encyclopedia of Mythology,* Chancellor Press, London, 1994, p. 2.

Elsen, Albert E. (1983). *Temele artei; O introducere în istoria și aprecierea artei,* vol.I, București, Editura Meridiane, trad. Crișan Toescu.

Gowing, Lawrence (ed.) (1995). *A History of Art,* Oxfordshire, Grange Books.

Huyghe, René (1981). *Dialog cu vizibilul. Cunoașterea picturii,* București, Editura Meridiane, trad. Sanda Râpeanu.

Leroi-Gourham, André (1995). *Préhistoire de l'art occidental,* Paris, Éditions Citadelles & Mazenod.

Les grands maîtres de la peinture, Paris, Hachette (1989).

Matei, Dumitru (1981). *Originile artei,* București, Editura Meridiane.

The Larousse Encyclopedia of Mythology, Chancellor Press, London (1994).

Turner, Jane (1996). *The Dictionary of Art,* vol. 25, New York, Grove's Dictionaries.

Martha Graham și revoluția din lumea dansului la începutul secolului XX

Martha Graham and the Early 20th Century Dance Revolution

ANCA IORGA[1]

Abstract

A careful analysis of the most significant 20th century works created by the most influential musicians, the greatest avant-garde visual artists and the most celebrated choreographers reveals the full commitment of the authors, therefore, we are witnessing complete works that thoroughly and simultaneously use a series of codes and conventions which produce engaging performances based on a syncretic strategy.

The contemporary dance pioneers of the age are Loie Fuller, Isadora Duncan, Martha Graham, Doris Humphrey, Mary Wigman, Charles Weidman, Hanya Holm, Oskar Schlemmer, Agnes de Mille, Gertrude Bodenweiser, Kurt Jooss, Helen Tamaris and Lester Horton.

Martha Graham is the most prominent figure of the 20th century dance world, being coined to have initiated a new era in modern dance. Having founded a contemporary dance company in 1926, in New York – currently operating – she is a notable choreographer and a teacher of the dance world.

The fundamental principle of the technique developed by Martha Graham states that constant change is at the core of contemporary dance. This technique involves both the internal elaboration and the expressiveness of the movements. The dancers must accurately perform the technical dance steps while fully engaging in that movement experience. The Graham technique is based on the opposition between contraction and release while paying attention to the breathing cycle and on executing the spirals which translates in twisting and curving the torso around the axis of the spine.

[1] Lecturer PhD, *Spiru Haret* University, Bucharest, Romania.

Although rooted as a resistance movement both aesthetically and politically, the 20th century art remains specific to a small group of persons holding decision-making positions, irrespective of their area of expertise. This is the time in which artists sometimes seem to hide the meaning of their own works under the veil of mystery and encryption. They incorporate their intention into various symbols the viewer is challenged to decipher.

Keywords: *choreographer, contemporary dance, dance technique, syncretism in art*

Social and cultural background of the emergence and development of contemporary dance

The 20th century art marks a tendency to go back to basics and to a syncretic approach displayed both in performance art and in visual arts. This symbiosis between art and science areas is the fruit of the technical and technological developments which due to their complex and innovative character stimulate the imagination of the artists. During this period art diversifies its characteristics through new stylistic orientations, new forms of art and new ways of artistic expression towards a new language which we find or even coexists in what we call multimedia arts.

In the 20th century, art gains various functions, becoming a form of play, a protest or a way to criticize, sometimes a call for reflection, other times a disturbing element. During this period, art is occasionally regarded with contempt, mocked, banned, yet most of the times celebrated, glorified, used to attain certain political or social goals and even traded. Nevertheless, transformations occur discontinuously, dynamically, contradictorily and at various levels.

A careful analysis of the most significant works created in the first half of the 20th century by the most influential musicians, the greatest avant–garde visual artists and the most celebrated choreographers reveals the full commitment of the authors, therefore, we are witnessing complete works that thoroughly and simultaneously use a series of codes and conventions which produce engaging performances based on a syncretic strategy (Cristea, 1996).

The dance performances aim at breaking the convention and the conventional in order to adapt to the perspectives of the choreographers and the stage designers, while having in view the composers' and the conductors' options. However we notice that this approach to staging a complete and complex performance is not a novel one, at least theoretically, if we refer to Jean Georges Noverre's thoughts in his 1759 famous book *Letters on dancing and ballets*: *By witnessing the relationship between arts, their harmonious communication, we must conclude, sir, that the ballet master, fairly knowledgeable, talented and displaying a greater capacity of imagination will be the one who will add more feeling, pragmatism, spirit and dedication in their compositions* (Noverre, 1967).

This staging approach encourages the performers to be more flexible, as opposed to the previous eras, while considering the audience's requirements. Starting with the 20th century, the performer becomes an artist who must prove multiple skills to capitalise on in various artistic areas.

Contemporary dance surfaces at the end of the 19th century as a form of expression following artistic quests, concerns and apprehension, relying on the oldest existing element – the very human body. The history of contemporary dance represents in fact the history of the entire 20th century, considering the fact that dance is a part of all the avant-garde movements and of other movements, that it bears the influence of the two world wars taking place in the first half of the century, that it is restricted and even banned by the post–World War II Eastern European socialist societies, being considered a perverted art (Bourcier, 1978).

In America, this form of dance emerges as an act of protest of the American performers and choreographers against the conventional and predictable character of classical dance. They believe that the *diaphanous and spiritual classical dance* (Frétard, 2004) has become a limited, confining form of movement, with no prospects of growth in relation to societal evolution, and thus consider that it must be replaced by another form of dance. Therefore, the abovementioned leads to what we nowadays call contemporary dance, a movement behavior involving a preponderantly compositional approach, developing and often relying on the philosophy of Friedrich Nietzsche. Contemporary dance is centered on emotion and body energy and the movements become personal and deep.

We will further enumerate the elements underlying the emergence and development of contemporary dance: the existence of a group of talented dancers, choreographers and dance teachers who start exploring new, expressive ways to dance; the development of a form of dance that fosters the free exploration of movement and personal expression; the blend of this endeavor with other arts leading to more experimental forms of dance based on the freedom of movement; the avant-garde and postmodern artistic movements which carry a significant weight on contemporary dance; the promotion of cultural diversity and of global exchange of ideas and styles.

We must have in view that the first decade of the 20th century is marked by scientific discoveries. In 1898, Marie Curie discovers radium; in 1899, Guglielmo Marconi invents the radio wave-based wireless telegraph system; in 1900, Sigmund Freud publishes its famous book *The interpretation of dreams*; in 1903, the Orville and Wilbur Wright brothers successfully connect Europe and America by inventing, building and flying the world's first airplane; in 1905, Albert Einstein develops his widely known theory of relativity and in 1911, Roald Amundsen reaches the South Pole (Hollingsworth, 2004). At the same time, in art, the avant-garde movements taking shape at the end of the 19th century, manage to break all traditional canons. On this background, the technological advancements marking the 20th century (audio and/or video recording, the development of microphones and light and sound synthesizers) enable new experiments in staging dance performances.

In this context, we notice that the pace in which the new artistic visions are embraced at the global level vary from one region to another. Therefore, if in the United States of America and Western Europe the transition takes place rapidly, Eastern Europe, being under the influence of the Communist Bloc, after World War II, displays a more rigid behavior, maintaining, to a certain degree, a conservative direction (Gruber, 1961).

Martha Graham – a life dedicated to dance

Around the year 1920, America witnesses a particular interest in movement experiences. People of all ages engage in such experiences, for

this form of dance involves simplified steps, moving barefooted and wearing extremely loose clothes which give them considerable freedom of movement.

Isadora Duncan and Denishawn School representatives help the people who wish to take dancing classes get acquainted with this new form of dance which places the emphasis on floorwork, fostering the freedom of expression. This is the context in which Martha Graham starts her activity as a choreographer and a dance teacher.

It is worth mentioning that the initiators of contemporary dance in this era are Loie Fuller, Isadora Duncan, Martha Graham, Doris Humphrey, Mary Wigman, Charles Weidman, Hanya Holm, Oskar Schlemmer, Agnes de Mille, Gertrude Bodenweiser, Kurt Jooss, Helen Tamaris and Lester Horton. They are the first generation of choreographers – dancers in the dance history who develop the new form of bodily expression known as contemporary dance (Urseanu, Ianegic, Ionescu, 1967).

Martha Graham (1894 – 1991) is the most prominent figure of the dance world of this century not solely due to her professional standing, but also for being the creator of a new era in the world of dance.

She was born in Pittsburgh, Pennsylvania. Her father was a psychoanalyst. He focused on the way in which individuals used their own bodies, a topic also addressed by his daughter a few years later. In 1908, she relocates to Chicago together with her family, where she completes elementary school and pursues drama classes for three years. In 1910, she starts the studies at the newly established Denishawn School of Dancing and Related Arts, founded by Ruth St. Denis and Ted Shawn. This is where she lives until 1923, evolving from student, to teacher, to further become one of the best dancers of the age.

In 1926, she founds her own dance company, *Martha Graham Dance Company*, currently the oldest contemporary dance company in the world. She makes her debut in New York with a series of exotic solos inspired from *Krishna's whistle* ballade. One year later, in 1927, she opens her own dance studio, giving up the positions held within Eastman and Anderson dance schools.

Between 1920 and 1940, Martha Graham has the opportunity to work alongside choreographer Louis Horst, who introduces her to the world of German expressionist dance, helping her get familiar with the novel works of modern painters, including the cubists' works and the art of Wassily Kandisky. The same Horst determines Martha Graham to consider contemporary musical compositions to accompany her dancing and to let go of the music of the 17th and 19th centuries.

In 1930, Martha Graham discovers a new movement system based on which she develops new choreographic principles and a particular contemporary dance technique that becomes classical in the 21st century. Graham technique has come to be used as a training system for dancers not only in the world's greatest dance companies, but also in the most renowned dance schools worldwide. In this respect, we mention the famous *L'école de danse de l'Opéra de Paris*, run by Claude Bessy between 1972 and 2004.

Dancing is for Graham a form of artistic expression and a specific way in which we communicate emotions and emotional experiences. It is a form of language, for it rests on symbols. Martha Graham states *The body says what words cannot say* (Helpern, 2016). For it is common knowledge that individuals engaged in direct communication convey each other largely nonverbal messages.

Martha Graham has a prolific career, authoring 150 choreographic works. At the same time, some of her students succeed both as interpreters – dancers and as choreographers. Among these we mention Erik Hawkins (a member of her company from 1938 until 1950), Anna Sokolow (collaborates with Martha Graham from 1929 until 1939, when she leaves to Mexico), Merce Cunningham (a dancer in her company between 1937 and 1939), Paul Taylor (a member of her company between 1955 and 1959), Glen Tetley, John Butler, Erich Haukins, Bob Cohan (dancers in her company between 1946 and 1969).

Martha Graham's dance technique

Martha Graham dance technique is one of the best-known contemporary dance techniques. It is that well known that at the beginning

of the 2000s, after the demise of the famous choreographer, it is registered as a trademark (Horosko, 2002). This gives rise to a dispute on the registration of trademarks.

Martha Graham technique individualizes both through its unique dramatic character and the quality of the bodily expression when in motion. In an article written upon the artist's death, dance critic, Anna Kisselgoff, describes this technique as *powerful, dynamic, jagged and filled with tension*. (Kisselgoff, 1991)

Relying on her own perception of muscle contraction and release, Martha Graham discovers a method of coordinating breathing with movement and controlling the movements, which she calls inhaling and exhaling.

The fundamental principle of the technique developed by Martha Graham states that constant change is at the core of contemporary dance. This technique involves both the internal elaboration and the expressiveness of the movements. The dancers must accurately perform the technical dance steps while fully engaging in that movement experience. The Graham technique is based on the opposition between contraction and release while paying attention to the breathing cycle, on using the various body segments in opposition to one another engaged in simultaneous movements and on executing the spirals which translates in twisting and curving the torso around the axis of the spine. Spiraling involves rotating the spine 45° around its vertical axis, so that when the dancer is facing the stage, their shoulders are aligned with an imaginary line parallel to a corner-to-corner diagonal of the stage (Legg, 2011).

Movement means muscle contraction and energy flowing out of the body when the muscles relax. A Graham contraction starts from the pelvis and goes up along the spine, elongating the body by increasing the intervertebral disc space. The movement dynamics is set by its relationship with the performance space and with the subtle play of the energy released by the moving body. A classic Graham contraction is a movement originating in the tension of the deep pelvic muscles. These muscles, along with the abdominal muscles, pull the spine into a concave arc from the coccyx to the nape of the neck, with the pelvis tucked and shoulders forward.

During contraction, the spine must elongate, the paravertebral muscles must stretch up. The force of the contraction can be used to move the body through the performance space or to change the trajectory of movements (Legg, 2011). Contraction is associated with exhaling, while release is associated with inhaling. However, this connection is rather conceptual (Baldwin, 2022).

Another important concept specific to this technique is falling. *Falling is not a literal representation of reality, but instead an embodiment of inner experience; not a reductive language, but a poetic language that derives its meaning from the layering of the physical and psychic*, states Ellen Graff, one of Martha Graham's most brilliant students. Graham uses floorwork to explore working with the body weight, studying the changes in the supporting points and the impact of such changes and to experiment under new forms the law of gravitation when in motion and static. Falling is used to achieve an increased dramatic effect, thus experiencing balance and loss of balance.

Martha Graham Dance Company

Established in 1926, *Martha Graham Dance Company* is the oldest and most renowned contemporary dance company in America. A Washington Post article acknowledges it as *one of the seven wonders of the artistic universe*.

In 1929, the company consists of 16 dancers. They organize a dance season in New York, performing *Heretic* to music by Louis Horst and *Primitive Mysteries*, to folk music. The latter covers the interest in the religious rituals of American Indian people while exploring other religions including pagan and catholic ceremonies. The core element of the choreography is the dancers' bodies and not solitary figures, being a unique way of approaching dance architecture.

The activity of the company focuses on: Maintaining a diversified repertory. *Martha Graham Dance Company* has promoted both the works of Martha Graham and those of prestigious choreographers. Moreover, the company also undertakes to introduce and promote less known choreographers and their innovative works, therefore displaying constant openness to novelty. *Martha Graham Dance Company* regularly initiates international tournaments, travelling all over the world, presenting the

repertory choreographic works to a diversified global audience. This enhances the company's reputation and, at the same time, helps contemporary dance art achieve international recognition.

Martha Graham Dance Company has been conducting extended learning programs. These programs cover workshops, instructive projects for different schools and collaborative endeavors with underprivileged communities, positively impacting a wide range of individuals. The company continues the legacy of Martha Graham, promoting the artistic values and principles of the famous choreographer.

A significant number of the 20th and 21st century notable dancers and choreographers start they artistic activity within *Martha Graham Dance Company*. Of these we mention choreographers Merce Cunningham (1919-2009), Erick Hawkins (1909-1994), Pearl Lang (1921-2009), Miriam Pandor (1924-2016), Anna Sokolov (1910-2000), Paul Taylor (1930-2018), Pascal Rioult (born in 1964) and dancers Terese Capucilli (born in 1956), Pei Ju Chien-Pott (born in 1984), Christine Dakin (born in 1949), Irene Emery (1900-1981), Masha Dashkina Maddux, Virgine Mécéne (born in 1966), Ron Protas (born in 1947), Blakeley White-McGuire (born in 1971) (White-McGuire, 2022). The company repertory includes, besides Martha Graham's works, performances choreographed by various guests as Mikhail Baryshnikov, Claire Bloom, Liza Minnelli, Rudolf Nureyev, Maya Plisekskaya, Kathleen Turner. Therefore, the number of performances staged by *Martha Graham Dance Company* along the years amounts to 181 productions.

Case study: *Appalachian Spring*

Appalachian Spring is considered one of the most complex and appreciated choreographic works authored by Martha Graham. This ballet performance is written by musician Aaron Copland and choreographed by Martha Graham. Visual artist, Isamu Nouguchi, brings his contribution to staging this production by creating the stage set. Costumes are designed by Gilford Edythe, while lighting is provided by Jean Rosenthal.

The idea of creating this ballet production takes shape in 1944 when musician Aaron Copland presents Martha Graham a musical composition he

calls *Ballet for Martha*. She extracts two words from a poem written by Hart Crane, called *Bridge* and renames it *Appalachian Spring*. In a conversation with Copland about this work, Graham shares *Appalachian Spring is essentially a still dance. Choose a piece of land, a part of God's house and go up, I dedicate it to you. I will question the spirit, that is where the meaning of roots lies* (Martha Graham, 1991).

The dance style approached in this work focuses on alternating contraction and release when performing and on releasing the energy of the body. This brings her closer to Isamu Nouguchi who seeks at his turn to control nature in order to give meaning to his sculptures, creating movement out of stillness. "Sculpture is defined by the form in space the viewer perceives as a moving participant. Sculpture moves because we move." – states Isamu Nouguchi in *A Sculptor's World*. The two artists share a fruitful and enduring collaborative relationship.

The stage design and the costumes used in Appalachian Spring performance

Inspired by Constantin Brâncuși and by Buckminster Fuller, Isamu Nouguchi believes in the *sculpture of spaces*. This translates in the modern and the abstract nature of his sculptures, on the one hand, and in the avant-garde play of the stage sets created for Martha Graham's performances, on the other hand. The extraordinarily simple, yet remarkably expressive set design is defining for Nouguchi.

The costumes designed by Gilford Edythe are functional and successfully serve the choreographic concept. The design and harmony of the costumes place the dancers in the proper framework and enhance the optimistic attitude conveyed by the performers.

Script of *Appalachian Spring* production: the ballet tries to capture the essence of an ideal America, the land of unlimited possibilities.

The script is very simple. It starts from the celebration of spring by a group of American pioneers around the year 1800, after building a new farm in Western Pennsylvania. The ballet engages the viewers in a vivid picture of life in the Wild West, captivating them with a deep sense of optimism.

The main characters are a newly married young couple, a neighbor, a prophet who tries to enliven the good spirits in the area at this time of nature's rebirth and his followers embodied by a group of Indians living in the neighborhood.

The music accompanying the *Appalachian Spring* performance is played at the premiere by a chamber orchestra consisting of 13 instrumentalists.

The suite for orchestra is divided into 8 sections as follows:

1. *Pianissimo* – Gradual introduction of characters;
2. *Allegro, Presto* – Sudden increase in the number of characters, in unison in A, major arpeggios;
3. *Moderato* – Duet for the bride and her destiny, a scene of tenderness and passion;
4. *Poco vivace* – Nature's rebirth suggested by a dance suite accompanied by fiddlers;
5. *Tempo più vivo* – Dance, the bride's solo, maternity feeling. She experiences extreme emotional states: joy, apprehension and surprise;
6. *Pianissimo* – Transition scene, brings back to the musical pieces from the beginning of the performance;
7. *Mezzo piano, Calmo, Cursivo* – Scenes of everyday farm activity. This moment has five versions, the most popular being a clarinet solo;
8. *Moderato* – The couple among other couples, peaceful and strong in their new households. A quiet passage is intoned, as a reminiscence of the opening music.

The dance, the set design and the music complement each other perfectly in this production, successfully expressing the aspirations of the American youth.

The choreography of this performance brings vitality, energy, accelerated movements transposed into action, creating a unique expression. It is worth noting that Martha Graham places a special emphasis on technical details. This ballet isn't about unexpected occurrences or improvisation. The accuracy in the execution of the technical elements makes it a genuine choreographic masterpiece. Through this choreographic work, Martha Graham introduces a new movement vocabulary that revolutionizes the

dance world and brings her the recognition as one of the most prominent choreographers of the 20th century.

Premiere and reception of Appalachian Spring performance

Appalachian Spring premiers on 30 October 1944, at the Library of Congress in Washington. Produced by *Martha Graham Dance Company*, it casts leading Martha Graham (the bride), Erick Hawkins (the husband), Merce Cunningham (the prophet) and May O'Donnell. The musical parts are performed by the Coolidge Auditorium Orchestra. The production is funded by Coolidge Foundation, run by Elizabeth Sprague Coolidge (Hodes, 2021).

This work enjoys great recognition at the beginning of this century, both as a ballet and as an orchestral work. To that end, it is worth mentioning that in 1945, Aaron Copland is awarded the Pulitzer Prize for Music, for composing the musical parts accompanying the *Appalachian Spring* ballet.

Conclusions

Although rooted as a resistance movement both aesthetically and politically, the 20th century art remains specific to a small group of persons holding decision-making positions, irrespective of their area of expertise. On the other hand, this is the time in which artists sometimes seem to hide the meaning of their own works under the veil of mystery and encryption. In order to understand and appreciate modern art, the mere visual recognition is not sufficient, the viewer must undertake a thorough analysis. Sometimes, even for the connoisseurs the meaning of a work remains totally veiled in mystery.

Starting from these trends in art, one can follow the upward artistic evolution and the syncretism resulted from the harmonious blend of various elements. Although 20th century performances are complex and consist of several forms of art, contemporary dance is one of the predominating forms. It is included in many artistic expression endeavors, from opera performances and musicals, to theatrical and dance performances and even circus and street performances. Choreographers and dancers worldwide

bring their own movement experiences into their works, contributing to the diversity and richness of this dance genre. Martha Graham, a leading mentor of contemporary dance, has fundamentally changed the landscape of this genre and her legacy continues to inspire and influence the perspective of present-day choreographers and their staging vision.

To sum up, contemporary dance is the fruit of a blend of historical, cultural and artistic influences and continues to develop and and take new shapes, reflecting the changes and challenges specific to contemporary society.

References

Baldwin, N. (2022). *Martha Graham: When Dance Became Modern,* Ed. KNOPF.

Bourcier, P. (1978). *Histoire de la danse en Occident,* Paris, Editura Seuil.

Cristea, M. (1996). *Teatrul experimental contemporan,* București, Editura Didactică și Pedagogică.

Frétard, D. (2004). *Danse et non-danse, vingt-cinq ans d'histoires,* Paris, Editura Cercle d'Art.

Graham, M. (1991). *Blood Memories: An Autobiography,* New York, Editura Doubleday.

Gruber, R.I. (1961). *Istoria muzicii universale,* București, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor.

Helpern, A. (2016). *Martha Graham,* U.K., Editura: Taylor & Francis.

Hodes, S. (2021). *Onstage with Martha Graham,* University Press of Florida, U.S.

Hollingsworth, M. (2004). *Arta în istoria umanității,* București, Editura RAO.

Horosko, M. (2002). *Martha Graham,* University Press of Florida, U.S.

Kisselgoff, Anna (aprilie 2, 1991). *Martha Graham Dies at 96; A Revolutionary in Dance,* The New York Times, ISSN 0362 – 4331.

Legg, J. (2011). *Introduction to Modern Dance Techniques,* Editura Princeton Book Company, Hightstown, NJ.

Noverre, J. G. (1967). *Scrisori despre dans și balete,* București, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor.

Urseanu, T., Ianegic, I., Ionescu, L. (1967). *Istoria baletului,* București, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor.

White-McGuire, B. (2022). *Martha Graham Dance Company,* Bloomsbury Publishing, U.S.

*** *Martha'sback! Famed dance company in residence during June.,* Scope Online, Skidmore College, 10 october 2012.

Alchimia imaginii fantastice în creația feminină

The Alchemy of Fantastic Imagery in Feminine Creation

SORIN OTÎNJAC[1]

Abstract

The artist will come to know the world through their senses and understanding, so that the immediate reality around them will become a humanized reality that is received and interpreted by thought. But to reach the artistic interpretation of new creative dimensions of fantastic worlds, the information stored long ago in the subconscious, which has undergone certain changes and substantial modifications over time, will intervene. The formed images will describe to us new impossible worlds from a rational, logical point of view, so this escape from immediate reality will lead to the opening of new imaginative possibilities.

To elaborate possible or impossible worlds, it is also necessary to create a connection between the various relationships of reality because a certain element perceived in itself exists only when we relate it to the reality around it. Everything is closely related, forming this natural harmony that surrounds us, and imagination will be born precisely from this close relationship between all conscious or unconscious factors of human nature and beyond. Objective reality is taken, analyzed, and communicated by individual consciousness, which will artistically transfigure it and communicate it further to the spectator. The imagination of the various created worlds will be understood and contemplated in the reception process.

Keywords: *Alchemy, artistic interpretation, reality, imagination*

---

[1] Conferențiar univ. Dr. Facultatea de Arte Vizuale și Design, Universitatea de Arte *George Enescu*, Iași.

Alchimia imaginii fantastice în creația feminină

Artistul depinde foarte mult, în timpul fazelor creației sale, de viața sa lăuntrică, de frământările și obsesiile sale, simte prin materia pe care o modelează, iar datorită acestei fuziuni cu materia, creatorul va reuși să-și cristalizeze viața interioară, spunea Liviu Rusu[2]. Tot ceea ce se află în adâncul ființei femeii artist nu se va putea pune în valoare decât în momentul în care se va face acest pas către obiectivarea diverselor stări, atitudini care duc în cele din urmă la crearea unui alt univers fantastic. Alchimia imaginii fantastice depinde în cea mai mare măsură de străfundurile sufletești ale artistei care nu sunt altceva decât diferite trepte, etape ale vieții interioare cu tot felul de sentimente intime și obsesii permanente. Imaginile fantastice care vor ieși la iveală în deplinătatea lor ne prezintă lumi dintre cele mai diversificate în care creatoarea încearcă de multe ori să se retragă pentru a putea medita și a ajunge la o anumită înțelegere a faptelor.

Artista creează un univers al unor lumi posibile sau imposibile, spectatorul situându-se sau stabilindu-se în acest univers. Se poate vorbi de raporturi ce se creează între aceste lumi, raporturi între o lume obiectivă și o lume subiectivă de exemplu. Lumea aceasta obiectivă este lumea fenomenelor care nu ar reprezenta numai o structură materială a lumii, ci o totalitate de raporturi ce se stabilesc între materie și spirit, spunea Ioana Crețulescu[3].

Acestea sunt raporturi încărcate de sentimente din cele mai intime legate de realitatea imediată din jurul artistei, ea fiind atentă mereu la tot ceea ce se petrece alături pentru a prelua imediat toate acele fine vibrații ale naturii și a le prelucra mai apoi în diferite imagini plastice. Astfel, înainte de a trece la alcătuirea unei lumi, creatoarea va face și o selecție prealabilă a tuturor acestor informații primite, aruncând în vâltoarea creației doar pe acelea pe care crede ea că sunt de o expresivitate mare, pentru ca restul să fie sedimentate, undeva în subconștient.

Artistul va cunoaște lumea cu ajutorul simțurilor și a înțelegerii sale, așa încât realitatea imediată din jurul său va deveni o realitate umanizată

---

[2] Rusu, Liviu, *Eseu despre creația artistică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 263.

[3] Crețulescu, Ioana, *Mutațiile realismului*, Editura Științifică, București, 1974, p. 168.

care este receptată și interpretată de gândire. Dar pentru a se ajunge la interpretarea artistică a unor noi dimensiuni creative a unor lumi fantastice, vor interveni informațiile stocate de multă vreme în subconștient, ce au suferit oarecare schimbări și modificări substanțiale odată cu trecerea timpului. Imaginile formate ne vor descrie noi lumi imposibile din punct de vedere rațional, logic, așa încât această evadare din realitatea imediată va duce la deschiderea noilor posibilități imaginare.

Pentru a se ajunge la elaborarea unor lumi posibile sau imposibile este nevoie și de o legătură creată între diversele raporturi ale realității, pentru că un anume element receptat în sine nu există decât în momentul în care îl vom raporta la realitatea din jurul său. Totul este într-o strânsă legătură, formând această armonie naturală ce ne înconjoară, iar imaginarul va lua naștere tocmai din strânsa relație dintre toți factorii conștienți sau inconștienți ai naturii umane și nu numai. Realitatea obiectivă este preluată, analizată și comunicată de conștiința individuală ce o va transfigura artistic comunicând-o mai departe spectatorului. Imaginarul diverselor lumi create va fi înțeles și contemplat în procesul receptării. Formarea lumilor imposibile din punct de vedere rațional, în care orice idee sau înțelegere, orice descifrare logică ar fi aproape imposibilă, este destul de dificilă pentru că, se va face apel la un cumul de atitudini, sentimente, trăiri profunde care trebuie să-și găsească armonia deplină.

Lumile create de femeia artist, fie că e vorba de lumi posibile sau imposibile duc către orizonturi îndepărtate pline de insolit în care se pune accent pe autenticitatea atitudinii și nu pe exactitatea unor evenimente reprezentate. Aici, în aceste lumi create de artistă, personajele capătă roluri dintre cele mai diverse cu atitudini raționale ori iraționale, fiind de fapt reprezentată o lume fabuloasă în care orice este posibil. Atitudinea realistă nu îi este suficientă creatorului, imaginarul oferindu-i nenumărate alternative mult mai interesante și mai dinamice, așa încât lumea imposibilă din punct de vedere rațional este mai aproape de artistul fantastic. Imaginarul lumii posibile, cât și al lumilor imposibile, pune sub semnul întrebării multe aspecte și trăsături ale unor planuri valorice, între oameni și animale de exemplu. Apar tot felul de răsturnări, de natură să amplifice sau să simplifice diversele atitudini umane față de tot ceea ce ne înconjoară.

Simbolul capătă un rol infinit de mare în construcția lumilor imaginare, acoperind de multe ori diverse sensuri ale realității. Decodarea mesajului artistic este dificil de făcut, pentru că sensurile operei imaginare în care lumile posibile ori imposibile ne dezvăluie imagini complexe ale unor trăiri umane profunde, sunt infinite.

Aceste zone fantastice ne vor reda în mod progresiv alte realități care se ordonează, se reînnoiesc și se amplifică după sensurile cele mai intime ale sufletului creatorului. Va lua astfel naștere un imaginar în acțiune al acestor lumi, situat pe un traiect orientat de la real la posibil, fiind conceput într-o devenire continuă. Spațiul creat de artist, în care se împletesc aceste viziuni ale unor noi lumi, dorește în permanență să scape de îngrădire, să devină în permanență altceva, invitându-ne într-o lume a imaginarului. Pentru aceasta e nevoie și de un permanent schimb între diverse atitudini ce vin dintr-un mediu social care au rolul lor foarte bine definit în sensul că aceste stări, atitudini vor reînnoi în mod constant acest spațiu. Fiecare persoană în parte contribuie prin trăirile, stările, atitudinile, energiile sale la dezvoltarea permanentă din mintea și sufletul femeii artist. Aici va interveni cu siguranță și dimensiunea temporală care are și ea rolul său important tocmai prin acțiunile de transformare permanentă, de reajustare, de readaptare a condiției umane. Este până la urmă un echilibru de forțe ce contribuie din plin la apariția conștientă ori inconștientă a acestor spații imaginare ale artistei.

Lumile create de artist „ne fac să întrezărim treceri de la virtualități temporale la norme atemporale prin însuși sensul pe care ni-l indică, de la devenire la ființă, apărând în acest mod ca o sursă de jubilare autentică”, spunea Jean Burgos[4]. Referitor la imaginar și la legăturile pe care acesta le are cu timpul și spațiul, Jean Burgos spunea că „imaginarul trebuie să găsească în spațiu răspunsuri la angoasă în fața timpului și stăpânirea timpului depinde de ocuparea spațiului”[5].

Dimensiunile create se regăsesc atât în structura internă a creatoarei dar și în cea a spectatorului sub diverse nivele, mai mult sau mai puțin evidențiate. Spațiul imaginar se va umple de reluări și repetări nesfârșite ale

---

4 Burgos, Jean, *Imaginar și creație*, Editura Univers, București, 2003, p. 38.

5 *Idem*, p. 109.

unor frământări interne ce slăbesc și tensionează în același timp la maxim conștiința creatorului. De aceea este nevoie imediată de eliberarea tuturor energiilor în momentul concretizării fantastice a lumilor create. Artista are puterea extraordinară de a transpune în vizibil acea lume invizibilă din sufletul și conștiința sa. Când este vorba de crearea lumilor posibile, Marcel Brion spunea că „lumile posibile sunt lumile pe care de obicei simțurile noastre nu le percep, deși ele există, dar într-o organizare dimensională la care omul nu este adaptat”[6].

Arta fantastică nu se va mărgini niciodată să redea partea vizibilului, ci ea va duce spre acel invizibil observat pe cale ocultă. Se creează o adevărată sinteză între viziuni pe care artistul le are și le-a contemplat un timp mai îndelungat și tot felul de mijloace plastice corespondente. Arta se eliberează de obligația tradițională de a interpreta vizibilul, dând naștere unui nou limbaj. Se creează un nou concret în aceste lumi posibile sau imposibile, un real eliberat de obediență materială și terestră, după cum spunea Marcel Brion[7].

Imaginea fantastică în curs de formare va suferi o serie întreagă de transformări și reveniri, căutări și presupuneri precum acea știință a alchimiei care ne poate arăta cum se prepară un leac sau elixir care va fi proiectat asupra unor metale imperfecte, comunicându-le perfecțiunea în momentul obținerii.

Atât Universul, macrocosmosul, cât și ființa umană, microcosmosul ne dezvăluie adevărate lumi pline de surprize de unde se poate pleca într-o explorare continuă de către artist. Se pot chiar căuta fel de fel de corespondențe subtile între univers și ființa umană pentru a se putea dezvălui noi forme fantastice. Omul ar putea fi numit microcosmos pentru că ne oferă într-un anume rezumat toate componentele universului putând fi o reflectare a macrocosmosului deoarece ar fi construit după aceleași legi. De aici se poate pleca într-o construcție nesfârșită de imagini fantastice ce ne oferă alternative la multe din răspunsurile pe care le căutăm.

Prin opera de artă se realizează o sinteză a tuturor realităților ce sunt la îndemâna oricui dar mai ales a realităților care scapă simțurilor, făcându-ne

---

[6] Brion, Marcel, *Arta fantastică*, Editura Meridiane, București, 1970, p. 213.

[7] *Idem*, p. 236.

să simțim nu numai întinderea dar și profunzimea realității în care trăim, spunea Liviu Rusu[8]. Interesant este faptul că imaginile fantastice pe care ni le prezintă artista nu par a fi pe deplin străine de sufletul contemplatorului pentru că fiecare din noi nu numai că are capacitatea de a descoperi prin diverse moduri noi lucruri sau fenomene interesante, omul dorind mai presus de orice să afle marile adevăruri despre lume și univers.

Fiecare duce de fapt, o luptă acerbă în adâncul sufletului cu diversele suferințe și obsesii care de multe ori pot fi înspăimântătoare, așa încât acest zbucium permanent se va evidenția pentru adevăratul creator prin tot felul de imagini fantastice inedite. Această alchimie a imaginii plastice, fie că e vorba de realitatea imediată, fie că e vorba de fantastic, este poate concepută de către artist ca o nevoie de a clarifica o viziune asupra lumii. Este uneori, în cazul imaginilor fantastice, o lume nouă sau o nouă concepție și viziune asupra lumii, venită din străfundurile propriilor noastre neliniști.

Imaginea fantastică folosește de multe ori numeroase căi indirecte ce ne oferă și o altă perspectivă asupra omului. Este folosit un bestiar de forme care mai de care mai interesante, neexistând nici un fel de limite. În alchimia imaginii fantastice avem o diversitate de specii care se combină, se întrepătrund, pentru ca de multe ori să se ajungă la imagini grotești. Apar mutații de tot felul, specii noi, elemente și obiecte aflate într-o permanentă transformare, așa încât imaginea fantastică se poate constitui și într-un așa-zis *protest* împotriva legăturilor convenționale. Elementele naturale pot deveni, după ce vor suferi în prealabil fel de fel de modificări, piese predilecte ale unei forme deconcertante. Intervin date noi ce vor modifica structura imaginii plastice, experiența vizuală căpătând un rol deosebit. Toate elementele de limbaj plastic, forme, linii, culori vor fi supuse unor noi ordine, modificări, în care artistul nu va introduce nici un sistem opresiv.

Toate aceste transmutații ale imaginii plastice nu fac altceva decât să scoată la lumină o întreagă paletă ascunsă de ceva vreme, paletă bazată în primul rând pe cele mai adânci sentimente și trăiri ale artistului. Imaginea fantastică propune spectatorului un alt adevăr care nu se găsește în lumea exterioară, invizibilul putând deveni dintr-odată vizibil doar prin

---

[8] Rusu, Liviu, *Eseu despre creația artistică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 265.

intermediul imaginii fantastice pentru că vor interveni noi raporturi în redarea unor sentimente. Se vor modifica și perspectivele, așa încât viziunea va fi surprinzătoare, intenția artistei fiind aceea de a-și crea un mediu cât mai familiar, instinctele sale conducându-l pe drumul cel bun. Se vor folosi de către artistă unghiuri combinate ale tuturor viziunilor sale tocmai pentru ca imaginea fantastică să fie cât mai expresivă și să redea cât mai multe aspecte ale intimității sufletești. Legat chiar de partea ce ține de tehnologia picturii, vor apare în sprijinul imaginii fantastice și unele așa-zise *invenții* cum ar fi introducerea în tablou a unor diferite alte materiale decât pânză sau deformarea voită a tabloului, ready-made, colaje, reliefuri, decupaje, fumaje, frotaje. Toate acestea însă vor trebui să constituie un tot unitar, așa încât imaginea fantastică rezultată să fie într-o armonie deplină cu sufletul creator.

Atmosfera creată de către artistă poate fi deosebită numai prin simpla sa transpunere într-un spațiu oniric, așa încât spectatorul va deveni fascinat de acest realism vizionar. Gândirea va fi de multe ori pusă la îndoială, experiența vizuală oferindu-ne un spectacol de neimaginat. Totul se amestecă, formele introducându-ne într-o altă lume fantastică. Alchimia imaginii fantastice ne va reliefa un refuz al artistei de a se supune ordinii imediate, respingerea realității de lângă artistă și evadarea într-un alt univers. Fantasticul își modifică de nenumărate ori sensul, evidențiindu-ne schimbări permanente ce frapează spectatorul. Imaginea fantastică pleacă însă de la realitate pentru a evolua mai apoi către formele cele mai diversificate, René de Solier spunea că „fantasticul împrumută de la real, folosind căi ocolite”[9].

Alchimia imaginii fantastice cuprinde o serie de aglomerări a formelor, juxtapuneri, suprapuneri de culori, inversiuni, răsturnări a diverselor planuri, rețele hibride care ajută la o modificare a realității imediate și redându-ne apariții multivalente și neașteptate. Totul se produce însă sub stricta supraveghere atentă, nu numai sufletească, dar și rațională a creatorului, de cele mai multe ori, așa încât spațiul oniric va atrage și va îndemna spectatorul la o confruntare fructuoasă. Obiectele, formele se pot dezintegra, metamorfozându-se de multe ori, inversiunile creatoare,

---

[9] René de Solier, *Arta și imaginarul*, Editura Meridiane, București, 1978, p. 213.

prelungirile insolite conducând spectatorul către o lume fantastică ce uneori șochează atât de mult încât pe moment contemplatorul se simte angoasat.

În unele compoziții omul nici nu mai apare, el încetând chiar de a mai fi etalon, regnul animal invadând imaginea fantastică. Elementul surpriză își va face loc în compoziție, dezvăluindu-ne pe neașteptate un colț de univers lăuntric, fabulos. Nu numai că spațiul își pierde din consistență dar și timpul se dizolvă, așa încât prezentul va cuprinde atât trecutul cât și viitorul. În imaginea fantastică creată, starea formelor și a ființelor este pe deplin bulversată, totul dobândind un dinamism profund, intervenind aici și obsesii stranii. Așa apar opere misterioase, cum ar fi cele ale lui Tamara de Lempicka, Sonya Delaunay, Suzanne Valadon unde fantasticul ne indică tensiunile trăite de către artiste și care se pot într-un fel elibera prin intermediul operei fantastice. Viața animală și cea vegetală alături de forțele naturii foc, apă, aer, vin să sprijine și să completeze imaginea fantastică într-o asociere plină de dinamism.

Uneori se creează un adevărat labirint optic în care este angrenată gândirea tocmai pentru a se putea ajunge la diverse alte viziuni, fiecare imagine fantastică constituindu-se într-un fel de capcană ce prinde sufletul privitorului. Astfel se poate ajunge la mari tensiuni din partea spectatorului pentru că odată ce acesta ajunge la un punct culminant, el să se abandoneze apoi dintr-odată imaginii fantastice. Bineînțeles că pot apare și momente de ruptură definitivă, însă acestea nefiind decât un pas către descoperirea unor noi căi. Confruntarea cu opera fantastică nu este întotdeauna facilă pentru că alchimia imaginii nu îngăduie uneori anumite descoperiri adânci sufletești, așa că spectatorul trebuie să sondeze mult mai adânc și în propriile sale trăiri, să facă apel la un areal foarte vast de cunoștințe și experiențe avute anterior. Insolitul prezent în imaginea fantastică ascunde în spatele fiecărei forme, fiecărei culori sau chiar linii, o întreagă structură sufletească foarte complexă, iar speranța descoperirii drumului pe care artistul a dorit să-l urmeze este de multe ori chiar imposibilă.

În alchimia imaginii fantastice vor interveni tot soiul de experiențe ce transformă într-un fel legile obișnuite ale privirii. Se vor produce experiențe multiple ce pot trece chiar de multe ori neobservate de unii profani abordându-se atât teme familiare, cât mai ales dezvăluiri ascunse de multă

vreme în sufletul artistului. Imaginarul atinge o intensitate deosebită, bizarul, insolitul dezvăluindu-ne și o altă perspectivă asupra lumii în care trăim. Se proiectează uneori în fața ochilor spectatorului imagini fantastice care nu numai că vor captiva, trezind o serie de noi întrebări chinuitoare fără de răspuns; este un adevărat atlas al miraculosului care poartă sufletul contemplatorului prin ungherele cele mai nebănuite ale sufletului uman. Aici femeia artist care dorește explorarea imaginarului va apela, pe lângă metodele tradiționale, la tehnici dintre cele mai diversificate, făcând uz de cele mai noi descoperiri din diverse alte domenii pentru a le prelua și prelucra într-o manieră artistică, reușind în cele din urmă integrarea armonioasă într-un tot unitar compozițional.

Astfel, cu cât tehnica va fi mai diversificată cu atât alchimia imaginii fantastice va părea la început mai insolită, iar spectatorul va fi mai bulversat. Toate aceste noi materiale folosite uneori de artistă în operele sale pentru a ne dezvălui o imagine fantastică, modifică într-un anume sens istoria creației, ajungându-se la intervenții ce distrug chiar anumite planuri bine definite în prealabil. Artista caută în permanență să atragă privirea spectatorului și mai ales să o mențină cât mai mult pe suprafața lucrată de ea, așa încât de multe ori va recurge la șocarea momentană a privitorului. Se vor descoperi arii noi de aprofundare, ajungându-se la noi raporturi între forme unde va interveni în mod constant gestualitatea, hazardul, întâmplarea, exemple clare în acest sens fiind operele unor artiști informali precum Hartung, Wols, Mathieu, Bryen, Capogrossi, Soulages.

Creatorul imaginilor fantastice își va schimba mereu direcția căutărilor, așa încât nimic nu mai poate fi mărginit, dezvăluindu-ne o serie de noi descifrări ale sufletului uman. Căutarea continuă va deveni o adevărată aventură a cunoașterii ce implică aprofundarea a cât mai multe domenii (știință, tehnică) pentru a aduce în imaginea fantastică ceva cu totul diferit. Așa, de multe ori, imaginea este o adevărată enigmă greu de pătruns deoarece multitudinea semnelor, simbolurilor cuprinse ne abat tot timpul de la drumul descifrării ei. Dominația simbolurilor ori dezarticularea obiectelor duc la trăiri ambigue din partea spectatorului care pe moment nu știe ce să mai creadă, unde să-și mai focalizeze atenția în tablou, așa încât până la urmă

doar crearea subtilă a acelei armonii unitare de către artistă va reuși să calmeze și să rețină atenția spre descifrarea profundă a imaginii.

De multe alte ori, alchimia imaginii fantastice respinge finisarea completă a tuturor elementelor componente, dorind doar atingerea unor sinteze complexe care pot ajunge mult mai rapid la contemplator. Artista parcurge numeroase experiențe benefice în care voința, experiența vizuală, sentimentele profunde, amintirile se află în diverse raporturi strânse într-o încercare de captare a privitorului. Numeroși artiști ai artei moderne, informale, hiperrealismului, cercetărilor cinetico-optice, ai artei corporale, ai anti-avangardei, vor încerca diverse posibilități noi de exprimare cât mai diferite și diversificate, tocmai pentru a aduce ceva nou, atât în această zonă a imaginarului cât și în alte direcții.

Fantasticul instituie o lume hibridă care dă un anume sens întregii imagini fantastice stabilind raporturi dintre cele mai bizare între forme. Este până la urmă un adevărat univers magic, izvorât din frământări, obsesii, pasiuni, refuzuri repetate a unei realități monotone. Aici spontaneitatea, hazardul, întâmplarea capătă noi dimensiuni creative în care sufletul uman nu mai poate fi constrâns de nimic, simțindu-se cu adevărat liber.

Alchimia imaginii fantastice se sprijină pe un substrat foarte consistent, luându-și până la urmă marea majoritate a temelor și motivelor din realitate, așa încât imageria modernă și contemporană este de o diversitate fantastică. Serii întregi de creații ciudate evocă realități neobișnuite în care personajele, fie că sunt metamorfozate, fie că sugerează anumite momente mai mult sau mai puțin angoasante. Se vor întâmpla, de asemenea, evoluții neprevăzute care pot sfârși de multe ori tragic pentru sufletul spectatorului. Mișcări dezlănțuite, dezintegrarea formelor, atmosfera de vertij creată, tensiuni extreme, forțe și câmpuri ale speranței ori ale deznădejdii constituie alchimia imaginii fantastice. Personajele, de multe ori, păstrează înfățișări neliniștitoare dezvăluindu-ne chiar imagini halucinante atunci când sufletul artistei este răvășit de obsesii și întrebări chinuitoare.

Pe de altă parte, se poate foarte bine merge către imagini excesiv finisate, fantasticul ducându-ne către priveliști suprarealiste în care magia îmbinării formelor alină sufletul spectatorului. Se poate ajunge în alchimia imaginii fantastice, așa cum spunea René de Solier la „confluența mai multor

curente, prin opere și tehnici surprinzătoare, care scot la iveală un oarecare conflict între imagine și obiect"[10]. Se poate spune că va lua naștere o nouă lume a formelor în care pot apare tot felul de proteste împotriva unei anume ordini clare a lucrurilor și unde omul va căuta noi relații armonice între diferitele elemente. În acest fel se vor deschide și noi căi de meditație profundă asupra lumii și a realității ce ne înconjoară, în care secrete ale umbrei și luminii, vieții și morții ni se pot deschide.

Nu este desigur exclus, ca în alchimia imaginii fantastice să apară fragmente ale realității imediate, singura condiție fiind aceea ca acestea să fie foarte bine integrate într-un ansamblu armonios compozițional care să ne permită acea evadare treptată sau imediată din acest plan real. Fragmentele de realități vor fi abătute de la sensurile lor, așa încât să sugereze o desprindere către un zbor al cunoașterii și descoperirii altor dimensiuni. Astfel, spectatorul va putea fi cucerit treptat ori pe diverse planuri ale cunoașterii sale, introducându-l într-o nouă alcătuire imagistică care de fapt încorporează realul.

Fantasticul prezent în imagine ne redă diversele fațete ale singurătății creatoare a artistei ce așteaptă să fie descoperit. Alchimia imaginii fantastice, poate veni și dintr-un joc al vieții formelor, „fantasticul, la artiștii contemporani manifestându-se mai degrabă prin originalitate în tratarea operei, decât prin respectarea temelor", spunea René de Solier[11]. Alchimia imaginii fantastice vine și dintr-un joc permanent pe care trebuie să-l aibă artistul, un joc al formelor, culorilor, liniilor ce vor trebui în final să exprime ceva profund.

Tensiuni ale liniilor, culorilor, formelor, printr-un joc continuu pot duce la detensionări și implicit la apariția unui tot compozițional care ajută pe viitor crearea unei anume tematici fantastice elaborate. Libertatea totală oferită de artă face ca atât artistul cât și spectatorul să întrevadă noi posibilități de comunicare directă și rapidă a celor mai adânci obsesii.

Alchimia imaginii fantastice produce și o pendulare continuă de la formă la gest, regnurile se întrepătrund, iar personajele aparțin unor alte universuri. De multe ori, gestul poate înlocui chiar personajul în acțiune,

---

[10] René de Solier, *Arta și imaginarul*, Editura Meridiane, București, 1978, p. 228.
[11] René de Solier, *Idem*, p. 232.

căpătând o forță surprinzătoare. Imaginea fantastică nu se va desfășura pe un singur plan, ci ea va fi structurată într-o profunzime insolită tocmai pentru a ne sugera o adâncime extraordinară a sufletului artistei și a obliga într-un anume sens spectatorul să se cufunde tot mai mult în descoperirea unor alte lumi.

Analiza concretă, logică și perfect rațională a imaginii fantastice este imposibilă și mai mult decât atât nici nu se dorește aceasta, pentru că în momentul în care s-ar încerca acest lucru, opera de artă fantastică își va pierde treptat din frumusețe. Originalitatea imaginilor fantastice, frumusețea și bogăția trăirilor se fundamentează în mod cert însă pe rațiune și pe vasta experiență a creatorului. Se creează un adevărat limbaj al fanteziei imaginative, tangent realității ce farmecă și atrage permanent spectatorul.

Concluzii

În concluzie, creatoarea de frumos duce o muncă continuă, extraordinară, de multe ori ezitând între cunoscut și necunoscut pentru a putea să-și proiecteze cele mai adânci și profunde sentimente. Se creează un adevărat joc al materiei ori al pasiunii care de multe ori ne îndepărtează de obiect sau de natura personajului, totul conducându-ne spre o lume insolită. Alchimia imaginii fantastice va transforma spectacolul în arta ce va dobândi valoarea necesității. Imaginea fantastică este o adevărată lume nouă în care spectatorul pătrunde treptat, el neintervenind în calitate de judecător, ci ajungând să participe direct la noile dimensiuni create. „Arta fantastică rămâne o cale de acces la tainele creației”, spunea René de Solier[12]. Opera fantastică este o căutare continuă, un proces de formare permanentă, de o diversitate extremă, formele fiind luate din diverse regnuri, aici un aport considerabil fiind adus de cele mai noi descoperiri din cadrul tehnicii, ciberneticii, fizicii nucleare, astrofizicii, totul reprezentând un izvor uriaș de informații pe care artiștii nu vor putea să-l epuizeze.

[12] René de Solier, *Idem*, p. 239.

Bibliografie

Brion, Marcel (1970). *Arta fantastică*, Editura Meridiane, București.

Burgos, Jean (2003). *Imaginar și creație*, Editura Univers, București.

Crețulescu, Ioana (1974). *Mutațiile realismului*, Editura Științifică, București.

Rusu, Liviu (1989). *Eseu despre creația artistică*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.

de Solier, René (1978). *Arta și imaginarul*, Editura Meridiane, București.

Strauss, Levi, Claude (1978). *Antropologia structurală*, Editura Politică, București.

Taine, Hippolyte, *Filosofia artei* (1973). Editura Meridiane, București.

Tănase, Alexandru (1980). *Eseuri de filosofie a literaturii și artei*, Editura Eminescu, București.

Todorov, Tzvetan (1983). *Teorii ale simbolurilor*, Editura Univers, București.

Todorov, Tzvetan (1973). *Introducere în literatura fantastică*, Editura Univers, București.

Țopa, Leon, *Creativitatea* (1980). Editura Științifică și Enciclopedică, București.

Townsend, Dabney (2000). *Estetica-Introducere în estetică*, Editura All Educational, București.

Vigotski, S. (1973). *Psihologia artei*, Editura Univers, București.

Creativitatea feministă

Feminist Creativity

SORIN OTÎNJAC[1]

Abstract

Throughout its evolution, the artist no longer settles for depicting just a simple fragment of reality, namely that of the visible surface, but rather seeks to delve into the depths of their most intimate thoughts and experiences. The creator seeks to discover a certain sign or symbol that betrays the continuation in space and time of reality. The signs and symbols the artist will resort to have multiple resonances in the soul of the spectator, their „reality” being of a spiritual nature, including the synthesis of multiple relationships and conclusions. The image presented by the creator has extraordinary power, going directly to the soul of the beholder because the image, is the result of tormenting struggles and obsessions. In addition to artists depicting the world as they see and feel it, innovative creators will also develop true systems for forming images, schemes that organize the various experiences of their own existence. Thus, the resulting images will gain exceptional strength, managing to penetrate the viewer's mind and making them revisit the artwork repeatedly. A kind of mysterious bridge will be created between the artist's soul and that of the spectator, constantly communicating various intense states and experiences.

Keywords: *creator, symbol, images, experiences*

[1] Conferențiar univ. Dr. Facultatea de Arte Vizuale și Design, Universitatea de Arte *George Enescu*, Iași

Creativitatea feministă

Artistul, de-a lungul evoluției sale, nu se mai mulțumește să redea doar un simplu fragment de real, și anume acela al suprafeței vizibile, ci el dorește să meargă cât mai în profunzimea gândurilor și trăirilor sale cele mai intime. Creatorul caută să descopere un anume semn ori simbol care să trădeze continuarea în spațiu și timp a realității. Semnele și simbolurile la care va recurge femeia artist au rezonanțe multiple în sufletul spectatorului, „realitatea” lor fiind de natură spirituală, incluzând sinteza unor multiple relații și concluzii. Imaginea pe care ne-o prezintă creatorul are o putere extraordinară, mergând direct spre sufletul contemplatorului pentru că ea, imaginea, este rodul unor frământări și obsesii chinuitoare.

Pe lângă faptul că artiștii redau lumea așa cum o văd și cum o simt ei, creatorii inovatori vor elabora și adevărate sisteme de constituire a imaginilor, scheme ce ordonează diversele experiențe ale propriilor existențe. Astfel, imaginile rezultate vor căpăta o forță deosebită, reușind să pătrundă în mintea privitorului și îl vor face pe acesta să revină mereu asupra operei de artă. Între sufletul sensibil al femeii artist și cel al spectatorului se va crea un fel de punte misterioasă ce comunică în permanență diverse stări și trăiri intense.

Frumusețea unei opere de artă nu constă neapărat în respectarea strictă a unor reguli și legi clare, ci mai degrabă în nenumărate armonii și relații ascunse care de multe ori, se nasc dintr-un hazard al întâmplărilor ciudate. Natura este un adevărat univers al bucuriei și al exuberanței în care omul se simte cel mai bine și de la care artistul trebuie să plece pe un drum al marilor descoperiri creatoare. Adevăratul creator își va orienta căutările către lucrurile cele mai valoroase din jurul său, renunțând la detaliile inutile, respingătoare, care nu exprimă nimic și care acționează în mod negativ asupra spectatorului. Uzând de imaginația debordantă, artista are acea putere de a depăși orice barieră, orice lege, care o încorsetează și nu-i oferă premisa unor noi descoperiri.

Lumile pe care ni le dezvăluie femeia artist sunt rodul unor mari strădanii, fiind încărcate de semnificații adânci iar pentru a putea pătrunde în aceste adevărate noi universuri trebuie să avem o atitudine pozitivă, să fim deschiși la orice experiență deosebită. Pictura face din ceea ce ține de

afectivitatea noastră, conținut al reprezentărilor ei artistice. Tot ceea ce trăiește în adâncul inimii noastre există în mod subiectiv, arta încercând să exprime acea subiectivitate afectivă în modurile cele mai diverse. Miezul operei de artă nu se constituie din diversele lucruri și obiecte descrise într-o anume formă, ci viața și sufletul concepției subiective, sentimentele artistei oglindite în creația sa care nu este o simplă copie ci ne-o arată chiar pe artista însăși.

Conținutul picturii este interioritatea spirituală, care nu se poate manifesta în exterior decât retrăgându-se din acesta în sine. Pictura exprimă cele mai profunde și mai subtile energii, lucrând prin intuiție, obiectivul pe care ea îl înfățișează nerămânând o existență reală, devenind un obiectiv ce se va transforma într-un reflex al spiritului. Interioritatea operei de artă trebuie să se manifeste intrând în contact cu sufletul spectatorului pentru că de fapt, creația există pentru a fi contemplată și analizată, destinația sa de a exista, fiind acest contact liber.

Creația imaginară îmbracă aspecte atât de numeroase și de variate încât cu greu s-ar putea ajunge la o observare pertinentă a unui univers insolit, imaginar, ci doar la o percepere și o aprofundare detaliată a unor impresii deosebite. Acest imaginar creat de artistă încearcă prin toate mijloacele să impresioneze, să atragă, să prelungească cât mai mult acea senzație plăcută sufletului. Marii creatori au acel har de a reda cu o mare pătrundere sentimente pe care ceilalți oameni le neglijează, nedându-le o prea mare importanță, sau chiar necunoscându-le, artiștii descoperind o lume întreagă, fascinantă, de mici trăiri extraordinare care există în stare confuză în fiecare om și care nu par a fi destinate să fie analizate înainte ca un creator de mare talent să le aducă la lumină. Numai acel spirit pătrunzător, neliniștit al creatorului, acea finețe profundă a simțurilor sale va face ca marele artist să vadă ceea ce alții nu văd și să observe altfel decât cei din jurul său. Ceea ce transformă pe artist într-un mare creator este tocmai acest fapt că el are un mod cu totul personal de a vedea lucrurile, de a concepe anumite stări și sentimente interioare.

Femeia artist se face remarcată și prin faptul că aduce în prim-plan o idee pe care o va întoarce pe toate laturile, o va studia din toate punctele de vedere, devenind aproape obsesie pentru sufletul și mintea sa, încercând să

spună și ceea ce nu a fost spus de ajuns. Experiența căpătată de artistă de-a lungul nenumăratelor încercări chinuitoare de a descoperi acea cale nouă, expresivă, ajută artista să nu ceară artei mai mult decât ceea ce trebuie și ce poate exprima. Ea, creatoarea, va ieși din acea matcă comună, mergând către propriile descoperiri expresive, dându-și întreaga măsură în construirea imaginară a unor opere nemuritoare. Satisfacția va fi pe măsura frământărilor și descoperirilor sale, spiritul său devenind cu adevărat liber. Minunatele emoții date de către lucrurile frumoase vor ajunge în cele din urmă să fie ferite de zbuciumul pasiunilor nestăvilite, artista ajungând prin opera sa la acea liniște interioară atât de mult dorită.

Imaginația ajută femeia artist nu numai prin faptul că va reprezenta un anume obiect sau lucru într-o formă cât mai interesantă, dar va combina toate aceste reprezentări pe care le are artista de-a lungul frământărilor sale, dând naștere astfel la un univers fantastic, miraculos. Imaginația are un rol mai mare decât imitația naturii pentru că numai prin construirea acestor adevărate universuri fantastice, imaginare, dimensiuni noi nebănuite, lumi misterioase insolite, artistul și implicit contemplatorul vor reuși nu numai acea evadare către orizonturi noi, dar și autodescoperirea, sondarea profundă a eului. Femeia se îndreaptă prin arta sa către desăvârșire și nu o va putea atinge mulțumindu-i pe ignoranți, ea trebuind să țintească cât mai sus spre cunoscătorii propriului meșteșug și a celor ce au sufletul deschis către noutate. Fiecare creator trebuie să aleagă tot ceea ce este mai important pentru el și apoi să-i găsească acel echivalent vizual, astfel încât opera de artă născută să capete o mare expresivitate, rămânând mereu în inima contemplatorilor.

În aceste pagini, mă voi referi la un aspect foarte interesant și anume la relația dintre artistă și opera sa care s-ar traduce, într-un sens mai larg, în relația producător-produs. Artista trebuie privită, în general, ca un creator original care ne dezvăluie aspecte ale frumosului, în toată plenitudinea sa, el nereprezentând altceva decât un canal de comunicare a celor mai adânci trăiri, frământări, sentimente, idei, fapte, toate acestea atinse de inspirație. Dar aici, ar trebui menționat faptul că nu întotdeauna autorii unor opere de artă au vrut să creeze ceva original, nefiind considerați creativi, de aici rezultând că originalitatea și creativitatea pot deveni niște idei comune. Aici

s-ar putea vorbi despre un model considerat ideal, care de fapt era originalul, iar opera de artă fiind doar o imitație. Artista trebuia, prin toate mijloacele care îi erau la îndemână, fie cele cu care era înzestrată de la natură, fie alte mijloace aleatorii, să se apropie cât mai mult de original, neadăugându-i ceva. Ea, creația, dacă ar fi jucat vreun rol, nu intra în sarcina artiștilor, ci a zeilor sau a predecesorilor. Creativitatea și originalitatea vor deveni importante din punct de vedere estetic, când artiștii vor începe să se considere pe ei înșiși o parte a operei.

Gândindu-mă la ce înseamnă să creezi ceva, îmi atrag atenția două aspecte importante și anume, creativitatea înseamnă, de fapt, sau presupune apariția a ceva nou, iar celălalt aspect se concentrează asupra procesului creator. Apariția a ceva nou este de fapt începutul care este deosebit de important pentru că el definește modelele și formele a tot ceea ce va urma. Interesant este faptul că într-o gândire arhaică, începutul înseamnă totul, generează de fapt tot ce va urma, iar o evoluție ulterioară nu va însemna nimic nou, ci doar o reluare sau o repetiție a ceea ce a fost născut deja.

Cel de al doilea aspect, referitor la procesul creator, este de asemenea deosebit de important. Creația, privită ca sursă de nou, ne arată că fiecare formă de artă presupune o rupere de trecut. De exemplu, perspectiva care apare la începutul Renașterii declanșează o anumită ruptură de vechile tehnici, însă e posibil ca primii artiști care s-au folosit de perspectivă să nu fi fost la fel de talentați ca predecesorii, dar totuși sunt considerați mai creativi datorită faptului că au avut curajul să caute, să meargă mai departe, să se rupă de fapt de trecut. Astfel, pictorii ce vor urma sunt mai puțin creativi, pentru că nu fac altceva decât să ducă mai departe, să dezvolte de fapt, ceea ce au început alții. Totuși, ambele categorii de artiști sunt importanți pentru că sufletul, sentimentele și trăirile tuturor oamenilor sunt atât de diverse. Însă trebuie ținut cont de faptul că această noțiune de creativitate este mai pregnantă atunci când considerăm că artistul, ca individ, produce ceva nou, deschizând astfel o cale, un drum nebătătorit, decât atunci când alți artiști vin să imite anumite acte creative. Creatorul este artistul care ne oferă lumi noi, posibile sau imposibile, evenimente imaginare, iluzii, astfel încât ne putem da ușor seama că arta evadează din real, pentru a putea explora ceea ce ar putea fi. Uneori, arta este privită chiar de către contemporani cu

suspiciune, ca și cum ar fi o pierdere de vreme și energie, un joc al minții și al sufletului, dar dovada cea mai bună este apelul la creativitate al artei.

Creativitatea are legături adânci cu valoarea pe care o dăm originalității, nefiind însă același lucru. Creativitatea redă de fapt obiectul produs, iar originalitatea spune ceva despre istoria producerii acestui obiect. În momentul în care cineva, un artist de exemplu, dorește cu orice preț să fie cât mai original prin orice mijloace, se poate ajunge la un exces de originalitate care poate să ne apară excentric sau chiar nociv. Așadar, creativitatea, în opinia lui Dabney Townsend, este foarte importantă, iar originalitatea nu înseamnă decât deviere sau diferență, încât mă duce cu gândul la faptul că a fi cu orice preț original nu este neapărat un criteriu sau indiciu al valorii în ceea ce privește opera de artă[2]. Originalitatea ne dă, de fapt, ceea ce este creat, în schimb creativitatea descrie modul în care un lucru, fie el obiect sau operă de artă, este făcut. Creativitatea este un fenomen foarte complex, apărându-ne ca un ansamblu unitar al factorilor subiectivi și obiectivi, care duc la realizarea de către un individ sau un grup, a unui produs original, de valoare, spunea Alexandru Roșca[3].

Se poate vorbi în continuare de câteva ***dimensiuni ale creativității*** și anume: ***procesul de creație produsul creat, personalitatea creatoare, mediul creativ*** și ***creativitatea colectivă***. Procesul de creație cuprinde un aspect psihologic, interior, fiind de fapt, o frământare continuă a femeii artist, înaintea elaborării operei de arta, și implică atât gândirea cât și alte relații prezente în dinamica vieții, în cotidian.

Actul de creație poate fi de scurtă durată sau mai îndelungat, asta depinzând de temperamentul fiecărui artist. Putem distinge astfel, chiar și unele ***faze premergătoare actului creator***, cum ar fi faza de pregătire mentală, conștientă, intensă și de lungă durată. Orice artist își pune în minte o anumită idee în mod conștient, idee care va fi de fapt germenele viitoarei opere de artă. Urmează apoi o fază a ***incubației*** care poate fi de lungă sau de scurtă durată (minute, ore, zile, ani), când apoi această idee începe să se manifeste sub forma primelor gânduri, schițe mentale, premergătoare marii

---

[2] Townsend, Dabney, *Introducere în estetică*, Editura All Educational, București, 2000.

[3] Roșca, Alexandru, *Creativitatea generală și specifică*, Editura Academiei, București, 1981, pp. 13-14.

compoziții. Această idee poate însă, foarte bine, să fie chiar uitată și părăsită, iar la un moment dat să apară rezolvarea plastică a ei. Aici, lucrează foarte mult ***inconștientul*** care ajută la formarea, oarecum de la sine, fără efort, brusc, chiar a ideii respective, concretizată într-o lucrare plastică.

Procesul de creație ajunge într-un punct maxim, într-o fază pe care am numi-o ***iluminare***, echivalentă cu inspirația și intuiția. Ideea apare dintr-odată, iar materialul pare a se organiza de la sine, fără vreun efort mare, astfel încât lucrarea începe să capete contur. Un ultim stadiu al creației ar fi ***verificarea***, în care artistul va observa dacă a realizat ceea ce și-a propus, dacă toate obiectivele au fost atinse și lucrarea, astfel, va avea viață, va trăi și va transmite ceva. Aici, aș remarca faptul că, în artă, verificarea este diferită față de alte domenii, cum ar fi știință sau tehnică, totul fiind sensibil mai înclinat către ***subiectiv***. Mai mult decât atât, intervine aici impactul între opera de artă și public, relația dintre ideile ce sunt degajate de către opera de artă și sensibilitatea publicului receptor, dar nu în ultimul rând, trebuie amintită și ***critica de artă***, care de altfel are rolul ei bine determinat.

În ceea ce privește ***produsul creat***, respectiv ***finalizarea operei de artă***, acesta trebuie să fie nou, original, de valoare pentru societate și pe cât posibil să stârnească ecouri în timp și să rămână în istoria artei, ca un reper demn de luat în considerație. Produsul poate varia de la tangibil, cum e cazul operei de artă, tablou, sculptură, până la ceva intangibil, cum ar fi de exemplu arta interpretativă a unui actor. Produsul creat îl exprimă pe creator ca individualitate, cu trăiri profunde sau frământări sufletești, el fiind expresia cerințelor și a scopurilor mediului, filtrate prin stilul personal, spunea Maria Moldoveanu[4]. Există, bineînțeles și un public țintă pentru produsul creat care reacționează într-un anume fel la opera de artă, putându-se apela la factori raționali, emoționali, intelectuali sau practici. Legat de evaluarea operei de artă, am putea spune că timpul cerne, și unii autori care în trecut nu erau apreciați prea mult sau poate nu erau deloc apreciați, ajung în cele din urmă, ca prin operele lor să fie repere chiar ale istoriei artelor, dar și invers, unii foarte cunoscuți la vremea lor, să se piardă în neant.

---

[4] Moldoveanu, Maria, *Mentalitatea creativă- perspectivă psihosociologică,* Editura C.N.I., Buc., 2001, pp. 20-22.

Leon Țopa, referitor la ***căile de evaluare ale creației***, descrie trei căi specifice: exterioare, interioare și intermediare. Cele ***exterioare*** se referă în general, la instituțiile sociale care participă activ la o evaluare a produsului creat, astfel încât pentru mulți, evaluarea exterioară are un rol foarte important. Evaluarea ***interioară*** se referă la identificarea creatorului cu produsul creat, fiind o acțiune liberă de diferențiere și afirmare. În ceea ce privește cea de a treia cale de evaluare, cea ***intermediară***, este o îmbinare a primelor două[5]. Valoarea creației vine din aprecierea actului original și din respingerea „falsului", prin dialogul permanent dintre creator și ceilalți.

Creația artistică, și nu numai, nu poate fi detașată de personalitatea creatoare. Fenomenele psihice ale personalității femeii artist își vor pune amprenta asupra operei sale, temperamentul și caracterul fiind două trăsături foarte importante, treptat adăugându-se motivația, atitudinea și sentimentele. Însă nu trebuie nicidecum omis factorul intelectual, în ceea ce privește organizarea armonioasă, unitară, a însușirilor psihologice ale artistei. Dar, deși inteligența are un rol în creativitate, ea nu este un factor de măsurare satisfăcătoare a creativității. ***Flexibilitatea gândirii*** reprezintă însă o componentă de bază a creativității. Ea nu înseamnă altceva decât adaptarea imediată a gândirii la noile cerințe, restructurarea informațiilor și o abordare cât mai dinamică și eficientă a acestora. Aceasta duce la o mai mare eficiență a apariției noilor imagini premergătoare nașterii operei de artă.

Climatul creativ este important încă de la cea mai fragedă vârstă, observându-se faptul că pe parcursul maturizării unui om, pot apare o multitudine de factori care pot stimula sau inhiba creativitatea. Astfel, încă din primii ani, influența familiei are un rol covârșitor asupra formării tânărului artist, constatându-se că dezvoltarea creatoare este favorizată de o afecțiune moderată a părinților, aceștia îndemnându-i pe copii să gândească cât mai liber, încurajându-le independența intelectuală și favorizându-le dezvoltarea intereselor și aptitudinilor pentru diverse domenii. Mai târziu, școala devine un nou factor stimulativ, în ceea ce privește creația și creativitatea, iar rolul profesorului, îndrumătorului, este covârșitor pentru că el constituie de fapt, un model demn de urmat. Astfel, apariția unei idei trebuie dusă cât mai departe și nu dezaprobată de la început deoarece, dacă

[5] Țopa, Leon, *Creativitatea*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 71-73.

nu se realizează acest lucru, există mai multe motive pentru care ideile nu vor lua naștere sau vor muri prea curând. În primul rând, ar fi vorba de o anumită reținere în redarea unei idei, apoi frica de critică, după care un sentiment de deznădejde, de inutilitate, dacă acea idee va fi ignorată și nu în ultimul rând neatenție față de idee. Toate aceste lucruri, dacă nu vor fi aprofundate, ideea moare, iar opera de artă riscă să fie definitiv pierdută.

În menținerea și nașterea unei idei, discuțiile în colectiv, anumite dezbateri, simpozioane, tabere de creație, evenimente artistice au un rol foarte important, deoarece aici se leagă anumite relații între diverse opinii, strategii de aplicare a lor și punere efectivă în practică.

Deosebit de interesantă este relația dintre creație și creativitate, care de fapt sunt într-o strânsă legătură, conceptul acesta de creație fiind foarte apropiat lingvistic de conceptul de creativitate. Aici, o ruptură ar însemna că, conceptul de creativitate duce la formarea unei noi idei originale, pe când creația duce la punerea în practică și finalizarea acestei noi idei, transpuse în operă. Însă drumul de la creativitate la creație poate fi lung, tocmai datorită faptului că elaborarea unei noi idei presupune un efort considerabil la care vor lua parte toate funcțiile și capacitățile persoanei în cauză și când se va produce ideea, atunci creația va începe să capete formă, contur. Delimitarea celor doi termeni este relativă, tocmai datorită faptului că ideea originală care apare prin intermediul creativității nu pare a fi împlinită, desăvârșită, fără ca munca de creație să nu participe la nașterea definitivă și impunerea ei.

În afară de muncă, inspirație, talent, afectivitate, rolul întâmplării poate crea un atu foarte important. Hazardul acesta exterior sau interior, poate contribui efectiv la găsirea unei soluții, a unei idei novatoare care să-ți inspire încrederea atât de necesară pentru a merge mai departe. Foarte mulți creatori, fie ei artiști sau tehnicieni, oameni de știință, au observat că ***întâmplarea*** le-a putut aduce nu numai succesul dar și faima rămasă de-a lungul anilor. Întâmplarea, nu ajută la descoperirea în sine a unui anumit lucru, ci doar ne duce, ne arată calea cea bună pentru soluționarea problemei. Dar, pentru a ajunge cu adevărat la întruchiparea acestei idei originale este iar o cale de urmat, destul de anevoioasă, cu multe renunțări și reveniri.

În opinia lui Dan Mihăilescu, creativitatea este considerată funcția sau aptitudinea inventivă a imaginației, facultatea psihică ce face posibilă

creația, ca proces psihic și act material, prin care se obiectează opera finită[6]. Ideea pe care o lansează Dan Mihăilescu este foarte interesantă, el făcând un raport dintre creație și obsesie sau mai bine spus relația dintre cele două.

Arta are menirea de a sensibiliza omul, fiind purtătoare de mari valori perene tocmai prin puterea ei de a exprima aspirațiile umane către univers. Însă în activitatea profund creatoare a unui individ, pot apărea la un moment dat unele blocaje, creativitatea nefiind produsul unei creșteri de la sine, cum bine constata Leon Țopa[7], ci o filtrare și opțiune permanentă în condiții interne și externe cât mai favorabile. Aceste blocaje pot fi sociale, referitoare la o anumită direcționare, îngrădire, autoritarism, schimbări sociale neproporționate, dogmatism sau pot apărea blocaje individuale, care de fapt sunt o reflecție a celor sociale, fiind mult determinate de acestea. Mai pot apare și altfel de blocaje, în cazul în care artistul respectiv fuge mai mult după un renume, după succese imediate, ducând astfel la superficialitate și lucruri rău făcute. Însă toate aceste blocaje, care până la urmă pot fi uneori inerente, trebuie depășite, iar gândurile noastre, concentrate către zone libere, în care creativitatea este pe deplin simțită.

Noutatea pe care o aduce creativitatea nu constă numai în producerea de elemente noi, în introducerea unei calități noi sau a unei alte dimensiuni, cum susține Maria Moldoveanu[8], ci și în elaborarea de noi combinații între elementele existente. Astfel, putem desprinde de aici, că noutatea este măsura creației dar nu singura ei măsură. De notat este faptul că, mulți autori au urmărit studiile efectuate de o serie de savanți, psihologi, ajungând la concluzia că receptivitatea față de nou este una din trăsăturile esențiale ale creativității. Celelalte sunt pasiunea față de creație care ar fi pe un loc secund, după care urmează intuiția, imaginația, cultura, originalitatea, tenacitatea sau pregătirea în specialitatea respectivă.

Mulți studiază atitudinile creative, ajungând astfel la adevărații creatori. Se vor urmări o serie de atitudini cum ar fi *perseverența, independența în gândire și acțiune, simț și cult pentru valori, dorința de autoperfecționare,*

---

6 Mihăilescu, Dan, *Dimensiuni ale creației*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 14.

7 Țopa, Leon, *Creativitatea*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 59-60.

8 Moldoveanu, Maria, *Mentalitatea creativă- perspectivă psihosociologică,* Editura C.N.I., București, 2001, p. 16.

evitarea rutinei și implicit a plafonării, nonconformism și neconvenționalitate, tendința de autodepășire, capacitatea creatorului de concentrare, toleranță și înțelegere față de contradicții care duce la o căutare de noi răspunsuri, îndoială și incertitudine. Marea majoritate a oamenilor sunt conștienți de atitudinea benefică pe care le-o dă creația și creativitatea, ea deschizând drumuri noi spre culmi înalte ale spiritului. Cultura unui mare om cuprinde ansamblul elementelor intelectuale ale spiritului uman. Astfel, este de remarcat fraza Mariei Moldoveanu, care spunea, referitor la creator, că acesta nu este numai producător, ci și consumator de cultură[9]. Cu cât arealul este mai vast, cu atât individul capătă cunoștințe mai multe și diversificate în diferite domenii, acestea ajutându-l enorm în munca creativă pe care o desfășoară.

Concluzii

Se știe că o serie de mari pictori, muzicieni, literați erau în același timp preocupați și de alte cercetări sau plecau de la acestea, pentru a ajunge de fapt acolo unde doreau ei. Succesul pe care îl vor dobândi treptat, capătă un rol deosebit de important pentru viitorul creației proprii. Aceste demersuri finalizate, la care un artist după frământări îndelungate va ajunge, au rolul de a schimba într-un fel optica, atitudinea artistului, tocmai datorită faptului că acel imbold creator este viu și îl va duce și mai departe.

Succesele în creație își au rolul lor bine conturat, deoarece îi mobilizează pe indivizi, susținându-le dorința de a crea, asigurându-le un anumit echilibru interior, șansa ieșirii din anonimat. Dar, bineînțeles că și eșecul poate surveni, influențând fiecare moment al creației, dar și destinul creatorului. Însă atitudinea aceasta în fața eșecurilor poate fi ca o piatră de încercare pentru viitorul creator, acest rol fiind chiar important în desfășurarea creativității. Eșecul în creație este un fenomen cu multe dimensiuni care depinde atât de creator cât și de alți factori colaterali. Legat de imaginația creatoare, pe care trebuie să o aibă un artist, Mircea Eliade în „Imagini și simboluri” spunea: „A avea imaginație, înseamnă a vedea lumea în totalitatea ei; căci puterea și menirea imaginilor constau în faptul că arată

[9] Moldoveanu, Maria, *Mentalitatea creativă- perspectivă psihosociologică,* Editura C.N.I., București, 2001, p. 26-30.

tot ce rămâne refractar conceptului. Așa se explică de ce omul lipsit de imaginație își pierde fericirea și se năruie, rupt de realitatea profundă și de propriul suflet”[10].

În finalul acestei analize putem spune că procesul creației, creativitatea, creatica, creatologia și inventica sunt de fapt niște simple cuvinte, care doresc să spună atât de mult despre sufletul și mintea umană. Cunoașterea realității și apoi interpretarea ei au un rol foarte important, însă depășirea unor granițe ale conștiinței duce mult mai departe. Tripticul termenilor, *creație, creativitate, creatică*, în care rolul central îi revine creativității, sugerează deja sfera aceasta în care se cuprind toți acești termeni, mergând tot mai departe în a caută noi idei, noi sensuri.

Bibliografie

Brion, Marcel (1970). *Arta fantastică*, Editura Meridiane, București.

Eliade, Mircea (1994). *Imagini și simboluri*, Editura Humanitas, București.

Mihăilescu, Dan (1989). *Dimensiuni ale creației*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.

Moldoveanu, Maria (2001). *Mentalitatea creativă- perspectivă psihosociologică,* Editura C.N.I., București.

René de Solier (1978). *Arta și imaginarul*, Editura Meridiane, București.

Roșca, Alexandru (1981). *Creativitatea generală și specifică*, Editura Academiei, București.

Townsend, Dabney (2000). *Introducere în estetică*, Editura All Educational, București.

Todorov, Tzvetan (1973). *Introducere în literatura fantastică,* Editura Univers, București.

Townsend, Dabney (2000). *Estetica-Introducere în estetică*, Editura All Educational, București.

Țopa, Leon (1980). *Creativitatea*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.

Vigotski, S. (1973). *Psihologia artei*, Editura Univers, București.

---

10 Eliade, Mircea, *Imagini și simboluri*, Editura Humanitas, București, 1994, p. 68.

Aspecte spiritual – sensibile ale muzicii populare

Spiritual – Sensitive Aspects of Popular Music

NICULAI VIERU[1]

Abstract

The article Spiritual – sensitive aspects of popular music represents an analysis of musical folklore from the point of view of what the sonorities of popular creations represent for the human soul by reaching superhuman dimensions. The article presents some features related to the immaterial that popular music expresses from a cultural, intellectual and sensitive point of view. Popular music analyzed in its depth expreasses an intense emotional state, being a way of cultivating students through the acquisition of national values and the formation of their personality during Music Education classes. In order to know popular music and acquire the spiritual-sensitive dimension that it expresses through the musical message, it is necessary to identify the elements that make it up in an aesthetic, affective spiritual and emotional aspect. The spiritual sensitive aspect requires the acquisition of specific traits related to conscience, morality, judgment and responsabile behavioral attitude. The spiritual – sensitive aspect of popular music refers to the power of knowledge and appropriation of it in the from of intnese inner experience that we discover and cultivate in ourselves, understand and introduce as a component part of human existence.This presupposes not only the discovery of the features related to spirituality but also their integration in everyday life, being the existence of one's own inner experience.The spiritual aspect of popular music represents a general state that man appropiates in the form of an ideal, absolute or essence of human existence, due to the action on the human being and the penetration into the depths of the soul under a superhuman aspect.

[1] Doctorand, „Școala doctorală Științe ale Educației" Universitatea de Stat „Ion Creangă", Chișinău. Conducător științific, Ion GAGIM prof. univ. dr. hab.

Keywords: *spirituality, sensitivity, popular music, emotions*

Aspecte spiritual – sensibile ale muzicii populare

Prin simpla audiere a sonorităților muzicii populare putem evidenția că discursul muzical se construiește și capătă forma unei desfășurări muzicale prin atingerea apogeului spiritual-sensibil pe care îl exprimă. Folclorul muzical își are rădăcinile în înțelepciunea poporului român și reprezintă totalitatea creațiilor artistice populare. Activitatea artistică-muzicală desfășurată în cadrul lecțiilor de Educație muzicală include și studierea muzicii populare sub aspect spiritual-sensibil. Înțelegerea aspectelor spiritual-sensibile pe care le oferă creația populară diferă mult de unele activități pe care elevii le desfășoară în cadrul lecțiilor de Educație muzicală, cum ar fi învățarea „tehnică” a muzicii, sau a unor activități desfășurate la alte discipline. Astfel, prin specificul său și prin multitudinea de elemente pe care le implică studierea muzicii populare, elevii devin sensibilizați față de cultura tradițională românească și pot înțelege muzica sub aspect spiritual, divin, supraomenesc. Deducem că actul de percepție muzicală a ascultătorului nu este doar unul de imaginație artistică sau strict muzicală, ci este un act de trăire spiritual-sensibilă a muzicii în care elevul se folosește de fantezia creatoare și de trăirea intensă a muzicii, pentru stimularea simțurilor sub aspect emoțional-spiritual, divin. În ce privește elaborarea probelor necesare având ca scop identificarea resurselor aptitudinale de care dispune elevul, în trăirea spirituală a muzicii populare, dotarea acestuia cu capacități, atitudini, deprinderi este absolut necesară. Profesorul vine cu o serie de măsuri inovative, capabile să valorifice potențialul artistic al elevilor și să asigure dezvoltarea de lungă durată a eficientizării procesului instructiv-educativ muzical, prin stimularea sensibilității-spirituale a elevilor față de spiritul muzicii populare în cadrul lecțiilor de Educație muzicală. Prin trăirea intensă a muzicii populare audiate se desfășoară și capacitatea de dezvoltare a actului artistic sub aspect spiritual-sensibil la cel mai înalt nivel. [1]

Afectivitatea este o componentă fundamentală a psihicului uman la fel de prezentă în comportamentul și activitatea noastră cotidiană ca și cogniția.

Nu întâmplător, analiza psihologică a gravitat întotdeauna în jurul relației rațiune-emoție. Procesele afective sunt procese psihice care reflectă relațiile dintre subiect și obiect sub forma trăirilor atitudinale. Stările afective se formează pe baza relației unice dintre om și mediul înconjurător și se află în relații de interacțiune și interdependență cu toate fenomenele și procesele psihice, astfel încât afectivitatea este specifică omului. Trăirile afective pot fi pozitive sau negative, în funcție de felul în care o persoană se raportează la evenimentele sau obiectele ce produc „trăirea". Cu ajutorul proceselor afective o persoană se poate mobiliza psihic și poate face față provocărilor și situațiilor noi cu care se confruntă în viața de zi cu zi. Într-un proces afectiv sunt importante valoarea și semnificația obiectului pentru persoană, relația dintre ele și nu obiectul în sine. Procesele afective sunt legate cu celelalte fenomene psihice, au propriul lor specific iar omul relaționează cu întreaga sa ființă. În funcție de activitatea scoarței cerebrale există trei categorii de procese afective:

1. **Procese afective primare – spontane**:
- tonul afectiv al proceselor cognitive-relații emoționale ce însoțesc afectiv orice act de cunoaștere (senzații, reprezentări)
- trăirile afective de proveniență organică (sunt cauzate de funcționarea organelor interne)
- afectele (sunt procese afective primitive, simple și impulsive)

2. Procesele afective complexe (beneficiază de un grad mai mare de conștientizare și intelectualizare):
- emoțiile curente – sunt afecte de scurtă durată, active, intense
- emoțiile superioare – sunt legate de obiecte și de activitatea desfășurată de individ
- dispozițiile afective – sunt stări difuze cu intensitate variabilă

3. Procesele afective superioare – caracterizate printr-o raportare valorică la nivel de personalitate:
- Sentimentele – stări afective intense, de lungă durată, stabile, specific umane (iubire, ură, gelozie, invidie)
- Pasiunile – sunt sentimente cu orientare, intensitate, grad de stabilitate și generalitate mare, antrenînd întreaga personalitate (lucide, oarbe)

Așadar, afectivitatea este o stare a sentimentelor în care afectul poate fi considerat ca o emoție a individului, dar nu poate fi considerat un sentiment. Orice sentiment, dacă atinge o anumită intensitate declanșează intervenții corporale, devenind astfel un afect. Afectivitatea este o sumă între afecte și sentimente, generând o anumită atitudine. Astfel atitudinea este definită ca o predispoziție a psihicului de a reacționa într-o anumită direcție [3].

Pentru însușirea cunoașterii muzicii populare sub aspect spiritual-sensibil și schimbarea atitudinii comportamentale a elevilor față de estetica muzicii populare este necesară educarea elevilor în acest sens și cultivarea gustului pentru frumusețea cântecelor populare. În urma procesului de audiție muzicală există o strânsă interdependență între afectivitatea față de muzica populară audiată, procesul de învățare a muzicii populare și motivație.

Motivația față de însușirea muzicii populare sub aspect spiritual-sensibil poate fi cauzată de:

- Interese – se are în vedere satisfacerea numai a anumitor dorințe
- Atitudini – modul de a reacționa pozitiv sau negativ față de o anume situație sau afirmație [3].

În ce privește percepția muzicii aceasta reprezintă una din cele mai cercetate probleme ale domeniului psihologia muzicii în sens concret: a însuși, a simți, a cerceta, a înțelege, a cunoaște etc.. Percepția muzicii are loc în contact direct cu fenomenul, fiind astfel totalitatea senzațiilor și având un caracter integru. Conform Profesorului muzicolog **Ion Gagim** a percepe muzica înseamnă a o auzi, a o simți, a o trăi, a o înțelege, a o primi ca mesaj sau ca demers precum și a îi atribui un demers. Muzica ne spune ceea ce știe ea, ceea despre ce ne vorbește, astfel încât putem afirma că muzica de neînțeles, neclară pentru minte este simplu de înțeles pentru suflet (este clară pentru suflet). În lucrarea ***Știința și arta Educației muzicale*** profesorul **Ion Gagim** menționează că percepția muzicală atinge trei niveluri:

1) **Un nivel fiziologic** – la nivel de corp, de reacție fizică (manifestat prin simțurile pe care pielea le are la auzul muzicii). Muzica este percepută la nivel de ambient ca mijloc de stimulare a producției, etc. În acest caz percepția fiziologică a muzicii se desfășoară la periferiile psihicului uman.

2) **Un nivel psihologic –** la nivel de psihic uman în care muzica acționează la nivel psihologic (prin impactul care îl are asupra psihicului uman). La acest nivel percepția devine proces activ, creativ, volitiv, participativ, antrenând întreaga ființă psihologică. Aici are loc perceperea laturii de conținut a muzicii, are loc citirea și descifrarea de către interior a mesajului artistic al lucrării.
3) **Un nivel spiritual** – al înțelegerii muzicii în plan divin, sub aspect de trăire intensă, profundă a muzicii. Percepția la nivel spiritual, la nivel de adâncuri de trăire și la nivel de simțire spirituală (manifestat prin vibrațiile și profunzimea pe care muzica o exercită asupra spiritului uman). Aici muzica devine mijloc de intrare în alte sfere, în alte dimensiuni atingând sferele unui univers întreg al interiorului uman. Energia depusă aici prin muzică tinde să se exteriorizeze în acțiune, prin faptele noastre. Percepția muzicală se mai distinge și după profunzimile de pătrundere în materia sonoră a lucrării, al înglobării în conștiință a mesajului sugerat de textul sonor. Muzica ne vorbește mai mult și cu atât mai mult cu cât efort și dăruire interioară îi punem la dispoziție. Noi percepem muzica cu imaginea poetică, sensibilă și artistică, prin frumusețea ei, însă partea tehnică trebuie să aibă un sens bine definit și să respecte criteriile tehnice de realizare a muzicii [4, p. 90-96].

Integralitatea percepției muzicale și caracterul asociativ al muzicii se referă la integrarea formelor componente și a elementelor care le alcătuiesc. Trebuie să înțelegem că lucrarea muzicală trebuie să fie clară și se realizează asocieri ale percepției muzicale, legături cu alte domenii sau cu alte zone ale ființei și existenței umane: auz, văz, simț tactil etc.. Muzica este adresată simțurilor dar pentru a se crea acea corelare, interdependență între nivelul auditiv și celelalte simțuri ale omului, este necesară participarea activă a ființei umane prin predispoziția la muzică care permite realizarea asocierilor atât la nivel fiziologic, psihologic și spiritual. Tot ce ține de artă are un caracter creativ – asociativ. Atunci când ascultăm o creație artistică sau o creație muzicală noi creăm imaginea acelei creații în interiorul nostru. Așadar, muzica are rolul de a „pătrunde omul", sub toate aspectele sale la nivel perceptiv [5].

Pentru trăirea muzicii populare la nivel spiritual-sensibil se iau măsuri de a identifica factorii-stimuli care să stimuleze sensibilitatea și spiritualizarea elevilor. Aceștia vor manifesta deprinderea să creeze din fiecare operă de artă un mediu în care să trăiască momente artistice ca un spectacol al sufletului. Se vor crea situații de deschidere spre artă care vor indemna elevii să facă transferuri imaginative, să organizeze și să structureze eficient conținutul lecțiilor de Educație muzicală. Elevii vor deveni manageri ai procesului instructiv-educativ, capabili să creeze concluzii independente în urma procesului de audiere a muzicii populare [2].

În practica instructiv-educativă, profesorul abordează metoda exercițiului iar efectul comportamentului artistic poate avea loc nu doar în urma multiplelor exerciții, ci și prin observarea și conștientizarea capacităților necesare desfășurării în bune condiții a actului artistic. Studierea muzicii populare în cadrul lecțiilor de Educație muzicală poate fi considerată ca „muzica în sine". Dacă muzica altor compozitori vorbește despre diferite lucruri sau subiecte, muzica populară vorbește despre soarta omului, despre relația dintre om și divinitate, despre sinuozitățile cele mai ascunse și subtile ale sufletului omenesc. Muzica populară vorbește despre muzica omului de la sat și despre valorile unui popor, introducându-ne totodată într-o stare generală meditativă. Mesajele pe care muzica populară ni le aduc fac parte dintr-o realitate situată deasupra vieții obișnuite, o realitate spirituală, esențială, o realitate divină a eului nostru. Nu există om care să rămână indiferent la muzică, iar muzica populară ne oferă posibilitatea de înțelegere și deschidere către această enigmă a „sufletului muzical". Muzica ne poate ajuta să simțim altfel această lume și să trăim altfel această viață. Muzica populară nu este lipsită de lumină, ci ea este însoțită de spiritualitate și speranță, este o muzică în care ascultând-o simți o contopire divină între lumea pământească și lumea cerească. Prin simpla audiere a unei ***doine*** populare atât de profundă, ascultătorul nu poate să nu simtă fiorul trăirii poporului nostru exprimat prin bucurii, suferință, zbucium, dăruire, dragoste față de pământul românesc și față de oameni. Muzica populară poate fi asociată cu divinitatea, cu dragostea cu jertfa cu împăcarea cu trăirea în iubire și pentru iubire, exprimate printr-un tablou divin încărcat de spiritualitate, o dramaturgie aparte și un conținut semantic

profund. Muzica populară are un efect benefic asupra omului stimulând întreaga emisferă cerebrală. Muzica acționează asupra omului încă din „pântecele" mamei, deoarece muzica care o ascultă mama reflectă nivelul de inteligență al copilului. Importantă este deschiderea omului spre acest accept, această ușurință de a deveni un bun ascultător și consumator de muzică, un geniu al înțelegerii și cunoașterii tainelor ascunse ale muzicii. Melodia unei ***doine*** audiate în clasa de elevi trezește un sentiment de nostalgie a timpului trecut, un regret pe care fiecare ființă îl simte odată cu trecerea timpului. Încărcătura sufletească a melodiilor populare este nemăsurată și infinită, deoarece ascultând o ***doină*** se trezește fiorul sentimentelor, senzațiilor și trăirilor intense, nebănuite și nemaiîntâlnite în viața noastră. Muzica populară exprimă și un regret, poate un regret după o dragoste pierdută, pe care omul nu și-o poate exprima în cuvinte. Melosul popular ne oferă și un optimism deoarece muzica populară izvorăște din sufletul nostru și rămâne ca balsam al sufletului pentru generațiile viitoare. Muzica populară creează o punte de legătură între om și divinitate oferind oportunitatea de a ajunge să trăim spiritual. Muzica populară este o muzică cu un substrat spiritual-sensibil, alternând tristețea cu bucuria prin care omul își exprimă în conversația spirituală tainele iubirii față de divinitate, deoarece prin muzica populară putem regăsi acele taine ale purificării spirituale a poporului român [6].

Studierea unei ***doine*** populare în cadrul lecțiilor de Educație muzicală oferă elevilor un tablou muzical cu totul inedit prin punerea în scenă a aspectului estetic și spiritual-sensibil al creații componistice populare, printr-un limbaj de o expresivitate muzicală aparte. Audierea ***doinei*** oferă elevilor noi orizonturi spre înțelegerea unor lumi spirituale puțin cunoscute și reprezentate în viața elevilor. Genul muzical ***doina*** uimește prin amplitudinea creatoare, îmbrăcând o formă complexă în arta interpretativă datorită participării alternative a inflexiunilor și improvizațiilor melismatice, cu un substrat și o profunzime aparte. Înregistrată cu o muzicalitate deosebită, ***doina*** populară uimește auzul uman fiind captivantă și totodată reprezentativă în arta creatoare a genului popular. Caracterul amplu, amplitudinea, complexitatea, misterul, cursivitatea interpretativă, fluiditatea muzicală, sunt câteva dintre elementele structurale și definitorii

ale trăirilor creatorului popular, în conceperea acestei creații uluitoare. Ascultând acest gen al muzicii populare care poate fi considerat o „bijuterie muzicală" a folclorului muzical, nu putem rămâne indiferenți și nepătrunși, în ce privește tehnica interpretării cât și conținutul semantic al genului, exprimat printr-o dramaturgie muzicală care exprimă un punct de vedere unic, un reper și un centru de greutate al universului muzical specific genului popular. Analizând mai atent genul muzical ***doina***, putem regăsi în ea un tablou al trecutului istoric, al poporului român încărcat de spiritualitate, dar plin de frumusețea locurilor, de lumină, caracterizat prin profunzimea trăirilor umane. Putem regăsi și un substrat lăuntric, al iubirii sub diferitele sale forme, al speranței și dragostei față de frumos, uneori împlinită alteori zbuciumată, tumultoasă, dar plină de speranță. ***Doina*** exprimă totodată un ținut ireal, un ținut de basm, de vis în care omul poate trăi simplu și muzical, prin muzică și pentru muzica populară [7; 8].

Din punct de vedere artistic experții în domeniu, cercetătorii: **G. Breazul, P. Bentoiu, G. Balan** etc., se solidarizează opiniei conform căreia, dintre toate artele, muzica este cea mai apropiată sufletului omului. Din acest punct de vedere, scopul disciplinei Educație muzicală trebuie conceput ca fenomen viu și ca posibilitate de afirmare în formarea personalității culte a omului. Conform profesorului muzicolog **Ion Gagim** lecția de muzică trebuie să fie „interesantă, captivantă și atractivă''[4, p.58-62]. Predarea lecției de Educație muzicală, ca domeniu de artă va purta un caracter artistic, se va întemeia pe natura acestei arte. În această ordine de idei profesorul universitar **Ion Gagim** afirma ca: „Necesitatea de muzica, dorința interioară de a contacta cu ea, lipsa de rezistență în fața farmecului ei", referindu-se la nivelul culturii muzicale a elevului, la gradul de asimilare cu arta. Conform autorului lecția de muzică este o lecție de artă și în orice moment sunt prezente: emotivitatea, pasiunea, trăirea artistică, creativitatea, inspirația, bucuria, satisfacția sufletească. Lecția de Educație muzicală este forma de bază a procesului instructiv-educativ muzical în școală. Elementul fundamental al lecției de muzică se împletește cu latura umană și există o strânsă interdependență reușind să formeze un întreg, atingând obiectivele propuse. Lecția de muzică trebuie privită din două puncte de vedere: pedagogic și artistic. Din punct de vedere pedagogic, alături de alte lecții,

scopul lecției de muzică rămâne comun pentru toate disciplinele școlare: modelarea omului, crearea personalității umane și spiritualizarea lui. Concepția disciplinei Educație muzicală și audierea cântecelor populare în cadrul lecțiilor de Educație muzicală constituie formarea culturii muzicale ca parte componentă a culturii spirituale a elevilor, necesară în devenirea lor umană [4, p.58-62].

Concluzii

Specificul audierii muzicii populare în sistemul educațional și atingerea dimensiunii spiritual sensibile a muzicii populare reprezintă o caracteristică importantă a procesului de instruire. Audierea constă într-o judecată corectă prin identificarea și realizata asupra valorii sau a calității unui obiect sau produs școlar. Potrivit standardelor și criteriilor precise, în funcție de conținutul sau lucrul vizat în vederea emiterii unor judecăți de valoare în urma procesului de audiere a muzicii populare scopul principal este de formare și sensibilizare a elevilor în procesul educațional și înțelegerea muzicii populare sub aspect spiritual. În acest context, este necesar ca profesorii să conceapă lecția de audiție a a muzicii populare ca pe un instrument utilitar pentru valorizarea informațiilor dobândite pe întreg parcursul procesului instructiv-educativ desfășurat în clasa de elevi. Utilizarea cunoștințelor dobândite, valorizarea lor și aplicarea în diferite domenii de specialitate în care elevul activează, oferă soluții de perfecționare a actului instructiv-educativ. În ce privește educația muzicală ca factor de maximă importanță în clădirea personalității umane, studierea muzicii populare are rolul de a forma și dezvolta competențe și abilități în domeniul artistic. Secolul al XXI-lea vine cu idei noi, actuale și inovative, în vederea îmbogățirii domeniului educație muzicală/artistică și dezvoltarea sensibilității emoționale al elevilor față de muzică prin atingerea dimensiunii spirituale. În rândul elevilor și a tinerilor printr-o deschidere a posibilităților de afirmare cu ajutorul mijloacelor de mediatizare atât în plan educațional dar și în plan extern, muzica populară poate fi raportată pe deplin la principiile noii teorii a cunoașterii. Principiile respective sunt generate de structura „muzicală", a lumii în care: legile muzicii stau la baza a tot ce există,

de la universul mare la universal mic și invers. Tot ce există își are reflectarea în muzică. Muzica populară în virtutea importanței sale existențiale pentru om trebuie privită din perspectiva abordării științifice moderne în scopul sensibilizării elevilor față de valorile culturale și naționale ale poporului român. Muzica nu este doar artă, ea este o realizare de vârf a gândirii, a spiritului uman în general, un fenomen suprem printre lucrurile create de om. Știința muzicii nu poate să rămână în urmă sau să evite participarea la procesul științific global. Muzica, ar putea deveni una dintre științele prioritare în cunoașterea legilor ascunse ale existenței umane. Muzica este un fenomen dinamic. Esența muzicii, după cum se știe, se află nu doar în sunete dar și în inepuizabilele și diversele forme ale mișcării și interacțiunii lor. Oamenii au un rol semnificativ în „artă", ca urmare a faptului că sunt membrii unei culturi muzicale. Totul trece printr-o transformare fundamentală, implicit conștiința și odată cu ea comportamentul omului precum și formele activităților sale.

Bibliografie

Brâncuș, P. (1976). *George Breazul și istoria nescrisă a muzicii românești, vol I* Editura muzicală, București.

Breazul, Ghe. (1930). *Patrium Carmen, Contribuții la studiul muzicii românești,* Editura Scrisul Românesc, S. A. Craiova.

Cosmovici, A. (2005). *Psihologie generală,* Editura Polirom.

Gagim, I. (2007). *Știința și arta educației muzicale,* ediția a treia, Editura Arc, p. 58-62; p. 90-96.

Gagim, I. (2003). *Dimensiunea psihologică a muzicii,* Editura Timpul, Iași.

Suliteanu, Ghi. (1980). Psihologia folclorului muzical, Editura Academiei, București.

Șchiopul, U. (1967). *Psihologia copilului,* Editura didactică și pedagogică, București.

Zoicaș, Toma L. (1987). *Pedagogia muzicii și valorile folclorului,* Editura Muzicală, București.

Modele materne în opera veristă

Maternal Figures in Verismo Opera

LIGIA FĂRCĂȘEL[1]

Abstract

Women are undoubtedly indispensable pillars of the world and society. However, the woman in general has not always been perceived that way, and history has often had to reconsider its attitude. Furthermore, the institution of motherhood complements that of womanhood so well that both subjects of interest would require a huge effort of concern and documentation to be even partially understood. As has been happening for hundreds and hundreds of years, artists from different fields and eras have expressed their thoughts and feelings about women as best they could. In this context, we consider it appropriate to take an analytical look at opera music from the verismo period – the most faithful artistic rendition of reality, with its ups and downs – focusing on maternal roles. The few composers in this category, who integrated a maternal role into their opera and who will support our research, are Pietro Mascagni (the main exponent of musical verism), Umberto Giordano, Giacomo Puccini, and Ermanno Wolf-Ferrari. Such an approach enables a better understanding, through the lens of music, of this eternal character that is „Mother," a monument that has endured from the beginning of the world to contemporary society.

Keywords: *woman, mother, verismo, opera, society*

[1] Cercetător științific dr. Institutul de Cercetare Multidisciplinară în Artă din cadrul Universității Naționale de Arte „George Enescu" Iași

Introducere

Societatea, indiferent de epoca în care o privim, este ca un organism complex, în care fiecare organ, deși este indispensabil, nu este tot timpul apreciat la valoarea justă. Un medic va putea explica, de pildă, că un organ mic, deși poate părea neimportant și dispensabil, își are locul bine stabilit și important în mecanismul extraordinar al corpului uman. Pe parcursul secolelor, societatea a trecut prin faze de dezvoltare pe cât de diverse, pe atât de provocatoare, care au fost marcate deopotrivă de achiziții și pierderi. De asemenea, fiecare astfel de achiziție a presupus un sacrificiu considerabil, astfel încât următoarele generații să o poată valorifica fără noi eforturi. Relatat la diverse epoci și culturi, femeia a avut un rol privilegiat sau, dimpotrivă, a fost dezavantajată. Totuși, în societate, ea nu a primit decât târziu credit pentru a ocupa poziții de influență, iar aceasta s-a întâmplat doar în urma sacrificiilor unor femei din epocile anterioare, care au îndrăznit să solicite credit, să se impună și să-și pună în valoare abilitățile de orice fel. „A nu se înțelege, desigur, că orice muncă, fără excepție, este potrivit a fi făcută de bărbați și femei deopotrivă – este necesară, fără îndoială, o adaptare a nevoilor și posibilităților. Totuși, aspectul căruia societatea ar trebui să-i ofere un mai mare grad de preocupare este respectul uman și aprecierea justă, detașată de identitatea de gen.”[2]

Mergând un pas mai departe, de la conceptul de femeie la cel de mamă, de câte ori ne-am întrebat cum este mama care stă în spatele caracterului puternic al unui conducător, sau în spatele geniului unui compozitor? Sau câte studii au avut în centrul atenției mame ale diferitelor personalități ce au existat de-a lungul istoriei? Firește că s-au scris studii și cărți care au atins subiectul, însă această tematică este atât de vastă, încât poate fi explorată încă mulți ani de acum înainte.

Psihanalista americană Clarissa Pinkola Estés descoperă în demersurile ei de cercetarea diferite structuri materne, observând totodată că legăturile între mamă și copil sunt de o profunzime greu de explicat. „Pentru majoritatea femeilor adulte, chiar dacă eventualele probleme avute

[2] Ligia Fărcășel, *Femei compozitor din România – muncă și percepție*, în volumul *Problematica feministă reflectată în societatea contemporană, Volumul I,* Coordonator Marinela Rusu, Editura Performantica, Iași, 2023, p. 223.

odinioară cu mama reală au fost depășite, rămâne totuși, în psihic o copie a mamei, care vorbește, acționează și reacționează la fel ca mama reală în prima copilărie. Deși cultura căreia îi aparține femeia poate să fi dezvoltat o gândire mult mai conștientă în ce privește rolul mamei, mama interioară va continua să păstreze aceleași valori și idei privind felul cum trebuie să fie și să se poarte o mamă, proprii culturii din timpul copilăriei sale.”[3]

O femeie, în momentul în care devine mamă, își schimbă total stilul, undeva în adâncul ființei sale. Preocupările ei iau o formă dependentă de pruncul pe care l-a născut; în conceperea planurilor de viitor, copilul va fi permanent un factor care va influența decizia. Mai mult decât atât, chiar când copilul devine adult și intră în câmpul independenței, acesta rămâne totuși în existența mamei, afectându-i deseori traiectul mental mai mult decât în copilărie, la fel cum ea însăși, la rândul ei, a rămas în existența propriei mame. „Mama este «nebună» după copilul ei sau, așa cum spune René Roussillon, se află într-o stare pasională. Potrivit lui, începând de la sfârșitul sarcinii și continuând în primele săptămâni după naștere, mama intră într-o stare de nebunie sănătoasă, de hipersensibilitate cvasipatologică, comparabilă cu o stare de disociere, de retragere, de fugă din realitate, cu un episod schizoid, care îi permite să se adecveze total, sensibil, delicat.”[4]

În aceeași ordine de idei, este oportun a observa poziția și rolul personajelor-mamă din acțiunea libretelor de operă. Artistul are rolul de a fi vocea societății, de a o reconstrui cu instrumentele specifice, fie că este vorba de muzică, arte vizuale, teatru, dans sau literatură. „Societatea reacționează în spiritul umanității și solidarității, iar demersul artiștilor sau al instituțiilor culturale este concentrat în aceeași paradigmă.”[5] Opțiunile personajelor materne din libretele de operă fiind realmente ofertante, am considerat potrivită reducerea ariei de interes și am ales opera veristă, întrucât redă cel mai fidel realitatea cotidiană, cu ale ei lumini și umbre.

---

[3] Clarissa Pinkola Estés. *Femei care aleargă cu lupii. Povești și mituri ale arhetipului femeii sălbatice*, Editura Niculescu, 2018, p. 191.

[4] Savatie Baștovoi, *Antiparenting*, Editura Cathisma, București, 2017, p. 59.

[5] Mirela Ștefănescu, *Spiritul de solidaritate reflectat în educație și cultură*, în volumul *Învățământul artistic – Dimensiuni culturale, Conferința științifică internațională, 7 aprilie 2023*, Editura Notograf Prim, Chișinău, 2023, p. 194.

Verismul în muzică

În ultimele decenii ale secolului al XIX-lea era inaugurat în opera italiană realismul, sub forma și denumirea de verism. Compozitorii au început să fie preocupați de a transpune cât mai fidel în opera lor realitatea în care trăiau, cu problemele ei sociale. Obiectivul era acela „de a reda cât mai direct realitatea, prin imagini violente, naturaliste, descoperind adevărul că (...) «oamenii nu sunt fericiți câtuși de puțin, iar viața lor ar putea fi mai bună»„.[6] Structura operei veriste devine mai curgătoare, muzica urmărind firul epic și nu invers. „Pe lângă armoniile și micile momente dezvoltatoare, o paletă timbrală, ingenios combinată, mărea forța expresivă, care a făcut din cei trei piloni ai verismului italian, G. Puccini, R. Leoncavallo, P. Mascagni, autori reprezentativi ai epocii de la răscrucea secolelor."[7]

Roluri materne în opere veriste

Din grupul compozitorilor cu viziuni veriste, am identificat câteva roluri de mamă în operele următoare: *Cavalleria rusticana* de Pietro Mascagni (principalul exponent al verismului muzical), *Andrea Chénier* de Umberto Giordano, *Il tabarro* și *Madama Butterfly* de Giacomo Puccini și *I gioielli della Madonna* de Ermanno Wolf-Ferrari. Compozitorii pe care ne focalizăm în studiul actual au semnat și alte partituri de operă, însă doar în acestea au inclus un rol de mamă.

Una dintre cele mai celebre pagini muzicale veriste care implică un personaj matern este *Cavalleria rusticana*, operă într-un singur act, ce i-a adus tânărului Pietro Mascagni (care avea 27 de ani la momentul respectiv) în 1890, Premiul Editurii Sonzogno din Milano și, totodată, reputația. Modul în care Mascagni a reușit să redea peisajul vieții italiene a epocii respective l-a impresionat și pe marele Verdi, care, citind partitura, a mărturisit: „Este atâta sinceritate în ea, încât am fost copleșit fără voia mea de dorința de a continua

---

6 George Sbârcea, *Fabuloasa aventură a „Cavaleriei rusticane". Portret de epocă și compozitor*, Editura Muzicală, București, 1978, p. 76.

7 George Pascu, Melania Boțocan, *Carte de istorie a muzicii*, Editura Vasiliana '98, Iași, 2003, p. 476.

lectura. Și trebuie să-ți mărturisesc că opera îmi place foarte mult. Cu fiecare pagină, convingerea aceasta a sporit".[8]

Opera lui Pietro Mascagni începe cu o serenadă captivantă (*Siciliana*) pe care Turiddu i-o cântă Lolei, fosta sa iubită, care, nedorind să-l aștepte să revină din armată, este acum căsătorită cu Alfio. Turiddu, pentru a se mângâia, își găsește o altă iubită, pe Santuzza, însă nici așa nu se poate stăpâni să meargă la Lola. Santuzza caută mângâiere la mama lui Turiddu (Mamma Lucia), căreia îi povestește durerea și de la care așteaptă vești despre iubitul ei și consolare. Într-un moment de gelozie și deznădejde, Santuzza îi povestește lui Alfio ce se întâmplă între Turiddu și Lola, iar acesta jură să se răzbune. Imediat după petrecerea de Paște, cei doi bărbați se insultă, ajungând la duelul în care Turiddu este ucis.[9]

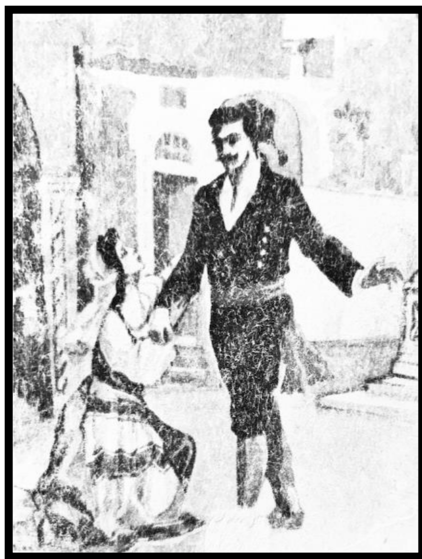
Personajul matern pe care îl creionează tânărul muzician italian în opera *Cavalleria rusticana* este Mamma Lucia, respectiv mama lui Turiddu. Compozitorul scrie pentru acest personaj partitură de contralto. Această alegere îi permite să contureze în Mamma Lucia caracterul puternic al unei femei singure[10], care s-a străduit să-și crească fiul cât a putut de bine, o femeie puternică, determinată, întărită și înăsprită de poverile zilnice pe care le are de purtat, atât ca proprietara unei gospodării și a unui magazin de vinuri, cât și ca mamă a unui bărbat instabil. Lucia este un personaj care deține calitatea sincerității; în iubirea pe care i-o poartă fiului, mama nu face concesii de la adevăr și corectitudine. Astfel, ea este convinsă că fiul ei este plecat într-un sat vecin pentru a reface colecția de vinuri și este vădit surprinsă să afle că, de fapt, el este în preajmă, vizitând-o pe Lola. Mamma Lucia este modelul matern care a trăit o viață plină de muncă și suferință, cu perioade în care necazurile s-au legat unul de altul. După dezonoarea de a avea un fiu cu un caracter fluctuant, în cele din urmă este lovită și de moartea acestuia, în duelul cu rivalul său. Femeia, totuși, se dovedește plină de empatie și pare să accepte, conform rugăminții fiului, să-i fie mamă bună Santuzzei, care s-a atașat de ea ca o fiică.

---

8 George Sbârcea, *op.cit*, p. 77.

9 Cf. Grigore Constantinescu, *op.cit*, p. 102.

10 Libretul operei nu amintește nici de prezența, nici de absența soțului, astfel încât putem presupune că acesta nu există.

Turiddu și Santuzza, personajele principale
din opera *Cavalleria rusticana* de Pietro Mascagni[11]

Un alt personaj matern în pagini muzicale veriste întâlnim în opera *Andrea Chénier* de Umberto Giordano, cu un libret de Luigi Illica, creat în jurul vieții poetului francez André Chénier. În timpul unei petreceri la castelul Coigny, Chénier critică nobilimea pentru superficialitatea în raport cu patria. Balul este întrerupt de un grup de oameni săraci, din cercul de cunoscuți al servitorului Gérard, care, în secret, era îndrăgostit de Maddalena, fiica nobililor Coigny. Acesta este concediat, pierzând contactul cu tânăra pe care o iubea. Izbucnește Revoluția, iar Andrea Chénier, fiind considerat suspect din cauza convingerilor sale politico-sociale, este ținut sub atentă supraveghere de autorități. La un moment dar primește o scrisoare de la o necunoscută care îi solicită protecție și în care o descoperă pe Maddalena, acum singură, după ce își pierduse familia. În timp ce își mărturisesc reciproc iubirea, sosește Gérard, care, gelos de iubirea sinceră a celor doi, iscă o încăierare din care el însuși iese rănit, iar Maddalena fuge. Gérard îl deconspiră pe Chénier, în pofida rugăminților Maddalenei.

[11] Imagine preluată de pe coperta realizată de Adrian Constantinescu a volumului *Fabuloasa aventură a „Cavaleriei rusticane". Portret de epocă și compozitor* de George Sbârcea, Editura Muzicală, București, 1978.

Chénier este condamnat la eșafod, iar Maddalena îl mituiește pe gardian pentru a-i permite să fie și ea executată împreună cu iubitul ei.[12]

În opera *Andrea Chénier* personajul matern imaginat de Umberto Giordano este Contesa de Coigny, mama tinerei Maddalena, căreia îi este atribuit un rol de mezzosoprană, oferindu-i posibilitatea de a construi un personaj puternic, hotărât, disciplinat. Ca și mama Lucia din opera *Cavalleria rusticana* prezentată anterior, se pare că și Contesa de Coigny este mamă singură, sfătuindu-se doar cu fiica ei în ceea ce privește balul pe care îl organizează. Este o femeie puternică, independentă, asumată și cu inițiativă. Din acțiunea prezentată în libretul operei reiese că este pentru Maddalena o mamă care își iubește fiica până la exigență și, în cele din urmă, până la sacrificiu total, atunci când, în vâltoarea Revoluției Franceze, o protejează și este ucisă ea însăși, după cum reiese din aria plină de dramatism a Maddalenei (*Au omorât-o pe mama mea / la ușa camerei mele / A murit și m-a salvat!*).[13]

Din tripticul lui Puccini[14], ne oprim câteva momente asupra operei *Il tabarro* (Mantaua) operă într-un singur act, lansată la finalul Primului Război Mondial. Opera este brodată pe ideea triunghiului amoros și a infidelității soției. Michele și Giorgetta stau de vorbă pe nava lor. Cel mai tânăr dintre hamali și amantul Giorgettei, Luigi, obosit să tot ascundă realitatea, decide să părăsească vasul, dar înainte de a pleca, își dă întâlnire cu Giorgetta, stabilind să vină pe punte în momentul în care femeia va aprinde un chibrit. Mai târziu, seara, cei doi soți discută, Michele reproșându-i consoartei că nu-i este fidelă și căutând să afle cine este cel care a deturnat-o de la iubirea pentru el. În cele din urmă, rămâne singur și își aprinde o pipă. Luigi, văzând lumina slabă a focului de chibrit, vine, crezând că a primit semnalul, însă îl întâlnește pe Michele, nu pe soția acestuia. Acum că lucrurile au ieșit la

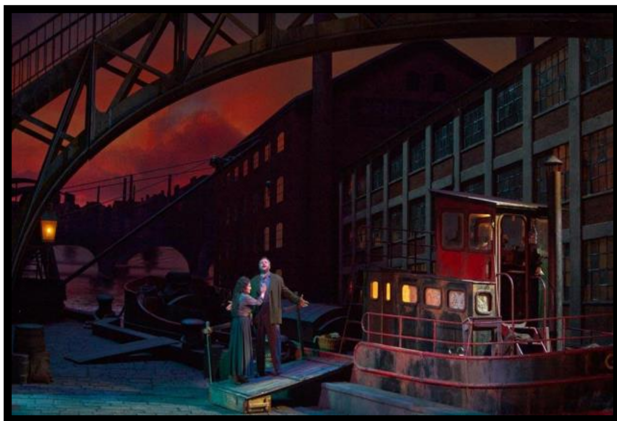
[12] Conform libretului *André Chénier, Opera in four acts. Music by Umberto Giordano. Libretto by Luigi Illica*, Fred Rullman, Inc., New York, N. Y., p. 2-3.

[13] Versurile ariei în original: *La mamma morta m'hanno / alla porta della stanza mia / Moriva e mi salvava!* Cf. partiturii *Andrea Chénier, Dramma di ambiente storico scritto in quattro quadri da Luigi Illica e musicato da Umberto Giordano. Riduzione per canto e pianoforte da Amintore Galli*, Edoardo Sonzogno Editore, Milano, 1896, p. 183-184.

[14] Cf. *Dizionario dell'opera lirica*, Arnoldo Montadori Editore S. p. A., Milano, 1991, p. 541, *Tripticul* lui Giacomo Puccini este un spectacol în trei părți pe un libret de Giuseppe Adami și Giovacchino Forzano. Cele trei părți sunt autonome și nu au legătură tematică.

iveală, bărbatul îl omoară pe tânărul hamal și-l ascunde sub mantia sa, pentru ca ulterior să i-l arate Giorgettei, îngrozită.[15]

Deși acțiunea propriu-zisă nu implică prezența unui copil, deci nici pe cea a unei mame, totuși, în această operă întâlnim unul din cele mai tragice cazuri, acela în care pruncul a murit. Aflăm despre existența sa urmărind una dintre discuțiile ce au loc între cei doi soți, când Michele rememorează zilele fericite pe care le trăia atunci când se bucurau împreună de copilul lor: *Erau seri ca acestea… / Dacă sufla adierea, / V-aș fi adunat în mantie ca într-o mângâiere. / Îți simt capul blond pe umerii mei. / Îți simt gura aproape de gura mea. / Eram atât de fericit!...*[16]. Giorgetta fusese o mamă tânără, personaj căruia compozitorul i-a atribuit voce de soprană, plină de sensibilitate, dar și de versatilitate.

Giorgetta și Michele, personajele principale ale operei
Il Tabarro de Giacomo Puccini – The Metropolitan Opera[17]

Un compozitor italian mai puțin cunoscut, dar pe care îl cuprindem în mănunchiul verist, este Ermanno Wolf-Ferrari (1876-1948), continuator al modelului stilistic al lui Giacomo Puccini. Lucrarea în care a imaginat și un

[15] Cf. Grigore Constantinescu, *op.cit*, p. 160-161.

[16] *Erano sere come queste… / Se spirava la brezza, / Vi raccoglievo insieme nel tabarro / come in una carezza… / Sento sulle mie spalle / le vostre teste bionde… / Sento le vostre bocche / vicino alla mia bocca… / Ero tanto felice!...* Cf. Giacomo Puccini, *Il tabarro, Suor Angelica, Gianni Schicchi*, Edizioni Ricordi, Milano, 1918, p. 26.

[17] Cf. https://www.metopera.org/user-information/synopses-archive/il-trittico, accesat 7.05.2024.

personaj matern este *I gioielli della Madonna* (Bijuteriile Madonei), operă în trei acte, cu premiera în decembrie 1911. Acțiunea se desfășoară la Napoli. Fierarul Gennaro, în loc să participe la sărbătoarea Madonei, se roagă, gândindu-se la Maliella, orfana pe care mama lui o primise în casa lor. Fata, pe de altă parte, se bucură de petrecere împreună cu câțiva tineri membri ai Camorrei, dintre care Rafaele se declară dispus să fure pentru fată bijuteriile Madonei, care tocmai se află în procesiune, un neîndoielnic act de sacrilegiu. Acasă Gennaro îi destăinuie iubirea Maliellei, care, de altfel, plănuise să fugă de acasă, susținând că poate iubi doar un bărbat plin de curaj, care ar putea, de exemplu, să fure bijuteriile Madonei. Deși nu este împăcat, pleacă și se întoarce cu bijuteriile, astfel încât fata, deși era acum îndrăgostită de Rafaele, este nevoită să-l accepte. În cele din urmă, Rafaele o respinge pe Maliella, iar ea îi lasă lui Gennaro bijuteriile și fuge. Rămas singur, dezamăgit, fără iubirea pentru care se compromisese, Gennaro se întoarce la Madona, depune bijuteriile la picioarele ei și se înjunghie, încheind astfel cu toate incertitudinile.[18]

Personajul matern, Carmela, mama lui Gennaro, este interpretată de o voce de mezzosoprană, din nou, ca și în alt exemplu prezentat anterior, o factură vocală ce permite creionarea unui personaj puternic, ce are o viață plină de provocări și suferință, o femeie singură, nevoită să fie independentă. Cu ani în urmă, aceasta i-a jurat Madonei să caute o fetiță nelegitimă părăsită și să o adopte, pentru ca fiul ei să fie vindecat de boala de care suferea. În ciuda împlinirii pe care i-o aduce păstrarea promisiunii și vindecarea fiului, mama trăiește decepția de a-și pierde acest fiu mult prețuit.

Din repertoriul lui Giacomo Puccini, o altă operă care merită analizată este *Madama Butterfly*. Opera în trei acte, cu premiera în 1904, o prezintă în tabloul epic pe tânăra Cio-Cio-San, care se căsătorește împotriva concepțiilor culturale cu ofițerul american Pinkerton, care, de altfel, nu ia căsătoria în serios. Pinkerton se întoarce în America, unde se recăsătorește. Cio-Cio-San rămâne în Japonia și își crește devotată fiul, refuzând sfaturile de a se recăsători și așteptându-l pe Pinkerton. Acesta se întoarce, în cele din urmă, abia după trei ani și doar pentru a-și lua fiul în America. La auzul veștii, Cio-

[18] Cf. *Dizionario dell'opera lirica*, *op.cit*, p. 519.

Cio-San își ia rămas bun de la copil și se sinucide, în timp ce-și aude din nou strigat numele de Pinkerton, pe care îl iubise sincer.[19]

Personajul matern din această operă este însăși Madama Butterfly (Cio-Cio-San), interpretată de o voce de soprană, cu sensibilitate, dar și dramatism. Cio-Cio-San este femeia tânără, sinceră, pură, crescută în cultura japoneză, de un respect profund față de valorile vieții și ale onoarei. În concepția ei, căsătoria este un pas asumat, pe care-l face cu intenția concretă de a oferi iubire și respect. Își crește copilul având convingerea că soțul ei se va întoarce, fără să accepte că ea trăiește în realitate drama despărțirii permanente de el. În momentul în care alege în cele din urmă să accepte adevărul, Cio-Cio-San preferă să-i ofere copilului șansa de a crește cu tatăl său, fără a-i inocula prejudecăți despre acesta. Personajul împletește trăsături precum puritate, naivitate, onoare și sensibilitate.

Soprana Florica Märieș în rolul Cio-Cio-San, alături de fiul ei.
Fotografie din spectacolul de operă *Madama Butterfly* de Giacomo Puccini prezentat la Opera de Stat din Iași în anul 1957[20]

Pentru a obține o perspectivă completă asupra personajelor analizate, am realizat un tabel sinoptic în care am indicat criterii precum vocea, relația

[19] Cf. Grigore Constantinescu, *op.cit*, p. 158.
[20] Fotografie preluată din Arhiva Operei Naționale Române Iași.

mamei cu soțul, caracterul personajului și raportul între suferință și împlinire.

Tabelul 1. Tabel sinoptic descriptiv al personajelor materne din operele veriste abordate

	Voce	Relația cu soțul	Caracterul personajului	Suferință / Împlinire
Mamma Lucia (*Cavalleria rusticana*, P. Mascagni)	contralto	Mamă singură	Sinceră, determinată, muncitoare, întărită și înăsprită de poverile zilnice	Împlinire în afacerea de familie. Suferință din partea fiului.
Contessa Coigny (*Andrea Chénier*, U. Giordano)	mezzosoprană	Mamă singură	Puternică, independentă, asumată, cu inițiativă. Mamă exigentă	Împlinire în relația cu fiica. Suferință pe plan social în contextul Revoluției Franceze.
Giorgetta (*Il tabarro*, G. Puccini)	soprană	Relație nesinceră cu soțul.	mamă tânără, rănită de moartea copilului	Neîmplinire determinată de moartea copilului și de relația rece cu soțul.
Carmela (*I gioielli della Madonna*, E. Wolf-Ferrari)	mezzosoprană	Mamă singură	Puternică, viață plină de provocări și suferință, nevoită să fie independentă	Împlinire în familie. Neîmplinire determinată de moartea fiului.
Cio-Cio-San (*Madama Butterfly*, G. Puccini)	soprană	Mamă singură, părăsită de soțul american	Puritate, naivitate, onoare și sensibilitate	Suferință determinată de plecarea definitivă a soțului și de despărțirea de copil.

Concluzii

Opera veristă reușește să redea cât se poate de fidel realitățile diferitelor perioade istorice, fără ocolișuri sau tolerări. Prin analiza tocmai efectuată am asistat, în alegerile compozitorilor privitor la personajele materne, la un peisaj dezolant, profund marcat de independența forțată de

lipsa soțului, de suferință, de neîmplinire și moarte. Faptul că aproape toate mamele din studiul efectuat sunt singure, lipsite de soț, indică din partea societății în general și a bărbaților în particular un interes redus pentru binele femeii și, probabil, o disponibilitate minimă de a coexista în armonie și înțelegere. Firește, la acest dezechilibru, femeile însele își au propria parte de responsabilitate, care nu trebuie nicidecum negată.

Pe de altă parte, fiecare epocă a adus cu ea bucurie și tristețe, aspecte pozitive și negative în plan social și politic. În acest mod, societatea nu a sucombat niciodată definitiv și își găsește mereu resursele pentru a reveni, dacă nu pe culmi, cel puțin pe linia de plutire. Dacă punem în discuție bărbații și femeile față în față, probabil că nu ar fi prea mult să afirmăm că soluția se află la ambele categorii și că, atât timp cât va exista onestitate de ambele părți, fiecare individ își va putea îndeplini în mod optim rolul în societate.

Bibliografie

Baștovoi, Savatie (2017). *Antiparenting*, Editura Cathisma, București.

Constantinescu, Grigore (1995). *Splendorile operei*, Editura Didactică și Pedagogică, R. A., București.

Dressler, Florence (1902). *Feminology; a guide for womankind, giving in detail instructions as to motherhood, maidenhood, and the nursery*, Chicago, C. L. Dressler & co.

Fărcășel, Ligia (2023). *Femei compozitor din România – muncă și percepție*, în volumul *Problematica feministă reflectată în societatea contemporană, Volumul I,* Coordonator Marinela Rusu, Editura Performantica, Iași.

Pascu, George; Melania Boțocan (2003). *Carte de istorie a muzicii*, Editura Vasiliana '98, Iași.

Pinkola Estés, Clarissa (2018). *Femei care aleargă cu lupii. Povești și mituri ale arhetipului femeii sălbatice*, Editura Niculescu.

Puccini, Giacomo (1918). *Il tabarro, Suor Angelica, Gianni Schicchi*, Edizioni Ricordi, Milano.

Sbârcea, George (1978). *Fabuloasa aventură a „Cavaleriei rusticane". Portret de epocă și compozitor*, Editura Muzicală, București.

Ștefănescu, Mirela (2023). *Spiritul de solidaritate reflectat în educație și cultură, în volumul Învățământul artistic – Dimensiuni culturale, Conferința științifică internațională, 7 aprilie 2023*, Editura Notograf Prim, Chișinău.

https://www.metopera.org/user-information/synopses-archive/il-trittico.

Dizionario dell'opera lirica (1991). Arnoldo Montadori Editore S. p. A. Milano,.

André Chénier, Opera in four acts. Music by Umberto Giordano. Libretto by Luigi Illica, Fred Rullman, Inc., New York, N. Y.

Partitură *Andrea Chénier, Dramma di ambiente storico scritto in quattro quadri da Luigi Illica e musicato da Umberto Giordano. Riduzione per canto e pianoforte da Amintore Galli* (1896). Edoardo Sonzogno Editore, Milano.

CAPITOLUL III
Aspecte cultural-educative privind egalitatea de gen

Parteneriatul școală-familie context pentru educația emoțională a elevilor

School-Family Partnership Context for Pupils' Emotional Education

LILIA ȚURCAN-BALȚAT[1], ELENA BÎRSAN[2]

Abstract

Children's emotional development dictates how they will evolve as personalities, just as emotional intelligence is essential to schooling, social integration, self-affirmation and success. In this context, education for the emotional development of pupils during their school years becomes indispensable in the formation and development of the human personality. Of all the factors with an educational influence, the school has an essential role to play in shaping the cognitive and emotional profile by cultivating intellectual, moral, aesthetic and social values related to the educational ideal, thus contributing to the harmonious formation and development of the personality of the person being educated. Often, the emotional profile formed during the school years has an impact on the social life of adults. The school educational environment contributes to the emotional development of pupils, as it determines forms of social interaction specific to a larger group of individuals, characterized by behavioral diversity, which increases communicative availability in a variety of contexts, unlike the family environment where interactions are limited to the family circle. As a result, in school, the child learns universal forms of relationships, applicable in different situations and groups.

Keywords: *partnership, emotional education, students, school, family*

[1] PhD, associate professor, UPS „Ion Creanga" from Chisinau, Rep. of Moldova.

[2] PhD, associate professor, UPS „Ion Creanga" from Chisinau, Rep. of Moldova.

Of all the factors with educational influence, school has an essential role in shaping the cognitive and emotional profile, by cultivating intellectual, moral, aesthetic and social values related to the educational ideal, thus contributing to the formation and harmonious development of the personality of the person being educated. Often, the emotional profile formed during the school years has an impact on the social life of adults. Some are prepared to cope with pressure, to be able to establish effective relationships at work, at home, in other social environments, others may become lonely, stressed, angry, emotional, anxious about everything, impulsive or aggressive and suffer setbacks.

Even though lately, education systems are focused on cultivating personality traits, the results of a survey of a large number of parents and teachers in several countries (Goleman, 1995), find that children are facing more emotional problems than in the past [1, p.68]. This reality reflects the insufficient development of the emotional side in the younger generation in line with the dynamics of contemporary social changes and shows the need to continue to focus on promoting in educational institutions a management system aimed at both intellectual and emotional development, by cultivating the components of emotional intelligence in students, with the involvement of factors that have a decision-making role in the formation of the child's personality: school and family.

From a biological point of view, emotions can be defined as affective states produced by the body in the process of adaptation to external or internal stimuli involving organ systems with the function of coordination and integration in the environment: nervous, endocrine, sensory and immune systems.

Emotions involve four components:

(a) situational characteristics;

(b) physiological changes;

(c) gestural manifestations;

(d) integration of the first three components for emotion recognition [10].

By determining certain response reactions from the body, emotions directly influence our mood, thinking, behavior, play an important role in decision making, how we perceive the world.

Every emotion, whatever its nature, predisposes an impulse to act in one way or another, stimulating the act of intra- and interpersonal communication. Without emotions there is no communication and without communication there is no social life [4, p.24].

Emotions are very important, the way we perceive them influences our quality of life, as they determine: decision making; setting boundaries; communication; how we are perceived by people in our environment; social unity; physical and mental health.

Just as emotional experiences influence our way of being, we can say with certainty that emotions are essential elements in the formation of personal identity, in the establishment of healthy social relationships and are indispensable in close relationships.

Maslow stated that without emotions there can be no motivation and perseverance, without emotions we cannot be fully aware of our own and others' reactions, without emotions we are not able to solve problems and approve decisions in relation to our own and others' values, and that emotional self-awareness plays a very significant role in personality development [10, p.122-123]. The way in which individuals communicate with others is strongly influenced by the way they perceive themselves [9, p.18]. Y. N. Harari said: The key to freedom is to know yourself...to know your weaknesses and not allow them to be exploited.

Based on these statements, knowing and mastering emotions becomes crucial for a good integration in social life. For effective management of emotions, we need a certain type of intelligence, called emotional intelligence.

D. Goleman believes that the presence of the components of emotional intelligence ensures the mobilization of personal strengths designed to foster the cultivation of the qualities necessary for a balanced emotional profile. M. Cojocaru Borozan states that emotional competences are the key to personal strength, as people progress as they better master their emotional impulses,

motivate themselves more easily, cultivate empathy and social flexibility, i.e. become more emotionally intelligent [2, p. 57-61].

Based on these ideas we can state with certainty that healthy emotional qualities contribute to preventing conflict situations, promoting good performance in society, relating behavior to social norms and achieving success. Personal emotional competences (self-awareness, self-control, personal motivation) are formed in parallel with social competences (empathy and social skills), which confirms the importance of emotional intelligence in the process of adaptation and social integration of the individual by establishing and developing relationships with other people.

An emotionally intelligent adult understands what he or she feels; has a rational mindset; has a high self-esteem; by being more aware of what motivates him or her, he or she is able to cope with stress and challenges; is confident and empathetic; is able to make the most of his or her cognitive intelligence and talents, which gives him or her full emotional freedom.

An emotionally intelligent student is aware of his or her emotional feelings and talks openly about them with peers, teachers and parents; always knows how to say "No" if the situation requires it without offending or hurting anyone; understands how others feel and empathizes with their emotions; knows how to find optimal solutions in crisis situations; has a wide circle of friends; integrates easily into new surroundings; is aware of mistakes made and asks for help without feeling guilty.

Basic emotional components are formed from birth, first in the family, later in pre-school, pre-university, university, the workplace, various social groups.

Through the lens of the educational process, these competences are, in fact, a set of emotional values that can be developed in students through the cultivation of emotional intelligence in emotional development education. The field of the educational process that deals with the formation and development of emotional components is called education for emotional development, a concept launched by M. Cojocaru-Borozan (2010).

The value of education for emotional development follows from the following statements: Aristotle says that our passions, when well exercised, are wise. They guide our thinking, our values and our survival. The problem

is not the existence of emotions, but how we appropriate emotions and their expression.

Education for emotional development is a system of educational actions for emotional development designed to ensure adaptation and social integration, thus contributing to the formation of a free and integral personality in line with the demands of the times.

The aim of education for emotional development is the continuous development of the human personality through socio-educational factors, through various actions that pursue personality models related to the value systems promoted by society at a given time [12].

In other words, emotional development proceeds through the formation of competences aimed at interpersonal and intrapersonal relationships. Harmonious emotional development is one of the main components of adaptation and is indispensable for ensuring and maintaining mental health. The aim of mental health is to ensure a balanced relationship between the individual and society, which is also common to education for emotional development.

More and more researchers in the field of psychology emphasize the importance of education for emotional development as a mandatory dimension of the permanent optimization of the teacher's interaction with students, which considerably influences school performance.

The specific contents of education for emotional development represent a structured set of dimensions of emotional intelligence, which are related to emotional values resulting from general human values [11, p. 21]. Because of these contents, education for emotional development is interconnected with all the general dimensions of education: moral education, intellectual education, technological education, psychophysical education, aesthetic education.

The connection between education for emotional development, the general dimensions of education and the new dimensions of education, gives the educational process a complex and dynamic character, stimulating curricular development, including the formation of values of emotional culture and the acquisition of adjustable strategies to ensure effective social inclusion.

Emotional development can be carried out within the school subject classes or through extracurricular educational activities, with the involvement of teachers, headmasters, school psychologists, support teachers, health workers, social workers, non-governmental organizations in this field, parents, other representatives involved in the education of children.

Children's emotional development dictates how they will develop as personalities, just as emotional intelligence is essential in the process of schooling, social integration, self-affirmation and success. In this context, education for the emotional development of pupils during their school years becomes indispensable in the formation and development of the human personality [4].

The course of a pupil's emotional development is influenced by several main factors: innate peculiarities, environmental influences, anatomical-physiological peculiarities, etc. The latter can also include age peculiarities.

D. Goleman states that childhood and adolescence are periods of major importance in the formation of personality, in which the essential emotional components that will dominate the whole of life are formed. The emotional lessons received during this period contribute to the formation of value orientations, designed to shape the nature of the personality being formed [8].

Just as the greatest positive influences in the development of the student's emotional profile are exerted by school and family, these two social institutions become the primary factors involved in the development of the student as a personality. The role of the family in the emotional development of pupils is essential, since it ensures, first and foremost, the acquisition of social identity (name, surname, citizenship, etc.), offers protection, security, conditions for growth and development, education by initiating the formation of civilized behavior, the promotion of essential rules of conduct, hygiene and dress. “Family morality shapes the beginnings of the child's life, who will enter school as he was formed in the family from the first gestures, from the first words” [5, p.173].

Authors V. Cojocaru, V. G. Cojocaru, A. Postica, say that education in the family contributes to the formation of prosocial behavior through examples of good conduct in the family, ensuring safety and emotional

stability, encouragement for learning, honest and friendly conversations between parents and children. In this way cultural values are perpetuated that contribute to the development of emotionally intelligent personalities [3].

Even if the role of the family diminishes as the child is placed in educational institutions (kindergarten, school, children's and youth organizations, etc.), which contribute to shaping the child's psychological and intellectual profile, the family's influence on the child's emotional development remains considerable throughout life. Parents, as role models, implant in children the values of goodness, truth, beauty, empathy, kindness, respect, faith, the sacred and national values: love of country, mother tongue, traditions, customs, etc..

The educational environment in the family group can be positive or negative. In a positive educational environment, parents are calm and restrained in their dealings with their children, they set limits and ensure that they are respected. The child is aware that the parents are concerned about his or her education, that they are sensitive to the child's problems and difficulties, as well as to his or her success at school. The effective time parents spend with their child contributes significantly to their child's self-confidence, self-motivation, empathy, self-interest and motivation to learn. In this context, the family becomes a firm disciplinary environment, where children and adults share the same high standards.

If parenting is not exercised calmly and consistently, parents have different views on disciplining the child, share different values, the child knows no boundaries, is left to do what he or she wants, or is verbally and physically abused, the family environment becomes negative for the child's upbringing. Unfavorable conditions have an impact on the development of the child's personality through character disorders manifested in vulnerability and emotional instability, anxiety, nervous sensitivity, intolerance, envy, selfishness, etc., and in this sense, failures in family upbringing have a negative impact on the social groups to which the child will belong. Emotional problems may also be age-specific, which may become slightly more pronounced at puberty. Just as many parents are unaware of the specific features of this period (characterized by a desire for self-discovery and self-affirmation), they do not know what to expect from

their children and do not react appropriately. In turn, children begin to undervalue themselves, feel useless, abandoned, helpless and desperate, needing more emotional support in order to assert themselves, and if they do not find it within the family, they seek it elsewhere, which can lead to negative influences on the emotional development of the younger generation.

> "School is the most important factor of systematic and continuous education" [13, p. 48], by cultivating moral and aesthetic norms, ideals and aspirations, by transmitting social, cultural and scientific heritage and values from generation to generation".

The school, through curricular approaches and extracurricular activities, as well as through other forms and ways of educational influence, carries out and amplifies the process of education and training, being one of the social institutions that shape and shape the nature of personality in accordance with the needs of society. The future development of society depends on the quality of education in schools. In a quality educational process, intellectual and emotional development cannot be ignored, as confirmed in educational policies which aim, through the general areas of education and the new forms of education, to develop the pupil's personality in a multilateral way.

The school educational environment contributes to the emotional development of pupils, as it determines forms of social interaction specific to a larger group of individuals, characterized by behavioral diversity, which increases communicative availability in a variety of contexts, unlike the family environment where interactions are limited to the family circle. As a result, in school, the child learns universal forms of relationships, applicable in different situations and groups [4].

Although, officially, educational institutions have the role of providing conditions for the formation and development of prosocial behavior, the family remains the social nucleus that lays the foundation for this process. Involving parents in school life and maintaining permanent cooperation between the two institutions on certain aspects of pupils' inter and intrapersonal relationships becomes mandatory in the development of emotional competences. The development of emotional competence is

achieved through actions that promote a healthy emotional balance at home, at school and in relationships with others.

The family provides the material existence, the family, emotional and moral climate, forming the main behavioral skills, the school develops the pupil's basic emotional and intellectual skills in relation to the aims of education.

Every student must learn to establish and maintain effective interpersonal relationships with his or her peers, to be aware of the reality around them and to be able to take thoughtful steps to optimize, harmonize and develop these relationships. When children feel understood, protected and guided at home and at school, they become self-confident, gain confidence in their own strengths, and the relationships established with teachers and parents become models in establishing relationships with others. For the harmonious development of the pupil, parents and teachers need to be aware of the personal peculiarities, the problems of the emotional sphere of pupils and the need to focus on the development of socio-emotional competences.

In this way, the family becomes the school's main partner, influencing the child's attitude to learning, providing information on the child's individual characteristics and needs, helping the teacher to get to know the pupil better and to adapt the way of relating to him/her, and the school becomes the family's main partner by developing cognitive and behavioral skills essential to the pupil's integration into society, providing the necessary assistance to the family to help parents develop socially and emotionally stable personalities.

In this sense, the collaboration between school and family in the field of education for the emotional development of students becomes crucial in the development of the young generation. For the influence of this partnership to be positive for the student, it is important that the relationship between the two social institutions is balanced, the values promoted are mutual, the position that the school adopts towards the family and the family towards the school is common, the composition of the partnership is not limited only to the educational institution and the family, and their actions are focused on the emotional development of the child [6].

The school-family partnership includes not only the human resources of the education system, pupils and parents, but also other social structures: central and local government authorities, local authorities, economic agents, trade union committees, non-governmental organizations, medical, cultural and religious institutions, etc. In this context, the influence of the school-family partnership on the emotional development of pupils is comprehensive and multilateral.

> "The school-family educational partnership is the tool that comes to the support of educational actors (teachers-parents), not to supplement the tasks or obligations they have, but to make them fully aware of them. It is appreciated as a relationship on the basis of which teachers enter into a collaborative contract with the family, which can lead to the academic success of students" [7, p. 82].
>
> From the perspective of emotional competence development, the school-family partnership can be defined as an educational mechanism, applied in practice through activities planned and carried out jointly with school and family representatives, in the context of education for emotional development, which aim to increase the emotional intelligence quotient of students.

The main goal of the school-family partnership is to provide an educational environment that fosters the emotional potential of students by encouraging emotional control, personal motivation, empathy and social skills. If the cooperation between family and school is of good quality, teachers and parents become stronger, more confident, more competent in terms of the support they can give to students in the process of emotional development [13].

Maintaining a sustainable partnership relationship between the two institutions in the context of education for emotional development requires the development of effective teaching strategies to overcome the obstacles encountered by teachers and parents in the process of communication between school-family, parent-child, teacher-student, ensuring the smooth functioning of the educational system. The principles underlying effective partnership relationships: establishment of a legal framework that defines the rights and obligations of each; mutual trust; respect; valuing the educational partner; effective communication; transparency of decision-

making; confidentiality. Involving parents in the school-family partnership also means transferring experience, familiarizing them with examples of success and encouraging them when they think their chances of success are very low.

An educational management focused on training teachers to acquire the necessary skills for effective communication with parents in the context of education for emotional development and emotional intelligence of students, on ensuring harmonious collaboration between school and family has a positive impact on the emotional development of the student, with benefits for all actors in the educational process: school, parents and students, as well as for society as a whole.

All actors in the educational process must take into account the fact that without emotional development, human development becomes impossible. Just as the school plays the leading role in the school-family relationship, educational communication becomes the main factor in shaping the behaviour of pupils by developing the components of emotional intelligence. In turn, quality pedagogical communication is the product of effective educational management exercised through various mechanisms, which aim at personal development and the formation of a free personality among students, thus promoting the achievement of educational goals [2].

The management of the formation of emotional competences in students, through the school-family partnership, consists of guiding and providing the necessary support to teachers and parents in promoting the contents of education for emotional development, in order to establish the vision, values and common goals that justify the expectations and work to the actual.

The management of education for emotional development is carried out through educational actions designed towards the formation of emotional awareness and the development of students' emotional behavior through the training of teachers and by exerting influence on the family, which is regarded as a valuable resource in the process of education for emotional development of students.

A teacher with a good level of emotional culture is also a good manager in the classroom, having all the necessary prerequisites to significantly

influence the emotional development of students if he/she takes into account the following aspects:

Demonstrates emotionally intelligent behavior in school and social environments;

- ✓ Creates a positive learning climate;
- ✓ Is receptive to the atmosphere within the student body;
- ✓ Respects students' feelings and encourages positive emotions;
- ✓ Promotes activities in the student body to develop emotional competence;
- ✓ In the relationship between cognitive and emotional development, gives priority to emotional development;
- ✓ Explore information resources on emotional development and emotional intelligence;
- ✓ Offers help to students in solving emotional problems;
- ✓ Practices democratic teaching;
- ✓ Manages school-family partnerships effectively.

Continuous training of teachers in the context of education for emotional development of pupils is essential, regardless of professional field, pedagogical specialty and level of training, because it allows: stimulating the development of components of emotional intelligence in pupils through learning new technologies; increasing the level of own emotional culture; synchronizing personal and professional skills to the changing environment; implementing the new in the teaching activity; ensuring the exchange of experience; assessing own levels of training in the field, etc.

In conclusion, the emotional development of tomorrow's generation is the responsibility of educational institutions, parents and other educational agents, as the child grows and is formed in the wider social environment. Approached from an educational perspective, family and school are the basic pillars in the development of the personality, ensuring the sustainability of any subsequent development. In this context, the school-family partnership plays a key role in promoting education for the emotional development of the younger generation, a prerequisite for social integration.

Teachers and parents must be role models that inspire security and emotional balance. Effective management of emotions is a prerequisite for the emotional development of the personality. In this context, it is the role of education for emotional development in educational institutions to prepare tomorrow's generation to adapt effectively to personal, professional, social and cultural challenges.

Bibliografie

Andrieș A-M. (2010). *Testarea psihologică. Aptitudinile și inteligența.* Editura Fundației *România de mâine,* București.

Borozan M., Țurcan-Balțat, L. (2019). The relevance of emotional culture for personal and professional success. În: *Social problems at theeginning of the millennium*. București: Editura Universitară.

Cojocaru V., Cojocaru V. Gh., Postica A. (2011). *Diagnosticarea pedagogică din perspectiva calității educației*. Chișinău: Tipografia Centrală.

Dincă M. (2003). *Metode de cercetare în psihologie*: Note de curs, București, Editura Universității Independente *Titu Maiorescu.*

Floroaia M. (2020). *Rolul familiilor în educarea și dezvoltarea creativității copiilor*. In: Creativitatea și dezvoltarea personală: dimensiuni psihologice și filozofice. Iași: Editura Performantica.

Franțuzan L., Nastas S., Hîncu I. (2020). *Mediul educațional școlar în contextul implementării curriculumului*, IȘE, Chișinău.

Goleman D. (2018). *Inteligența emoțională* (trad), Ed.a 4-a, București: Curtea Veche.

Iancu S. (2000). *Psihologia Școlarului*. Iași: Polirom.

Roco M. (2001). *Creativitate și inteligență emoțională*, Iași: Editura Polirom.

Steven J. Stein, Howard E. Book (2007). *Forța inteligenței emoționale: Inteligența emoțională și succesul vostru.* Editura ALLFA, București.

Șova T. (2020). *Dezvoltarea emoțională a elevilor claselor primare*: Ghid metodologic pentru cadre didactice și părinți. Bălți.

Țurcan-Balțat L. (2020). *Impactul parteneriatului familie-școală în educația pentru toleranță a elevilor mici*. În: Învățământ Superior: Tradiții, Valori, Perspective. Conferința științifică națională cu participare internațională. Chișinău: (Tipografia UST).

Vrabii V. (2021). *Reglarea afectivă în procesul educațional*. Ghid metodologic. Chișinău: IȘE.

Condiții interne și externe ale învățării – piedici întâmpinate de femei

Internal And External Conditions Of Learning – Obstacles Faced By Women

DANIELA SIMOIU[1]

Abstract

The internal and external conditions of learning represent the factors that influence the learning process of an individual, both from the point of view of personal characteristics and the internal environment, and from the point of view of external influences and the surrounding environment. These conditions can have a significant impact on the success and effectiveness of learning.

So there are a number of internal conditions that can influence learning and are perceived as obstacles, especially by women. These are: self-perception, self-exclusion due to social norms, pressure to fulfill multiple roles, internal perceptions of gender, self-censorship and lack of self-confidence, excessive perfectionism.

Also, there are a number of external conditions that are perceived as obstacles, namely> gender discrimination and stereotypes, culture and patriarchal traditions, limited access to resources and opportunities, family and domestic responsibilities.

In conclusion, to combat these obstacles and promote equal access to education and success in learning for women it is important to work to eliminate discrimination and gender stereotypes, to provide adequate resources and support, to promote confidence in itself and to create an inclusive and egalitarian educational environment.

It is also essential to involve the community and society in general in supporting women on the path to education and personal development.

[1] Profesor învățământ primar, Școala Gimnazială „Nicolae Bălcescu”, Drăgășani, România.

Keywords: *education, condition, learning, hindrance*

Educația reprezintă o activitate de cultivare, disciplinare, civilizare și moralizare a omului, scopul său fiind de a dezvolta perfecțiunea de care acesta este capabil [6, p. 17].

Educația reprezintă un fenomen social ce a apărut odată cu societatea umană și care de-a lungul timpului a suferit o serie de modificări, devenind o știință autentică, cu statut și legități proprii.

În a doua jumătate a secolului XX, educația a fost structurată în trei ipostaze, pornind de la gradul de intenție acțională diferit și de la multitudinea situațiilor de învățare:

1. Educația formală – se referă la procesul structurat și organizat de învățare ce are loc într-un cadru instituționalizat, având următoarele caracteristici:

- ***structură și planificare*** – se referă la faptul că educația formală este planificată și structurată în mod:
- ***organizat***, având un curriculum definit și obiective educaționale clar stabilite pentru fiecare nivel de învățământ;
- ***cadre didactice calificate*** – se referă la implicarea unor cadre didactice calificate și specializate care
- ***transmit curriculum-ul*** și facilitează procesul de învățare în cadrul instituțiilor educaționale;
- ***evaluare și certificare*** – sunt desfășurate procese de evaluare pentru măsurarea progresului și performanța elevilor; acestea implică teste, examene, proiecte și alte instrumente de evaluare, unde rezultatele sunt notate prin acordarea de diplome sau alte documente de certificare;
- ***standard și reglementări*** – se referă la faptul că educația formală este supusă unor standarde și reglementări stabilite de autoritățile educaționale, care vizează asigurarea calității și relevanței procesului de învățare;
- ***gradualitate și progresie*** – educația formală urmează de obicei un traseu educațional gradual și progresiv, începând de la nivelul

preșcolar și continuând până la nivelul superior și uneori post-universitar [4, pp. 35-37].

În lucrarea sa, Teodor Cozma, susține faptul că evaluarea reprezintă o caracteristică foarte importantă în educația formală, deoarece ea este susținută, pentru succesul și reușita școlară a elevilor, în moduri, forme și etape stabilite în prealabil, iar acest mod de evaluare revine atât instituției, cât și cadrului didactic. [Cozma, p. 49]

În concluzie, educația formală joacă un rol esențial în dezvoltarea și progresul societății, oferind elevilor oportunități de a dobândi cunoștințe, abilități, competențe pentru viitor. De asemenea, ea asigură standardizarea și recunoașterea oficială a realizărilor educaționale, facilitând accesul la oportunități educaționale și de angajare.

2. **Educația nonformală** – este un proces de învățare structurat și organizat în afara cadrului școlar, dar care implică totuși un anumit grad de planificare și direcționare. Aceasta poate avea loc într-o varietate de medii și contexte, inclusiv în cadrul comunității, în organizații non-guvernamentale, în cluburi și asociații, prin intermediul programelor de voluntariat și în alte locuri care facilitează învățarea și dezvoltarea personală.

Termenul „nonformal” sugerează că acțiunea se desfășoară într-o realitate neformală sau mai puțin formală, dar, cu toate acestea, finalitățile sunt unele formale [2, p. 50].

Educația nonformală prezintă următoarele caracteristici:

- ***structură și organizare*** – implică o anumită structură și organizare, deși este mai puțin formală și riguroasă decât în cadrul instituțiilor organizaționale formale, aceasta implicând planificarea și implementarea programelor de învățare, stabilirea obiectivelor educaționale și evaluarea progresului;
- ***flexibilitate și adaptabilitate*** – educația non-formală este caracterizată de flexibilitate și adaptabilitate la nevoile și interesele individuale și de grup, putând fi adaptată pentru a răspunde nevoilor și contextelor diverse, oferind oportunități de învățare relevante și personalizate;
- ***centrarea pe dezvoltarea de competențe practice*** – se referă la faptul că educația non-formală se concentrează adesea pe dezvoltarea

competențelor practice și abilităților relevante pentru viața de zi cu zi și pentru piața muncii; aceasta implică comunicarea, gândirea critică, rezolvarea de probleme, dobândirea de abilități practice și colaborarea în echipă.

- ***participarea activă și experiențe practice*** – implică adesea participarea activă a individului în procesul de învățare și oferă oportunități pentru experiențe practice și aplicarea cunoștințelor în contexte reale;
- ***relevanță socială și comunitară*** – educația non-formală are o dimensiune socială și comunitară, contribuind la dezvoltarea și la îmbunătățirea ***calității vieții*** [5, pp. 45-48].

Așadar, educația non-formală poate implica proiecte de voluntariat, activități culturale și artistice, programe de educație civică și acțiuni de mediu. Ea joacă un rol important în completarea și îmbogățirea experienței educaționale, oferind oportunități suplimentare de învățare și dezvoltare personală, în afara cadrului formal al școlii, contribuind la formarea unor cetățeni activi, responsabili și pregătiți pentru viața în societate.

3. **Educația informală –** se referă la procesul nestructurat și neorganizat de învățare care are loc în afara cadrului instituționalizat. Aceasta poate avea loc în diverse contexte și medii, acasă, în comunitate, prin intermediul experiențelor de viață și al interacțiunilor cu mediul înconjurător, precum și prin intermediul resurselor și activităților non-formale. Prezintă următoarele caracteristici:

- ***flexibilitate și spontaneitate*** – se referă la faptul că educația informală este caracterizată de flexibilitate și spontaneitate, fiind adesea rezultatul interacțiunilor naturale și neplanificate cu mediul și cu ceilalți;
- ***non-structurare și neformalitate*** – învățarea informală nu este supusă unei structuri și planificări rigide și este rezultatul activităților și experiențelor cotidiene care nu sunt organizate formal sau dirijate de către cadrele didactice;
- ***oportunități de învățare diversificate*** – educația informală poate lua forme variate, inclusive conversații informale, observarea și explorarea mediului înconjurător, participarea la activități artistice, culturale, sportive, vizionarea filmelor și a documentarelor, etc.

- ***interacțiune socială și colaborare*** – joacă un rol central în educația informală, deoarece elevii învață unii de la alții prin intermediul conversațiilor, discuțiilor și colaborării în diverse activități;
- ***relevanță și aplicabilitate practică*** – se referă la faptul că educația informală este orientată către rezolvarea problemelor și necesităților individului și ale comunității, având o importanță și o aplicabilitate practică directă în viața de zi cu zi [9, pp.15-17].

În concluzie, educația informală joacă un rol esențial în dezvoltarea continuă și holistică a individului, oferind oportunități de învățare în afara cadrului formal al școlii. Aceasta completează și îmbogățește experiența educațională formală și contribuie la dezvoltarea unor abilități și competențe esențiale pentru succesul personal și profesional.

Bineînțeles că, cele trei ipostaze ale educației reprezintă o problemă complexă, deoarece acestea se pot dezvolta separate, dar și împreună, ele sprijinindu-se reciproc. Unele cunoștințe ale elevilor nu sunt exploatate în școală, deoarece nu se cunosc, însă, atunci când acestea se cunosc sunt acceptate întrepătrunderi și extensii benefice [4, pp. 37-38].

Din punct de vedere al procesului de învățare, educația poate fi definită ca un proces continuu de dobândire și dezvoltare a cunoștințelor, abilităților, competențelor și atitudinilor care implică interacțiunea activă a individului cu mediul său și cu ceilalți. Educația nu este limitată la cadrul formal al instituțiilor educaționale, ea este un proces care are loc în întreaga viață și în diverse contexte.

În funcție de procesul de învățare, educația poate fi caracterizată prin următoarele aspecte:

- ***interactivitate și participare activă*** – individul este implicat în mod activ în procesul de învățare, iar educația este un proces activ; ea include interacțiunea directă cu materialele de învățare, discuții și colaborare cu colegii, profesorii și experiențe practice;
- ***construirea cunoștințelor*** – învățarea este un proces prin care individul construiește și organizează cunoștințele și înțelegerea sa despre lume, lucru ce poate implica asimilarea de noi informații, conexiuni și modele, precum și adaptarea și restructurarea cunoștințelor existente în funcție de noile experiențe;

- ***adaptabilitate și flexibilitate*** – educația este un proces dinamic ce necesită adaptabilitate și flexibilitate pentru a răspunde la schimbările din mediul înconjurător, la evoluția cunoștințelor și tehnologiilor;
- ***dezvoltarea competențelor și abilităților*** – se referă la faptul că învățarea nu înseamnă doar dobândirea de cunoștințe, ci și dezvoltarea abilităților practice, aptitudinilor și competențelor necesare pentru a rezolva probleme, a comunica eficient, a gândi critic și a acționa în mod autonom și responsabil.
- ***autonomie și responsabilitate*** – educația încurajează dezvoltarea autonomiei și a responsabilității individuale în procesul de învățare, implicând asumarea responsabilității pentru propriul proces de învățare, evaluarea critică a propriilor performanțe și luarea deciziilor informate pentru a-și atinge obiectivele educaționale.

În concluzie, educația este un proces dinamic și interactiv ce implică construirea cunoștințelor, dezvoltarea abilităților și competențelor, adaptabilitatea la schimbare, dezvoltându-se pe parcursul vieții, având ca scop dezvoltarea completă și continuă a individului [8, pp. 73-75].

Învățarea reprezintă procesul de pregătire a individului pentru a face față situațiilor din viața de zi cu zi. De cele mai multe ori, învățarea este produsă conștient, dar și inconștient, fiecare persoană experimentează procesul învățării pentru a face față complexității lumii modern.

În procesul de învățare, femeile întâmpină anumite piedici datorită unor factori sociali, culturali, economici sau personali. Aceste piedici variază în funcție de contextul cultural sau social specific, incluzând următoarele:

1. ***Norme și stereotipuri de gen*** – acestea pot limita așteptările și aspirațiile femeilor privind educația și cariera, descurajându-le prin faptul că ele consideră că anumite domenii, cum ar fi matematica sau științele tehnice, sunt mai potrivite pentru bărbați;
2. ***Accesul la educație*** – femeile întâmpină dificultăți privind accesul la educație, deoarece pot fi mai puțin susceptibile să fie trimise la școală și să primească o educație de calitate, apărând și bariere din punct de vedere economic, cultural sau geografic;
3. ***Responsabilitățile familiale*** – femeile sunt încărcate cu responsabilități familiale și de îngrijire, nedispunând de timpul necesar actului de învățare, dar nici de energia necesară;

4. ***Discriminare și stereotipuri în mediul educațional și profesional*** – femeile sunt discriminate sau subestimate în comparație cu bărbații, privind abilitățile și competențele dobândite, dar și lipsa de recunoaștere a realizărilor acestora;
5. ***Lipsa de modele de rol pozitive*** – femeile sunt mai puțin motivate sau încrezătoare în capacitatea lor de a urma anumite domenii pentru atingerea obiectivelor educaționale și profesionale, datorită absenței modelelor pozitive, dar și a mentorilor în anumite domenii sau profesii;
6. ***Climatul social și cultural discriminatoriu*** – se referă la faptul că în anumite societăți, valorile și normele sociale favorizează bărbații, ceea ce creează un mediu descurajator pentru femeile care doresc să-și continue educația sau să urmeze o carieră într-un anumit domeniu [1, pp. 24-35].

Așadar, pentru a depăși aceste piedici și a promova egalitatea de gen în educație și în învățare se urmărește eliminarea stereotipurilor de gen și asigurarea accesului echitabil la educație la crearea unui mediu educațional inclusiv și la promovarea modelelor de rol pozitive și a sprijinului social și instituțional pentru femei.

Piedicile întâmpinate de femei în procesul de învățare sunt influențate de o serie de condiții interne și externe. Ca și condiții interne amintim:

- ***Stimularea și susținerea emoțională*** – include stima de sine și încrederea în sine a unei femei, acestea fiind influențate de experiențe anterioare, de modele de rol și de percepția asupra capacităților personale; de exemplu, o femeie care se confruntă cu stereotipurile de gen negative atrage după sine o neîncredere în propria sa capacitate de a învăța și de a progresa;
- ***Motivație și angajament*** – se referă la faptul că motivația internă este foarte importantă în procesul de învățare, femeile nemotivate întâmpină piedici în învățare din cauza lipsei de interes sau percepția că educația nu le va aduce beneficii semnificative în viitor;

- ***Convingeri limitative*** – femeile pot fi influențate de stereotipuri sau de convingeri limitative legate de abilitățile lor intelectuale sau de anumite domenii de studiu considerate „masculine";
- ***Auto-percepție negativă*** – unele femei pot avea o imagine de sine negativă sau o lipsă de încredere în propriile abilități, ceea ce le poate împiedica să-și atingă potențialul maxim în procesul de învățare.

Condițiile interne cuprind o serie de factori cum ar fi procesele cognitive, afective și volitive, motivația învățării, atitudini și percepții, stiluri de învățare, abilități cognitive, starea emoțională și nivelul de dezvoltare și maturitate.

Procesele cognitive reprezintă operațiile mentale pe care le efectuează creierul uman pentru a procesa informații și a realiza diferite activități cum ar fi învățarea, gândirea, rezolvarea problemelor și luarea deciziilor. Cele mai importante procese cognitive sunt:

1. ***Senzațiile*** – reprezintă modalități prin care organismul percepe stimuli din mediul înconjurător, cum ar fi lumina, sunetul gustul, mirosul și senzațiile tactile. Senzațiile contribuie în procesul de învățare, oferă informații despre lumea din jur și formează baza pentru percepții.
2. ***Percepțiile*** – sunt construcții cognitive care reflectă modul în care creierul nostru organizează și interpretează informațiile primite prin senzații, fiind influențate de experiențele anterioare, contextuale și cunoștințele noastre.
3. ***Reprezentările*** – sunt construcții mentale și cogniții interne care reflectă informații, idei, concepte sau experiențe din lumea exterioară sau interioară a individului.
4. ***Gândirea*** – este procesul psihic cognitiv superior central în sistemul psihic uman, care are rol fundamental în procesul cunoașterii, fiind implicată în înțelegere, în formarea conceptelor și operațiilor, în rezolvarea problemelor.
5. ***Limbajul*** – reprezintă un suport al gândirii, un sistem complex de comunicare care utilizează simboluri convenționale, cum ar fi cuvintele și semnele, pentru a transmite informații, gânduri și emoții între indivizi.

6. ***Memoria*** – este un proces psihic cognitiv în care se întipărește, se fixează și se reactualizează selective informațiile stocate.
7. ***Atenția*** – reprezintă capacitatea de a focaliza și de a direcționa activitatea mentală către anumiți stimuli sau sarcini, ignorând distragerile permițând individului să se concentreze și să proceseze informațiile relevante.
8. ***Imaginativitatea și creativitatea*** – reprezintă capacitatea de a genera idei noi, de a găsi soluții și de a aborda problemele în mod original.
9. ***Stres și anxietate, presiunea socială sau autoimpusă*** – generează stres și anxietate în procesul de învățare, afectând capacitatea de concentrare și de reținere a informațiilor.

Motivația reprezintă o condiție esențială pentru reușita elevului în activitatea școlară și profesională. Formele motivației se clasifică două câte două în perechi opuse. Așadar, avem următoarele forme:

1. **Motivația pozitivă și motivația negativă.** Motivația pozitivă este produsă de stimulări, laude, încurajări fiind benefice în procesul de învățare, iar motivația negativă este produsă de folosirea unor stimuli asertivi asociindu-se cu efecte de evitare, refuz, abținere.
2. **Motivația cognitivă și motivația afectivă.** Motivația cognitivă se referă la dorința individului de a-și atinge obiectivele prin îndeplinirea sarcinilor cognitive sau intelectuale, iar motivația afectivă este determinată de nevoia de a obține aprobarea din partea altor persoane.
3. **Motivația intrinsecă și motivația extrinsecă.** Motivația intrinsecă este determinată de dorința internă a individului de a-și îndeplini nevoile interne, de a-și satisface curiozitatea sau de a experimenta plăcere și satisfacție personală.

Aceste forme de motivație au un rol important în viața noastră de zi cu zi, deoarece pot influența nivelul nostru de performanță [3, pp. 54-65].

Concluzii

În concluzie, motivația este un factor important în comportamentul și performanța umană, influențând modul în care oamenii își stabilesc

obiectivele, își direcționează eforturile și își gestionează comportamentul în direcția dorită.

În ceea ce privește condițiile externe, distingem:

- *Acces la resurse educaționale* – femeile întâmpină dificultăți în ceea ce privește resursele educaționale, cum ar fi manualele școlare, materialele de învățare online sau accesul la biblioteci; lipsa acestora poate afecta capacitatea lor de învățare și de a-și dezvolta capacităților, abilitățile și cunoștințele;
- *Suport familial și comunitar* – este esențial pentru succesul în învățare, deoarece femeile care nu beneficiază de sprijinul familiei sau al comunităților întâmpină dificultăți în a face față provocărilor educaționale;
- *Climatul educațional și cultural* – influențează percepțiile și așteptările referitoare la rolurile și abilitățile femeilor în educație și în societate; confruntarea femeilor cu discriminarea sau cu stereotipuri negative de gen pot întâmpina dificultăți în atingerea obiectivelor propuse.
- *Responsabilitățile familiale* – femeile au mai multe responsabilități decât bărbații, ceea ce poate reduce timpul disponibil pentru învățare și dezvoltare personală.

În învățare, condițiile externe reprezintă factorii din mediul înconjurător ce influențează procesul de învățare și performanța elevului. Așadar, acestea sunt:

1. Mediul fizic – se referă la locul unde are loc învățarea, cum ar fi sala de clasă, biblioteca, laboratorul de științe, sau chiar mediul online în cazul învățării la distanță. Mediul școlii reprezintă ansamblul factorilor naturali și sociali, materiali și spirituali, angajați în activitatea formării și dezvoltării personalității umane și poate avea un impact semnificativ asupra motivației și implicării elevilor în procesul de învățare. Astfel, lumina, zgomotul organizarea spațiului, precum și temperatura pot influența concentrarea și atenția elevului.

2. Mediul familial – reprezintă unul dintre cei mai importanți factori externi ai învățării și dezvoltării personalității umane influențând dezvoltarea psihică și fizică a copilului. Acesta poate influența în mod semnificativ valorile, comportamentele și atitudinile copilului în ceea ce

privește educația și învățarea. Iată câteva moduri unde mediul familial influențează procesul de învățare:

- ***suportul emoțional*** – un mediu familial cald și suportiv oferă copilului o bază emoțională solidă, care îl ajută să se simtă în siguranță și încrezător în sine în timpul procesului de învățare; prin încurajare, susținere și afecțiune, părinții pot contribui la creșterea motivației în ceea ce privește învățarea.
- ***modelarea comportamentului*** – părinții și membrii familiei reprezintă modele de rol pentru comportamentele și atitudinile legate de învățare; de obicei, copiii tind să imite comportamentele adulților din jurul lor, deci mediul familial unde învățarea este valorizată și promovată poate influența în mod pozitiv atitudinea copilului față de școală și învățare.
- ***implicarea în educație*** – părinții care se implică activ în educația copilului, participă la întâlniri cu profesorii, la activitățile școlare oferind sprijin în cadrul temelor si proiectelor, pot contribui la succesul academic al copilului. Deci, colaborarea între familie, școală și comunicarea deschisă pot crea un mediu favorabil învățării.
- ***resursele material și financiare*** – disponibilitatea resurselor materiale și financiare în mediul familial, cum ar fi cărțile, materialele educaționale suplimentare și accesul la tehnologie, poate oferi copilului oportunități suplimentare pentru învățare și explorare [7, pp. 123-127].

În ansamblu, mediul familial joacă un rol esențial în formarea și dezvoltarea copilului, inclusiv în ceea ce privește succesul său în educație. Prin crearea unui mediu stimulativ și suportiv, părinții pot influența pozitiv procesul de învățare și pot contribui la realizarea potențialului maxim al copilului lor.

1. ***Biserica***, ca factor extern al învățării, oferă un cadru pentru educația religioasă și morală învățând copiii despre credință, valorile etice și responsabilitatea socială. Ea promovează valorile și principiile morale cum ar fi iubirea, mila, dreptatea și compasiunea.
2. ***Mass-media***, un alt factor extern al învățării care furnizează informații și știri despre evenimentele actuale, cultură, politică și alte domenii. De

asemenea, aceasta oferă o platformă pentru interacțiune și colaborare între oamenii din întreaga lume. Prin intermediul rețelelor sociale, forumurilor online și alte platforme de comunicare digitală, oamenii pot împărții idei, experiențe și cunoștințe, pot colabora la proiecte și pot învăța unii de la alții într-un mod interactiv și dinamic.

3. ***Instituțiile culturale***, pot fi medii prielnice de transmitere a valorilor, sunt dedicate promovării și conservării culturii și artei și pot juca un rol important în educația și dezvoltarea personală. Iată câteva instituții culturale care pot influența învățarea:
   - muzeele – oferă oportunități de învățare prin expunerea de obiecte istorice, opera de artă și alte elemente culturale;
   - bibliotecile – oferă acces la o gamă largă de resurse educaționale cum ar fi: cărți, reviste, dicționare și resurse digitale;
   - teatrele – oferă oportunități de învățare prin intermediul artei și divertismentului;
   - centrele culturale și comunitare – oferă programe și activități care promovează învățarea și participarea comunitară [9, pp. 42-47].

Aceste condiții interne și externe ale învățării interacționează și se completează reciproc, influențând în mod substanțial procesul de învățare și dezvoltare a individului contribuind la creșterea și îmbunătățirea procesului educațional.

Așadar, pentru a depăși aceste piedici este important să se adopte măsuri care să promoveze egalitatea de gen în educație, să creeze un mediu educațional și social care să încurajeze și să susțină femeile în procesul lor de învățare. Aceste măsuri pot include campanii de conștientizare și educare despre stereotipurile de gen, politici care să asigure accesul echitabil la educație și sprijinul familial și comunitar pentru femei în procesul lor de învățare.

Deci, piedicile întâmpinate de femei în procesul de învățare sunt adesea influențate de o combinație de condiții interne și externe. Factori precum stereotipuri de gen, accesul limitat la resursele educaționale și sprijinul familial, comunitar pot afecta încrederea, motivația și succesul femeilor în procesul de învățare.

Combaterea acestor obstacole necesită acțiuni la nivel individual, instituțional și societal. Este esențial să se ofere sprijin și încurajare femeilor pentru a-și dezvoltă încrederea în sine, pentru a-și urma pasiunile și aspirațiile educaționale.

În concluzie, piedicile întâmpinate de femei în procesul de învățare subliniază necesitatea unei abordări comprehensive și integrate pentru a promova egalitatea de gen în educație. Aceste piedici sunt rezultatul unor condiții interne și externe cum ar fi accesul la resurse și sprijinul familial și comunitar.

Bibliografie

Bruner, Jerome S. (1974). *Beyond the Information Given. Studies in the Psychology of Knowing,* George Allen and Unwin Ltd., Editura W. W. Norton&Company, London.

Cozma, T. (1998). *Școala și „Educațiile paralele”,* Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași.

Cristea, S. (2017). *Instruirea/Procesul de învățământ – volumul VI,* Editura Didactica Publishing House, București.

Cucoș, C. (2000). *Pedagogie,* pref. de Adrian Neculau, Editura Polirom, Iași.

Cucoș, C. (2002). *Pedagogie,* Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Polirom, Iași.

Kant, I. (1992). *Tratat de pedagogie. Religia în limitele rațiunii,* Editura Agora, Iași.

Lemeni, G.; Miclea, M. (2008). *Consiliere și orientare. Ghid de educație pentru carieră,* Editura ASCR, Cluj-Napoca.

Neacșu, I. (1990). *Instruire și învățare,* Editura Științifică, București.

Tomșa, G. (2005). *Psihopedagogie preșcolară și școlară,* Editura CNI „CORESI” S.A., București.

Combaterea efectelor negative ale stereotipurilor de gen în educație prin strategii de dezvoltare a competențelor de alfabetizare

---

Combating the Negative Effects of Gender Stereotypes in Education Through Strategies for Developing Literacy Skills

ELENA-BIANCA STELEA[1]

Abstract

Building literacy skills at early school age is a crucial stage in children`s development and includes confronting gender stereotypes. Gender stereotypes are preconceived notions about roles, characteristics, behaviors, and abilities considered typical of women and men. Gender stereotypes have a long history and have significantly influenced the way boys and girls have been perceived and educated throughout time.

At early school age, gender stereotypes can have negative effects on children`s development, including: limiting options and aspirations, perpetuating gender inequality, stigmatization and exclusion, pressure to conform, impact on social and emotional development. Combating gender stereotypes is important for promoting gender equality and diversity both in the educational environment and in society.

Therefore, combating the negative effects of gender stereotypes through effective strategies is essential in the process of developing literacy skills. Some of these are: developing critical thinking and social skills, promoting positive gender role models, stimulating creativity and individual expression, diversifying reading materials and educational resources, promoting non-sexist education, non-discriminatory games and activities.

In conclusion, by implementing these strategies in the process of developing literacy skills, schools can play a crucial role in combating gender stereotypes and promoting a more equitable and inclusive society.

---

[1] Profesor învățământ primar, Școala Gimnazială „Nicolae Bălcescu”, Drăgășani, România.

Keywords: *education, stereotype, competence, literacy, strategy.*

În ultimele decenii educația constituie un domeniu în continuă evoluție, atât din punct de vedere teoretic, cât și din punct de vedere practic, ceea ce presupune o analiză și o interpretare mereu înnoită. Educația copilului reprezintă una dintre cele mai dificile și solicitante acțiuni, mai întâi ale unui părinte, și apoi ale unui profesor.

Datorită faptului că trăim într-o lume aflată în continuă evoluție, realitățile la care trebuie să se adapteze școala românească și multitudinea de situații în care cadrul didactic este pus necesită o cunoaștere cât mai profundă a aspectelor ce pot influența desfășurarea procesului instructiv – educativ.

Educația reprezintă activitatea de formare – dezvoltare a personalității elevului, cu scopul de a se integra mai ușor în societate, ținându-se cont de relația dintre cadrul didactic și elev. Ea nu se limitează doar la dobândirea de cunoștințe academice, ci include și dezvoltarea abilităților practice, precum: comunicarea eficientă, colaborarea în echipă, gândirea critică sau rezolvarea de probleme. De asemenea, educația își propune să promoveze și dezvoltarea atitudinilor pozitive și valorilor, cum ar fi: responsabilitatea, respectul, toleranța, empatia.

Prin educație, individul își îmbunătățește capacitatea de a înțelege lumea din jurul său, de a-și dezvolta potențialul și de a contribui la progresul societății. Ea joacă un rol foarte important în formarea identității individului, în promovarea unei societăți echitabile și prospere, dar și în integrarea socială și profesională a acestuia [8, pp. 51-52].

Bineînțeles că, în funcție de contextul în care are loc, dar și de structura și scopul său, educația poate fi ***formală, informală*** sau ***non-formală***.

Educația formală se desfășoară într-un cadru instituționalizat, după norme și reguli clar stabilite, ea oferind elevului posibilitatea de a „intra” în tainele unei munci organizare, de a da un caracter formal unui sistem de cunoștințe ce reiese din acțiunea procesului instructiv-educativ, plecând de

la achiziții istorice și până la achiziții practice, achiziții formalizate și concretizate și în plan social, nu numai în plan educațional.

Educația nonformală oferă posibilitatea indivizilor de a abstractiza cunoștințele însușite în mod practic, răspunzând la necesitățile concrete de acțiune, ocolind acțiunea proprie de predare. La această formă de educație, printer obiectivele specific, se numără și alfabetizarea, ajutarea populației în a pune în valoare anumite resurse, susținerea în inițierea unei noi activități, etc. [Cucoș, 2000, pp. 35-37]. Acțiunile desfășurate pe parcursul acestui tip de educație vin în întâmpinarea celor care nu au posibilitatea de a urma o școlarizare normal, și aici ne referim la locuitorii din zone retrase, izolate, sărace, analfabeții, persoane cu nevoi speciale, etc. [5, p. 566].

Educația informală include toate acele informații primite, învățate într-un mod neorganizat, prin explorări personale în momentul în care este declanșat un interes pentru un anumit subiect, având libertatea de gestionare proprie a procesului de formare.

Însă, indiferent de forma sa, educația este un pilon fundamental al dezvoltării individuale și sociale, dar și un instrument în promovarea progresului și bunăstării umane. Toate cele trei forme ale educației au câte ceva specific, fiind ideal ca acestea să fie îmbinate pentru a ajunge la rezultate excelente.

Așadar, educația reprezintă un proces complex și continuu de dobândire și transmitere a cunoștințelor, abilităților, valorilor și atitudinilor, care are ca scop dezvoltarea intelectuală, emoțională, socială și morală a individului. Este un proces care de desfășoară pe tot parcursul vieții și poate avea loc într-o varietate de contexte [1, pp. 37-38].

În concluzie, educația este cea care creează valori, cea mai importantă valoare fiind educatul, însă, ea însăși este cea care se realizează prin valori, mai exact cu ajutorul conținuturilor, obiectivelor, metodologiilor educaționale și a finalităților. Ea este cea cu ajutorul căreia sunt formate și dezvoltate competențele, atitudinile, trăsăturile caracteriale, comportamentele și viziunile.

Deci, prin educație nu obținem numai competențe, acestea fiind totuși, considerate niște achiziții fundamentale, dar nu și cărămizile de bază ale acesteia [2, pp. 59-61].

Conceptul de „competență” a fost definit mai întâi având ca scop principal evaluarea activității cadrelor didactice în ceea ce privește eficiența actului de predare – învățare, dar și de emitere a unor judecăți predictive, aici fiind aduși în discuție profesorii tineri.

De-a lungul timpului, renumiți cercetători au fost preocupați de definirea acestui concept, aducând în discuție, mai întâi „competența profesorului”, competență despre care s-a considerat ca fiind o trăsătură unică, ajungând astfel să definească competența ilustrând viziuni unilaterale, luând în calcul structura de personalitate a profesorului sau normele pedagogice sau interacțiunea dintre cerințele profesionale și însușirile acestora.

Așadar, conceptul de „competență” este privit ca un „semifabricat” compus din două straturi diferite, dar care sunt reunite, mai exact, latura socială și cea obiectivă.

Latura socială este cea care cuprinde natura umană ce are informațiile și cunoştințele, iar cea obiectivă se referă la modul de funcționare, de operare într-un mod practic cu aceste informații și cunoștințe.

În concluzie, competența este capacitatea unei persoane de a realiza anumite activități sau sarcini într-un mod eficient sau eficace. Aceasta nu implică doar cunoștințe teoretice, ci și abilități practice, aptitudini, atitudini adecvate pentru îndeplinirea unei anumite sarcini sau pentru rezolvarea unei probleme într-un context specific.

Așadar, ea reprezintă un element central în succesul personal și profesional al unei persoane și în performanța unei organizații și poate fi dobândită și dezvoltată prin învățare formală, experiență practică, dar și prin formare continua [6, pp. 15-17].

Conform Cadrului de Referință al Curriculumului Național din Republica Moldova, competențele reprezintă *„un pachet transferabil și multifuncțional de cunoștințe, capacități, deprinderi, abilități, valori și atitudini care permit individului să-și realizeze împlinirea și dezvoltarea profesională, incluziunea socială și inserția profesională în domeniul respectiv. Competența se naște și se formează la confluența sensurilor date de verbele* ***a ști, a ști să faci, a ști să fii, a ști să conviețuiești, a ști să devii,*** *deci nu este rezultatul acțiunii*

educaționale numai pe domeniul cognitiv, psihomotor, ci se raportează și la cele afectiv-atitudinale".[9, p. 18]

Gaston Mialaret definește competența ca *„o atitudine de a conduce după exigențele unui rol dat în vederea atingerii obiectivelor educative fixate de un sistem școlar determinat*".

De asemenea, el consideră că această aptitudine este pusă în evidență de comportamentul profesorului și efectele aduse elevilor atât pe termen scurt, cât și pe termen lung.

În vederea explicării conceptului de „competență didactică" trebuie luate în considerare atât dimensiunea psihologică, cât și cea psiho-socială și sociologică.

Analizând aceste dimensiuni ajungem la ideea că această competență rezultă dintr-un raport permanent al aptitudinilor solicitate ce sunt considerate factorii de personalitate ai profesorului, normativi și situaționali, mai exact, situația pedagogică concretă [6, p. 17].

J. Henry și J. Cormier aduc în discuție următoarele caracteristici de bază ale competenței:

- **exercitată** – se referă la faptul că situațiile educaționale se modifică, iar ea se dezvoltă gradual;
- **complexă** – se dezvoltă gradual, integrând într-un proces complex cunoștințele, strategiile, abilitățile și atitudinile;
- **relativă** – se dezvoltă continuu, întotdeauna existând loc de mai bine;
- **transferabilă** – are posibilitatea de a îmbunătății procedurile sau de a schimba mijloacele, aceasta putându-se aplica în diverse situații;
- **potențială** – poate fi proiectată și evaluată, astfel având posibilitatea de a genera performanțe;
- **completă și insecabilă** – nu poate fi divizată;
- **conștientizată și asociată necesităților și intențiilor** – se referă la faptul că cel care și-a însușit-o este conștient de ea și o poate gestiona în funcție de intenții și necesități [3, p. 49].

Competența are o structură triadică (cunoștințe, capacități/abilități, atitudini/valori), o natură integratoare, dinamism și automatism.

Competențele pot fi împărțite în mai multe categorii, precum:

1. **Competențele generale** – care se formează într-un domeniu de cunoaștere (abilități de comunicare, rezolvare de probleme, gândire critică, etc.);
2. **Competențele specifice unui domeniu sau unei profesii** – sunt componente ale competențelor generale și sunt realizabile într-o sferă îngustă (educație, programare, contabilitate, inginerie, etc.);
3. **Competențe universale –** sunt cele opt competențe structurate de Comisia Europeană [2, pp. 63-65].

Formarea competențelor prin diferite metodologii reprezintă un subiect de actualitate, cadrul didactic și elevul formând un parteneriat în desfășurarea actului didactic, profesorul fiind solicitat să-și părăsească rolul său de furnizor de informații, cunoștințe [4, p. 9].

În prezent, dialogul dintre cadrul didactic și elev, activitatea în grupuri, problematizarea, conversația, aprobarea sau dezaprobarea sunt metode ce urmăresc să-i activizeze pe elevi și să-i organizeze în grupuri sau echipe, în vederea cooperării.

Formarea și aplicarea competențelor este realizată de cadre didactice cu o calificare profesională și multă măiestrie pedagogică, astfel încât elevul să obțină cele mai bune rezultate, ajungând chiar la perfecțiune. Măiestria pedagogică reprezintă capacitatea cu care cadrul didactic selectează și combină metodele, formele și strategiile didactice [2, pp. 72-92].

În continuare, vom analiza competența de alfabetizare care se referă la capacitatea unei persoane de a citi, a înțelege, a interpreta și a utiliza informațiile scrise într-un mod eficient și eficace în diferite contexte. Aceasta nu se limitează doar la abilitatea de a decodifica cuvintele scrise, ci include și capacitatea de a analiza și de a evalua informațiile, de a face inferențe și de a le aplica în diverse situații.

Alfabetizarea este esențială pentru participarea activă și responsabilă în societate, pentru obținerea de oportunități educaționale și profesionale și pentru dezvoltarea personală și profesională pe termen lung. Este un aspect fundamental al educației și este considerată un drept uman fundamental.

Dezvoltarea competențelor de alfabetizare reprezintă un proces continuu și complex ce implică multe aspecte și care poate începe de la o vârstă fragedă și poate continua pe tot parcursul vieții [13].

Competențele de alfabetizare pot fi dezvoltate și îmbunătățite prin oferirea unui mediu stimulativ pentru copii încă de la o vârstă fragedă, prin activități precum cititul cu copiii, jocurile interactive și interacțiunea cu diverse materiale scrise ce pot contribui la dezvoltarea abilităților de citit și scris.

De asemenea, accesul la educația de calitate, atât într-un cadru formal, cât și prin intermediul programelor non-formale poate contribui la dezvoltarea competențelor de alfabetizare, acest lucru putând fi făcut prin programe de lectură și scriere și prin activități practice care implică utilizarea acestor abilități.

Lectura regulată și diversificată poate contribui semnificativ la dezvoltarea vocabularului, la îmbunătățirea abilităților de citire și la dezvoltarea gândirii critice. Pentru a spori interesul pentru lectură și consolidarea competențelor de alfabetizare este ideal să-i încurajăm pe copii să citească pentru plăcere, dar și să aibă acces la o varietate de materiale de lectură.

Tehnologia poate fi și ea o resursă valoroasă pentru dezvoltarea competențelor de alfabetizare, prin utilizarea aplicațiilor și platformelor educaționale, a resurselor online și a instrumentelor digitale ce oferă acces la materiale variate și interactive care să sprijine învățarea și practicarea abilităților de citire și scriere.

Și, în final, promovarea unei abordări critice este o altă modalitate de a dezvolta competențele de alfabetizare prin învățarea și practicarea abilităților de alfabetizare critică, acestea fiind esențiale în lumea modernă, plină de informații. Dezvoltarea capacității de a evalua informațiile în mod critic, de a recunoaște sursele credibile și de a evita dezinformarea și manipularea sunt aspecte importante ale competenței de alfabetizare în era digitală.

Dezvoltarea competențelor de alfabetizare este un proces pe termen lung, iar implicarea continuă în activități care să promoveze aceste

competențe poate aduce beneficii semnificative atât în viața personală, cât și în viața profesională a individului.

Așadar, formarea competenței de alfabetizare la vârsta școlară mică reprezintă o etapă crucială în dezvoltarea copiilor și include confruntarea cu stereotipurile de gen [11].

În vederea obținerii succesului personal și profesional este esențială dezvoltarea competențelor de alfabetizare, lucru care poate fi îndeplinit prin aplicarea unor strategii eficiente, precum:

- promovarea cititului și scrisului – se realizează prin stimularea interesului și pasiunii pentru citit și scris prin promovarea accesului la cărți și resurse de lectură variate și interesante, organizarea de activități de lectură și scriere creativă, precum și încurajarea exprimării individuale prin intermediul scrisului;
- dezvoltarea abilităților de gândire critică – se realizează prin stimularea abilităților de gândire critică ce implică promovarea discuțiilor și dezbaterilor, analiza textelor și a informațiilor din mai multe surse și evaluarea critică a argumentelor și perspectivelor;
- utilizarea tehnologiei de învățare – poate face procesul de învățare captivant și interactiv, oferind astfel, oportunități pentru explorare și practică într-un mod adaptabil și personalizat; tehnologia este un instrument valoros pentru dezvoltarea competențelor de alfabetizare;
- promovarea învățării interactive și experențiale – implică activități practice și experiențiale, precum vizite la muzee sau laboratoare, jocuri de rol, simulări și proiecte de cercetare și creativitate;
- sprijinirea învățării personalizate – elevii au oportunitatea de a-și dezvolta competențele de alfabetizare într-un mod adaptat nevoilor și preferințelor individuale, fiecare individ având propriul ritm și stil de învățare, având acces la resurse și suport adaptate nivelului de lor de dezvoltare și intereselor lor specifice;
- parteneriatele cu părinții și școala – sunt deosebit de benefice, deoarece pot crea un mediu de învățare susținător și stimulant pentru elevi, oferind suport și resurse suplimentare în afara clasei.

Prin implementarea acestor strategii și prin angajamentul continuu pentru promovarea alfabetizării, se contribuie la crearea unui mediu

educațional în care toți elevii dobândesc competențe solide de citire, scriere și gândire critic, pregătindu-i pentru contribuția lor în societate și succesul în viață [8, pp. 351-360].

Stereotipurile de gen sunt concepții preconcepute despre rolurile, caracteristicile, comportamentele și abilitățile considerate tipice pentru femei și bărbați.

Aceste stereotipuri sunt adesea încorporate în cultură și pot influența percepțiile și comportamentele individuale într-un mod subtil sau explicit. Câteva exemple comune de stereotipuri de gen sunt:

- **rolurile de gen tradiționale** – se referă la faptul că bărbații ar trebui să fie responsabili pentru câștigul de bani și pentru susținerea familiei, iar femeile ar trebui să fie responsabile de îngrijirea gospodăriei și a copiilor;
- **asocieri între trăsături și gen** – includ ideea că bărbații ar trebui să fie puternici, independenți și raționali, în timp ce femeile ar trebui să fie sensibile, empatice și comunicative;
- **alegerea ocupațiilor** – alegerea carierei poate fi influențată de stereotipurile de gen, pornind de la ideea că anumite profesii sunt mai potrivite pentru un anumit gen și anume: bărbații sunt mai potriviți pentru cariere în domenii precum inginerie sau construcții, în timp ce femeile sunt mai potrivite pentru cariere în domenii precum îngrijirea sănătății sau învățământul;
- **aspectul fizic** – plecând de la ideea că femeile trebuie să fie subțiri și frumoase conform standardelor culturale, în timp ce bărbații ar trebui să fie musculoși și înalți, se observă că percepția aspectului fizic poate influența stereotipurile de gen;
- **comportamentele și interesele** – se referă la faptul că așteptările legate de comportamente și interese influențează stereotipurile de gen, deoarece bărbații ar trebui să fie interesați de sporturi și de mașini, în timp ce femeile trebuie să fie interesate de modă și frumusețe.

Așadar, stereotipurile de gen sunt restrictive și pot limita libertatea individuală și egalitatea de șanse, lucru ce trebuie conștientizat astfel încât să căutăm soluții pentru combaterea acestora implicând conștientizarea

acestora, promovarea unei perspective mai echitabile și încurajarea diversității și egalității de gen în societate și cultură [14].

Stereotipurile de gen au o istorie îndelungată și au influențat în mod semnificativ modul în care s-au perceput și s-au educat băieții și fetele de-a lungul timpului.

Deși, principiul egalității dintre femei și bărbați încearcă să combată inegalitățile de gen și s-au făcut progrese în acest sens pentru a se elimina, acestea continuă să existe și în ziua de astăzi, afectând atât drepturile de bază ale omului, dar și dreptul la o educație de calitate [12].

Astăzi, termenul de „gen” poate fi definit atât din punct de vedere psihologic, cât și din punct de vedere socio-politic. Așadar, din punct de vedere psihologic, „genul” se referă la atributele bărbaților și ale femeilor, mai exact la caracteristicile psihologice și comportamentele ce îi diferențiază pe aceștia.

Din punct de vedere socio-politic, „genul” reprezintă o construcție socială ce se învață de-a lungul timpului, acceptând anumite comportamente și atitudini, astfel realizându-se această diferență între femei și bărbați. Educația este unul dintre domeniile ce încearcă să promoveze egalitatea de gen. Astfel, școala nu este numai un instrument de educație, ci și un instrument de schimbare social, de transmitere, producere de prejudecăți și stereotipuri, dar și de transformare a acestora, de promovare a egalității de gen.

La vârsta școlară mică, stereotipurile de gen pot avea efecte negative asupra dezvoltării copiilor, printre care: limitarea opțiunilor și aspirațiilor, perpetuarea inegalității de gen, stigmatizarea și excluziunea, presiunea de a se conforma, impactul asupra dezvoltării sociale și emoționale.

Combaterea stereotipurilor de gen este importantă pentru promovarea egalității de gen și a diversității, atât în mediul educațional, cât și în societate.

Așadar, combaterea efectelor negative ale stereotipurilor de gen prin strategii eficiente este esențială în procesul de dezvoltare a competențelor de alfabetizare. Câteva dintre acestea sunt: dezvoltarea gândirii critice și a abilităților sociale, promovarea modelelor pozitive de gen, stimularea creativității și a exprimării individuale, diversificarea materialelor de lectură și a resurselor educaționale, promovarea educației non-sexiste, jocuri și activități non-discriminatorii.

Stereotipurile de gen pot avea multiple efecte negative în domeniul educației, atât asupra elevilor, cât și asupra profesorilor. Așadar, câteva dintre aceste efecte sunt:

1. Limitarea opțiunilor pentru carieră – se referă la faptul că stereotipurile de gen influențează alegerile educaționale și de carieră ale elevilor, deoarece fetele sunt încurajate să urmeze domenii considerate „feminine”, precum învățământul, asistența medicală sau socială, pe când băieții sunt încurajați să urmeze domenii considerate „masculine”, cum ar fi informatica, ingineria, etc. Această limitare a opțiunilor pentru carieră, limitare ce nu ține seama de aptitudini și interese, poate împiedica dezvoltarea elevului.
2. Reproducerea inegalității de gen – stereotipurile de gen amplifică și perpetuează inegalitățile de gen în educație, datorită faptului că ele contribuie la segregarea de gen în anumite domenii, discipline sau nivele de educație.
3. Impactul asupra relațiilor și comportamentelor în școală – apare datorită faptului că stereotipurile de gen influențează modul în care elevii interacționează între ei, dar și modul în care interacționează cu profesorii; de exemplu, bărbaților li sunt atribuite roluri de putere și conducere care pot duce la perpetuarea comportamentelor agresive și dominante în relațiile interpersonale, pe când femeile au roluri de supunere și pasivitate, ceea ce duce la subestimarea contribuției lor în cadrul proiectelor sau a grupurilor de lucru.
4. Efecte asupra performanțelor școlare – așteptările pot influența modul în care elevii sunt tratați și evaluați la școală, deoarece, în general, se așteaptă ca băieții să aibă rezultate mai bune la științele exacte, iar fetele să fie mai implicate în activitățile artistice și în domenii umaniste, lucru ce poate afecta încrederea în sine, dar și performanța școlară.

În concluzie, în educație, combaterea stereotipurilor de gen este esențială astfel încât fiecare elev să își poată dezvolta potențialul pe deplin, indiferent de genul său [articol Anca Mot].

Combaterea efectelor negative ale stereotipurilor de gen este semnificativă în vederea promovării unei culturi a egalității și a diversității în mediul școlar. Există o multitudine de strategii eficiente ce pot fi aplicate

în vederea creării unui mediu educațional inclusiv și echitabil. Dintre acestea, amintim:

- un prim pas îl reprezintă **educarea** elevilor, părinților și profesorilor cu privire la stereotipurile de gen, dar și **conștientizarea** modului în care acestea afectează mediul educațional; acest lucru se poate realiza prin desfășurarea și participarea la sesiuni de formare și conștientizare ce oferă informații despre originile și impactul stereotipurilor de gen, dar care pot promova și o înțelegere mai profundă a diversității și a egalității de gen;
- o altă strategie este **dezvoltarea unui curriculum echitabil și non-discriminatoriu** ce reflectă diversitatea, dar care să evite stereotipurile de gen, strategie ce se poate realiza prin alegerea de materiale educaționale, dar și a unor exemple care prezintă diverse perspective și modele de roluri de gen care contribuie la promovarea unei educații echitabile și incluzive;
- **încurajarea** elevilor de către profesori, dar și de către consilierii școlari, în vederea **alegerii unor ocupații** care să corespundă cu aptitudinile și interesele lor, neluând în considerare stereotipurile de gen existente cu privire la faptul că femeilor li se potrivesc anumite domenii, iar bărbaților altele; de asemenea, cadrele didactice și consilierii școlari pot oferi informații, modele de rol pozitive și inspiraționale pentru diverse ocupații și domenii de activitate astfel încât elevii să poate alege și conștientiza mai ușor ceea ce li se potrivește;
- **dezvoltarea abilităților de gândire critică, promovarea și evaluarea** informațiilor îi ajută pe elevi să recunoască stereotipurile de gen, dar și să le conteste atât în mediul educațional, cât și în afara acestuia;
- **implicarea părinților** în activități de combatere a stereotipurilor de gen, dar **și a comunității**, prin organizarea de evenimente și programe educaționale, precum și colaborarea cu organizații și grupuri interesate în promovarea egalității de gen, poate fi benefică și poate spori impactul acțiunilor în acest sens.

În concluzie, prin aplicarea acestor strategii și prin crearea unui mediu educațional care să promoveze egalitatea, respectul reciproc și diversitatea,

școlile au un rol semnificativ în eliminarea efectelor negative ale stereotipurilor de gen, dar și în promovarea unei societăți educate [10].

Bibliografie

Cucoș, C. (2000). *Pedagogie,* pref. de Adrian Neculau, Editura Polirom, Iași.

Dumbraveanu, R.; Pâslaru, V.; Cabac, V. (2014). *Competențe ale pedagogilor: Interpretări,* TEMPUS, Univ. Ped. de Stat „Ion Creangă” din Chișinău (UPSC), Univ. de Stat „Alecu Russo” din Bălți (USB), Continental Grup, Chișinău.

Henry, J.; Cornier, J. (2006). *Qu`est-ce qu`une compétence?* În: *Les archives de DISCAS.*

Ionescu, M.; Radu, I. (2001). *Didactica modernă,* Editura Dacia, Cluj-Napoca.

Landsheere, V. (1992). *L'éducation et la formation*, PUF, Paris.

Marcus, S. (coord.); Gherghinescu, R.; Mânzat, I.; Neacșu, G.; Nicola, G.; Săucan, D. Ș. (1999). *Competența didactică: perspectivă psihologică,* Editura All Educational, București.

Moț, A.; *Egalitatea de gen și educația pentru egalitate de gen – Rolul ONU,* pe https://revista.irdo.ro/pdf/2018/revista_3_2018/02_Anca_Mot.pdf, site accesat la data de 04.05.2024, ora 10.43.

Pânișoară, I.-O.; Manolescu, M. (2019). *Pedagogia învățământului primar și preșcolar,* vol. 1, Editura Polirom, Iași.

Pogolșa, L.; Crudu, V. (coord.); Guțu, V.; Bucun, N; Ghicov, A. [et al.] (2017). *Cadrul de referință al curriculumului național,* Tipografia Centrală, Chișinău.

Proca, C.; Gall, E.; *GenderEd: „Combaterea stereotipurilor de gen în educație și în orientarea profesională”,* pe https://aleg-romania.eu/wp-content/uploads/2018/09/Analiza-privind-stereotipurile-de-gen-in-Romania.pdf, accesat 08.05.2024.

https://edict.ro/alfabetizarea/, accesat 02.05.2024.

https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1223?language_content_entity=ro accesat 28.04.2024.

https://qualitrainer.eu/competente-de-alfabetizare/, accesat 02.05.2024.

https://ro.wikipedia.org/wiki/Stereotip_de_gen, accesat 25.04.2024.

Diversitatea de gen în securitatea cibernetică în Republica Moldova: provocări și oportunități

Diversity of Gender in Cybersecurity in the Republic of Moldova: Challenges and Opportunities

LUCIA GUJUMAN[1], ZINOVIA TOACĂ[2], VERONICA SOLTANICI[3]

Abstract

This article examines the role and impact of gender diversity in cybersecurity in the Republic of Moldova, with particular attention to the challenges and opportunities surrounding the current participation of women and other gender minorities in this crucial field. As technology becomes increasingly ubiquitous in modern society, cybersecurity has emerged as a major concern for governments, organizations, and individuals. However, in the Republic of Moldova, the participation of women and other underrepresented groups in the cybersecurity domain remains limited. Through a comprehensive analysis of the factors influencing this gap, we highlight the cultural, social, and institutional barriers that hinder equal access to cybersecurity careers. Additionally, we showcase existing initiatives and strategies aimed at addressing these challenges and promoting gender diversity in this domain.

Furthermore, we analyze the benefits of a diversified team in terms of innovation, creativity, and resilience in the face of continually evolving cyber threats. We also explore how increased representation of women and gender minorities can contribute to a more comprehensive and robust approach to cybersecurity in the Republic of Moldova. This study underscores the importance of promoting gender diversity in cybersecurity and provides recommendations

[1] Conferențiar universitar, Academia de Studii Economice din Moldova, gujuman.lucia@ase.md

[2] Conferențiar universitar, Academia de Studii Economice din Moldova, toaca@ase.md

[3] Asistent universitar, Academia de Studii Economice din Moldova, soltanici.veronica@ase.md

for future actions aimed at supporting inclusion and equality of opportunity in this vital domain for digital development and national security.

Keywords: *gender diversity, cybersecurity, challenges and opportunities, digital development*

Introducere

În era digitală în continuă evoluție, securitatea cibernetică devine din ce în ce mai crucială pentru protejarea informațiilor sensibile și a infrastructurilor critice. Republica Moldova, ca și alte țări, se confruntă cu provocări semnificative în acest domeniu, iar diversitatea de gen poate juca un rol esențial în abordarea acestor provocări.

Conform unui raport recent al Organizației Internaționale a Muncii (OIM), în domeniul securității cibernetice, doar aproximativ 25% din forța de muncă este formată din femei. În plus, conform Forumului Economic Mondial, femeile reprezintă doar 20% din totalul forței de muncă din industria tehnologică și doar 11% din profesioniștii de securitate cibernetică. Aceste cifre evidențiază o discrepanță semnificativă între reprezentarea femeilor și bărbaților în domeniul securității cibernetice.

Conform raportului anual prezentat de Cybersecurity Workforce Report 2022, procentul femeilor implicate în domeniul securității în diverse țări, este prezentat în graficul de mai jos [9]:

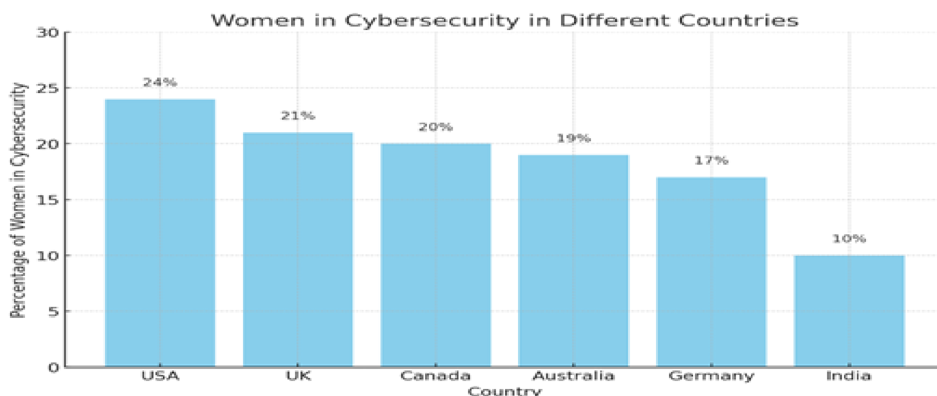

Fig. 1. Femei în securitatea cibernetică

Sursa: elaborat de autor în baza datelor Cybersecurity Workforce Report, 2022

Aceste statistici reflectă participarea femeilor în securitatea cibernetică la nivel mondial, evidențiind că, deși există o prezență notabilă, femeile sunt încă subreprezentate în acest domeniu, comparativ cu bărbații.

Diversitatea de gen aduce perspective noi și abordări inovatoare în orice domeniu, iar securitatea cibernetică nu face excepție. Prin includerea femeilor și a altor minorități de gen în echipele de securitate cibernetică, avem oportunitatea de a beneficia de diverse competențe, experiențe și moduri de gândire. Acest lucru poate duce la identificarea și soluționarea mai eficientă a amenințărilor cibernetice, precum și la crearea de strategii mai robuste de securitate.

De asemenea, promovarea diversității de gen în securitatea cibernetică poate contribui la eliminarea inegalităților de gen și la promovarea egalității de șanse în acest domeniu. Prin crearea unui mediu de lucru inclusiv și echitabil, putem atrage mai mulți profesioniști talentați, indiferent de gen, și putem stimula inovația și excelența în securitatea cibernetică.

Scopul acestui articol este de a investiga rolul și impactul diversității de gen în cadrul securității cibernetice în Republica Moldova. Prin analiza provocărilor și oportunităților, ne propunem să evidențiem barierele care împiedică participarea egală a femeilor și a altor minorități de gen în acest domeniu crucial. De asemenea, ne propunem să identificăm inițiativele și strategiile existente care promovează diversitatea de gen și să evaluăm modul în care o mai mare reprezentare a femeilor și a minorităților de gen poate contribui la o securitate cibernetică mai robustă în Republica Moldova.

Contextul actual al diversității de gen în Republica Moldova

Egalitate de gen este o valoare de bază pentru societatea actuală. Conform Indicelui Global al Disparităților de Gen elaborat de Forumul Economic Mondial, Republica Moldova a obținut, în 2021, 0.77 puncte, fiind clasată pe locul 28 din 156 de țări, înregistrând o creștere de 0.55 puncte față de anul 2006. [8]. Și în Republica Moldova egalitatea de gen este un subiect important și se desfășoară o serie de inițiative pentru a promova și asigura drepturile egale și oportunitățile pentru femei și bărbați.

Ghidul privind Egalitatea de Gen în Moldova, elaborat de către UN Women (Entitatea Națiunilor Unite pentru Egalitate de Gen și Abilitarea Femeilor), prezintă și explică noțiunile și conceptele-cheie privind egalitatea de gen și discriminarea femeilor. De asemenea, oferă o privire asupra evoluției drepturilor femeilor și situației actuale din Republica Moldova. Ghidul abordează soluții pentru reducerea stereotipurilor de gen și asigurarea reală a egalității dintre femei și bărbați [7].

În prezent, participarea femeilor în domeniul securității cibernetice în Republica Moldova rămâne subreprezentată. Deși se observă o creștere a conștientizării cu privire la importanța diversității de gen în această industrie, există încă bariere semnificative care împiedică femeile să se implice în mod egal în acest domeniu.

Barierele culturale și sociale, precum stereotipurile de gen și așteptările tradiționale legate de rolurile sexelor, pot influența deciziile femeilor de a urma o carieră în securitatea cibernetică [1]. De asemenea, lipsa de modele și mentori feminini în acest domeniu poate descuraja femeile să își urmeze pasiunea pentru tehnologie și securitate cibernetică.

Statisticile relevante privind prezența și implicarea femeilor în industria securității cibernetice în Republica Moldova sunt încă limitate. Cu toate acestea, datele disponibile indică o proporție scăzută a femeilor în rolurile cheie din domeniul securității cibernetice, precum și o subreprezentare în programele de educație și formare în tehnologie și securitate cibernetică. Este necesară o mai mare transparență și colectare de date pentru a înțelege mai bine pe deplin situația femeilor în acest domeniu și pentru a dezvolta strategii și inițiative eficiente pentru a promova diversitatea de gen și incluziunea în securitatea cibernetică în Republica Moldova. Potrivit unor cercetări, procentul femeilor angajate în sectorul tehnologic în Republica Moldova este relativ scăzut, iar acest lucru se poate reflecta și în domeniul securității cibernetice.

Datele privind participarea femeilor în programele de formare și educație în domeniul securității cibernetice pot oferi o imagine asupra nivelului lor de implicare în acest domeniu. În general, există o discrepanță între numărul de bărbați și femei implicați în aceste programe, sugerând o inechitate în accesul la educație și formare în securitatea cibernetică.

La nivel global diverse organizații, instituții academice și guvernamentale au dezvoltat și promovat programe și inițiative pentru a crește numărul femeilor în domeniul securității cibernetice. Acestea includ programe de mentorat, cum ar fi Girls Who Code sau Women in Cybersecurity (WiCyS), care a instruit peste 300 000 de fete în domeniul Tehnologiilor Informaționale oferindu-le cunoștințe și abilități relevante în securitatea cibernetică și alte domenii conexe. De asemenea, există și programe de burse, cum ar fi SANS Women's Academy, care oferă burse pentru formare și certificare în domeniul securității cibernetice.

În Republica Moldova sunt depuse eforturi pentru a atrage mai multe femei în cariere legate de securitatea cibernetică. Universitățile și instituțiile de cercetare dezvoltă parteneriate cu instituții și organizații internaționale cu experiență in domeniul dat. Un exemplu este aderarea Academiei de Studii Economice din Moldova la Colegiul European de Securitate și Apărare al Uniunii Europene. Aceasta ar facilita, colaborarea între Academia de Studii Economice din Moldova și alte instituții europene de învățământ și cercetare în ceea ce privește proiecte comune de cercetare, schimburi academice și dezvoltarea de programe de studiu în domeniul securității cibernetice. Acest parteneriat poate contribui la creșterea implicării și a reprezentării femeilor în domeniul securității cibernetice în Republica Moldova, prin furnizarea de resurse, sprijin și oportunități de dezvoltare profesională și personală.

Este evident că participarea femeilor în domeniul securității cibernetice în Republica Moldova este limitată, iar această subreprezentare poate avea consecințe negative asupra diversității de idei și a capacității de inovare în acest domeniu critic. Este important să identificăm și să adresăm barierele care împiedică implicarea femeilor în securitatea cibernetică pentru a promova egalitatea de gen și pentru a beneficia de contribuția lor valoroasă în acest domeniu.

Provocările diversității de gen în securitatea cibernetică

În Republica Moldova, așa cum este și în alte țări, domeniul securității cibernetice se confruntă cu provocări specifice legate de diversitatea de gen. Aceste provocări sunt influențate de mai mulți factori care afectează modul

în care femeile sunt reprezentate și integrate în acest domeniu important. Femeile se confruntă cu numeroase provocări în ceea ce privește accesul, participarea și avansarea în domeniul securității cibernetice în Republica Moldova. Printre acestea se numără:

1. ***Subreprezentarea în educația și formarea inițială***: Femeile sunt adesea subreprezentate în programele de educație și formare în domeniul tehnologiei și al securității cibernetice, ceea ce le limitează accesul la cunoștințele și abilitățile necesare pentru a intra în acest domeniu.
2. ***Lipsa de modele feminine***: Absența modelelor feminine în poziții de lider și în echipele tehnice din industria securității cibernetice poate descuraja femeile să urmeze o carieră în acest domeniu și poate submina încrederea lor în propriile abilități.
3. ***Cultura organizațională masculinizată***: Multe organizații din domeniul securității cibernetice au o cultură organizațională masculinizată, care poate crea un mediu neprietenos sau chiar ostil pentru femei. Aceasta poate include stereotipuri de gen, discriminare și lipsa de sprijin pentru echilibrul dintre viața profesională și cea personală.

Stereotipurile de gen și discriminarea sunt obstacole semnificative în calea participării femeilor în domeniul securității cibernetice în Republica Moldova. Stereotipurile de gen pot influența percepția că femeile nu sunt la fel de capabile sau competente în domeniul tehnic sau că securitatea cibernetică este un domeniu exclusiv masculin. Discriminarea poate lua forma tratamentului nedrept sau al excluderii femeilor din oportunități de carieră sau de avansare în domeniul securității cibernetice.

În plus, alte bariere culturale sau instituționale pot include lipsa de politică și programe de incluziune de gen în organizații, care ar putea contribui la perpetuarea inegalităților de gen în acest domeniu. Este important să identificăm și să adresăm aceste provocări și bariere pentru a promova o participare echitabilă a femeilor în securitatea cibernetică și pentru a spori diversitatea de gen în acest domeniu crucial.

Oportunități pentru promovarea diversității de gen în Securitatea Cibernetică în R. Moldova

În Republica Moldova, există inițiative și programe care vizează promovarea participării și incluziunii femeilor în domeniul securității cibernetice. Acestea includ:

- ***Programe de mentorat și coaching***: Organizațiile pot implementa programe de mentorat care conectează femeile care doresc să intre sau să avanseze în domeniul securității cibernetice cu mentori experimentați care le pot oferi sfaturi, îndrumare și sprijin în dezvoltarea carierei lor.
- ***Program de educație și formare***: Dezvoltarea și promovarea programelor de educație și formare care vizează atragerea și retenția femeilor în domeniul securității cibernetice poate fi esențială. Aceste programe ar putea include burse pentru femei în domeniul tehnologiei, cursuri specializate și ateliere de lucru.
- ***Evenimente și rețele profesionale***: Organizarea de evenimente, conferințe și rețele profesionale care să ofere femeilor oportunitatea de a-și dezvolta abilitățile, de a-și extinde rețelele de contacte și de a-și împărtăși experiențele poate fi un alt mod eficient de a promova participarea și incluziunea lor în securitatea cibernetică.

Educația joacă un rol fundamental în promovarea diversității de gen în securitatea cibernetică. Prin oferirea unui acces egal la educație și formare în domeniul tehnologiei și al securității cibernetice, putem atrage și reține mai multe femei în acest domeniu. De asemenea, mentoratul și coaching-ul pot oferi femeilor sprijinul și îndrumarea necesare pentru a-și construi cariere de succes în securitatea cibernetică.

Academia de Studii Economice a fost gazda evenimentului „Women in Cybersecurity" cu ocazia zilei de 8 martie, Ziua Internațională a Femeii. Scopul acestui eveniment a fost de a promova diversitatea și incluziunea în domeniul securității cibernetice. Evenimentul a adunat peste 70 de participante din diverse domenii, inclusiv instituții de stat, mediul academic și sectorul de securitate națională. Prin intermediul prezentărilor, panelurilor de discuții și sesiunilor de networking, participantele au avut oportunitatea de a împărtăși experiențe, de a încuraja colaborarea și de a

identifica soluții pentru promovarea participării femeilor în securitatea cibernetică.

Prin organizarea unor astfel de evenimente și prin încurajarea participării femeilor în programe educaționale și de cercetare în securitatea cibernetică, universitățile din Moldova contribuie la creșterea numărului și a implicării femeilor în acest domeniu strategic.

Susținerea guvernamentală este, de asemenea, crucială în promovarea diversității de gen în securitatea cibernetică. Guvernul poate juca un rol important în crearea și implementarea politicilor și programelor care să sprijine includerea femeilor în domeniul securității cibernetice, precum și în asigurarea unei culturi organizaționale echitabile și incluzive în sectorul public și privat. Moldova a adoptat Legea securității cibernetice cu ajutorul și sprijinul UE. [3] Legea referitoare la securitatea cibernetică în Republica Moldova, proaspăt adoptată, a fost oficial publicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova la data de 2 mai 2023 și va deveni efectivă începând cu data de 1 ianuarie 2025. Această lege a fost elaborată cu sprijinul Uniunii Europene prin intermediul „Proiectului de Asistență Rapidă pentru Securitate Cibernetică în Republica Moldova". Legea a fost elaborată cu sprijinul specialiștilor din cadrul Academiei de Guvernare Electronică (eGA) din Estonia, care au oferit asistență Ministerului Dezvoltării Economice și Digitalizării în stabilirea unui cadru clar de responsabilitate în gestionarea securității cibernetice a țării. În plus, acești experți au dezvoltat cerințele de bază pentru securitatea cibernetică, un mecanism de gestionare și monitorizare a incidentelor cibernetice și platforme de schimb de informații.

Alți factori importanți în creșterea diversității de gen în securitatea cibernetică includ implicarea industriei, parteneriatele între organizații și universități, și promovarea conștientizării și a schimbării culturale în ceea ce privește percepțiile și așteptările legate de rolurile de gen în domeniul tehnologiei. Prin eforturi concertate și colaborare între diferite părți interesate, putem crea un mediu mai echitabil și incluziv pentru toți profesioniștii din securitatea cibernetică în Republica Moldova.

Exemple relevante

În lupta pentru o participare mai echilibrată a femeilor în domeniul securității cibernetice, numeroase inițiative și proiecte au demonstrat că schimbarea este posibilă și că rezultatele pot fi remarcabile. Câteva exemple de bune practici care au avut un impact semnificativ în promovarea diversității de gen în acest domeniu:

1. ***Women in Cybersecurity (WiCyS)*** **–** WiCyS [2], o organizație non-profit din Statele Unite, a devenit un reper în promovarea femeilor în securitatea cibernetică. Prin conferințe anuale, burse de studiu și programe de mentorat, WiCyS a reușit să atragă și să susțină o generație de femei talentate și pasionate în acest domeniu.
2. ***Girls Who Code*** **–** Programul educațional Girls Who Code a fost o forță motrice în creșterea participării femeilor în tehnologie. Prin cursuri gratuite de programare și informatică, acest program a reușit să inspire și să pregătească o generație de fete pentru cariere în securitatea cibernetică și în domeniile conexe.
3. ***CyberWayFinder*** – În Marea Britanie, programul CyberWayFinder a reprezentat un pas important în promovarea diversității de gen și a diversității etnice în securitatea cibernetică. Prin oferirea de mentorat și sprijin, acest program a deschis uși pentru femeile din comunitățile subreprezentate, ajutându-le să își construiască cariere de succes în acest domeniu.
4. ***TechUP Women*** **–** Proiectul TechUP Women din Regatul Unit a adus o schimbare semnificativă prin oferirea de burse de studiu, formare intensivă și mentorat pentru femeile din comunitățile subreprezentate. Astfel, acest program a contribuit la creșterea numărului de femei în securitatea cibernetică și în alte domenii tehnologice.
5. ***WiCS Moldova*** – În Republica Moldova, inițiativa WiCS a devenit un punct focal pentru promovarea participării femeilor în securitatea cibernetică. Prin organizarea de evenimente, ateliere și programe de mentorat, WiCS a reușit să creeze o comunitate puternică și sprijinitoare pentru femeile care doresc să își construiască cariere în acest domeniu.

6. **Institutul European de Studii Politice din Moldova –** IESPM, organizație neguvernamentală, non-profit de promovare a valorilor europene. Se facilitează o activitate coordonată, ambițioasă și proactivă în analiza subiectelor legate de securitatea europeană și politica de apărare, inclusiv securitatea cibernetică. Programele ce sunt oferite de IESPM își propun să încurajeze construirea comunității, să ofere îndrumări și să promoveze solidaritatea senior-junior, prezentând modele de rol și trasee de carieră ale femeilor lideri, încurajând în același timp crearea de rețele, schimbul de cunoștințe și mentorat pentru viitoarea generație de femei în securitate cibernetică.
7. **Girls Go CyberStart** (Fetele Aleg CyberStart) – este un exemplu relevant de proiect care a promovat cu succes diversitatea de gen în domeniul securității cibernetice este din Statele Unite ale Americii. Acest program a fost creat pentru a atrage și a educa fetele din liceu în domeniul securității cibernetice și a le încuraja să-și exploreze carierele în acest domeniu. Participantele sunt expuse la provocări practice și jocuri de puzzle care le învață conceptele de bază ale securității cibernetice și le oferă oportunități de a-și dezvolta abilitățile într-un mediu distractiv și interactiv.

Aceste exemple ilustrează modul în care programele și inițiativele educaționale pot juca un rol crucial în promovarea participării și incluziunii femeilor în securitatea cibernetică, atât în Republica Moldova, cât și în alte țări. Prin crearea de oportunități accesibile și motivante pentru femeile tinere de a se angaja în acest domeniu, putem construi o forță de muncă mai diversificată și mai rezilientă în ceea ce privește securitatea cibernetică.

Concluzii și recomandări

În Republica Moldova și în întreaga lume, participarea femeilor în domeniul securității cibernetice rămâne limitată, iar diversitatea de gen este o problemă importantă care trebuie abordată. Analiza noastră a relevat că femeile se confruntă cu numeroase provocări în ceea ce privește accesul, participarea și avansarea în acest domeniu, inclusiv bariere culturale, sociale și instituționale. Stereotipurile de gen, discriminarea și lipsa de modele

feminine în domeniul securității cibernetice contribuie la perpetuarea acestor inegalități.

Cu toate acestea, există oportunități și exemple de bune practici care demonstrează că schimbarea este posibilă. Inițiativele precum Women in Cybersecurity (WiCyS), Girls Who Code și proiectul TechUP Women au avut un impact semnificativ în promovarea participării și incluziunii femeilor în securitatea cibernetică. Aceste programe au oferit educație, mentorat și sprijin pentru femeile care doresc să își construiască cariere în acest domeniu.

Pentru a îmbunătăți participarea și incluziunea femeilor în securitatea cibernetică, recomandăm următoarele acțiuni:

1. Dezvoltarea și promovarea programelor de educație și formare în domeniul tehnologiei și al securității cibernetice, cu accent pe atragerea femeilor și a altor grupuri subreprezentate.
2. Implementarea programelor de mentorat și coaching care să ofere femeilor sprijinul și îndrumarea necesare pentru a-și construi cariere de succes în securitatea cibernetică.
3. Adoptarea unor politici și programe la nivel guvernamental și organizațional care să promoveze o cultură organizațională echitabilă și incluzivă în domeniul securității cibernetice.
4. Organizarea de evenimente, conferințe și rețele profesionale care să ofere femeilor oportunitatea de a-și dezvolta abilitățile, de a-și extinde rețelele de contacte și de a-și împărtăși experiențele.

Prin abordarea acestor recomandări și prin continuarea eforturilor pentru promovarea diversității de gen în securitatea cibernetică, putem crea un mediu mai echitabil și incluziv pentru toți profesioniștii din acest domeniu, contribuind astfel la securitatea și inovația în Republica Moldova și în întreaga lume.

Bibliografie

Utica University. *The Importance of Women in Cybersecurity*. https://programs.online.utica.edu/resources/article/importance-women-cybersecurity

WiCyS – *Women in Cybersecurity***.** https://www.wicys.org/

Press and information team of the Delegation to MOLDOVA. *Cu sprijinul UE, Moldova a adoptat Legea securității cibernetice.* https://www.eeas.europa.eu/delegations/moldova/cu-sprijinul-ue-moldova-adoptat-legea-securit%C4%83%C8%9Bii-cibernetice_ro?s=223

https://iwpr.net/sites/default/files/download/publication/IWPR-BREN-Cyber-Resilience-Moldova-Rom.pdf

Moldova Cybersecurity Forum 2024, evenimentul care anunță consolidarea securității cibernetice naționale – Ministerul Dezvoltării Economice și Digitalizării (gov.md)

https://www.securitatea-cibernetica.ro/studii-de-securitate-cibernetica/

Ghidul privind Egalitatea de Gen în Moldova. Egalitatea de gen în Moldova – Ghid pe înțelesul tuturor | UN Women.

Egalitate de gen în Moldova. Egalitatea de gen în Moldova | UN Women – Moldova

Cybersecurity Workforce Report 2022. https://www.isc2.org/

Patriarhatul – apariția și dezvoltarea sa social-istorică

Patriarchy – its Emergence and Social-Historical Development

MARINELA RUSU[1]

Abstract

Patriarchy, as a way of social-historical organization, is an undoubted cause of the neglect of women's rights throughout history. Built on the idea of the central role of men in society, patriarchy justifies and enacts the inferiority of women either biologically or by divine nature, placing them in a situation of submission and vulnerability.

The present paper aims to describe how, through the theories of great thinkers but also through the legislations addressed over time, women did not benefit from representation, thus remaining, for a long time, a disadvantaged category of society. Philosophical, biological and psychoanalytical arguments are presented in the creation and maintenance of patriarchy and the patriarchal mentality for centuries. Overcoming this stage in the development of societies will only be possible through a *cultural reconstruction*, overcoming gender stereotypes and through an education in the spirit of gender equality.

Keywords: *patriarchy, history, society, feminism, cultural reconstruction*

Introducere

Patriarhatul este un sistem social în care bărbații sunt principalele figuri de autoritate în domeniile politice conducerea, autoritatea morală și

---

[1] Cercet. șt., grd. II, Dr. Academia Română, Filiala Iași, ICES „Gh. Zane”.
e-mail: marinela1808@yahoo.com

controlul proprietății. Sociologul Sylvia Walby definește patriarhia ca „un sistem de structuri și practici sociale în care bărbații domină, opresc și exploatează femeile”. Stratificarea socială pe criterii de gen, cu puterea deținută predominant de bărbați, a fost observată în majoritatea, dar nu în toate societățile. Acest concept a mai fost asociat în literatură cu cel de androcentrism, fallocentrism, hegemonie masculină și patriliniaritate. Toate aceste aspecte sunt definitorii pentru rolul central al bărbaților în structura societății și în funcționarea ei, cât și în moștenirea bunurilor dobândite sau create.

Istorie/Preistorie – Diviziunea sexuală a muncii

Apariția patriarhatului a fost condiționată de preocuparea pentru investiția în urmași, denumită și paternitate, la care s-a adăugat realitatea incontestabilă a diviziunii de gen a muncii. Mai mulți cercetători au afirmat că primele semne ale unei diviziuni de gen a muncii datează cu aproximativ 2 milioane de ani în urmă, inserată adânc în trecutul evolutiv al umanității și de asemenea, a caracterizat procesul evolutiv din timpul unei perioade de deficit de resurse în Africa, cu aproximativ 2 milioane de ani în urmă. In lucrarea sa, intitulată *Catching Fire: How Cooking Made Us Human,* primatologul britanic Richard Wrangham sugerează ideea că originea diviziunii muncii între bărbați și femei este posibil să fi luat naștere odată cu invenția activităților specifice gătitului hranei. Acest fenomen pare să fi apărut simultan cu etapa în care oamenii au preluat controlul asupra focului între 1 și 2 milioane de ani în urmă. Explicații asemănătoare apar și în scrierile lui Friedrich Engels, într-un eseu neterminat din 1876, *Gender hierarchies.*

Dovezile antropologice, arheologice și evolutive psihologice sugerează că majoritatea societăților preistorice erau relativ egalitare și sugerează că structurile sociale patriarhale nu s-au dezvoltat până după sfârșitul epocii pleistocene, în urma dezvoltărilor sociale și tehnologice precum ***agricultura*** și ***domesticirea animalelor***. Cercetările istorice nu au găsit încă un „eveniment inițiator” specific. Istoricul Gerda Lerner afirmă că nu a existat un singur eveniment și documentele indică faptul că patriarhatul ca sistem

social a apărut în diferite părți ale lumii în momente diferite. Unii cercetători fac referiri la evenimente sociale și tehnologice, în special ***apariția agriculturii***, prezentă pe scena socială, în urmă cu aproximativ șase mii de ani (4000 î.Hr.).

Dominația bărbaților și femeilor este documentată și în Orientul Apropiat Antic încă din 3100 î.Hr., fiind menționate restricții asupra capacității de reproducere a femeii și excluderea ei din „procesul de reprezentare sau de construcție a istoriei". După unii cercetători, odată cu apariția evreilor, există de asemenea, „excluderea femeii din legământul Dumnezeu-umanitate".

Istoria antică occidentală

Un eminent general grec Meno, devenit personaj în dialogul platonician cu același nume, rezumă mentalitatea specifică lumii clasice grecești privind virtuțile specifice ale bărbaților și femeilor (Platon, 2022). El spune: „în primul rând, dacă iei virtutea unui om, se poate afirma cu ușurință că virtutea omului este aceasta – ca el să fie competent să gestioneze treburile orașului său și să le conducă astfel încât să beneficieze prietenii săi și să facă rău dușmanilor și să aibă grijă să nu sufere, să nu-și facă rău lui însuși. Sau, ia virtutea unei femei: nu este nici o dificultate în a o descrie ca fiind datoare de a ordona bine casa, de a îngriji proprietatea în interior și de a-și asculta soțul" (Platon, 2022, p. 73). Lucrările lui Aristotel au înfățișat femeile ca fiind inferioare din punct de vedere moral, intelectual și fizic față de bărbați; femeile erau considerate ca proprietate a bărbaților. Aristotel susținea că rolul femeilor în societate era de a se reproduce și de a servi bărbații în gospodărie; dominația masculină a femeilor era considerată ca fiind naturală și virtuoasă.

Nu toți marii gânditori greci credeau că femeile sunt inferioare. Maestrul lui Aristotel, Platon, a descris în lucrarea sa *Republica* viziunea celei mai drepte societăți în cadrul căreia, spune Platon, femeile s-ar afla la egalitate cu bărbații din punctul de vedere al educației dar și politic și, mai mult, într-o astfel de societate femeile ar putea servi chiar și în armată. De

asemenea, pitagoreicii au apreciat participarea femeilor, oferindu-le credit intelectual, la fel ca bărbaților, fiind tratate ca egali în școala pitagoreică.

Lerner menționează că Aristotel era de părere că femeile au un sânge mai rece decât bărbații, ceea ce a făcut ca femeile să nu evolueze în bărbați, genul considerat de Aristotel ca fiind perfect și superior. De asemenea, după Maryanne Cline Horowitz (2004, p. 18), Aristotel credea că „sufletul este cel care contribuie la forma și modelul creației". Aceasta s-ar traduce astfel: că orice imperfecțiune care există în lume trebuie să fie cauzată de o femeie pentru că nu se poate crea o imperfecțiune dintr-o perfecțiune (percepută ca fiind masculină). Aristotel a descris în lucrările sale o structură de conducere socială ierarhică. Lerner susține că prin acest sistem de credință patriarhal, transmis din generație în generație, oamenii au fost condiționați să creadă că bărbații sunt superiori femeilor. Aceste simboluri au devenit repere pentru copiii educați pentru a se integra într-o astfel de societate. Astfel, reproducerea ciclică a sistemului de conducere și de gândire patriarhal va continua mult dincolo de greci.

Egiptul nu a lăsat nicio înregistrare filozofică, dar Herodot a lăsat o înregistrare a șocului său la contrastul dintre roluri, între femeile egiptene și femeile din Atena. El a observat că femeile egiptene au participau în piețe și erau angajate în comerț. În Egiptul antic femeile din clasa de mijloc erau eligibile să participe la un tribunal local, să se angajeze în tranzacții imobiliare și să moștenească sau să lase moștenire proprietăți, în acest sens fiind descoperite acte juridice drept mărturie. Femeilor ateniene, pe de altă parte, li se refuzau astfel de drepturi. Cuceririle lui Alexandru cel Mare au făcut ca influența greacă să se răspândească, devenind un etalon de gândire și civilizație. Alexandru cel Mare însă, fusese educat de Aristotel, făcându-l astfel, un promotor al ideilor patriarhale ale acestuia.

În această perioadă în China, rolurile de gen și patriarhia au rămas mult timp modelate de confucianism. Adoptat ca religie oficială în dinastia Han, confucianismul are indicații drastice cu privire la comportamentul femeilor, declarând locul unei femei în societate, conturând comportamentul virtuos. În textul Confucianist *Trei supuneri și patru virtuți*[2], ne spune că valoarea unei femei este dată de loialitatea și ascultarea ei. Se explică faptul

[2] Yuen Shirley, (2008, 34).

că o femeie cu adevărat pioasă, supusă, trebuie să-și asculte tatăl înainte de căsătorie apoi, să-și asculte soțul după căsătorie și, va asculta de primul ei fiu dacă este văduvă; de asemenea, se mai menționează că o femeie virtuoasă trebuie să fie precum o proprietate sexuală, să practice o vorbire corectă, să aibă un aspect modest și de asemenea, trebuie să accepte și să îndeplinească muncile grele. Ban Zhao, discipol confucianist, scrie în cartea sa *Precepte pentru femei* că preocuparea principală a femeii este aceea de a se subordona în fața figurilor patriarhale, cum ar fi un soț sau un tată și fără a fi nevoie de a se preocupa de inteligență sau talent. Autoarea Ban Zhao este considerată de unii istorici ca un campion timpuriu în ce privește educația femeilor în China[3]; cu toate acestea, mențiunile sale extinse privind valoarea acordată mediocrității și comportamentului servil al unei femei provoacă o oarecare reacție de distanțare în sensul că ar fi greșit să o considerăm o scriere" feministă" a vremii. Similar cu scrierea *Trei supuneri și patru virtuți*, scrierile autoarei Ban Zhao, *Precepts for Women*, au fost considerate ca fiind un ghid moral pentru un comportament feminin adecvat și a fost pe scară largă acceptată ca atare secole la rând.

Istoria modernă occidentală

Deși mulți teoreticieni din secolele al XVI-lea și al XVII-lea au fost de acord cu opiniile lui Aristotel cu privire la locul femeilor în societate, niciunul dintre ei nu a încercat să interpreteze obligațiile politice luând în considerare familia patriarhală, până după anii 1680. Teoria politică patriarhală este strâns asociată cu scrierile lui Sir Robert Filmer. Cândva, înainte de 1653, Filmer a finalizat o lucrare intitulată ***Patriarhatul***[4] dar aceasta nu a fost publicată decât abia după moartea sa. În această scriere filosoful a apărat dreptul divin al regilor ca având titlul moștenit de la Adam, primul om al speciei umane, conform tradiției iudeo-creștine. Cu toate acestea, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, sentimentele clericale ale patriarhatului încep să întâmpine noi provocări de la autoritățile intelectuale. De exemplu, în ***Enciclopedia*** sa, Diderot neagă moștenirea

[3] Nancy Lee Swann (1932), pp. 82-90.
[4] Sommerville, Johann P. (1991), pp. 74-108.

autorității paterne afirmând: „...rațiunea ne arată că mamele au drepturi și autoritate egale cu cele ale taților; pentru obligațiile impuse copiilor provin în mod egal de la mamă și tată, deoarece ambii sunt în mod egal responsabili pentru aducerea lor pe lume. Astfel, legile pozitive ale lui Dumnezeu care se referă la ascultarea copiilor, alătură tatăl și mama fără nici o diferențiere; ambii posedă un fel de ascendent și un gen de jurisdicție asupra propriilor copii...” (Sommerville, Johann P., 1991, p.73).

În secolul al XIX-lea, diferite femei au început să pună la îndoială interpretarea patriarhală acceptată în mod obișnuit de scriptura creștină. Quaker Sarah Grimké și-a exprimat scepticismul cu privire la capacitatea bărbaților de a traduce și interpreta fără părtinire pasajele referitoare la rolurile sexelor. Ea a propus traduceri alternative și noi interpretări ale pasajelor referitoare la femei; în scrierile sale a enunțat critici istorice și culturale unui număr important de versete, susținând că îndrumările lor se aplicau doar unor situații istorice specifice și nu trebuiau private ca porunci universal și eterne.

Elizabeth Cady Stanton a folosit critica lui Grimké la adresa surselor biblice, stabilind astfel, o bază pentru gândirea feministă ce avea să se nască. Ea a publicat ***Biblia femeii***[5], care propunea o lectură în cheie feministă a Vechiului și Noului Testament. Această tendință a fost preluată și extinsă de teoria feministă, care a denunțat tradiția patriarhală iudeo-creștină. În anul 2020, teoreticianul și teologul Elaine Storkey a reluat poveștile a treizeci de femei biblice în cartea sa ***Femei într-o lume patriarhală***[6] și a aplicat provocările cu care ele s-au confruntat în vremurile de demult, femeilor din lumea actuală. Abordând în aceeași măsură atât Scripturile Ebraice cât și Noul Testament, autoarea a analizat diferite variante ale patriarhatului și a subliniat paradoxul lui Rahab, o prostituată din Vechiul Testament care a devenit un model în Noul Testament (Epistola lui Iacov și Epistola către evrei). În eseul său, ***A Judicial Patriarchy: Family Law at the Turn of the Century***, Michael Grossberg a inventat sintagma *patriarhat judiciar* afirmând că „Judecătorul a devenit tamponul dintre familie și stat” și că, „Patriarhii judiciari domină dreptul familiei deoarece în cadrul acestor rivalități

5 Ceplair, Larry (1989), p. 46.

6 Elaine Storkey (2020).

instituționale și între clasele sociale, judecătorii au reușit să-și protejeze puterea asupra legii care guvernează căminul”[7].

Teoriile sociale

Sociologii tind să respingă explicațiile predominant biologice ale patriarhatului și susțin că procesele de socializare sunt în primul rând responsabile pentru stabilirea rolurilor de gen. Conform standardului teoriei sociologice, patriarhatul este rezultatul construcțiilor sociale care se transmit din generație în generație. Aceste construcții sunt cel mai pronunțate în societățile care au culturi tradiționale și mai puțină dezvoltare economică. Chiar și în societățile moderne, dezvoltate, însă, mesajele de gen transmise de familie, mass-media și alte instituții favorizează în mare măsură bărbații care au un statut dominant. Deși patriarhatul există în atmosfera științifică, „perioadele în care femeile s-au aflat într-un dezavantaj fiziologic în participarea lor la vânătoare, fie datorită unei faze avansate a sarcinii, fie unui stadiu incipient în creșterea copiilor, ar fi fost scurtă ca durată” Saul Mcleod (2024, p.33).

Chiar și în vremea nomazilor, unde nu avem o structură social ierarhică, bine conturată, patriarhatul tot a continuat să crească cu putere. Saul Mcleod și alții susțin că un astfel de *determinism biologic* limitează în mod nedrept femeile. În studiul său, el afirmă că femeile se comportă într-un anumit fel nu pentru că sunt înclinate din punct de vedere biologic, ci mai degrabă, pentru că sunt judecate după „cât de bine se conformează imaginii locale stereotipe a feminității” (2024). Feministele consideră că oamenii acționează având prejudecăți legate de specificul genurilor care sunt perpetuate și aplicate de-a lungul generațiilor de către cei care beneficiază de ele. De exemplu, s-a susținut istoric că femeile nu pot lua decizii raționale în timpul perioadelor lor menstruale. Această afirmație ascunde faptul că și bărbații au perioade în care pot fi agresivi și iraționali; mai mult, efectele neînțelese ale îmbătrânirii și probleme medicale similare au fost adesea puse pe seama menopauzei, amplificându-i astfel o proastă reputație. Aceste trăsături biologice și altele specifice femeilor, cum ar fi capacitatea lor de a

[7] Cott NF. (1987), p. 57.

rămâne însărcinate, sunt adesea folosite împotriva lor ca o caracteristică de slăbiciune.

Sociologul Sylvia Walby[8] a elaborat șase structuri suprapuse care definesc patriarhatul și care iau forme diferite în culturi diferite și epoci diferite:

1. ***Gospodăria:*** femeile au mai multe șanse să li se exproprieze munca de către soți, de exemplu, prin treburile casnice și creșterea copiilor;

2. ***Muncă plătită:*** este posibil ca femeile să fie plătite mai puțin și să se confrunte cu excluderea de la munca plătită;

3. ***Statul:*** este puțin probabil ca femeile să aibă putere formală și de reprezentare în cadrul statului;

4. ***Violența:*** femeile sunt mai predispuse la abuzuri;

5. ***Sexualitatea:*** sexualitatea femeilor este mai probabil să fie tratată negative;

6. ***Cultura:*** reprezentarea femeilor în mass-media dar și cultura populară sunt influențate de „privirea (perspectiva) patriarhală".

Ideea că patriarhia este *naturală* a fost însă atacată de mulți sociologi, explicând că patriarhatul a evoluat ca urmare a condițiilor istorice, mai degrabă decât a unor elemente înnăscute, incontrolabile și imuabile, de natură biologică sau divină. În societățile simple din punct de vedere tehnologic, puterea fizică mai mare a bărbaților și experiența comună a femeilor privind sarcina, au susținut împreună patriarhatul. Treptat, progresele tehnologice, în special mașinile industriale, au diminuat primatul de forță fizică în viața de zi cu zi. Introducerea aparatelor de uz casnic a redus cantitatea de forță de muncă manuală necesară în gospodării. În mod similar, contracepția a dat femeilor control asupra ciclului lor reproductiv.

Teoria feministă

Teoreticienii feminiști au scris pe larg despre patriarhie ca o cauză principală a opresiunii femeilor sau ca parte a unui sistem interactiv, incorect și deficitar. Shulamith Firestone, o feministă radical-liberală, definește patriarhia ca un sistem de oprimare a femeilor. Firestone crede că patriarhia

[8] Walby, S. (1989), p. 125.

este cauzată de inegalitățile biologice dintre femei și bărbați, cum ar fi de exemplu, purtarea sarcinii, fapt specific doar femeilor, nu și bărbaților. Firestone scrie că ideologiile patriarhale susțin opresiunea femeilor și dă ca exemplu bucuria de a naște, pe care ea o etichetează un *mit patriarhal*. Pentru Firestone, este absolut necesar ca femeile să obțină controlul asupra reproducerii, cu scopul de a se elibera de opresiune. Istoricul feminist Gerda Lerner crede că bărbații controlează sexualitatea femeilor iar funcțiile reproductive sunt astfel, o cauză și un rezultat fundamental al patriarhatului. De asemenea, Alison Jaggar înțelege patriarhia ca fiind cauza principală a opresiunii femeilor. Sistemul patriarhatului realizează asta prin înstrăinarea femeilor de corpurile lor.[9]

Teoreticienii sistemelor interactive Iris Marion Young și Heidi Hartmann cred că patriarhia și capitalismul interacționează împreună pentru a oprima femeile. Young, Hartmann și alte feministe socialiste și marxiste folosesc termenii *capitalism patriarhal* sau *patriarhat capitalist* pentru a descrie relația interactivă a capitalismului și patriarhatul în producerea și reproducerea opresiunii femeilor. Potrivit lui Hartmann, termenul de *patriarhat* redirecționează focalizarea opresiunii de la diviziunea muncii către o responsabilitate morală și politică, bărbații ca gen fiind direct răspunzători. Astfel, fiind în același timp sistematic și universal conceptul de patriarhat reprezintă o adaptare a conceptului marxist al clasei și al luptei de clasă.[10]

Lindsey German reprezintă o deviere în acest sens. German a susținut necesitatea redefinirii originilor și surselor patriarhatului, descriind teoriile *mainstream* ca oferind „puțină înțelegere a modului în care opresiunea femeilor și natura familiei s-au schimbat istoric. Nici nu există prea multe noțiuni de cât de mult diferă această oprimare de la clasă la clasă.” În schimb, patriarhia nu este rezultatul asupririi femeilor de către bărbați sau sexismul propriu-zis, bărbații nici măcar nu au fost identificați ca principalii beneficiari ai acestui sistem, ci doar capitalul însuși e cel care profită. Ca atare, eliberarea feminină trebuie să înceapă „cu o evaluare a poziției materiale a femeilor în societatea capitalistă.” Prin aceasta, German diferă de Young sau Hartmann prin respingerea ideii („adevărul etern”) că patriarhia

---

[9] Lerner, G. (1989).
[10] Gupta M, Madabushi JS, Gupta N. (2023).

se află la rădăcina opresiunii feminine (Gupta M, Madabushi JS, Gupta N., 2023, p. 204).

Audre Lorde, o scriitoare și teoretician feministă afro-americană, credea că rasismul și patriarhia sunt sisteme împletite de opresiune. Sara Ruddick, un filozof care a scris despre „mamele bune" în contextul eticii materne, descrie dilema cu care se confruntă mamele contemporane care trebuie să-și formeze copiii în cadrul unui sistem patriarhal. Ea întreabă cum se va face această alegere dificilă: o „mamă bună" își va antrena fiul să fie competitiv, individualist și confortabil în ierarhiile patriarhatului, știind că astfel, va fi de succes din punct de vedere economic, dar o „mama rea", va căuta să reziste ideologiilor patriarhale, educându-și fiul să fie cooperant și sociabil, dar fără succes din punct de vedere economic.

Lerner, în cartea sa din 1986, ***The Creation of Patriarchy***, aduce o serie de argumente privind originile și reproducerea patriarhatului ca sistem de oprimare a femeilor și concluzionează că patriarhatul este social construit și văzut ca natural și invizibil. Unii teoreticieni feminiști cred că patriarhatul este un sistem social nedrept care dăunează atât bărbaților cât și femeilor. Acesta include adesea, orice mecanism social, politic sau economic care evocă dominația masculină asupra femei. Deoarece patriarhia este o construcție socială, poate fi depășită prin revelație și critici, analizându-i manifestările. Jaggar, Young și Hartmann se numără printre teoreticienii feminiști care susțin că sistemul patriarhatului ar trebui să fie complet răsturnat, mai ales familia heteropatriarhală, pe care o consideră o componentă necesară a opresiunii feminine. Familia nu servește doar ca reprezentant al marilor civilizații, prin împingerea propriilor afiliați să se schimbe și să se supună, dar funcționează ca o componentă a dominației statului patriarhal care-și conduce locuitorii cu *capul familiei*.

Multe feministe (în special cercetătorii și activiștii) au cerut ***repoziționarea culturii*** ca metodă de deconstruire a patriarhatului. Repoziționarea culturii se referă chiar la schimbarea conținutului cultural. Implică *reconstrucția conceptului cultural* al unei societăți. Înainte de utilizarea pe scară largă a termenului patriarhat, primele feministe au folosit șovinismul masculin și sexismul pentru a se referi aproximativ la același fenomen. Autorul Bell Hooks susține că noul termen identifică sistemul

ideologic însuși (în care bărbații înșiși pretind dominație și superioritate față de femei) care poate aparține atât bărbaților, cât și femeilor, în timp ce termenii anteriori implică idea că doar bărbații acționează pentru oprimarea femeilor.

Sociologul Joan Acker, analizând conceptul de patriarhat și rolul pe care l-a jucat în dezvoltarea gândirii feministe, susține că a interpreta patriarhia ca un fenomen „universal, trans-istoric și transcultural” în care „femeile erau peste tot asuprite de bărbați în aceleași moduri, mai mult sau mai puțin […] tinde spre un esențialism biologic” (apud Saul Mcleod, 2024, p.81).

Teoriile biologice

Studii ale constrângerii sexuale masculine și ale rezistenței feminine la primatele non-umane (de exemplu, cimpanzeii) sugerează conflictele sexuale de interese care stau la baza patriarhatului, fiind precedente apariției speciei umane. Cu toate acestea, amploarea puterii bărbaților asupra femeilor variază foarte mult de la un loc la altul la diferite specii de primate, unde constrângerea masculină a femelelor este rară sau inexistentă.

Există, de asemenea, variații considerabile în rolul pe care genul îl joacă în societățile umane și nu există consens academic în ce măsură biologia determină structura socială umană. Enciclopaedia Britannica afirmă că „...multe culturi acordă putere preferențială unui sex sau altuia...” Unii antropologi, precum Floriana Ciccodicola, au susținut că patriarhia este un universal cultural, iar Savantul în masculinități David Buchbinder sugerează că descrierea de către Roland Barthes a termenului exnominare, adică patriarhatul ca „normă” sau bun simț, este relevant. Cu toate acestea, există culturi pe care unii antropologi le-au descris drept matriarhale. Printre Mosuo (o societate mică din Yunnan, provincie din China), de exemplu, femeile exercită mai multă putere, autoritate și control asupra procesului decizional. Alte societăți sunt matriliniare sau matrilocale, în primul rând, printre grupurile tribale indigene. Unele grupuri de vânători-culegători, cum ar fi Kung din Africa de Sud, au fost caracterizate ca fiind în mare măsură egalitariste (apud Sanday, P. R., 1981, p. 62-87).

Teoriile psihanalitice

În timp ce termenul patriarhat se referă adesea la dominația masculină în general, o altă interpretare îl vede literalmente ca o „stăpânire (dominație) a tatălui”. Așa că, unii oameni cred că patriarhia nu se referă doar la puterea masculină asupra femeii, iar expresia puterii depinde de vârstă, precum și de sex, cum ar fi, de către bărbați mai în vârstă, femei, copii și bărbați mai tineri. Unii dintre acești bărbați mai tineri pot moșteni și, prin urmare, au o miză continuând aceste convenții. Alții însă, se pot revolta.

Acest model psihanalitic se bazează pe revizuiri ale descrierii lui Freud a familiei, în mod normal nevrotice, folosind analogia poveștii lui Oedip (cfm. Sanday, P. R., 1981). Cei care nu se încadrează în triada oedipală mama/tatăl/copilul sunt mai puțin supuși autorității masculine. Operațiunile de putere în astfel de cazuri sunt puse în aplicare inconștient. Toți sunt supuși, chiar și tații, în raport cu structurile ierarhice. Este reprezentat în tradiții și convenții nerostite, implicate în comportamente, tradiții și obiceiuri cotidiene. Relația triunghiulară a unui tată, a unei mame și a unui mare moștenitor, fiul, formează frecvent narațiunile dinamice și emoționale ale culturii populare și sunt interpretate performativ în ritualuri de curte și căsătorie. Ele oferă modele conceptuale pentru organizarea relațiilor de putere în sfere care nu au nimic de-a face cu familia, de exemplu, politica și afacerile.

Psihanaliza vine să adâncească stereotipurile de gen, propunând concepte precum *pennys envy*, *complexul lui Oedip* etc. care amintesc de vulnerabilitatea feminină dar și de subordonarea biologică și psihologică a femeilor față de bărbați (apud Walby, S., 1989).

Lumea modernă a secolelor XIX și XX a vehiculat la maximum aceste stereotipuri de gen în care femeile adoptă roluri de subordonare, de supunere față de bărbați, reduse la rolul de gospodine și mame. Mass media a avut un rol foarte important în perpetuarea acestor imagini și idei defavorizante femeilor. În pofida mișcării feminist ce a început în secolul XX, mass media a continuat să hrănească printr-o imagistică specifică aceste idei.

Astăzi, ele intră în conflict cu noile curente de gândire, care reacționează cu putere față de inechități, față de „sexualizarea" relațiilor și a funcțiilor în societate, față de nerespectarea dreptului de afirmare egală în societate a femeilor cu bărbații.

Concluzii

Apariția patriarhatului nu a fost neapărat determinată social dar, având anumite baze biologice (forța musculară a bărbaților, capacitatea de a da naștere, specifică femeilor), el s-a construit treptat prin apariția unei societăți în care bărbatul a avut prerogativele fundamentale. Patriarhatul a evoluat astfel și s-a consolidat, nu doar prin teorii care l-au explicat și justificat dar apelând la instituții de stat și jurisdicție care l-au susținut, mai ales, prin „omiterea" oricărui drept acordat femeilor, între care, cel mai grav a fost dreptul legat de educație.

Abia în epoca iluministă au apărut primele atitudini contrare patriarhatului, fie prin negarea originii divine a inegalității între femei și bărbați, fie prin afirmarea nevoii ca și femeile să participe mai activ în societate, fiind tot mai mult recunoscute ca ființe egale cu bărbații.

Epoca actuală a depășit cea mai mare parte a acestor inadvertențe și inechități – ne referim la țările civilizate și dezvoltate din punct de vedere economic – fiind acum preocupate de îmbunătățirea condiției femeii, a imaginii ei în mass media, a accesibilității în toate profesiile, eliminarea unor elemente negative ce mai pot apărea, cum sunt: *hărțuirea sexuală la locul de muncă, glass ceiling, traficul de tinere, violența domestică* etc.

Bibliografie

Becker, M. (1999). Patriarchy and inequality: Towards a substantive feminism. *U. Chi. Legal F .*, 21.

Ceplair, Larry (1989). *The Public Years of Sarah and Angelina Grimké: Selected Writings*. New York: Columbia University Press.

Cott, NF. (1987). Patriarchy in America Is Different: Grossberg's Governing the Hearth. *American Bar Foundation Research Journal*. 1987;12(4):809-816.

Facio, A. (2013). *What is patriarchy*. Women"s Human Rights Education İnstitute.

Grimké, Sarah M. (1838). *Letters on the equality of the sexes, and the condition of woman. Addressed to Mary S. Parker, President of the Boston Female Anti-slavery Society*. Boston: Isaac Knapp.

Gupta, M.; Madabushi, JS, Gupta, N. (2023). Critical Overview of Patriarchy, Its Interferences With Psychological Development, and Risks for Mental Health. Cureus. 2023, Jun. 10;15(6):e40216. doi: 10.7759/cureus.40216. PMID: 37435274; PMCID: PMC10332384.

Cline Horowitz, Maryanne (2004). *New Dictionary of the History of Ideas*. Charles Scribner's Sons, New York, ISBN 0684313774.

Johnson, A.G. (2004). Patriarchy, the system. Women's lives: *Multicultural perspectives, 3*, 25-32.

Lerner, G. (1989). *The Creation of Patriarchy*. Oxford University Press: New York.

Mcleod, Saul (2024). Patriarchal Society According To Feminism https://www.simply psychology.org/patriarchal-society-feminism-definition.html (accesat 03.04.2024)

Swann, Nancy Lee (1932). *Ban Zhao Pan Chao* (c. 80 CE). *Lessons for a Woman The Views of A Female Confucian* trans. Pan Chao: Foremost Woman Scholar of China (New York: Century Co., 1932), pp. 82-90, repr. in Alfred J. Andrea and James H. Overfield, *The Human Record: Sources of Global History*, Vol 1, 2d. ed. (Boston: Houghton Mifflin, 1994), pp. 148-53.

Platon (2022). *Opera integrală*, Vol. II, Trad. de Andrei Cornea, Ed. Humanitas, București.

Sanday, P. R. (1981). *Female power and male dominance: On the origins of sexual-sexuality*. London: Cambridge University Press.

Sommerville, Johann P. (1991). *Filmer: Patriarchia and Other Writings*, Cambridge University Press.

Storkey, Elaine (2020). *Women in a Patriarchal World: Twenty-five Empowering Stories from the Bible,* SPCK Publishing.

Walby, S. (1989). Theorising Patriarchy. *Sociology*, *23*(2), 213-234. https://doi.org/ 10.1177/0038038589023002004

Yuen, Shirley, (2008). *Cele trei virtuți ale părinților eficienți. Lecțiile lui Confucius*, Meteor Press.

Webografie

https://ro.wikipedia.org/wiki/Creștinismul_în_Europa – accesat 02.10.2023

history.com – accesat 02.10.2023

marieclaire.com – accesat 02.10.2023

http://www.istoriesicivilizatie.ro/matriarhatul-cateva-consideratii/ – accesat 02.10.2023.

https://www.simplypsychology.org/author/olivia-guy-evans *Patriarchal Society According To Feminism*

Contestarea normelor patriarhale: compozitoarea feministă Ethel Smyth

Challenging Patriarchal Norms: The Feminist Composer Ethel Smyth

ROSSELLA MARISI[1]

Abstract
In patriarchal societies, which assigned women a subordinate role in family and society, women faced significant difficulties in conceiving and realizing their own projects of personal development, both in education and in their professional pursuits. However, especially with the emergence of feminism, some talented women managed to successfully chase their objectives of education and career. Among them is the English composer, Ethel Smyth. The study examines the life and compositional style of Ethel Smyth, aiming to verify if, as suggested by Sexual Aesthetics, her compositions are indeed characterized by an excessive presence of masculine traits, and conversely the absence of feminine traits.

Keywords: *feminism, music and gender, patriarchy, parlor music, sexual aesthetics, stereotypes*

1. Introduction

In patriarchal societies, women were assigned a limited role within the domestic sphere, primarily consisting of housekeeping and the early education of children. If a woman desired to develop her own abilities by pursuing higher education and then engaging in a professional career, this would be judged negatively and opposed by both family and society.

[1] Professor PhD, Conservatorio "L. D'Annunzio", Pescara, Italy.

However, especially with the emergence of feminism, some talented women managed to successfully pursue their personal evolution goals. Among them is the English composer, Ethel Smyth.

The present study is structured into the following sections: Section 2 focuses on the role of women in European patriarchal societies between the late nineteenth and the early twentieth century, highlighting the type of music women were authorized to compose and perform in domestic settings; Section 3 centers on the fight against patriarchal ideology carried out by feminists, particularly by Ethel Smyth; Section 4 examines music criticism based on sexual aesthetics, aiming to determine whether Ethel Smyth's compositions can indeed be judged as masculine or feminine. Finally, Section 5 presents the conclusions of the study.

2. Women's role in patriarchal societies

In patriarchal societies, women are often assigned specific roles based on their gender.

2.1 Patriarchy

Every community establishes rules of behavior that must be respected by all its members; by means of political, philosophical, and religious discourses it transmits to its members values and norms on what is considered valuable and what should be rejected. Therefore, assigning social roles according to gender may be viewed as a result of cultural and religious interpretations influenced by historical and environmental factors (Hofstede et al., 2004).

Patriarchy both stems from and perpetuates a mindset characterized by dichotomous, hierarchical, and sexualized thinking. This perspective divides the world into binary categories, allocating power disproportionately to men and disadvantaging women in the process. Focusing on actual and perceived biological distinctions between the two acknowledged genders, patriarchal societies see men exerting dominance over women, often rationalizing this dominance by citing an alleged biological superiority of

men (Facio, 2013). Even in 1898, in his widely read essay 'On the Physiological Debility of Woman', the neurologist Paul Möbius (1853-1907) elaborated on the fact that "excessive use of the brain does not just confuse woman, it makes her ill" (Dijkstra, 1986: 172).

In patriarchal societies, diverse discursive systems uphold and validate male supremacy overall (Rogers, 1998), while assigning negative connotations to women and their endeavors. The patriarchal narrative delineates separate realms for men and women, linking them with the public and private spheres, respectively, assigning domestic traits to women. The position of bourgeois women in the nineteenth century was very clear – women were expected to be domestic and their tasks primarily involved the household sphere, while men went out to work and were active in the public sphere (Budde, 2010).

Historically, women from middle and upper classes received education, either through governesses or at girls' schools, focusing on skills deemed essential for embellishing their private, domestic environment and for effectively participating in the marriage arena.

Patriarchal society condemned women who diverged from traditional moral and gender roles; women who challenged patriarchal ideology, which confines women to roles of obedience and domesticity, faced social and moral repercussions. Attributes such as diligence, ambition, and zeal were typically ascribed negatively to girls, whereas boys were highly praised for those same traits. Deviations from the norm were possible, but only at the cost of being deemed unwomanly (Grotjahn, 2010).

Gender stereotypes, often perpetuated by individuals of the opposite sex, diminished women, portraying them as inferior to men and lacking rational capabilities. They linked women to passivity, relinquishment, structural fragility, or absence of virtues, contrasting them with masculine attributes of assertiveness, resilience, and moral strength, perceived as positive qualities.

However, recent research established that the distinction between man and woman was more a social construct than a biological reality, with women unconsciously contributing to the dominance of men through bodily gestures and postures. Women internalized this construct to the extent that

they adopted even the cognitive frameworks of those who held power over them (Bourdieu, 2001).

According to Foucault, authorities wielding power, responsible for determining "what counts as true", utilized education as a tool to enforce their version of truth and to regulate power dynamics between those in control and those subjugated (Foucault, 1978: 131). Therefore, it can be concluded that men controlled access to higher education to maintain their socio-economic power and prevent women from achieving equality with them.

Also the philosopher Friedrich Engels (1820-1895) described patriarchy as the earliest form of domination, identifying it as the historical subjugation of the female sex (Engels, 1884). The political theorist Carole Paterman (1940-) backs the opinion that the patriarchal framing of the distinction between masculinity and femininity represents the political contrast between liberty and subjugation (Paterman, 1988). Summing up, patriarchy can be described as a multifaceted organization of society, encompassing mental, social, spiritual, economic, and political dimensions. It emerged from the gradual institutionalization of gender-based power dynamics, upheld and perpetuated by various interconnected institutions, all working to establish consensus on the inferiority of women and their societal roles (Facio, 2013).

2.2. Women's music in patriarchal societies

In patriarchal societies, women were commonly perceived as lacking the ability for original creativity across artistic domains, including music. In 1907, novelist Marie Corelli (1855-1924) asserted that women inherently lack the profound self-restraint essential to great musicians. According to her, women are destined to embody sweet impulses – love, coquetry, tenderness, persuasiveness – qualities ingrained through the unconscious elegance and beauty of their natural demeanor (Corelli, 1907).

The attribution of "natural" character traits made it difficult for women to assert themselves in music, as it might be relatively easy to challenge and fight against social norms, but it was nearly impossible when the society

women lived in perceived their intellectual and artistic ability as non-existent.

As most musically talented women had not been formally trained in music theory, they lacked the skills to create extensive and complex compositions. Consequently, they were compelled to channel their creative efforts into crafting parlor music, such as "semi-classical" piano pieces and duets, religious melodies, and sentimental ballads, specifically designed for amateur performances within domestic settings (Tick, 1983).

Even within the realm of parlor music, societal pressures worked to conceal women's contributions as composers. Enculturated with the notion that "a lady does not permit her name to be publicized in newspapers except on occasions of birth, marriage, or death", many women experienced a dilemma between their identities as private ladies and public composers. Publishing compositions drew attention to themselves, a practice considered immodest and incompatible with the expectations of genteel women.

To reconcile this conflict, some female composers opted to publish their music anonymously, or attributing it to "A Lady", others employed male or female pseudonyms. Examples of composers using female pseudonyms include Charlotte Allington Barnard (1830-1869), who published as Claribel, and Ellen Dickson (1819-1878), known as Dolores. In contrast, Mrs. W. J. Rhodes (1858-1936) chose to publish her ballads under the male pseudonym Guy d'Hardelot (Gates, 2006). However, while several women achieved renown as composers of parlor music, their accomplishments in this genre also contributed to the perception of female composers as mere amateurs capable of composing music in line with feminine ideals of accomplishment, but not meeting the standards of serious artistic endeavor (Tick, 1983).

Disregarding the manifest deficiencies in female musical education, critics frequently used the relative absence of women in art-music composition as evidence of women's inherent creative inferiority. The music critic Eduard Hanslick (1825-1904) exemplified this perspective. Drawing from the ideas of Rousseau and Kant, Hanslick asserted in 1854 that women, due to their heightened emotional sensitivity, were too subjective to grasp the abstract nature of musical form. He stated that, just as the visual artist,

the composer should not be overly entangled with the physical materials used, as both strive to express their ideals objectively and create pure forms. In his opinion, the reason why women, who naturally rely heavily on emotion, have not achieved significant recognition as composers, is to be attributed to the inherent plasticity of musical composition, which requires a detachment from subjectivity. However, as it is not emotion that creates music, but rather the distinctively musical, artistically cultivated talent, women cannot achieve results in composing (Hanslick, 1986).

In a similar vein, Schopenhauer wrote in his essay *On Women*, published in 1852, that "neither for music, nor poetry, nor the plastic arts do [women] possess any real feeling, or receptivity…. Nor can one expect anything else from women if one considers that the most eminent heads of the entire sex have proved incapable of a truly great, genuine achievement in art, or indeed creating anything at all of lasting value" (Schopenhauer, 1981: 85-86).

Mainly as a reaction to the growing access of women to music education and composition around the turn of the century, the critics of that period formulated a set of gender-specific standards for assessing women's music, which later became recognized as 'sexual aesthetics' (Gates, 1997). This framework enabled critics to evaluate music composed by women based on its alignment with prevailing gender norms of the era. Through sexual aesthetics, critics could evaluate the form, style, and emotional depth of women's musical compositions based on their perceived suitability to the female gender (Tick, 1986).

Throughout history, women were constrained to compose within specific styles, deemed appropriate for ladies, such as crafting small-scale songs and piano pieces that had to possess charm and melody. Works adhering to the established "feminine" stereotype of women's compositions were more likely to secure publishing opportunities.

Advocates of sexual aesthetics contended that "feminine" music, designated exclusively for women's composition, embodied qualities of delicacy, gracefulness, sensitivity, and melody, typically found in smaller forms such as songs and short piano pieces. Conversely, "masculine" music was characterized by its strength, rich orchestration, and intellectual rigor in

formal structure, harmonic complexity, and contrapuntal innovation (Gates, 1997). Operas, symphonies, and other grand-scale compositions fell within this category (Neuls-Bates, 1982: 223). As an increasing number of women ventured into composing larger-scale works, critics criticized them for exceeding their presumed innate sexual boundaries and the parlor, which was designated as their domain (Gates, 2006).

Women composers who strayed from the strict boundaries of feminine conventions faced a frustrating double standard in the critique of their music. On the one hand, if a woman tackled a large-scale composition and it received criticism, detractors attributed its shortcomings to the presumed limitations of the composer's gender. In fact, in 1908, an anonymous reviewer of some pieces by Cécile Chaminade (1857-1944) wrote on the New York Evening Post, that her music reinforced the belief that, while women might eventually gain the right to vote, they would never master the art of composing anything of value, since all their musical compositions appeared superficial (New York Evening Post, 26 October 1908). In a similar vein, in 1898 Möbius stated that women had the same access conditions to music as men. The reason why there were no great female composers could therefore only be the deficient mental faculties of women (Grotjahn, 2010).

However, on the other hand, if the same woman succeeded in a large-scale composition, critics praised its “virility” and masculine vigor, overlooking the composer's gender (Gates, 1997).

3. Fighting against patriarchal ideology

By the end of the nineteenth century, many women were determined to fight against the patriarchal ideology.

3.1 The birth of feminism

Feminism emerged in response to the imbalance of power between genders, the marginalized status of women within both familial and societal structures, along with the devaluation of their roles in social hierarchy.

The initial phase of feminism, promoting the cause of women's empowerment, liberation from all forms of subordination, rejection of dominant masculine ideals, and the affirmation of female identity and authenticity, arose during the late nineteenth and early twentieth centuries.

The objective of this movement was to expand opportunities for women, primarily centered on achieving suffrage. This phase formally commenced at the Seneca Falls Convention in 1848, where three hundred individuals, both men and women, united in advocating for gender equality. In the ensuing years, several suffrage organizations emerged, including the National Union of Women's Suffrage Societies in 1897, under the leadership of political activist Millicent Garrett Fawcett (1847-1929), and the Women's Social and Political Union (WSPU) in 1903, led by the champion of woman suffrage Emmeline Pankhurst (1858-1928) and her daughters Sylvia and Christabel. The WSPU militant members, known as suffragettes, assumed the role of the 'new woman' in the public perception, embracing a more radical stance (Rampton, 2015).

In 1910, when Ethel Smyth was already 52 years old, she made the decision to enlist in the WSPU, dedicating two years to the feminist cause.

3.2 Ethel Smyth

When the English composer Ethel Smyth (1858-1944) was twelve years old, she was introduced to classical music by her governess, who had received musical training in Leipzig. This sparked in Smyth a fervent aspiration to study in Leipzig herself. In 1875, she encountered composer Alexander Ewing (1830-1895), who became her first significant mentor in music. Recognizing her natural talent, Ewing insisted that Ethel was a born musician and must receive proper education immediately (Smyth, 1981). Under his guidance, she delved into studies encompassing harmony, composition, and a broad survey of musical repertoire. Despite her progress, her father vehemently objected to Ewing and ultimately ended her lessons with him.

As a result, Ethel began to exhibit increasing disobedience, clandestinely borrowing money, and making solo trips to London to attend

concerts. At a Saturday Popular Concert in London, Smyth heard a performance of Brahms's music, finding herself intrigued and inspired by his compositional style. Following the concert, Smyth reached a significant decision. During a discussion about her upcoming debut in London Society, she abruptly declared that it was pointless to present her at all, as she had decided to go to Leipzig, even if this would mean running away from home and facing starvation (Smyth, 1981). Her father staunchly opposed this plan, sparking a battle of wills with his daughter. Determined to act, Ethel consciously employed tactics like those used years later in political struggles. She resolved to make home life so unbearable that her parents would have no choice but to let her go, for their own sakes. Eventually, she refused to attend church, declining to perform at her family's dinner gatherings, rejecting invitations to go riding, and refusing to engage in conversation with anyone, until her father surrendered (Smyth, 1981).

In 1877, she enrolled at the Leipzig Conservatory, where she received instruction from Carl Reinecke, Salomon Jadassohn, and Louis Maas. However, she found the experience unsatisfactory and departed after one year to pursue private studies under the tutelage of the Austrian composer Heinrich von Herzogenberg (1843-1900). Through Herzogenberg, she had the opportunity to interact with renowned figures such as Brahms, Clara Wieck Schumann, Grieg, Tchaikovsky, and Dvorak.

Smyth's compositional prowess spanned various genres, encompassing vocal works, chamber pieces, orchestral compositions, and operas.

Between 1910 and 1912 she played a significant role in the women's suffrage movement, demonstrating remarkable courage and perseverance to accomplish objectives that were unprecedented during the nineteenth and early twentieth centuries. To contribute to the aims of this movement she composed *The March of the Women*, which became a potent anthem for the women's suffrage campaign, with notable performances held across Europe and the United States.

Among her contemporaries, she was recognized for her unconventional ideals and preference for wearing masculine attire – a distinctive trait, particularly in the context of Victorian England. Ethel

typically wore a loden skirt, tweed jacket, and man's hat, and wrote in 1933 "I generally dress in tweeds (…) and don't always make sure that my hat is on straight" (Smyth, 1987: 355-362).

Smyth chose not to marry and relied on the support of affluent friends and patrons throughout her adult life. Indeed, over the course of time her exceptional talent and engaging personality also garnered support and friendship from members of the upper echelons of society, including the British royal family.

4. Sexual aesthetics applied to music

Music criticism that adopted the perspective of sexual aesthetics proposed that compositions by male composers displayed certain traits distinct from those by female composers. Women who composed in a masculine style were accused of betraying their gender identity (Tick, 1973), while those adhering to feminine conventions were often considered incapable of engaging with broader, more abstract forms (Gates, 1988).

4.1 Gendered opinions about Ethel Smyth's music

At the beginning of Ethel Smyth's career, her gender was the main focus of critics' reviews of her works. After the performance of her *Mass* in D, the reviews were positive, but they expressed the opinion that Ethel Smyth was trying too hard to sound masculine. When critics wrote that her *Mass* was too masculine, they meant that the composer was attempting a large musical form that required techniques that they believed a woman could not master. However, they also criticized her for not sounding feminine enough, which mostly referred to the emotional aspect of the music. This means that either she was perceived as a woman, resulting in her pieces being considered inferior compared to compositions by men, or her works were deemed as too masculine (suggesting they were technically too

advanced for a female composer), having lost all their feminine attributes (Kertesz, 1998).

This happened when her *Sonata* in A minor for violin and piano op. 7, composed in 1887, received unfavorable reviews following a concert in Leipzig: reviewers criticized it for lacking the "feminine charm" typically associated with a female composer's work (St. John, 1959: 54).

In 1890, two works by Smyth were premiered: the *Serenade* for orchestra and her boldly resounding *Overture to Antony and Cleopatra.* Some commentators wrote that the public was astonished to discover that these powerful pieces had been composed by a lady (J.B.K., 1890: 137; Shaw, 1932: II, 37).

Eventually, among the evaluations of Ethel Smyth's works, some appeared free from prejudices based on sexual aesthetics. The conductor Sir Thomas Beecham (1879-1961) wrote that she possessed a spirited and vigorous composing style, characterized by a talent for emphasis. He added that the boundless energy and drive of her music enhanced its dramatic impact. Commenting on Smyth's opera *The Wreckers*, Beecham maintained that some parts of this work reached peaks of vigor and rhythmic force, unparalleled during that period (Beecham, 1958).

Another notable aspect of Smyth's talent was her mastery of orchestration, an essential ability necessary for composing in grand-scale forms, serving as a sort of litmus test for assessing a female composer's suitability for the genre. In his review of her *Mass* in D, musicologist Donald Tovey (1875-1940) praised this skill, lauding the work as "a locus classicus for the entire duty and privileges of choral orchestration" (Tovey, 1965: 236).

Furthermore, in 1911 Richard Specht praised her composition *The Wreckers* with these words: "In things harmonic Ethel Smyth is of masterly boldness", underscoring her proficiency in various counterpoint techniques, such as pedal-points, cantus firmus, inversions, and double counterpoint ('Dr. Ethel Smyth', 1912: 168**).**

We can then pose the following question: did Ethel Smyth really adopt masculine norms? Music historian Christopher Wiley noted that her only practical choice to secure performances of her works was to embrace masculine standards to integrate her works into the prevailing musical tradition, an

exclusive male-centric sphere (Wiley, 2004). Also other researchers highlighted that composing "masculine" music, and wearing manly tweed outfits was Smyth's response to male critics who belittled her as a "lady composer" (D'Silva, 2022).

4.2 Gender-related perceptions of musical structures

However, one might question whether Ethel Smyth's music genuinely embodied masculine qualities or if it was merely perceived as such by listeners of her time. In this latter case, what led various listeners during the period spanning from the late nineteenth century to the early twentieth century to perceive Ethel Smyth's music as masculine and lacking feminine qualities?

It can be assumed that, in that period, the fundamental elements that together constitute music were believed to be inherently associated with gender (Maus, 1993; Brett et al., 2006; Green, 1997; Halstead, 1997).

The following table presents in a concise form the characteristics of music pieces that were deemed to be gender-related.

	Parameter	Masculine	Feminine
1	loudness	loud	soft
2	pitch level	low	high
3	pitch variability	low	high
4	tempo (pace)	fast	slow
5	timbre	resonant, full	thin
6	dominance	more dominant	less dominant, more expressive
7	dynamics	terraced, varying only between ***f*** and ***p***	varying gradually between soft and loud
8	meter	duple	triple
9	ending	masculine cadence	feminine cadence
10	tonal organization	diatonicism	chromaticism
11	orchestration	large orchestra	small chamber music
12	main characteristic	rhythmic, energetic	melodic, mellow

The first seven parameters can be included in a group, referring to musical structures that, even in the field of purely instrumental music, relate to characteristic traits of the human voice. It is known that men generally speak louder (Hall, 1984; Schmid Mast & Sczesny, 2010) and faster than

women do (Jacewicz et al., 2009; Kellaris & Rice, 1993, Horn & Costa Giomi, 2011, Sergeant & Himonides, 2016), that male voice's pitch level is lower than that of female voice (Pisanski et al., 2018), that pitch variability is lower in male voice than in female voice (Pisanski et al., 2018; Suppes, 2015), that male voices are usually fuller and more resonant than female voices, and perhaps in analogy with this characteristic, males prefer instruments that also have fuller and more resonant voices, such as horn, tuba, string bass, trombone, trumpet, bass drum, saxophone, whereas women prefer the timbre of harp, flute, cello, clarinet, and oboe (Abeles & Porter, 1978; Clément, 1989).

Terraced dynamics permits only loud (***f***) and soft (***p***) elements in a music piece, but no gradations in between: for this reason, following Cixous's and Kuhn's thought, terraced dynamics can be considered a masculine trait precisely because it is based on a binary opposition, without contemplating intermediate degrees. In fact, Cixous and Kuhn argue that binary oppositions are essentially hierarchical, reverting to the opposition between man and woman (Cixous & Kuhn, 1981). This opposition keeps negative stereotypes going and fails to acknowledge the complexity that can be found in nature: recent research has highlighted that there exists a broader spectrum beyond just the binary categorizations of male and female, and there are intermediate cases in which it is not easy to establish a clear line of separation between what we consider male and what we consider female (Ainsworth, 2015).

As for the meter, the duple meter evokes a typically masculine activity based on this parameter: the march. On the contrary, triple meter is common in dances such as the sarabande, the minuet, the mazurka, and the waltz.

The last four parameters – ending, tonal organization, orchestration, and rhythm, are related to basic musical elements. Cadences can be categorized based on their rhythmic placement: a cadence is considered "masculine" when the last chord of a phrase or section falls on a strong beat, and "feminine" when it occurs on a weak beat (Johnson, 2005). As for tonal organization, diatonicism is considered masculine, whereas chromaticism is viewed as feminine (Clément, 1989; McClary, 1991); composing large orchestral works is deemed as more masculine than composing small chamber music; and males usually prefer rhythmic, energetic music, demonstrating a particular receptiveness towards rhythm, whereas females

prefer melodic, mellow musical phrases or pieces, showing a greater responsiveness towards melody (Colley, 2008).

So one could think that the reason why coeval listeners considered Ethel Smyth's music masculine is to be found in her preference for fast tempos, full timbres, duple meter, masculine cadences, and diatonicism.

However, there are many famous examples that contradict the gendered associations presented above: Fryderyk Chopin’s *Nocturne* op. 48 No. 1 has a duple meter, but its atmosphere cannot be defined as absolutely masculine. Conversely, the *Infernal Dance of King Kastchei* from Stravinsky’s ballet *The Firebird*, which is in triple meter, can certainly not be outlined as feminine.

Similarly, neither can the chromatic fanfare of the first movement of Tchaikovsky's *Symphony* No. 4 be defined as feminine, nor can the diatonic Juliet’s theme in Prokofiev’s ballet *Romeo and Juliet* be described as masculine.

Regarding tempo markings, the *Adagio assai* of the funeral march in Beethoven’s *Symphony* No. 3 cannot be described as characterized by a feminine atmosphere, and conversely, the elegant and graceful first movement of Mozart’s *Concerto* K 488, marked *Allegro*, cannot be designated as establishing a masculine sound ambience.

Indeed, recent research reached the conclusion that “gendered information is not represented in the gestures, structures and narratives of a musical composition” (Sergeant & Himonides, 2016:12).

Answering the question “what led various listeners during the period spanning from the late nineteenth century to the early twentieth century to perceive Ethel Smyth's music as masculine and lacking feminine qualities?”, it can be argued that, upon closer examination, the characteristics of music pieces regarded as gender-related about a century ago have now been found non-decisive. For this reason, it can be concluded that the perception of gender by early twentieth-century listeners did not originate from elements inherent in the music's content, but rather from gender stereotypes added to the perceptual experience by the listeners themselves.

5. Conclusions

Feminism confronted patriarchal practices that upheld rigid, stereotypical gender roles between men and women, and norms granting men opportunities and privileges denied to women.

A comparable differentiation was also extended to events and things, assigning them gendered connotations that we now understand as not being inherent properties but rather subjective facets of perception. Indeed, the psychologist Sandra Bem (1944-2014) posited that masculinity and femininity reside solely within the perceptions of individuals and within the societal frameworks influencing those perceptions (Bem, 1993). At her time, Ethel Smyth played a pioneering role, asserting her right for her compositions not to be labeled as either masculine or feminine, but to be judged solely based on their musical qualities.

Today a great number of women want to assert their right to be valued "free of stereotyped patterns of behavior and social and cultural practices based on concepts of inferiority or subordination", as established under Article 6b of the Inter-American Convention on the Prevention, Punishment, and Eradication of Violence against Women, signed in 1994. For all these women, the life and works of Ethel Smyth, who fought resolutely against such stereotypes, are still an invaluable source of inspiration.

Bibliography

"Dr. Ethel Smyth" (1912). *The Musical Times*, 53(829), March 1958, 168-169.

Abeles, Harold F.; Porter, Susan Yank (1978). "The sex stereotyping of musical instruments", *Journal of Research in Music Education*, 26(2), 65-75.

Ainsworth, Claire (2015). "Sex redefined", *Nature*, 518(7539), 288–291.

Beecham, Thomas (1958). "Dame Ethel Smyth (1858-1944)", *The Musical Times*, 99(1385), July 1958, 363-365.

Bourdieu, Pierre (2001). *Masculine Domination*, Polity.

Brett, Philip; Wood, Elizabeth, Gary, C. Thomas (eds.) (2006). *Queering the Pitch: The New Gay and Lesbian Musicology*, Taylor & Francis.

Budde, Gunilla (2010). "'In pre-Suffragette days'. Mädchenerziehung und Frauenleben im 19. Jahrhundert im deutsch-englischen Vergleich". In: Cornelia Bartsch, Rebecca Grotjahn, Melanie Unseld (eds.), *Felsensprengerin, Brückenbauerin, Wegbereiterin. Die Komponistin Ethel Smyth*, Buch&Media, 21-39.

Cixous, Hélène; Kuhn, Annette (1981). "Castration or Decapitation?", *Signs*, 7(1), 41-55.

Clément, Catherine (1989). *Opera, or the Undoing of Women*, Virago Press.

Colley, Ann (2008). "Young People's Musical Taste: Relationship With Gender and Gender-Related Traits", *Journal of Applied Social Psychology*, 38(8), 2039–2055.

Corelli, Marie (1907). "Woman or – Suffragette", quoted in *Musical News* (4 May 1907), 444.

D'Silva, Beverley (2022). "Ethel Smyth: An extraordinary 'lost' opera composer'", BBC Culture Online, https://www.bbc.com/culture/article/20220720-ethel-smyththe-rebel-composer-erased-from-history .

Dijkstra, Bram (1986). *Idols of Perversity. Fantasies of Feminine Evil in Fin-de-Siècle Culture,* Oxford University Press.

Engels, Friedrich (1884). *Der Ursprung der Familie, des Privateigenthums und des Staats*, Verlag der schweizerischen Volksbuchhandlung.

Facio, Alda (2013). "What is Patriarchy?", https://www.learnwhr.org/wp-content/uploads/D-Facio-What-is-Patriarchy.pdf .

Foucault, Michel (1978). *The History of Sexuality*, Pantheon.

Gates, Eugene (1988). "The Female Voice: Sexual Aesthetics Revisited*", The Journal of Aesthetic Education*, 22(4), 59-68.

Gates, Eugene (1997). "Damned If You Do and Damned If You Don't: Sexual Aesthetics and the Music of Dame Ethel Smyth", *The Journal of Aesthetic Education* 31(1), 63–67.

Gates, Eugene (2006). 'The Woman Composer Question: Philosophical and Historical Perspectives', *The Kapralova Society Journal*, 4(2), 1-11.

Green, Lucy (1997). *Music, Gender Education*, Cambridge University Press.

Grotjahn, Rebecca (2010). 'Das Komponistinnenparadox. Ethel Smyth und der musikalische Geschlechterdiskurs um 1900'. In: Cornelia Bartsch, Rebecca Grotjahn, Melanie Unseld, Melanie (eds.): *Felsensprengerin, Brückenbauerin, Wegbereiterin. Die Komponistin Ethel Smyth*, Buch&Media, 39-54.

Hall, Judith A. (1984). *Nonverbal gender differences: Communication accuracy and expressive style*, The John Hopkins University Press.

Halstead, Jill (1997). *The Woman Composer: Creativity and the Gendered Politics of Musical Composition*, Ashgate.

Hanslick, Eduard (1986). *On the Musically Beautiful*, Hackett.

Hofstede, Geert; Hofstede, Gert Jan; Monkov, Michael (2004). *Cultures and Organizations: Software of the Mind,* McGraw-Hill Education.

Horn, Katelyn; Costa-Giomi, Eugenia (2011). 'Fast/major and slow/minor pairings in J.S. Bach's Well Tempered Clavier Books 1 and 2', Empirical Musicology Review, 6(3), 155–163.

J. B. K. (1890). "The Crystal Palace Saturday Concerts", *The Monthly Musical Record and Musical Opinion*, 20(234), June 1890, 137.

Jacewicz, Ewa, Fox Robert A., Caitlin O'Neill, Joseph Salmons (2009). 'Articulation rate across dialect, age, and gender', Language Variation and Change, 21(2), 233-256.

Johnson, Matthew Scott (2005). "The Recognition of Female Composers", Agora, 2005(9).

Kellaris, James J.; Ronald, C. Rice (1993). "The influence of tempo, loudness, and gender of listener on responses to music", *Psychology & Marketing*, 10(1), 15–29.

Kertesz, Elizabeth (1998). "Gender and beyond: Talking about the critical reception of Ethel Smyth". In: Stefan, Fragner; Jan, Hemming; Beate, Kutschke, *Gender Studies & Musik. Geschlechterrollen und ihre Bedeutung für die Musikwissenschaft,* Conbrio Verlagsgesellschaft, 65-74.

Lipsitz Bem, Sandra (1993). *The Lenses of Gender: Transforming the Debate on Sexual Inequality*, Yale University Press.

Maus, Fred Everett (1993). "Masculine discourse in music theory", *Perspectives of New Music,* 31(2), 264–293.

McClary, Susan (1991). *Feminine Endings: Music, Gender, and Sexuality*, University of Minnesota Press.

Neuls-Bates, Carol (1982). "A Corollary to the Question: Sexual Aesthetics in Music Criticism", in Id. (ed.). *Women in Music: An Anthology of Source Readings from the Middle Ages to the Present*, Harper and Row Publishers, 223-227.

New York Evening Post (1908). "Music and drama: Mme. Chaminade's concert", 26 October 1908, 7.

Paterman, Carole (1988). *The Sexual Contract*, Stanford University Press.

Pisanski, Katarzyna; Oleszkiewicz, Anna; Plachetka, Justyna; Gmiterek, Marzena; Reby, David (2018). "Voice pitch modulation in human mate choice, pitch modulation in human mate choice", *Proc. Biol. Sci.*, 285-292.

Rampton, Martha (2015). "Four Waves of feminism", https://www.pacificu.edu/magazine/four-waves-feminism

Rogers, Mary F., Clarence Thomas (1998). "Patriarchal discourse and public/private spheres", *The Sociological Quarterly*, 39(2), 289-308.

Schmid, Mast Marianne, Sabine Sczesny (2010)."Gender, power, and nonverbal behavior". In Joan C. Chrisler, Donald R. McCreary (eds.), *Handbook of gender research in psychology*, Springer, 411–425.

Schopenhauer, Arthur (1981). *Essays and Aphorisms*, Penguin.

Sergeant, Desmond C., Evangelos Himonides (2016). "Gender and the performance of music", *Frontiers in Psychology*, 7(411), 1-15.

Shaw, Georg Bernard (1932). *Music in London 1890-94*, Constable.

Smyth, Ethel (1981). *Impressions That Remained: Memoirs,* Da Capo Press.

Smyth, Ethel (1987). *The Memoirs of Ethel Smyth*, Viking Penguin Inc.

St John, Christopher (1959). *Ethel Smyth: A Biography.* With appendices by Kathleen Dale: "A Personal Recollection" and "Appendix B: Ethel Smyth's Music—A Critical Study", Edward Sackville-West: "Ethel Smyth as I Knew Her", and V. Sackville-West: "Ethel Smyth, the Writer", Longmans, Green and Co.

Suppes, Alexandra (2015). "Gender, Power and the Human Voice". In: Rainer Schulze, Hanna Pishwa (eds.), *The Exercise of Power in Communication: Devices, Reception and Reaction*, Palgrave Macmillan, 187-198.

Tick, Judith (1973). "Women as Professional Musicians in the United States, 1870-1900", *Yearbook for Inter-American Musical Research*, 9.

Tick, Judith (1983). *American Women Composers before 1870*, UMI Research Press.

Tick, Judith (1986). "Passed Away is the Piano Girl: Changes in American Musical Life, 1870-1900". In: Jane Bowers, Judith Tick (eds.), *Women Making Music: The Western Art Tradition, 1150-1950*, University of Illinois Press, 336-338.

Tovey, Donald Francis (1965). "Essays in Musical Analysis", vol. 5, *Vocal Music*, Oxford University Press, 235-236.

Wiley, Christopher (2004). "'When a Woman Speaks the Truth about Her Body': Ethel Smyth, Virginia Woolf, and the Challenges of Lesbian Auto/Biography", *Music & Letters*, 85(3), 388–414.

Feminismul și fermele industriale

Feminism and Factory Farm

IRINA FRASIN[1]

Abstract

Our society is so dependent on animal exploitation that most of the time we fail to notice it for all its complexities and implications. Modern agriculture treats farm animals like animal machines. As the public became more and more sensitized to the huge ethical problems posed by factory farming more and more regulations came up. This way, it is considered that the basic needs of the animals must be met and cruelty avoided. But all these new rules seem destined more to quiet the consumer than to make a real difference for the animals.

My paper focuses on a very specific problem concerning animal exploitation and that is how the bodies of female animals are used. They are exploited for their gender's abilities: they can create offspring (or just eggs, if this is what we need) and the mammals lactate to feed their young. The dairy cow can stand as a symbol of feminine exploitation; and so can the laying hen. These animals are subdued to an endless cycle of forced impregnations only to have their babies taken away from them. The sacred mother-offspring bond is comodified and destroyed for profit.

My arguments in this paper focus around investigating the ideologies involved in valuing some animals over others and using and exploiting some in specific ways. The final question that I wish to address is if feminism should condemn factory farming not only as a speciesist practice but also as a sexist one.

Keywords: *feminism, gender, factory farming, exploitation, empathy*

[1] Institutul de Cercetări Economice și Sociale Gheorghe Zane, Academia Romană, filiala Iași. irina.anthrozoology@gmail.com

Introducere

Animalele sunt omniprezente în viața noastră. Folosirea lor este atât de înrădăcinată în fibrele societății și culturii noastre încât de cele mai multe ori, este luată ca ceva de la sine înțeles. Culturile, economiile și societățile noastre în general, sunt construite pe acest gen de exploatare. Cum se spune adesea, cultura noastră[2] a adoptat o viziune instrumentală asupra celorlalte animale. Au fost căutate și întărite diferențele dintre noi, oamenii și ele, celelalte animale astfel încât folosirea și exploatarea să se poată face simplu, fără complicații, remușcări sau vină. Animalele există pentru beneficiul nostru, ceea ce este inferior există pentru cel superior, ne-a învățat chiar Aristotel. Religiile monoteiste au întărit această idee considerând omul stăpânul celorlalte animale. Filosofia oficială a avut și ea o contribuție semnificativă atunci când, adoptând teoria lui René Descartes, a considerat că animalele sunt mai mult lucruri ce pot fi folosite pentru că nu pot nici măcar să simtă nimic. Animalele-mașini din teoriile filosofului francez nu sunt nicăieri mai ușor de identificat decât în fermele industriale de azi. Niciodată în istoria noastră exploatarea animalelor nu a avut o anvergură similară. Este absolut adevărat că de-a lungul istoriei am avut tot felul de comportamente crude sau lipsite de considerație la adresa ființelor non-umane dar scara pe care aceste comportamente s-au desfășurat este incomparabilă cu ce se întâmplă astăzi.

Astăzi trăim în Antropocentrism pentru că intervenția noastră în natură, amprenta noastră asupra mediului nu mai poate fi contestată sau trecută cu vederea. Acum nu doar animalele exploatate intensiv în ferme industriale de dimensiuni colosale au de suferit; suferă și animalele din parcurile zoologice sau alte unități de agrement, suferă și animalele pe care le considerăm dăunători și de care facem eforturi însemnate de a scăpa și, nu în ultimul rând, întreaga faună sălbatică care, în lumea dominată de om își găsește din ce în ce mai greu locul. Atunci când uităm că și celelalte animale sunt ființe ale căror viață are valoare în sine, la fel ca viețile noastre, suntem

[2] Mă refer la așa-numita cultură WEIRD (*western, educated, industrialised, rich, democratic*) și anume populațiile din zona occidentală din statele bogate și industrializate.

condamnați să facem greșeli care în cele din urmă sfârșesc prin a ne afecta direct și pe noi. Vedem cum schimbările climatice, inundațiile, furtunile, deșertificarea și instabilitatea anotimpurilor ne afectează din ce în ce mai mult și mai grav. Doar atunci când vom înțelege că întreaga viață pe frumoasa noastră planetă se află într-un echilibru fragilizat de intervenția noastră agresivă și ne vom descoperi locul în mijlocul naturii și nu deasupra ei, vom avea șansa la vindecare.

Lucrarea de față analizează relația noastră, a societății umane cu animalele exploatate pentru profit în fermele industriale. Analizând sclavia acestor animale și supunerea lor totală în întreprinderi din ce în ce mai mari în care producția, împinsă de logica profitului, este intensificată din ce în ce mai mult, vom urmări și înțelege cum suferința non-umană ridică probleme morale imposibil de negat. Pentru beneficii financiare care împing industria către o producție din ce în ce mai mare la un cost din ce în ce mai redus, animalele sunt crescute și exploatate în condiții în care nicio ființă sentientă nu ar trebui obligată să trăiască. Corpurile lor sunt modificate pentru a le intensifica producția. Animalele, victime ale exploatării industriale, vaci sau găini, sunt forțate să crească mai repede și să producă mai mult până în momentul în care sunt complet epuizate, moment când sunt omorâte și înlocuite. Vom urmări acest proces și ne vom opri asupra modului în care mamele din industrie, fie că e vorba de vaci, găini sau scroafe sunt tratate. Știm încă de la feministele din anii '70 că desconsiderarea femeilor și a animalelor non-umane în cultura patriarhală sunt legate. „Feministele înțeleg ce înseamnă să fii exploatat. Femeile ca obiecte sexuale, animalele ca mâncare. Femeile transformate în mame patriarhale, vacile transformate în mașini de lapte. Este același lucru" (Adams, citat în Adams și Gruen 2014, 11[3]). În cele ce urmează ne vom concentra pe analiza acestor legături.

Bunăstarea animalelor și suferința non-umană

Filosofii și activiștii pentru drepturile animalelor au devenit din ce în ce mai vocali în ultimul timp în a argumenta că exploatarea și instrumentalizarea animalelor în felul în care industriile și cultura noastră o fac este greșită din

[3] Toate traducerile citatelor din limba engleză sunt ale autoarei.

punct de vedere moral. Animalele sunt ființe sentiente și conștiente[4] care au valoare intrinsecă și care ar trebui, de dragul dreptății, să fie tratate în mod corespunzător.

Este absolut interesant de urmărit, ne spune istoricul Richad Bulliet[5], felul în care în epoca noastră activismul pentru drepturile animalelor merge mână în mână cu exploatarea colosală, la o scală fără precedent a celorlalte animale. Suntem, conform istoricului, în era post-domestică, epocă în care tocmai uriașa separație care există între noi și celelalte animale permite acest gen de comportamente. Astăzi, această exploatare și toate tratamentele inumane se petrec departe de ochii lumii iar marea majoritate a publicului este fericită să fie ignorantă cu privire la aceste aspecte. Sensibilitățile noastre ne-ar putea obliga, într-un fel sau altul, la acțiune. Suferința animalelor non-umane pune serioase probleme morale. Tocmai din acest motiv miza recunoașterii acestei suferințe este colosală.

Suferința animalelor este un subiect marginalizat și trecut cu vederea, ignorat cu cea mai mare ușurință tocmai pentru a putea scăpa de sentimentele de vinovăție și inadecvare atunci când vine vorba de propriile noastre alegeri de consumatori. Prin urmare, în societatea contemporană suferința non-umană are această poziție duală: pe de o parte, este ignorată și izgonită la periferie, pe de altă parte considerată ca un rău moral pe care cu toții am vrea să-l eradicăm.

Acest subcapitol are în vedere înțelegerea modului în care suferința animalelor poate fi definită și înțeleasă, care sunt implicațiile și încercările de a o eradica. Suntem cu toții conștienți de eforturile făcute la nivel teoretic și practic pentru a promova bunăstarea și protecția animalelor. Vom analiza pe scurt teoriile și măsurile care promovează aceste valori cu scopul de a înțelege noua știință a bunăstării animalelor, rolul și locul ei în industrie.

Vedem că mișcările de susținere pentru animale au făcut pași foarte mărunți în a reforma sistemul de exploatare al acestora. Cu toate aceste mici progrese idea centrală, aceea conform căreia este acceptabil din punct de vedere moral să exploatăm animalele, a rămas intactă. Din acest motiv, filosofi și activiști au încercat să reformuleze teoriile noastre pentru a

---

[4] Pentru mai multe detalii vezi Bekoff, 2002 și De Waal, 2017.

[5] Vezi Bulliet, 2005.

sublinia contradicția acestui gen de exploatare. Nimeni nu mai poate nega tirania Omului asupra celorlalte animale și sistemul opresiv creat tocmai pentru a justifica modul de a trata ființe sensibile și independente ca simple resurse ce există doar pentru beneficiul oamenilor. Suferința acestor animale non-umane este atroce și nu mai poate fi ascunsă sau negată.

Din acest motiv, întrebarea cum este corect din punct de vedere moral și cum ar trebui să tratăm animalele non-umane este de importanță crucială. Peter Singer în anii '70 în celebra sa lucrare *Animal Liberation* a scris despre nevoia de a regândi bazele tratamentului și folosirii celorlalte animale. Portretizarea celor care luptă pentru drepturile animalelor drept sentimentali și „iubitori de animale" nu face decât să distragă atenția de la problemele cu adevărat importante: prevenirea durerii, suferinței și nefericirii; lupta împotriva discriminărilor arbitrare (este vorba aici în special, despre *speciesism*, înrudit cu *rasismul* și *sexismul*); nedreptatea provocării de suferințe inutile pentru alte ființe, chiar dacă nu sunt membri ai speciei noastre; exploatarea fără milă și măsură a animalelor non-umane de către oameni. Dacă dorim să nu fim numărați printre opresori, ne spune Peter Singer, trebuie să fim gata să ne regândim atitudinile față de alte grupuri. Pentru că civilizația, economia, cultura și societățile noastre sunt clădite pe exploatarea celorlalte animale este evident că atitudinile noastre prezente nu numai că au o istorie foarte îndelungată bazată pe prejudecăți și discriminări arbitrare, dar sunt și extrem de greu de înlăturat datorită implicării noastre, a intereselor de zi cu zi, a modului de viață obișnuit – considerat singurul posibil, sau cel puțin cel corect. Dar este extrem de important să vorbim în numele grupurilor asuprite care nu pot vorbi pentru ele. Trebuie, de asemenea, să recunoaștem: cu cât un grup este mai vulnerabil și mai lipsit de apărare (iar animalele sunt vulnerabile datorită statutului pe care îl au în societate), cu atât este mai ușor de exploatat.

Speciesismul este tocmai credința că suntem îndreptățiți să tratăm alte specii în moduri în care ar fi considerate imorale aplicate propriei specii. Iar această atitudine este extrem de vizibilă în modul în care experimentăm pe celelalte animale (având în vedere doar folosul uman) și mai ales în agricultura industrială. Omul, de-a lungul istoriei sale, a vânat și a crescut animale pentru consumul său. A omorât întotdeauna animale dar niciodată nu le-a exploatat așa cum o face astăzi.

Exploatarea în fermele industriale

Este absolut interesant de privit cum, ridicarea vocilor pentru respectarea semenilor noștri din alte specii (atât ale filosofilor cât și a activiștilor pentru drepturile animalelor) cât și apariția unei legislații speciale pentru protejarea animalelor coincid cu exploatarea lor la o scară fără precedent în istorie. Pe de o parte ne simțim responsabili și vinovați pentru opresiunea celorlalte animale dar, pe de altă parte, alegem să ignorăm, să trecem cu vederea sau să ne îndoim că acestea suferă îngrozitor în multe dintre industriile noastre.

Majoritatea acestor tratamente oribile asupra celorlalte animale sunt bine și atent ferite de ochii publicului (care preferă să rămână ignorant). În laboratoare sau ferme, în spatele ușilor bine ferecate, la adăpost de orice publicitate negativă, toți cei care fac un imens profit de pe urma exploatării ființelor sentiente care nu aparțin speciei noastre continuă să-și desfășoare activitatea nestingheriți.

Alegerile noastre alimentare (care la o primă vedere ar putea fi văzute ca o chestiune de opțiune personală) determină modul în care miliarde de animale sunt tratate, afectează sănătatea ecosistemelor și micșorează ariile sălbatice de pe pământ[6]. Pentru mulți autori (de exemplu, Jonathan Safran Foer sau Dinesh Wadiwel) omenirea a purtat un război, sau mai corect ar fi să spunem că a lăsat să fie purtat un război împotriva tuturor animalelor pe care le exploatăm. Iar acest război are fața agriculturii industriale. Timp de mii de ani fermierii au urmărit și urmat procesele naturale pentru a putea folosi animalele mai eficient. Agricultura industrială consideră că aceste procese naturale sunt un obstacol ce poate fi depășit[7]. Însă imaginea fermelor industriale exploatează și nostalgia consumatorilor după fermele tradiționale și tihna vieții aproape de natură.

Puterea agriculturii industriale depinde de consumatori care nu trebuie să vadă sau să audă ceea ce se întâmplă acolo cu adevărat. Acest lucru

[6] Am putea adăuga la toate acestea că susțin actuala balanță a puterii în care marea majoritate a lumii este săracă și suferă din cauza secetei, lipsei hranei, schimbărilor climatice, etc. dar aceasta nu constituie subiectul actualei lucrări. Pentru informații suplimentare pe această temă, vezi David Nilbert.

[7] Biodiversitatea a fost înlocuită cu uniformitatea genetică iar bioingineria caută noi și noi modalități de exploatare mai eficientă.

nu este extrem de dificil atât timp cât și consumatorii sunt absolut încântați de acest lucru: deși unii își pot imagina, nu doresc să știe situația exactă (de frică să nu le fie stricată pofta de mâncare). Justificăm ușor nevoia noastră de proteină animală și dreptul nostru de a alege ceea ce mâncăm. Nu dorim să fim responsabili iar industria este foarte fericită să ne îndeplinească această dorință. Profitul lor depinde de asta. Animalele sunt cele care plătesc prețul pentru ca noi să avem produsele pe care le dorim la prețul cel mai mic.

Înghesuite în cuști minuscule, hrănite cu tot felul de substitute proteice și antibiotice, trăiesc vieți extrem de scurte și chinuite pentru profitul companiilor și plăcerea gustului. Pentru maximizarea profitului puii sunt făcuți să crească într-o lună cât ar crește în mod normal în șase. Astfel, uneori, se ajunge la situații când propriile picioare nu le mai pot susține propria greutate. Pot rezulta fracturi, paralizie, imobilitate și moarte prin înfometare datorită faptului că nu mai pot nici măcar să se ridice să ajungă la hrănitori. În ceea ce le privește pe mamifere, fie vaci sau porci, acestea sunt fertilizate cât de des posibil (a scăpa un estru este o pierdere semnificativă) până când, absolut epuizate, sunt trimise la abator la sfârșitul adolescenței. Legătura mamă – copil este complet ignorată pentru că laptele este pur și simplu mult prea valoros financiar pentru a lua măcar în calcul această legătură. Totul pentru profit, nimic pentru bunăstare. Este aproape evident că atunci când înghesuim animale aproape identice genetic, extrem de stresate, în locații închise, prost ventilate, departe de lumina soarelui acest lucru nu poate fi nici foarte sănătos. Dincolo de diformitățile pe care creșterea intensivă le produce animalelor, dincolo de probleme oculare, respiratorii, osoase, paralizii, anemii, sângerări, etc. avem și terenul propice pentru răspândirea virusurilor și bacteriilor (de aici și folosirea „preventivă" a antibioticelor pe scară atât de largă[8]). Animalele femele trăiesc în propriul iad tocmai datorită fertilității lor. Corpurile vacilor, scroafelor și găinilor sunt forțate la maximum pentru a produce practic non-stop. În scurt timp, epuizate sunt pur și simplu „eliminate" și transformate în mâncare pentru alte animale[9].

---

[8] Cu toții știm de apariția antibiorezistenței și a super bacteriilor rezistente la antibiotice datorită folosirii excesive a antibioticelor. Trebuie să adăugăm și că 75-80% din antibioticele folosite sunt folosite în agricultura industrială.

[9] Pentru mai multe detalii vezi Aaltola, 2012, Rollin 2016, Del Amo, 2019 sau Gruen, 2011.

Legile care reglementează sacrificarea animalelor sunt permisive (și nu înglobează toate speciile de animale[10]) iar controalele sunt rare. Cu toții suntem prinși în acest sistem, suntem atât victime cât și opresori. Consumatorii, crescătorii, angajații din abatoare, vânzătorii sunt cu toții prinși în acest sistem abuziv. Dacă dorim, într-adevăr, să nu mai fim opresori trebuie să fim gata să ne re-gândim întreg sistemul de valori.

Suferința animalelor și moralitatea

Obiceiurile noastre, modul în care gândim, chiar și limbajul ne încurajează să nu dăm atenție suferinței animalelor (de exemplu, corpurile animalelor moarte nu sunt cadavre, ci carcase). Logica speciesismului („în care considerăm acceptabil să tratăm membrii altor specii în modalități în care considerăm inacceptabil să-i tratăm pe membrii propriei specii", Peter Singer, *Why vegan?,* 2020, 20) este vizibilă în (aproape) toate acțiunile și relațiile noastre cu celelalte animale. Pentru a o depăși trebuie, în primul rând, să nu mai privim exploatarea celorlalte animale ca fiind necesară, normală și inevitabilă. Trebuie să ne schimbăm complet atitudinile, să înlocuim această viziune opresivă cu una bazată pe respect. Așa cum observase deja Jeremy Bentham, faptul că animale non-umane au dreptul la protecție și respect nu ar trebui să se bazeze pe faptul că sunt raționale sau posedă un limbaj asemănător cu al nostru, ci pur și simplu pe faptul că pot suferi. Astfel, toate ființele sensibile au interese (în primul rând acela de a evita suferința și de a căuta plăcerea) iar aceste interese ar trebui protejate de drepturi. Discuția cu privire la drepturile animalelor este extrem de complexă, iar autorii care le susțin sunt departe de a ajunge la un acord în ceea ce privește anumite drepturi particulare. Însă acest lucru este de importanță secundară. Ceea ce este însă extrem de important este să acceptăm idea că doar faptul de a fi o ființă înzestrată cu sensibilitate are semnificație din punct de vedere moral. Simplul fapt de a fi o ființă care are o experiență subiectivă a lumii este suficient pentru a acorda acestei ființe un drept de bază: acela de a nu fi tratată ca un obiect, acela de a avea valoare în

[10] De exemplu, peștii nu sunt deloc protejați. Fiecare dintre noi putem vedea tratamentul peștilor încă vii în supermarket.

sine și nu doar instrumentală, acela de a nu fi proprietate[11] (așa cum sunt astăzi toate animalele). Ceea ce se întâmplă ființelor sensibile este extrem de important, și este important deoarece contează pentru ele. Niciun alt motiv pe baza căruia se acordă valoare și demnitate persoanelor (ca de exemplu rațiunea și autonomia așa cum am învățat de la Kant) nu ne oferă un criteriu obiectiv. Demnitatea cuiva, la fel ca și respectul nostru pentru acea persoană nu ar trebui să fie dependente de anumite calități sau însușiri care sunt posedate în mod arbitrar. Dacă o ființă suferă nu există nicio justificare din punct de vedere moral pentru a ignora suferința respectivă.

Oamenii au omorât întotdeauna alte animale pentru hrană, dar acest lucru nu s-a întâmplat niciodată în istorie la o scară comparabilă cu cea de azi. Fermele industriale presupun suferințe inimaginabile pentru animale și un tip de exploatare absolut nejustificat al altor ființe sensibile. Dacă am încerca să creștem animalele astfel încât acestea să ducă o viață fericită și să aibă parte de o moarte fără suferință carnea și produsele de origine animală ar fi doar privilegiul celor foarte bogați. Justificarea unei morți fără suferință este absolut discutabilă. Această posibilitate reprezintă punctul de vedere al viziunii welfariste[12]. Din punctul de vedere al teoreticienilor drepturilor pentru animale[13] acestea nu au doar interesul de a trăi o viață lipsită de suferință, ci au de asemenea și interesul de a-și continua viața cât mai mult posibil. Deci o moarte bună pentru o ființă care nu dorește să moară nu există.

Avem nevoie de o conștientizare la scară din ce în ce mai largă a faptului că este inacceptabil să folosim animalele ca pe simple lucruri care pot fi exploatate pentru beneficiul nostru. Trebuie să înțelegem că avem cum contribui la reducerea acestei incredibile suferințe non-umane. Vedem că desconsiderarea suferinței animale în numele obținerii de produse ieftine pentru consumatorii umani nu se poate justifica din punct de vedere moral. Fie și numai dacă am lua în calcul exploatarea și suferința animalelor non-umane și am avea un motiv suficient de a respinge produsele rezultate din această exploatare. Dar în plus, această industrie contribuie masiv și la

---

11 Pentru mai multe detalii vezi Francione, 2008.
12 Vezi Rollin, 2016 și Grandin, 2006.
13 Vezi Regan, 2004.

poluare (sol, apă și atmosferă – fiind un actor important ce contribuie la încălzirea globală), la despăduriri și distrugerea habitatelor (punând în pericol de extincție nenumărate specii) și la alte serii de dezastre de mediu. În plus față de toate acestea nu trebuie să uităm și faptul că majoritatea epidemiilor din istorie au fost cauzate de exploatarea animalelor (fiind zoonoze). Oamenii de știință ne-au avertizat asupra pericolului degradării habitatului animalelor sălbatice și asupra pericolului de a păstra animalele înghesuite în spații extrem de mici (fie că este vorba despre o proximitate periculoasă a animalelor din specii diferite, sau de una a prea multor indivizi aproape identici din punct de vedere genetic). Se pare că acesta a fost și începutul pandemiei de Covid-19. Prin urmare, toate aceste motive ar trebui să contribuie la o regândire din temelii a relațiilor noastre cu animalele și lumea non-umană în general în vederea ajungerii la o dreptate inter-specii și la o pace multi-specii – care să ne includă pe toți indiferent de culoare, statut social sau specie.

Feminism și Veganism

Convingerea că animalele non-umane sunt doar mașinării automate (bete-machine – așa cum le numea Descartes), că nu au sentimente, gândire sau subiectivitate (așa cum le-a văzut tradiția behavioristă) a dominat timp foarte îndelungat științele și nu este nici astăzi complet absentă. Faptul că multe dintre (dacă nu toate) industriile noastre le folosesc pe celelalte animale ca pe obiecte lipsite de sentiență sau conștiență a fost legitimat de tradiția științifică cartesio-newtoniană. În laboratoare sau ferme, în grădini zoologice sau parcuri de distracții, animalele sunt simple comodități sau, mai simplu, proprietate conform legii. Pentru a putea vedea cu adevărat ororile la care celelalte animale sunt supuse trebuie în primul și în primul rând să le putem vedea și înțelege ca ființe subiective, conștiente, sensibile, ca semeni ai noștri. Doar în acest fel, empatia poate lucra și putem spera la re-gândirea relației dintre noi.

Acum, când impactul oamenilor asupra lumii-mai-mult-decât-umane este uriaș, este nevoie mai mult decât oricând să explorăm și să înțelegem interdependența forțelor opresive pentru că doar așa putem spera la o

schimbare. Încă din anii '70 (sau poate chiar mult mai devreme) exploatarea femeilor, a claselor muncitoare și a celorlalte animale au fost văzute ca funcționând animate de mecanisme similare. Ecofeministele au văzut ca principal factor al opresiunii, factor ce determină relațiile disfuncționale dintre umanitate și celelalte animale și mediul natural, gândirea dualistă. Acest tip de gândire, născut din însăși nevoia fundamentală a omului de a se delimita de *ceilalți*, de cei diferiți, este cel care creează inferioritate, și generează și justifică o serie de privilegii pentru cei considerați superiori. În acest fel putem înțelege dualismele om – animal, bărbat – femeie, minte – trup, cultură – natură. Aceste dualisme nu există în natura lucrurilor (în ciuda faptului că așa ar putea să pară) ci doar în modul nostru de a gândi, în mintea noastră. Blaise Pascal spunea atât de frumos că mintea noastră poate cuprinde tot universul dar, nu trebuie să uităm și reversul acestei incredibile abilități. Și anume, că tocmai din acest motiv, tot universul poartă matrița propriei noastre minți.

Carol J. Adams și Lori Gruen o citează pe scriitoarea Edith Ward care, în 1892, scria „similitudinea de poziție între femei și animalele inferioare, deși extrem de diferită în grad, ar trebui să asigure din partea primea un suport foarte puternic și de neclintit pentru toate mișcările pentru ameliorarea condițiilor de existență a celorlalte animale. Ce, de exemplu, ar putea fi mai potrivit pentru a produce bătăi brutale ale soției decât practica îndelungată a cruzimii sălbatice față de celelalte animale? Și ce, pe de altă parte, mai potrivit să impresioneze omenirea cu necesitatea dreptății față de femei decât deșteptarea ideii că dreptatea înseamnă dreptul chiar și al unui bou sau oi?" (Adams și Gruen 2014, 7).

Încă de la început preocupările pentru tratamentul blând față de celelalte animale, mișcările anti-vivisecție și pentru protejarea animalelor de cruzimea oamenilor au fost legate cu cele pentru drepturile femeilor și ale clasei muncitoare. Văzând tratamentul inuman și crud aplicat celorlalte animale ca avându-și originea în patriarhie, feministele din anii '70 au identificat modalitățile prin care atât femeile cât și celelalte animale au ajuns să fie considerate inferioare. Cultura patriarhală dominantă a devalorizat atât femeile cât și celelalte animale și natura în general folosind mecanisme similare. Civilizația patriarhală este construită pe definirea unei conștiințe a

ego-ului masculin care a fost definit în opoziție cu natura (care era văzută ca feminină). Astfel, dominarea femeilor, a naturii și a celorlalte animale sunt interconectate, femeile fiind de partea naturii în opoziția natură – cultură. În acest fel, a fost construită un fel de structură ierarhică în care femeile erau mai aproape de natură. Femeile au fost identificate cu corpul, și asupra corpului trebuia exercitat controlul (din partea rațiunii, care e masculină). În acest mod a devenit clar cum slăbiciunea rezidă în partea feminină a acestei dihotomii, femeile fiind identificate cu natura, pământul, corpul, sexualitatea, animalitatea, mortalitatea, slăbiciunea cărnii, etc. În contrast masculinitatea a fost sălașul spiritului, al minții, al rațiunii și puterii suverane.

Marilyn French scria că „patriarhia este o ideologie fondată pe asumpția că omul/bărbatul (man) este diferit de animal și superior lui. Baza acestei superiorități rezidă în contactul dintre bărbat și o putere/cunoaștere superioară numită dumnezeu, rațiune sau control” (citată în Adams și Gruen, 2014, 17). Astfel domesticirea animalelor și subjugarea femeilor au avut loc conform unor jocuri de putere similare. Pentru unii autori (de exemplu, David Nilbert) proprietatea asupra animalelor și domesticirea acestora a stat la baza tuturor sistemelor opresive, această proprietate a creat diferențele de clase și a generat războaie, cucerire, dominare pe scară din ce în ce mai largă.

Pentru a schimba această civilizație, aceste obișnuințe de gândire și acțiune ar fi nevoie de o schimbare de paradigmă în stil khunian. Veganismul este o astfel de paradigmă alternativă bazată pe respectul tuturor ființelor sentiente ca semeni ai noștri. Dacă dorim să depășim paradigma actuală bazată pe ierarhii speciesiste trebuie să existe o astfel de schimbare majoră de paradigmă pentru abolirea exploatării și folosirii celorlalte animale. Trebuie înțelese și promovate ideile legate de solidaritatea și dreptatea multispecii. Interesul uman nu mai poate prima oricum, oricând și în orice condiții la fel cum interesele celor bogați nu mai pot prima în defavoarea celor mulți și săraci.

Etica feministă a grijii, preocuparea pentru *toți ceilalți*, oricât de diferiți ar fi, abolirea oricăror forme de dominație și opresiune, sunt toate încercări de a schița un viitor diferit. Dacă agricultura industrială modernă vede

animalele ca pe mașini de producție (și asta în ciuda multiplelor încercări de a reglementa bunăstarea și protecția animalelor în ferme) trebuie să încercăm să facem efortul de a ne îndepărta de această perspectivă. Atunci când vom vedea și vom recunoaște cu adevărat că și celelalte animale sunt ființe sensibile, cu vieți bogate și complexe, vom înțelege că exploatarea lor este nejustificată și nedreaptă și ne vom îndepărta de această paradigmă. Există soluții multiple pentru a face agricultură și a hrăni lumea fără suferință și opresiune. Doar atunci când vom accepta că nu există „suferință necesară" a celorlalte animale pentru bunăstarea noastră vom putea într-adevăr, să ne gândim la construirea unei societăți bazate pe dreptate.

Prima linie de apărare a unui sistem nedrept este invizibilitatea lui, faptul că poate trece neobservat. Și acest lucru este în cea mai mare parte posibil din cauza obișnuințelor noastre. Atunci când convingerile noastre, credințele și ideologiile noastre se schimbă este generată o acțiune în lanț. Așa cum patriarhia devine încet vizibilă și astfel lucrurile se pot schimba, la fel este cazul și cu ideologia carnistă (concept propus de Melany Joy). Doar în momentul când devenim conștienți de violența extraordinară și extinsă implicată de această ideologie ea va deveni vizibilă (sau invers). Bunăstarea animalelor este în fapt o barieră în calea creșterii profitului. Ea există doar pentru a pune publicul la adăpost în fața cruzimii extreme a sistemului actual. Victimele sistemului sunt invizibile doar pentru că nu sunt recunoscute. Simpla credință într-o ierarhie a valorii morale este la baza tuturor sistemelor abuzive și opresive. Toate amorțesc puterea noastă de a relaționa cu cei diferiți. Astfel, redescoperirea legăturilor poate reprezenta posibilitatea de a depăși aceste obișnuințe de gândire și speranța de a schimba paradigma actuală.

În loc de concluzii

Impactul activităților umane asupra mediului și implicit asupra animalelor non-umane a crescut într-un ritm alarmant în ultimele decenii, creând pe de o parte, un dezechilibru care continuă să se înrăutățească (afectându-ne, în cele din urmă, pe toți) iar, pe de altă parte, amintindu-ne de propria vulnerabilitate în raport cu o natură pe care nu o putem controla.

Jonathan Safran Foer spune atât de frumos că felul în care înțelegem lumea vine din poveștile pe care le spunem despre natură. Nu există o natură în sine pe care s-o descoperim, există însă multiple modalități de a o vedea și de a o înțelege; tot atâtea modalități diferite câte culturi diferite există. În interacțiunea noastră cu celelalte animale suntem determinați de limitele noastre antropocentrice[14] de înțelegere a umanității și a responsabilității noastre față de ele, de cadrele conceptuale care definesc socio-economia relației noastre cu tot ceea ce este viu, și de dorința noastră de a construi o lume mai bună în singura natură de care dispunem. Dar modul în care ne înțelegem pe noi și relațiile noastre poate fi colorat în povești diferite. De aici și speranța de a schimba paradigma actuală. Pentru a avea a lume mai bună trebuie să învățăm să spunem alte povești.

Nici un grup de ființe nu a suferit mai mult de pe urma tendinței oamenilor de a domina și a exploata natura decât animalele non-umane. Majoritatea întâlnirilor dintre oameni și animale au fost întotdeauna pentru oameni, în avantajul absolut al oamenilor, conform unei logici evident antropocentrice. Astăzi realizăm din ce în ce mai clar că acest proces s-a datorat în egală măsură unei pregnante lipse de respect la adresa celorlalte forme de viață, dar și unei masive ignoranțe, din orgoliu, egoism sau ideologie, în ceea ce privește lumea non-umană. Din acest motiv modul în care vedem și înțelegem animalele și lumea non-umană în general este de importanță crucială. Este extrem de important ca animalele și natura să înceteze să fie invizibile în societate și în modul în care ne planificăm activitățile, industriile și dezvoltarea în general. Pentru a avea o lume mai bună, trebuie să realizăm că dezvoltarea noastră continuă în ritm din ce în ce mai alert nu mai poate continua în același mod. Trebuie să înțelegem că încercarea de a exploata celelalte animale și mediul natural din ce în ce mai eficient și cu un cost din ce în ce mai redus (pentru noi) nu este sustenabilă. Însă, mai mult decât atât, trebuie să descoperim valoarea intrinsecă a naturii și a celorlalte animale, valoare care până recent a fost considerată doar instrumentală. Doar atunci când vom reuși să depășim izolarea pe care ne-am autoimpus-o față de celelalte animale și natură vom putea spera să

[14] Pentru mai multe detalii vezi Steiner 2005.

dobândim înțelepciunea de a ne scrie viitorul într-un mod diferit în care vom avea loc cu toții.

Bibliografie

Aaltola, Elisa (2012). *Animal suffering: Philosophy and culture*, Palgrave Macmillan, Hampshire, England.

Adams, Carol J.; Gruen, Lori, eds. (2014). *Ecofeminism. Feminist intersections with other animals and the earth*, Bloomsbury Academic.

Bekoff, Mark (2002). *Minding Animals. Awareness, Emotions and Heart*, Oxford University Press.

Bulliet, Richard W. (2005). *Hunters, Herders and Hamburgers. The Past and Future of Human – Animal Relationships*, Columbia University Press.

Corbey, Raymond și Anette Lanjouw eds. (2013). *The Politics of Species. Reshaping our Relationships with Other Animals*, Cambridge University Press.

De Waal, Frans (2017). *Are We Smart Enough to Know How Smart Animals Are?*, Granta.

Del Amo, Jean-Baptiste (2019). *L214. Une voix pour les animaux*, Arthaud Poche.ford University Press.

Donaldson, Sue, Will Kymlicka (2011). *Zoopolis. A Political Theory of Animal Rights*, Oxford University Press.

Francione, Gary L. (2008). *Animals as persons. Essays on the abolition of animal exploitation*, Columbia University Press, New York.

Francione, Gary L., Ana Charlton, eds. (2015). *Să mănânc etic. O analiză a moralității consumului de animale,* Adenium, Iași.

Goodale, Greg (2015). *The Rhetorical Invention of Man. A History of Distinguishing Humans from Other Animals*, Lexington Books.

Grandin, Temple și Cathrerine Johnson (2006). *Animals in Translation. The Woman who Thinks like a Cow*, Bloomsbury.

Gruen, Lori (2011). *Ethics and Animals. An introduction*, Cambridge University Press.

Joy, Melany (2020). *Why we love dogs, eat pigs and wear cows. An introduction to carnism*, Red Wheel/Weiser, LLC.

Khun, Thomas (2008). *Structura revoluțiilor științifice*, Humanitas.

Nilbert, David (2002). *Animal Rights/Human Rights: Entanglements of Opression and Liberation*, Lanham: Rowman and Littlefield.

Regan, Tom (2004). *The Case for Animal Rights*, Univeristy of California Press, Berkeley, Los Angeles.

Rollin, Bernard E. (2016). *A New Basis for Animal Ethics. Telos and Common Sense*, University of Missouri Press, Columbia.

Safran Foer, Jonathan (2009). *Eating Animals*, Back Bay Books.

Singer, Peter (2002). *Animal Liberation*, Harper Collins Publishers.

Singer, Peter (2020). *Why Vegan*, Penguin Books, Random House, UK.

Steiner, Gary (2005). *Anthropocentrism and Its Discontents*, University of Pittsburgh Press.

Wadiwel, Dinesh (2015). *The war against animals*, Leiden, Netherlands: Koninklijke Brill.

Valoarea empatiei pentru edificarea confortului emoțional în familie

The Value of Empathy in Building Emotional Comfort Within the Family

Viorica Oala[1], Maia Cojocari-Borozan[2]

Abstract

In various existential circumstances, the cultural capital of the family ensures: survival, decision-making, and communication of emotional needs, emotional orientation, self-determination, and self-actualization of family members. The emotional universe of the family is derived from the partners' families of origin and forms the conjugal emotional system. Living together can cause emotional conflicts within the couple and disrupt the family balance. For these reasons, the quality of empathic communication in the family contributes to building the psychological climate generated by understanding the needs of family members, such as the need for psychological security. The axiological value of empathic communication in the family environment ensures the increase of the family's educational potential. The psychological comfort of the family depends on the degree of empathy of each member, which is an important quality that allows them to understand and relate efficiently on a deeper level. Empathic communication facilitates the reduction of children's stress and anxiety, creating an environment conducive to psychological well-being.

Keywords: *empathy, emotional comfort, family, communication*

[1] "Nicolae Testemitanu" State University of Medicine and Pharmacy, PhD student, Republic of Moldova. viorica.oala@usmf.md

[2] "Ion Creanga" State Pedagogical University, associate professor, Republic of Moldova. mayacojocari@yahoo.com

Empathy, situated within the familial context, serves as a foundational element crucial for establishing and perpetuating emotional well-being within the family unit. This construct embodies a multifaceted process, encompassing cognitive, affective, and behavioral dimensions, thereby facilitating a nuanced interplay of understanding, validation, and responsiveness among family members.

In the familial setting, empathy plays a pivotal role in nurturing emotional resonance, whereby individuals synchronize themselves with the emotional experiences of others, fostering a sense of shared connection. This intricate process engages neural networks associated with perspective-taking, emotional regulation, and affective processing, underscoring its neurobiological underpinnings.

Moreover, empirical findings underscore the role of empathy in augmenting interpersonal communication efficacy within the family domain, fostering adaptive coping mechanisms and conflict resolution strategies. By acknowledging and validating the emotions of family members, individuals can navigate relational tensions and interpersonal challenges more constructively, thereby mitigating the likelihood of emotional discord and fostering relational harmony.

Daniel Goleman succinctly encapsulates empathy as "the ability to experience another person's life moments while maintaining your own identity, truly feeling what the other feels, and consciously and authentically offering support and understanding."

Furthermore, the ability for informed decision-making significantly contributes to individual well-being and life satisfaction within the familial context. Life partners, driven by mutual affection and dedication, serve as primary sources of emotional sustenance within the familial framework. Beyond transmitting cultural heritage, they adapt it to contemporary contexts, fostering a resilient and inclusive emotional milieu within the domestic sphere.

Affective norms within households are subject to the influence of cultural determinants, encompassing diverse psycho-emotive communication modalities, moral paradigms, belief systems, and aesthetic and ethical

benchmarks. These norms exhibit considerable variability across cultural milieus, reflecting societal values and customary practices. The establishment of an affective value system within a household hinges upon the integration of disparate systems originating from the familial backgrounds of each partner, modulated by educational attainment and psycho-socio-cultural congruence. These factors shape interpersonal communication dynamics, mutual needs comprehension, and intra-familial conflict resolution, thereby bolstering family cohesion and contentment. This intricate interplay underscores a profound introspective understanding and a purposeful mode of existence, serving as the bedrock for resilient family dynamics and overall well-being.

Within the domain of familial values, it is widely acknowledged that freedom and love serve as fundamental principles, contingent upon the presence of authority, which offers structure and direction within the familial domain, facilitating the cultivation of responsibility. At the core of the concept of love lies the notion of altruism, wherein familial contexts amplify this selfless gesture to encompass life's entirety – encompassing its joys, contemplations, and challenges. Individuals with a profound affinity for others have the potential to enrich their quality of life, perceive existence more vividly, and engage in clearer cognitive processes through the practice of selflessness, thereby experiencing a deeper and more fulfilling life. Dr. James Dobson, a prominent psychologist and author specializing in family dynamics and values, underscores the significance of these principles in his works, advocating for the nurturing of traditional family values to foster healthy familial relationships and promote individual well-being.

Harry Frankfurt posits that attributing significance to human existence is facilitated by acts of caring. This caring disposition lays the groundwork for individuals' enduring aspirations and preoccupations, shaping the overarching framework of goals and interests that govern their lives. Frankfurt suggests that the central inquiry concerning one's conduct in life revolves not around the identification of objects of care, but rather the recognition of what one inherently cannot help but care about. Love, characterized as a nonvoluntary and disinterested concern for the well-being of the beloved, emerges as the most profound manifestation of caring. Its

significance lies in its capacity to establish connections with ultimate objectives pursued for their intrinsic value. [2].

Brené Brown, in her book "The Gifts of Imperfection" (2010), draws on contemporary insights to explore the concept of self-love within the context of wholehearted living. Brown argues that self-love is not about arrogance or self-indulgence but rather about cultivating a deep sense of worthiness and belonging. She suggests that individuals who practice self-love are better equipped to engage in meaningful connections with others and navigate life's challenges with resilience and compassion. Embracing one's imperfections and vulnerabilities as integral aspects of the human experience fosters authenticity and self-compassion. Through practices such as self-awareness, self-kindness, and setting boundaries, individuals can cultivate a healthy relationship with themselves, laying the foundation for genuine love and connection in all areas of life. [2].

Family interactions serve as rich sources of emotional data for exploring emotions, as scholars increasingly consider the family's role in emotional socialization and adult psychology. Consequently, the family is recognized as a significant factor in emotion acquisition and understanding, providing valuable insights into individuals' emotional learning processes [8]. Children and childhood have also become subjects of inquiry for similar reasons, expanding emotional socialization beyond the home to environments like schools, international missions, institutional settings, and children's spaces such as playgrounds or personal correspondence [10]; [17]; [15]; [3]. These varied contexts offer children opportunities to enhance social competencies, form interpersonal relationships, and navigate social complexities.

In various existential contexts, the family's reservoir of affective cultural capital emerges as a critical determinant for survival, decision-making processes, and the expression of emotional needs. It functions as a framework for establishing boundaries, shaping emotional orientations, and promoting partners' self-determination and self-actualization. Stemming from the familial backgrounds of individuals, this affective domain is fundamental to children's emotional development. Effective inter-partner communication requires a deep understanding of primary needs, including

the desire for progeny, a sense of home, and security within the familial context [4].

According to Soto Tianna (*How Soon Is Too Soon To Move In Together*, 2023), living with someone alters relational dynamics, presenting both challenges and opportunities for growth in the relationship. The emotional blueprint individuals express is influenced by their cultural context, familial upbringing, and societal norms.

"Emotional discipline consists of the various choices you make, both to meet the challenge of current situations as well as to prepare for the future, that provide you with self-training, a path to personal growth, and a repertoire of strategies that you can draw upon as needed, that equip you with the power to choose how you feel" [11]. Through emotional regulation practices, individuals can cultivate resilience and establish harmonious marital relationships. Psycho-emotional characteristics observed in contented spouses encompass qualities such as sensitivity, introspection, equilibrium, coherence, internalization, self-alignment, emotional maturity, prudence, confidence, reliability, intellectuality, comfort, realism, self-expectancy, conscientiousness, values orientation, self-control, fortitude, optimism, serenity, and self-propulsion, contributing to interpersonal compatibility [4].

"Our life experience is greatly influenced by how we feel, which in turn can play a major role in determining not only our level of satisfaction but how we connect with other people" [11].

Hence, our affective states wield significant influence over our cognitive appraisals, affective dispositions, and behavioral responses, consequently exerting a profound impact on the holistic well-being of our interpersonal relationships. The adept implementation of Emotional Regulation hinges upon four fundamental determinations:

1. Taking responsibility for one's emotional states.
2. Engaging in proactive behaviors to bolster emotional reserves for future challenges.
3. Responding to emotionally demanding situations with innovative, balanced, and beneficial approaches.
4. Intentionally selecting and applying tailored strategies to navigate challenges effectively [11].

It is pertinent to acknowledge that freedom encompasses not only external liberties but also the absence of internal constraints, such as fear or familial expectations, which may impede one's autonomy and agency. Individuals' capacity to pursue their objectives and achieve success, including within the institution of marriage, is contingent upon their perseverance and diligence in overcoming these obstacles.

"Making judgments about whether a person is morally responsible for her behavior, and holding others and ourselves responsible for actions and the consequences of actions, is a fundamental and familiar part of our moral practices and our interpersonal relationships" [16]. These judgments and obligations stem from the premise that individuals possess agency and autonomy in decision-making, exerting a degree of influence over their behaviors. Their doctrines and ideologies persist in influencing contemporary comprehension of morality, equity, aesthetics, and spirituality. The mechanism of self-instruction empowers members within familial units to deliberate judiciously and foster virtuous attributes conducive to their ethical maturation.

The term "value" encompasses the guiding principles that dictate human behavior and delineate the parameters between socially sanctioned or desirable actions and those deemed unacceptable. Typically, values are correlated with positive affective states, individual aspirations, critical facets of existence, and ongoing endeavors. They serve as foundational guiding tenets directing human conduct [4]. Values encompass the entities we prioritize and hold significance for. They represent the objectives, ideals, or principles toward which we strive, serving as benchmarks for personal, interpersonal, or societal evaluation [18].

In "A 21st Century Ethical Toolbox," Weston explores the concept of moral values, which he defines as those principles that articulate the needs and legitimate expectations of both individuals and society. He categorizes moral values into three distinct classifications:

- **Goods:** These encompass facets such as happiness and well-being, including satisfaction, pleasure, the alleviation of pain and suffering, and the attainment of fulfillment. Additionally, goods extend to social benefits, which encompass social, political, or economic elements that

contribute to happiness and well-being, ultimately leading to reduced societal costs.

- **Rights:** This category pertains to the appropriate acknowledgment of the dignity and worth of every individual. It encompasses principles of fairness, justice, and the recognition and upholding of legal, civil, and human rights. Treating others as equals and refraining from actions that diminish their inherent worth are fundamental components of rights-based moral values.
- **Virtues:** These include qualities of good personal character and conduct. Virtuous behavior entails acting in accordance with moral excellence, exemplifying traits such as responsibility, charity, honesty, and loyalty. It involves striving to embody the highest ideals of human potential and consistently adhering to ethical standards in one's actions and interactions [18].

In social dynamics, power can manifest diversely, encompassing attributes like physical prowess, financial resources, or cognitive acumen. Within interpersonal relationships, power dynamics may further manifest through emotional regulation, dominance in decision-making processes, or the capacity to influence or manipulate one's partner.

Maintaining a harmonious power balance is leading in nurturing robust relationships and facilitating productive discourse. Despite violence appearing as a seemingly instinctual reaction in specific scenarios, it frequently overlooks the root causes and perpetuates a cycle of injury. Conversely, empathy fosters comprehension and compassion, resulting in more efficacious resolutions and enhanced relationship well-being. Through deliberate efforts to foster a supportive and affectionate atmosphere, couples can establish a resilient emotional groundwork for their familial unit.

Following the analysis of research on family dynamics and the influence of empathic communication on relationships, there emerges a need for a model that illustrates these concepts within the familial context. Thus, the model of empathic communication in the family serves as an essential graphical representation of the communication process within a family, with a focus on emotional aspects and values. This model is designed to illustrate

how empathic communication and family values influence the well-being and emotional satisfaction of family members.

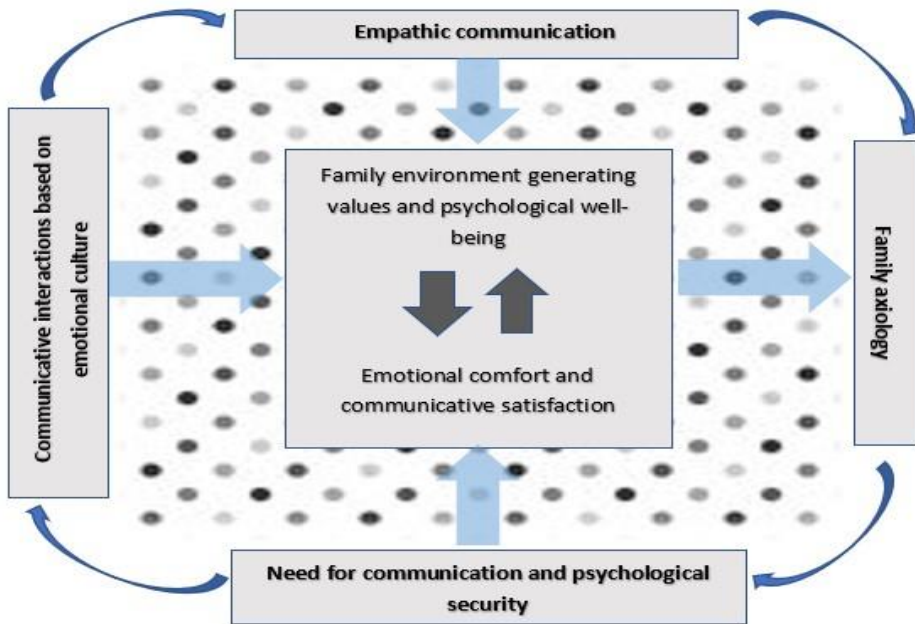

Figure 1. The Model of Empathic Communication in the Family

1. Need for communication and psychological security: This component represents the fundamental desire of family members to communicate and feel psychologically safe within their relationships. This can be associated with psychological theories about attachment needs and social connection in interpersonal relationships [1]. According to this theory, individuals develop internal working models of relationships based on their early experiences with caregivers. These internalized representations shape their expectations of relationships and influence their communication patterns within the family.

Furthermore, the concept of psychological security within familial relationships aligns with the notion of a secure base, as described in attachment theory. A secure base refers to a reliable source of support and comfort that enables individuals to explore the world and pursue personal growth while knowing they can return to a safe haven in times of need. In the family context, psychological security provides family members with a

sense of stability and assurance, allowing them to navigate life's challenges with confidence and resilience.

2. Communicative interactions based on emotional culture: This concept underscores the profound impact of familial emotional culture on communicative interactions within the family unit. It encompasses the intricate web of norms, values, and communication patterns that are inherited and passed down through generations, shaping the emotional landscape of family dynamics [6].

Drawing from sociological and anthropological theories on family culture and socialization, this element illuminates how the emotional climate within the family deeply influences how members interact and communicate with one another. It reflects the shared understanding of emotions, expressions of affection, and modes of conflict resolution that define the familial environment.

Moreover, the emotional culture of a family serves as a lens through which individuals interpret and respond to various situations, affecting their communication styles and relational dynamics. For instance, families that prioritize open expression of emotions may engage in more transparent and supportive communication, while those with a stoic emotional culture may struggle with articulating feelings and addressing interpersonal conflicts.

- **Empathic communication:** This component refers to the ability of family members to have mutual understanding and empathy in communication. It embodies an intricate process that encompasses active listening, genuine acknowledgment of others' perspectives and emotions, and the provision of sensitive and appropriate responses. This form of communication goes beyond mere verbal exchange; it involves attuning oneself to the emotional cues and unspoken needs of family members, fostering a deep sense of connection and mutual support within the familial unit. By engaging in empathic communication, family members can cultivate trust, strengthen bonds, and navigate challenges with resilience and understanding. It serves as a catalyst for fostering emotional intimacy and fostering a nurturing and supportive family environment where every member feels heard, valued, and respected [13].

- **Family axiology:** Family axiology encompasses the fundamental values that serve as the moral and ethical compass guiding the behavior and interactions within a family unit. These values, including respect, loyalty, responsibility, and compassion, form the foundation upon which familial relationships are built and sustained.

Respect within the family context entails recognizing the inherent worth and dignity of each family member, fostering an environment of mutual admiration and consideration. Loyalty reinforces the bonds of commitment and fidelity, instilling a sense of trust and reliability among family members. Responsibility involves the conscientious fulfillment of one's duties and obligations towards the family collective, promoting accountability and integrity. Compassion cultivates empathy and understanding, fostering a culture of support and empathy during times of need.

Together, these values shape the character of family interactions, influencing decision-making processes, conflict resolution strategies, and the overall atmosphere within the household. By adhering to a shared set of ethical principles and moral standards, families can cultivate a harmonious and nurturing environment conducive to the well-being and flourishing of all its members [14].

At the center of the model are two essential components:

- *Family environment generating values and psychological well-being.* This component represents the overall atmosphere of the family and its influence on the individual and relational development of its members. A healthy and supportive family environment can contribute to the formation of a positive identity and the psychological well-being of its members [5]. Within this dynamic context, family members internalize shared norms, beliefs, and behavioral patterns, shaping their identity formation and worldview. Moreover, the quality of familial relationships, characterized by warmth, cohesion, and supportiveness, significantly influences the psychological well-being of its members. Empirical evidence suggests that a positive family environment fosters emotional security, self-esteem, and adaptive coping strategies, buffering against the detrimental effects of stress and adversity.

Conversely, adverse familial experiences, such as conflict, neglect, or dysfunction, can precipitate psychological distress and maladaptive behaviors, underscoring the pivotal role of the family environment in shaping individuals' emotional and cognitive functioning

- *Emotional comfort and communicative satisfaction.* This component delineates the degree of emotional contentment and interpersonal fulfillment experienced by individuals within familial interactions. A family characterized by elevated levels of emotional equilibrium and communicative satisfaction exemplifies a conducive and harmonious milieu [9]. Emotional comfort encompasses feelings of security, acceptance, and belonging within the familial context, facilitating authentic self-expression and vulnerability. Additionally, communicative satisfaction denotes the extent to which family members feel heard, understood, and valued in their interactions, fostering mutual empathy and validation. Research indicates that families characterized by high levels of emotional comfort and communicative satisfaction exhibit greater cohesion, trust, and resilience in the face of challenges. Furthermore, these families are more adept at resolving conflicts constructively, maintaining intimacy, and fostering individual and collective well-being.

The family environment plays a pivotal role in shaping individuals' values and psychological well-being, while emotional comfort and communicative satisfaction are essential for fostering relational harmony and emotional resilience within the familial context. These core components highlight the interconnectedness of familial dynamics and underscore the importance of promoting a supportive and nurturing family environment conducive to positive relational outcomes and psychological flourishing.

Continuing from that point, it is evident within the model that the components of communication, emotional culture, and empathic communication are intricately connected and mutually influential. The arrows directing towards the center of the model signify the pivotal role played by communication, emotional understanding, and empathy in shaping the dynamics of family interactions.

These components are essential for fostering a positive familial environment characterized by emotional comfort and communicative satisfaction. They form the bedrock upon which family axiology, encompassing the values and ethical principles upheld within the family, is grounded.

By acknowledging and nurturing these interconnected components, families can cultivate a healthy and harmonious environment where individuals feel understood, supported, and valued. This holistic approach underscores the significance of empathy and values in fostering resilient familial bonds and promoting overall well-being within the family unit.

In summary, the intricate interplay between empathic communication, familial values, and emotional well-being underscores their profound significance in shaping resilient family dynamics and enhancing overall well-being. The establishment of a model of empathic communication in the family provides valuable insights into the fundamental components contributing to a positive family environment.

By recognizing the interconnectedness of communication needs, emotional culture, empathic engagement, and family values, we lay the foundation for fostering healthy relationships and promoting mutual understanding within the family unit. This holistic approach emphasizes the importance of empathy and values in nurturing a supportive emotional milieu, thereby strengthening familial bonds and facilitating individual growth.

Furthermore, the application of this model offers practical strategies for addressing intra-familial conflicts, enhancing communication efficacy, and promoting emotional well-being among family members. By integrating empathic communication practices and reinforcing familial values, families can cultivate a sense of belonging, fulfillment, and resilience within the domestic sphere.

Moving forward, continued research and application of empathic communication models in familial contexts can further enrich our understanding of family dynamics and contribute to the development of interventions aimed at promoting familial cohesion and well-being. Through collaborative efforts and a commitment to fostering empathic connections,

we can strive towards building healthier and more harmonious family environments for generations to come.

Bibliography

Bowlby, J. (1969). Attachment and Loss, Vol. 1: Attachment. Attachment and Loss. New York: Basic Books.

Brene Brown, *The Gifts of Imperfection: 10th Anniversary Edition: Features a new foreword and brand-new tools*, ISBN-13978-0593133583, September 8, 2020.

Claudia Jarzebowski and T. M. Safley (eds), *Childhood and Emotion across Cultures* 1450–1800 (London, 2014).

Cojocaru-Borozan M. (2010d) *Teoria culturii emoționale*. Chișinău: Tipografia UPS "Ion Creangă", 239 p.

Conger RD, Conger KJ, Martin MJ. Socioeconomic Status, Family Processes, and Individual Development. J Marriage Fam. 2010 Jun;72(3):685-704.

Fiske, S. T. (2010). Interpersonal stratification: Status, power, and subordination. In S. T. Fiske, D. T. Gilbert, & G. Lindzey (Eds.), *Handbook of social psychology* (5th ed., pp. 941–982). John Wiley & Sons, Inc. https://doi.org/10.1002/9780470561119.socpsy002026

Frankfurt, H. G. (2006). *The reasons of love*. Princeton University Press. 112 p. ISBN-13978-0691126241

Henry R French, *Joanne Bailey. Parenting in England*, 1760–1830: Emotion, Identity and Generation Oxford,(2012) May 2013; American Journal of Ophthalmology 118(3):928-929.

Karney, B. R., & Bradbury, T. N. (2020). Research on marital satisfaction and stability in the 2010s: Challenging conventional wisdom. *Journal of Marriage and Family, 82*(1), 100–116. https://doi.org/10.1111/jomf.12635

Katie Barclay, Ciara Rawnsley and Kim Reynolds (eds) (2016). *Death, Emotion and Childhood in Premodern Europe* (Basingstoke).

Manz, C. C. *Emotional Discipline: The Power to Choose How You Feel.* ReadHowYouWant; 16th ed. Edition. 2012. 280 p. ISBN-13: 978-1442966093.

Olivia Guy-Evans, MSc, *Bronfenbrenner's Ecological Systems Theory*, Updated on:January 17, 2024: https://www.simplypsychology.org/bronfenbrenner.html

Rogers, C. R. (1957). The necessary and sufficient conditions of therapeutic personality change. *Journal of Consulting Psychology, 21*(2), 95–103. https://doi.org/10.1037/h0045357

Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology,* Vol. 25, pp. 1–65). Academic Press. https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6

Stephanie Olsen, *The history of childhood and the emotional turn*, History Compass, 15/11 (2017), e12410.

Talbert, M. *Moral Responsibility*, The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2022 Edition), p.1, Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.), URL = <https://plato.stanford.edu/archives/fall2022/entries/moral-responsibility/>.]

Vallgårda, K., Alexander, K., Olsen, S. (2015). *Emotions and the Global Politics of Childhood*. In: Olsen, S. (eds) Childhood, Youth and Emotions in Modern History. Palgrave Studies in the History of Emotions. Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1057/9781137484840_2

Weston, A. (2001). *A 21st century ethical toolbox* (pp. 68-82). New York: Oxford University Press.

Aspecte ale „transformării" femeii din „găzdoaie" în antreprenor de succes în mediul rural

Aspects of the „Transformation" of Women from „Housewives" to Successful Entrepreneurs in Rural Areas

FLORENȚA LOZINSKY[1]**, NARCISA COZEA**[2]

Abstract

The study seeks to transform the Romanian society's perception of active rural women, from a dual, socio-legal perspective of the issue. If currently women are encouraged and supported through dedicated programs at the national and European level in the acquisition of entrepreneurial skills, the reality in the rural environment has not always presented itself this way.

According to some research carried out under the auspices of the Gusti School on the peasant household and implicitly the typical rural woman, we note the fact that she carried out specific activities „does the household, works in the fields and weaves for money for people in the village" (I. Zamfirescu, 1932), with the help of which he supported his family.

Over time, there is a transition of women's work from inside the house to that of housekeeping, monetizing and transforming domestic skills into entrepreneurial activities, an aspect also reflected by the Romanian mass media. The current programs to support female entrepreneurs are a welcome tool in manifesting the creative potential of rural women.

Keywords: *housework, "women's upgrade", rural space, entrepreneurial programs.*

[1] Dr. cercetător științific gr. III, Academia Română Filiala Cluj-Napoca, Institutul de Istorie „G. Barițiu", DCSU, Cluj-Napoca.

[2] Cercetător științific, Academia Română Filiala Cluj-Napoca, Institutul de Istorie „G. Barițiu", DCSU, Cluj-Napoca.

Aspecte introductive

Transformările pe care le-a cunoscut mediul rural, reunite în mod generic sub numele de tranziții, ar fi trebuit să fie însoțite de anumite strategii socio-economice, o anumită coerență în direcțiile de dezvoltare urmărite și o perspectivă clară asupra ruralului susținută de către guvernanți printr-o legislație adecvată. Pentru reducerea diferențelor existente între rural și urban, în ceea ce privește decalajul economic, au apărut din anii 2000 programe de antreprenoriat dedicate femeilor din mediul rural, al căror scop în subsidiar este cel de dezvoltare a comunităților locale prin realizarea și de activități alternative (comerț, prestări servicii), altele decât cele agricole, dar care nu se exclud unele pe altele.

Asupra „fețelor schimbării" (1999) pe care le-a cunoscut și parcurs societatea românească s-au aplecat numeroși specialiști din domeniul socio-uman (economiști, lingviști, sociologi, juriști, istorici, politologi etc.), iar ceea ce ne diferențiază de celelalte abordări este tematica pe care am ales să o dezvoltăm într-un studiu interdisciplinar socio-juridic, cu accent pe contextualizarea și dispunerea într-un cadru de cercetare a femeii din mediul rural.

Prin prezentul studiu ne propunem să urmărim transformarea percepției societății românești asupra femeilor active din mediul rural, dintr-o perspectivă duală, socio-juridică a problematicii, și anume cea a femeii care, depășind viziunea „tradițional" explicativă (Marinescu, 2002: 174) asupra relației femeie-gospodărie, se autodepășește, se metamorfozează într-o femeie puternică, independentă și competitivă. Încercăm, așadar, să dezbatem locul femeii în „spațiul casnic" sau în „sfera publică", să identificăm ipostazele pe care le parcurge femeia de la „găzdoaie" la cea de antreprenor, cu recunoaștere în lumea business-ului.

În identificarea dimensiunii reale a antreprenoriatului feminin folosim metode de cercetare (Mucchielli, 2002) cum ar fi: *analiza calitativă* tematică, *analiza de conținut* a articolelor identificate după sintagma „antreprenoriat feminin în rural", precum și o *analiză documentelor legislative* referitoare la antreprenoriatul feminin. Pentru analiza de conținut s-a utilizat baza de date *arcanum.com*, în care s-au făcut căutări după sintagma: „antreprenoriat feminin în rural", fiind identificate 21 de articole ce corespund căutării.

Dintre acestea amintim câteva: cursuri de afaceri pentru tinerele de la țară; România bate UE la patroane; Femeile, provocate să facă afaceri; cunoașterea problemelor antreprenoriatului; Femeile sfătuite în afaceri; Ghid legislativ: Procedura de implementare a Programului național multianual pe perioada 2005-2011; World Vision România a pus bazele primei rețele naționale a meșteșugarilor rurali; Talentul din bucătărie, resursă pentru dezvoltarea durabilă a comunităților rurale; Despre proiectul „Construim antreprenori responsabili pentru o dezvoltare durabilă"; Despre programul RURANTREP etc., surprinse într-un subpunct distinct al lucrării noastre.

Pentru lămuriri conceptuale asupra termenului de „găzdoaie" au fost folosite mai multe surse, astfel, conform DEX-ului conceptul de găzdoaie este definit ca fiind „1. stăpâna casei (în raport cu oaspeții sau cu chiriașii săi; gospodină. 2. chiaburoaică" (1998: 414). Tudor Vianu în studiile sale dedicate stilisticii (1968: 221) echivalează noțiunea de găzdoaie cu gospodina, cuvânt specific pentru a descrie civilizația sătească.

În aceeași bază de date, amintită mai sus, referiri legate de conceptul de găzdoaie, s-au generat 219 rezultate din diverse domenii (critică, cultură, economie, etnografie, istorie, politică, religie, studii literare, ziare etc.). De exemplu, într-un studiu dedicat dimensiunii religioase a femeii se amintește de „Lauda femeii" transpusă într-o cântare biblică:

„În lăuntru direge
Cuvioasa găzdoaie,
A copiilor mamă
Stăpână 'nțeleaptă
Ea casa îndreaptă
La toate 'n tocmeală
Le dă poleială
Și n'are hodină" (Transilvania, 1920: 50).

Această cântare spune multe despre ce înseamnă să fii femeie: să lucrezi în casă, să fii smerită, să îngrijești de copii ca mamă, să dai dovadă de înțelepciune, casa să strălucească, iar la câte gânduri are peste zi (casă, copii, soț etc.) nu prea mai are vreme să se odihnească.

Aceeași imagine a femeii o regăsim și în alte reviste („Gazeta Transilvaniei", 1892; „Revașul", 1904; „Olteanul", 1910): „misiunea ei de

soție, mamă, găzdoaie", „o muiere înțăleaptă și gospodină găzdoaie", „lucră muierea ta să fie găzdoaie bună". Chiar și din cercetările desfășurate sub egida Școlii gustiene asupra gospodăriei țărănești și implicit a femeii tipice din rural, se conturează o imagine, care dăinuie peste timp despre activitățile specifice desfășurate de către o femeie (care este „mai cu minte [...] decât cinci minți de bărbat la un loc" (Zamfirescu, 1932: 495) în spațiul rural „face gospodăria casei, muncește la câmp și țese pe bani la oameni în sat" (p. 481), cu ajutorul cărora își susținea familia.

Se impune și o clarificare a distincției conceptuale gospodărie/ gospodărire în mediul rural, în care termenul de legătură este proprietatea a cărei gestionare a cunoscut mai multe intervenții ale statului, recunoscute ca și schimbări care au contribuit la erodarea esenței muncii rurale și la identificarea unei filosofii a „nimicului" în rândul ruralilor (Lozinsky, 2009: 499).

Antreprenoriatul rural „reprezintă acțiunea de a investi, de a iniția și dezvolta o afacere în mediul rural, cu efecte asupra comunității rurale locale" (I. Bădescu&O.C. Oancea, 2005: 25), prin impozitele plătite de antreprenori administrațiilor locale. Antrenoriatul agricol, în bună măsură, este rezultatul comasării exploatațiilor agricole sub formă de arendă (Pascaru, 2005: 212).

Evoluția percepției asupra femeii în societate. Transformări active

Procesul de emancipare a femeii, atât în România cât și la nivel global, are un impact profund asupra evoluției familiei, asupra rolurilor și statutului femeilor și bărbaților, precum și asupra societății în ansamblu. Transformările prin care trece o societate sunt reflectate clar și în dinamica familiei, luând în considerare particularitățile culturale, geografice, rasiale, istorico-sociale și juridice ale fiecărei națiuni. Familia reprezintă centrul universului în viața oricărui individ, influențând comportamentul, gândirea și personalitatea acestuia (Batâr, 2004; Popescu, 2003). Transformările în structura rolurilor conjugale din cadrul familiei se datorează eliberării femeii de constrângerile societale.

Mișcările feministe din România au fost recunoscute încă din anul 1815 (https://studiidegen.wordpress), urmând ca, în 1938, pentru prima dată în

istoria țării, femeile să obțină dreptul de vot. Feminismul a urmărit explicit obținerea independenței femeii față de bărbat pe plan economic, legal, instituțional, cultural, social, biologic și familial (Olteanu et. all., 2003: 26). În jurul anilor '40 a existat și o Asociație a Cercurilor de Gospodine axată pe „promovarea industriilor casnice, prin crearea de cooperative, propuneri de sindicalizare a producției și a desfacerii, expoziții cu vânzare etc.” (secolul21.ro).

Libertatea de exprimare și independența femeii au adus societății în general și economiei în mod direct și particular numeroase beneficii, cum ar fi: îmbogățirea culturii; creșterea nivelului de civilizație al societății; dezvoltarea personală și familială; integrarea masivă a femeii pe piața muncii și accesul la funcții înalte; implicarea în sfera politică și atragerea de capital politic nou; participarea activă în societate și mass-media, dezvoltarea și crearea de noi meserii, abordări diferite/artistice/creative pentru tematici vechi etc. De-a lungul acestui proces de emancipare, au existat numeroase argumente și poziții pro și contra, acestui demers cu impact semnificativ atât la nivel microsocial, cât și macrosocial.

Se pun bazele unei noi societăți, al cărei scop principal este acela de a transforma radical mentalitățile, obiceiurile și culturile, adaptându-le la noile realități ale unei lumi aflate în continuă schimbare. Viața de familie cunoaște schimbări semnificative, iar imaginea femeii dobândește noi valențe în diverse domenii precum moda, știința, educația, cultura și nu numai.

Are loc o trecere de la familia tradițională, prevalentă înainte de secolul al XVII-lea, și izolată de restul societății, oferind intimitate celor aflați într-o locuință comună, ajungându-se ca astăzi familia modernă să fie profund conectată și influențată de evenimentele societății (Mazur, 2002). Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea și din primele decenii ale secolului trecut se remarcă o constantă „implicare activă a organizațiilor femeilor și feministe în dezbaterile publice și activitățile de asistență socială și filantropie. Astfel, pe lângă demersurile emancipatoare, de schimbare a statutului juridic și politic al femeilor din România, sutele de asociații ale femeilor aveau ca obiective fundamentale îmbunătățirea condițiilor de viață și de muncă, în principal ale femeilor și copiilor din mediile rural și urban” (Secolul21.ro/arhive/864).

Inegalitățile de gen, prezente în societatea românească interbelică, le regăsim și în modul de desfășurare a cercetărilor de teren ale Școlii sociologice de la București, după cum punctează și sociologul Theodora Eliza Văcărescu. Exista, așadar, o ierarhie de gen bine stabilită în distribuția muncii și a contribuțiilor, în care dimensiunea „folosirii" femeilor, a „întrebuințării" studentelor în cercetare „doar ca executanți" este izbitor de evidentă, iar poziția lor, de „personaje de mâna a doua" nu constituia un subtext nearticulat deschis, ci o circumscriere manifest afirmată și practicată" (secolul21.ro).

Perspectiva sociologică a transformării femeii

Privind dintr-o perspectivă sociologică de-a lungul timpului, constatăm că are loc o conversie a muncii femeii din interiorul casei spre cea de gospodărire, de monetizare și transformare a abilităților de natură casnică în activități de natură antreprenorială, în beneficiul familiei, iar în raport cu terți aceeași muncă îmbracă forma unor preocupări de tip prestări servicii specifice, care valorifică talentele particulare ale fiecărei femei în parte, aspect reflectat și de mass-media românească.

În prezent, pentru dezvoltarea propriei afaceri (tot pentru binele familiei) femeia antreprenor este nevoită să facă schimbări majore în registrul familial, prin prisma timpului dedicat gospodăriei, copiilor sau chiar propriilor bucurii. Tot ceea ce realizează femeia antreprenor pentru familia sa, inclusiv trecerea la un alt nivel al afacerii sale, și implicit reușita creșterii activelor firmei se face de multe ori doar cu sacrificii pe partea familială, prin prisma timpului care-i rămâne personal pentru ea, dar și a epuizării emoționale, primând totuși satisfacțiile pe partea bunăstării familiale.

Totuși, în ciuda progreselor semnificative în procesul de emancipare a femeii, aspecte precum patriarhatul, mentalitățile unei societăți conservatoare și, în special, depersonalizarea femeii în perioada comunistă continuă să afecteze negativ afirmarea și independența acesteia. Egalitatea de gen impusă în mod forțat în timpul comunismului a avut doar rolul de a masca problemele reale cu care se confruntau deopotrivă societatea și familia

românească (Olteanu et. all., 2003: 25–27). Deși, după evenimentele din decembrie 1989, imaginea femeii începe să fie promovată și în România prin intermediul mass-media, iar în conștiința colectivă se nasc noi și diverse ipostaze ale femeii (gospodina, femeia de carieră, femeia de televiziune, liderul în poziții de conducere, vedeta mass-media, factorul de influență și decizie, mama, soția iubită, muncitoarea din fabrică sau agricultură, pilotul, medicul etc.) există încă mulți factori care îngreunează accesul femeii la statutul de lider sau antreprenor/manager al unei companii competitive într-o lume dominată și condusă în mod tipic de către bărbați.

Conform unei cercetări recente a centrului FILIA – o organizație care luptă pentru drepturile femeilor, realizată în baza unor chestionare față în față, pe un eșantion de 1313 femei din 59 de localități din România, se accentuează faptul că femeile preiau o mare parte din responsabilități în familiile din România, conducând astfel la un dezechilibru în ceea ce privește distribuirea sarcinilor între parteneri (https://actualdecluj.ro). Distribuția muncilor în gospodărie conform sondajului realizat de centrul FILIA ne indică următoarele ipostaze ale femeii romånce: calcă rufele; fac curat în casă; pregătesc mâncarea, spală vasele, spală hainele (între 94-96%), iar în procent de 84-85% fac cumpărăturile în casă și plătesc facturile. Din analiza datelor se constată că există în continuare un dezechilibru major în distribuirea sarcinilor între parteneri. Prin urmare, dimensiunea tradiționalistă a societății românești încă dăinuie, prin păstrarea „rolurilor tradiționale de gen, în ceea ce privește realizarea muncilor domestice. Diferențe ușoare remarcăm în cuplurile cu studii superioare” luând în considerare concluziile expertului în egalitate de gen al centrului FILIA, Andreea Bragă. Analiza din perspectivă sociologică ne relevă faptul că se „reproduce un rol tradițional al femeilor în gospodărie în detrimentul vieții profesionale. Femeile își asumă în proporție covârșitoare acel rol. Sunt gospodine, e vorba de o muncă foarte importantă, neremunerată” citându-l pe sociologul Ciprian Iftimoaiei.

În mass-media circulă expresia „două Românii” (https://dilemaveche.ro), iar în cazul nostru identificăm găzdoaia și femeia antreprenor ca și piloni ai propriilor „Românii”, despărțite de un indicator ce măsoară „nivelul de inegalitate prezent în societate”. Acest indice semnalizează aplicarea în spațiul social a unor politici publice greșite, care au condus la diferențe de

dezvoltare și la inegalitățile accentuate din societate. Politicile publice din România „au întreținut un nivel de subzistență pentru largi categorii de populație, în schimb au permis altor categorii să aibă acces la beneficii exagerate”. Ceea ce separă cele două Românii sunt „banii, șansele de dezvoltare și de privilegii”. Pe termen scurt, soluțiile vizează atragerea de investiții și derularea proiectelor cu fonduri europene. Pe termen mediu, soluția este educația, în cazul nostru particular educarea continuă a femeilor rurale, pentru a deveni antreprenori care să genereze plus valoare în mediul rural.

Perspectiva juridică a problematicii. Legislația în domeniul muncii cu privire la egalitatea de gen

În prezent, devenirea femeii este susținută de un cadru legal puternic, care promovează egalitatea de gen. Legislația în domeniul muncii și cea privind egalitatea de șanse oferă femeilor instrumentele necesare pentru a-și dezvolta propriile afaceri și pentru a contribui la dezvoltarea economică și socială a societății în ansamblul ei, dar și a comunităților rurale în mod particular. Aceste dispoziții legale sunt esențiale pentru a ne asigura că „procesul de transformare” continuă să progreseze în mod echitabil și sustenabil.

La nivel european, politicile privind sprijinirea femeilor antreprenor sunt bine definite și susținute prin diverse documente și inițiative. Un document de referință important în acest sens este „Small Business Act for Europe” (SBA), adoptat în 2008 și revizuit periodic pentru a adapta politicile la nevoile actuale. SBA reprezintă un cadru cuprinzător de politici destinat să îmbunătățească condițiile pentru întreprinderile mici și mijlocii (IMM-uri), cu un accent special pe promovarea antreprenoriatului feminin. Printre principalele sale obiective, în ceea ce privește sprijinirea femeilor în mediul de afaceri, putem enumera îmbunătățirea accesului la finanțare pentru femeile antreprenor; promovarea inițiativelor și programelor de mentorat și formare pentru femeile antreprenor; facilitarea accesului IMM-urilor deținute de femei la piețele internaționale; oferirea de suport pentru participarea la expoziții și târguri internaționale; reducerea birocrației și a

costurilor administrative pentru a încuraja antreprenoriatul feminine; îmbunătățirea accesului la informații și consultanță pentru femeile antreprenor etc. Un document cheie care detaliază politicile europene pentru sprijinirea femeilor antreprenor este European Commission's Strategy for Equality between Women and Men 2010-2015. De asemenea, „European Commission's Strategic Engagement for Gender Equality 2016-2019" și „Gender Equality Strategy 2020-2025" continuă să abordeze aspecte relevante pentru antreprenoriatul feminin.

În România, articolul 16 din Constituție garantează egalitatea cetățenilor în fața legii și interzice orice formă de discriminare pe bază de sex, rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie, opinii, apartenență politică, avere sau origine socială, iar prin Legea nr. 202/2002 privind egalitatea de șanse și de tratament între femei și bărbați se urmărește prevenirea și eliminarea oricărei forme de discriminare bazată pe sex în toate sferele vieții publice. Legea include dispoziții specifice referitoare la accesul egal la resurse economice și sociale, promovarea egalității de șanse în angajare și ocuparea forței de muncă, sprijinirea antreprenoriatului feminin prin măsuri legislative și instituționale. Legea nr. 53/2003 din Codul Muncii din România prevede drepturi și protecție socială pentru toți angajații, inclusiv dispoziții care interzic discriminarea pe bază de gen. Codul Muncii include prevederi specifice, precum cea pentru egalitate de remunerare pentru muncă de valoare egală, acces egal la formare profesională și promovare în carieră sau protecție împotriva hărțuirii și discriminării la locul de muncă.

Legea nr. 202/2002 și Codul Muncii promovează egalitatea de șanse, permițând femeilor să acceseze resurse și oportunități economice care anterior erau limitate. Aceste dispoziții juridice sprijină femeile în inițierea și dezvoltarea afacerilor proprii, contribuind la creșterea economică și la reducerea inegalităților de gen.

Legislația românească oferă un cadru suficient de robust de protecție împotriva discriminării, ceea ce înseamnă că femeile antreprenor sunt protejate împotriva oricărei forme de tratament inechitabil bazat pe gen. Acest lucru include accesul egal la finanțare, la formare profesională și la piețele de desfacere.

Programe de sprijin și noi oportunități

În România, strategia pentru sprijinirea femeilor antreprenor include mai multe direcții importante care sunt aliniate cu politicile europene și globale pentru promovarea egalității de gen și susținerea antreprenoriatului feminin.

O direcție prioritară o constituie facilitarea accesului la finanțare, în vederea sprijinirii spiritului antreprenorial al femeii. Strategia națională în această direcție se bazează pe două paliere majore: acordarea de fonduri bugetare europene și/sau naționale nerambursabile femeilor cu inițiativă pe de-o parte, și de credite bancare cu dobânzi subvenționate, pe de altă parte. Aceste inițiative sunt menite să sprijine femeile în demararea și dezvoltarea afacerilor, oferind resursele financiare necesare și creând un mediu favorabil pentru antreprenoriatul feminin.

Programele de finanțare dedicate, de genul *Start-UpNation*, *POCU* sau Programul *Femeia Manager* au ca scop prioritar punerea la dispoziția antreprenorilor a unui capital nerambursabil, necesar demarării unei afaceri, dedicate special demarării unui antreprenoriat feminin. De exemplu, o femeie antreprenor din mediul rural poate accesa fonduri de până la 200.000 lei pentru a-și deschide o mică afacere în domeniul agricol sau al meșteșugurilor tradiționale. Programele POCU sprijină proiectele care promovează incluziunea socială și combaterea sărăciei, cu măsuri dedicate pentru femei, care includ training-uri pentru femeile din comunități dezavantajate (zone montane sau defavorizate, minorități etc.), care doresc să înceapă afaceri în sectoare precum educația, sănătatea sau oferă suport pentru dezvoltarea abilităților manageriale.

Acordarea de credite cu dobândă subvenționată prin programe de garantare a creditelor pentru IMM-uri oferă garanții pentru creditele bancare acordate, facilitând astfel accesul la finanțare avantajoasă pentru cei care doresc să devină investitori. O femeie antreprenor care dorește să își extindă afacerea în domeniul producției de produse cosmetice, de exemplu, poate obține un credit garantat de stat cu dobândă redusă pentru achiziționarea de utilaje și materii prime. De asemenea, Fondul European pentru Investiții

Strategice (FEIS) sprijină proiectele inovatoare și de infrastructură, inclusiv cele conduse de femei, oferind credite cu dobândă subvenționată pentru afaceri inovatoare în domeniul tehnologiei agricole de irigare inteligentă, de exemplu.

Totodată observăm numeroase măsuri de facilitare a accesului femeii la cursuri de formare profesională și diverse forme de educare în cultura antreprenoriatului, cursuri care acoperă aspecte fundamentale, de la conceperea unui plan de afaceri la strategii de marketing și vânzări, mergând până la accesarea laturii creative și valorificarea creației feminine. Se încurajează participarea la cursuri menite să dezvolte abilități de management și antreprenoriat, cursuri de management strategic, marketing digital, planificare financiară și leadership. Aceste cursuri sunt adesea structurate sub formă de module și includ sesiuni interactive și studii de caz practice, programe de mentorat în care se regăsesc și întâlniri periodice între mentori și mentees, sesiuni de coaching personalizat și ateliere de dezvoltare personală și profesională, module despre utilizarea rețelelor sociale pentru marketing, optimizarea pentru motoarele de căutare (SEO), marketing prin email și analiză web, exerciții de brainstorming, tehnici de gândire creativă și studii de caz despre companii de succes care au implementat inovații semnificative.

La un nivel mai înalt de educație avem acum MBA-uri și Programe de Master dedicate, oferite de către statul român sau inițiative private, din partea ONG-urilor precum *Romanian Business Leaders* (RBL). *Erasmus for Young Entrepreneurs* oferă oportunități de formare și schimb de experiență la nivel european pentru antreprenorii la început de drum. O femeie antreprenor din România poate petrece câteva luni într-o altă țară europeană, lucrând alături de un antreprenor experimentat, pentru a-și dezvolta abilitățile și rețeaua profesională.

Prin intermediul programelor și inițiativelor amintite, se urmărește cu prioritate dezvoltarea competențelor antreprenoriale și manageriale ale femeilor, accesul acestora mai facil la resurse și rețele valoroase. În această manieră crește numărul afacerilor deținute cu succes de femei. Dintr-un articol din mass-media aflăm că „Femeile antreprenor din Brașov, cu afaceri în zona rurală, au accesat peste 2,6 de milioane de euro din fonduri

europene" pentru 68 de proiecte ale căror reprezentanți legali sunt femei. „Dintre acestea, 44 de proiecte cu o valoare totală nerambursabilă de peste 1.5 milioane de euro au fost finanțate prin intermediul măsurilor privind sprijinirea activităților non-agricole în zone rurale, gen pensiuni agroturistice sau ateliere meșteșugărești. 24 de proiecte cu o valoare totală nerambursabilă de peste 1 milion de euro au fost finanțate prin intermediul măsurilor privind sprijinirea activităților agricole, respectiv sprijin pentru instalarea tinerilor fermieri, dezvoltarea fermelor mici sau dezvoltarea exploatațiilor agricole". „La nivel național, peste 8.600 de femei antreprenor cu afaceri în domeniul agricol au primit finanțare din fonduri europene în valoare de circa 360 de milioane de euro, prin acest program [...]. Gradul de absorbție prin acest program de finanțare este de peste 75% din fondurile alocate de Uniunea Europeană".

Conform Oficiului Național al Registrului Comerțului (ONRC), datele referitoare la antreprenoriatul feminin de la începutul anului 2024, ne arată că 35% dintre acționarii sau asociații firmelor din Cluj sunt femei, iar distribuția pe sexe a asociațiilor/acționarilor persoanelor juridice active a cunoscut din pandemie (2019) și până în prezent o ușoară scădere, de aproximativ un procent de la 36,45% în ianuarie la 35,38%.

Analizând datele de la ONRC constatăm că numărul cel mai mare de femei acționari/asociați se înregistra în București – de 133.925 (35,52%), pe locul doi se află Clujul – cu 33.646 (35,38%), urmat de Ilfov – de 33.146 (37,37%) și apoi de Timiș – de 27.407 (35,38%). Clujul se află și în top trei județe cu cel mai mare număr de femei implicate în afaceri în 2023: București, cu 103.471 femei (20.96% din total), Cluj, cu 28.198 (5,71 % din total) și Ilfov, cu 25.853 femei (5,23% din total).

Networking-ul și sprijinul comunitar sunt, de asemenea, o componentă esențială pentru succesul femeilor antreprenor. Aceste inițiative oferă oportunități de a construi relații, de a învăța din experiențele altora și de a accesa resurse valoroase. În România, există diverse inițiative dedicate creării și susținerii de rețele și asociații pentru femei antreprenor, precum și organizării de evenimente și conferințe pentru a facilita conexiunile și colaborările. Asociația Femeilor Antreprenor din România (AFAR) oferă o platformă pentru femeile antreprenor de a se conecta, colabora și sprijini

reciproc. Membrii au acces la o rețea extinsă de contacte și la resurse relevante pentru dezvoltarea afacerilor lor. Platforme online, cum ar fi grupurile de Facebook sau LinkedIn, dedicate femeilor antreprenor permit schimbul de idei, resurse și sprijin.

Apoi, întruniri formale de genul *Women in Business Summit* sau *Women Entrepreneurs Fair* oferă oportunități de expune a produselor și serviciilor, și de a atrage noi clienți și parteneri de afaceri, aducând împreună femei lideri și antreprenori pentru a discuta tendințele din industrie, provocările și oportunitățile. Aceste evenimente includ keynote-uri, paneluri de discuții și sesiuni de networking.

La nivel local, organizarea periodică a unor evenimente care aduc împreună femei antreprenor din aceeași comunitate sunt mai relaxate și oferă un mediu propice pentru a dezvolta relații de afaceri. Un meet-up organizat de un grup local de femei antreprenor într-un oraș mic poate include o sesiune de discuții libere despre provocările locale și oportunitățile de afaceri.

Networking-ul și sprijinul comunitar sunt esențiale pentru dezvoltarea și succesul femeilor antreprenor, iar participarea la rețele și evenimente dedicate, femeile antreprenor pot accesa cunoștințe valoroase, resurse esențiale și oportunități de colaborare, contribuind astfel la creșterea și succesul afacerilor lor.

Implicații și direcții viitoare

Sprijinirea femeilor antreprenor are implicații directe și evidente asupra creșterii economice, inovației și diversității în mediul de afaceri. Analize statistice recente arată că afacerile conduse de femei contribuie semnificativ la PIB, generând locuri de muncă și stimulând competitivitatea. De exemplu, un studiu din 2023 realizat de Global Entrepreneurship Monitor a evidențiat că țările cu politici solide de sprijin pentru femeile antreprenor au avut o ușoară creștere economică, de până la 2%, în comparație cu cele care nu au astfel de politici, subliniind impactul economic pozitiv și potențialul neexploatat al antreprenoriatului feminin.

Simplificarea reglementărilor și reducerea birocrației sunt esențiale pentru a elimina obstacolele inutile care încetinesc și descurajează inițiativa antreprenorială a femeilor. O reglementare mai clară și mai accesibilă nu doar că reduce timpul și costurile asociate cu demararea și gestionarea unei afaceri, dar și încurajează inovarea și competitivitatea. De exemplu, implementarea unui sistem digital de înregistrare a firmelor poate transforma un proces complicat de săptămâni într-unul de doar câteva ore, permițând antreprenorilor să-și concentreze eforturile pe creșterea afacerilor lor.

Direcțiile viitoare în sprijinirea femeilor antreprenor se concentrează tot mai mult pe utilizarea instrumentelor digitale, îmbunătățirea accesului la finanțare și dezvoltarea unor ecosisteme antreprenoriale incluzive. În această direcție, integrarea instrumentelor și platformelor digitale este esențială pentru creșterea afacerilor conduse de femei. Aceasta include îmbunătățirea alfabetizării digitale, oferirea accesului la platforme de comerț electronic și utilizarea rețelelor sociale pentru marketing și angajarea clienților. De exemplu, programe precum EntreprenHER urmăresc să îmbunătățească competențele digitale ale femeilor antreprenor, permițându-le să acceseze piețe mai largi și să se adapteze la tendințele economiei digitale (UN Women).

Reducerea decalajului de gen în finanțare rămâne un obiectiv semnificativ. Eforturile sunt direcționate către crearea unor instrumente financiare mai incluzive, cum ar fi granturi, împrumuturi fără dobândă și capital de risc destinat antreprenorilor femei. De exemplu, Uniunea Europeană are inițiative care includ oportunități de finanțare special concepute pentru afacerile conduse de femei, menite să atenueze provocările pe care acestea le întâmpină în accesarea resurselor financiare tradiționale (MIT SOLVE).

Crearea și susținerea rețelelor și asociațiilor pentru femeile antreprenor sunt esențiale. Aceste rețele oferă platforme pentru mentorat, schimb de cunoștințe și colaborare. Evenimentele, conferințele și atelierele dedicate femeilor antreprenor ajută la construirea acestor rețele în toată România. De exemplu, programe precum EntreprenHER ale UN Women nu oferă doar training, ci și facilitează networking-ul prin grupuri de îmbunătățire a afacerilor și parteneriate comune (UN Women).

Prin focalizarea pe aceste arii, structurile de suport pentru femeile antreprenor pot dezvolta un mediu antreprenorial mai incluziv și dinamic, contribuind astfel la creșterea economică și inovație.

Concluzii

Studiul de față subliniază importanța unei abordări integrate și cuprinzătoare în sprijinirea femeilor antreprenor, în special în mediul rural. O viitoare analiză mai aprofundată, a transformărilor socio-economice din aceste zone și a dinamicii de gen, este esențială pentru a înțelege pe deplin provocările și oportunitățile cu care se confruntă femeia din mediul rural. Politicile eficiente trebuie să fie bazate pe cercetări detaliate, care să identifice factorii care favorizează sau încetinesc dezvoltarea antreprenoriatului feminin.

Programele de finanțare, formare profesională și asistență tehnică joacă un rol crucial în dezvoltarea economică a unei societăți în general, iar aceste inițiative oferă femeilor oportunități concrete de a-și valorifica abilitățile și de a accesa noi piețe, contribuind astfel la reducerea decalajelor de gen și promovând participarea activă la economia locală. Exemplele discutate, precum programele de digitalizare și accesul la finanțare prin fonduri europene și naționale, demonstrează impactul pozitiv al acestor inițiative. Sprijinul acordat femeilor antreprenor nu doar că îmbunătățește bunăstarea familiilor și comunităților rurale, dar contribuie și la o dezvoltare socio-economică mai echitabilă și prosperă. Prin crearea unor rețele de sprijin și organizarea de evenimente și conferințe, se facilitează schimbul de experiențe și colaborarea între femeile antreprenor, consolidându-le poziția în mediul de afaceri.

În concluzie, extinderea cercetărilor și a programelor de sprijin este vitală pentru a maximiza potențialul economic și social al femeilor din mediul rural, contribuind la un viitor în care femeia antreprenor este mai bine integrată în mediul de afaceri românesc.

Bibliografie

DEX (1998). Ed. a II-a. București: Univers Enciclopedic.

Batâr, D. (2004). *Familia în dinamica societății*. Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga".

Berevoiescu, I. et. all. (1999). *Fețele schimbării. Românii și provocările tranziției*, București: Nemira.

Leovaridis, C. (2005). *Antreprenor/antreprenoriat rural*. „Dicționar de sociologie rurală", I. Bădescu, O.C. Oancea (coord.), București: Edit. Mica Valahie, 25-26.

Lozinsky, F. (2009). *„Gospodărie" și „gospodărire". Tranziții ale satului românesc*. Tratat de sociologie rurală, I. Bădescu, O.C. Oancea, Ghe. Șișeșteanu (coord.). București: Mica Valahie, 494-502.

Marinescu, V. (2002). *Gospodărie*. Lexicon feminist, O. Dragomir& M. Miroiu. Iași: Polirom, 174-176.

Mazur, A. G. (2002). *Theorizing Feminist Policy*. New York: Oxford University Press.

Mucchielli, A. (2002). Dicționar al metodelor calitative. Iași: Polirom.

Olteanu, C. L., Gheonea, V., Gheonea, S. (2003). *Femeia în România comunistă. Studii de istorie socială*. București: SNSPA.

Pascaru, M. (2005). *Gospodărie țărănească*. Dicționar de sociologie rurală, I. Bădescu, O.C. Oancea (coord.). București: Mica Valahie, 210- 212.

Popescu, R. (2003). *Familia tânără în societatea românească*. „Revista Calitatea Vieții", *1*, 31–52.

Transilvania (1920). *Regina alfabetului de aur*, *1*.

Vianu, T. (1968). *Studii de stilistică*, București: Editura Didactică și Pedagogică.

Văcărescu, T. (2014). *Contexte de gen: roluri, drepturi și mișcări ale femeilor din România la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului XX*. „Sociologie Românească", volumul XII, *1-2*, 92-118.

Zamfirescu, I. (1932). *Contribuții la cercetarea unei gospodării țărănești din satul Cornova*. Arhiva pentru știința și reforma socială, an X, *1-4*, 480-520.

Surse online

https://studiidegen.wordpress.com/wp-content/uploads/2008/04/c3_mihailescu_ istoria-feminismului-politic-romanesc.pdf (accesat 20.03.2024).

https://ec.europa.eu/growth/smes/sme-strategy/small-business-act_(accesat 20.03.2024).

https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52010DC0491 (accesat 20.03.2024).

https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/gender-equality/gender-equality-strateg

https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/aid_development_cooperation_fundamental_rights/gender_equality_strategy_2020-2025 (accesat 20.03.2024).

https://www.gemconsortium.org/report (accesat 20.03.2024).

https://www.brasov.net/femeile-antreprenor-din-brasov-cu-afaceri-in-zona-rurala-au-accesat-peste-26-de-milioane-de-euro-din-fonduri-europene/ (accesat 20.03.2024).

https://actualdecluj.ro/statistica-antreprenoriatului-feminin-35-dintre-actionarii-sau-asociatii-firmelor-din-cluj-sunt-femei/ (accesat 17.03.2024).

https://www.startupcafe.ro/finantari/fonduri-firme-2024-200000-lei-program-femeia-antreprenor-procedura-punctaj.htm (accesat 17.03.2024).

https://adt.arcanum.com/ro/search/results/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJMQU5HIjogWyJSTyJdfSwgInF1ZXJ5IjogImdhemRvYWllIn0&per_page=20 (accesat 17.03.2024).

https://secolul21.ro/arhive/864 (accesat 17.03.2024).

https://dilemaveche.ro/sectiune/editoriale-si-opinii/pe-ce-lume-traim/din-nou-despre-cele-doua-romanii-2303678.html (accesat 17.03.2024).

Vulnerabilitatea femeilor în fața procedurilor inchizitoriale

Women's vulnerability to Inquisitorial Proceedings

MIHAI FLOROAIA[1]

Abstract

Established by the Western Church in order to pursue, investigate and punish heretics, the Inquisition (*Inquisitio haereticae pravitatis*) represented an ecclesiastical institution that has an essential role in keeping the truth of faith unaltered.

In its actions, the Inquisition persecuted men and women equally. The legal and moral personality of the woman in the Middle Ages was outlined in relation to the man or groups of men, having the status of wife, widow or virgin. Being the victim of certain constraints, most of the time, she fell prey to the mentality of the era. By her nature, the woman is more sensitive to certain influences, being considered to show temperamental lability, susceptibility to contamination with demonic fanaticism, etc., and on the other hand, the woman was unhappier than the man because she was responsible for maintaining the household, the hardships of motherhood, having also part of men's contempt. Thus, the vulnerability of the female sex was increased.

In Medieval Europe, during the witch hunts, the Inquisition had a special way of approaching and treating women. The idea that these were the tools of Satan justified the legitimate persecution of women, regardless of age, whom many in posterity considered innocent.

[1] „Babeș-Bolyai" University from Cluj-Napoca and director of the Post-secondary Health School Piatra-Neamț, floroaiamihai@yahoo.com.

From the witchcraft trials, in which the majority of recorded cases were women, to the trial of Jeanne d'Arc[2] and Saint Teresa of Avila, the inquisitorial tribunals recorded numerous cases in which the victims were women, phenomena specific to 13th-16th century Europe and beyond.

Keywords: *Inquisition, women, witchcraft, trial, torture*

Introducere

Chiar dacă *mișcarea feministă* s-a consumat, prin 3 valuri consecutive, în secolul trecut, această problematică mai există sub diferite forme, devenind un imperativ atât pentru domeniul educației (familie, școală), cât și pentru domenii precum cel socio-profesional, juridic, mass media etc. Din nefericire, societatea contemporană mai are de perfecționat legislația privind drepturile femeilor. Fiind complex, procesul nu privește doar domeniul legislativ ci implică o serie de elemente culturale, de educație, psihologice și sociale ce se confruntă cu stereotipurile de gen, cu discriminarea de gen dar și cu inechități în integrarea socio-profesională a femeilor. În lucrarea de față voi prezenta succint câteva ipostaze în care femeile puteau deveni foarte ușor vulnerabile în societatea medievală.

În vederea obținerii unei imagini obiective în ceea ce privește fenomenul vrăjitoriei din perioada Evului Mediu trebuie să analizăm sentințele date în procesele Inchiziției, descrierea interogatoriilor din cadrul proceselor, Bulele papale, tratatele despre vrăjitorie și demonologie, codurile inchizitorilor, folclorul medieval, diverse concepții populare ale epocii etc. Fenomenul poate fi înțeles doar în contextul epocii în care s-a produs. Atitudinea, preocupările și reacțiile femeilor sunt descrise și în documentele vremii (manuale ale inchizitorilor, ghiduri pentru descoperirea vrăjitoriei, procesele-verbale ale tribunalelor inchizitoriale etc.).

[2] Mihai Floroaia, *Inchiziția între mit și realitate*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2016, pp. 239-254.

Vrăjitori sau vrăjitoare?

În scrierile lor, demonologi precum Jean Bodin (1530-1596), Nicolas Remy (1530-1612), Henri Boguet (1550-1619), Pierre de Lancre (1553-1631) menționau că existau anumite persoane specializate în invocarea diavolului. Cu toate acestea, nu oricine invoca demonii era și vrăjitor. Existau trei categorii de invocatori ai diavolului: persoanele care se considerau pedepsite de Dumnezeu, cele avide de îmbogățire și de putere, fapt pentru care se lăsau în jocurile vrăjitoriei, ghicitului, vânzării de amulete și obiecte magice. Caracterul ilicit al vrăjitoriei decurgea tocmai dintr-o relație de tip *contractual* presupusă a fi stabilită între diavol și vrăjitor.[3]

În Europa Medievală, în timpul vânătorilor de vrăjitoare, ideea că vrăjitoarele erau instrumentele satanei poate fi descrisă și ca un mit. Acesta a justificat legitima persecutare a femeilor bătrâne, pe care posteritatea le-a considerat a nu fi vinovate.

Dominicanul Jacobus Sprenger (1436-1495)[4], decanul Facultății din Köln, accentua în anul 1485 că trebuie utilizată expresia *„erezia vrăjitoarelor"*, nu *„a vrăjitorilor"*, deoarece în practica vrăjitorească predominau femeile. Cei care au încercat să explice acest fenomen (de exemplu, Jean Bodin) l-au atribuit pe de o parte, naturii feminine mai sensibile la anumite influențe, labilitate temperamentală, susceptibilitate în contaminarea cu fanatismul demoniac[5] etc., iar pe de altă parte faptului că femeia era mai nefericită decât bărbatul întrucât ei îi revenea sarcina întreținerii gospodăriei, greutățile maternității și, de foarte multe ori, era disprețuită de bărbați.[6] Istoricul francez, Jean Palou, studiind fenomenul vrăjitoriei în rândul bărbaților, a observat că, în anumite categorii profesionale (fierarii, croitorii, ciobanii, cizmarii, tăietorii de lemne, vânzătorii ambulanți), se întâlnea un mare

---

3 Pentru o prezentare detaliată, vezi Mihai Floroaia, *Op. cit.*, pp. 58-98, pp. 194-216, pp. 264-274, pp. 375-382, pp. 403-408, pp. 429-431, pp. 450-461 și pp. 505-510.

4 H. Kramer, J. Sprenger, *Malleus Maleficarum*, trad. M. Andronic, Editura Esoteris, Iași, 2005, *Introducere la versiunea din 1948*, pp. 46-47.

5 Pierre de Lancre, *Tableau de l'inconstance des mauvais Angers et démons où il est amplement traité des sorciers et de la sorcellerie*, trad. Nicole Jacques-Chaquin, Édition Aubier Montaigne, Paris, 1982, pp. 89-93.

6 Jean Palou, *Vrăjitoria*, trad. de Ofelia Screciu, Editura de Vest, Timișoara, 1992, p. 12.

număr de *„preoți ai satanei”*.[7] Astfel, practica vrăjitorească a căpătat un nimb de superioritate sporind superstițiile în păturile de jos ale societății. În întunericul superstițiilor, care acoperea mințile europenilor, toată lumea *„suferea”* de pe urma diavolului. Acesta era văzut în orice pisică, țap, câine, arici sau măgar. Orice bătrână care mergea puțin cocoșată putea fi luată drept vrăjitoare. În asemenea condiții, Biserica Apuseană își simțea autoritatea știrbită și trebuia să intervină urgent pentru păstrarea adevărurilor de credință.

Că femeile puteau fi manipulate mai ușor de către demoni, reiese și dintr-o relatare a părintelui Reichalm, starețul Mănăstirii Schöngau, care având darul de a descoperi spiritele malefice, demonstra că diavolul putea lua cele mai neașteptate forme: de la femei ispititoare, până la animale precum țapul, taurul, câinele, lupul, cămila, broasca, bufnița, șarpele, pisica etc.

Demonii apăreau prezentați ca fiind de ambele sexe: incubi (masculi) și sucubi (femele).[8] Una dintre armele lor era *„seducția amoroasă”* a muritorilor de sex opus, primii căutând intimitatea femeilor iar ceilalți pe cea a bărbaților. Unii s-au străduit să calculeze și durata vieții demonilor. Luther, convins de existența incubilor și sucubilor susținea ca vrăjitoarele să fie arse chiar și în cazul în care nu se putea dovedi că ar fi făcut vreun rău.[9]

Exista credința conform căreia, din împerecherea vrăjitoarelor cu diavolii rezultau urmași. Din acest motiv trebuiau uciși chiar și copiii persoanelor bănuite de vrăjitorie. S-a relatat despre anumite căsătorii între diavoli și muritoare de rând și invers care au durat câteva decenii într-o absolută fidelitate. Demonografii avertizează asupra primejdiei relațiilor stabilite cu diavolul prin așa-numiții *demoni familiari*, animale domestice folosite de vrăjitori în acțiunile lor. Aceeași situație se petrecea când omul însuși se oferea satanei sau îi dăruia pe cineva apropiat. Inchizitorul Jakob Sprenger relata situația unui soț care, furios pe nevasta însărcinată a drăcuit-o, și drept urmare copilul născut a devenit proprietatea diavolului.[10]

---

[7] *Ibidem*.

[8] G. Minois, *Diavolul*, trad. de Adrian Ena, Editura Corint, București, 2003, p. 34.

[9] Alfonso M. di Nola, *Diavolul. Chipurile, isprăvile, istoria Satanei și prezența sa malefică la toate popoarele din Antichitate până astăzi*, trad. de Radu Gâdei, Editura BIC ALL, București, 2001, p. 213.

[10] Gh. Brătescu, *Procesele vrăjitoarelor*, Editura Enciclopedică Română, București, 1970, p. 12.

Inchizitorul dominican Étienne de Bourbon, care acționa în sudul Franței a obținut, în anul 1235, următoarea mărturie de la o femeie ce participa la Sabatul vrăjitoarelor: *„aceasta avea o stăpână care o ducea frecvent într-un loc secret unde se adunau mulți oameni cu torțe și lumânări. Aceștia se așezau în jurul unui vas mare cu apă, în mijlocul căruia era înfiptă o vergea. Conducătorul grupului îl invoca pe Lucifer. O pisică urâtă cobora pe vergea, își înmuia coada în apă, o scotea și o folosea pentru a-i stropi pe cei prezenți. Se stingeau apoi toate lumânările și în întunericul produs fiecare își îmbrățișa vecinul în moduri necuviincioase."* [11]

La Wittenberg, în anul 1540, au fost arse pe rug 4 femei acuzate de vrăjitorie. La Geneva, Jean Calvin avansa ideea că Dumnezeu ne poruncește să ucidem toate femeile care fac vrăji și farmece. Istoricul H. R. Trevor-Roper consideră credințele populare care au generat vrăjitoria drept *„tulburări de natură psihopatică,…, idei absurde izvorâte din credulitatea țărănească sau din isteria femeilor*," ajungând la concluzia că, unde s-a răspândit reforma a apărut și psihoza vrăjitoriei.[12]

După condamnarea și executarea vrăjitoarei, întregul avut al acesteia revenea Inchiziției.[13] Cu cât erau prinși mai mulți eretici, cu atât tribunalele inchizitoriale primeau mai mulți bani. Astfel, *vânătoarea de vrăjitoare* devenea o operație aducătoare de câștiguri consistente. După epuizarea surselor de avere adunate dintr-un loc, membrii tribunalului inchizitorial se mutau în altul.[14]

Statisticile arată că până în 1404 au fost omorâți peste 30.000 de vrăjitori, iar în prima jumătate a secolului al XVII-lea, judecătorul Benedict Carpzov (1595-1666) a condamnat la arderea pe rug peste 20.000.[15] După

---

[11] Jacques Berlioz, *Étienne de Bourbon, l'inquisiteur exemplaire*, în Jacques Berlioz (coord.), *Moines et religieux au Moyen Âge*", Éditions du Seuil, Paris, 1994, pp. 273 – 284; Raymond Cantel et Robert Richard, *Exemplum*, în *Dictionnaire de Spiritualité ascétique et mystique, doctrine et historique*, tome IV, Éditions Beauchense, Paris, 1961, col. 1894.

[12] H.R. Trevor-Roper, *The European Witch-Craze of the 16th and 17th Centuries*, London, 1969, p. 9.

[13] George Gordon Coulton, *Inquisition and Liberty*, 1938, art. 132, 148.

[14] Rossell Hope Robbins, *Encyclopedia of Witchcraft and Demonology*, 1959, p. 229.

[15] Benedict Carpzov, *Practica nova imperialis Saxonica rerum criminalium,* pars III (Wittemberg, 1670), 63, 97, 99, apud Guy Bechtel, *La sorcière et l'Occident. La destruction de la sorcellerie en Europe des origines aux grands bûchers* (Paris: Éditions Plon, 1997), pp. 331-335.

câteva secole, sub presiunea valului de proteste, Vaticanul a devenit oarecum mai tolerant, procesele împotriva vrăjitoriei rărindu-se.

Referitor la problema vrăjitoriei din Spania, putem afirma că Inchiziția a avut un mod special de a aborda și trata persoanele de sex feminin. Teologul Gaspar Navarro scria în anul 1631, în *Tribunal de supersticion Ladina*: *„Trebuie să țineți seama de sexul celui care are revelații, adică dacă este vorba de un bărbat sau de o femeie. Deoarece sexul feminin are o minte mai slabă și consideră cerești sau divine lucrurile naturale sau iluziile diavolului. Ele au mai multă imaginație decât bărbații și socotesc că acestea sunt adevăruri certe”*.[16]

Deși multe femei spaniole nu s-au amestecat în problemele de credință, totuși au fost victimele teoriilor și practicilor pe care Inchiziția le-a denumit *„vrăjitorie eretică”*. În general, se cunosc multe cazuri de magie și vrăjitorie ce au cuprins întreaga Europă ducând la declanșarea *„vânătorii de vrăjitoare”*. Inchiziția Spaniolă a fost primul aparat represiv care a afirmat neputința vrăjitoarelor modelându-și sancțiunile împotriva acestora.

În Evul Mediu se utilizau *„filtrele de dragoste”* (acele băuturi magice preparate de vrăjitoare pentru a stârni pasiunea amoroasă). O astfel de băutură conținea: inimă de porumbel, ficat de vrabie, uter de rândunică, fudulii de iepure, totul amestecat cu sângele persoanei spre folosul căreia se făcea. Amestecul trebuia înghițit de persoana în cauză. Călugărul carmelit, Ricordi de la Carcassone a fost condamnat pentru vrăjitorie fiind descoperit că făcea păpuși pe care le uda cu amestec de salivă, sânge propriu, sânge de broască, apoi le depunea sub pragul casei unde locuia femeia dorită.[17] Exista un anumit specific al vrăjitoriei, aceasta fiind personalizată în funcție de mentalitățile și de tradițiile locale.

Cel mai vechi document juridic referitor la demonismul vrăjitoresc datează din perioada 900-1050 și face parte din *Libris de synodalibus causis et disciplines ecclesiasticis*[18] a lui Reginon din Prüm. Acesta oferea episcopilor și inchizitorilor instrucțiuni clare despre doctrina vrăjitoriei. Multe pasaje din

[16] B. Bennassar, *Inchiziția spaniolă secolele XV-XIX*, trad. de Carmela Roman Editura Politică, București 1983, p. 184.

[17] Gh. Brătescu, *Vrăjitoria de-a lungul timpului*, Editura Politică, București, 1985, pp. 173 – 175.

[18] Reginone din Prüm, *Libris de synodalisbus causis et disciplines ecclesiasticis*, Ed. Wasserchleben, 1940, p. 354, apud Alfonso M. di Nola, *Op. cit.*, p. 239.

lucrare se regăsesc în *Canon Episcopi* (*Canonul Episcopului*)[19] apărut în anul 1147. Ni se menționa faptul că femeile care mergeau la sabat se deplasau pe diverse animale.[20] Spre exemplu, Aymonet Maugetaz declara inchizitorului Ulrich de Torrenté al diocezei Lausanne că a zburat pe un animal negru la o întâlnire prezidată de către diavol.[21] Deși tratează doar problema participării la sabat, tratatul nu nega existența diavolului sau a vrăjitoarelor, dar considera zborurile nocturne spre sabat ca fiind adevărate iluzii, negând realitatea fizică a acestor descrieri halucinante: *„Cine este atât de stupid și ușuratic ca să creadă că toate aceste lucruri ce se petrec numai în spirit s-ar petrece cu adevărat în trup?”* [22]

Regele Ladislau cel Sfânt al Ungariei (1077-1095) le-a încadrat pe vrăjitoare în dispozițiile legislative privind prostituatele. Ca legislator creștin, Ladislau a promulgat legi deosebit de severe îndeosebi împotriva păgânismului și ereziei, abateri pedepsite cu moartea. Aceste legi au fost revizuite de succesorul său, Coloman (1095-1116) care declara că vrăjitoarele nu există, ceea ce l-a determinat să renunțe la persecutarea acestora.[23]

Pe baza unor argumente scripturistice: *„…să nu vrăjiți, nici să ghiciți.”* (Levitic XIX, 26), începând cu secolul al XII-lea, mai multe sinoade locale au condamnat vrăjitoria cu atât mai mult cu cât în Vechiul Testament se menționează că pedeapsa care îi așteaptă pe vrăjitori este moartea. Observăm, cu ușurință că vrăjitoria s-a practicat, atât la poporul evreu în timpul Legii Vechiului Testament, cât și la creștinii din Noul Testament, până astăzi. În Legea Veche, regele Saul a cerut ajutorul diavolului, apelând la vrăjitoare: *„Căutați-mi o femeie vrăjitoare, ca să merg la ea s-o întreb…și s-a dus el însuși … și i-a zis: Rogu-te, ghicește-mi chemând un mort și scoate-mi pe cine îți voi spune eu…”*. (I Regi XXVIII, 7-8), pentru care a fost aspru pedepsit de

[19] *Ut episcopi de parochiis suis sortilegos et maleficos expellant* (*„Pentru ca episcopii să-i alunge din parohiile lor pe vrăjitori și pe făcătorii de farmece”*). Cf. Migne, *Patrologia Latina*, CXL, col. 831; *Causa XXVI*, IX, 5, can. 12-14, éd. Friedberg, Leipzig, 1879, p. 1030; Cf. Heffele, *Histoire des Conciles*, trad. nouv., vol. I, Paris, 1907, p. 241.

[20] Hansen J., *Quellen und Untersuchungen zur Geschichte des Hexenwahns und der Hexenverfolgung im Mittelalter*, Hildesheim, 1963, p. 38.

[21] *Ibidem*, pp. 345-347.

[22] Henry Charles Lea, *Materials toward a History of Witchcraft*, ed. Arthur C. Howland, vol. I., New York – London, 1957, pp. 179-180.

[23] Cf. *wapedia.mobi/ro/Listă_de_conducători_ai_Ungariei. (accesată în data de 15 noiembrie 2009).*

Dumnezeu cu pierderea împărăției și cu o moarte de ocară, deoarece a urmat cele spuse de vrăjitoare.

După cum vrăjitoria nu apăruse în Evul Mediu, nici persecutarea vrăjitoarelor nu a fost o inovație a acestei perioade istorice. În anul 32 î. Hr., Octavian, Antonius și Lepidus au hotărât alungarea ghicitorilor, astrologilor și a tuturor practicanților vrăjitoriei pe motiv că aduc nenorociri.[24] Se poate observa continuitatea între magia practicată în antichitate și vrăjitoria Occidentului medieval, aceasta din urmă fiind o dezvoltare a celei antice.[25]

Un vechi tratat de vrăjitorie, *Errores Gazariorum*[26] (Greșelile catarilor), lucrare anonimă apărută prin anul 1430, relatează în detaliu desfășurarea a cinci procese inchizitoriale din Vevey.

Lucrarea este structurată în trei părți: în prima parte se argumentează realitatea existenței vrăjitoriei,[27] a doua parte descrie varietatea vrăjitoriei și modalitățile de recunoaștere a „contaminării" diabolice (compromiterea recoltelor din pricina furtunii, îmbolnăvirea animalelor, îmbolnăvirea bruscă a unui copil, cultivarea ierburilor medicinale, faptul că locuia singură),[28] iar în ultima parte se menționează formele legale de judecare a vrăjitoriei.[29] La o lectură atentă a conținutului cărții, deducem că lucrarea este discriminatorie, fiind pătrunsă de o ură bolnăvicioasă față de femei (femeia fiind considerată un dușman al prieteniei, mai rea decât tot răul din lume, un instrument al satanei, ceea ce ne determină să afirmăm că lucrarea este misogină și infamă) savurând imagini obscene, născute dintr-o gândire pervertită: călugărița cuvioasă este suspectă fiindcă diavolul seduce, de asemenea, fecioarele care duc o viață sfântă, fata veselă sau tânăra îndurerată sunt deopotrivă cooptate în cursele diavolilor,[30] aceștia speculând anumite

---

[24] Thomas de Cauzons, *La magie et la sorcellerie en France*, tome II, Librairie Dorbon – Ainé, Paris, 1910, pp. 30-44.

[25] Vezi Christian & Miriam Dikol, *Maeștrii magiei înalte*, Editura Esoteris, Iași, 2006.

[26] Anonyme, *Errores gazariorum, seu illorum qui scopam vel baculum equitare probantur*, ed. et trad. Kathrin Utz Tremp et Martine Ostorero, în Agostino Paravicini Bagliani (ed.), *L'imaginaire du Sabbat. Edition critique des textes les plus anciens (1430 – 1440)*, Cahiers Lausannois d'histoire médiévale – 26, Lausanne, 1999, pp. 269 – 353.

[27] Henri Institoris (Kraemer) et Jacques Sprenger, *Le marteau des sorcières*, présentation et traduction par Amand Danet, Librairie Plon, Paris, 1973, pp. 217-373.

[28] *Ibidem*, pp. 377- 556.

[29] *Ibidem*, pp. 559- 717.

[30] *Ibidem*, p. 327- 337.

stări de fapt, cauze, contexte etc. Femeile care merg rar la biserică sunt suspecte, cele care merg prea des la fel. Frumusețea neobișnuită, urâțenia, boala, sănătatea constituiau semne ale vrăjitoriei. Toate aceste persoane erau atent supravegheate. Acuzațiile se aduceau fără probe, judecătorii audiind martori care puteau declara absolut orice. Astfel, în rândul maselor s-a dezvoltat un dublu sentiment de groază: pe de o parte față de uneltirile vrăjitorești, iar pe de altă parte față de autoritățile bisericești însărcinate cu lichidarea vrăjitoriei și a practicanților acesteia. Potrivit mentalităților și credințelor vremii, puterea vrăjitoarelor putea fi anihilată doar prin *„golirea ei de sânge"* sau prin arderea sângelui. În cazul celor recalcitrante, care nu se căiau și negau legăturile lor cu diavolul, se foloseau lemne verzi pentru a arde mai greu. Sentința se punea în practică imediat după pronunțare, execuțiile reprezentând o adevărată *„distracție"* gustată în epocă. În țări precum Franța și Germania, toate cheltuielile pentru detenția, judecata și arderea vrăjitoarelor erau suportate de familia celor condamnați.[31]

Deși, prin scrisorile de împuternicire, inchizitorii aveau aceeași misiune atât în cazul suspecților/ereticilor indiferent de sex, totuși numărul femeilor anchetate și condamnate a fost mult mai mare decât cel al bărbaților. Misiunea inchizitorială era definită astfel: *„Noi, N., prin grația divină (…) Inchizitor general, cu încredere în scrisorile de recomandare și în dreapta voastră conștiință, N., prin autoritatea apostolică, vă creăm și vă instituim inchizitor apostolic împotriva depravării eretice și apostaziei în tribunalul Inchiziției din N., în districtul și jurisdicția lui. Și vă investim cu puterea și facultatea (…) de a ancheta toate persoanele oricare ar fi ele, bărbat sau femeie, în viață sau decedate, absente sau prezente, de orice stare, condiție, prerogative sau demnitate, absolvite sau nu, rezidente sau cu domiciliul temporar, care au locuit permanent sau temporar în orașele, târgurile și satele din districtul respectiv, care s-au făcut vinovate, suspecte sau dezonorate prin delicte și crime de erezie și apostazie și pe toți incitatorii, apărătorii și tăinuitorii lor. Și pentru ca să porniți împotriva lor și a fiecăruia dintre ei, procese potrivit legii și Sfintelor Canoane…."*.[32] Timp de aproximativ patru

---

[31] Jean Bodin, *De la démonomanie...*, livre quatriesme, chapitre I, p. 166; P. Séjourné, *Sorcellerie*, în *Dictionnaire de Théologie Catholique*, tome quatorzième, deuxième partie, Librairie Letouzey et Ané, Paris, 1941, col. 2396- 2412.

[32] Nicolau Eymerich, *Op. cit*., pp. 138-139; B. Bennassar, *Op. cit*., p. 11.

secole, din anul 1480 până în 1820, formula nu s-a modificat, scopul rămânând același: anchetarea, prevenirea și combaterea ereziilor.

În anul 1330, 19 persoane, din care 10 femei cu o situație materială modestă au primit diverse pedepse pentru vrăjitorie. Unul din cele 15 delicte de care se făceau vinovate vrăjitoarele era *„împerecherea cu diavolul.”*[33] În același timp, persoane precum Jean Wier încercau să convingă Inchiziția că *„asemenea povești sunt mincinoase”*, vrăjitoarele fiind niște femei psihopate ce au nevoie de îngrijiri medicale, nicidecum de anchete și procese.[34]

Diversele tipuri de torturi și pedepse precum: trasul pe roată, opărirea cu ulei fierbinte, jupuirea, arderea, îngroparea de vii etc. erau recunoscute de lege. De exemplu, în Franța o lege din 1231 hotăra că femeia sau amanta unui hoț trebuia îngropată de vie. Doar dacă era însărcinată era lăsată în viață pentru a naște.

Paul Grilland, în *Tratatul despre interogatoriu și despre tortură,* menționează persoanele supuse torturii, tipurile de tortură, precum și persoanele ce făceau excepție de la aceasta. Tortura se impune: când individul oscilează în declarații, când împotriva învinuitului sunt aduse mai multe indicii grave. Dintre persoanele ce nu puteau fi supuse torturii amintește: copiii sub 14 ani (aceștia nici nu puteau fi măcar introduși în camera de tortură), femeile însărcinate, bătrânii, persoanele grav bolnave și persoanele bolnave mintal.[35] Pe lângă aceste persoane, scăpau de tortură, datorită statutului, nobilii, funcționarii de rang înalt și soldații.[36] Tortura trebuia să fie direct proporțională cu gravitatea acuzațiilor.

Au existat și situații în care nu s-au respectat regulile de aplicare a torturii, în asemenea cazuri victimele decedând. Pe 28 iulie 1319, papa Ioan al XXII-lea a demis un judecător din Toulouse, pe motivul că, în cazul unei femei acuzate de erezie și vrăjitorie a aplicat tortura până ce i-a cauzat moartea.[37]

---

33 Norman Cohn, *Démonolâtrie et sorcellerie au Moyen Âge. Fantasmes et réalités*, trad. Sylvie Laroche et Maurice Angeno, Éditions Payot, Paris, 1982, p. 163.

34 Jean Wier, *Des prestigiis daemonum et incantiones ac veneficiis,* Basel, 1563, apud Lamothe-Langou, *Istoria Inchiziției în Franța*, t. III, pp. 233-234.

35 R. P. Francisco Sc., *Jus Ecclesiasticum universum,* Romae, 1843, § IV, 188.

36 *Ibidem*, § IV, 189.

37 G. Mollat & G. De Lesquen, *Joannis Papae XXII (1316-1334). Litterae communes*, tom II, Éditeur Albert Fontemoing, Paris, 1905, n. 9843, p. 417-418; Jean-Marie Vidal, *op.cit,* nº 23, pp. 51-52.

În anul 1329 în regiunea Toulouse, carmelitul Pierre Ricordi a fost acuzat că ar fi pus sub pragul caselor mai multor femei, pe care le dorea, niște statuete de ceară unse cu salivă și sânge de broască râioasă. A fost arestat și condamnat la închisoare pe viață împreună cu alți vrăjitori.[38] De data aceasta, observăm cum femeile puteau cădea victime ale dorințelor unor bărbați.

Aproape toate femeile care au murit arse pe rug din sudul Franței, în secolele XIV-XV, fuseseră condamnate pentru vrăjitorie. În realitate, multe dintre ele sufereau de adevărate maladii mentale sau nervoase. Epilepsia, de exemplu, era socotită ca o manifestare pe care o avea diavolul asupra omului. Pentru a veni în ajutorul posedaților se foloseau anumite exorcisme, constând din ritualuri creștine amestecate cu cele păgâne. Joseph Hansen (1923-2004), cel care a cercetat fenomenul vrăjitoriei consideră că primele mari persecuții împotriva dualismului cathar pot fi stabilite între anii 1230-1430. În secolele XIV-XV, și catharii erau aproape asimilați vrăjitoarelor. Se întâlneau noaptea, iar după ce ascultau predicile și primeau sacramentele ereticilor, mâncau, beau, după care, pe întuneric practicau orgii sexuale. Aceeași acuzație le-a fost adusă și franciscanilor reformiști care ucideau copiii născuți din aceste relații, iar oasele erau măcinate folosindu-se ca pudră sacramentală.[39]

În anul 1458, inchizitorul Nicolas Jacquier[40] a declarat că toți vrăjitorii și vrăjitoarele și-au vândut corpul diavolului și că poartă unele semne de neșters după care aceste persoane puteau fi recunoscute, în special alunițele, petele negre, cicatricile, negii etc. Chiar dacă faptul în sine era o iluzie, constituia tot o erezie. Unele femei declarau că merg prin aer parcurgând mari distanțe, că noaptea călătoresc pe un fel de animale. Printre manifestările cultului demonic se afla și adorația lui Lucifer sub forma unei pisici sau broaște. Se pare că și aparițiile diavolului în fața mareșalului Franței, Gilles du Rais s-ar fi realizat sub formă de animale.[41]

---

[38] Jean Palou, *Op. cit.*, p. 62.

[39] Kierckhefer, *European Witch – Trials,* în *Their Foundations in Popular and Learned Culture, 1300 – 1500*, Berkeley, 1976, p. 8 și p. 27.

[40] Martine Ostorero, *Un prédicateur au cachot: Guillaume Adeline et le sabbat*, în *Médiévales*, n° 44, Paris, PUV, 2003, pp. 73-96.

[41] N. Jacquerius, *Flagellum fascinariorum*, Francfort-sur-le-Main, N. Basseus, 1581, pp. 26-27, apud J. Hansen, *Quellen und Untersuchungen zur Geschichte des Hexenwahns und der Hexenverfolgung im Mittelalter*, Bonn, 1901 (reprint Hildesheim 1963), pp. 133-145, și p. 135.

Arras, capitala comitatului Artois, devenise, în perioada 1459-1461, scena unui vast proces. Un eremit din Artois a fost ars pe rug la Langres în anul 1459 în prezența inchizitorului de Arras. Sub tortură și-a denunțat doi complici: un bărbat și o femeie. Bărbatul, Jean Tannoye a denunțat, la rându-i, alți complici iar la 9 mai 1460 un tribunal ecleziastic i-a condamnat pe toți (6 persoane, din care 5 femei) pe motiv că aparțineau *„unei blestemate și damnabile secte de eretici, au practicat idolatria, au renegat adevărata credință, au comis păcatul deosebit de grav al sodomiei cu diavolul… au renunțat la tainele Bisericii…”*.[42] Au mai fost audiate de tribunal încă 32 de persoane fie ca martori, fie ca suspecți de erezie.

Câțiva ani mai târziu, pe 19 septembrie, 1647, la Louviers, preotul Thomas Boullé a cunoscut o soartă asemănătoare, fiind executat pentru că *„dăduse pe mâna diavolului”* niște călugărițe din localitate. Medicii au demonstrat că femeile erau bolnave, însă totul a fost în zadar.[43] Deci, nici călugărițele nu au scăpat de acțiunile Inchiziției în contextul mentalității medievale.

Putem observa dacă Inchiziția spaniolă i-a persecutat în egală măsură pe bărbați și pe femei. Situația se prezintă astfel: între anii 1573-1577 în Granada 56 % sunt femei, deoarece ele au jucat un rol important în propagarea religiei mahomedane.[44] Dacă am face un procentaj pe profesii și funcții obținem: La Toledo, din cei persecutați, aproximativ ¼ aparțineau lumii agricole, ¼ meseriașilor și micilor comercianți, 8 % negustorilor și bancherilor, 11 % reprezentau clerul (6 % călugări): la Logrono situația era următoarea: clerul peste 12 %, țăranii și păstorii aproximativ 22 %, meseriașii și comercianții 47 %. La Llerena, în perioada 1589 – 1592, au fost anchetate 250 persoane din care: 62 clerici (31 preoți, 26 călugări, 5 călugărițe), 66 plugari, păstori, muncitori zilieri etc., restul din diverse categorii socio-profesionale: studenți, soldați, scriitori, sclavi etc.[45]

---

42 Paul Beuzart, *Les Hérésies pendant le Moyen Age et la Réforme, jusqu'à la mort de Philippe II (1598), dans la région de Douai, d'Arras et au pays de l'Alleu*, Le Puy, Imprimerie Peyriller, 1912, pp. 68-69 și p. 480.

43 B.N. Ms. fds. Dupuy 599, B. Arsenal, Ms. 4824, f° 69 – 70, apud Robert Mandrou, *Op. cit.*, pp. 223 – 225.

44 Jean-Pierre Dedieu, *Les Inquisiteurs de Tolède et la visite du district*, în *Mélanges de la Casa de Velázquez*, nr. 13, 1977, p. 247.

45 *Ibidem*, pp. 246-249.

În lucrarea *Les sorcières et leur monde*, Julio Caro Baroja a prezentat evoluția teoretică și practică a problemelor vrăjitoriei în Spania.[46] Urmare a Bulei *Summis Desiderantes*, publicată de către papa Inocențiu al VII-lea, în anul 1484, care autoriza toate tribunalele civile și bisericești din Europa să acționeze împotriva vrăjitoarelor, Sfântul Oficiu spaniol s-a lansat în urmărirea acestui fenomen. Până spre sfârșitul secolului al XVI-lea, s-au înregistrat adevărate epidemii de vrăjitorie și pe teritoriul Spaniei.

Instrucțiunile privind depistarea și anchetarea cazurilor de vrăjitorie, publicate de către *Suprema* (Sfântul Oficiu al Inchiziției Spaniole) pe data de 31 august 1614, indicau examinarea cu prudență a tuturor practicilor magice ale femeilor precum și superstițiile ridicole ale acestora.[47]

Pe 22 iulie 1529, la Toledo *„preafericita"* Isabel de la Cruz, sora unui franciscan din Guadalajara a fost biciuită în public și condamnată la închisoare pe viață, pe considerentul că inspira un curent mistic ce propovăduia dăruirea totală lui Dumnezeu, sugerând perfecțiunea conferită de această dragoste.[48] Acest gest poate fi considerat primul proces intentat de Inchiziție ideilor iluministe.

Un secol mai târziu, tot în Toledo, altă femeie, Ana de Abella a fost urmărită și arestată de Sfântul Oficiu. A fost socotită eretică, apostată, mistificatoare, iluminată, lucrând cu diavolul. Ana de Abella era eretică atunci când afirma că *„în Sfânta Euharistie nu se află Trupul lui Hristos ci numai o iertare a Sa"*. Chiar unii teologi o acuzaseră de realizarea unui pact cu diavolul crezând în iluzii diabolice ce sunt contra credinței catolice. A fost considerată nebună și internată într-un ospiciu.[49]

În arhivele Inchiziției există numeroase asemenea cazuri. Sfânta Tereza de Avila a mers desculță la Roma cerșind și cerând autorizații pentru

---

[46] Julio Caro Baroja, *Les sorcières et leur monde*, trad. fr., M.-A. Sarrailh, Editeur Gallimard, Paris, 1972.

[47] Noile instrucțiuni cuprindeau 32 de puncte și prevedeau: o anchetare minuțioasă a fiecărui caz pentru stabilirea adevărului, analiza circumstanțelor și a mărturiilor depuse, verificarea modului în care sunt torturați acuzații etc. Aceste instrucțiuni sunt reproduse în apendicele lucrării lui Pedro de Valencia, *Discurso acerca de los cuentos de las brujas*, obras completas, volumen VII, Ed. Lancia, Universidad de León, 1997, pp. 195-200.

[48] Julio Caro Baroja, *Op. cit*, p. 163.

[49] A.H.N., *Inquisición*, Toledo, Leg. 85, nr. 65, apud B. Bennassar, *Op. cit.*, pp. 163-164, pp. 170-172, p. 182 și p. 186.

construirea unor mănăstiri. Deși îl urma pe Sfântul Apostol Pavel *„Ca în toate Bisericile sfinților, femeile voastre să tacă în biserică, căci lor nu le este îngăduit să vorbească, ci să se supună, precum zice și Legea.”* (I Corinteni XIV, 34), visa și la *„libertatea de a predica, de a confesa și de a aduce suflete la Dumnezeu”*, fapt neacceptat de către Biserică pe motiv că este „femeie”.[50] Concepția despre atitudinea și acțiunile femeilor în Evul Mediu a dus la un asemenea rezultat. Simplul fapt că ascultai predicile Sfintei Tereza putea constitui un cap de acuzare pentru Sfântul Oficiu. Cazul Terezei de Avila poate constitui un fenomen specific secolului al XVI-lea european. La 24 mai 1559, Ana Enriquez, una dintre familiarele Sfintei Tereza de Avila ce avea drept model de viată pe acesta, este condamnată.[51] Maria Luisa de Carrion, venerată de întreaga curte a lui Filip al II-lea, a fost acuzată de vrăjitorie și condamnată la moarte, în anul 1634.[52] Dona Geronima de Noriega, acuzată de înșelătorie periculoasă, ipocrizie, vanitate, mistificare, blasfemie, considerată eretică, victimă a mirajului diabolic, e judecată în anul 1628.[53] Beata Juana Bautista, urmărită la Toledo în anul 1636, era considerată nebună vizionară.[54] Despre Catalina de Escarate din Almagro, preotul duhovnic afirma că a admonestat-o spunându-i să-și vadă de familie și să nu se mai ocupe de revelații căci sunt de la diavol.[55] Unele femei au fost condamnate la închisoare pe viață, altele la surghiun, la biciuire, ca de exemplu, Maria de la Concepcion, o vizionară celebră judecată la Madrid în anul 1621.[56]

În secolul al XVIII-lea Inchiziția a devenit necruțătoare. A rămas celebru cazul a două femei, Ana de Molina și Gaspara Pérez, închise pentru vrăjitorie în anul 1750, la Castilo de Locubín, în apropiere de Jaén (Andalusía). În procesul verbal privind interogatoriul Anei de Molina este menționat faptul că *„... diavolul venea la ea de două ori pe zi: dimineața și seara, apărând la ore dinainte*

---

50 Teresa de Avila, *Autobiographie*, în *Oeuvres complètes*, trad. de M. Anclair, *Desclée de Brower*, 1964, apud B. Bennassar, *Op. cit.*, p. 164.

51 A.H.N., *Inquisición*, Toledo, Leg. 114, exp. nr. 9, apud B. Bennassar, *Op. cit.*, pp. 163-164.

52 B. Bennassar, *Op. cit.*, p. 166.

53 A.H.N., *Inquisición*, Toledo, Leg. 114, exp. nr. 20, apud B. Bennassar, *Op. cit.*, pp. 168-169.

54 A.H.N., *Inquisición*, Toledo, Leg. 114, exp. nr. 16, apud B. Bennassar, *Op. cit.*, pp. 169-170.

55 B. Bennassar, *Op. cit.*, pp. 170-171.

56 *Ibidem*, p. 173.

fixate, pentru a-i aduce tot ceea ce îi solicitase...".[57] În anul 1777, Josefa López, o văduvă săracă în vârstă de 60 de ani, a fost condamnată pentru că făcea farmece tinerelor fete pentru a întreține relații sexuale cu bărbați căsătoriți.[58] Maria de los Dolores Lopez este arsă pe rug la 24 august 1781, după un proces de 2 ani pentru că susținea că beneficiază din copilărie de unele daruri spirituale.[59]

Duritatea acestor pedepse dovedește eșecul Inchiziției în fața unor superstiții. În asemenea cazuri, cu un secol în urmă, Inchiziția dădea dovadă de mai multă subtilitate. Majoritatea acestor femei aveau viziuni pe care le povesteau. Numele lor răsună prin toate provinciile Spaniei. Chemate de Inchiziție, femeile sunt acuzate de apostazie, minciună și că au făcut, în secret „*pact cu diavolul*". Sfântul Oficiu va pune pe seama diavolului toate „*iluziile*" acestor femei. Totuși, teologia și represiunea se aliază cu medicina, în special când femeile considerate „nebune" sunt internate în ospicii unde își petrec majoritatea zilelor vieții. Tribunalul din Zaragoza a condamnat la arderea pe rug o vrăjitoare în anul 1498,[60] alta în 1499 și trei în anul 1500.[61] Din totalul de 113 procese desfășurate la Jaén, în perioada 1526-1834, doar 5 au avut ca obiect vrăjitoria și pactul cu diavolul în mod special.[62] În anul 1484, inchizitorul Krämer, la instigarea starețului de Weingarten a arestat și anchetat mai multe femei din Ravensbourg (Bade-Wurtemberg). Dintre acestea, 48 au fost executate cu aprobarea papei pe motive diverse: crime monstruoase, renunțarea la credința catolică, uciderea copiilor, relații sexuale cu demonii incubi etc.[63]

În perioada 1540-1550, călugării dominicani din regiunea lacului Como au executat peste 11.000 de persoane care sufereau de tulburări nervoase, pe

[57] A.H.N., *Inquisición*, leg. 3723, exp. 8, Cordoba, apud Valérie Molero, *Magie et sorcellerie en Espagne au siècle des lumières (1700 – 1820)*, Édition L'Harmattan, Paris, 2006, p. 245.

[58] A.H.N., *Inquisición*, leg. 3734, exp. 299, Toledo, apud Valérie Molero, *Op. cit.*, p. 196.

[59] Joseph Pérez, *Op. cit.*, p. 75; Jean Sarrailh, *L'Espagne éclairée dans la second moitié du XVIIIe siècle*, Lib. Klincksieck, Paris, 1954.

[60] William Monter, *Frontiers of Heresy. The Spanish Inquisition from the Basque lands to Sicily*, Cambridge, 1990, p. 255.

[61] Henry Kamen, *The Spanish Inquisition...*, p. 270.

[62] Joseph Pérez, *Brève histoire de l'Inquisition en Espagne*, Librairie Arthème Fayard, Paris, 2002, p. 73.

[63] Guy Bechtel, *Op. cit.*, p. 509.

motiv că ar fi posedate de diavoli.[64] Inchizitorul dominican al acestei dioceze raporta că judeca anual 1.000 de vrăjitoare, din care cel puțin 100 mureau pe rug.[65] Din același motiv au murit la Roma între 1550 și 1565, aproximativ 4.500 de femei.[66] Într-o singură localitate, în anul 1574, 80 de femei au fost arse pe rug fiind decretate demonolatre.[67]

La Roma, în anul 1552, o sută de femei s-au crezut a fi posedate de demoni. Isterii asemănătoare s-au petrecut în zeci de mânăstiri de maici: la Kerndrop călugărițele erau convinse că le-a asediat un batalion de diavoli; la Verviers, maicile au fost potolite după ce armata a simulat un atac împotriva demonilor. La Cevennes, în secolul al XVI-lea, asemenea practici au luat proporțiile unei manii furioase împotriva răului. În multe situații de posedare întâlnim persoane virtuoase, unele acceptând martiriul pentru credință, altele cu o viață spirituală profundă. Observăm că misticismul și sensul demoniacului au mers împreună. Considerând cazurile în globalitatea lor, se poate afirma că mai dese sunt în zonele de frontieră dintre catolicism și protestantism, dintre catolicism și păgânism, unde frica reprezenta o realitate constantă pricinuită de condițiile grele de viață. În Transilvania, primul proces de vrăjitorie a avut loc în anul 1565, în cadrul căruia au fost arse pe rug cinci femei.[68]

Un episod interesant s-a înregistrat în anul 1615, când mai multe vrăjitoare care se închinau lui Vulcan, doreau să aducă grindina peste Ungaria și Transilvania pentru a distruge viile. O fată de 10 sau 12 ani, însoțindu-l pe tatăl ei în vie și discutând despre efectele secetei care se abătuse i-a spus: „*Tată, eu, dacă vrei, pot să fac ploaie și chiar grindină*."[69] Întrebată cine a învățat-o acest ritual, fata i-a răspuns că mama ei. Dorind să

---

[64] Joseph Bizouard, *Des rapports de l'homme avec le Démon*, vol. II, Éditions Gaume et Duprey, Paris, 1893, p. 173 și urm.

[65] *** *Bibliotheca Lamiarum. Documenti e immagini della stregoneria dal Medioevo all" Età Moderna*, Pisa, 1994.

[66] Vezi E. William Monter et J. Tedeschi, *Toward a Statistical Profile of the Italian Inquisitions, Sixteenth to Eighteenth Centuries*, în G. Henningsen et J. Tedeschi, *The Inquisition in Early Modern Europe. Studies on Sources and Methods*, Delkalb, Northern Illinois U.P., 1986, pp. 130-157.

[67] Martin Ruth, *Witchcraft and the Inquisition in Venice* (*1560-1650)*, Oxford – New York, 1989, Apendix, pp. 259-262.

[68] Gheorghe Brătescu, *Procesele vrăjitoarelor*..., p. 156.

[69] Bogdan Florin Popovici, *Vrăjitoarele Brașovului,* în *Magazin istoric*, nr. 7, iulie, 2002, p. 71.

se convingă de asemenea *„puteri”*, tatăl a îndemnat-o să *„aducă”* grindina, dar numai peste via lor. Făcând întocmai, fata a declanșat *„o furtună și o grindină teribilă, prin care via tatălui ei a fost distrusă… .”*[70] Tatăl fetei a anunțat autoritățile, iar cele două femei au fost arestate. Anchetându-le, au fost descoperite și alte vrăjitoare din zonă, care au fost ucise.

Un an mai târziu, pe 10 august 1616, la Brașov, a fost arestată o femeie pe nume Codleanca, șase zile mai târziu, fiind supusă testului *„oficial”* adică la proba apei în fața porții orașului. La ieșirea din Cetatea Brasovului pe poarta din capătul Străzii Porții (Republicii – Modarom) se afla un lac în care femeile suspectate a fi vrăjitoare erau supuse ordaliilor făcându-se apel la judecata divină. Vrăjitoarele, având diverse greutăți legate la picioare erau aruncate în apă, iar mulțimea aștepta să vadă rezultatul: dacă se înecau sau nu. Conform mentalității vremii, vrăjitoarele, fiind servitoarele satanei, nu se puteau îneca.[71] Trecând testul nu a fost eliberată imediat pentru că trebuiau să fie verificate în amănunt unele acuzații, însă dovedindu-și nevinovăția a fost expulzată din oraș pe data de 14 septembrie același an.[72]

La 10 martie 1625, judele Brașovului Johannes Crestels, murea în urma chinurilor provocate de o vrăjitoare. Drept consecință, în același an au fost arse pe rug două vrăjitoare.[73] Alt caz asemănător s-a înregistrat la 19 martie 1631 când alt jude al Brașovului, Daniel Fronius a murit, se pare, tot din cauza acțiunii malefice a vrăjitoarelor.[74] O văduvă bogată, pe nume Climenen sau Climen, a fost arestată în anul 1631 fiind acuzată de vrăjitorie. În urma anchetelor, sentința a fost de condamnare la arderea pe rug, însă pedeapsa i-a fost comutată cu expulzarea din oraș și confiscarea averii.[75] În multe situații acuzatele nu mai apucau momentul desfășurării procesului, murind din pricina condițiilor vitrege ale detenției sau a torturilor aplicate. Este cazul unei femei din localitatea Crizbav de lângă Brașov, care a fost închisă pe 19 martie 1679, dar *„a murit de frig și frică, și a doua zi cadavrul ei a*

[70] *Ibidem*, p. 72.

[71] *Cf.* www.brasov.ro/nou/mituri.php. *(accesată în data de 19 decembrie 2009).*

[72] Bogdan Florin Popovici, *Stud. cit.*, p. 72.

[73] Gheorghe Brătescu, *Procesele vrăjitoarelor...*, p. 157.

[74] Bogdan Florin Popovici,*Sstud. cit.*, p. 72.

[75] Gheorghe Brătescu, *Procesele vrăjitoarelor...*, p. 157.

fost aruncat."[76] Se poate observa cu ușurință că nu întotdeauna erau respectate prevederile privind utilizarea torturii.

Pentru a ilustra cât mai aproape de realitate mentalitatea epocii și panica în care se afla societatea propun spre analiză cazul vrăjitoarei Ersok petrecut în anul 1709. Ersok era soția lui Katona Janos. Împotriva ei s-au depus mai multe mărturii printre care ale familiei Nagy Marton din cartierul Blumăna al Brașovului, ale fiicei lui Gorbe Bartos pe nume Katta, ale soției lui Torok Marton, ale soției lui Sipos etc. Analizându-le astăzi, putem constata că declarațiile persoanelor în cauză sunt ciudate și interesante în același timp. Soția lui Nagy afirma în cadrul interogatoriului că *„spre dimineață, stăteam în pat cu soțul meu și copilul nostru era în leagăn. Și când m-am trezit, am văzut în fața patului un ajutor de călău și în spatele lui pe Ersok. Ajutorul de călău a vrut să-mi lege picioarele … și să mă arunce în pârâu. Ersok îl încuraja să facă lucrul acesta … După ce au dispărut, l-am trezit pe soțul meu și i-am povestit întâmplarea și am ieșit în stradă strigând…"*.[77] Nagy a susținut declarația soției sale, ba mai mult a confirmat că Ersok a intrat la el *„în colibă, i-a înfipt o țepușă în fund, apoi a dispărut prin ușa închisă"*.[78] Katta a declarat că, pe 27 septembrie, Ersok a apărut la patul ei dezbrăcată, cu o jumătate de găină vrând să-i dea s-o mănânce, însă ea nu a acceptat fapt pentru care, vrăjitoarea a amenințat-o că va veni permanent să-i îndese pe gât penele de la găină. Mai departe, Katta susținea că a fost salvată de către soțul vrăjitoarei, Katona Janos, care i-a oferit unele instrucțiuni pentru a putea scăpa de aceasta: să aibă prin preajmă usturoi proaspăt iar când se usucă să-l înlocuiască.[79] Soția lui Torok Marton declara că, într-o duminică, în timp ce se afla la fântână să ia apă, Ersok a venit și i-a sucit gâtul într-o parte și din acel moment a rămas cu gâtul strâmb. Soția lui Sipos Janos a mărturisit că Ersok a fost considerată din totdeauna *„o vrăjitoare..."*, iar în urmă cu 10 ani văzuse *„o persoană dezbrăcată, cu părul despletit și cu o flacără în mână coborând pe o sanie și intrând în casa lui Ersok"*.[80] Au existat și unii bărbați care au declarat că o văzuseră noaptea umblând cu părul despletit.

---

[76] Bogdan Florin Popovici, *Stud. cit.*, p. 73.
[77] *Ibidem*.
[78] *Ibidem*.
[79] *Ibidem*, pp. 73-74.
[80] *Ibidem*, p. 74.

Printre martorii apărării s-au numărat soțul ei și cele două fete, care nu au menționat nimic rău la adresa acuzatei, care la rându-i a negat totul. Curios pare faptul că asemenea martori au fost acceptați să vorbească în favoarea acuzatei, fapt interzis de normele procedurale ale desfășurării proceselor de vrăjitorie. Deși nu se cunoaște conținutul sentinței, cu siguranță Ersok a fost găsită vinovată de practicarea vrăjitoriei.

În loc de concluzii

Ideile și practicile religioase s-au răspândit foarte repede prin descrierea mecanismelor acestora. Folclorul dezvoltat în jurul diavolului, păcatului, vrăjitoriei și superstițiilor s-a răspândit pe întregul continent european. Superstițiile se identificau cu medicina populară: „*Unele femei zic că pot să vindece toate bolile ce par să fie pricinuite de deochi, prin afumare: unul din veșmintele purtate de pacient este trimis la numita doftoreasă, pe care ea îl ține deasupra fumului ce iese dintr-un amestec de plante numai de ea știut, în timp ce rostește câteva cuvinte deasupra veșmântului, iar veșmântul este dat iute înapoi pacientului, pentru a-l pune pe sine fără întârziere. Prețul obișnuit pentru afumarea unei căciulițe de copil este un șiling. Pantalonii unei femei, doi șilingi. Pantalonii unui bărbat, o jumătate de coroană. NB: Evreul spaniol plătește mai mult pentru că afumătoarele sunt nemțoaice*”.[81]

În ciuda tuturor progreselor științei și tehnicii, practicile magice și vrăjitorești nu au dispărut astăzi, ba dimpotrivă unele apar chiar mai dezvoltate și sub forme variate: astrologie, farmece, descântece, practici satanice, ritualuri sectare etc. Ideea demonologiei s-a transmis până în zilele noastre, întâlnindu-se numeroși șarlatani care încearcă să profite pe seama credulilor. De exemplu, în anul 1951, la Hamburg, 500 de persoane pretindeau că sunt „*alungători de demoni și vrăjitoare*”, oferindu-și serviciile contra unor sume consistente.

Analizând obiectiv cele prezentate, deducem faptul că ideea de vrăjitorie a fost foarte confuză până ce s-a legiferat delictul în sine și s-au alcătuit coduri, tratate, manuale în care erau descrise practicile vrăjitorești și modalitățile prin care acestea pot fi stârpite. Uneori, aceste opere de

[81] Cecil Roth, *Personalities and Events* in *Jewish History*, Philadelphia, 1961, p. 78.

specialitate nu au făcut decât să agraveze situația dezvoltând suspiciuni și ură în rândul maselor.

Personalitatea juridică și morală a femeii în Evul Mediu a fost conturată în raport cu bărbatul sau cu grupurile de bărbați, fiind definită ca nevastă, văduvă sau fecioară.[82] În documentele Inchiziției, statutul femeilor citate preceda întotdeauna numele lor, fiecare dintre ele fiind *soția lui …, văduva lui …, domnișoară, femeie singură* etc.[83] Femeia era victima constrângerilor provenite din mentalul colectiv. Din păcate, femeile au rămas principalele suspecte și victime ale concepțiilor populare, adânc înrădăcinate în mentalitatea specifică a epocii.

Bibliografie

Arnould, Colette (1992). *Histoire de la sorcellerie occidentale,* Gallimard, Paris.

Bagliani, Agostino Paravicini (ed.) (1999). *L'imaginaire du Sabbat. Edition critique des textes les plus anciens (1430-1440*), Cahiers Lausannois d'histoire médiévale-26, Lausanne.

Baroja, Julio Caro (1972). *Les sorcières et leur monde*, trad. fr., M.-A. Sarrailh, Gallimard, Paris.

Bechtel, Guy (1997). *La sorcière et l'Occident. La destruction de la sorcellerie en Europe des origines aux grands bûchers,* Plon, Paris, 1997.

Bennassar, Bartolomé (1983). *Inchiziția spaniolă secolele XV-XIX*, trad. de Carmela Roman, Politică, București.

Berlioz, Jacques (1994). *Étienne de Bourbon, l'inquisiteur exemplaire*, în Jacques Berlioz (coord.), *Moines et religieux au Moyen Âge*", Éditions du Seuil, Paris.

Beuzart, Paul (1912). *Les Hérésies pendant le Moyen Age et la Réforme, jusqu'à la mort de Philippe II (1598), dans la région de Douai, d'Arras et au pays de l'Alleu*, Imprimerie Peyriller, Le Puy.

Bizouard, Joseph (1893). *Des rapports de l'homme avec le Démon*, vol. II, Gaume et Duprey, Paris.

[82] Christiane Klajisch-Zuber, *Femeile și familia*, în Jacques Le Goff (coord), *Omul medieval*, trad. Ingrid Ilinca și Dragoș Cojocaru, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 263.

[83] B. Bennassar, *Op. cit.*, p. 176.

*** *Biblia sau Sfânta Scriptură,*(1988). Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București.

*** *Bibliotheca Lamiarum. Documenti e immagini della stregoneria dal Medioevo all Età Moderna* (1999). Pisa.

Bodin, Jean (1988). *De la démonomanie des sorciers*, Georg Olms Verlag, Hildesheim-Zürich-New York.

Idem (1995). *On the Demon-Mania of Witches*, trad. de Randy A. Scott, Victoria University, Toronto.

Brătescu, Gheorghe (1970). *Procesele vrăjitoarelor*, Enciclopedică Română, București.

Idem (1985). *Vrăjitoria de-a lungul timpului*, Politică, București.

Cantel, Raymond et Richard, Robert (1961). Exemplum. In: *Dictionnaire de Spiritualité ascétique et mystique, doctrine et historique*, tome IV, col. 1894, Beauchense, Paris.

Cohn, Norman (1982). *Démonolâtrie et sorcellerie au Moyen Âge. Fantasmes et réalités*, trad. Sylvie Laroche et Maurice Angeno. Payot, Paris.

Coulton, George Gordon (1938). *Inquisition and Liberty*, Heinemann, London.

De Cauzons, Thomas (1910). *La magie et la sorcellerie en France*, tome II, Librairie Dorbon – Ainé, Paris.

Dedieu, Jean-Pierre (1977). Les Inquisiteurs de Tolède et la visite du district. In: *Mélanges de la Casa de Velázquez*, nr. 13, pp. 235-256, Dialnet, Paris.

De Lancre, Pierre (1982). *Tableau de l'inconstance des mauvais Angers et démons où il est amplement traité des sorciers et de la sorcellerie*, trad. Nicole Jacques-Chaquin, Aubier Montaigne, Paris.

Delcambre, Étienne (1954). La psychologie des inculpés lorrains de sorcellerie. In: *Revue historique de droit français et étranger*, nr. 31, 508-526, Dalloz, Paris.

De Valencia, Pedro (1997). *Discurso acerca de los cuentos de las brujas, obras completas*, volumen VII, Universidad de León, Lancia.

Dikol, Christian & Miriam (2006). *Maeștrii magiei înalte*, Esoteris, Iași.

Di Nola, Alfonso M. (2001). *Diavolul. Chipurile, isprăvile, istoria Satanei și prezența sa malefică la toate popoarele din Antichitate până astăzi*, trad. de Radu Gâdei, BIC ALL, București.

Floroaia, Mihai (2001). *Inchiziția în Europa,* Crigarux, Piatra-Neamț.

Idem (2016). *Inchiziția între mit și realitate*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.

Francisco, R. P. Sc. (1843). *Jus Ecclesiasticum universum,* Romae.

Guiraud, Jean (1935). *Histoire de l'Inquisition au Moyen Age*, t. I. *Origines de l'inquisition dans le midi de la France: cathares et vaudois*, Auguste Picard, Paris.

Idem (1938). *Histoire Partiale. Histoire Vraie*, t. II. *L'inquisition au XIIIe siècle en France, en Espagne et en Italie*, Éditions Auguste Picard, Paris.

Hansen Joseph (1963). *Quellen und Untersuchungen zur Geschichte des Hexenwahns und der Hexenverfolgung im Mittelalter*, Hildesheim, *Hildesheim*.

Heffele (1907). *Histoire des Conciles*, trad. nouv., vol. I, Paris.

Kierckhefer, Richard (1976). European Witch – Trials. In: *Their Foundations in Popular and Learned Culture, 1300 – 1500*, Berkeley.

Kramer, H.; Sprenger, J. (1973). *Malleus Maleficarum*, trad. M. Andronic, Esoteris, Iași.

Kraemer, Henri Institoris et Sprenger, Jacques (1973). *Le marteau des sorcières* (Col. Civilisations et mentalités). trad. Amand Danet, Plon, Paris.

Lancelin, Charles (1976). *La Sorcellerie des Campagnes*, Fayard, Paris.

Lea, Henry Charles (1957). *Materials toward a History of Witchcraft*, vol. I-III., Arthur C. Howland, New York-London.

Le Goff (coord). Jacques (1999). *Omul medieval*, trad. Ingrid Ilinca și Dragoș Cojocaru, Polirom, Iași.

Lamothe-Langou (f.a.). *Istoria Inchiziției în Franța*, t. III, Paris.

Maggi, De Armando (2006). *In the Company of Demons. Unnatural Beings, Love, and Identity in the Italian Renaissance*, The University of Chicago Press, Chicago & London.

Mandrou, Robert (1968). *Magistrats et sorciers en France au XVIIe siècle. Une analyse de psihologie historique*, Librairie Plon, Paris.

Michelet, Jules (1956). *La Sorcière*, édition originale publiée avec notes et variantes par Lucien Refort, tome II, Marcel Didier, Paris.

Migne (1879). *Patrologia Latina*, CXL, Friedberg, Leipzig.

Minois, Georges (2003). *Diavolul*, trad. de Adrian Ena, Corint, București.

Mollat, G. & G., De Lesquen (1905). *Joannis Papae XXII (1316 – 1334). Litterae communes*, tom II, Éditeur Albert Fontemoing, no. 9843, Paris.

Molero, Valérie (2006). *Magie et sorcellerie en Espagne au siècle des lumières (1700 – 1820),* L'Harmattan, Paris.

Molitor, Ulrich (1926). *Des sorcières et devineresses, reproduit en facsimilé d'après l'édition latine de Cologne et traduit pour la première foi en français*, Libraire Critique Emile Nourry, Paris.

Monter, William (1990). *Frontiers of Heresy. The Spanish Inquisition from the Basque lands to Sicily*, Cambridge University Press, Cambridge.

Monter William E. et Tedeschi, J. (1986). Toward a Statistical Profile of the Italian Inquisitions, Sixteenth to Eighteenth Centuries. In: G. Henningsen et J. Tedeschi, *The Inquisition in Early Modern Europe. Studies on Sources and Methods*, pp. 130 – 157, Northern Illinois U.P., Delkalb.

Ostorero, Martine (2003). *Un prédicateur au cachot: Guillaume Adeline et le sabbat*, în *Médiévales*, n° 44, pp. 73 – 96, PUV, Paris.

Palou, Jean (1992). *Vrăjitoria*, trad. de Ofelia Screciu, Editura de Vest, Timișoara.

Pérez, Joseph (2002). *Brève histoire de l'Inquisition en Espagne*, Librairie Arthème Fayard, Paris.

Popovici, Bogdan Florin (2002). *Vrăjitoarele Brașovului*, în *Magazin istoric*, nr. 7, iulie, pp. 69-77, București.

Robbins, Rossell Hope (1959). *The Encyclopedia of Witchcraft and Demonology*, Crown Publishers, New York.

Roth, Cecil (1961). *Personalities and Events in Jewish History*, Philadelphia.

Ruth, Martin (1989). *Witchcraft and the Inquisition in Venice (1560 – 1650*), Blackwell, Oxford – New York.

Roșulescu, Vladimir (2000). *Femei celebre în istorie*, Scorilo, Craiova.

Sarrailh, Jean (1954). *L'Espagne éclairée dans la seconde moitié du XVIIIe siècle*, Lib. Klincksieck, Paris.

Séjourné, Paul (1941). *Sorcellerie*, în *Dictionnaire de Théologie Catholique*, tome quatorzième, deuxième partie, col. 2396 – 2412, Librairie Letouzey et Ané, Paris.

Trevor-Roper, H.R. (1979). *The European Witch-Craze of the 16th and 17th Centuries*, London.

Villeneuve, Roland (1979). *Les procès de sorcellerie*, Payot, Paris.

www.brasov.ro/nou/mituri.php. *[19.12.2019].*

Influența practicii yoga asupra femeii în societatea contemporană

The Influence of Yoga Practice on Women in Modern Society

MIHAELA-ANDA DRAGOMIR[1]

Abstract

In an era where femininity and feminism have become the subject of subjective interpretations by opinion makers, women around the world tend to look outward for an ideal that already exists within them. Whether it refers to personal development courses or social movements, feminism has undergone conceptual mutations, moving away from its essence and thus creating a void in the identity of women everywhere.

Ancient wisdom, on the other hand, remains faithful to the concepts of feminine and masculine, referring rather to ancestral and energetic patterns of women, to their sacredness, to their role in creating immediate reality. The practice of yoga is considered a tool meant to shed light on the human essence, to validate the human condition, beyond socio-political norms and concepts such as matriarchy or patriarchy, female or male. In yoga, there is no gender equality, as the two principles are not competing, but complementary, as a result, the fight against gender inequality cannot exist either. Drawing a parallel between yogic teachings and the trends of the feminist current, this article presents the deep essence of womanhood, analyzes the impact of yoga practice on women, and offers a new perspective on feminism as an inner work, where the expansion of women's rights and role truly takes place without to create a division of the individual or society.

To elucidate the highlighted aspects, the author conducted 11 in-depth individual interviews with women who practice yoga over a period of time from 5 months to 7 years.

---

[1] Drd. Școala Doctorală de Științe Sociale și ale Educației, Universitatea de Stat Moldova.

Keywords: *feminism, yoga practice, social stereotypes*

Introducere

În secolul 21, feminismul poate descrie lucruri diverse: poziții politice care susțin drepturile femeilor, adepți ai unor curente care se identifică cu egalitatea între sexe sau o părere generală cu privire la obiectificarea femeilor, la misoginism sau la violența sexuală îndreptată împotriva femeilor. În anii 1800, feminismul descria calitățile feminine, plecând de la cuvântul „*feministe*", utilizat pentru prima data la Prima Conferință Internațională a Femeilor din Paris în anul 1892, referindu-se la o persoană care susține drepturile egale între sexe. Într-o lume în care femeile sunt din ce în ce mai active și înclinate spre propria dezvoltare psiho-spirituală, practica yoga se pare că le-a devenit o nouă natură, în special în țările în care această practică a fost deja acceptată social și în care beneficiile fizice și mentale sunt recunoscute. În Statele Unite, în anul 2010, din totalul de peste 20 milioane de practicanți de yoga, doar 18% sunt bărbați [1], iar numărul practicanților este într-o continuă creștere.

Yoga își are rădăcinile în filosofia hindusă, cu o istorie de mai bine de 5 milenii, în care conceptele de feminin și masculin au alte valențe la nivel spiritual. Și în plan social, lucrurile s-au schimbat destul de mult în ultimele mii de ani. În Rig Veda, femeile acelor vremuri erau văzute ca ființe sacre, egale cu bărbații, oferindu-li-se același drepturi precum soților lor la ceremoniile religioase, în funcție de castă și de statutul lor social [2]. Pentru a avea acest statut, femeia trebuia să fie căsătorită cu un *brahman* (bărbat din casta preoților), iar atunci acesteia i se acordau drepturi egale în ceea ce privește accesul la spiritualitate. Dacă femeile făceau parte din altă castă sau aveau alt statut social, acestea erau respectate ca parte a comunității, însă drepturile le erau restrânse doar în ceea ce privește participarea la ceremoniile religioase. Pentru societatea acelor vremuri, relația cu forțele necunoscute ale Universului și înțelegerea lor era definitorie pentru atât pentru calitatea vieții, cât și în determinarea proceselor sociale.

Astfel că, în urmă cu aproape 5000 de ani, oamenii au înțeles că fiecare zeitate are o zeitate opusă ca gen și ca abilități, în completare. În Vede, orice zeu hindus are o pereche, o zeitate feminină, alături de care formează Întregul. Orice zeitate feminină are un zeu care o protejează. Oamenii acelor vremuri au înțeles că această înțelepciune a spiritualității se referă, de fapt, la simboluri și arhetipuri, mai degrabă decât la o oarecare entitate existentă propriu-zis, iar acest lucru se vede aplicat în oglindă în viața reală și socială. Au înțeles că femininul nu poate evolua fără masculin, iar masculinul nu se poate manifesta fără feminin, astfel că cele două aspecte sunt complementare și că nu doar că nu au aceleași drepturi, dar chiar au și alte caracteristici și obligații.

Feminismul și stereotipurile sociale

Un număr mare de cercetări în domeniul psihologiei arată că tendința oamenilor este de a evalua și de a emite o judecată de valoare prin simpla încadrare a acestora într-un grup specific. Stereotipurile dinamice caracterizează grupurile sociale care se crede că și-au schimbat caracteristicile față de trecut și urmează să și le schimbe în viitor. Aplicată la femei și bărbați, această teorie face două predicții despre schimbarea percepută: „(a) perceptorii ar trebui să creadă că diferențele de sex se erodează din cauza similitudinii crescânde a rolurilor bărbaților și femeilor și (b) stereotipul feminin ar trebui să fie deosebit de dinamic din cauza schimbării mai mari a rolurilor femeilor decât ale bărbaților.” [3] Această simplă observare a dinamicii sociale poate reprezenta ea însăși motivul pentru dezvoltarea curentului feminist. Prin definiția ei nescrisă, femeia de astăzi este supusă schimbării, caută noi provocări, noi roluri sociale pe care le să joace și să le stăpânească. Femeia de astăzi își dorește să fie femeia lider, femeia puternică, femeia care a reușit într-o lume a bărbaților.

Conform Britannica, feminismul este „credința în egalitatea socială, economică și politică a sexelor. Deși provine în mare parte din Occident, feminismul se manifestă în întreaga lume și este reprezentat de diverse instituții angajate în acțiune în favoarea drepturilor și intereselor femeilor.” Curentul feminist a ajuns atât de departe, încât a format organisme și

instituții care să valideze credința femeilor că nu sunt egale cu bărbații sau că dinamica rolurilor sociale la care acestea sunt expuse este una naturală, iar singurul său inamic natural este lumea condusă de bărbați.

Patriarhia – dând toată puterea și autoritatea tatălui – poate părea uneori ca o vastă conspirație care se întinde în timp. Cuvântul în sine a devenit devastator de monolitic, cuprinzând toate modurile în care femeile, fetele și persoanele nebinare din lume sunt abuzate și tratate incorect, de la violență domestică și viol până la diferența de remunerare între femei și bărbați și standarde duble morale. Amploarea ei se simte, cu siguranță, în societate. Patriarhatul este un fenomen documentat istoric, dar nu există dovezi clare care să sugereze că este natural din punct de vedere biologic sau inevitabil. Schimbările culturale și sociale demonstrează că societățile pot evolua către forme mai echitabile de organizare.

Pe de altă parte, curentul feminist a escaladat această tendință de a vedea lumea în genuri și sexe, pornind un război psihologic și social împotriva bărbaților și a conceptului de patriarhat. Simpla venire pe lume a unui om, nu îi dă un rol social în funcție de sexul pe care îl are la naștere. Cel puțin, nu în societățile dezvoltate. Femininul se dezvoltă în timp, la fel și masculinul, punându-se în balanță, mai degrabă calitățile ființei umane, mediul și educația de care aceasta are parte în anii de creștere, și nu organele genitale cu care s-a născut. Scindarea genurilor și chiar abordarea lor într-un război al conceptelor nu a făcut altceva decât să amplifice numărul stereotipurilor sociale și să îndepărteze atât femeile cât și bărbații de esența lor.

Femininul în practica yoga

Conform statisticilor, peste 300 de milioane de oameni practică yoga la nivel global [4]. Practica a câștigat popularitate între anii 2010 și 2021, cu o creștere de 63,8%, iar majoritatea covârșitoare a practicanților sunt femei. Deși practica a devenit una extrem de populară, iar valorile învățăturilor antice s-au schimbat și ele odată cu industrializarea practicii, în esență, yoga reprezintă o călătorie spre interior, de descoperire a calităților și limitărilor deopotrivă.

Practica yoga început în urmă cu câteva milenii, în India, referindu-se, în mare parte la învățăturile sfinte, la relația cu Divinitatea, fiind concentrate mai degrabă spre meditație și introspecție decât pe posturi fizice și mișcare. În școlile antice de yoga, accentul se punea pe descoperirea calităților practicanților, pe comunitate și pe dezvoltarea devoțiunii.

Deși se crede că yoga era o practică destinată exclusiv bărbaților, istoria și mitologia hindusă spun altceva. Primul profesor de yoga a fost Shiva, iar primul elev a fost Parvati [5]. Apoi, în scripturile hinduse, a existat un pește umil care a auzit învățătura și a adus-o omenirii. Aceasta este o reprezentare a masculinului și femininului așa cum sunt cele două aspecte prezentate în practica yoga. Shiva, energia masculină este cea care oferă; Parvati, energia feminină, primește. Iar peștele de jos reflectă dorința de a crește de la o conștiință simplă la o conștiință expansivă și cosmică. Aceste trei aspecte există în fiecare dintre oameni. Dorința de transcedere a unei realități simpliste și deja cunoscute există în fiecare ființă umană. La fel cum tendința de a transcede concepte sociale sau biologice precum masculin sau feminin, există în fiecare dintre oameni.

În cadrul practicii yoga, conceptul de transcendere a noțiunilor de feminin și masculin reprezintă o abordare profundă și complexă a explorării conștiinței umane și a naturii relației dintre diferitele aspecte ale existenței. Această practică explorează modalitățile prin care yoga poate depăși limitările impuse de gen și poate facilita o înțelegere mai largă a identității, energiei și conexiunii umane. Prin prisma tradițiilor yoga, precum Advaita Vedanta [6], Hatha Yoga [7] și Tantra [8], se evidențiază ideea că dualitatea este doar o percepție superficială, un construct care poate fi depășit prin practică și introspecție. Yoga, ca metodă de dezvoltare spirituală, oferă instrumentele necesare pentru a ajunge la această înțelegere.

În filozofia yoga și în tradiția advaita (non-dualismul), conceptele de feminin și masculin sunt adesea văzute dintr-o perspectivă simbolică și energetică, reflectând principii universale care coexistă și se completează reciproc. Acest lucru poate fi util în contextul feminismului, deoarece oferă o perspectivă asupra echilibrului și integrării între aceste două forțe. În cadrul advaita, se subliniază că realitatea fundamentală este non-duală, sugerând că polaritățile, cum ar fi feminin și masculin, sunt aspecte diferite

ale aceluiași întreg. Astfel, în loc să fie considerate opuse sau ierarhice, acestea sunt percepute ca interdependente și esențiale pentru armonia și echilibrul universal [9]. În practica yoga, principiul feminin este adesea asociat cu aspecte precum intuiția, creativitatea, compasiunea și receptivitatea, în timp ce principiul masculin este asociat cu acțiunea, rațiunea, și energia activă. Cu toate acestea, aceste trăsături nu sunt exclusive pentru un anumit gen; în schimb, ele sugerează că fiecare persoană poate încorpora o combinație de calități feminine și masculine. În acest context, feminismul în yoga poate fi văzut ca o explorare a echilibrului și a integrării acestor energii, promovând respectul pentru diversitate și egalitatea între genuri. Practica yoga poate oferi un spațiu pentru recunoașterea și acceptarea tuturor aspectelor sinelui, facilitând astfel o înțelegere mai profundă a conceptelor de feminin și masculin și a modului în care acestea contribuie la o societate echitabilă și armonioasă.

Într-un context în care societatea tinde să clasifice și să delimiteze identitățile pe baza unor categorii tradiționale, yoga vine cu o abordare care încurajează armonizarea și echilibrarea energiilor feminine și masculine. Aceste practici pot conduce la un nivel mai profund de conștiință, unde barierele genului se dizolvă și este posibilă atingerea unei stări de unitate. Simbolismul uniunii dintre Shiva și Shakti este o componentă centrală a filosofiei și practicii yoga, în special în tradițiile tantrice și în anumite forme de yoga non-dualistă. Shiva și Shakti sunt percepuți ca reprezentări simbolice ale energiilor masculine și feminine, fiecare având calități și caracteristici distincte, dar complementare. Uniunea dintre aceste două principii simbolizează integrarea polarităților și reflectă căutarea echilibrului și unității la nivelul conștiinței.

Shiva este adesea văzut ca reprezentând principiul masculin al conștiinței, ordinii și stabilității. El este asociat cu liniștea, meditația și detașarea. În multe texte tantrice, Shiva este descris ca fiind static, echilibrat și neclintit, simbolizând astfel fundamentele solide pe care se bazează toate lucrurile. El este, în esență, aspectul transcendent al divinității. Shakti, pe de altă parte, este asociată cu energia, forța creatoare și dinamismul. Ea reprezintă principiul feminin care dă naștere, transformă și animă tot ce există. Shakti este percepută ca forța care se manifestă în univers,

reprezentând mișcarea, schimbarea și creativitatea. Ea simbolizează dinamismul și puterea care dă viață conștiinței. Uniunea dintre Shiva și Shakti reprezintă echilibrul perfect între aceste două energii. Această uniune simbolizează armonia dintre forța stabilizatoare și forța creatoare, sugerând că atât stabilitatea, cât și schimbarea sunt necesare pentru ca viața să existe și să prospere. În multe imagini tradiționale, uniunea lor este reprezentată fie ca dansul cosmic al lui Shiva (numele lui în acest context este Nataraja), fie ca forma androgina numită Ardhanarishvara [10], care combină aspectele masculine și feminine într-un singur corp.

Transcederea genului

Transcederea genului și a oricăror alte identificări sociale, biologice sau religioase, este un proces extrem de personal și puternic. Transcenderea genului, dintr-o perspectivă spirituală sau practică, implică depășirea limitărilor și așteptărilor asociate cu identitățile de gen și concentrarea pe esența umană care transcende aceste categorii. Eliberarea de ideea de feminin și îmbrățișarea ideii de om, înainte de toate, poate genera un sentiment de unitate și conexiune cu ceilalți. Odată ce barierele de gen sunt eliminate, apare o conștientizare a faptului că suntem toți parte a aceleiași umanități. Această conexiune poate conduce la o mai mare empatie, compasiune și înțelegere între oameni. Comunitatea Yoga servește adesea ca o formă de educație și un mediu incluziv în care indivizii pot socializa împreună cu semeni care gândesc asemănător, care împărtășesc un interes comun în auto-descoperire, conștientizare și explorare spirituală. Acest sentiment de apartenență poate avea o profundă influență asupra deschiderii participanților la idei și perspective noi. În cadrul comunității, indivizii sunt încurajați să se exprime în mod autentic, în afara spațiilor de judecată sau dogmă. Această atmosferă de acceptare favorizează deschiderea minții, permițând participanților să se implice în propria explorare spirituală cu mai multă curiozitate și dorința de a îmbrățișa diverse convingeri și experiențe. Un exemplu este studiul de caz condus anul trecut într-o tabără de yoga din România, la care au participat 11 femei, cu vârste cuprinse între 32 și 55 de ani [11]. Concluziile studiului arată că relația

participantelor la cercetare cu divinitatea s-a îmbunătățit considerabil, dincolo de orice intelectualizare a acesteia. Noțiunea de unitate, de non-discriminare, rezonează cu experiențele de transcendere descrise de participante, precum și trăirea unei profunde interconexiuni cu o realitate superioară. Această aliniere sugerează că yoga, înrădăcinată în aceste principii atemporale, servește ca o cale practică cu ajutorul căreia indivizii să poată întruchipeze idealurile filozofice de unitate.

Pe de altă parte, observarea participantelor pe durata desfășurării taberei de yoga a arătat eliberarea de orice condiționări mentale și sociale, atât cu ajutorul practicii cât și al mediului. S-a constatat că odată cu venirea în tabără și formarea grupului de lucru, participantele au trecut atât printr-un proces de decondiționare cât și printr-un proces de socializare. Socializarea se referă la procesul prin care au fost învățate rolurile și normele unui grup, respectiv grupul format din profesor și participanții la tabăra de yoga. Decondiționarea se referă la modurile obișnuite și adeseori problematice de percepere a realității, rezultate din socializarea inițială, care sunt eliminate. Datele dintr-un studiu anterior [12] arată că procesele de socializare într-un ashram oferă un context pentru aceste procese și facilitează decondiționarea, iar, în cele din urmă, acestea aduc schimbări în rezidenți care sunt în concordanță cu obiectivele declarate ale yoga.

În ceea ce privește conceptele de masculin, feminin și orice formă politică de apărare sau promovare a acestora, practica yoga are darul de a le anula din conștiința participanților. Fiind prin definiție, o abordare holistică și non-discriminatorie, yoga se referă la unificare, diversitate și întreg, cu privire la ființa umană. Prin meditație și practici spirituale, yoga încurajează depășirea limitărilor mentale și a identificărilor, prin elevarea nivelului de conștiință și înțelegerea faptului că omul este mai mult decât corpul fizic.

Căci feminismul, analizat în profunzime, se referă strict la corpul fizic. Paradoxal, deși curentul își dorește desexualizarea femeilor, identificarea acestora cu organele de reproducere nu face altceva decât să valideze tendințele sexiste ale unei părți a populației. Corpul fizic se află în strânsă legătură cu „corpul social”, referindu-se la normele de estetică, normoponderabilitate, frumusețe și chiar flexibilitate, considerate standard în societate [13]. Atât în practica cât și în teoria yoga, identificarea cu corpul

fizic este primul semn al ignoranței și al unei conștiințe imature și nedezvoltate. Stările de conștiință superioare, unde identificarea cu corpul fizic dispare, reprezintă o temă importantă în yoga și alte tradiții spirituale. Aceste stări sugerează că există niveluri de conștiință în care oamenii pot experimenta o conexiune mai profundă cu universul și pot transcende limitările corpului fizic și ale minții obișnuite. În opoziție cu tendințele sociale care se bazează pe un element singular și supus degradării, precum corpul fizic [14], conștiința extinsă sau superioară implică un echilibru între aspectele fizice, mentale și spirituale [15]. Aceasta încurajează o perspectivă mai largă, unde individul își recunoaște interconexiunile cu ceilalți și cu universul, ducând la un sentiment de armonie și pace interioară.

Concluzii

Feminismul, în esența sa, urmărește egalitatea de gen și împuternicirea femeilor, în timp ce yoga este o practică spirituală și fizică ce promovează unitatea, autocunoașterea și echilibrul. Când cele două se intersectează, pot rezulta perspective unice asupra dezvoltării personale, a relațiilor și a societății.

Rolurile tradiționale de gen au fost influențate de factori socio-culturali, istorici și religioși. Cu toate acestea, aceste roluri pot fi limitative și nu reflectă diversitatea și complexitatea experiențelor umane. Practica yoga poate fi un instrument puternic pentru a ajuta la ieșirea din stereotipurile sociale și pentru a susține un rol mai divers și mai egalitar pentru femei în societate. Aceasta oferă o serie de beneficii care pot ajuta indivizii să se elibereze de limitările impuse de rolurile tradiționale de gen și să se dezvolte în moduri care reflectă interesele și abilitățile lor autentice. Yoga promovează ideea că adevărata identitate și valoare nu sunt legate de normele sociale sau de așteptările exterioare. Prin practică, oamenii învață să-și definească propriul lor sens al valorii și al scopului, fără a se lăsa constrânși de stereotipurile de gen, iar prin cultivarea calmului și a stabilității interioare, ajută indivizii să reziste presiunii sociale. Aceasta le permite femeilor să facă alegeri în funcție de propria lor dorință și pasiune, nu doar de așteptările societății. Yoga reamintește practicanților că adevărata

esență a ființei umane transcende aspectele fizice și că prin practică și meditație se poate atinge o stare de conștiință superioară, unde identificările rigide și așteptările societății se dizolvă. Această perspectivă spirituală poate duce la o mai mare empatie, compasiune și înțelegere între oameni, oferind o cale către o societate mai armonioasă și egalitară.

Prin creșterea nivelului de conștiință, practica yoga poate oferi noi valențe ale percepției de sine, ajungând până la transcederea noțiunii de feminin și masculin, din punct de vedere biologic și implicit social. Yoga se referă la validarea condiției umane, a valorilor profunde ale ființei, depășind barierele genului sau condiționările sociale. Odată atinsă această stare de conștiință, conceptul de feminism dispare. Apare, în schimb, umanismul, ca valoare profundă a ființei, și nu ca un simplu concept intelectual.

În timp ce feminismul a contribuit la schimbarea percepțiilor despre rolul femeilor în societate, yoga merge mai departe, deschizând calea către o lume în care genul nu mai este un factor determinant al valorii sau al potențialului unei persoane. Yoga reafirmă că suntem toți parte a aceleiași umanități și că eliberarea de constrângerile sociale ne permite să ne conectăm cu ceilalți la un nivel mai profund și mai semnificativ.

Prin această conștientizare extinsă, indivizii sunt încurajați să vadă dincolo de identificările limitative și să exploreze potențialul lor complet, atât în termeni de dezvoltare personală, cât și în relațiile cu ceilalți. Astfel, yoga și feminismul, deși au abordări diferite, împărtășesc un obiectiv comun: crearea unui mediu în care fiecare persoană să poată trăi liber, fără constrângeri și fără discriminare, cu respect și apreciere pentru diversitatea umană.

Bibliografie

Niiler, Eric (2013). „Why yoga is still dominated by women despite the medical benefits to both sexes", The Washington Post

Kumar Sah, A. (2023). „Position of Women in the Rig Vedic Period". *Anthropo-Indialogs*, 3(1), 15-20.

Diekman, A. B., & Eagly, A. H. (2000). Stereotypes as Dynamic Constructs: Women and Men of the Past, Present, and Future. Personality and Social Psychology Bulletin, 26(10), 1171-1188. https://doi.org/10.1177/0146167200262001

https://www.thegoodbody.com/yoga-statistics/

Caughran, Neema. (1999). Shiva and Parvati: Public and private reflections of stories in North India. Journal of American folklore, 112.446: 514-526.

Nelson, Lance E. (1998). „The dualism of nondualism: Advaita Vedanta and the irrelevance of nature". *Purifying the earthly body of God: Religion and ecology in Hindu India*, 61-88.

Mallinson, James. (2014). „Haṭhayoga's philosophy: A fortuitous union of non-dualities". *Journal of Indian Philosophy*, 42: 225-247.

Timalsina, Sthaneshwar. (2012). „Body, self, and healing in Tantric ritual paradigm". *The Journal of Hindu Studies*, 5.1: 30-52.

Singh, Nikky-Guninder Kaur. (2019). „The Vision of the Transcendent One: Feminist Hermeneutics and Feminine Symbolism in the Sikh Scripture". *The Bloomsbury Research Handbook of Indian Philosophy and Gender*, 325.

Kalidos, Raju. (1991). „Ardhanari in Early South Indian Cult and Art". In: P*roceedings of the Indian History Congress*. Indian History Congress, p. 1037-1043.

Dragomir, Mihaela. (2023). „Yoga's Divine Transformation: Restoring Faith in God". *Dialogo: Journal of the Dialogue between Science & Theology*, 10.1.

Wilson, Stephen R. (1984). „Becoming a yogi: Resocialization and deconditioning as conversion processes". *Sociological Analysis*, 45.4: 301-314.

Ben Hamed, M. (2021). „Healing myths, yoga styles and social bodies: socio-logics of yoga as a health practice in the socially stratified city of Marseille, France". *Anthropology & Medicine*, 28(3), 374–394. https://doi.org/10.1080/13648470.2021.1949963

Goldenberg, Jamie L., et al. (2000). „The body as a source of self-esteem: the effect of mortality salience on identification with one's body, interest in sex, and appearance monitoring". *Journal of personality and social psychology*, 79.1: 118.

Schweizer, Paul. (2013). „Mind/consciousness dualism in Sāṅkhya-Yoga philosophy". In: *Metaphysics*. Routledge, 327-341.

Meditații Adorniene.
Despre feminism: Jumătatea mai bună

Adornian Meditations on Feminism: The Better Half

OVIDIU-MARIUS BOCȘA[1]

Moto: *"Where it claims to be human, male society corrects itself through women..."* (Adorno, MM, 59, p. 110)

Abstract

Theodor Adorno operates effectively with analogies, analyzing social and morality through aesthetic, literary or musical mediations to describe modern society from different perspectives. On the other side of the domination exerted by the economic factor, in all sectors of life, one could find a saving alternative: the voice of love echoed by philosophies based on hope.

Beyond frustrations, jealousy, envy, pride (generally human traits), we must have the courage to recognize "our better half". A non-canonical interpretation of Kant (as Adorno ritually used to do, under the guidance of the young professor Kraus) would be to meditate on duty, in its very non-identity with love.

The wishful thinking of feminism has special affinities in this direction.

Keywords: *the dominance of the economic, the non-identical, the voice of love*

Introduction

As a representative of the Frankfurt School of Sociology (for a while in exile due to historical vicissitudes), Theodor W. Adorno succeeded Max

[1] PhD, independent researcher, BN, RO.

Horkheimer as its leader, with whom he collaborated in the elaboration of "The Dialectic of the Age of Enlightenment"... Studying the Authoritarian Person, within a wider program, initiated by the Frankfurt School, he knew various influences, contributing essentially to the formation and development of critical thinking. His constellations (should they be semantic, moral or aesthetic) are chained by combinations, which are not totalizing and do not depart from the (beautiful) eyes of goodwill that look at them. Adorno's works have been approached from different perspectives, including the feminist one. There are somewhat specific manifestations of the "Daughters of the Enlightenment", as they are called (by extension) those who recognize themselves as being indebted to Adornian thought, and support the women's emancipation.

The thinker from Frankfurt found analogies between the relationships in capitalist society[2] and the way individuals organize their conduct, including the intimate one: "The exchange relationship, which love somehow resisted throughout the entire bourgeois era, absorbed it... Love pales in the face the value that the ego attributes to itself. To love seems to love more than the other, and whoever loves more is also unjust. He becomes suspect in the eyes of his lover, and his attraction to her, projected onto himself, degenerates into possessive cruelty and self-destructive fantasies".[3]

Because traditional female education prioritized the recognition of the moral acts (as a mother, wife or daughter) and the ethics of caring for one's neighbor, feminists were interested on their own situation as belonging to the ethics of justice, hence the often temptation to approach something else in connection with customs and prejudices. In the feminist garden of

---

2 Adorno and Horkheimer describe the modern society under terms of technical rationality becoming „rationality of domination" by the way of „standardization and serial production, sacrificing everything that made the difference between the logic of the work and that of the social system" (DL p. 141) „It is a coercive society alienated from itself"... in which any attempt to escape from centralized control is „repressed by the censorship of individual consciousness". Thus, „world is forced to pass through the filter of the culture industry" (*Ibidem*, 146) because „The mentality of the public, which in principle and in fact benefits the system of the cultural industry, is part of the system, and not its excuse". The author states „Behind the lying ideology, which presents the superior man, hides a no less lying secret ideology, which lowers him to a lower rank, victim of manipulations, maneuvers, scams." (*Ibid*, 142).

3 MM, 107 *Ne cherchez plus mon Coeur*, pp. 190-191.

authorship, there are both exotic fruits and dwarf fruits, echoes of the song of mermaids, the magic of Cyrce and other ancient or modern myths.

Feminism as an attitude and state of mind is marked by frustrations and the tendency to overcompensate or dominate (terms explained by Freud, Karen Horney, Fromm, Adler). From a disadvantageous position in front of life, physical-biological and social characteristics, some people present through successive latent summations both frustrations and feelings of inferiority (Minderwertigkeitsgefühl), against which the ego will protest by seeking an overcompensation.

The issue of the topicality of recognition – *feminine term* – (Anerkennung, according to Hegel and Honneth) and the absurd claim of generalization of the priority of intelligence (depending on gender, ethnicity, etc.) can be answered by an equally anecdotal formulation: If "female intelligence depends by the masculine" (Simone de Beauvoir, *The Second Se*x)[4], we would explain this by recognizing that when he is stupid, he looks better. It depends on both that the accents are not too strong, even dramatic. "Intelligence as a moral term" is also manifested by trying to maintain a balance, or at least the illusion of it. Biological data "are not enough to define the hierarchy of the sexes".[5] We know today that an important role in constitutional, physical, mental and behavioral differentiation is due to the functioning of the endocrine glands and the stimuli related to the body's experiences, including the cortex under given conditions, which can also influence individual conduct. Although there is also a theory of differentiation as a simple social construct (i.e. referring to descriptive terms such as beauty, tenderness, sensitivity in the case of femininity, respectively physical strength, endurance, stubbornness in the case of masculinity, these traits traced from very early in their development, become habits, stereotypes, patterns and determines a social setting), things are however much more complex.

---

[4] „Man is not born, but rather becomes a woman". Therefore, „mankind is man and man define woman not in himself, but as being relative to him; she is not regarded as an autonomous being...she is defined and differentiated with reference to man and not he with reference to her; it is the incidental, the non-essential as opposed to the essential. He is the Subject, he is the Absolute – she is the Other" (de Beauvoir, 1965:8).

[5] *Ibidem*, p. 73.

Reification is explained by Adorno as more sophisticated, both through language, as the relationship between subject and object, and the justified protest of those treated as objects, or means to an individual, selfish end. Somewhat similarly, comparing the physiology of men and women, Simone de Beauvoir says that values cannot be based on physiology and that the facts of biology must be viewed in light of the ontological, economic, social, and physiological context in which the lures of domination and violence also, reveals the other possibilities of such a world. (Beauvoir 2009, p. 46). Also, she observed (*The Coming of Age*, 1970, 1972) non-subject status and the injustices endured by the aged person (barred from existential projects and thrown into the position of the Other) under terms of foreclosed transcendence, beside some economic and cultural trauma, stigmas prejudices, myths, social attitudes denying one's humanity: "The old man is seen like one of a different species" (Beauvoir, 1970, 231, cf. 1972, 217). Under the anthropological aspect, there are ancient, mythical and religious customs, rituals of differentiation, role fixation, rites of passage and celebration of certain stages of life. In the matriarchy, the rules were set by women and despite the transition to patriarchy and its dominance from biblical times, or following the structuralist explanation of Levi-Strauss concerning the primitive economic phenomenon in which the woman is a factor of exchange, it can be recognized that the usual role in the education of the child it goes to the mother, and the young man is then taken over and educated by the wife. To somewhat balance the phenomenon, it is preferable to talk about co-education also within the couple.

However, in many cases, female dominance is stronger and more subtle because the force of specific seduction. There is the Romanian superstition and custom/habit, beyond the traditional religious teaching (of obedience and respect of the husband by the wife, respectively of the sincere and fair employment of the husband in the leading role of the family): When stepping out of the church, the bride and groom are reminded (more jokingly, more seriously) that the most hurried will be the head of the family. Against the exhortation of friends and non-friends, stepping at the same time as the wife, is not the guarantee for the size and frequency of the steps that differ along the way, so the experience of decision-making power leads to

the sometimes exaggerated attachment to it, hence the warning of the "fragile boat" in front of the danger of the "loneliness", when (out of pride, selfishness, exaggerated perfectionism, "Dionysian impulse", or other reasons) one takes over the functions and role of the other.

It is possible that the mysterious Lilith was the first feminist, whose possible mistakes led to the separation of the first human couple. We leave it to the Freudians to discern the nature of these possible mistakes and its evolution until it is considered "demonic".

Reason, rationality and feelings

If the aspect of modernization is related to rationalization (Rationalisierung), which for Adorno, as for Max Weber, could be described by Wirtschaft und Gesellschaft (*Economy and Society*), i.e. the implications of economic, political and cultural control, leading to revolt or loneliness. A musical sociology (of Max Weber and Adorno), points a virtual analogy: Standardization in music corresponds to rationalization of society and enslaving the reason by goals of domination of both nature and humans. Adorno talks about "the disproportionate relationship between the claim to authority and her helplessness", "the long-married woman who disowns her husband by talking about his weaknesses", "the false closeness that incites malice" (MM, p.111).

Moreover, the context of the deterioration of human relations is one of Adorno's favorite themes detailing the meaning of the false life. Adorno subtly and slightly ironically observes the manifestation of class consciousness: "In the upper strata there is such a will to integrate that any subjective deviation becomes impossible, the difference to be marked only in the more or less sophisticated cut of a dress of the evening." [6]

The Hegelian dialectic and the dichotomy "Master and slave" know a modern Aufhebung (that is, a preservation and overcoming of the dilemma through an anecdotal redefinition of marriage as a community made up of two slave masters, and two slaves, two in total). This "has always mattered in the archaic order of the home, being reinforced by the fact that the woman

---

[6] MM, 120, p. 214.

obstinately clings to that anachronism... None of the opponents is right, concludes Adorno:" In demystification, whose power lies in the financial gain that – gives an air of human value, the woman at the same time expresses the lie of the marriage in which she seeks her entire truth. There is no emancipation without that of society itself." [7]

In "*The Theory of the Sense of Power*" (Aphorism 13 of "*The Joyful Science*"), Nietzsche discerns the fact of the exercise of power either for the benefit of another (through tender caring love mixed with pity) or through his injury (through haughty love). When the will to power /dominance develops through goodwill, and manifests itself through self-mastery and self-transformation, we infer an uplifting, altruistic meaning. Some examples are taken from the love story of *Troubled Souls/The impatience of the h*eart, by Stefan Zweig), as well as *Pride and Prejudice*, respectively *Jean Ear* by Jean Austen). The *motto* explains how fate blinds those it wants to make lost...

"There are two kinds of mercy. One, lacking courage and sentimental... in fact, only an impatience of the heart... and the other... the only one that matters, the unsentimental but creative mercy, which knows what it wants and is determined to suffer patiently with the other and to endure until the last consequence of his effort and even beyond it. Only if you go to the end, to the definitive and bitter end, only if you possess an inexhaustible amount of patience you can help your fellow man. Only if through this you are willing to sacrifice yourself – then and only then!"

Feminism and Adornian Traces

Adorno speaks of nature as being struck by the trident of carelessness, dissatisfaction and the disenchantment from the moment of renouncing its inherent order, the loss of the mystery and sacredness that once made it worthy of love and devotion. In *Ecofeminist Philo*sophy (1987) Karen Warren points the change of the old model of the connection between woman and nature is related to the dominant model of nature control and transcendence. The relevance for feminism lies in responsibility of women regarding the

[7] MM, 111, p. 197.

household, motherhood and milieu/environment, often perceived as a burden by them.

"Everywhere, bourgeois society insists on the effort of will, only love would be involuntary, a pure and direct manifestation of feeling... On the other hand, by elevating the truth against the immediate background of generalized untruth, it perverts the former, transforming it into the other," because (cf. MM.99, p 174): Also, "The untruth is inherent in the very substrate of authenticity, the individual." That is, the law of the way of the world is hidden in the *principium* individuationis. "Although somewhat skeptical, feminists follow him in considering sincere love as "the last shore of hope" because "he who has lost love knows himself abandoned by everyone and therefore despises consolation. In the insensibility of his privation, he is made to feel the untruth of all merely individual fulfillment. But, through this, he awakens to the paradoxical consciousness of generality: of the inalienable and indisputable human right to be loved". (MM, Aphorism 104, Golden Gate).

Dissatisfaction with one's own nature, attributes and qualities, also leads to a recognizable imbalance when decisions are not by common agreement. The dialectic of the family so beautifully explained by Hegel, including in the Philosophy of Right, which unfolds equally on the social level, on the ideal and utopian lines as on that of current madness, is shared by Adorno.

Furthermore, the phenomenological importance of specifically female experiences, including special relationships (intimacy and physiology of marriage and pregnancy). There are extensive, multiple, differentiated reflection, recognized as such by Simone de Beauvoir (who considers the difference of human experience (as a purpose and structure: masculine-feminine) to be significant, unlike the existentialists who refer only to own self. Authorship (in the anthropological, sociological, psychological, philosophical and pedagogical sense) depends on individual valorization and the effort of externalization and is an extremely complex problem, approachable from multiple points of view: cultural, legal, political or psychological. The problem of literary authorship (including through internet) falls within tradition and modernist attempts with more or less

risky attitudes, with the imaginary and symbolism that approaches and moves away from the sacred. If the woman was associated, even assimilated to nature through the malicious comparison with the elements of nature, they share something alike from the model of creative, sometimes destructive energies of feelings and emotions. Anyway, they present a sometimes hidden or mediated, sometimes aggressive force that gathered allusions and illusions, ideals and idols, a manifestation through flight or fight through vital impulses as moral acts.

Feminists more famous and more inverted regarding the fate of women from everywhere, try to attach themselves to models that both reality and the imaginary generate, usually in the context of looking for happiness or in a complex, touching relationship with family and society of their time. From both male (Sherwood Anderson, Nathaniel Hawthorne, William Thackeray, Colum McCann, and female (Pearl Buck, Toni Morisson) point of view: The theme of "Mother" from American, respectively Russian perspective (Maksim Gorki), as well comparing the Romanian ones: "Mara" by I. Slavici, respectively "Mother" by Ioan Stanomir).

In fact, there are a number of shades, tensions and recognizable accents that belong both to literature and to life, to fix more or less biased attitudes in the understanding of the protagonists, with sympathy reserved for those suffering from love, and how far it can go their self-sacrifice or self-righteousness. Different versions can be exemplified, relatively complementary to the one in Anna Karenina (who suffers, also due to the exaggerated kindness of the husband who forgives her mistake, but does not forgive herself), or the one in Alexandre Dumas-son's The Lady with the Camellias, in which she loves more, and for his sake she does not justify herself, that is, when he loves more (the relationship between Philip Carey and Mildred in the book Robie/Of Human Bondage by W. Somerset Maugham. It is also remarkable (somewhat between parallel mirrors) the love story between the singer Mădălina Manole and the composer Șerban Georgescu, respectively the (platonic) relationship of Dr. Codrescu with the much younger Adela (in the novel of the same name, by Garabet Ibrăileanu).

Against the ideal situation of sincere collaboration, of mutual consultation free of prejudices and of the pride that diminishes the role of

the other and the very feeling of love, usually the insidious tendency to dominate follows the latent summation of discomfort, frustration, inner tensions. Honestly, by understanding and forgiving love can correct them by giving each other a balance. Adorno explains love like this: "To love is to be able to do in such a way that immediacy does not yield to the omnipresent pressure of mediation, of economy, that through such fidelity love mediates itself, turning into counter-passion, it loves only the one who has the power to remain attached to love *even* when social advantage, sublimated, dominates the formation of sexual impulses and, passing through the thousands of shades approved by the pre-established order, spontaneously arouses attraction for one being or another, is opposed by the inclination already asserted for someone, which endures even where the force of the special pressure, culminating in the intrigue of which it makes full use, does not allow it".

While the "working-class woman" is explained by Claudia Leeb (2017) using Lacan`s terms of imaginary, symbolic and real level, Adorno measured them with his F–scale as authoritarian woman (with an excess of male hormones)[8], the domineering who takes over male functions, with the risk of losing her femininity[9], thus even what men love more), and the frustrated, complexed woman. Described according to similar typology: phallic, castrating[10] and castrated, in all these forms, she becomes object of unconscious fantasy that promises to cover the fears and great expectations (of reason freed by prejudices) that the non-totality incites. There are also explained the challenges of realizing the idea of a (feminist) political subject trying to transform the status quo near and beyond the (unconscious) desires, anguish, metaphysical anxieties and fears it incites.[11]

When Adorno's negative dialectic challenges the primacy of the subject, seeing the object as a constituent of the subject, complementary and

---

[8] I mean possible like Romanian actress Olga Tudorache's roles and especially her commanding voice.

[9] Tipatescu's famous comical exhortation from *A lost letter* by Ion Luca Caragiale: „Zoe, Zoe, Be a man!"

[10] See a sample in „*Schita unui accident/Sketch of an Accident*" from Max Frisch's Diary.

[11] Claudia Leeb (2017), „Disrupting the Fantasy: Adorno and the Working-Class Woman"), pp.186–204:
https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190639891.003.0008

mutual relationships can be seen in each couple with what is better and worst in.

> "Relationships with a woman you love, we read in Time found, can remain platonic for reasons other than the woman's virtue or the less sensual nature of the love that inspires her. This reason could be that the lover being too impatient from excess of love, does not know how to wait and imitate convincingly enough indifference, the moment when he will get what he wants. He always comes back with his insistence. He does not stop writing to the one he loves; he always tries to see her; she refuses him; he is desperate. From that moment she understood that if she granted him even just her company or her friendship, this kindness would seem so great to one who had already lost hope, that he would allow himself to offer her nothing more and take advantage from the moment when, either he will not be able to bear not seeing her anymore, or he will want to end the war at all costs, in order to impose a peace whose first condition would consist in the platonism of the relations between them..."[12]

It is difficult to find models of feminine style of writing and estimate the relevant feminist marks for each. However, I think some names that deserve to be mentioned: Marta Bibescu, Queen Maria, Ștefana Velisar Teodoreanu, Cella Serghi, Hortensia Papadat-Bengescu, Lucia Demetrius, Henriette Yvonne Stahl, Lavinia Lovinescu, Ioana Petrescu, Anișoara Odeanu, Magda Petreu, Gabriela Adameșteanu, Mihaela Mudure, Sanda Cordos, Herta Müller, Calypso Botez, etc. In a certain way, they are also "daughters of Enlightement", as themselves or their main characters belong to metaphorical frames[13].

Criteria of masculine or feminine Romanian authorial metaphors, attitude and behavior belong to biological, cultural or social meanings rebuilding the textuality without a supposed gender of the real perspective

---

[12] MM., 107, p. 191.

[13] Romanian feminism approaches its own issues (archetypes like: warrior princess, good fairies, bad fairies, unsatisfied one, mother of the forest, witches who foresee destiny, the wise woman – or too wise woman –, submissive charitable, angry or happy, the boisterous woman, the cat-woman, the nervous woman, the eternally dissatisfied, unsatisfied, the prostitute, the narcissistic woman etc. – there is even a story of Ileana Cosânzeana who magically transforms from woman to man!) taking into account a specific cultural context, based on local realities (both rural ancestral topics and urban happenings).

of the author. This nuanced understanding of the connection between the desire and what is beyond it in case the woman is assumed as the origin of the text. Romanian feminism is recognized by the search for dignity and the recognition of value in the specific Romanian contexts (before and after "Golden Epoque") beyond immeasurable frustrations and pride.[14]

Sara Heinäma on "gender consciousness" presents a certain analogy with "class consciousness". Of course, there are the influences exerted by Adorno, Habermas, etc. regarding "reification", which is related to the critique of all forms of alienation in bourgeois society, from commodity production to scientific and technical objectification and how reason is subject to selfish ends. Some estimate selfishness as the dominant rational mode, arousing feminist suspicion tied equally to attitude and conduct in their authenticity. But authenticity and truth do not presuppose each other in a society of consumption, convenience and imitation guided by the persuasion of the culture industry, the Invasion of eroticism and the colonization of the real world by the virtual one, which increasingly proves its power by offering only the illusion of freedom and emancipation.

As an empiricist sociologist, Adorno explains that culture does not assert itself as a separate sphere, belonging to the objective spirit, as participation in art and philosophy, but as a form of empirical existence. For Adorno, the moral act seems to belong to a certain vital impulse.

> "Even if social advantage, sublimated, preforms the sexual impulse, using a thousand nuances sanctioned by order to make now this, now that person appear spontaneously attractive, an attachment once formed opposes its persistence where the force of social pressure, in advancing to all the intrigues that the latter invariably takes in his job, he doesn't want it. It is the test to feel if it overcomes the feeling through permanence, even if it is like an obsession."[15]

[14] Some more or less known names are added: https://coverstories.ro/40-de-scriitoare-contemporane-din-romania-pe-care-merita-sa-le-citesti/

[15] MM p. 110.

Following an "ethic of resistance"

The apparently mysterious withdrawal from the love relationship of the Danish theologian Søren Kierkegaard (who loved Regine Olsen and feared that he would not be able to devote himself entirely to this love), resembles the situation from the novel *Thorn Bird* by Colleen Margaretta McCullough. Both motivate their acts through the mystery of Christian love: The first breaks up with his fiancée to write his works. Father Ralph de Bricassart loved but tried to resist the much younger Meggie, so he chooses to dedicate himself to his `higher` mission, to obtain an important ecclesiastical position). If not much is known about the emotional experiences of the Regine, the anguish, loneliness and suffering of Kierkegaard are known from his works with the aesthetic, ethical and religious stages as well as the subtle comparison between individual love and Christian love of the neighbor. The intense love of Meggie proved to be much more sincere, stronger, full of giving and more lasting than that of men.

> "Attempts like Kierkegaard's, in which the individual seeks his fullness by withdrawing into himself, did not by chance lead precisely to the sacrifice of the individual and to that abstraction that he himself condemned in idealistic systems. Authenticity is nothing but the obstinate and obstinate insistence on the monadic form which social oppression imposes on men. All that tries to evade withering prefers to take upon itself the stigma of inauthenticity, for the latter feeds on the mimetic heritage" – explains Adorno in MM.110.

The Frankfurt School attempted to emphasize the relationship between sexuality and domination in the disintegrated and administered world and the chances of emancipation, the ways of freedom, reconciliation and higher, assumed responsibilities, because it is justified.

> "One who has been offended, despised, has an illumination as vivid as when excruciating pain illuminates one's own body. He becomes aware that in the innermost blindness of love, which must remain forgotten, lives a request not to be blinded. He who has lost love knows himself abandoned by all and therefore despises consolation. In the insensibility of his privation, he is made to feel the untruth of all merely individual fulfillment. But, through this, he awakens to the paradoxical consciousness of generality: of the

inalienable and indisputable human right to be loved by the loved". (MM. Aphorism 104, Golden Gate, p.187)

Conclusions

The Kantian term for maturation, Mündigkeit (and its correlative Unmündigkeit) indicates independent thinking, with one's own mind (ideally, without mediations or preconceived ideas). Creativity as an expression of the spirit is conditioned by many factors, including the traditional mode of female socialization accustomed to the duty of self-sacrifice to others and delayed appreciation or reward, respectively the distinction between women's writing and the issue of women's rights related to the political economy of time and place. Subsidiarily, it is possible to have a "selfish" point of accumulation on the self that considers itself capable of rising above others. The difference in gender and personality type means: constellations of fixed values and self-image not devoid of the desire for power, narcissism, withdrawal or exiting the horizon of the imaginary, facing reality. For Adorno, the relationship between eros and the aesthetic dimension was also fundamental and indeed constitutive.

As he argued in *Aesthetic Theory*:

> "The aesthetic behavior towards the other does not subordinate him. Such a constitutive relation subject to objectivity in aesthetic behavior joins eros and knowledge".[16]

Adorno and feminism agreed that "If love in society is to represent a better one, it cannot do so as a peaceful enclave, but only through conscious opposition. [...] Love, however, which under the guise of an unreflected spontaneity and proud of its supposed integrity, relies exclusively on what is needed to be the voice of the heart".[17]

Some authors investigated the nature of love and paid attention to differentiations such as those between eros and agape, or between affection,

---

[16] Adorno, 2002, 331.
[17] MM p. 110.

friendship, eros and charity under biological, cultural, social, religious aspects, etc. both in the European world and beyond it, postmodernism crossing Eastern traditions as well, revisiting the temples of Khajuraho where, – according to journalist Charukesi Ramadurai – it is to clear out that "the kings of the Chandela dynasty followed Tantric principles, which dictated the balance between masculine and feminine forces, they promoted their belief in the temples they created".

Bibliography

Adorno Theodor-W. Max Horkheimer (2012). *Dialectica luminilor*, Ed.Polirom, ISBN: 978-97346-2327-3 (1972), Dialectic of Enlightenment; Dialektik der Aufklärung; tr. John Cumming.

Adorno (2002). *Esthetic Theory* (tr. C. Lenhardt; ed Gretel Adorno and Rolf Tiedemann Continuum.

Adorno Theodor-W. (2007). *Minima moralia*, Ed. Art, București, ISBN: 978-973-124-098-5, abbrev.MM.

Beauvoir de, Simone (2010). *The Second Sex* (tr., Constance Borde and Sheila Malovany-Chevallier. Random House: Alfred A. Knopf. ISBN 978-0-307-26556-2./ (1949), Le Deuxième sexe, Paris: Editions Gallimard. Vol. 1, Les faits et les mythes [Facts and Myths]. Gallimard. ISBN 9782070205134: Vol. 2 L'expérience vécue [Experience]. Gallimard. ISBN 9782070205141. OCLC 489616596. Amintirile unei fete cuminți, 1965, 1991; Memoriile unei fete cuminți, Humanitas, 2011), La Force de l'âge (tr. Puterea vârstei, 1998).

Beauvoir, Simone de (1970). *The Coming of Age*. La Vieillesse Éditions Gallimard. (1972). London: André Deutsch Ltd and George Weidenfeld and Nicolson Ltd.

Cirlan Maria Ramona (2011). *Chipul mamei în literatura română*, Rovimed Publishers, București.

Disch Lisa. Mary Hawkesworth (1952). *The Oxford handbook of feminist theory* ISBN 978–0–19–932858–1.

Eagan, Jennifer L. (2006). Unfreedom, Suffering and the Cultural Industry în Feminist Interpretations of Theodore Adorno, ed. Renee Heberle. Pennsylvania: Pennsylvania State University Press.

Leeb, Claudia (2017). Power and Feminist Agency in *Capitalism: Toward a New Theory of the Political Subject*, New York: Oxford University Press.

Leeb, Claudia (2024). *Contesting the Far Right. A Psychoanalytic and Feminist Critical Theory Approach,* Columbia University Press.

O'Neill, Maggie, (1999). Adorno and Women: Negative Dialectics, Kulturkritik and Unintentional Truth In: Adorno, Culture and Feminism DOI:https://doi.org/10.4135/9781446217122

http://www.jsri.ro/old/html%20version/index/no_6/mihaelamudure%20-%20articol.htm

”Volumul de față propune analize pertinente, științifice, constituind o îmbogățire substanțială a gândirii moderne, care încearcă să depășească tiparele unei mentalități patriarhale, în care femeile sunt denigrate, fiind, de multe ori, frustrate de egalitatea în drepturi, de libertatea de manifestare și de gândire. Reintroducerea unor noi abordări a stereotipurilor de gen, acceptarea specificului psihologiei feminine dar și a potențialului intelectual și creativ al femeii, se va putea realiza doar printr-un complex proces de reconstrucție socio-culturală, ce va începe prin educație, legislație și mass-media.”

”Conștientizarea elementelor specifice unei culturi a violului, în care hărțuirea sexuală, violul sunt considerate fapte ”mai puțin importante”, poate fi una dintre soluțiile de evoluție și de schimbare în sensul cerut de feminism. Nu este *un război al sexelor* ci este o tendință de evoluție individuală, atât pentru femei, cât și pentru bărbați. În cele din urmă, putem afirma că emanciparea femeilor nu poate avea loc fără o emancipare a bărbaților!”

Cercet. dr. Marinela Rusu

ISBN: 978-606-37-2370-4